

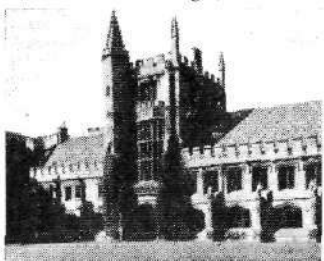

Peder Oxé. Axel Oxenstierna.

stander af Karl Knutsson; indkaldte Christian I.; 2 gange sv. rigsforsætter. **Oxenvad**, Aage (1884-1944), da. klarinettist. 1909 i Det Kgl. Kapel, 1927 lærer ved musikonservatoriumet.

Oxenvad, Erik (f. 1900), da. filolog og skolemand. 1946 rektor v. Fr.berg Gymn. Lærebøger i da. sprog. Da. undervisning i radioen.

Oxford [ˈɒksfəd], by i S-Engl. ved Themsens øvre løb. 105 000 indb. (1948). O har Engl.s ældste univ. (grl. 1249), bestående af over 20 colleges, især bet. for

Oxford, Magdalen College.

de humanistiske videnskaber vedk.; ca. 6000 studenter (heraf ca. 1000 kvindelige). I tilknytning til univ. museer, kunsthøjskoler og kirker. O har stor forlagsvirksomhed; desuden automobil- og maskinindustri.

Oxfordbevægelsen, 1) d. s. s. anglikatolicismen, 2) populær betegn. for Oxford-Gruppebevægelsen.

oxforddowns [ˈɒksfədaʊnz], eng. færrace af mellemformerne, der forener kød og uldproduktion. Mest udbredte færrace i Danmark.

Oxford-Gruppebevægelsen, en bevægelse for aktiv kristendom, stiftet 1921

i Oxford af den amer. præst Buchman. En tid ret udbredt i anglo-amer. lande, og ved midten af 1930'erne også i Skandinavien. Bevægelsen har ingen dogmatik, men medarbejderne er under streng religiøs og moralsk kontrol; indbyrdes syndsbevidsthed (samdeling) og rastløs aktivitet er O-s væsentligste træk. Efter 2. Verdenskrig aktiveredes arbejdet under beteg. Moralisk Oprustning (Moral Rearmament) med eur. centrum i Caux, Schweiz. Agitationen sigter nu mere på forholdet arbejdere og arbejdsgivere end på den indbyrdes syndsbevidsthed.

Oxfordordbogen, den af James Murray planlagte og red. New English Dictionary 1-10 (1884-1928). Fyldigste og bedste eksisterende leksikon over noget sprog.

Oxfordshire [ˈɒksfəðjə], grevskab i S-Engl. N f. Themsens øvre løb. 1939 km²; 265 000 indb. (1948).

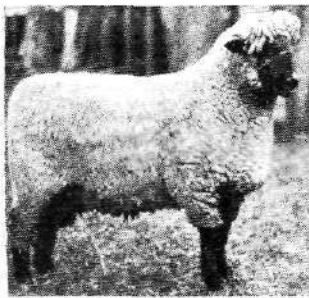
Oxford Street [-ˈstri:t], forretningsgade i West End, London.

Oxford University Press [ˌjuniˈvɜːsɪti], forlag og bogtrykkeri, hvis oprindelse går helt tilbage til 1586. 1670 oprettedes en særlig papirfabrik til fremstilling af det såk. Oxford-Indian-papir, der bl. a. bruges til bibeludg., som O har privilegium på ligesom Cambridge U. P. Udgiver iøv. fortrinvis videnskabelig litt.; siden 1923 særlig musikafd.

oxhoft [ˈɒkshoːft], ældre ty. vin- og brændevinmål = da. øksehoved.

Oxholm, Oscar O'Neill (1889-1949), da. diplomat, godsejer. Gesandt i Kina 1932-39, i Norge fra 1939 (1941-45 kontorchef i udenrigsmin.), ambassadør fra 1947.

Oxholm, Waldemar (1868-1945), da. embedsmand. 1912-31 stiftamtmand på Lolland-Falster, 1931-39 amtmand i

Oxforddown.

Frederiksborg. Udg. 1916 *Håndbog i Landkommunernes Styrelse*. Indenrigs- og landbrugsmin. under M. P. Friis marts-april 1920.

Oxus, i oldgræsk navn på Amu-Darja. **oxy-** (gr. oksys skarp), 1) iltholdig; 2) skarp, stærk; 3) syre-. Jfr. oksy-.

Oxydo'l, patentnavn for en 3% opløsning af brintoverilte.

oxygen [ˈɒksɪdʒən] (eng.), ilt.

oxyge'nium (nylat., af oxy + gen), ilt.

Oxy'ko'n el. *Euko'dal*, smertestillende middel.

Oxy'rhy'nchos [-kɔs], oldtidsby i Ml.-

Ægypt; vigtig handelsplads i gr.-rom. tid og i kristen tid en af landets førende kirkebyer. På O-s gravmark er gjort store, hist. betydningsfulde papyrusfund.

Oyama [oːjama], Iwao (1842-1916), jap. general, fyrste, Kommanderede de jap. styrker i sejrrig krig mod Kina 1894-95, øverstkommand. i krigen mod Rusl. 1904-05.

Oya Shiō [-jɔ] (jap.), kold strøm fra Berings-strædet mod S i Stillehavet.

oz., fork. f. ounce.

Oza'lid-papir [osaːli], fot. torkopierings-papir. Spec. anv. v. Iystryk.

ozaphan [osaːfaːn], fot. kopieringsmetode af samme art som brunkopiering.

Ozark plateau [oːzark pləːtoː], højslette (mod S indtil 868 m o. h.) i USA, ml. Missouri og Arkansas Rivers nedre løb.

O består af kambro-siluriske bjergarter; skovklædt; tyndt befolket.

ozelot [osaːlot] (nahua-sprog) (*Felis pardalis), kraftig, syd- og ml.-amer. vilddat. Grålig m. længdestriber.

ozeke'rit [-sɔ] (gr. *ozein* lugte + *keros* voks) el. *Jordvoks*, en i naturen forekommende voksagtige masse af lign. art og opr. som *raolien*. Består af kulbrinter. Forefindes bl. a. ved Boryslaw (Galicien) og ved Det Kaspiske Hav (her betegnet *neftil*). I renset tilstand har o under navnet *eresin* (smp. 60-80° C) mange anv. f. eks. til skocrem og bonemasser.

o'zo'n [-sɔ] (gr. *ozein* lugte), O₃, treatomisk modifikation af ilt (O₂), farveløs luftart m. karakteristisk lugt. Dannes v. fl. kem. processer. Opstår af ilt, når denne bestråles m. ultraviolet lys (findes derfor i ringe mængde i atm.) el. udsættes for elektr. udladninger (lugten spores overalt, hvor elektr. udladninger går gnm. luft, f. eks. efter tordenvejr). o fremst. på sidstnævnte måde, o virker stærkt oksyderende og anv. til oksydation, desinfektion og blegning.

o'zæna [-søː] (gr. *ozein* stinke), stinknæse.

P

P, p, 16. bogstav i det da. alfabet; lat. P stammer fra gr. π i dets ældre form v.

P, kem. tegn for fosfor.

P, automobil-kendingsmærke f. 1) Hjørring amt; 2) Portugal.

p, fork. for lat. *pagina* side.

p, *mus.*, fork. f. piano.

p, *chem.*, fork. f. para-.

Pa, kem. tegn for protaktinium.

Pa., off. fork. for Pennsylvania, USA.

p. a. (fork. for lat. *pro anno*), om året, årligt.

PAA, tidl. fork. for Pan-American Airways, nu for Pan-American World Airways.

Paasikivi [ˈpaːsi-], Juho (f. 1870), fi. politiker. 1914-34 direktør f. fi. nationalbank; statsmin. marts-nov. 1918, ledede fi. delegation v. fi.-russ. fredsslutn. 1920. Tilh. fi. Samlingsparti; arb. f. fi.-russ. forståelse. 1937-39 gesandt i Sthlm. Forhandl. okt.-nov. 1939 i Moskva; min. u. p. efter krigsudbruddet, ledede fredsforhandl. i Moskva marts 1940, ge-

sandt i Moskva april 1940-maj 1941. Sogte fi. tilnærmelse til Sovj. v. forhandl. febr. 1944 i Sthlm. m. fru Kollontaj; i Moskva marts 1944; deltog i våbenstillstandsforhandl. i Moskva sept. s. å. Nov. 1944 statsmin., afløste marts 1946 Mannerheim som præsident, efter krigen regnet f. stående uden f. partierne. (Portræet sp. 3412).

Paatsjoki [ˈpaːtsjoki], no. *Pasvikelvi*, sv. *Pasvik älv*, 128 km l. finsk-russ.-no. elv, afløbet for Inari (sv. Enare träsk), udmunder ved Kirkenes i Varangerfjord.

Pabjanice [ˈpabjaːnitsɛ], by i Polen SV f. Lodz; 37 000 indb. (1946).

Pabst [ˈpaːpst], *Georg Wilhelm* (f. 1895), ty. filminstruktør. Slog igennem m. »Bag Glædernes Maske« (1925). Skabte i talefilmens første år de i dag klass. værker, de meget menneskelige og stærkt soc. bevidste »Westfront 1918« (1930) og »Kammerater« (1931) og den fantastisk fulde »Laser og Pjalter«. Forlod 1931 Tyskl., iscenesatte i Frankr. »Don

Quichote« med Sjaljapin (1933). Hans senere fr. og amer. film er uden bet.

pachioniske granulationer [ˈpaki'oːn] (beskrevet 1705 af italieneren A. *Pacchioni* (1665-1726)), små udbugninger på hjerneinderen som pøser sig ind i venerne ml. hjernen og kraniet. De formidler sandsynligvis afløbet af cerebrospinalvædsken.

pæce [ˈpæːsɔ] (eng. fart), *sport*, 1) en hests fart over væddeløbsbanen; 2) den hjælp (til at opnå større hastighed) som en cykelrytter el. lign. konkurrenceideltager får fra en tæt foranliggende deltager. Motor-p, p som modtages fra en motorcykel, som ved en særl. udbygn. bagtil eliminerer luftmodstanden og suger rytteren frem, så længe kontakten holdes.

Pacelli [ˈpaːtʃɛlli], *Eugenio*, Pius 12.s navn for han blev pave.

Pacheco [ˈpaːtʃɛko], *Francisco* (1564-1654), sp. maler. Lærer for Velázquez, der blev hans svigerson. Polykrom skulptur.

Pachelbel [ˈpaːtʃɛlbɛl], *Johann* (1653-

Juho Paasikivi.

Ignacy Paderewski.

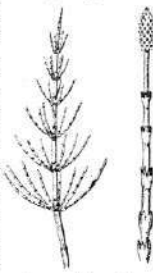
Paul Painlevé.

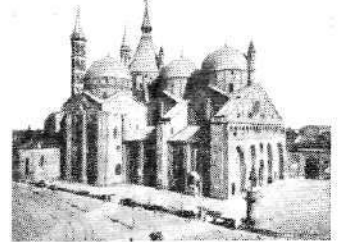
G.P. Palestrina.

- 1706), ty. organist og komponist. Virkede i forsk. sydtj. byer, fra 1695 i Nürnberg.
- Pacher** ['pɑ:ʃər], *Michael* (ca. 1435-98), italiensk billedhugger og maler, påvirket af ital. kunst. Hans hovedværker er det malede og udskårne alter i *St. Wolfgang am Aberssee*, bl. a. med en fremstilling af Kristi fødsel, og *højaltret i kirken i Gries*. P arbejdede s. m. broderen *Friedrich P* (dod ca. 1508).
- Pa'chomius** [-k-] el. *Pa'ka'm* (d. 346), først kendte stifter af munkevesen. Grundede 322 et kloster som modvægt mod eremtilivet.
- Pachuca** [-'tʃuka], hovedstad i den mexicanske forbundsstat Hidalgo, 100 km NNØ for Mexico City; 59 000 indb. (1940). Mexicos største sølvmineby.
- pachy-** [-ky] (gr. *pachys* tyk), tyk-, fortykket.
- pachymenin'gitis** (*pachy-* + *meningitis*), betændelse af den hårde hjernehinde (dura mater).
- pacific-baner** (da. [pa'si'fik], amer. [pa'si'fik]), jernbaner i N-Amer. der forbinder Atlanterhavet og Stillehavets kyster.
- pacificere** [pa'si'fise'rə] (lat: *pax* fred), stifte fred; oprette fredelige tilstande.
- Pacific Ocean** [pa'si'fik 'ouʃən], eng. navn på Stillehavet.
- Pacific-Staterne** (pa'si'fik), amer. [pa'si'fik]), betegn. f. staterne Washington, Oregon og California, USA, beliggende ved Stillehavet (Pacific Ocean).
- pacif'isme** [-si-] (lat. *pax* fred), forkærlighed for fred. Underliden betegn. for en bevægelse, der propagerer for afskaffelse af krig.
- pacif'ist** [-si-] (lat. *pax* fred), fredsven, tilhænger af pacifisme.
- paciniske legemer** [pa'tʃi'niskə] (efter d. ital. anatom *Filippo Pacini* (1812-83)), endorganer i huden for de perifere føleener. Størrelse 1/2-4 mm, lamellagtig opbygning.
- Pacinotti** [pa'tʃi'nɔ:ti], *Antonio* (1841-1912), ital. fysiker. Nogle år forud for Gramme med konstruktion af magnetoelektr. jævnstrømsmaskine, men hans konstruktion fik ikke større bet.
- Pacius** [pa:'si:ʃ], *Fredrik* (1800-91), ty.-fi. komponist og violinist, 1834-69 universitetets musikdirektør i Helsinki. Har bl. a. komp. sange, herimellem *Vari land og Suomis sang*.
- Packard Motor Car Company** [pækərd 'mo:təkɑ:r 'kæmpəni], amer. automobilfabrik, grl. 1900 i Detroit, Michigan. Fabrikken fremstiller store og mellemstore 12-8 cyl. personbiler i luksusklassen, siden 1935 også vogne i middeklassen. Endv. bygges flyve- og skibsmotorer.
- Packness, Einar** (f. 1879), da. arkitekt, fra 1921 kgl. bygningsinsp. for N-Jylland. Arb. sig fra de hist. stilretninger frem til en personlig opfattet modernisme, der kendetegner hovedværket: *Markuskirken* (1933) og *Livforsikringsforeningen Fremtidens Bygn.* (1936), begge Ålborg.
- Padang** [-'dʒɑ:] (malaj), [pa'dɑ:n], by på Sumatras V-kyst; øens største haveby (ca. 50 000 indb.). Nær P olielæft.
- Padbor'g**, da. stationsby, 5 km NV f. Flensborg. Endepunkt for den østjyske længdebane. Toldsted; med Frøslev by 1742 indb. (1945).
- paddefisk** (*Batrachidae*), fam. af flad-hovede trop og subtrop. kystfisk. Hannen vogter æg og unger.
- paddehat-konstruktioner**, form for jernbeton-etageadskillelser, hvor pladen (gulvet) bæres direkte af søjler, uden hjælper som mellemled.

- paddehatkoraller** (*Fungia*), store, flade, enlige koraller, ligger løst på bunden.
- paddehatte** (*Agaricaceae*), fam. af hatsvampe. I Danm. ca. 1300 arter. En p består af et kødet, undertiden bruskagtigt, hatlignende frugtlegete, på hvis underside der sidder knivbladformede lameller, hvorpå sporerne dannes, og af en i reglen midtstillet stok. Hos nogle slægter går fra hattens rand til stokken et lamelsvøb, der senere løses fra hatranden og efterlades som en ring på stokken; hos få slægter forekommer et fællessvøb, som i begyndelsen omslutter hat og stok, men senere sprænges. Sporenes farve har bet. f. systematikken og findes lettest, når man skærer stokken over lige under hatten og lægger denne med nedadvendte lameller på et stykke papir. Hvis sporerne er modne, vil man efter et par timers forløb kunne bestemme farven. De fleste arter vokser i skove, enkelte på marker, i enge og ved veje og er i reglen radplanter, enkelte er snyltare. Fam. har mange spiselige, men også mange giftige arter. (Ill. se tavler Svampe).
- padde** (eng.), enkeltbladet åre til fremdrift og styring af kano.
- padder** (*Amphibia*), klasse af 4-føddede hvirveldyr. Huden nogen, slimet, ånder som voksne ved lunger, som larver ved gæller. Hjertets forkamre ufuldstændig adskilt, kun et hjertekammer; vekselvarme. Som oftest mindre dyr, der lever af insekter o. l., som voksne som regel på land, som unger og i forplantningstiden i ferskvand. Skelettet overvejende forbenet, 2 nakkeledknuder, små, spidse tænder; klæbrig, ofte udstrækkelig tunge, tarmkanalen simpel og kort, lungerne sækformede, ånder i øvrigt i stor udstrækning gnm. huden. Hjernen lille, kun nederste øjelåg bevægeligt; hos larverne sidelinieorganer svarende til fiskenes. De hanlige konsprodukter udtømmes gnm. en fælles sæd-urinerleder, æggene gnm. 2 æggeledere; som regel finder en virkelig parring ikke sted, idet æggene befrugtes, medens de lægges, el. hunnen optager i af hannen aflagt sædmasse. Æggene, der er omgivet af et slimlag, lægges som regel i klumper el. strenge i ferskvand. p formodes at nedstamme fra kvastfinnede fisk, dog sandsynligvis således, at hale-p og spring-p har deres opr. iforsk. grupper af kvastfinnede. De ældste p, ur-p, kendes fra devontiden. p deles i orme-p, hale-p og spring-p.
- padderokker** (*Equisetum*), slægt af kar-sporeplanterne. p er flerårige, urteagtige land-el. sumpplanter med stærkt forgrenede jordstængler. Overjordiske stængler har hule led, der hver har en kransaf sammen-voksede, skedeformede blade, fra hvis bladhjørner der udgår kransstillede sideskud. På spidsen af de frugtbare skud dannes akslign. stande af sporehusbærende, t. v. ernæringsskud, skjoldformede bla-t. b. formeringsskud.
- Agerpadderokke, t. v. ernæringsskud, skjoldformede bla-t. b. formeringsskud.*

- lige og hunlige forkim, af hvis sidste ægceller den ukønnede p opstår. I Danm. 8 arter. Ager-p (E. arvense) har tidlig på foråret ugrøede, brunlige, sporebærende skud, senere fremkommer grønne, grønne ernærings-skud. Besværligt ukrudt, især på fugtig, leret bund. Skavgræs (E. hie/male), på fugtig bund, har meget kiselrige stængler (slibemiddel). Fra trias- og juratiden kendes kæmpemæssige p.
- paddingkondensator** [pædi'nj-] (eng. *pad* pude), fast kondensator indskudt i radiomodtagers oscillatorkreds.
- padding-maskine** [pædi'nj-] (eng. *pad* lægge på), fr. *foulard*, en af et trug (med farveløften), lede- og vridevalser bestående impregnerings- el. farvemaskine for tekstilstof (i styk); kun en passage, derfor til lyse farvetoner.
- Paddington** [pædi'tn-], vestl. bydel i London, 128 000 indb. (1948).
- Paderborn** [pa:dər'bɔ:n], ty. by i Nordrhein-Westfalen; 42 000 indb. (1939). Cement- og jærindustri. Bispedømme fra Karl d. Stores tid; til Preussen 1813; fra 1930 ærkebispesæde. Ca. 75% ødelagt i 2. Verdenskrig.
- Paderewski** [-'ræfski], *Ignacy* (1860-1941), po. klavervirtuos og statsmand. 1909-13 direktør for konservatoriet i Warszawa. En af sin samtidis største pianister. Har skrevet en klaverkoncert, en symfoni m. v. - P, hvis navn og forbindelser var af stor værdi for Pol. i Amer. og hos Vest-magterne, var po. ministerpræsident 1919, deltog i konferencen i Paris; misbilligede den po. erobring østpå, styrtedes af Piłsudski dec. s. å. 1939 præsident i det po. nationalråd i Frankr.; 1940 til USA. (Portræt).
- Padishah** [-'ʃɑ:(t)] (pers. *padshah* kejser), titel anv. af Afghanistans hersker og tidl. af tyrk. sultan.
- padma'pāni** (sanskrit): Han, der bærer en lotus i hånden), inden for lamaismen d. s. s. Avalokitegyvara.
- Padova**, ty. *Padua*, ital. by i Veneto, 35 km V f. Venezia; 164 000 indb. (1947). Bet. handels- og industriby; spiritus, ke-

Padova, Kirken Sant'Antonio.

- mikalier, maskiner og automobiler. Talrige rigt udsmykkede monumentalbygninger (kirken Sant'Antonio, 1232-1307) samt universitet fra 1222. Verdens ældste bot. have (1545). Republik fra 12. årh., 1409 til Venezia.
- padra** (ital. [pa'dra], sp. [pa'dra], portug. [pa'dra]), fader.
- Padua**, ty. navn på Padova.
- Paeschen** [pa:'sɔ:] (*Paeschen, Pauske*), *Hans van* (16. årh.), flamskfødt, da. kgl. bygmester (1564) og fæstningsingeniør. Beg. for Fr. 2. ombygningen af den gl. murstensborg Krogen (Kronborg) til det nuv. sandstensslot, 1577 i udnå. Hans ejendomme inddraget 1581, senere skæbne ukendt.
- Paes'ello** (*Pastello*), *Giovanni* (1741-1816), ital. operakomponist, 1776-84 hoffkapelmester i St. Petersburg. Har skrevet over 100 operer, herimellem *Il barbiere di Siviglia* (1782).
- Paflog'ni'en**, kongerige på Lilleasiens N-kyst ml. Bithynien og Pontos 182-07 f. Kr.
- pag.** (fork. for lat. *pagina*), side (i bog).
- pa'gai** (malajisk), tobladet åre til fremdrift og styring af kajak o. l. båd. Bladene dannet ret vinkel med hinanden.
- Paga'nini**, *Niccolò* (1782-1840), ital. violinvirtuos, ubetings sin samtidis stør-

ste. Alle hans komp. er for violin, bl. a. 2 koncerter, 24 capriccio'er, *Perpetuo mobile* m. v.

Paga'sai, oldgr. by i Thessalien, nær nuv. Volos.

page [pa:ʒa] (fr.), i middelalderen dreng af fornem slægt, som skulle uddannes til ridder ved et fyrstehof, senere blot hoffetitel.

pagehår [pa:ʒa-], kaldtes i 1920'erne den klinkede, halvlange damefrisur.

Pagenstecher ['pa:gəntæxər], en stor ty. lægeslægt, bl. a. Alexander P (1828-79), en fremragende øjenlæge og operatør. P-s salve; gul kviksølvsalve.

Paget ['pædɪt], Sir Augustus B. (1823-96), brit. diplomat. Deltog som gesandt i Kbh. 1859-66 i forhandl. angående heretugdømmerne.

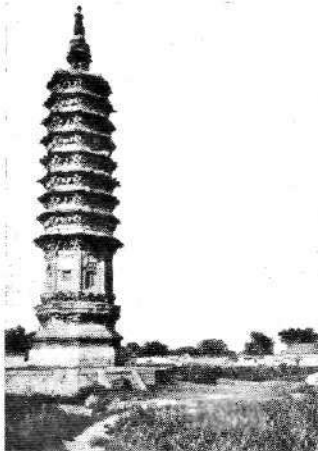
Paget ['pædɪt], Sir Bernard (f. 1888), brit. general. Deltog i 1. Verdenskrig. 1940 generalstabschef for hjemmestyrkerne. 1941 øvkommand. f. SO-Engl., dec. 1941-43 f. hjemmestyrkerne, 1944-apr. 1945 i Det Mellemste Østen (afløst af Dempsey).

Paget ['pædɪt], Violet (1856-1935), eng. forfatterinde. Skrev under pseud. Vernon Lee kunst- og kulturhist. værker, f. eks. *The Golden Keys* (1925).

pagine're (lat. *pagina* side), forsyne med fortløbende sidetal.

Pagnol [pa'njɔl], Marcel (f. 1895), fr. dram. forfatter, hvis skuespil har vundet verdensry: *Topaze* (1928), *Marius* (1929) og *Fanny* (1931). Dyrker nu især filmkunsten.

pa'gode (portug., af sanskrit *bhagavati* guddom), 1) tårnagtigt tempel i Indien

Kinesisk Pagode, Pei-ping.

og Østasien, 2) (sjældent) gudebillede, 3) ind. guldmønt; under Chr. 7, efterlignet ved udmøntninger i Trankebar.

Pago Pago ['pa:go 'pa:go, 'pa:go 'pa:go], naturhavn på Tutuila bl. Samoa-øerne.

pagt, overenskomst. - I *folkeretten* en overenskomst af særlig højtidelig karakter, f. eks. FNs p. - If. den kristne og jødiske teologi hvidede forholdet ml. Jæve og Israel på en p el. anordning, som blev givet ved Sinai. Pagtens Ark var Israels helligdom under orkenvandringen. Ved Kristi død har Gud if. den kristne teologi sluttet en ny p med mennesker. If. dette beteges jødedommen som den gl. p og kristendommen som den nye p, og dette er igen blevet overført til de to skriftsamlinger, som nu fejlagtigt kaldes Det Gl. og Det Nye Test., fordi det hebr. og det gr. ord for p i den gl. lat. bibelovers. er gengivet ved testamentum.

Pagtens Ark, se Ark.

Pahang (eng. [pa'hɑŋ]), stat i Malaja; 35 794 km²; 222 000 indb. (1941).

pahlévi [pahl'vi:] (efter Riza Sháh Pahlavi), mønt i Iran 100 rjal.

pa'lan, gr. stavemåde f. pæan.

Paileron [pa'ri:ɔ], Edouard (1834-99), fr. dram. forfatter, især berømt for det for-

træffelige lystspil *Le monde où Pon s'ennuie* (1881); da. *Hvor Man Keder Sig!* (1882).

pailletter [pa'jæ:tər] (fr., egl. småstrå), små skinnende metal- el. glasskiver, som syes på tøj.

Paimpol [pa'pɔl], fr. fiskerihavn på Bretagnes nordkyst.

Paine [pæ:n], Thomas (1737-1809), eng. forfatter, 1774-87 i USA, ivrig forkæmper for staternes uafhængighed. Udgav i Engl. 1791-92 *The rights of man*, et idealistisk forsvar for fr. revolutionsideer, grundlæggende for eng. radikalisme, rettet mod Burke. 1791 til Frankr., konventsmedl. 1792, vendte sig mod Robespierre (fængslet 1793-94). Død i USA.

Painlevé [pœ'lev], Paul (1863-1933), fr. politiker og matematiker. Gik ind for Dreyfus, antiklerikal, uafh. socialist; ministerpræs. 1917 og 1925, krigsmin. under Briand og Poincaré 1925-29. Tog som sådan s. m. A. Maginot initiativ til opførelsen af Maginotlinien. (Portræt sp. 3413).

Pai'ônios fra Mende i Thrakien (2. halvdel af 5. årh. f. Kr.), gr. billedhugger. Især berømt f. *Nike-Jugur I Olympia*.

pa'ir [pæ:r] (fr.), eng. *peer* (lat. *par* lige), i middelalderen de, der var vasaller under samme lensherre; ligestillede. p de France betegnede vasaller, der stod umiddelbart under kronen; senere bevarer som titel. 1814 oprettede Ludvig 18. Pairskammer i efterligning af eng. Overhus; omdannet 1830, ophævet 1848.

pa'irkup ['pæ:r-], da. udtryk for udnævnelse af et så stort antal overhusmedl. (peers), at regeringen får færlig for sin politik. Praktiseret 1711 (for at gennemføre fred). Senere har trusel om p været nok (valgreformen 1832, indskrænkning af Overhusets magt 1911).

Paisley ['pæ:zli], by i skotske lavland, V f. Glasgow; 96 000 indb. (1947). Tekstil-, maskin- og kem. industri. Skibsværter.

Pajbjerg-fonden, fond til fremme af planteforædlingsarbejde. oprettet 1918 af frøavler Jens Hvidberg. P driver bl. a. forædlingsvirksomhed på Overbygård ved Borkov.

Pajou [pa'ʒu], Augustin (1730-1809), fr. billedhugger. Har udført *Klagende Psyche* og *Bakkantinde* (Louvre) og fl. portrætbuster, bl. a. af *Buffon* og *Mme Du Barry*.

'paka (*Coelo'genys*), 1) slægt af sydamer. gnavere; rødbrun m. hvide pletter, haleløs, 5 tæer; natdyr, graver huller; 2) d. s. alpaka.

pakdåse, maskindel til luft-, damp- el. vandtæt at lukke en åbning i en beholder-væg, hvor igennem der går en aksel el. bevægelig stang. Til høje tryk og temp. anv. metalpakning, til dampturbiner ofte kulringe.

Pakenham ['pæknəm], Francis A. (1945) 1. baron af Cowley (f. 1905), brit. politiker. Lektor i statslære 1932, assistent f. Beveridge 1941-44, 1946 understatsekr. i krigsmin. Fl. gange reg.s ordfører i Overhuset. Apr. 1947-maj 1948 kansler f. hertugd. Lancaster (administration af de brit. zoner i Tysk. og Østr.), maj 1948 min. f. civil luftfart og medl. af kabinettet.

pa'ketbåd (eng. *packetboat*, egl.: pakkebåd), 1) hurtiggående post- og passager-skib; 2) mindre da. fartøj i indenlandsk stykgodsfart.

'paktifong el. *paktifond* (kin.), en legering af lign. sammensætn. som nysølv; brugsgenstande af p fremkom i det 18. årh. fra Kina.

pakhus, bygn. til opbevaring af varer. p deles i loft-p og silo-p. I loft-p står de enkelte etager (lofter), der bæres af gennemgående søjler, i indbyrdes forb. ved trapper og elevatorer. Af hensyn til værdierne ma p brandsikres og forsynes med kulde-, varme-, tørre- el. udluftnings-anlæg. Silo-p består af store, lodret sammenbyggede celler af rundt el. polygonalt tværsnit, fornedet til dannet som en tragt og forsynet med en lukkeanordning. Varerne føres f. eks. ved elevatorer til taget, hvorfra de fordeles til de enkelte siloer. Silo-p anv. meget til varer som korn, mel, sukker, kul, koks etc. (III.)

pakis (af *pakke* i bet: stuve sammen), isflager og -stykker skruet op i barrierer af strømmen.

'Pakistân (hindustani: de renes land: ordet dannedes 1933, idet der samtidig er tænkt på de fremhævede bogstaver i Punjab, Afghan, Kashmir, Sindh, Baluchistan), fra 1947 dominion inden for Det Brit. Rige, omfattende de overvejende muham. områder i det tidl. Brit. Indien; ialt 935 000 km²; 70 103 000 indb. (1941), hvoraf 73 % muham. (Kort se Indien); delt i V-P (provinserne Baluchistan, North-West Frontier Province, Sindh og West-Punjab) på 795 000 km² med 28 258 000 indb., og O-P (provinserne Øst-Bengalen) på 139 900 km² med 41 845 000 indb. Kashmir er omstridt ml. P og Hindustân (se i øvr. Indien). - *Historie*. Under diskussionerne om ind. selvstyre rejste den ind. muhamedanerlige 1930'erne krav om dannelse af selvstændig muhamedanerstat i Indien, da muhamedanerne ikke ønskede at stå som et mindretal i en hindustat, men som en uafh. nation, 1946 syntes muhamedanerne at bøje sig for eng.-hinduisk ønske om bevarelse af ind. enhed, men sprang atter fra, og 1947 opnåede Jinnah som muhamedanerligts leder eng. tilslutning til P-kravet, hvorefter hinduerne bøjede sig, 15. 8. 1947 oprettedes P som brit. dominion med Jinnah (død 1948) som generallguvernør. Fyrstestaternes tilslutning (især Kashmir) og Sikh-rejsning i Punjab voldte dog bet. vanskeligheder. (Kort se Indien).

'Pakkala, Teuvo (1862-1925), fi. forfatter, red. og lærer. Bidrog til 80'ernes problemdigtning med en soc. roman og en saml. psyk. børnenoveller.

pakning, i maskinteknik beteg. for tætningsemidler, p kan til vand være af gummi el. læder, til damp pap m. grafit-blandet olie el. asbestplade (klingerit), til pakkåser blod p af bomuld el. asbest m. talg, olie el. grafit el. ved høje tryk og temp. hvidtmetals-, kul- el. fjedrende støbejernsringe. Rør m. påskruede fittings pakkes oftest m. hampegarn og mønkekitt.

pakværk, konstruktion af faskiner, samlet i ca. 1 m tykke, hældende lag v. hi. af binding og små pæle, p bringes på plads ved belastning med grus el. lign.

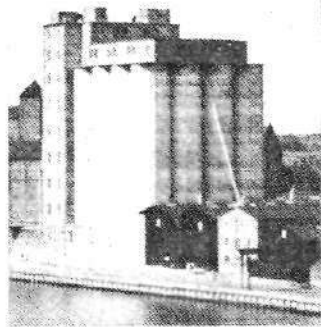
pa'l, maskindel, som ved klinkbevægelse bruges til at hindre el. fremkalde en bevægelse.

Palace Hotel [-'las] på rådhuspladsen i Kbh. er opført 1907-10 af prof. A. Rosen. Bygn. er nu opdelt i hotel, to restauranter og biograf (Grand-Teater).

Palacio Valdés ['pa'βali' βal'des], Armando (1853-1938), sp. romanforfatter, eur. berømt for den charmerende bog *La Hermosa San Sulpicio* (1889).

Palacký ['palatski:], František (1798-1876), čech. historiker, udgav efter 1836 stor skildring af čech. middelalderhistorie, der bidrog til rejsning af nationalbevidsthed og følelse af modsætn. til tyskhed; virkede også polit. for čech. frihedsbevægelser.

paladine're (fr. *paladins*, af lat. *palatium*

Pakhus. A/S Otis's silo i Nakskov.

slot), 1) i oldfr. poesi Karl d. Stores tolv høfmand; 2) kong Arthurs ridder; 3) titel i middelalderen på visse højerestående hofembedsmænd.

Paladon, fabriksnavn på en kunstharpiks, som anv. som basis for tandproteser.

palad'oro (ital., egl: det gyldne forhang), beromt byzantinsk antependium på hovedalteret i Markuskirken i Venezia.

palads (lat. *palatium*), 1) Roms kejserbolig p. Palatinerhøjen; 2) senere enhver stor pragtbygning. Middelalderens **p** var på borge det mer el. mindre monumentale hus (ty. *palas*), der rummede slottsherrens bolig, i ital. byer den ubefæstede stormandsbolig, heraf det ital. *palazzo* og eur. afledninger: fr. *palais* og da. *palæ*.

paladsrevolution, polit. omvæltning udgående fra magthaverens nærmeste kreds. Således i Rusl. 1762 og 1801.

Palads Teatret, kbh. biografteater. Abnet 1912 i den gl. banegårdshal, i nuv. skikkelse 1918 (arkit. A. Clemmesen). Bevillingshaver: Nordisk Film. 1728 pladser.

palago'nit (efter findested ved byen Palagonia på Sicilien), brun til grønlig basaltuff med mer el. mindre forvitret basaltglas. Vid udbredelse i Island, dannet ved vulkanudbrud under isen.

Palagýi ['pala:dsi], *Menyhért* (1859–1924), ung. filosof. Hævede i *Neue Theorien des Raumes und der Zeit* (1901) rummets og tidens enhed og gjorde i *Naturphilosophische Vorlesungen* (1908) vitalistiske synspunkter gældende.

Palaiouóvni [paljo'vuni], i det gr. folksprog navn for bjergtet Helikón.

Palais Bourbon [pa'læ bur'bo], palads i Paris, opført 1722–87 med facade i klassicistisk stil. Sæde f. det fr. deputeretkammer.

Palais-Royal [pa'læ rwa'jal] (fr: det kgl. palæ), palæ i Paris nær Louvre, opf. 1620–34 af Lemercier for kardinal Richelieu, der testamenterede det til kongen. Ombygget 1672; Louis-Filip 'Égalité' omgav det af økon. grunde m. salgshaller og byggede i V-fløjen et teater (nu Comédie-Française). **P** afbrændtes 1871 af kommunarderne, restaureredes 1872–76.

Palamás, *Kostés* (1859–1943), gr. forfatter, fra 1930 præs. f. det gr. akad. Det mod. Grækenl.s betydeligste digter på folkemålet. Især kendt er *Mit Fædrelands Sange* (1886) og romanen *En Mands Død* (1901, da. 1936).

Palamedesz [-s], *Antonie* (1601–73), holl. maler. Har malet portrætter og genbilleder. *En Vagstue* (kunstm., Kbh.).

palan'ki'n (sanskrit), lukket bærestol (Indien, Kina).

palata'l (lat. *palatum* gane), sproglyd, der artikuleres med fortungens overflade mod den hårde gane; konsonanter som j og j; vokaler som e, i, y, æ, ø.

palatalise'ring (lat. *palatum* gane), hævnng af fortungefladen mod den hårde gane som bimoment ved artikulation af en sproglyd; hyppig på slav. sprog (mouillering). **p** kaldes endv. en forskydning af en ikke-palatal sproglyd til en palatal, som f. eks. udviklingen af sv. k i kára [xæra].

Palati'nerhøjen el. *Pa'ladium*, den først bebyggede af Roms høje, under republikken det fornemme kvarter, i kejser-tiden helt optaget af det kejserlige palads.

palatoplastik (lat. *palatum* gane + *-plastik*), plastisk operation til lukning af ganespalte.

palatium (lat.), gane; **p fissum**, ganespalte.

Palau Øerne, ørgruppe (109 øer) i Stillehavet, Ø f. Filipinerne; 478 km² med 14 000 indb. (1936). Del af Carolinerne. Fra sept. 1944 erobret af Amer. som støttepunkt for offensiv mod Filipinerne.

Palawan [pa'lawan], langstrakt ø bl. Filipinerne; 11 655 km²; 100 000 indb. (1946).

palaver (portug. *palavra* tale), forhandling med indfødte på Guineaøsten; vidtløftig snak, passiar.

Palazzeschi [pala'tseski], *Aldo* (f. 1885), ital. digter og forfatter. Som lyrik deka-

dent; skarp som kritiker. Skrev bl. a. den udmærkede roman *Sorelle Materassi* (1934).

Palazzo Farnese og Palazzo Pitti, se henh. Farnese og Pitti.

Palazzo Vecchio [pa'lato:so 'vækjo] (ital: det gamle palads), forstum republikken Firences rådhus, skal være opf. 1298–1314 af Arnolfo di Cambio (tårn samt gårdfacader fra 15. årh.). Husede »de 500«s råd, senere fyrsteresiden, siden 1872 rådhus.

Palazzo Venezia [pa'lato:so ve'næt:sia] i Rom, bygget omkr. 1455, skænkedes republikken Venezia som bolig for dens gesandt v. Vatikanet, overtoges som sådan 1797 af østrigerne, overgik 1916 til den ital. stat. — Repræsentations- og embedslokaler (i sin tid Mussolinis), rige kunstskatte.

Paldiski, ty. *Baltischport*, havneby i Estland V f. Tallinn. Forpagtedes som flådebasis af Sovj. 28. 9. 1939. Besat af Tyskl. 29. 8. 1941–24. 9. 1944.

palechi'nider [-k-] (*paleo-* + gr. *echinos* pindsvin), uddød underklasse af søpindsvin med mere end 20 pladerækker i skallen. Devon til trias; særlig mange slægter til karbon.

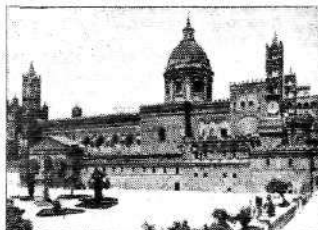
Palembang [-lem'ban], største by på Sumatra, i sumpegn; ca. 125 000 indb. Ved **P** oliefelt.

Palencia [-lja], by i N-Spanien, 190 km NV f. Madrid; 34 000 indb. (1940).

paleocæn [-'sæ'n] (*paleo-* + *ecæn*), ældste etage i tertiær; i Danmark grønsand og grønsandskalk samt Kerteminde-mergel.

Paleologue [paleo'log], *Maurice* (1859–1944), fr. diplomat og forfatter. 1914–17 ambassadør i Petrograd, stor indfl. under martsrev. 1917. Senere generalsekretær i det fr. udenrigsmin., forf. t. hist. og litt. værker (erindringerne *La Russie des tsars pendant la grande guerre* 1921–23). 1928 medl. af det fr. akademi.

Palermo, ital. by på Sicilien; 458 000 indb. (1947). Bet. handels- og industriby; udfører bl. a. vin, appelsiner og citroner.

Palermo. Domkirken.

Rig på hist. monumentalbygninger fra ældre middelalder i byzantinsk-arabisk-normannisk blandingstil, bl. a. domkirken (1169–85) og slottet med kapellet (Cappella Palatina, 1132–40), **P** (gr. *Pa'*normas) der grundlagdes af fonikerne, erobredes 1072 af normannerne og havde sin glansperiode under dem og Frederik 2. af Hohenstaufen. Allierede luftangr. især febr.–apr. 1943, erobret af de Allierede 23. 7. 1943; svære ødelæggelser, bl. a. domkirken. 1947 hovedstad for det autonome Sicilien.

Palès (lat.), i rom. rel. en guddom af den landlige kreds, knyttet til hjordernes trivsel. **P**-s fest fejredes på Palatin.

Palestrina, *Giovanni Pierluigi* (1525–94), ital. kirkekomponist, kaldet **P** efter sin fødeby. 1571 kapelmester ved Peterskirken. **P**-s værker omfatter 93 messer, bl. a. *Marcellus-messen*, 179 motetter, lamentationer, litanier, hymner, Stabat mater, offertorier og enkelte verdslige madrigaler. **P** står som den katolske kirkes til alle tider fornemste og største komp. og hans a. capella-stil er mønster for den polyfone kirkemusik. (Portræt sp. 3413).

pa'let (fr. *palette* (lille) spade), firkanter el. ovalt malebræt, hvorpå farverne anbringes.

paletkniv (af *palec*), 1) d. s. s. spatel¹⁾; 2) husholdningskniv med langt, bredt blad uden æg.

paletot [-'to] (fr.), let overfrakke, der kom i brug fra midten af 19. årh.

Paley ['pæili], *William* (1743–1805), eng. teolog og filosof. Var i *Principles of Moral and Political Philosophy* (1785) en for-gænger for utilitarismen.

Palgrave [pa'lgræv], Sir *Francis* (1788–1861), eng. forfatter. Skrev *The Rise and Fall of the English Commonwealth* (1822) og hist. studier over eng. middelalder.

Palgrave [pa'lgræv], *Francis Turner* (1824–97), eng. digter og kritiker. Prof. i litt. i Oxford. Udg. antologien *The Golden Treasury of Songs and Lyrics* (1861; 2. række 1897).

pālī (sanskrit: linie, i bet. hellig tekst, kanon), ind. sprog af prækrit-gruppen, udviklet i NØ-Indien, særlig Magadha-landet, hvis folkesprog det har stået nær. Buddhismens kanoniske sprog. Med buddhismen kom **p** til Ceylon, Birma og Siam, i hvilke lande **p** indtil nutiden er blevet anv. som et lærd sprog i lighed med lat. i Eur. Skrives med de forsk. landes alfabeter, i eur. udg. med lat. alfabet.

Palika'o, *Charles Cousin-Montauban*, greve af (1796–1878), fr. general. Ledede fr.-eng. ekspedition mod Peking 1860. Regeringsschef aug. 1870 efter de første nederlag mod tyskerne, ønskede Metz under og bidrog således til Sedan-katastrofen. Flygtede i sept.

palimp'sest [*palin-* + gr. *psên* skrabe ud], håndskrift, hvor den oprindelige tekst er fjernet, en ny skrevet ovenpå. Den opr. skrift kan ofte fremrages med kemiske midler, og især ved undersøgelser i ultrarød el. ultraviolet stråling.

palin- (gr. *pálin* modsat; igen), gentagen, gen-, atter.

palin'drom (*palin-* + gr. *dramên* løbe), lyd-el. ordgrupper el. enkeltord, der også læst bagfra giver mening (evt. samme som forfra, f. eks. Otto); vers som bagfra giver samme ord.

palingene'sis [*palin-* + *genesis*], genfødsel, læren om alle tings evigt gentagne genkomst.

pālīsade'celler, *bot.*, smalle, cylindriske, tætstillede (palisadelignende) celler, der findes lige inden for overhuden hos de fleste blade, rige på bladgrønt. Heri foregår især den for planterne karakteristiske kulsyreassimilation.

pālīsadeorm (*Eu'strongylus 'ligas*), stor rundorm. Hannen m. klokkeformet paringsorgan. I tarm og kropslue hos forsk. pattedyr, sjælden hos mennesket. Oplukket efter et palisadelignende organ på bagenden.

pālīsader (fr., lat. *palus* pæl), hindring af foroven tilspidsede pæle, der, nedgravede side om side, danner et, gerne med skydeskærm udstyret, mer end mandshøjt hegn. **p** var en i gl. tid stærkt brugt hindring.

pālīsandertræ (indiansk ord), veddet af *Dal'bergia 'nigra* (ærtelblomstfam.) fra Brasilien. Den mørke, tunge og hårde vedkerne bruges til pragtmøbler, klaver- og indlægningsarbejder.

Palissy [pali'si], *Bernard* (1510–90), fr. keramikker. Hans fajancer viser naturalistiske dekorationer i relief, overtrukket med polykrom glasur. I et efterladt værk *L'art de terre* har **P** skildret sine årelange forsøg på at genopfinde den ital. emalle.

Palk Strait [p'a:k 'stræit], strædet ml. Ceylon og Indien; ca. 100 km br.

palla (lat.), lang spadserebå anv. af damer i oldtidens Rom.

Palladian style [pæl'leidi'an 'stail], eng. 17.–18. årh.s arkit.retning, der mere strengt end vanligt, selv i Engl., fulgte Palladus regler, formsprog og smag.

Palladio, *Andrea* (1508–80), ital. arkitekt og arkit.theoretiker, især virkende i Vicienza, der præges af hans bygninger: *Basilica Palladiana* (1549–1614), *Loggia del Capitano* (1571), *Teatro Olimpico* (1580-) samt fl. paladser. **P** nedlagde sin viden og lære i publikationer, hvis indflydelse på eur. arkit. blev stor og mærkelig langvarig. Tilpassede dygtigt antik rom. byggeskik til sin tids behov. Senere »palladianeres« fremgangsmåde blev ofte anvendt, ikke mindst i Engl.,

hvor P-s ideer vel levede længst (Palladian style).

Palladio-motiv, en af Palladio anv. karakteristisk gruppering af 3 muråbninger: En større, rundbuet i midten, flankeret af 2 lavere og smallere, 4-kantede. Yndet i ældre engelsk arkitektur. (Venetian window).

Palladion (af *Pallas Athene*) (gr.), i gr. rel. gudesymbol af træ, identisk med Athene som byens værnegud, fandtes bl. a. i Athen, Argos og Rom.

Palladium (efter planetoiden *Pallas*), metallisk grundstof. Kem. tegn Pd, atomnr. 46, atomvægt 106,7, vf. 11,4, smp. 1555°. P ligner platin og findes sammen med dette. Anv. bl. a. som katalysator ved hydrering (fedthærdning) samt som iltningkatalysator. Endv. til smykker, legeringer til tandlægebrug, og i elektr. kontakter. Oplosn. af visse p-salte anv. til påvisn. af kulilte i luften.

Palladium, 1) da. filmselskab. Stiftet 1920 af Lau Lauritzen s. m. selskabets nuv. direktør Svend Nielsen. I 1920'erne hovedsagelig kendt for *Fy-og Bi-filmene*, senere producent af alm. spillefilm; - 2) kbh. biograf, hvortil 1) er bevillingshaver; åbnet 1938 (arkit. *Ernst Kühn*, f. 1890). 1347 pladser.

Palladius (4. årh.), rom. landbrugsforfatter, der i 14 bøger skildrede årets gang f. den rom. bonde.

Palladius, *Peder* (1503-60), da. biskop. 1531-37 uddannet i Wittenberg; Sjællands første evang. biskop 1537, bidrog gnm. et omfattende forfatterskab og ved sine visitater (*Visitatsbogen* (fundet 1866) er en vigtig kulturhist. kilde) meget til Reformationens praktiske gennemførelse. (Portræt).

Pallas, i gr. mytol. en jætte, som Athene dræbte og flåede huden af. Det siges også, at P var Athenes fader, og gudinden fører efter ham navnet *Pallas Athene*.

pallask (vistnok magyarisk-tyrk.), svær ryttersæbel el. lang, bred, tvægget stødhuggert.

Palle (oldn. *Palnir*, glda. *Palne*), da. mandnavn.

Pallenberg [bærk-]. *Max* (1877-1934), østr. skuespiller, der vandt sin position i ty.-østr. teater som en stor komisk skuespiller. Gæstede Kbh. 1932. Omkom ved en flyveulykke.

pallia'ti'v (lat. *pallium* dække) kaldes en lægebehandling, hvis formål blot er at lindre en sygdoms symptomer uden egl. at virke helbredende.

Pallis, *Svend Aage* (f. 1894), da. religionshistoriker, 1943 prof. ved Kbh.s Univ. Speciale: semitisk kultur.

pallium (lat: kappe), et hvidt, uldent bånd med 6 sorte kors, der bæres som værdighedstegn af kat. ærkebiskopper.

Pall Mall [pæl 'mæl, 'pæl mæl], gade i London fra Trafalgar Square til St. James's Palace; mange klubber. Opkaldt efter krokettill. spil af fr. oprindelse, som spillede her i 17. årh.

Palma, *August* (1849-1922), sv. politiker. Skolelærersøn fra Malmö, skræddersvend, begyndte 1881 socialistisk agitation i Malmö efter at have været i Tyskl. og Danm., grl. 1885 »Socialdemokraten» i Sthlm.

Palma, *Gustaf* (1810-90), sv. maler; pittoreske ital. og sthlm.ske motiver, højt vurderet af samtiden.

Palma el. *San Miguel* [-'wæl] de la *Palma*, den nordvestligste af De Canariske Øer; 728 km²; 61 000 indb. (1940).

Palma el. *Palma de Maiorca*, hovedstad og haveby på Mallorca i den sp. øgruppe Balearerne; 135 000 indb. (1947). Handelsby med alsidig industri.

Palma, *Giacomo*, kaldet *P Vecchio* (d. v. s. den ældre) (ca. 1480-1528), ital. maler. Elev af G. Bellini og under påvirkning af Tizian. Har malet figurbilleder, fremstillinger af Madonna med barnet omgivet af helgener (*Sacra conversazione*) samt portrætter, ofte af unge pypige kvinder med gyldenblondt hår.

palma'rosaoilie, æterisk olie, der fås ved destillation af et i Ostindien og trop. V-Afr. udbredt geraniumgræs. Duften rosenagtig, under luftens indvirkning

Peder Palladius. Henry Palmerston.

liljekonvalagtig. Anv. i parfumerier og sæbefabr.

Palm Beach ['pa:m 'bi:tʃ] med *West Palm Beach*, bade- og kursted på Floridas østkyst, USA; 37 000 indb. (1940).

Palmeblad ['palmblad], *Vilhelm Fredrik* (1788-1852), sv. litterat og videnskabsmand. Virkede for den romant. bevægelse som forlægger, kritiker, oversætter og digter. Sogte med *Familjen Falkensvard* (1844-45) at indføre den fantastiske roman i Sv.

palmeblade el. *palmeblade*, navn på blade af *Cycas revoluta* fra Japan. Træet er ikke en palme, men beslægtet med nåletræer. Det dyrkes i væksthuse, og de indtil 2 m l., stive blade anv. til dekorationer og kranser v. begravelser.

palmekeger, oliekeger fremstillet af palmekegler. p er ret proteinfattige, men virker højnende på mælkens fedtprocent.

palmekatte, gruppe af desmerdyr; sælgængere, lever i træer, delvis frugtædere. Hertil binturong og musang.

palmekerneolie (*palme-fedt*) udvindes ved presning el. ekstraktion af oliepalms frøer, som indeholder 50% fedt; p er ikke meget forsk. fra kokosolie(fedt). Den er koldforsøbelig (forsæbningstal 258-264, jodtal 12-16).

palmekrabbe ('*Birgus latro*), krabbelign. krebsdyr, beslægtet m. eremittkrebs. Luftændende, lever på strandbredder; forplanter sig i havet. Føden fortrinvis kokosnødder.

palme-kål, de unge bladskud af fl. palmearter, f. eks. kokospalmen, der bruges som kål.

palmeolie (*palme-fedt*) udvindes af oliepalms frugter (kødet) snarest muligt efter plukningen for ikke at spalte; foretages på primitiv måde af de indfødte, hyppigst v. kogning med vand. Røliolen har en kraftig (orange) farve og lugt, der kan fjernes ved raffinering. Det er en vigtig sæbeolie (forsæbningstal 208-212, jodtal 49-63).

palmer ('*Palma*), fam. af eenkimbladede, mest træer. Den ugrenede stamme, som kan blive meget høj, bærer i spidsen en krone af store fjer- el. vifteformede spaltede blade, medens den øvrige del af stammen dækkes af bladestrer. Stammen er omtr. lige tyk overalt, idet p ikke har sekundær tykkelsesvækst. Blomsterstandene er store kolber med små 3-tallige blomster. Nød, stenfugt el. bær. Ca. 1200 arter, mest i trop.; i Eur. findes dværgp i Middelhavsområdet. Veddet bruges til tømmer, bladene til tækning, frugterne til føde og som nydelsesmiddel, desuden mange andre anv. Vigtige p er: daddelp, oliep, kokosp, sagop og spanskrørsp.

Palmerne, d. s. s. Akademiske Palmer.

Palmerston ['pa:mstən], *Henry John Temple*, viscount (1784-1865), brit. statsmand. 1807 i Underhuset (tory), krigsmin. fra 1809 til 1828, da P brød m. torierne. 1830-34, 1835-41, 1846-51 liberal udenrigsmin., støttede liberale eur. bevægelser (Ital.), hævdede Engl.s stormagtsstilling m. hensynsløs energi. Indenrigsmin. 1852-55, styrtede da Aberdeen; ivrig for Rusl.s nederlag, 1855-58, 1859-65 premiermin. (worychef for et radikalt kabinet). Modarbejdede reformpolitik (godsejer). (Portræt).

Palmerston North ['pa:mstən 'nɑ:þ], by på New Zealands Nordø; 29 000 indb. (1947).

palmeruller, d. s. s. musang.

palmelejere (*Cypsiurus*), sejlere, der

anbringer reden af spyt på palmeblade. Æggene klistres fast i reden. Tropiske.

palmeskjoldlus (*Aspid'osus 'heterae*), gul skjoldlus. Alm. i væksthuse og på stueplanter. Skadelig.

palmesukker fås ved indkogning af saften (palmevin) fra de unge blomsterstande af forsk. palmer.

palmesøndag, søndag før påske, hvor evang. handler om Jesu indtog i Jerusalem under hyldest med palmegrene. I oldkirken modtog de bodfærdige absolutionen på p.

pal'met (fr. *palmette*), enhver symmetrisk forsing, der mer el. mindre ligner et palmeblad.

palmevin, en allerede i oldtiden kendt alkohol. drik, fremst. af den gærede, sukkerholdige saft fra forsk. palmearter. Saften fås ved at overskære blomsterkolberne el. bore et aftappingshul i stammen. Saften flyder særlig rigelig i de kolige netter. Sukkerpalmer giver underinden 2-4 l saft daglig igm. fl. år. Saften (f. eks. daddelpalmesaft) bruges også til fremst. af arrak.

Palmgren, *Selun* (f. 1878), fi. komponist og pianist. Har bl. a. komp. 2 operaer, 4 klaverkoncerter, herimellem *Floden og Metamorfoser*.

Pal'min', handelsbetegn. for det i husholdningen brugte raffinerede kokosfedt. Smp. ca. 25° C.

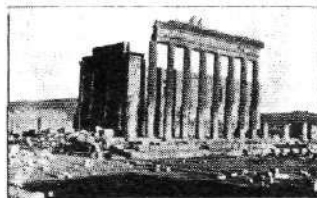
palmi'tin' (lat. *palma* palme), d. s. s. tri-palmitin.

palmitinsyre, *C₁₅H₃₁COOH*, anv. blandet med stearinsyre til steariner. Blandede glycerinester indeholdende p indgår i de fleste fedtstoffer. Endv. indeh. mange vokserarter estere af p, f. eks. japanvoks, bivoks og spermact.

Palmotie ['palmotij], *Junie* (1608-37), dalmatisk-kroat. digter, dramatiker (med mytol. og allegoriske emner fra Dubrovniks fortid) og epiker (*Christiaden*).

Pal'mstedt [-stæt], *Erik* (1741-1803), sv. arkitekt, 1773 vice-stadsarkitekt i Sthlm., hvor *Borsen* må siges at være P-s værk. Rom. klassicist, vel den der definitivt brød rokokotraditionen i sv. arkit.

Pal'myra (nu: Tadmor), karavaneby 230

km NØ f. Damaskus, erobret af Trajan, uafh. kongerige 257-72 (dronning Zenobia), arab. 633, nu ruiny.

pal'myrapalme (portug. *palmeira* palme) (*Boyrassus flakelliformis*), sukkergivende palme fra tropisk Asien. Det hårde ved anv. til tømmer.

Palna'toke, efter sagnet Jomsborgs grundlægger og Harald Blåtands banemand.

pa'lolo-orm (samoao-ord) (*Eu'nice 'viridis*), havborsteorm, hvis ægfyldte bageende løsrives og svømmer op til overfladen. Dette sker samtidig ved en bestemt månedse fase, hvor ormene i millionvis flyder op til overfladen og fiskes af de indfødte. Sydhavsoerne.

Palomar-observatorium, Mount [maunt palo'mar], observatorium i S-California, på Mount P. (1650 m o. h.), udrustet bl. a. med den største eksisterende spejlkikkert med en spejldiameter på 5 m (se tavle Astronomiske Instrumenter), fremstillet 1934-47 (med en afbrydelse 1941-45). P hører tilligemed Mount Wilson-observatoriet under California Institute of Technology, Pasadena.

Palos de la Fron'tera, lille sp. by ved Rio Tintos munding i Cádiz-bugten; udgangspunkt for Columbus' rejse 1492.

palpation (lat. *palpare* stryge, klappe), undersøgelsesmetode, som består i beføling af legemets overflade.

palper (lat. *palpare* berøre), i sansningens tjeneste stående vedhæng på hovedet af

forsk. dyr, f. eks. insekternes mundlem-mer.

'Pal'sbo', Ole (f. 1909), da. journalist og filmsinstruktør, medarb. ved »Nat. tid.« og »Ekstrabladet«; udg. *Køj Munk* (1940). Scenearbejderne »Diskret Orphod« (1946) og »Ta' Hvad Du Vil Ha'« (1947).

'Pal'sbo', Susanne (f. 1907), da. journalist, g. m. Ole P. Medarb. ved »Nat. tid.«, 1933-43, derefter ved »Berl. Tid.« (causerier m. m.); har skrevet fl. bøger.

'Palsgård', hovedgård SØ f. Horsens, nævnt fra 1412, tilhorte 1665-1877 slægten Reetz. Hovedbyggn. måske fra 1412, men stærkt ombygget 1804-05; fredet i kl. B.

Palsgård skovdistrikt, ca. 15 km SV f. Silkeborg, er Danms. største statskovdistrikt (7465 ha), mest hejleplantage.

Pålsson [p'pals:sn], *Gestar* (1852-91), isl. forfatter og redaktør. Påvirket af G. Brandes; indførte realismen på Isl. Hans noveller præges af social tendens og pessimistisk livssyn.

'Pal'strup', hovedgård SSØ f. Viborg, i middelalderen under Tvilum Kloster, senere ejet bl. a. af Joachim Gersdorff og Corfitz Ulfeldt. Hovedbyggn. på et anseeligt voldsted, omgivet af græve, opført 1722-36. Fredet i kl. B.

'Pal'udan', Hother (f. 1871), da. arkitekt. Påvirket af den Holm-Nyropske skole. 1932-42 pædagog ved Amalienborg. Har opført el. restaureret fl. kirker og præstegårde i Nørrejylland, *Admin.bygn. og arbejderboliger for cementfabrikken »Norden« i Ålborg* (1929) samt fl. hospitaler, bl. a. *Ålborg omsygehus* (1908-11), skoler, villæer m. m.

'Pal'udan', Hother K. (f. 1889), da. havebrugskyndig. 1941 prof. i havebrug v. landbohøjskolen. Speciale: blomsterdyrking og plantedyrning.

'Pal'udan', Jacob (f. 1896), da. forfatter. Søn af Julius P. Udd. som farmaceut. Efter et Amer.-ophold fremkom 1922 romanen *De Vestlige Veje*, hvis angreb på materialistisk maskinkultur og feminisme ofte genfindes i forf. skabet, mest direkte i betragtningerne *Feodor Jansens Jeremia* (1927), men også i romanerne *Søgelys* (1923), *Fugle omkr. Fyret* (1925), *Mærkerne Modnes* (1927) og dobbeltromanen om *Jørgen Stein* (1932-33); sidstnævnte skildring af tiden 1914-33 allerede klassisk. Fl. essay-saml. af samme stilistiske fasthed og usøgthed som romanerne bekræfter disses tendenser og P-s natur- og musikans samt naturvidensk. orientering. *Søgende And* (1943), *Skrifterne på Yderposter* (1949). Anmeldelser og kronikker i Nationaltidende. (Portræt).

'Pal'udan', Julius (1843-1926), da. litteraturhistoriker, gnm. 34 år ved Kbh.s Univ. Trods konservativ modstilling til Brandes er han dog i sine solide litt. hist. værker mere uret. end nat. orienteret i sit syn på da. lit.

'Paludan-Müller' [-'mø'ør], *Caspar* (1805-82), da. historiker, brøder til Fr. P.-M.; rektor i Nykøbing F 1853, prof. v. univ. 1872. Antromantisk, kritisk forsker: *Grevens Fejde* (1853-54), *Om Kong Valdemars Jordebog* (1871), *De Første Konger af den Oldenborgske Slægt* (1874).

'Paludan-Müller' [-'mø'ør], *Frederik* (1809-76), da. forfatter. Brøder til C. P.-M. På begge sider af kl. kulturskift. Alleerede inden han 1835 tog jur. embeds eks., havde han vundet navn ved versfortællingen *Dandservinden* (1833) (i Byrons og Pusjkins manér) og det dram. digt *Amor og Psyche* (1834); især hans sproglige elegance beundredes. Under en sygdom 1838 plejedes han af en 8 år ældre kvindelig slægtning, Charite Borch, som han s. a. ægtede - et brud med hans tidl. flugterende tilværelse. Fra en 2-årig bryllupsrejse hjembragte han det (anti-erotiske) myt. skuespil *Venus* og f. del af versromanen *Adam Homo*, der begge udkom 1841.

Forsøgelses- og dødsopisien fra »Venus« videreføres i de dram. digte *Tithon* og *Dryadens Bryllup* (begge 1844), ligesom også 2. del af *Adam Homo* (1848) (i lige grad roman og rel. læredigt) (førstærken den sanselige verdens værdi. Denne livs-anskuelse kulminerer i de dram. digte

Jacob Paludan. Fr. Paludan-Müller.

Kalanus og *Ahasverus*, som s. m. det fortællende digt *Abels Dod* udgør *Tre Digte* (1854), og i det korte episke digt *Adonis* (1874). Et modstykke til den uskånsomme kritik og himmelstræbende idealisme i »Adam Homo« er prosaomanen *Ivar Lykkes Hlstr.* (1866-73) med et moralsk og patriotisk program, svarende til digtet *Frentidsmalet* (1864). (Portr.).

'Paludan-Müller' [-'mø'ør], *Kai* (f. 1883), dept. chef i undervisningsmin. fra 1945.

'Paludan-Müller' [-'mø'ør], *Svend Bartholin* (1885-1944), da. officer. 1934 chef for grænsesoldarmetiet med bopæl i Gråsten, 1939 oberst. Optog kampen mod 40 ty. politisoldater, da han 26. 5. 44 skulle arresteres for illegal virksomhed. Skød sig selv efter 4 timers kamp og efter at have dræbt 3 tyskere og såret fl.

'Pal'udans Flak', sandgrund S f. Samsø, 5 m vand.

'paludisme' (lat. *palus* sump), malaria.

'Palu'dri'n' (lat. *palus* sump), nyt lægemiddel mod malaria, opdaget i Storbritannien og anv. i Australien i de senere år, skal have vist gode resultater.

'pal'æ' (fr., af *palatium*), flerfløjet byslot, fyrstebolig, fornem bybolig.

'pal'æ'arktiske region (*palæo-* + *ark-tisk*), i dyregeografien beteg. for Nord- og Mellemeur. (indtil trægrænsen), Middelhavslændene, Centralasien og Østasien.

'Pal'æo-koncerterne', koncerter der afholdtes søndag eftermiddage 1895-1931 bl. a. i koncertpaleet (senere Odd Fellow-paleet) i Kbh. Stiftedes og dirigeredes af Joachim Andersen (1847-1909) og fra 1909 af Fr. Schnedler-Petersen.

'palæo- (gr. *palaios* gammel), gammel-, old-.

'palæo(asia)tiske folk', nordøst-asiat. folk, der opfattes som rester af Sibiriens ældste folk. Tilhører den mongolide race-gruppe; sprogl. skilt i fl. ætter; hertil bl. a. Jenissej-ostjaker, tjuktjer, kamtjadaler, korjaker, ainu.

'palæobiologi', den gren af palæontologien, der omhandler de fossile dyre- og planteformers levested og livsvilkår.

'palæobotanik', den gren af palæontologien, der omhandler uddøde planter.

'palæocen' [-'sæ'n] (*palæo-* + *-cen*), den ældste afdeling af tertiærformationen.

'palæoetnologi', læren om de ældste tiders etnologi.

'palæofytologi' (*palæo-* + gr. *fyton* plante + *-logi*), d. s. palæobotanik.

'palæogeografi', den videnskab, der behandler de geogr. forhold i de forsk. geol. perioder. **p** grundes på studiet af karakteren af aflejringerne (hav, sø-, ørkenaflejringer osv.) og de indsluttede forsteninger, aflejringernes udbredelsesforhold og varieren i forsk. egne, lejringsforhold osv.

'palæografi', videnskaben om oldtidens og middelalderens skriftarter.

'palæoklimatologi', læren om klimaet i tidl. jordperioder. **p** anvender de geol. aflejringeres natur og forsteningernes vidnesbyrd.

'palæolitikum' (gr.-lat.), istidens stenalderkulturer.

'palæolitiske kunst' (*palæo-* + *-lit*), istidsfolkernes kunst, omfatter både småskulpturer og malede og tegnede billeder. Skulpturerne, dels reliefbilleder, dels rundplastik, fremtræder først i aurignacien-perioden og er udskåret både i sten og ben. Dyr og mennesker, særlig kvinden, afbildes i stærk og enkel form. I magdalenien-perioden dominerer naturalistiske dyrebilleder, beslægtet med hulebillederne,

der især gengiver det eftertragtede vildt som mammut, næsehorn, bison og rensdyr, enten malet med en enkelt sort el. rød strek, kontur, el. fladedækket med røde, brune, gule, violette og sorte farver.

'Palæo'ologos', byzantisk kejserlægt, regerede i Nikæa 1259-61, i Konstantinopel 1261-1453, uddød 1874.

'Palæomastodon' (*palæo-* + *mastodon*), uddød elefant fra oligocæn i Ægypten med stødtænder i såvel over- som undermund og kort snabel.

'palæontologi' (*palæo-* + *ontologi*), den videnskab, der behandler de uddøde dyr og planter og deres bygning, udbredelse, slægtskab og biologi, og som danner et vigtigt grundlag for såvel den geol. stratigrafi som for udredningen af dyrenes og planternes afstammingsforhold. I oldtiden forstod man, at forsteningerne var rester af uddøde organismer, men i middelalderen mente man, at ligheden med dyr og planter var tilfældig, senere at forsteningerne stammede fra organismer, der var gået til grunde ved Syndfloden. Banebrydende for nutidens opfattelse var zoologen Cuviers og botanikeren A. Th. Brongniarts (1801-76) arbejder i beg. af 19. årh.

'palæopatologi' (*palæo-* + *patologi*), læren om sygdomme og sygdomsbehandling i forhist. tid. Bygger på studiet af forhist. skeletdele, mumier og billeder. Interessant er det, at ikke så få kranier viser spor efter trepanationer.

'palæo-tro'piske region' (*palæo-* + *tro-pisk*), biogeografisk (floristisk) område omfattende S-Kina og den gamle verdens tropelands m. undt. af Australien, d. v. s. de områder, hvor bestemte (sæk. palæotropiske) floraelementer er dominerende.

'palæo'typer' (*palæo-* + *type*) (gr.; oldtryk), 1) de ældste trykte bøger (*inkunabler*); 2) mere ubestemt: bøger fra bogtrykkerkunstens første årh.

'palæozoisk' [-'sø-] (*palæo-* + gr. *zōon* dyr) kaldes den ældste, forsteningrige geol. gruppe og tidsalder; omfatter kambrium, ordovicium, gøtandium, devon, karbon og perm. I yngre p tid trægtige sporeplanter. Karakterdyr trilobitter, brachiopoder, cephalopoder, fisk fra ordovicium, padder i yngre p tid.

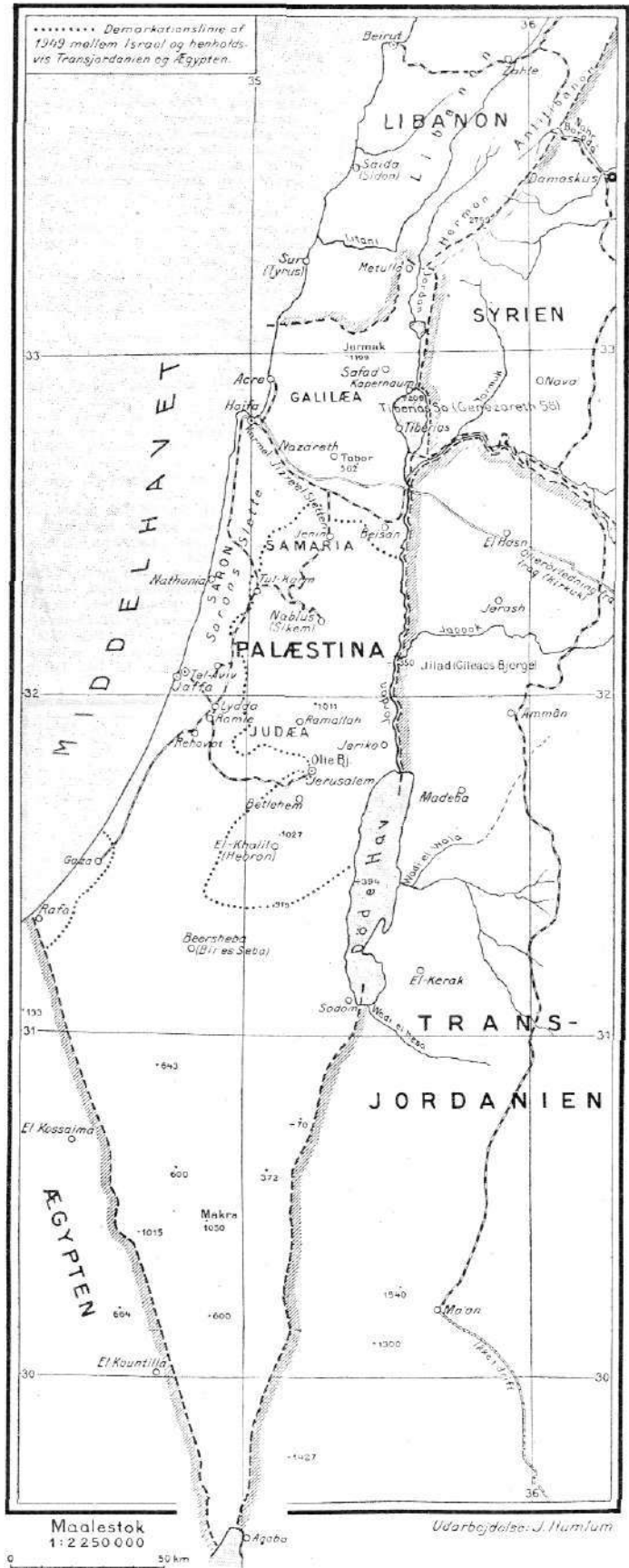
'palæozoologi' (*palæo-* + *zoologi*), den gren af palæontologien, der omhandler uddøde dyr.

'Palæ'stina' (hebr. *Erez Yisra'el* Israels Land; arab. *Al Falastin*), område i Forasien ved Middelhavets østl. ende; 27 000 km²; 1912 000 indb. (1947), deraf 1 143 000 muhamedanere (arabere), 608 000 jøder og 145 000 kristne. Største byer: Jerusalem, Tël Aviv, Haifa og Jaffa. Vigtigste landskaber: Judæa (mod S, indtil Jaffa), Samaria (indtil Karmel) og Galilæa (mod N). - *Naturforhold*. **P** består af en bred og frugtbar, tætbeholdt kystslette, der kun afbrydes S f. Haifa af Karmels bjerg. Indenfor sletten ligger mod N en sydl. fortsættelse af Libanon i Galilæa (1200 m). S f. denne ligger Jizreel Sletten, der danner en naturlig vej ind til El Ghôr-gravensnkningen med Jordan, Tiberias Sø (± 206 m) og Det Døde Hav (± 399 m). S f. Jizreel Sletten følger en 500-1200 m høj bjergryg, der fortsætter sydpå gnm. Samaria og Judæa til Sinaihalvøen. Klimaet er subtrop. med vinterregn, der kun er nogenlunde rigelig ved kysten og på bjergenes vestl. del. Jordan-dalen ligger i regnskygge og er tyndbefolket. - *Erhverv*. I 1943 var erhvervsfordelingen 46,9% landbrugere, 32,6% ved industri og trafik, 9,2% ved byggefagene og 11,3% ved handel. Agerbruget er det bærende erhverv; uden vanding kan de fleste steder mod V dyrkes hvede, vin, oliven og figen; med vanding dyrkes det samme, samt sydfrugter, ris og majs. De jødiske landbrug omfattede i 1945 1 731 000 ha (285 landsbyer), hvoraf 48,2% tilhorte den jød. nationalfond. Vigtigst for eksporten er grapefrugter og appelsiner, der dyrkes på kystsletten. Før 2. Verdenskrig eksporteredes årlig 15 mill. kasser; olivenprod. var samtidig 8000 t (1947: 7783 t). Tobak dyrkes i

Galilæa (i 1945 var høsten 995 t). I 1947 hostedes 78 000 t hvede, 64 000 t byg, 43 000 t durra og majs; desuden hostedes (1945) 202 000 t frugt (abrikoser, mandler, meloner), 192 000 t grønsager og 33 000 t kartofler. Kvægavlen er ret stor. I 1943 fandtes 243 000 stk. hornkvæg (stærk stigning), 244 000 får, 325 000 geder, 108 000 æsler, 30 000 kameler, 19 000 heste og 12 000 svin. Fiskeriet drives af araberne; 1943: 4041 t. Minedriften leverer forsk. salte (kali, brom) fra Det Døde Hav. P gennemløbes på kystsletten af en længdebane med forts. til Syrien og Ægypten; stikbaner til Jaffa, Jerusalem og Hedjazbanen i Transjordanien. Industrien behandler landbrugets råstoffer; desuden findes en voksende jern- og tekstilindustri samt våbenfabrikation.

Historie. Landet har i kraft af sin beliggenhed siden tidernes morgen været gennemgangs- og opmarchland for de omgivende stormagters hære og snart været under den ene, snart den anden stormagt, i mindre perioder relativt selvstændigt. Mod S truedes P i oldtiden af Ægypten, mod N og Ø af hittiterne, babylonerne og assyrerne. Om landets urbefolkning ved vi kun lidt. Den har været ikke-semitisk og først fra omkr. 3000 f. Kr. semitisk, nærmere bestemt kanaanaeisk. Vor viden om kanaanaerne hidrører især fra Amārnabrevene (ca. 1400 f. Kr.), der viser, at P da domineredes af Ægypten. Kanaanaerne trængtes gradvis tilbage af de israel. stammer, som indvandrede fra ørkenen ca. 1200 f. Kr. Lidt senere indvandrede de ikke-semit. filistre i kystlandet og truede Israels eksistens. David undertvang både filisterne og de nærmeste naboer, så at landets »ideelle« udstækning fra N til S siden var »fra Dan (ved foden af Hermon) til Beersheba« (i det sydl. Juda) el. »til Ægyptens Bæk«. Mod V var Middelhavet grænsen og mod Ø. ørkenen hinsides Jordan. Efter Salomos død (931 f. Kr.) spaltedes landet i Nordriget (Israels rige) og Sydriget (Juda rige). Mens Nordriget regeredes af skiftende dynastier og bukkede under for assyrernes angreb 722, hvorved en del af befolkningen bortførtes for aldrig mere at vende tilbage, herskede Davids slægt i Sydriget til 589, da Jerusalem faldt for babylonerkongen Nebukadnezar og en del af indbyggerne deporteredes til eksil i Babylon. Herfra vendte en del tilbage efter perserkongens Kyros' indtagelse af Babylon 539. Persernes magt afløstes af Alexander d. Stores (d. 323), efter hvis død P blev et tvistens æble ml. Ptolemæerne i Ægypten og Seleukiderne i Syrien. 167 f. Kr. gjorde Makkabæerne oprør mod syrerkongen Antiochos Epifanes og skaffede folket en stadig tilkæmpet frihed, indtil Pompejus' erobring gjorde ende på Makkabæernes magt. På Jesu tid herskede slægten Herodes i kraft af romernes velvilje. Judæa lagdes dog ind under de rom. landshovdinge fra 6 e. Kr. Roms herredømme i P overgik 395 ved en deling til Byzans, som måtte afstå P til araberne 636. Korstogene formæde kun en overgang at fravriste muhamedanerne Jerusalem og andre dele af P. Efter mongolernes kortvarige herredømme i d. 15. årh. erobrede tyrkerne landet, under hvem det stod, til englænderne erobrede det i 1917 og overtog det som britisk mandat.

I henhold til Balfourdeklarationen af 1917 åbnedes der for jød. indvandring i nærmere bestemt omfang. Dette fremkaldte utilfredshed både hos araberne, der følte deres besiddelse af landet truet, og hos jøderne, der ønskede landet åbnet for stadig større kontingenter, især efter Hitlers overtagelse af magten i Tyskland og efter jødefølgelserne før og under 2. Verdenskrig. De eng. delingsplaner af P støjede på modstand fra såvel arab. som jød. side, og den af FN 29. 11. 1947 vedtagne delingsplan fremkaldte en uro, der mere og mere antog karakter af åben krig ml. jødiske og arabiske styrker. Efter at al arabisk modstand var brudt i det område, som if. delingsplanen var overladt til jøderne, proklameredes 14. 5. 1948

(dagen før det brit. mandat udlob) den jødiske stat Israel (s. d.).

palæstra (gr. *palaiestra*, egl: brydeplads), gymnastikplads, fandtes i alle gr. oldtidsbyer.

Pamela (eng. ['pæmilə]), hovedperson i S. Richardsons roman »P« (1740), overs. til da. 1743-46. Ståndhaftig ung kvinde; dydsmonster.

pam'pilius (gr. *pānfilos* kæledægge), klør knægt; heldig person.

pam'flet [-'flæt] (eng. el. fr., efter et populært lat. digt *Pamphilus* fra 12. årh.), flyve-, især smædeskrift; pam'flet/tist, smædeskriver.

Pam'fylien, oldtidslandskab på Lilleasiens S-kyst ml. Lykien og Kilikien.

Pam'ir (kaldet *Verdens Tag*), bjergland i Centralasien på grænsen ml. Sovj., Afghanistan og Kina. P består af 3-4 km h. slletter med stedvis over 5 km høje bjergkæder. Dybe, dels gletscherfyldte dale. Højeste punkt er Pik Stalin (7495 m.) - Befolk. er mest tadjikker.

Pamlico Sound ['pæmilko: 'saund], lavvandet strandø bag sandtange ved Cape Hatteras, North Carolina, USA.

pampas, opr. indiansk navn for de subtropiske græsstepper i Argentina og Uruguay, indenfor en radius af 600 km fra Buenos Aires. P er jævn, ikke over 150 m h., frugtbar, veldyrket: majs, hvede, hørfrø, havre, og alfalfa til storstilet kvægavl.

pampasformationen, geol., udbredte løss-agtige dannelser fra Argentina med talr. uddøde kæmpe-gumlere.

pampasgræs (*Gynerium* el. *Cortaderia*), et tvefornet, flerårigt græs fra pampas med lange, stive blade; særbo. Hunplanterne er prydanter i haver; må beskyttes mod frost.

pampashare (*Dolichotis patagonica*), hare-

lignende marsvin, ca. 50 cm l. brunligt m. lyse pletter, sydamer. ørkendyr, kaldes også mara.

pampashøne (*Rhynchotus rufescens*), hønselign. tinamu. Alm. jagtvildt i S-Amerika.

pampaskat ('*Felis pa'jeros*), syd-amer. vildkat m. brune striber.

pampasstrude, d. s. s. nanduer.

pam'per (ældre da. *pampe* svire; gøre sig til af noget), nedsettende betegn. bl. arbejdere for fagforeningsleder el. partifælle, der er kommet til magten, og som vil mele sin egen kage.

pam'pero (af *pampas*), i Argentina en forholdsvist kold, tør sydvestlig vind med byggeagtig karakter.

Pam'plona, sp. by S f. de vestl. Pyrenæer; 78 000 indb. (1947). Landhandelsby med tekstil-, jern-, læder- og papirindustri. Grl. af Pompejus.

pam'pusse (fr. *babouche* tøffel, fra pers.), tøffel, hjemmesko.

pan- (gr. *pán* alt), al-, fælles-, hel-

Pa'n, i gr. rel. en lændig hyrde- og jægergud, der våger over kvægets trivsel og naturens vækst. Tidligt optoges P i det diønysske følge, og i det gnm. kunsten udarbejdede billede fremstilles han hornet, skægget, med bukkeben, af lidenskabelig og sanselig karakter, ofte spillende på sin syrinx.

panache [-'naʃ] (fr., af ital. *pennachio* af lat. *penna* fjer), fjerbusk, hjelmбусk.

panachering ['pæ:] (af *panache*), d. s. s. brogetbladethed.

pa'nade (fr., af lat. *panis* brød), udblødt franskebrød til iblanding i forsk. farsretter.

panafrikanske bevægelse, negerbevægelse, der arbejder for afskaffelse af det eur. herredømme i Afr. Begyndte ca. 1900; 1912 dannedes afr. nationalkongres. Støttet af amer. negerkerdse. Yderligt-

gående retn. vandt nogen tilslutn. i Syd-afrika, især efter 1920.

Pa'nainos (5. årh. f. Kr.), gr. maler, Feidias' broder og medarbejder.

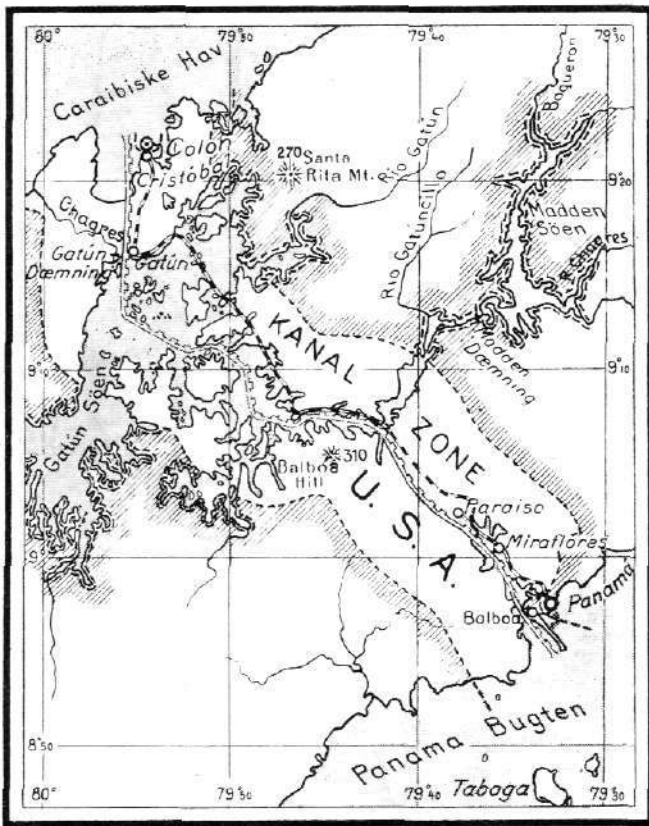
'Panama (el. [pana'ma']), sp. *Panamá* ['nma], den sydligste mellemamer. republik. 74 000 km², 666 000 indb. (1943), 9 pr. km². Hovedstad: Panamá. P grænser mod N til Costa Rica, mod S til Colombia. Kysterne er klippefulde med flere bugter (Chiriquí, Colón, Panamá). 1 landets nordl. del findes fortsættelse af Costa Ricas sydligste bjergkæde med den udslukte vulkan Chiriquí (3434 m), selve P-tangen er opbygget af senterterier lava og tuf, og landets østl. del, Darién, er opfyldt af udløbere fra Andes. - *Klimaet* er tropisk: Colón: 26,1°-26,7°, 323,5 cm nedbør. På N-siden er der rigelig helårsregn og tette regnskove, på S-siden sommerregn og savanneskove. ²/₃ af befolkningen er mestitser, resten indianere, hvide samt negre. Det off. sprog er spansk. - *Monet*: 1 balboa = 100 cents = 1 USA-dollar. *Mål og vægt*: Metersystemet og gl. sp. enheder. - *Erhverv*. På N-kysten avles bananer og kakao ved Chiriquí-golfen på S-siden lidt kaffe. Til eget forbrug dyrkes majs, bønner og ris og tobak, USA, der har bygget Panamakanalen og forpagtet kanalzonen, er den vigtigste handelsforb. Handelsflåde (1948) 2 882 000 t. - *Forfatning*. Efter forfatn. af 1946 vælges P's præsident for 4 år ved direkte folkevalg, det lovgivende Deputeretkammer ligeledes. Katolicisme overvejende, dog en del protestanter i kanalzonen. - *Historie*. Under Span. fra 1510; fra 1821 under Colombia. 1903, da USA ønskede herredømme over tangen til kanalbygning, fik staterne P løstrevet fra Colombia og gjort selvstændig; P har siden fulgt USA's politik, men afslag 1947 at forlænge tilladelse t. USA-baser over kanalzonen. (Kort se Mellemamerika).

panamabinding, tekstil, lærredsbinding med dobbelttrådet kæde og skud.

Panama-deklarationen, udtalelse af 3. 10. 1939 på pan-amer. udenrigsministerkonference i Panamá: der oprettedes neutral zone på ca. 300 sømil ud fra de amer. staters territorium, hvor man frabad sig fjendtll. handlinger af ikke-amer. krigsførende magter.

panamahat (efter Panamá, hvorfra eksporten især udgik), hvid, blød, håndflettet stråhat; opr. fremstillet i Ecuador af bladene af en palmeagtig busk, *Carludovica palmata*.

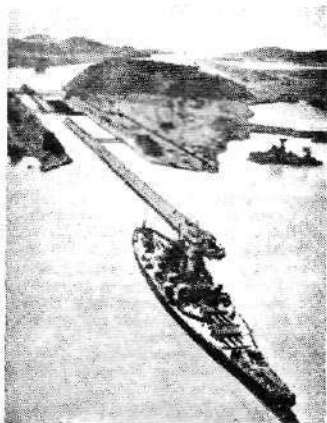
Panamakanalen, 81,5 km l. kanal, der forbinder Atlanterhavet med Stillehavet gnm. den 75 km brede Panamá-tange (mindste pasøjde 83 m). P går fra byen Colón ved Det Caribiske Hav mod SØ til byen Panamá ved Panamagolfen. Af P falder 38,5 km på Gatún-søen (26 m o. h.), der er dannet ved opdemning af Río Chagres; 11 km fra Colón og 14 km fra Panamá er kanalen i havets niveau. Mindste bundbredde er 90 m, mindste dybde 13,5 m. Sejladsen tager 7-10 timer, deraf slusningen de 3. Skibe på indtil 43 000 t kan passere sluserne. 1939 passeredes P af skibe med en samlet ladning på 29,5 mill. t. Langs P løber en jernbane. Fra New York til San Francisco er vejbesparelsen gnm. P ca. 70%, til Valparaiso 50%. Fra New York til Hongkong er søruterne gnm. Panamá og Suez lige lange. *Historie*: 1879 påbegyndte Suezkanalens bygmester Lesseps bygningen af kanalen, men efter fl. mislykkede forsøg måtte franskmændene opgive (Panamáskandalen). USA fik 1903 skilt Panamá fra Colombia og fik af den nydannede republik overgivet den 16 km brede, 1144 km² store kanalzone (P Canal Zone) (48 000 indb. (1946)) med et vederlag. 1904 påbegyndte USA bygningen under ledelse af den amer. ing. og officer G.W. Goethals ['go:þøʃ] (1858-1928) og 15. 8. 1914 passerede den første damper kanalen. Byggesummen var ca. 200 mill. dollars. P er af overordentlig stor strategisk betydning for USAs maritime forsvar og stærkt befæstet. Under 2. Verdenskrig havde USA 130 baser uden for kanalzo-

Maalestok 1: 750 000 Udarbejdelse: J. Humlum

0 10 20 30 km

Kort over Panamakanalen.

Slagskib på vej gennem Panamakanalen.

nen, heraf beholdt USA efter krigen nogle af de fjernere baser, mens resten leveredes tilbage til Panamá, der 1947 krævede alle baser rømmet. (Se kort).

Panamaskandalen brod løs i Frankr. efter 1890, da Lesseps' aktieselskab til anlæg af en Panamakanal gik i stå. Selskabet havde administreret sin kapital uforvarsligt og bestykket kendte politikere. Blev aldrig fuldt opklaret; svækkede bl. a. Freycinet og Clemenceau, rokkede republikkens prestige.

Pan-American Highway ['pán'amærø-kən 'haiwæ:], en under 2. Verdenskrig påbegyndt og (1948) for størstedelen fuldført bilvej fra USA gnm. México, Mellemamerika, Colombia, Ecuador, Perú, Bolivia til Argentina. P er ca. 20 000 km fra Méxicos N-grænse til Buenos Aires. Adsk. steder kan den kun befærdes i tørstiden, da der endnu mangler mange broer i de bjergrige egne.

Pan-American Union ['pán'amærø-kən 'ju:njøn], organisation til fremme af samarbejd. ml. amer. stater. Opr. som bureau i Washington 1890 efter 1. panamer. konference 1889, udvidet 1910 under navnet P. Udgiver tidsskr. m. m., forbereder de panamer. konferencer.

Pan-American World Airways ['pán'amærø-kən 'wörld 'ærwæ:], tidl. Pan-American Airways, verdens største luftfartsselskab, grl. 1927; det første, der åbnede interkontinentale ruter (bl. a. over Nordatlanten 1939). P-s lufruter omspænder hele jordkloden.

panamerikanisme, bestræbelse for at øge samarbejd. ml. staterne på vestl. halvkugle. Bygger i nogen grad på ideerne i Monroe doktrinen. Indledt som praktisk politik af USA, der 1889 indbød øvr. amer. stater til panamer. konference i Washington. Siden fortsat m. række udenrigsministerkonferencer, hvor USA søgte at fremme p, mens de sydamer. lande, skønt enige i samarbejdstanken og ønske om voldgift i konflikttilf., frygtede USAs imperialisme, som udtrykte sig ved indgreb i mellemamer. smålande. I 1930-erne, da Hull og Roosevelt erklærede sig mod indblanding i andre amer. stater indre anlig., voksede p; 1936 fastsloges på møde i Buenos Aires, at staterne i krigstilf. skulle rådslå indbyrdes og føre fælles neutralitetspolitik; derimod kunne Roosevelt 1938 ikke få tilslutn. til fast solidaritetspolitik over f. Aksemagterne. På konference i Rio de Janeiro jan. 1942 vedtoges afbrødelse af de amer. stater diplom. forbind. m. Aksemagterne, hvad Chile og Argentina dog ikke efterkom. 3. 3. 1945 fastsloges v. konf. i México (uden argent. deltagelse) Chapultepec-deklarationen; angreb på en amer. stat ville blive anset for angreb på dem alle. På panamer. konference i Petropolis (v. Rio de Janeiro) 1947 udformedes alliance til forsvar af hele det amer. kontinent m. omliggende farvande, de eur. kolonier, Canada, Grønland iberegnet foruden dele af Nord- og Sydpolaregnene; forsvars-

pagten blev underskrevet i Rio de Janeiro 2. 9. 1947. På konference i Bogotá marts-maj 1948 (afbrudt af revolution i Colombia) vedtoges en grundlov (charter) f. de amer. stater organisation: solidaritet med aggression, samarbejd om økon., soc. og kulturelle fremskridt, med understregelse af de enkelte stater suverænitet og ret til fri udvikl. af sit eget kulturelle, polit. og økon. liv. Foruden interamerikansk konference (møde hvert 5. år) oprettes et fast råd m. udsendinge fra de enkelte stater; udenrigsministermøder; organerne f. unionen har sæde i Washington. I Bogotá vedtoges fordommelse af, at eur. lande havde kolonier i Amer. (USA, Bras., Chile stemte ikke).

panarabisme, bevægelse, der ønsker samling af alle araberne i fælles stat el. i samarbejd. stater, uafh. af eur. indflydelse. p anv. 1. Verdenskrig af de Allierede til at rejse opstand mod tyrkerne i Arabien. Tilhængerne af p blev dybt skuffet v. eng.-fr. deling af tidl. tyrk. område efter 1918, vendte sig skarpt mod Vestmagterne især i 1930'erne, da Engl. modsatte sig arab. krav i Palestina. p er understøttet af fællesskabsfølelsen bl. muhamedanerne, og fyrsterne i de arab. stater har v. sammenkomster understreget samhørighedsfølelsen, vendt mod det eur. herredømme, særlig i forsvar for arabernes interesser i Palestina. Marts 1945 afsluttedes panarab. konference i Cairo m. underskrivelse af pugt ml. Saudi-Arabien, Syrien, Libanon, Jemen, Transjordanien, Iraq, Ægypten (Arab. Liga); Samarb. organiseret gnm. fællesråd. Panarab. møde af stats- og erhvervsledere maj 1946 (Cairo) krævede Tripolis frit og begræns. af jød. indvandring t. Palestina; delingsplanen for Palestina vakte heftig modstand, og ved oprettelsen af Israel maj 1948 indledte ligaens medl. krig mod Israel. - Jfr. panislamisme.

panaritium (nylat.), bullen finger, jfr. bullenskab.

panathæner-festen (gr. *Panathēnata* af *pán* alt + *Athēne*), i gr. rel. den vigtigste kultfest i Athen, fejret for stadgudden Athene. Den faldt i beg. af aug., og musik- og sangkampe, recitationer af de homeriske digte og idrætsskampe afholdtes. Det vigtigste led var den store procession, skildret i frisen på Parthenontemplet, hvor hele folket drog op til Athenes tempel og ikklædte gudindens symbol, træstøtten i Erechtheion, en peplos. p er fremfor nogen anden kultfest udtryk for den ariske side af gr. rel.; dens stemning var lys, uadventend og aktiv.

panax (gr. *panakēla* lægemiddel for alt), kinesisk stimulan, udvindes af frugten af p. ginseng, en 30-60 cm høj urt af vedbend-familien; anv. i Amer. som krydderi.

Panay [pá'nai], ø bl. Filipinerne; 11 520 km²; ca. 1,5 mill. indb. (1946).

Pañca'tantra [pántʃa'tə] (sanskrit: fem-tråden), berømt ind. eventyr- og fabelsamling fortalt i belærende hensigt.

Pancke ['pánkə], Günther (f. 1899), ty. nationalsoc. Partimedl. fra 1931. 1940-43 »højere SS- og politifører« i Braunschweig; fra 1. 11. 1943 til Danm. som Himmlers særlige tillidsmand, tilsynsførende og kontrollerende ty. politi. Deltog s. m. Best og Hanneken i møde m. Hitler dec. 1943 om skærpe af ty. politik i Danm.; havde som øverste SS-leder i Danm. overordentlig indflydelse. Undkom 1945 til Flensborg, meldte sig derpå selv og førtes til Danm. 1948 v. Kbh.s byret idømt 20 års fængsel (ansvar for camoufleret modsabotage og deportationer, godkendelse af pinligtforhør). Dommen stadfæstet af landsretten 18. 7. 1949.

Panckoucke [pá'kuk], fr. forlægger, slægt, hvoraf Charles Joseph P. (1736-98) grl. den fr. statstidende »Moniteur universel« og udgav tidsskriftet »Mercure de France«.

'pan'creas (nylat., af *pan-* + gr. *kréas* kød), bugspytkirtlen.

pancreasygdomme. Hyppigste sygdomme i bugspytkirtlen er 1) akut pancrea'tiitis (betændelse i bugspytk-

kirtlen), ledsages af høj feber og heftige smerter, ligner akut underlivsbetændelse; 2) kronisk pancreatitis, som viser sig ved forstyrret tarmfunktion og fordøjelsesvanskeligheder p. gr. af manglende afsøndring af fordøjelsesenzymer; 3) *sukkersyge*, forårsaget ved ødelæggelse el. nedsat funktion af de langerhanske øer, som producerer hormonet insulin; 4) *svulster*.

Pancrea'ti'n (af *pancreas*), præparat, der indeholder fordøjelsesenzymerne fra bugspytkirtlen i virksom form. - Pancreassaften indeholder enzymer, der sonderer proteinstoffer, omdanner stivelse til sukker og spalter fedtstoffer i glycerin og fedtsyrer. P anv. i garverier og s. m. alkal. stoffer som vaskemiddel.

Pancre'o'n (af *pancreas*), bugspysaft m. garvesyretilsætning til behandling af fordøjelsesforstyrrelser.

'Panda, d. s. bambusbjörn.

pande, *tekn.*, udføring af et leje.

pandebenet, krænikknogle, der danner selve panden, øjenhulens øverste væg og en del af næsehulens loft. Indeholder pandehulen.

pandedækket el. sædv. *pand(d)ækket* (*pande* (tekn.) + *ty. Deckel* låg), bøjle, der griber om tappen på en kanon.

pandehule, en af næsens bihuler; ligger i pandebenet.

pandehulebetændelse, form for bihulebetændelse.

pandejern (*pande* (tekn.) + *Jern*), beslag på den forreste og øverste del af en lavtvæg af træ for tappeløjet, hvori kanonens tap skal hvile.

pan'dekter (gr. *pandektēs* som optager, d. v. s. indeholder alt), d. s. s. digesta.

pandelap (*lobus frontalis*), forreste del af storhjernen.

pandemetal (af *pande* (tekn.)), d. s. s. lejemetal.

pandemi' (gr. *panēmios* i hele folket), epidemid udbrudt over fl. lande.

Pandemo'nium (gr.-nylat: alle djævlelsesbolig), i Milton's »Paradise Lost« djævelens hovedstad.

pandepalader, tagdækningspalader af forzinket jernblik med langsgående kamme, der forøger stivheden.

Panderup [pán'ə], da. stationsby (Løkken-Åbybro) NV f. Ålborg; 924 indb. (1945).

pandespejl, hulspejl med perforeret centrum. Anbragt foran øjet reflekterer og koncentrerer p lyset, som kastes ind i mundhulen, svælg, næse el. øre. Gnm. hullet kan iagttageren besigtige disse organer.

pandestilling, fosterleje med panden forliggende.

pandetegl el. *vingetegl*, tagsten med bølgeformet tværnit og uden fals fremstillet af brændt ler.

pandeejne, hos ledlyder de små usammenfaldne øjne, der ofte i ringe tal forekommer midt på hovedet ml. de sammensatte øjne.

pandcæg, en stang el. tilpasset træstykke, som anbringes foran trækøksnes pande, og hvorfra trækøket føres ned langs dyrets sider til byrden.

pandit [pán-] (hindustansk) el. *pundit* (eng.), lærd mand (især brahman uddannet i sanskrit og filosofi).

P & O ['pi: and 'ou], fork. f. Peninsular and Oriental Steam Navigation Company.

Pan'dora (gr. *pán* alt + *'dōron* gave), i gr. rel. en jord-gudinde i lighed med Perséfone. Efter sagnet blev P skabt af Hefajstos og givet til Epimetheus. Hun åbnede en æske, hun havde medbragt, og alle slags ulykker kom ud deraf, kun håbet blev tilbage, idet P satte låget på, for det kom op; deraf Pandoras æske: kilden til al elendighed.

pan'dora (ital., af gr. *pan'dōra*), gl. form for lut.

Pandrup, tidl. stavemåde for Panderup.

panegy'rik (gr. *panegyris* folkefest), lovtale; højstemt og kritikløs lovsprisning.

pa'ne'l (oldfr., diminutiv af lat. *pannus* flig af stof), vægbeklædning af marmor, træ osv.

'panem et cir'censes (lat: brød og skuespil), citat fra Juvenals satire 10,18;

angivelse af hvad Roms herskere måtte give hovedstadens folk for at vedligeholde fredelige tilstande.

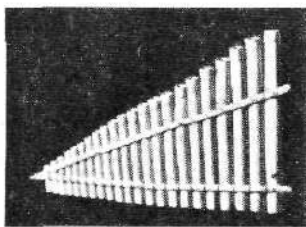
panente'isme (*pan-* + gr. *en* i + *theos* gud), opfattelse, at Gud gennemtrænger verden, skønt han ikke er identisk med den.

pa'ne'ring (fr., af lat. *panis* brød), dypning af kød, fisk el. grønsager i meljævning el. æg med påfig, vending i rasp for stegning el. bruning.

Paneuropa, værk af Coudenove-Calergi; især i 1920'erne slagord for tilhængerne af Eur.s forenede stater.

Panevelys [*pa'nevø:lys*], by i Litauen, NNO f. Kavnas; 27 000 indb. (1939).

panfløjte el. *syrinx*, blæseinstrument, består af fl. indbyrdes fladt forbundne,

ulige lange rør, blæses fra spidsen over kanten. *p* var den antikke gr. hyrdefløjte, benævnt efter guden Pan.

pan'ge'nesis (*pan-* + gr. *genesis* opståen), en af Darwin 1868 fremført arveligheds-teori, der går ud på: 1) at der i alle knopper og forplantningsceller findes en række smaaelementer, der er i stand til at lede den ny organismes udvikling; 2) at disse elementer, som Darwin kaldte gemmule el. cellemek og opfattede som repræsentanter for alle organismens celler, blev afgivet til saftstrømmen og med denne ført til forplantningscellerne. Denne sidste tanke var teoriens svaghed.

pangermanisme, retning, der vil samle alle tysktalende folk, evt. også nærboende germanskaltende som hollændere, danskere, schweizere, under ty. stormagtsledelse.

panhellenisme, bestræbelse for at samle alle grækere i een stat.

paniberisme, bestræbelse for at sammenknytte 1) Spanien og Portugal (den iberiske halvø), 2) (i videre bet.) den iberiske halvø og Latinamerika.

pa'nik (efter Pan), pludseligt indtrædende, oftest skrækblandet forvirringsstilstand hos et individ el. en masse, hvorved adfærdten helt behærskes af de øjeblikkelige affekter og drifter.

Panin, Nikita (1718-83), russ. diplomat, Organiserede statskuppet 1762. Katarina 2.s ledende udenrigs-pol. rådgiver indtil 1781. Ønskede hele Polen som russ. vasaal. Mod Polens deling 1772. Bidrog til mageskifteraktaterne m. Danm. 1767-73 og neutralitetsforb. 1780. Preussen-venlig.

Panini (ca. 350 f. Kr.), indisk grammatiker, hvis gramm. blev normen for klassisk sanskrit.

Panini, Giovanni (1692-1765), ital. maler. Har malet arkit.billeder, bl. a. motiver fra det gl. Roms ruiner.

pa'nisk skræk (efter guden Pan), pludselig, uforklarlig og overvældende skræk.

panislamisme, bevægelse som tilstiger samarbej. ml. muhamedanerne i alle lande, har fastholdt tanken om kalifatet også efter dets sammenbrud i 1922; dens center er Mekka og Azharuniv. i Cairo. Et udslag af *p* er dannelsen af Den Arab. Liga. Jfr. panarabisme.

Panizzi [*pa'nitsi*], Antonio (1797-1879), ital.-eng. biblioteksmand. 1856-66 leder af British Museums Bibliotek, hvis imponerende cirkelrunde læsesal er planlagt af ham.

Pankhurst [*pa'nhø:st*], Emmeline, f. Goulden (1858-1928), stifter af Women's Social and Political Union (1903), fører for eng. suffragetter fra 1905. Fl. gange fængslet.

Pankov [*pa'pko*], nordl. bydel i Berlin; 147 000 indb. (1947).

pankreas, se *pancreas*.

pankro'ma'tiske plader (*pan-* + gr. *chrōma* farve), fot. plader sensibiliseret f. grønt, gult og rødt indtil ca. 680 mμ. Fremkaldes i mørke el. svag mørkerønt, da *p* har et folsomhedsminimum her.

panlo'gisme (*pan-* + *logos*), den opfattelse, at verden er en virkeliggørelse af fornuft el. logik.

pan'mixis (*pan-* + gr. *mixis* blanding; parring), forplantningsform, der kendetegner store indvigrupper, hvori der er frit parringsvalg og udavl.

panneau [*pa'no*] (fr., samme ord som *panel*), indrammet felt i panel el. dor (spejl, maleri el. lign.).

Pannekoek [*pa'na:kø:k*], Antonie (f. 1873), holl. astronom; betydningsfulde bidrag vedr. mælkevejssystemets struktur og teorien for stjernernes atmosfærer. **Pan'no'nien**, illyrisk landskab ml. Dalmatien og Donau, rom. provins fra 10 f. Kr.

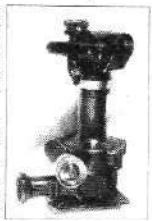
Panofix [*pa'-*], verdenspatenteret varebetegn. for ungarsk lam, præpareret til pelsværk af firmaet Panonia i Ungarn. Hyppigt efterlignet i Fr. og Engl. under betegn. »beverlam».

pa'noptikon (*pan-* + gr. *optikos* syn), kurositetsudstilling, vokskabinet. Særlig kendt er Mme. Tussauds *p* i London. I Kbh. bestod 1885-1924 Skandinavisk *P*. En bygning, hvis indre kan overføres fra eet punkt, kaldes pa'noptisk (kendes fra fængsler o. l.).

pano'rama (*pan-* + gr. *hōrāma* skue), vel udsigt fra et højtliggende sted, rundmale-ri.

panorama-kamera, fot. kamera, der under eksponering drejes om en lodret akse. *p* kan tage billeder af stor vinkelret udstrekning.

panoramakikkert, sideretningsinstrument til felttsky. karakteriseret ved, at objektivet (for oven) kan drejes hele horisonten rundt, uden at okularet (for neden) skifter plads.

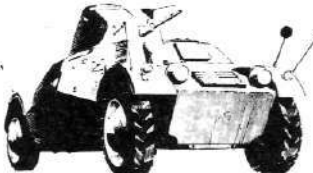
Panorama-kikkert.

Pa'normos (gr., egl.: havneplads), Palermos navn i oldtiden.

panpsy'kisme (*pan-* + gr. *psychē* sjæl), den opfattelse, at hele verden er besjælet el. består af sjælelige væsner.

panser (mnty., af ital. *panciera*, af *pancia* bug), egl. værn for underlivet. Nu jern el. stål til dækning mod skud.

panserautomobil el. *panservogn*, automobil til ml. rekognosceringsbrug; bag

p-s beskyttende panser er anbragt hurtigskydende skyts af mindre kaliber (8-20 mm).

panserdyr, d. s. s. bæltedyr.

panserfisk, uddød gruppe af rundmunde, hvis forkrop havde et panser af benplader; tandløse og uden parrede finner. Kun i gotlandium og devon.

panserfort, et, gerne mindre, fort, udstyret med skyts i pansertårne.

pansergalvanometer, kompas-galvanometer, omgivet af jernpanser for at beskytte mod magn. forstyrrelser.

pansergedder (*Lepidoste'idae*), fam. af primitive benfisk, geddelign., beklædt m. rhombeformede skæl. N- og Ml.-Amer.

pansergevær, grovkalibreret gevær (12 å 13 mm), der under anv. af panserbrydende projektiler benyttes til beskyddning af svagt pansrede kampvogne.

pansergranat, tykvegget granat, der anv. med og uden sprængladning til beskyddning af pansrede mal.

panserkasemat, skudfast skytsrum, hvis forvæg er styrket med panser.

panserkindede (*Sciero'parei*), orden af pigfinnefisk, forgællelaget oftest m. pigge, sidelinieknoglerne uden øjet forlængede. Hertil rodfisk, flyveulke, knurhaner, ulke.

pansermaller (*Loricari'idae*), sydamer. maller, kroppen dækket af benplader.

pansermine, i jorden nedgravet mine, der virker mod bunden af kampvogne, når disse kører over minen.

pansernæve (ty. *Panzerfaust*), ty. rekylfrit våben til kampvognsbekæmpning; benytter granater med hulladning.

panserplade, jern- el. stålplade til værn for en del af legemet, krigsskibe, skyts, køretøjer m. m. Moderne *p* fremstilles af kulstofstål, der legeres med nikkel, wolfram, krom o. l., så de får et hårdhedsstal omkr. 500 Brinell.

panserskjorte el. *pansersærk*, polstret lærredsskjorte, dækket af læder(remme), metalskæl el. -ringe.

pansertog, tog, hvis vogne og lokomotiv er skærmet af panserplader og udstyret med let skyts og maskingeværer.

pansertropper, motorbårne, panserværnede tropper, især kamp- og panservognsenheder.

pansertårn, pansret, drejeligt tårn til skyts, lyskastere, afstandsmalere, observatorer o. l.

panserulke (*Ago'nidae*), fam. af små, med ulkene beslegtede fisk, beklædt m. benplader, overvejende arktiske; een art i Danm.

panservogn, panserklædt bil; d. s. s. panserautomobil.

panserværn, skyts (og personel) til værn mod panser- og kampvogne.

panseral (*Calamo'lethys*), m. bikiren beslegtet ælelignende afr. fisk.

panslavisme, bestræbelse for at samle alle slaver polit., nationalt og kulturelt. *p* beg. i 1840'erne som en nat. frihedsbev. hos de af Tyskl. undertrykte øeher; senere bærende idé i den mod Tyrk. og Østr. rettede russ. imperialisme. Bevægelsen fik et nyt opsving under og efter 2. Verdenskrig.

pant, sikkerhed for en forpligtelse, der består i at modtageren (panthaveren), hvis forpligtelsen ikke opfyldes, får adgang til at skaffe sig fyldestgørelse i den værdi, som er stillet som *p*. Ved løsere forekommer såvel håndpant, hvor panthaveren får tingen overleveret el. fratager pantsætteren rådigheden over denne, som underpant, hvor det pantsatte gode forbliver i pantsættersens varetagt. Ved fast ejendom forekommer kun underpant. I disse tilf. stiftes pantretten ved parternes aftale. Andre former for *p* er retspant, der indtræder ved en rets dekret (f. eks. konkurs), og lovbestemte pantrettingeheder, der indtræder uden særlig aftale (f. eks. *p* for ejendomsskatter i den påg. faste ejendom).

Pantagruel [*pa'ta'gruæl*], søn af Gargantua i Rabelais' berømte værk.

pan'taleon, *mus.*, meget stort hakkebræt med 185 strenge, opfundet 1690 af den ty. musiker Pantaleon Hebenstreit.

pantalon [*pa'tøn*] (fr., af ital. *pantaloni* lange benklæder, der bæres af *Pantalone*), opr. den fr. arbejders lange benklæder, der efter revolutionen 1789 blev herremode og efterhånden eftertrængte knæbenklæderne.

Panta'lone, figur i den ital. maskekomedie.

pa'nta 'rei (gr: alt flyder), hos Heraklit udtryk for alle tings stadige forvandling.

panteattest el. *tingbogsattest*, attest fra tinglysningssdommeren om, hvilke rettingeheder der hvi-ler på en vis fast ejendom.

Pantalone. 1550.

pantebrev (tidl. *panteobligation*), dokument, hvorved der stiftes en panteret i løsøre el. fast ejendom.

pante'isme (*pan-* + gr. *theos* gud), den opfattelse, at gud og verden er ect. Adj: pante'istisk.

Pantella'ria el. **Pantella'tria**, ital. ø ml. Sicilien og Tunis; 83 km², 836 m h.; 9000 indb. (1936). Fra 1936 en ital. fæstning, som kapitulerede til de Allierede 11. 6. 1943.

panteobligation, ældre betegnelse for pantebrev.

'pan'ter (gr.), de sydøstasiat. racer af leopard.

panterfugle (*Par'dalotus*), ganske små austr. fugle. Hvidpletlet hoved. Lever af blomsterhonning.

panterkatte, forældet fællesbetegn. for jaguar, leopard o. a. større kattearter.

panthe'isme (*pan-* + gr. *theos* vilje), den opfattelse, at verden er udtryk for en vilje.

'pan'theon (gr. *pántheon* tilhørende alle guder), nu betegn. for en bygning, i hvilken et lands store mænd begravnes el. hædres ved opstilling af monumenter. Opkaldt efter Pantheon, antik kuppelbygning i Rom, nu kirken Santa Maria

Pantheon i Rom.

Rotonda. Cylindrisk underbygning + halvkugleformet kuppel; højden (43,5 m) = rummets indvendige diameter. Grt. 27 f. Kr. af Agrippa som et mindre, firkanter tempel, nybygget i sin nuv. form af Hadrian 115-125. Efter 1870 national

Pantheon i Paris.

ital. gravkirke, i hvilken bl. a. medl. af kongehuset, Raffael m. fl. er begravet. - Pantheon i Paris (opkaldt efter P. i Rom) er en 117 m h. nyklassicistisk bygning opført 1764-90. Fransk p fra 1791 (undt. 1806-30 og 1851-85) med bl. a. Rousseaus, Voltaires, Hugos og Zolas grave.

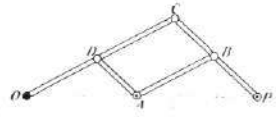
Panthe'sit'n, middel til lokalbedøvelse.

Pantin [pā'tin], nordostl. forstad til Paris; 36 000 indb. (1946).

panto- (gr. *pán* gen. *pantós* alt), al-, fælles-, hel-.

Pantoca't'n, middel til lokalbedøvelse, især af overflader.

panto'gra'f (*panto-* + *-graf*) el. *storkenab*, apparat med hvilket man kan forstørre el. formindske en plan figur. Det består i den mest anvendte form af 4 stænger,

der danner et bevægeligt parallelogram ABCD. Dersom punktet O holdes fast, og P følger en figur, vil en blyant anbragt i A aftegne en dermed ligestannet figur i forholdet OD:OC.

panto'mime (gr. *pantomimos* en som efterligner alt), stum, dramatisk fremstilling ved minespil og bevægelse, populær i det gl. Rom; levede videre i den ital. *Commedia dell'arte*, hvorfra p i Tivoli stammer, ført til Danm. omkr. 1800 af artistfamilierne Casorti og Price. p fik stor bet. for stumfilmen og benyttes i det mod. teater, især i Frankrig, hvor Bar-rault dyrker genren.

Panto'po'n, opløsning af opiumsalkaloider, blandet i samme forhold som i naturen.

panto'the'nsyre (gr. *pánthos* alle vegne fra), vitamin af B-gruppen (forekommer bl. a. i gær).

pantry ['pāntri] (eng., fra oldfr., af lat. *pantis* brød), sov., et skibs anretterværelse.

Panum, *Hortense* (1856-1933), da. musikhistoriker, datter af Peter P; stiftede 1885 Musikpædagogisk Forening.

Panum, Peter Ludvig (1820-85), da. fysiolog. Blev allerede 1846 sendt til Færøerne, hvor der var udbrudt en ondartet mæslingeepidemi. Hans beretning vandt internat. anerkendelse, ligesom hans undersøgelser 1850 over en koleraepidemi på Lolland. 1850 prof. i Kiel, fra 1864 ved Kbh.s Univ., oprettede her et mod. laboratorium for eksperimentel fysiologi, hvorfra hans mangesidige og ofte grundlægg. arbejder udgik. Til hans elever hørte Chr. Bohr og Carl Jul. Salomonsen.

Panzini [-'tsini], *Alfredo* (1863-1939), ital. forfatter. Har skrevet mange romaner i underholdende og elegant sprog, hvor han ofte rehabiliterer forurettede skikkelser i historien og litteraturhist. *Santippe* (1914), *Lasventurata Irminida* (1932), *Il buco di Lesbia* (1938).

'Paoli, *Pasquale* (1726-1807), corsicansk frihedshelt. Fra 1755 leder af Corsicas kamp mod Genova, styrede øen dygtigt, flygtede 1769, da Genova havde solgt øen til Frankrig. Rejste 1793 kamp mod jakobinerne, søgte eng. hjælp, slået 1796 af sin landsmand Bonapartes tropper.

Pao-ting [pau'tin], hovedstad i prov. Ho-pai, Kina; ca. 400 000 indb.

papir, papir, hvis vægt overstiger 150-200 g pr. m², og hvis tykkelse er fra 0,5-10 mm, fremstilles alm. af billigt råmateriale og forsynes ofte med et el. andet overtræk. De tykkere sorter fremst. ved sammenklebning el. presning af fl. lag; p med en vægt af 150-400 g/m² betegnes også karton.

papa'genoflojte (efter person i Mozarts opera »Trylleflojten«), d. s. s. panflojte.

papa't'n, proteinspaltende planteenzym. Findes i mælkesaften af det tropiske melontræ (*Carica papaya*) i så høj koncentration, at de indfødte har anvendt mælkesaften til murning af rått kød.

papa'isme (lat. *papa* pave), den teori, der (i modsætn. til episkopalisme) hævder paven eneret til at styre kirken og begrunder dette med hans magt som Peters efterfølger og Kristi vikar.

Papandrøu [-'drøu], *Georgios* (f. 1888), gr. soc. dem. April 1944 leder f. gr. eksilregering; hjemvendt v. befrielsen okt. 1944, i skarp konflikt med EAM, da P krævede bevægelsens våben afleveret, afgik jan. 1945.

Pa'panin, *Ivan Dimitrijevitj* (f. 1895), russ. polarforsker, blev af flyvemaskiner landsat på isen v. nordpolen med 3 ledsagere og drev over Ishavet til Østgrønland 21. 5. 1937-19. 2. 1938.

pa'pa't (lat. *papa* pave), pavenomme; en paves embedstitel.

Pa'paver (lat.), bot., valmue.

papaveri'n (af *Papaver*), C₂₀H₂O₃N, et alkaloid. Opium indeholder ca. 1% p.

Papeete [-pæ'tæ:tæ] (fr. [*papeete*]), by på Tahiti, hovedstad i Fr. Oceanien. 12 000 indb. (1946).

papegøjfisk (*Scaridae*), fam. af trop. bentisk, beslegtet m. løbefisk. Tænderne sammenvoksede til et »næb«.

papegøjemast, lille, tynd mast, der står indenbords i agterstævnen, og hvorpå papegøjesjlet anbringes.

papegøjemejser (*Paradoxor'nithidae*), fam. af mejselign., tyknæbbede småfugle, overvejende asiat. Hertil skægmejsen.

papegøjer (*Psittaci*), orden af klatrende fugle, kraftigt, stærkt bevægeligt næb, overkæben i ledforb. m. kindbuen og ganen, overnæbbet bevægeligt, undernæbbet kan skydes frem og tilbage, tungen meget veludviklet og stærkt bevægelig, i spidsen forsynet med en hornplade. Fødderne m. 2 fremadrettede

Sydamerikanske ara-papegøjer.

og 2 bagudrettede tæer. p klatrer både v. hj. af næb og tæer. Lever fortrinnsvis af frugter, nødder o. l., der knuses af det kraftige næb. Reden i træhuller, sjældnere i jordhuller; ungerne klækkes nøgne. Stemmen er oftest en skriken, enkelte kan dog kvilde el. synge. På gr. af den bevægelige tunge kan mange p lære at efterligne andre lyde (»tale«). p forekommer i de varmere dele over næsten hele Jorden, talrigst i Austr. og S-Amer.

papegøjespark, *sporr*, spark med ydersiden af foden i fodbold.

papegøjesyge (*psittakose*), smitsom sygdom hos papegøjer o. a. fugle. Kan (sjældent) hos mennesker fremkalde farlig lungebetændelse.

'pa'pel (lat. *papula* blegne), spids, kuplet el. flad opbøjning på hud.

Papen [pa:p-], *Franz von* (f. 1879), ty. politiker. Knyttet til vesttysk storindustri. Militæratteaché i USA under 1. Verdenskrig, udvist 1916 for spionage. I 1920erne knyttet til Kat. Centrum; i forbindelse med junkerkredsen omkring Hindenburg, blev ved Brüning's fald juni 1932 uventet rigskansler. Trodsede forfatningsbestemmelserne om parlamentarisme ved genagne rigsdagsopløsninger, men måtte vige for v. Schleicher nov. 1932. Støttede Hitlers overtagelse af magten jan. 1933, blev vicekansler. Afgik efter udrensningsskuppet 1934, der havde ramt nogle af P-s medarbejdere. Ty. gesandt i Østrig 1934-38, 1939-45 i Tyrkiet; søgte at hindre krigsudbrud 1939, medvinder i attentat mod Hitler 1944. Stillet for Nürnbergdomstolen, frikendt 1946; febr. 1947 v. ty. domstol dømt til 8 års internering i arbejdslejr samt tab af polit. rettigheder. (Portræt sp. 3444).

Paphiopo'dium [-fi:] (gr. *Pafia* tilnavn til Afrodite + *pedilon* sko), slægt af gøgeurtfam. 50 arter fra trop. Asien. El. arter er væksthulplanter.

'Papias (2. årh.), kirkefader, biskop i Hierapolis. Hans forklaring til Herrens ord benytter ellers ukendte traditioner uden for N. T.

pa'pil' (lat. *papilla* brystvorte), anat., knop- el. vorteagtigt fremspring.

papil'litis (*papil* + *-litis*), betændelse på synsnervepapillen, d. e. synsnervens indtrædelsessted i øjet.

papil'lo'm (*papil* + *-om*), en hos dyr og mennesker alm. forekommende svulst, opbygget af epithel og bindevev. På huden er den ofte småknudet el. vorteformet, pådehatformet på mave-tarmslimhinde og stærkt fliget på urinblæreslimhinden. p er godartet, men kan undertiden følges af kræft.

papillot [-'litt] (fr.), papirstrimmel til hårkrøling.

Pa'pini, *Giovanni* (f. 1881), ital. forfatter.

Autodidakt med uhyre viden. Efter i ungdommen at have bekæmpet kristendommen blev han ivrig katolik. *Un Uomo finito* (1912); da. *En Færdig Mund* (1924), *La storia di Cristo* (1921); da. *Kristi Livs Hist.* (1923).

Papini'anus, Æmilius (ca. 140–212), en af de herømteste rom. jurister. Ansås tidl. for den største af disse.

Papins gryde [pa'pæns] er en lukket beholder, forsynet med sikkerhedsventil, hvori vand koges under forøget tryk, altså det samme som en dampkedel el. autoklav. Konstrueret 1681 af den fr. fysiker Denis Papin [pa'pæ] (1647–ca. 1712).

pa'pi'r (af *papyrus*), stof bestående af sammenfiltrede, oftest vegetabiliske tæver (fibre). Råmateriale er **p**-massen, der

Fremstilling af bølgepapir.

forarbejdes på såkaldte **p**-møller. **p**-massen fremstilles oftest af cellulose, træslib og klude. *Kludetæver* (bomuld, hør, hamp o. a.) anv. p. gr. af prisen kun til det bedste papir; kludene sorteres, renses og findeles ved grovere udmaling på en »halvtøjs-hollænder« samt bleges. *Kemisk papirmasse, cellulose*, fås især af nåletræer, men også af halm, bambus, esparto o. a. Ved behandling med kemikalier opløses cellulosen ledsagestoffer, så i det væsentlige kun de bløde, bøjelige cellulosefibre bliver tilbage. Træ, kogt med alkalisk lud, giver brun natron- og sulfatcellulose, der navnlig bruges til stærkt indpakningspapir, mens kogning med sur natriumsulfatopløsning giver sulfatcellulose, der let bleges helt hvid og anv. til det alm. hvide **p**. *Mekanisk papirmasse, træslib* anv. til billigt, »træholdigt« papir, som dog for at opnå tilstrækkelig styrke må indeholde nogen cellulose. Endelig benyttes også bet. mængder (gnstl. 12%) brugt papir (makulatur). Den i vand opslæmmede papirmasse (pulp) males i hollænderen, hvor fiberbunderne afkortes, fibre adskilles og fibervæggene tildels adskilles i såk. fibriller, hvorved der samtidig sker en vandoptagelse (hydratisering); endv. til-

sættes fyldstoffer, der lukker papirets porer og giver det jævn overflade, samt hvide el. kulørte pigmenter til farvning. Ved tilsætning af en harpikssæbe og aluminiumsulfat limes **p** og bliver skrivefast. – En hurtig, voldsom udmaling på hollænderen giver blødt og løst **p** (f. eks. trækpapir), en langsommere udmaling giver tæt og hårdt **p**, ved anv. af en særlig cellulosemasse (højmasse (pulp)-koncentrat) og bearbejdelse med stenvalse af basalt i st. f. metalknive kan fremstilles fedttæt **p**. – **p**-massen pumpes fra hollænderen igennem forsk. renselanlæg for at fjerne urenheder, knuder el. fiberbunder, over en endeløs, roterende, indtil 6–7 m bred metaltrådsigte (viren), hvor vandet driver og suges fra, mens tæverne filtrer sig sammen til et sammenhængende lag. Den fugtige **p**-bane trækkes af viren, afpresses ml. valser og føres ml. et stort antal dampopvarmede, roterende tørrecylindre, hvorefter **p**-banen oprulles på valser. **p** gøres glat og glansfuldt ved passage gnm. en kalender; det kan forsynes med prægning ved passage gnm. pressevalser med mønstret overflade. Kunststryk (som nærv. værks tavler er trykt på) er krideret, d. v. s. på overfladen bestrøget med en blanding af kaolin el. andet fyldstof og et bindemiddel, ofte kasein. For **p**-maskinens opfindelse (omkr. 1800) var alt **p** håndgjort; jfr. bølgepapir.

Verdensproduktionen af papirmasse androg 1947 26,5 mill. t, heraf 10,8 mill. t i USA, 6,6 i Canada, 2,8 i Sverige, 1,5 i Finland og 0,6 i Norge. 80% af den papirmasse, der kom i internat. handel, faldt 1938 på Norden. – *Verdensproduktionen af p* var i 1938 27,3 mill. t. I 1946 var de vigtigste produktionslande:

USA	17 293 000 t
Canada	3 955 000 -
Tyskl.	3 537 000 - (1938)
Storbrit.	1 762 000 -
Sverige	1 013 000 -
Sovj.	1 000 000 - (1938)
Norge	396 000 -

USAs, Canadas og Nordens prod. udgøres næynlig af avispapir. 20% af prod. kom 1938 i verdenshandelen; Canada har ofte leveret 50% af verdenseskp. **Papirbriketter**, affaldspapir (aviser o. lign.), som er oplødt i vand og derefter sammenpresset og tørret, således at de er tjenlige som brændsel.

Papirbåd, d. s. s. papirsnække.

Papirfabrikker A/S, De Forenede, stiftet 1889. Aktiekap. 1948: 15 $\frac{3}{4}$ mill. P beskæftiger ca. 1900 arb. og ca. 300 funktionærer. Maks. kapacitet ca. 80 000 t. P, der ganske behersker papirfabrikationen i Danm., ejer følgende fabrikker: Dalum Papirfabrik (Odense), Frederiksberg Papirfabrik, Københavns Papir- & Karton-fabrik, Gl. Maglemølle Papirfabrik (Næstved), Ny Maglemølle Papirfabrik (Næstved), Silkeborg Papirfabrik.

Franz von Papen.

Paracelsus.

papirfod. Et land siges at have **p**, når betingelserne for guldfoed (el. sølvfoed) ikke er opfyldt. Under **p** er der ikke noget fast værdiforhold ml. landets pengeenhed og guld, hvorfor guldfoedens automatiske regulering af priser og valutakurser erstattes af en bevidst påvirkning fra centralbank og statsmagt. Man skelner ml. **p** med faste valutakurser (over for en best. valuta), som virker omtrent som guldfoed, og **p** med variable valutakurser, som tillader en selvstændig påvirkn. af vedk. lands prisniveau, f. eks. for at stabilisere dette.

papirformater, betegn. for 1) forsk. alm. anv. størrelser for papirark (målene er angivet i mm): propatria 340 × 420; bikube 365 × 460; postil 420 × 530; median 465 × 590; royal 500 × 650; superroyal 520 × 695; imperial 590 × 785. Standardformater findes i A, B og C-rækker; grundformaterne er betegnet 0, og ved gentagen halvering bliver betegn. A1, A2 osv. Udgangsformaterne er A0: 841 × 1189 (1 m²), B0: 1000 × 1414, C0: 917 × 1297; 2) størrelser på faldede el. overskårne ark: 1 gang folio el. 2 blade, 2 gange kvart el. 4 blade, 3 gange oktav el. 8 blade, 4 gange sedez el. 16 blade; arket delt i en tolvdel kaldes *duodez*.

papirgarn fremstilles ved stærk snoning af papirstrimler; er stift og uelastisk, men ofte slidstærkt i tør tilstand. Stoffer af **p** fremstilles med forbedret teknik i ret stort omfang under 2. Verdenskrig.

papirpenge, forskrivninger, udstedt af staten el. en seddelbank og cirkulerende i omsætningen som penge, f. eks. uindløselige banksedler.

papirblomst (*Xeranthemum*), slægt af kurvplanter under tidselgruppen. X. annum fra Middelhavsområdet dyrkes på gr. af sine papiragtige svøblade som prydeplante.

papirshirting fremstilles ved i papirmaskinen at presse et vævet stof s. m. det våde papir, anv. til konvolutter, tegnepapir m. m.

papirsnække, den skal, som afsondres af hunnen af blæksprutten *Argonauta*, og i hvilken æggene opbevares.

pa'pisme (lat. *papa pave*), nedsettende betegn. for rom. katolicisme.

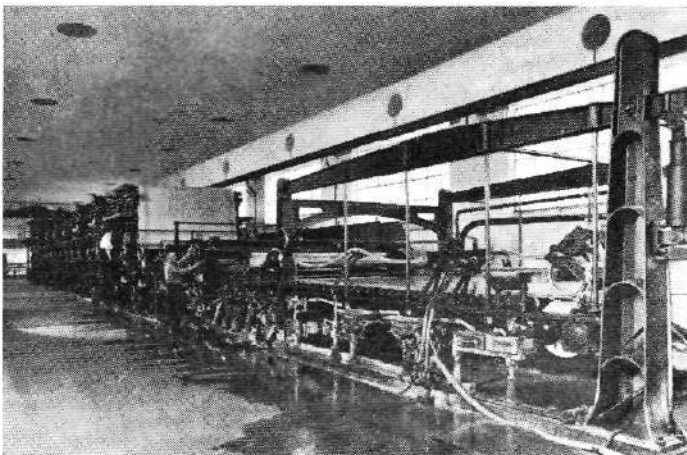
papmaché [-ma'je] (fr. *papier mâché*, egl.: lygget papir), papirmasse, blandet med fyldstoffer (ler, kridt osv.) og sammenlæst med et bindemiddel (klistre, limvand) til en dejagtig masse, der kan formes til galanterivarer, ornamenter og emballage (støbepap).

Pappenheim, Gottfried Heinrich zu (1594–1632), katolsk ryttergeneral i Trediveårskrigen, udmærkede sig i Böhmen, deltog i d. danske krig, ved Magdeburg og Breitenfeld 1631 og ved Lützen, hvor han faldt. P-s regiment kaldtes pappenheimerne; kende sine pappenheimere, citat fra Schillers »Wallensteins Tod« (1799) (ty: »Daran erkenn' ich meine Pappenheimer«): vide, hvem man har at gøre med.

Pappenheim, Max (1860–1934), ty. retslærd. 1888 prof. i Kiel. Har ydet værdifulde bidrag til den nordiske rets hist.; bl. a. *Die altdeutschen Schurzgilden* (1889).

paprika (magyarisk), krydderi, de tørrede frugter af *Capsicum annum* og *C. longum*, dyrkes især i Ungarn.

Papua ['pápuə], til 1906 *British New Guinea*, den sydøstl. del af Ny Guinea; austr. territorium. Inkl. småøerne 235 400

Papirmaskine.

km², med ca. 300 000 indb., deraf ca. 2000 hvide (1947). Hovedby: Port Moresby. Brit. 1884; australsk 1901.

'papua (malaj. *pa'puwa* kruser), Ny Guineas ikke-melanesisktalende folk; sproget udgør antagelig en egen sprogstamme.

Papua-bugten, lavvandet bugt på Ny Guineas sydkyst.

papyroløgi (*papyrus* + *-logi*), hist. hjælpeløsg., som bearbejdes de fra oldtid og middelalder, især fra Ægypten *hidrørende* på *papyrus*, *pergament*, ostrakon o. l. overleverede tekster.

pa'papyrus (gr.-lat.), papirlignende skrivemateriale, fremstillet af papyrusplantens marv; opfundet før midten af 4. årtus. f. Kr. i Ægypten, som til rom. kejseretid havde monopol på fabrikationen. **p** var oldtidens vigtigste skrivestof, i hellenistisk tid mødte det dog p. gr. af sin høje pris en farlig konkurrent i pergamentet, men først fra ca. 800 havde **p** udspillet sin rolle; det pavelige kanelli anv. endnu i et par årh. **p** til diplomer.

papyrusplante (*Cyperus papyrus*), et halvgræs fra øvre Nilen; dens trekanterede, indtil armtykke stængel har en tyk, hvid marv. I oldtiden spaltedes den i tynde strimler og sammenklæbedes til anv. som skrivemateriale. Mindre arter (*Ønigræs*, *parasolplante*, *øparykplante*) dyrkes i akvarier, vandbassiner og i stuer.

papyrusøjle, *arkit.*, i ægypt. bygningskunst en søjle (forår, i ler el. sten) som i stiliseret form efterligner papyrusplantens stængel.

par, i kortstil to kort af samme værdi, f. eks. to konger el. to niere.

-pa'r (lat. *parere* føde), -frembringende.

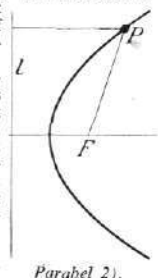
Pa'rá, stat i Brasilien ved Amazonas' nedre løb; 1 149 000 km²; 1 039 700 indb. (1946). Hovedstad: Belém.

pa'rá (pers. *paráh* stykke), 1) tyrk. møntenhed = $\frac{1}{100}$ piaster; 2) mønt i Jugoslavien = $\frac{1}{100}$ dinar.

'para- (gr. *pará*), ved siden af, forbi, udover, imod. I *kemien* pladsbetegnelse for 1,4-substituerede benzoldrivater. (Jfr. benzol og orto-para isomeri).

paraamidofe'no'l, forældet betegnelse f. p-aminofenol, fot. fremkaldere. Bestanddel i Agfa Rodinal.

pa'ra'bel el. *para'bole* (gr. sammenligning), 1) *lit.*, gnm. fort lignelse, der v. hj. af hverdagsmotiver anskueliggør åndelige sandheder i belærings- og oplysningsøjemed, således N. T. s **p** (lignelser); 2) *mat.*, plan kurve, der frembringes af et punkt **P**, hvis afstand fra et fast punkt **F** (brændpunktet) og en fast linie **l** (ledelinien) er lige store. **p** har som symmetriakse linien gnm. **F** vinkelret på **l**.

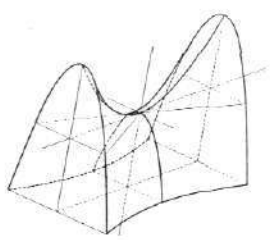

Parabel 2).

Para'bellum, navn på en ty. automatpistol og på en tilsv. 9 mm pistolammunition.

parabolo'ide (*parabol* + *-ide*). Elliptisk (hyperbolsk) **p** er en flade, hvis plane snit med visse undtagelser er parabler el. ellipser (hyperbler). Omdrejningsp. der fremkommer ved drejning af en parabel om sin akse, er en speciel elliptisk **p**. (III).

para'bol'sk (gr. *parabolé* sammenstillen,

Elliptisk paraboloid.

Papua-paradisfugl.

sammenligning), lignelsesvis, i lignelser; som har form af en parabel.

Para'celsus, egl. *Theophrastus Bombastus von Hohenheim* (1493-1541), ty.-schw. læge. En kort tid stadslæge i Basel, men førte ellers et omflakkende liv. Vakte stor opsigt og forbitrelse ved at forkaste den fra oldtiden overlev. lægevidensk. Søgte at skabe et nyt system på grundlag af erfaringen med kemien som hjælpevidensk., men var stærkt hengiven til naturfilosof. spekulationer i nypalton. ånd. Indførte de kem. lægemidler, anv. plantemidlerne som ekstrakter og tinkturer. (Portrætsp. 3444).

paracen'tesis (*para-* + gr. *kentein* stikke), indstik gnm. væggen til et hulrum, som indeholder vædske, for at udtømme denne. f. eks. **p** *abdominis* = indstik gnm. bugvæggen, el. indstik på trommehinden for at udtømme materie fra mellemøret.

Pa'raçu-'Räma [-ju-] (sanskrit: Räma med øksen), ind. brahmansk sagnhelt, der ville udrydde hele krigerkassen.

pa'rade (fr., af lat. *parare* gøre rede), 1) opr. mønstning af hvervede tropper; soldaters opstilling til særtjeneste el. hærskue; 2) bevægelse (evt. med våben el. sportsredskab) for at afværge modstanderens angreb; 3) rytterens standsning af hesten.

paraden'tose (*para-* + lat. *dens* tand + *-ose*), tidl. *alveolarpyorrhé*, sygdom i det tanden omgivende væv, hvorved tandkødet bliver betændt og tænderne løsnes. Hyppigst hos ældre mennesker, men kan optræde i 30-års alderen.

para'digma (*para-* + gr. *deiknynai* vise), mønster, forbillede; spec. ord, hvis bøjningsformer anføres som eksempel på en hel ordgruppe.

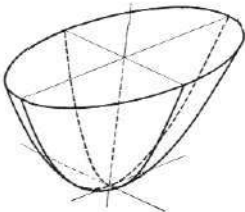
Paradis (gr. *parádeisos* park), 1) *rel.*, i senjødedom og N. T. sjælden betegn. for de frommes opholdssted ml. døden og den endelige dom; i mod. sprogbrug (fejlagtig) betegn. for den evige salighed; 2) *arkit.*, i middelalderen en murhænet plads foran en storkirkes indgang, hvor sager pådomtes efter kanonisk ret. Lejlighedsvis kaldtes også en alm. forhal **p**, når den benyttedes således; 3) nordeur. børneleg: hoppe p; deltagerne skal føre en hinkesten gnm. p. der er tegnet på jorden i form af et parallelogram, som med streger er inddelt i rum.

Paradisbakke-granit, mørkegrå og hvidflammet granit fra Paradisbækkerne på Bornholm. Anv. som bygningssten.

Paradisbækkerne, 108 m h. bakkeparti NV f. Neksø, Østbornholm.

Paradise Lost ['páradáis 'lást] (eng: det tabte Paradis), stort episk digt af John Milton, trykt 1667.

paradis'enke (*Stega'nura para'disæa*),

Hyperbolsk paraboloid.

væverfugl, de midterste halefjer forlængede og drejede. Afrika.

paradisfisk (*Ma'cropodus opercularis*), sydasiat. fisk af de labyrintgællede fam. Broget, hannen bygger skumrede til æggene. Yndet akvariefisk.

paradisfluesnapper (*Ter'psiphone*), afr. og trop.asiat. fluesnapper, hannerne m. forlængede halefjer.

paradisfugle (*Paradisæidae*), fam. af spurvefugle, hannerne metalskinnende. *rigt varierede fjerprydelser*. Urskovsfugle, lever af frugter og insekter. Reden frit i træer, 2 æg. Ca. 70 arter, oftest af kragestørrelse, på Ny Guinea, N-Austr. og omkringliggende øer. Hertil bl. a. gul **p** (*Paradisæa aepa*), rød **p** (*P. rubra*), blå **p** (*P. rudolphi*), sort **p** (*Seleucides ignotus*), samt konge-**p**, vimpelbærer, paradisskader, krave-**p**, løvhyttefugle o. a. (III).

Paradisfuglen (*Apus*), stjernebillede på den sydl. stjernehemel.

paradis'korn (*A'momum*), slægt af ingefær-fam. 50 arter fra den gl. verdens trop. egne. Ved Guineakysten vokser *A. melegueta*, hvis frø benyttes som krydderi og som tilfætning til eddike og spirituosa.

paradis'skader (*A'strapia*), langhalede, skadelign. paradisfugle.

paradis'træ, 1) en art af stenurtfam. (*Crassula lucens*) med tykke, kødede blade. Stueplante; 2) det vellukkede ved af forsk. trop. træer.

paradis'bæler, 1) navn på småfrugtede sorter af æblefam., som *Malus prunifolia* og *M. baccata*, dyrkes som prydtæer, frugterne kan anv. til syltetøj; 2) navn for svagt voksende grundstammer af *M. pumila*.

para'doks (*para-* + gr. *dóksa* mening), en (tilsyneladende) fornuftsstridig, evt. selvmodsigende påstand; adj. *para'dok'sal*.

Parado'xides (gr. *parádoksos* besynderlig), trilobitslægt med kindtørne, mangleddet krop og lille hale. Ledeforstening for mellemste kambrium i Eur. og østl. Amer.

'paradysenteri', betegn. for oftest ret godartede tilfælde af dysenteri, forårsaget af lignende baciller.

para'fere (forvansket af gr. *parágrafos* underskrift), medunderskrive.

para'fi'n (lat. *parum affinis* kun lidt beslægtet; på gr. af dets kemiske inaktivitet), vokslignende masse, smp. 45-70°. Består af de højeste led af paraffinerne. **p** udvindes af højoktende destillater for jordolie, af brunkestjerner og skiferolie-destillat. Værdifuldest er hård **p** (smp. 58-62° C), der anv. til lys, derefter følger ml.-hård og blød **p** (smp. med til ca. 30° C). **p** anv. til imprægnering af papir, lædstikker, konservering af ost og frugt, i form af emulsioner til vandtætimpregn. af tekstilstoffer.

paraffinbehandling, tidl. anv. kosmetisk behandling m. indsprøjtning af flydende paraffin for at udfylde defekter i ansigtet.

para'fi'ner, mættede kulbrinter af formelen C_nH_{2n+2} . De forstøder i rækken: metan, ætan, propan og butan er luftarter, de højere er vædsker og udgør hovedbestanddelen af benzin; de højeste er faste stoffer (paraffin).

paraffinkraft, kraft, der kan opstå på huden hos arbejdere i paraffinfabrikker.

paraffinolie fås ved svovlsyreraffinering, affarvning og desodorisering af visse jordolie-destillater; lugt- og smagsfri; anv. som afferingsmiddel.

parafi'mosis (*para-* + *fimosis*) el. *spansk krave*, tilstand, der fremkommer, når en forsnævret el. betændt forhud er gledet tilbage over penishovedet og ikke kan føres frem igen. Hvis ikke tilstanden hurtigt behandles, kan der komme koldbrand af penishovedet.

paraf'low ['páraf'lou], viskos olie fremst. af kloreret kulbrinte kondenseret med en aromatisk kulbrinte, anv. til sænkning af smælteoliers størkningspunkt (hinder paraffinudskillelse).

paraf'o'ni' (*para-* + *-foni*), den pludselige skiften af stemmen fra dyb til høj, f. eks. i overgangsårerne.

para'for'm-aldehyd el. *araform*, polymerisationsprodukt af formaldehyd. Fast, hvidt stof.

para'frase (*para-* + gr. *frasis* udtryk), omskrivende fortolkning. *Mus.*: transkription el. arrangement af en instrumental el. vokal skær, til et el. f. andre instrumenter. Ofteft sker der samtidig en udvidelse af kompositionen med variationer.

para'freni' (*para-* + *freni*), forrykthedensform.

paraganglier (*para-* + *ganglion*), små ansamlinger af væv, der er opbygget som binyernes marvsubstans. Ligger i bageste del af bughulen tæt op ad grænsestrængen.

parage'nese (*para-* + *genese*) kaldes på de enkelte mineralfindsteder de mineraler, der forekommer sammen, deres indbyrdes forhold, relative alder osv.

parag'onit (gr. *paragein* vilde), lys glimmer, der indeholder natrium.

para'graf (*para-* + *graf*), tegn: 8, afsnit (især i systematisk ordnet tekst).

Paragraf 5, bestemmelse i preussisk-østr. fredstraktat i Prag 23. 8. 1866: befolkning i »de nordl. distrikter« af Slesvig skulle ved fri afstemning afgøre, om de ville under Danmark, el. Preussen. Indsat på fr. initiativ. Forblev uopfyldt, da Bismarck kun ville lade bestemmelsen gælde for de allernordligste sogne og i hvert fald beholde Sundeved og Dybbøl. § 5 hidrød meget til at bevare sønderjydernes tro på snarlig genforening; men april 1878 enedes Tyskland og Østrig om at opheve den, hvilket først offentliggjordes febr. 1879. Juridisk set kunne Preussen siges kun at være forpligtet over for Østr., men flertallet af sønderjyderne og det da. folk fastholdt, at der forelå retsbrud. Da. regering kunne ikke gå imod Preussens argumentation og erkendte 1879, at Danmark, ikke havde noget jur. krav efter § 5, hvilket dog først blev bekendt efter optankonventionen 1907.

para'gram' (*para-* + *gram*), indskudt tilføjelse; spøgende ordspil ved ændring af begyndelesbogstav(er) (»leve og nydes for »leve og yde«).

Paraguana [-gwa'na], halvø på Maracaibogolfens V-side i Venezuela. Gulf Oil Co. har her en havn og raffinaderier.

Paraguay (da. ['paragwai], sp. [para'gwai]), (off. *República del Paraguay*), republik i Sydamerika; 405 000 km², 1 252 000 indb. (1947), 3 pr. km². Hovedstad: Asunción. Grænsen mod Argentina dannes af floderne Pilcomayo, Paraguay og Paraná; mod N gar grænsen til Bolivia gnm. Gran Chaco, til Brasilien følger den bakkedrag og vandløb. Den del, der ligger V for Rio P. er en flad slette (del af Gran Chaco), mens landet ml. P.-floden og Paraná overvejende er en lav højslette. — *Klimaet* er på overgangen ml. subtropisk og tropisk: Asunción har 16,1 i koldeste og 27,0 i varmeste måned; nedbør 141,5 cm, hvoraf 1/3 falder i få kraftige byger om sommeren. Vegetationen er subtropisk savanne og skov. — *Befolkningen* består af guarani-indianere, der har bevaret deres sprog, og af fa spanskaltalende mestiser. Det ovl. sprog er spansk. — *Mønt*: 1 guarani = 100 centimos. *Mad* og *vægt*: Metersystemet og gl. sp. enheder. — *Erhverv*: Landbruget leverer bomuld, tobak og grape-fruit til eksport, kvægavlens huder og oksekød og skovbruget quebracho og maté. — *Forfatning*. Efter 1940 har republikken P stærk præsidentmagt; ved siden af lovgivende folkevalgt kammer findes et råd udnevnt af reg. efter korporativt princip. — *Katolsk statsreligion*; trosfrihed. Trods regler om undervisningstvang er der mange analfabeter. — *Historie*. Under Span. i 16. årh.; fra 1608 efth. underlagt jesuiterne, der skabte et ordnet indianersamfund under munkenes ledelse, men udvistes 1768. Fra 1811 løsræv P sig fra Span. Led svære tab i krig mod Brasilien, Argentina og Uruguay 1864-72; hævdede sig energisk mod Bolivia i Chaco-konflikten, hvis afslutn. 1938 gav P uget territorium.

Paraguay, Rio [-'gwai], 2200 km l. sejlbar biflod til Rio Paraná, udspringer i staten

Mato Grosso i SV-Brasilien, gennemstrømmer republikken Paraguay, forenes med Paraná ved Corrientes.

Paraguay-te, d. s. s. maté.

paragummi (kautsjuk) er den ved primitiv rogning udvundne brasilianske kautsjuk.

Para'íba el. *Parahyba*, stat i NØ-Brasilien; 74 680 km²; 1 592 000 indb. (1945). Hovedstad: João Pessoa.

Para'íba, Rio, floder i Brasilien; 1) P do Norte [-d'u'norti] (1078 km l.) i staten P; 2) P do Sul [-d'u'sul] (370 km l.) N f. Rio de Janeiro.

parakse'in el. *lobekasein*, spaltningsprodukt af kasein, p opstår under indvirkning af lobenzymet chymosin; anv. bl. a. til fremst. af formstoffet galalit.

para'kle't (gr. advokat), anv. Joh. 14-16 om Helliganden.

para'kulis Wil'lisii (*para-* + gr. *akulis* horelse) (efter d. eng. læge Thomas Willis (1621-1675)), bedre horelse i sto; iagtages hos patienter med otosklerose.

'paraldeh'yd (*para-* + *aldehyd*) (CH₂CHO)_n, polymerisationsprodukt af acetaldehyd. Vædske. Anv. som sovemiddel.

parali'pomena (gr. udelatte ting), tillæg til et skrift; spec: navn på Kronikernes Bøger i Bibelen som supplement til Samuels og Kongernes Bøger.

para'lipse (gr. *paraleipsis* udeladelse), en talefigur, f. eks: »for slet ikke at tale om hans gerrighed«. Understregning gnm. tilsyneladende forbigelelse.

para'liske (gr. *par-ollos* som ligger ved havis) kaldes de kulforende dannelser, der er opstået i kystegne ved fortidshave.

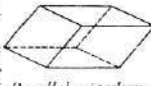
paral'akse (gr. *parallaksis* afveksling) (astron.), den vinkelafskydning, retningen til et himmellegeme undergår, når iagttagelsesstedets plads i rummet forandrer sig. For solsystemets legemer spiller den p en rolle, som fremkommer ved flytning af iagttagelsesstedet på Jordens overflade, dels fra sted til sted, dels på samme sted på gr. af Jordens rotation. Målingen af denne såk. daglige p fører til bestemmelse af afstandene i solsystemet. For fiksstjerne er afstanden så store, at den daglige p er forsvindende lille. For disse iagttages en såk. årlig p, der fremkommer ved Jordens årlige bevægelse omkr. Solen. En fiksstjernes årlige p er omvendt proportional med fiksstjernes afstand. Den nærmeste fiksstjerne, en Centaur, har en p på 0,76 buesek. For nogle tusind fiksstjerner er p så store, at de har kunnet måles med nogenlunde sikkerhed, hvorved afstanden er blevet bestemt, men for det store flertal af stjerner er p så små, at de ikke kan måles. Den første sikre måling af en fiksstjernes p udførtes 1837-38 af Bessel.

paral'laktisk opstilling (gr. *parallaktikos* vekslede), ophængning af en astron. kikkert, så at den er drejelig om verdensaksen og en derpå vinkelret akse.

para'lel' (gr. *parallelos* liggende v. siden af), 1) *mat.*, to rette linier i samme plan, to planer el. en ret linie og en plan kaldes p, når de ikke skærer hinanden, hvor langt de end forlænges; 2) *mil.*, skyttefelt, færdselsgrav, der løber på langs af, jævnløbende med en stilling.

para'lel'aksi'omet er følgende geometriske forudsætning: gnm. et punkt i en plan kan der lægges en og kun en ret linie parallel med en given linie i planen. Dette aksiom kan føres tilbage til Euklids elementer (5. postulat).

parallele'pipedum (*parallel* + gr. *epipedos* flade), legeme, begrænset af 6 parallelgrammer,

para'lel'forbindelse eller *parallelkobling*, elektr. kobling af enheder (f. eks. apparater), hvor hver enhed er forbundet til begge hovedledninger, således at de alle får samme spænding, men ikke nødvendigvis samme strøm.

paralle'lisme (af *parallel*), i *filosofien* opfattelse af, hvilken visse fænomener kan føres for led korresponderer uden at indvirke på hinanden; i *poesi* og *retorik* en af (helt el. delvis) synonyme udtryk dannet gentagelse.

parallelo'gram (*parallel* + gr. *gram'mé* linie), en firkant, hvor de modstående sider er parallelle.

parallelprojektion, *mat.*, projektion med parallelle sesstraler.

parallelsteder, bibelsteder med beslægtet indhold.

parallelstruktur har bjergarter, hvis bestanddele er ordnede parallelt med en flade el. linie (eks: krystallinske skifre).

paralleltoncarter, de dur- og moltonearter, der har samme fortegn, f. eks. C-dur og a-mol.

parallelværk, lededemminger parallelt med kysten el. strømmen. p anvendes til indsnævring af sejllobet el. beskyttelse af kysten.

paralo'gisme (*para-* + *logik*), logisk fejlslutning.

paralyse (gr.), lammelse. Ordet bruges *med.* (mest i hospitalsjargon) om demens paralytica, og (tilsv. bruges »paralytiker« om en demens paralytica-patient; paralyse're, lamme.

paralysis 'agitans, gr.-lat., *Parkinsons sygdom* (opr. beskrevet af den eng. læge James Parkinson), skælvelamhed el. rystelamhed er en sygdom, som sædvy. beg. hen imod 60-års alderen. Den viser sig ved rysten af hænderne og senere hele legemet, hvortil kommer stivhed af musklerne medførende langsomhed af bevægelserne, ubevægelighed af ansigtet, krumning af ryggen og gangbesvær. Sygdommens ant. grundlag synes at være svind af visse nerveceller i hjernestammen.

paralysis gene'ralis, d. s. s. demens paralytica.

para'lytisk (gr. *paralytikos* delvis lammet, af *para-* = *lyein* opløse), lam.

paramagne'tisme, svagere form for magnetisme end den, der findes hos jern (ferromagnetisme). p findes hos mange stoffer og skyldes kredsende elektroner i atomerne. p er omv. proportional med temp. og viser ikke hystereser.

Para'maribo, hovedstad i Holl. Guayana ved Surinamflodens munding; 73 000 indb. (1946).

para'menta (lat: udstyr), fællesnavn for liturgiske dragter; parament'ik, læren om liturgiske klæders form og anv.

para'meter (*para-* + *-meter*), *mat.*, 1) hjælpestørrelse el. hjælpevariabel; 2) ved ellipse, parabel el. hyperbel længden på den på aksens vinkelrette korde gnm. et brændpunkt.

parame'tritis, betændelse i parametrium.

para'metrium (*para-* + gr. *metri* moder), båndvævet på livmoderens sideflade.

paramme'si' (*para-* + *mnesi*), erindringsfejl, fejlerindring.

'Páramo, den ml. skovgrænsen og snegrænsen liggende del af Andeskædens tropiske del; udsnytt mest til græsning for får og lama.

paramor'fose (*para-* + gr. *morfe* form + *-ose*), pseudomorfose af et mineral efter et andet med samme kem. sammensætning.

Paramo'nhiri, nordligste større ø bl. Kurilerne; Sovj.

Paramount [para'maunt], amer. filmselskab. Oprettet 1914. Erhvervedes 1916 af Adolph Zukor, der siden har været dets ledende og bærende kraft.

Para'ná, by i Argentina, ved floden P over for Santa Fe; kan nås af oceanskibe på 5 m dybdegang. 78 000 indb. (1944).

Para'ná, stat i S-Brasilien; 241 300 km²; 1 329 000 indb. (1946). Hovedstad: Curitiba. Leverer maté og Paraná pine (Araucaria brasiliiana).

Para'ná, Rio, Argentinas hovedflod (3300 km l., afvander 3 mill. km²), udspringer i Brasilien under navnet Rio Grande 150 km N f. Rio de Janeiro; efter optagelse af Rio Paranaíba får den navnet Paraná. Danner s. m. Rio Uruguay Rio de la Plata. Fra Corrientes er P 900-2200 m bred, de sidste 300 km er et stort indlandsdelta. P er sejlbar for oceanskibe på 7 m dybdegang (11 000 BRT) til Rosario og 5 m dybdegang (6000 BRT) til Santa Fe.

Parana'íba, 950 km l. biflod til Paraná; adskiller de brasilianske stater Goiaz og Minas Gerais.

para'noia (gr.: afsind), form for forrykthed.
paranod'ler, frøene af et stort træ, hørende til myrtefamilien, fra trop. S-Amer. Den kuglerunde frugt, så stor som et barnehoved, indeholder talrige, trekantede frø, der indeholder 66-70% olie, og af hvilke der udvindes paranoideolie; anv. som spiseolie og til søde.

para'pet (fr.), brystvæn.

para'ply (fr. *parapluie*, egl.: mod regnen), sammenfoldelig regnskærm af vandtæt stof. Kendt i Eur. siden slutn. af 17. årh.
para'plyanker, sav., paraply- el. skålformet anker, der f. eks. anv. ved opankring af fyrskibe og højer.

parapso'riasis (*para-* + *psoriasis*), fl. sjældne, delvis psoriasislign. hudlidelser.

parapsykologi, moderne betegn. for den gren af psyk., som omhandler okkulte fænomener; d. s. s. metapsykologi.

parasher [pa'raʃer] (hebr. *parash* dele), afsnit, hvori Mosebøgerne deltes ved synagogepåvisningen.

para'sit (gr. *parasitos* medspisende), snyltegæst; snylter dyr el. -plante, dvs. organisme, som ernærer sig af andre organismers væv, legemsvædske el. tarminnhold.

para'sitkrater, mindre krater på siden af en vulkankegle.

para'sol (fr., fra ital. *parare* afbøde + *sole* sol), solskærm af papir, silke el. lign. let stof. Koks i beg. af 17. årh. fra Orienten til Eur.

para'solflugt (*Cephalopterus ornatus*), sort spurvefugl, kragestørrelse, parasol-lign. fjertop på hovedet. Trop. S-Amer.

para'solhat (*Lepidota*), slægt af paddehatte med midtsluttet stok med ring og ofte grynet el. skælet hat. Hvide sporer. 40 da. arter, især i skove. Stor *p.* (*L. procerata*) i løvskov og rabarber-*p.* (*L. rhacodes*) i nåleskov er spiselige. (Ill. se tavle Svampe).

para'solmyrer, d. s. s. bladskærmyrer.

parasterilite't el. *selv- og investerilite't*, planteindividets manglende evne til at bestøve sig selv el. f. eks. to hver for sig frugtbare frugtsorter manglende evne til at befrugte hinanden.

parasymp'athicus (*para-* + *sym-* + gr. *pathēōs*) som er modtagelig for påvirkninger, del af det vegetative nervesystem. Kerneerne for *p.* ligger i hjernestammen og den nederste del af rygmærven. Trådene til de organer (bl. a. hjerte, lunger, mavetarmkanal), som *p.* forsyner, forlader centralnervesystemet sammen med visse hjernenerver (3, 7, 9 og 10) og gnm. enkelte rygmærvsnerver.

pa'ra't (lat. *parare* gøre rede), beredt, klar, villig.

para'takse (*para-* + gr. *taksis* opstilling), *gramm.*, sideordning ml. sætninger.

parathyreo'idæer, **gl'andulae** (gr.-lat. egl.: kirtlerne ved siden af skjoldbruskkirtlen), skjoldbruskkirtlerne. 4 knap ærtstore kirtler, der ligger bag skjoldbruskkirtlen. Deres sekretion er intern og regulerer organismens kalkstofskifte.

paratyfus (*para-* + *tyfus*), akut infektionssygdom fremkaldt af en bakterie af paratyfusgruppen. Sygdomsbilledet kan enten minde om en mave-tarmforgiftning med diarrhoe el. om tyfus, men er i reglen mildere.

paravane (da. [para'va:nə], eng. [pærə'vein]), (*para-* + eng. *vane* propelblad), torpedopolen., selvstyrende flyder, der til sikring mod forankrede miner slæbes under vandoverfladen fra skibstævnen, een på hver side. Kan slæbes agter, såfremt de anv. til egl. minestygning.

par avion [para'vjø] (fr.: med flyvemaskine) internat. bet. for luftpost.

Paray [pa'ræ], *Paul* (f. 1886), fr. kapelmester. Har komp. oratoriet *Jeanne d'Arc*.

parbleu [par'blø] (fr.: ved blå, forvansket af *par Dieu* ved Gud), min sandten o. l.

parcel [-'sæl'] (fr., af lat. *particula* lille del), jordlod udstykket af en større ejendom.

parcelhuse, enfamiliehuse opført på ret små (400-1000 m²), ensartede grunde.

parcellist, lodsejer, lille husmand.

parcer [-s-] (lat. *Parca*), i rom. rel. tre skæbnegudinder, Nona, Decuma og Morta, identificeret med de gr. moirer.

Parceval [-s-], middelalderlig helt fra keltisk sagn, behandlet af Christen de

Troyes i »Perceval ou le conte du Graal« (for 1200) og Wolfram von Eschenbach i »Parzival« (efter 1200). På Wolfram bygger R. Wagners »Parsifal« (1882).

pardannelse, fys., proces, hvorved der dannes en elektron og en positron samtidig med at et elektromagnetisk strå-

Tagekammeroptagelse af elektronpar i argon.

lingskvantum forsvinder. Til *p.* kræves, at strålingskvantet har en energi på godt 1 MeV (γ -stråler). *p.* er forudsagt teoretisk af Dirac og senere påvist ved tagekammeroptagelser. *p.* finder sted i den kosmiske stråling.

Pardo Bazán [pa'rðø Ba'þan], *Emilia* (1851-1921), sp. forfatterinde, en af de betydeligste repr. for den sp. naturalistiske roman; hovedværk *Los Pazos de Ulloa* (1886) (foregår i hendes hjemstavn Galicien).

pardon [-'døn] (fr.), tilgivelse, nåde; undskyld!

Pardubice [pa'rdubitʃe] ty. *Pardubitz*, čech. by ved Elben; 45 000 indb. (1945). Kem. industri m. v.

Pa'rè, *Ambroise* (1810-90), fr. kirurg og kgl. livlæge, udgik fra de ulærede barberkirurger. Renæssances store kir. reformator. Forbedrede behandl. af skudsår, forkastede brændejernet som blodstansningsmiddel og genindførte underbinding af karrene. Forbedrede teknikken ved fl. operationer, fremsillede proteser og ortopediske apparater. Genindførte fodveddingen i fødselshjælpen.

pa're (fr. *parier* vædde), væddemål.

parement (fr. *parer man*) (fr.: *parer* udsmykke), den ydre, bearbejdede side af store tilhugne facadestene.

paren'kym (*par(a)-* + gr. *enchyma* det iglydte), anat. betegn. for et organs karakteristiske celler. I plantevæv bestående af kortceller f. eks. bladdødet.

paren'talgeneration (lat. *parentalis* vedr. forældre), forældregeneration; i biol. forkortet til *P.*

parentation (af lat. *parentare* bringe dødsolfer, af *parentes* forældre), ligale.

paren'tel (lat. *parentes* forældre), i arve-retten den kreds af personer, der nedstammer fra samme mand og kvinde.

parente'ral (*par(a)-* + gr. *enteron* tarm; uden om tarmkanalen); i med. betegn. for at et stof ved indspjøjning indføres i blodet el. under huden.

paren'tes (*par(a)-* + gr. *tithēnai* sætte), () el. [], benyttes i skrift og tryk til omslutning af indskudte ord el. sætninger.

pa're're, 1) (lat. *parere* gøre rede), afbøde, afværge; 2) (lat. *parere*), adlyde; 3) (lat. *pariare* gøre lig), vædde.

pa'rese (gr. *parēnai* slappe), lammeelse, navnlig lettere. Ordet bruges undertiden i hospitalsjargon om dementia paralytica.

Pa'reto, *Vilfredo* (1848-1923), ital. sociolog og økonom. Hans hovedværk *Traffato di sociologia generale* (1916) indeholder antidemokratiske og anti-intellektualistiske synspunkter, bl. a. en teori om eliternes cirkulation, der bevirker, at han har kunnet betragtes som forløber for fascismen.

par excellence [pa'ræks'el'la:s] (fr.), i ganske særlig grad, fremfor nogen.

parfait [-'fæ] (fr.), fuldkommen, fuldendt.

parfait-is [-'fæ-] (fr.), let frossen dessert-is af pisket fløde, æg og sukker.

parforce [-'førsø] (fr. *par force* med magt), om hvad der udføres på voldsom måde.

parforcejagt, 1) jagt, udøvet af ryttere, som med en meute forfølger et enkelt stykke vildt indtil det er så udmattet, at det kan dræbes; 2) d. s. s. jagttridning.

parfumer [-'fy-] (fr. *parfum* duft) består af en blanding af lugtstoffer (et enkelt ville gøre *p.* kedelig) samt fixativer (f. eks. balsamer og harpikser), der selv kan have en karakteristisk lugt, endv. forsk. nuanceringsstoffer. Til de naturl. lugtstoffer hører de animalske (som ambr, moskus, civette (kirtelsekret fra civetten)), de vegetabiliske, i første linie æteriske olier (citron, eukalyptus, fyrrenål, lavendel, petitgrains o. m. a.) og de egl. blomsterolier, der er meget kostbare, men uundværlige i de finere *p.* Hertil kommer de syntetiske lugtstoffer (f. eks. benzylacetat → jasmin, geranylacetat → rosenagtig, joner → viol o. a.). Som eks. på en klass. fr. *p.* skal nævnes Chypre (blanding: egemøs, bergamot, vetiver, civette, div. balsamer og harpikser samt rose og jasmin som harmoniseringsstoffer).

'pari el. *al pari* (ital.), ligestorhed. Et værdipapir siges at stå i *p.*, når dets pris (kurs) er lig dets pålydende værdi. To landes valutaer står i *p.*, når deres indbyrdes kurs svarer til forh. ml. hovednæternes guldindhold.

'pa'ria (tamulsprø, egl.: trommeslager), opr. navn på en lavstående kaste i S-Indien; i alm. betegn. f. individer el. grupper, der har ringere kår og rettigheder end normalt for medl. af det samfund, hvortil de hører.

'Paria-golfen, lavvandet bugt ml. Venezuela's kyst og Trinidad; udmærket ankerplads.

'pa'riahunde, Orientens forvildede, herreløse hunde, særlig udbredt i N-Afr. og S-Asien.

Pa'ricutin, vulkan i Mexico, 350 km Ø f. Mexico City, opstaaet foråret 1943.

'pa'ries (lat.), anat., væg.

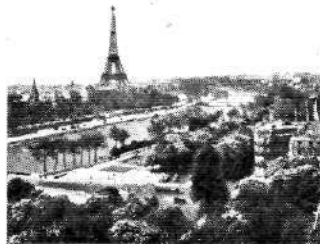
parie'ta'lorga'ner (lat. *paries* væg), de hos adsk. hvirveldyr (rundmundede, øgler m. fl.) i issebenet beliggende sansorganer, der har øjagtig bygning og må opfattes som rudimenter af et 3. uparret øje.

parie'ta'løjje, d. s. s. isseøjje.

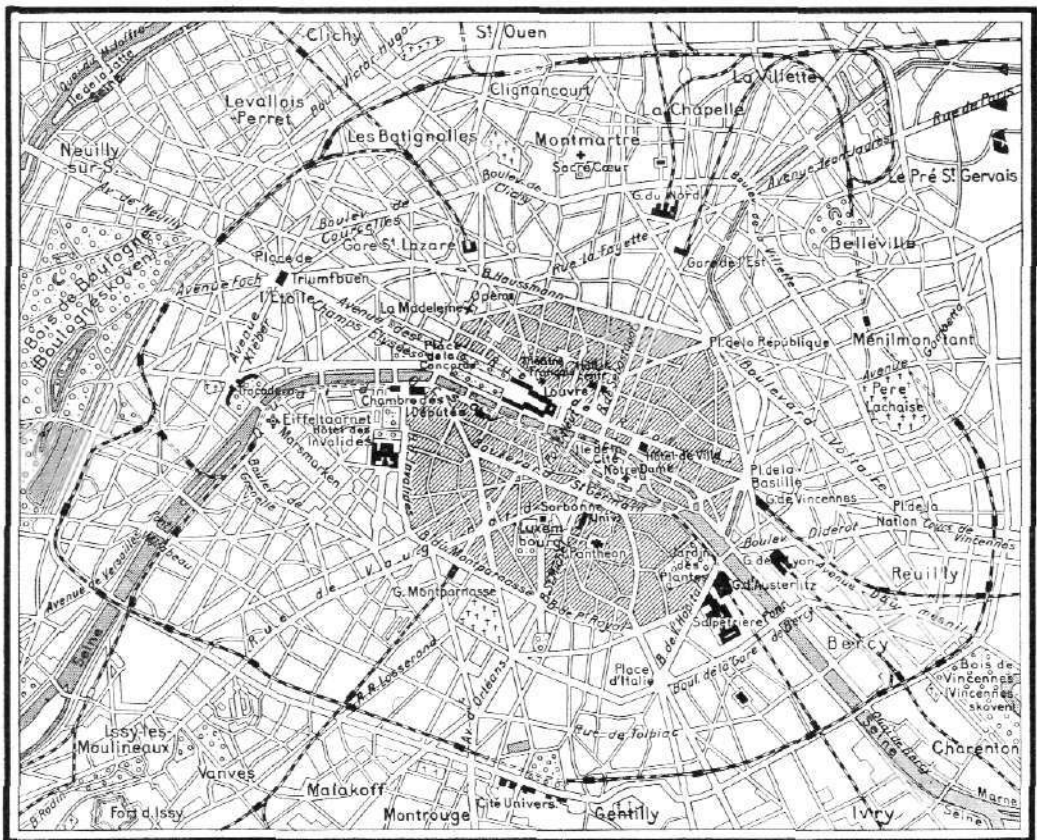
Pari'as, **'Punta** [pa'rinjæs], Sydamerikas vestligste punkt, i N-Pen. 81° 20' v. l.

Pa'rini, *Giuseppe* (1729-99), ital. digter, som i satiren *Il Giorno* (1763-65) og 1801 revsede adelsens tomme og letfærdige liv. Skrev også fuldendte oeder.

Pa'ri's (fr. [pa'ri]), Frankrigs hovedstad (siden 987), ved Seine; uden forstæder 2 725 000 indb., med forstæder 4,8 mill. indb. (1946). Hovedsæde for fr. mode- og luksusindustri, desuden stor jern-, stål- og maskinindustri. En af verdens vigtigste turistbyer, besøgt p. gr. af sine talrige kunstskepper og sit (økon. betydningsfulde) forlystelsesliv, desuden talrige kunstskeoler, univ., osv. *P.* er anlagt på Seine-øen Île de la Cité, men bredte sig til nabooen Île St. Louis og flodens bredder. Dens vækst afspejler sig i de ringe af boulevarder, der efterhånden er anlagt på de gamle fæstningsvoldes plads. På Île de la Cité ligger domkirken Notre Dame de Paris, Palais de Justice, Sainte Chapelle og la Conciergerie (byens gamle fængsel). Fl. broer, ældst og smukkeste Pont Neuf, forbinde øerne og Seinebredderne. På højre bred findes handelscentret med børsen, gaderne Rue de la Paix (store mode- og juvelerforretninger) og Avenue des Champs-Élysées (internationale hoteller) samt de store boulevarder; endv. *P.*'s vigtigste teatre, især l'Opéra og Théâtre Français, desuden

Paris. Udsigt over Selveen med Eiffeltårnet i baggrunden.

0 1 2 3 km

Maalestok 1:90 000

Udarbejdelse: J. Humlum

Kort over Paris.

Madeleine-kirken. Langs Seinen strækker sig Tuilerie-haven, nu offentlig park med mange skulpturer. V herfor ligger Place de la Concorde med Luxor-obelisken, mod Ø Louvre med de store kunstsamlinger; på højre bred ligger endv. rådhuset (Hôtel de Ville), Palais Royal, bygget 1629-34 til Richelieu, samt monumentet over Napoleons seire, den store triumfbue på Place de l'Étoile, hvorfra 12 gader stråler ud. Under triumfbuen hviler »en ukendt soldat« fra 1. Verdenskrig. Ø f. Louvre ligger les Halles centrales, P-s torvehaller. På venstre Seine-bred findes det gl. universitetskvarter (Quartier Latin) med Sorbonne (oprettet 1253) og talrige højere læreanstalter, videnskabelige institutioner, biblioteker og boghandlere, desuden Panthéon, som nu er nationalmausoleum; endv. de fleste ministerier og den skønne park Jardin du Luxembourg med Palais du Luxembourg (Senats sæde); mod V ved Quai d'Orsay ligger Deputeretkammeret (Palais Bourbon) og P-s vartegn, det 300 m h. Eiffeltårn, bygget 1889; tæt herved: Invalidkirken med Napoleon I.s grav. - P er administrativt og postalt inddelt i 20 arrondissementer. Forstæderne omkr. det gl.

P er efterhånden blevet indlemmet i byen. Mod N ligger bl. a. Montmartre, tidl. kunstnerkvarter, nu hovedsagelig centrum for P-s forlystelseliv; på dets højeste punkt ligger Sacré-Coeur-kirken. Mod Ø ligger arbejderkvarterne Belleville og Ménilmontant med kirkegården Père Lachaise, mod S kunstnerkvarteret Montparnasse og den internationale studentby (Cité universitaire), og mod V de elegante kvarterer Passy og Auteuil og den store park Bois de Boulogne. - *Historie.* Oldtidens Lutetia på Seineøen, flodhandelsplads i gallertiden, udvidedes i romertiden; tog navn efter ombovede stamme (Parisii), grevskabscentrum i Karolingerne; midtpunkt for Capetingerne efterh. voksende nordfr. kongemagt. Handels- og universitetsby i middelalderen, udvidet og befæstet, centrum for kgl. admin., udbygget som fr. hovedstad under enevælden, til Ludvig 14. ca. 1670 flyttede hoffet til Versailles. Ca. 1/2 mill. indb. 1789. Førende under revolutionen, styrtede kongedømmet 1792, bedste støtte for jakobinerne, midtpunkt for konventets og Napoleons centraliserede styre. Stærkt voksende efter 1800, øget økon. magt som fr. jernbanecentrum efter 1830, storindustri især efter 1850. Politisk ledende (revolutionerne 1830, 1848, 1870), højet ved Pariserkommunens nederlag 1871, støttede yderligt, politik (Boulangere i 1880'erne; centrum f. socialistisk arbejderbevægelse). P-s fald bestemte Frankrigs 1814, 1871, 1940. Under Napoleon 3. saneredes det centrale P, der kom brede boulevarder, og imiteret pragtarkitektur skød frem ml. gotiske kirker og barokpalæer. Ty. bombardementer 1870-71 og 1918. Fredsforhdl. efter 1. Verdenskrig skete i P, i hvis omegnsslottet (Versailles, St. Germain, Neuilly osv.) traktaterne underskrevs.

Besat uden kamp af ty. 14. 6. 1940; efter invasionsgennembruddet befriede P sig selv, definitivt besat af allierede styrker 29. 8. 1944. Fredsslutn. i P ml. De Allierede og Ital., Rumæn., Ung., Bulg., Finl. 10. 2. 1947.

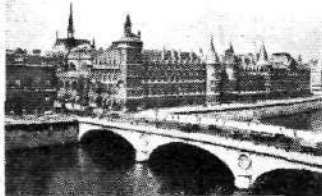
Paris el. *Alexandros*, if. gr. sagn som af kong Priamos i Troja. P blev anledning til den trojanske krig; gudinderne Hera, Athene og Afrodite valgte P til dommer i deres strid om, hvem der var skønnest; han gav Afrodite prisen, fordi hun lovede ham den skønneste kvinde til hustru. Det blev Helena, g. m. kong Menelaos af Sparta. Da P bortførte hende, fulgte det gr. hærvot og Trojas fald. P blev dræbt af Filoktetes.

Paris [pa'ris], *Gaston* (1839-1903), fr. romanist. Har især beskæftiget sig med fr. sproghist. og ældre fr. litt.

Pa'ri's, *Ludvig Filip, greve af* (1838-1894), fr. tronpretendent, sønnesøn af Ludvig Filip. Udset til konge ved februarrevolutionen 1848, anerkendtes af legitimitisterne efter 1883, udvist af Frankrig 1886.

pariserblåt, pigmentfarve, d. s. s. berlinerblåt.

Pa'ri'serkommunen, revolutionær regering i Paris marts-maj 1871. Pariserne, urolige efter nød og sult under ty. belejring 1870-71, rejste 18. 3. 1871 åben modstand mod fr. regeringstrupper, der ville fjerne nogle kanoner fra Montmartre. Thiers, der ledede den kons. regering, trak da tropperne bort fra Paris og beg. regulær krig. Pariserne valgte revolutionært byråd og krævede Frankrig omdannet til et løst forbund af selvstyrende kommuner. 21.-28. 5. blev P knust af Versailles-regeringens tropper. P-s ledere gennemførte især under de sidste fortvivlede kampe en række terrorhandlinger (nedskydning af gidsler; ildspåstøtelse, så at Tuilerierne og Hôtel de Ville blev

Paris. Quai de l'Horloge.

ødelagt); regeringen lod tropperne svare med hensynsløse massakrer (antal dræbte anslås til over 20 000), og efter sejren dømedes tusinder til deportation. Alm. amnesti kom først 1880. P var mere en radikal småborgerbevægelse end socialistisk arbejderbevægelse, selv om nogle af lederne udtrykte soc. ideer.

Paris er nok en messe værd (fr. *Paris vaut bien une messe*), ytring tilslagt Henrik 4. af Frankr. (stammer vist fra Sully); 1593 gik H. 4. over til katolicismen, hvorefter Paris overgav sig til ham.

Pariser-søretsdeklarationen, vedtaget 1856 efter Krimkrigen af de vigtigste sømagter; fastslog bl. a. grundsetningen »frit skib, fri ladning« o. a. regler om søkrigsførelse.

Parisienne, La [la pari'zjæn] (fr: den parisiske), hymne til forherligelse af Julirevolutionen (1830), tekst af Casimir Delavigne, musik af Auber.

pa'ri'sier, gallick stamme om Paris.

Paris-konventionen af 1919, internat. konvention, som fastlagde, at enhver stat har højhedsretten over lufrummet over sit territorium. Ml. de to verdenskrige var den internat. lufttrafik reguleret af P, der omfattede næsten samtlige eur. stater. I forb. med P oprettedes den første internat. luftfartskommission: Commission Internationale de Navigation Aérienne.

Paris-London-bækkenet, *geol.*, skålformet område, omfattende S-Engl., Belgien og N-Frankr., med aflejringer fra ældre tertær, for en stor del afsatte i en særlig havarm, men med meget vekslende dannelser, allejrede i såvel salt som brakt og ferskt vand.

Paris-presse [pari-'præs], fr. aftenavis i Paris; udg. siden nov. 1944. Uafhængig-moderat m. gaullistiske sympatier. Oplag 1948: 446 000.

Paris-soir [pari-'swa:r] (fr. *soir* aften), fr. dagblad (upolit.), grl. 1923; ophørt. Oplag for 1940 ca. 2 mill.

pari'te't (lat. *par* lige), lighed, ligestilling; pariforhold. Spec. brugt om trossamfunds ligestilling i en stat. I Danmark har folkekirken fortrinset, men andre trossamfund kan få anerkendelse.

park (mlat. *parcus* indhegning), 1) større have, ofte offentlig tilgængelig; 2) ml., dels oplag af gods (artilleri-, ingeniør-, flyver-, vognp), samling af dyr (kæmp-p) til haren, dels hærled, der skaffer og medfører sligt.

Park [pa:k], *Mungo* (1771-1806), skotsk Afrika-forsker, udforskede Nigers løb 1795-97.

parkbebyggelse, korte længer, blokke el. vinkelbygninger, helst ikke over 3 etager,

Dansk parkbebyggelse. Blidah.

grupperet i parklignende anlæg med opholdsarealer, legepladser og veje, der ikke har gennemgående trafik.

Parker ['pærkør], *Dorothy* (f. 1893), amer. forfatterinde. Satiriske noveller om kvinder: *Laments for the Living* (1930, da. *Den Store Blondine* 1944).

Parker ['pa:kø], Sir *Hyde* (1739-1807), brit. admiral, 1801 chef f. den eng. Østersøflåde, lod Nelson som viceadmiral med en del af flåden angribe de da. blok-skibe i slaget på Kbhvs red 2. 4. 1801.

par'ke'ring (af park '2)), henstilen af et køretøj på gade, vej, el. plads.

parkeri'se'ring, rustbeskyttende behandling af jerndele (for lakering el. maling) ved neddykning i en sur opløsning af manganfosfat. (Opkaldt efter den eng. kem. Alexander Parkes (1813-90)).

parkeres'ing, raffinering af sølvholdigt bly ved tilsætn. af zink til smeltmassen, hvorved udskilles et sølv- og blyholdigt zinkskum, af hvilket sølvet kan udvindes (opf. af den eng. kemiker *Samuel Parkes* (1761-1825)).

Parkeston Quay ['pa:kstøn 'ki:], Esbjerg-Harwich rutebådenes kaj i Harwich.

par'ket (fr. *parquet* trægulv), tilskuerplads på gulvet i et teater.

parketgulv, gulvbælgning af træstaver henlagt på et blindgulv el. på beton i mønstre (tavle- el. sideben). Nu anv. ofte en langstavet parket, d. v. s. at staverne på fabrikkens er sammenlimet til brædder, som henlægges direkte på bjælkerne.

Parkhurst ['pærkhørst], *Helen* (f. 1887), amer. pædagog, påvirket af Dewey. Skoleleder i New York, udførmede Dalton-planen.

Parkinson ['pa:kinsn], Sir *James* (1755-1824), eng. læge, har beskrevet skævelamheden (paralysis agitans), også kaldt P-s sygdom.

parkins'o'nisme (efter *J. Parkinson*), tilstand, ved hvilken der optræder lign. sympt. som ved paralysis agitans. Findes især ved kroniske former af »australsk sovesyge«.

Parkinsons sygdom ['pa:kinsn], d. s. s. paralysis agitans.

Parkov, Hans (1857-1934), da. politiker. Officer; kons. folketingsm. 1906-13, 1918-34, talsmand for »borgerligt samarbejde« med Venstre. Fra 1909 formand for Genotefo kommunalbestyrelse, gennemførte ny kommunalordning, 1934 borgmester.

parla'men't (fr. *parler* tale), opr. samtale, forhandling, senere den forsamling, hvor forhandlinger om statens anliggender finder sted. I Frankr. den del af kongens hof, som udevede domsmagten i middelalderen, og som selv under enevælden ikke havde mistet enhver politisk indflydelse.

parlamenta'riker, medl. af et parlament.

parlamenta'riker, hvad der er skik og brug i et parlament; p regering; regering, som er i overensstemmelse med parlamentarismens grundsetninger; p immunitet: den fritagelse for retsforfølgning, som tilkommer medlemmer af et parlament.

Parlamentariske Kommission, kommission på 23 medl., neds. 15. 6. 1945 af Folketinget, skulle undersøge, hvor vidt der skulle rejses tiltale mod de ledende i Danm. 9. 4. 1940 el. mod ministre for embedsførelse under besættelsen. Udsendt okt. 1945 betænkning ang. begivenhederne omkring 9. 4. 1940, mente, der ikke her var grundlag for forræderianklage mod reg. el. mod forende embedsmænd. 19. 12. 1945 nedsattes ny komm. (24 medl.) til undersøgelse af ministres og andre særl. ansvarliges embedsførelse under besættelsen, samt polit. virksomhed, der indeholdt anslag mod folkestyret; udsendte dec. 1946 suppl. beretn. vedr. 9. april. Til 1949 udkom yderligere 3 bd.; i alt ventes udsendt 10 bd.

parlamenta'risme, princip, hvorefter regeringen skal udgå af det parti el. den koalition af partier, som har flertal i parlamentet el. dettes mest demokratisk sammensatte kammer. p udvikledes i Engl. i 18. årh., men blev først endelig fastslået under dronning Victoria. I Danm. rejstes kravet om folketingsparlamentarisme af Venstre, da partiet 1872 havde fået flertal i Folketinget, men først 1901 kom Venstre til at danne regering. I No. gennemførtes P 1884.

parlamenta're (fr. *parlementer*), underhandle med fjenden om overgivelse.

parlamenta're (fr. *parlementaire*), officer, der sendes til fjenden under hvidt flag (p-flag) for at underhandle. Han er ukrænkelig, men kan afvises.

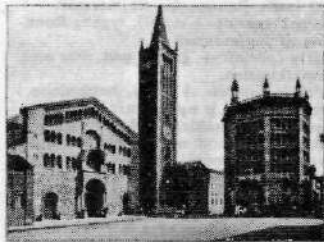
par'lando el. *par'lato* (ital: talende, henh. talt), *mus.*, syngemåde, der nærmer sig den mus. betonedede naturlige tale.

par'løb, 1) skøjteløb, udført af en herre og en dame; 2) cykeløb, hvor to ryttere afløser hinanden, således at en af dem hele tiden er på banen.

par'lor (el. [-'lør]) (fr. *parler* tale), lille

turisthåndbog med ord og udtryk i et fremmed sprog og tilsv. tekst i det kendte sprog.

Parma, 1) ital. prov. i landsdelen Emilia; 3452 km², 390 000 indb. (1942); 1545-1860 et suverænt hertugdømme; 2) hovedstad i 1), 120 km SØ f. Milano; 123 000 indb. (1947). Trafikknudepunkt, handels-

Parma. Domkirken med baptisterium.

og industriby med en del hist. bygninger (især domkirken, 1130-78, med baptisterium) og univ. (1422). Adelslægten Farneses palads, Palazzo Pilotta (påbeg. 1583) rummer nu Biblioteca Palatina og el. malerigalleri. ~ *Historie*. P var i middelalderen byrepublik, knyttedes til Milano 1346, 1511 til Kirkestaten. 1545 gjorde pave Paul 3. P til arvehertugdømme for sin søn Pietro Luigi Farnese, hvis slægt uddøde 1731. 1748-1802, 1847-60 under Bourbon-sidelinie; 1815-47 pensioneredes kejserinde Marie Louise med P, 1860 indlemmedes P i Ital.

Parme'nides (ca. 540-ca. 470 f. Kr.), gr. filosof. Hovedrepr. for den eleatiske skole, if. hvilken den sande virkelighed er en evig, uforanderlig enhed, sanserevenden blot et skin.

Par'menion (gr. *Parme'nion*) (d. 330 f. Kr.), makedonsk feltherre, udmærkede sig under Filipos og Alexanders krige; henrettet, mistænkt for komplot mod Alexander.

parme'sa'nost (ost fra *Parma*) el. 'granaost (ost af kornet konsistens, lat. *granum* korn), fremstillet af håndskummet mælk. Under røringen eftervarmes ostemassen til 60-63°. Osten lagres i fl. år og bliver herved så fast og tør, at den ikke kan skives, men spises i revent tilstand. p spiller en bet. rolle i den internat. ostehandel og er det ital. mejeribrugs vigtigste udførselsartikel.

Par'migianino [-saz'nino], egl. *Ghiolamo Francesco Mazzola* (1503-40), ital. maler. Påvirket af Correggio. Figurbilleder og portrætter, bl. a. af *Lorenzo Cybo* (kunstn., Kbh.).

par'nas (efter *Parnassos*), digternes høje verden (f. eks. »det da. p« = den da. digterverden).

Parnassiens, les [le parna'sj'æ], fr. digterskole fra midten af 19. årh., vendte sig mod romantikkens udkræmning af følelsesliv og stillede strenge krav til digtets tekniske fuldkomnethed. Deres fører var Leconte de Lisle; endv. kan nævnes *Héredia* og *Léon Dièr*. Opkaldt efter deres tidsskr. »Le Parnasse contemporain«.

parnas'sisme, den af les Parnassiens repr. litt. retning.

Parnassos [-saz], gr. bjerg i Fokis; 2457 m. I d. gr. mytol. Apollons og musernes bolig. På P-s Skrant ligger Delfi.

Parnell [pa:'næl] el. ['pa:næl], *Charles* (1846-91), irsk politiker. 1875 i Underhuset, leder af Home-Rule partiet og senere af Land League. P-s vedkommende polit. (obstruktion i parlamentet, boycott af eng. venlige medførte 1881-82 hans fængsling, men gav resultater (landbolovene). Skandaliseredes 1890 v. ægte-skabsproces.

paro'di (gr. *parōdia*, af *para-* + *ōdē* sang), komisk-satirisk digtning, der gnm. imitation latterliggør et litt. værk, en genre el. en stilretning, især ved at forbinde en høj form med et lavt indhold (Wessels »Kærlighed Uden Strømper«). Adjektiver: *pa'ro'disk*; verbum: *pa'ro'di'ere*.

parok'sysme (gr. af *parok'synein* opihide), voldsomt anfald, f. eks. af krampe.

parole [-'ro:lə] el. [-'ro:l] (fr) ord, løsen, felttræk; dagsbefaling; dagsbefalingsmøde; program, anvisning; æresord.

paronoma'si' (gr. *paronomasia*, af *para-* + gr. *ónoma* navn), ordforandring; et navnlig i barok poesi og retorik almindeligt ordspil, berørende på lydlighed.

Páros, gr. ø blandt Kykladerne; 196 km²; 9000 indb. Berømt for sit marmor.

paros'mi' (*par(a)-* + *-osmi*), sygelig forandring af lugtensansen.

pa'rotis (*par(a)-* + gr. *ús*, gen. *ótós* øre), ørespytkirtelen.

pa'rotitis (*parotis* + *-itis*), betændelse i ørespytkirtelen, *p* epi'demica; færesyge.

Parpanit, lægemiddel beslægtet med transepin. Anv. mod nervesygdomme med øget muskeltonus, som skævelambed (parkinsonisme) og Little's sygdom.

parrettåede hovdyr (*Artio'dactyla*), pattedyrorden. Hovdyr m. lige antal tæer. Fodens og håndens akse går ml. de to midterste tæer. Hertil drøvtyggere og svin.

Par'rhios fra Efesos (2. halvdel af 5. årh. f. Kr.), gr. maler. Karakteriseredes som naturalist. Hans værker ukendte.

Parri, *Ferruccio* (f. 1890), ital. politiker. Opr. lærer, modstander af ital. ekspansion efter 1919, skarpt antifascistisk, langvarige fængselsstraffe. Bl. modstandsliderne i Nordital. efter 1943, efter befrielsen leder for demokratisk vaktionsparti, antimonarkisk; juni-dec. 1945 leder af koalitionsreg. Febr. 1946 udrådt af aktionspartiet, da dettes flertal ønskede samarbej. m. socialisterne.

parri'cidium (lat.), opr. fader- el. moder-mord, senere ethvert førstetlid drab af en slægtning.

parring, overførelse af handyrets sæd i de hunlige konsejve.

parringsorganer, de organer, hvormed sæden overføres i de hunlige konsejve. *p* findes hos mange forsk. dyr, selv om *parring* også kan foregå uden *egl. p* (de fleste fugle), idet kønsåbningerne blot lægges op til hinanden. *p* kan være en (udkrængelig) hudfold el. uadvækt fra konsejvens vægge el. åbning, omdannede lemmer (insekter, krebsdyr), omdannet arm (blæksprutter), kæbepalperne (ederkopper) osv. Hos mange dyr foregår ingen *egl. parring*, idet æg og sæd gydes frit i vandet, el. æggene overgydes m. sæd under æglægningen (frøer, fisk). el. sæden optages af hunnen, efter at hannen har anbragt den i en spermatofor, der fæstes til vandplanter (salamandre).

parringsvalg, i dyreriget det forhold, at hannen (evt. hannen) forud for parringen udvælger et individ af mods. køn. Herigennem kan der finde et vist udvalgt sted, således at særligt udstyrede el. kraftige individer i højere grad end andre får anledning til at parrige sig. Dette kan muligvis have nogen betydning for udviklingen.

Parrot's Lammelse [pa'ro-] (efter den fr. læge Jules-Marie Parrot (1829-83)), lidelse i knogles vækstzone ved medfødt syfilis. Ømheden hindrer bevægelse af arm el. ben, men *egl. lammelse* foreligger ikke.

Parry ['pári], *Hubert* (1848-1918), eng. komponist til 4 symfonier, andre orkesterværker, oratorier, korværker m. v.

Parry ['pári], *Sir William Edward* (1790-1855), eng. polarfarer, forsøgte 1819-25 at finde Nordvestpassagen, opdagede Banks Land og P Øerne, nåede 1827 82° 45' n. br.

Parry Øerne ['pári], arktisk øgruppe i Canada, NV f. Baffin Land; de tre største øer er Melville, Prince Patrick og Bathurst.

parsec (af *parallakse* og *sekund*), en i astron. benyttet længdeenhed, lig den afstand, hvorfra 1 jordbaneradius, stillet vinkelret på synslinien, ses under en vinkel på 1 buesek. 1 parsec = 3,26 lysår = 206 265 jordbaneradier = 30,8 billioner km.

Parseier Spitze [par'zair [spitsə], højeste bjergtop i Lechtaler Alperne (3038 m).

parser, benævnelse for de i Indien boende tilhængere af Zarathustras lære, parsismen.

pars, sproget i de med arab. alfabet omskrevne pehlevittekster.

Parsifal (efter *Parceval*), rel. festspil. Musik og tekst: Richard Wagner. (Bayreuth 1882, Kbh. 1915).

parsismen (pers. *Párs* Persien), den iranske oldtidsrel. bevaret til nutiden hos de såk. parser i Indien, medens den fortrængtes fra Iran af araberne 651 e. Kr. Den opr. *p* var en kult-rel. af den fælles ariske type: slagtoffer med drikkelag, hvis dramatiske motiv var gudens kamp med det onde i en drages skikkelse, medens hensigten var: at overvinde de dødeliggende kræfter, det onde, der ingen ret har til at være til, idet det *egl. liv* alene er identisk med de gode kræfters udfoldelse. Omkr. 700 f. Kr. blev dette grundsyn ombrudt af en profet, Zarathustra. Det ny var tanken: godt og ondt som to ligestillede magter i tilværelsen, den dualisme, der fik så stor bet. for den rel. udvikling. De gode kræfter er samlet under en verdensgud Ahura Mazda (Ormazd el. Ormuzd), de onde under en djævel, Ahriman, det onde som verdensmagt. Ml. disse er der kamp, som åbenbarer sig i hver lille tilværelsesdetaille, og i den deltager mennesket, tager gm. sin etiske adfærd parti, former derved sin hinsidige skæbne og påvirker kampens universelle resultat. I en eskatologisk teologi uddybes dette syn: kampen er et verdensforløb, indspændt i tiden, endende med en dommedag, hvor en frelser, Saoshyant, åbenbarer sig, og det onde besejres, medens en ildstrøm lutrer verden, og de døde rejser sig ved en legemlig opstandelse. *p* var i sin praksis en etisk observansrel., den gamle kult faldt væk, kun ilden med tilhørende ritus bevarede som renhedens symbol.

Parsons [pa'sn:z], *Sir Charles Algernon* (1854-1931), eng. ingeniør; konstruerede den første brugbare damp-turbine i 1884 og byggede 1894-97 det første turbine-skib.

pars pro toto (lat.), en del i st. f. det hele, betegner den udtryksmåde, at man kun nævner en del af det hele (f. eks. hoveder = mennesker).

partant pour la Syrie [pa'tã pur la si'ri] (fr: på vej til Syrien), fr. march, komp. af dronning Hortense, tekst af A. de Laborde.

parte (ital.), *mus.*, sats, stemme.

part'ere (ældre fr. (fra lat.) *partir* dele), *senderdele*.

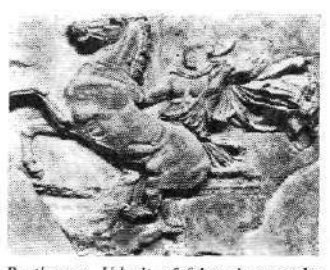
part'erre (fr: på jorden), 1) etage i plan med terræn; 2) bageste tilskuerplads på gulv i teater; 3) *sport*, liggende brydning. Obligatorisk i en match, hvor ingen af bryderne efter 10 min.s stående brydning har et tydeligt overtæg.

Partheno'cissus (gr. *parthénos* jomfru + *kíssos* vedbend), *bot.*, vildvin.

parthenog'nese (gr. *parthénos* jomfru + *genese*), kimudvikling af ube-frugtet æg-celle. Besidder ægget haploid kromosomtallet, tales om haploid *p* (droner af bier, hanner af myrer). Har ægget kroc-pellerens diploide kromosomtallet, foreligger diploid *p* (bladlus, dafnier samt mælkebøtte, kattefog, høgcurt m. fl.).

parthenokar'pi' (gr. *parthénos* jomfru + *karpós* frugt), dannelse af frugt (= opsvulmet frugtknude) uden bestøvning og kernerdannelse. Kendes fra banan, drue, agurk, æble, pære o. a.

Parthenon (gr. *Parthe'nôn*), Athena Parthenos' tempel på Athens Akropolis. Opført 448-32 f. Kr. af arkitekterne Iktinos og Kallikrates. Peripteros m. dorisk søjleorden. 69 × 31 m. Den gr. arkits mest fuldendte præstation. Rigt smykket m. skulpturer, tilskrevet Feidias, nu f.

Parthenon. Udsnit af frisen i vestgavlen.

størstedelen i British Museum (Elgin Marbles); i metoperne kampscener, på cellaens omløbende frise en fremstilling af panathenæeprocessionen, i Ø-gavlen af Athenas fødsel, i V-gavlen af Poseidons og Athenas strid om Attika. *P* husede Feidias' kolossale stående kultbillede af gudinden (fuldført 438). I middelalderen var *P* kirke, under tyrkerne moské. Midtpartiet 1687 ødelagt v. krudtekspllosion. Delvis genreist i nutiden.

parthere, krigerfolk i oldtiden Parthien.

Parthien, opr. provins i Persien, løsev sig under Arsakes 250 f. Kr. fra Seleukiderne, havde 129 f. Kr. erobret hele Iran og Mesopotamien, kæmpede fra 53 f. Kr. ofte med Rom. Arsakiderne styrtedes 226 e. Kr. af Sassaniderne.

part'i' (fr. *partie* og *parti*, af lat. *partiri* dele), del, gruppe; større væremængde; *mus.*, den for et instrument el. stemme bestemte del af et partitur; giftermål; beslutning (øtage sit *p*); *sport*, tennis, del af et sæt, består af 4 vindte bolde, dog altid 2 mere end modstanderen; *politisk*: Medens der altid er forekommet forsk. partier inden for polit. organer, er det dog først i nutiden, at *p* er trådt i forgrunden og har opnået *egl. forfatningsmæssig* anerkendelse. Endnu den da. grundlov af 1915 omtaler ikke udtrykkelig eksistensen af forsk. *p*. Derimod er valgløven siden 1915 gået ud fra den faktiske *p*-fordeling som væsentligt bestemmende for rigsdagens sammensætning, idet f. eks. de 31 tillægsmandater ved folketingsvalget fordeles ml. de anmeldte *p*. Til dannelse af et nyt *p* ved folketingsvalg kræves 10 000 underskr. Ingen kan melde sig som kandidat for mere end et *p* el. samtidig med at han opstiller sig uden for partierne, slutte sig til el. støtte et *p*. - I lande, hvor der ikke tillades flere *p*, får det eneste anerkendte *p* en stilling, der er meget forsk. fra den, der i andre lande tilkommer et *p*, og *p*-s organer vil ofte blive de *egl. indehavere* af statsmagten.

parti'al- (vulgarlat. *partialis*, af lat. *pars* del), delvis, del-

partialobligationer, på andele af et større beløb lydende og med fortløbende numre forsynede obligationer.

partialtoner, deltoner, rækken af en tones overtoner.

partialtryk for en luftart i en luftblanding er det tryk, den ville udøve, hvis den var alene i beholderen.

participation (fr.), delagtighed.

participationsloven, en af Lévy-Bruhl formodet grundlov for primitivt tænkning, if. hvilken tingene i kraft af deres mystiske kvaliteter har del i hinandens væsen og identificeres med hinanden på en for os urimelig måde.

particip'ere [-isi-] (fr., af lat. *pars* del + *-cipere* tage), have del i; deltage.

participium [-'si-] (lat., af *participere* have del, nemlig i både adjektiv og verbum), tillægsmåde, en af verbets nominalformer. Da har to, det aktive præsens *p* (spisende) og perfektum *p* (spist), der dels er aktivt (jeg har lige spist), dels passivt (maden er spist).

parti'el (fr., af lat. *pars* del), delvis.

partikel (lat. *particula* lille del), smådel; *gramm.*, betegn. for små ubøjelige ord, spec. interjektioner og adverbier, men ofte også konjunktioner og præpositioner.

partikularisme (lat. *particularis* som vedrører en (lille) del (*particula*)), hævdel-

Parthenon.

se af særinteresser. I *teol.* udtryk for, at Gud kun har forudbestemt en del af menneskene til frelse, mods. universalismen.

partikulier [-ky'lje] (fr.: privatmand), rentier.

partiku'lær (lat. *particularis* som vedrører en (lille) del (*particula*)), privat; speciel.

partikulær dom, i logikken et udsagn, som (kun) handler om en del af en genstandsklasse.

partikulær ret, ret, som kun gælder for et vist område (landsdel, provins) el. for en vis kreds af personer el. for visse retsforhold.

partikulært havari, skade og omkostn. for skib el. gods som følge af ulykkelig hændelse under en sørejse. Bæres, mods. groshavari, af den skadelidte.

partiliste, i Danm. kandidatliste, hvorefter polit. parti kan afgøre, i hvad rækkefølge de i en stor-el. amtskreds opstillede partilister skal vælges; kan røkke, hvis vælgerne afgiver tilstrækkelig mange personl. stemmer.

partisa'n (fr., egl.: partifælle), 1) friskaremand, **p** har efter traditionel folkeret krav på behandling som lovlig kombattant forudsat bl. a. at han er forsynet med særligt kendetegn (uniform, armbind el. lign.) samt bærer våbne åbenlyst; kan i modsat fald behandles som krigsforbryder. 2) stagevåben med ofte liljeformet blad.

partisekretær, fast leder af polit. partis dgl. arb., særl. korrespondance m. vælgerforeninger og presse.

part'sk, ledet af personlige el. partihensyn.

part'ita (ital.), suite.

partit'iv (lat. *partiri* dele), det, der betegner en del af et hele, spec. *gramm.*, **p** genitiv, som lat. pars montis: en del af bjerget.

parti'ur (mlat. *partitura* deling), ital. *partizione*, fr. *partition*, eng. *score*, *mus.*, den samlede fremstilling af stemmerne i et flerstemmigt tonestykke, således at disse anbringes lodret over hinanden, hver på sit liniesystem.

partner (eng.), fælle, makker, kompagnon.

partout [-'tu] (fr.: overalt), absolut, for enhver pris, **p**-kort, adgangskort til alle afdelinger, forestillinger osv.

partrederi, et interessentskab m. h. t. et skib, der er karakteristisk ved at de enkelte interessenter vel hæfter personligt (d. v. s. med alt, hvad de ejer) for indgåede forpligtelser, men kun for en forholdsmæssig part af dem; mods. andre interessentskaber, hvor deltagerne hæfter solidarisk.

partridge [pa:'tridz-] (eng. *partridge* agerhøne), forsk. hårde, tunge træsorter, der bruges til spadserestokke og knivskafter.

partsafhøring, afhøring af en part i en retssag, kan ske dels efter den påg. egen begæring, dels efter rettens bestemmelse, når modparten ønsker det. Særl. regler gælder om **p** i ægteskabs- og faderskabsager.

partsed. Retsplejeloven giver retten adgang til efter sit skøn at tillade en part at allægge ed ang. sine anbringender – evt. ved ed at benægte modpartens anbringender, således at eden virker som bevist. Denne adgang anv. dog sjældent. I visse tilf. er en part berettiget til at kræve **p** af sin modpart. I faderskabsager afhænger det af rettens skøn, om **p** skal anv. I ældre ret spillede **p** (især med medlemsmand) en bet. rolle og skulle ofte anses som fuldt bevis.

partsforklaring, anbringende, fremført af en part i en retssag under partsafhøring.

partsøffentlighed, grundsætn. om, at parterne i en retssag har krav på at overvære alle retsmøder og på at blive gjort bekendt med alt, hvad der fremkommer under sagen.

partus (lat.), fødsel.

paru'si (gr. *parusia* tilstedeværelse; komme), i N. T. udtryk for Kristi genkomst.

Parvati (sanskrit: den bjergfødte), i ind. rel. d. s. s. Durgā.

Blaise Pascal.

Louis Pasteur.

parvenu [-'ny] (fr.), opkomling.

Parvus (lat.: den lille), dæknavn for den ty. soc.dem. A. Helphand.

par'ryk (fr. *perrique*), tætsluttende hue m. kunstig hårsetning udenpå. Nu kun anv. for at skjule skaldethed, men allerede i det gl. Ægypten brugt som værdighedstegn. Som sådant må også betragtes den store, krøllede allongeparyk, der fra Ludvig 14.s hof bredte sig over hele Eur. og blev den fornemste mands særkende. Efter ca. 1730 blev den kun anv. til stads, men den dgl. **p** blev mindre, idet sidehåret samledes i bukler, nakkehåret fra ca. 1710–20 i en hårpung, fra ca. 1740–50 i en hårpisk. **p** gik af mode med Den Fr. Revolution. Bruges stadig af eng. dommere. (Ill. se allongeparyk og hårpisk).

parykbuk, i jagtsproget en-råbuk, hvis takker er udviklet til parykopsats, der ikke fejles, men vokser i omfang til abnorm størrelse, hvilket skyldes kastration el. odelæggelse af testiklerne på anden måde.

parykdue, tಂದುerace. På begge sider af halsen kræveformet opstående fjær.

parykstil (efter allongeparykkerne), forældet betegn. f. uddatet barokstil.

paryktræ, arter af slægten *Rhus*, Veddet af **p** kaldes fisetræ.

paranese (gr. *parainesis* formaning), litt. betegn. f. sammenkædninger af etiske formaninger; i N. T. især i brevene hen imod disses slutn.; Jakobsbr. er næsten helt **p**.

parastesi (*par-* + *-astesi*), abnorm fornemmelse i huden el. det underliggende væv, såsom stikken, snurren, mykrybne o. a. **p** skyldes oftest lidelser inden for nervesystemet, undertiden af karrene.

PAS (fork. af *para* - amino - salicylsyre), sv. præparat, hvis virkning mod tuberkulose opdagedes 1944. Stoffet synes at hæmme tuberkulosebaccillernes formeringsvæne og menes at blive et værdifuldt led i behandlingen af tuberkulose.

pas [pa] (fr., af lat. *passus* skridt), dansetrin.

pas (lat. *passus* skridt), en til overgang egnet sænkning i en bjergryg.

pas (ital. *passo* tilladelse til at passere), identitetsdokument udfærdiget af en stats myndigheder til brug for dens borgere i udlandet; er ikke absolut bevis for indehaverens statsborgerret.

pas (af fr. *je passe* jeg melder **p** (eg: jeg går forbi)), melding i kortspil, som udtrykker, at man ikke har nogen positiv melding.

Pas [pas], *Sinon* de (1595–1647), da.-holl. kobberstikker; har med stor tekn. dygtighed udført portrætter, navnlig af fyrstelige personer, bl. a. *Chr. 4*.

Pasadena [pa'sa'di:nə], østl. villaforstad til Los Angeles, California, USA; 98 000 indb. (1946). Nær **P** ligger Mt. Wilson observatorium.

Passar'gadai, persisk oldtidsby med Kyros' grav og ruiner af hans palads.

Pascal [pa'skal], Blaise (1623–62), fr. matematiker og teolog. Sluttede sig efter en rel. krise til jansénismen og bekæmpede jesuiterne, især deres løse moralopfattelse (*Lettres provinciales* (1656–57) er **P**'s berømteste indlæg). Hans *Pensées sur la religion* (1670; da. *Tanker om Religionen* 1883) er en række aforistiske optegn. til et stort apologetisk værk, hvis hovedtanke synes at være, at menneskenaturen er bestemt for og kun når sit mål gnm. kristendommen. **P**'s mest betydningsfulde mat. arbejder er hans bidrag

til læren om keglesnit (1639), deriblandt den efter ham benævnte sætning om sekskanter, der er indskrevet i et keglesnit, samt grundlæggelsen af sandsynlighedsregn. (s. m. Fermat 1654). (Portræt). **Pascals trekant** (efter Blaise Pascal) er følgende opstilling

$$\begin{array}{ccccccc} & & & & 1 & & & & \\ & & & & 1 & 1 & & & \\ & & & 1 & 2 & 1 & & & \\ & & 1 & 3 & 3 & 1 & & & \\ & 1 & 4 & 6 & 4 & 1 & & & \end{array}$$

hvor hvert tal er summen af de to tal, der står nærmest ovenover. De optrædende tal er de såk. binomialkoefficienter.

Pascals vaser er beholdere af forsk. form, men med samme bundareal, beregnet til at vise, at bundtrykket i en vædske kun afhænger af vædskehøjden, men er uafhængigt af beholderens form (det hydrostatiske paradoks. Angivet af Blaise Pascal).

Pascarella [-'læ:ə], Cesare (1858–1940), ital. digter. Opr. rom. dialektdigter, humoristisk, og højkulturiveret i *La scoperta dell' America* (1894), *Villa Gloria* (1886) osv.

Pasch [paʃ], Lorens, d. yngre (1733–1805), sv. maler; en af den tids dygtigste sv. portrætmalere (*Gustav 3*., *Lovisa Ulrika*); søn af portrætmaleren L. Pasch d. ældre (1702–66).

Paschalis [-'ska:li], navn på 2 paver. – Paschalis 2. (pave 1099–1118) sluttede investiturstriden i Engl. 1107 og gjorde Norden til en kirkeprovs med ærkebisped i Lund 1104.

Paschen [paʃən], Friedrich (1865–1947), ty. fysiker. Fandt sammenhængen ml. glnstænde og lufttryk (**P**'s lov), men er især bekendt for sine grundlæggende arbejder over serier i grundstoffernes liniespektra, der blev af stor bet. for atomteorien.

Paschen-Back-effekt består i overgangen fra den anomale til normale Zeeman-effekt ved voksende magnetfeltstyrke.

Pascoli, Giovanni (1855–1912), ital. digter og litt.historiker. Den største ital. lyriker siden Petrarca. Fik bet. for den efterflg. digtergeneration gnm. sin udsøgte lyrik. Kaldes 'de små tings store digter'.

Pascua, Isla de, sp. navn på Páskeøen.

Pas de Calais ['pa'ka:læ], 1) (fr.) strædet ved Calais; 2) fr. dept. ved 1); 6752 km²; 1 169 000 indb. (1946). Agerbrug, kulbrydning og industri. Hovedstad: Arras.

pas de deux [pa da 'dø] (fr.: trin af to), en dans udført af to, en af de alm. forekommende dansecombinationer i ballet. – pas de trois [pa de 'trwa], pas de quatre [pa'katr] (fr.: trin af tre, trin af fire) osv., dans for henh. tre og fire.

Pasek, Jan Chryzostom (ca. 1630-ca. 1702), pol. landskægtforsker og memoireforfatter, opholdt sig omkr. 1658 med det po. korps i Danm., skildrede 1666 sine oplevelser (da. udtog 1895).

pasngang (lat. *passus* skridt) betegn. hos dyr det forhold, at samme sides for- og baglem flyttes samtidig.

pasha [pa'ʃa], tyrk. *paşa*, ærestitel f. militære og civile embedsmænd i det gl. Tyrki.

pasii (gr. *pasii* for alle), beregnet for alle. **Pasii** ['pa'si:ʃi], Nikola (1846–1926), serb. politiker. Russ.venlig, krte. 1881 radikalt parti; førstemin. m. korte afbrydelser 1904–19, bidrog 1918 til at skabe et centraliseret Jugoslavien under serb. ledelse, førstemin. 1921–24, 1924–26.

pasigra'fi (*pasii* + *-grafi*), et skriftsprog hvori både begreberne og disses indbyrdes forhold udtrykkes ved idogrammer. En **p** skulle derfor kunne forstås af alle uanset deres sprog. Ingen hidtil konstrueret **p** har dog kunnet gøre fyldst som internat. meddelelsesmiddel.

Pasionaria [-'narja] (sp.: passionblomsten), tilnavn for Dolores Ibárruri.

pa'skivil (af *Pasquin*), smådskrift.

pasning, system for sammenpasning af maskindele. Man skelner ml. bevægelig **p**, mellem-**p** og fast **p**. For hver af disse er tolerancen afhængig af maskineriets

finhed (p-ens kvalitet). Ved hulbasis udføres huller, ved akseblæsning akslen m. den for grundmålet og kvaliteten gældende tolerance, mens den mods. del får en til p-ens karakter svarende afvigelse fra grundmålet. ISA (International Federation of the National Standardizing Associations)-systemet er det mest kendte pasningsystem.

pasning (eng. *pass* række, give), aflevering i boldspil.

pas (sp., egl: trin, gennemgang) i ældre sp. drama et kort, let moraliserende skuespil på prosa; også om fig. i påskeprocession.

pasquill-lås [-'skvil-], dør- el. vindueslukke bestående af et håndtag, som v. h. af en tandhjulsaanordning bevæger en lodret rige.

Pasquino [-'skwi-], (etym. ukendt), folkelig betegn. for kendt antik statuegruppe af Achilles m. Patroklos' lig, 1501 opstillet på Piazza Navona i Rom. På P anbragtes seder m. sarkastiske epigrammer mod den forhadte pave Paulus 4. (1555-59). Siden udkæmpedes på samme måde ordduelle m. modstandere, der benyttede en anden antik figur i nærheden, Marforio, til dette formål; deraf paskvil: småedskrift.

pas'sa'bel (fr.), farbar; tålelig.

passacaglia [-'kalia] (pseudo-ital., af sp. *pasacalle*, egl: som går over gaden; gadevis), fr. *passacaille*, ligesom *chaconne* et danseagtigt musikstykke i tredelt takt oftest over en basso ostinato.

passage [-'sa:'fo:] (fr.), gennemgang; stræde; sejløb; afsnit i skrift, tale; *mus.*, en større el. mindre tonerække, oftest af et virtuost præg, der danner en mods. til og afveksler med cantabile partier i et musikstykke; *ridesp.*, trav under højeste grad af samling og med et stærkt markeret svævningsmoment.

passageinstrument, et instrument, der ligesom meridiankredsen består af en sigtekikkert, der kan drejes omkr. en vandret Ø-V-rettet akse, men som ikke er forsynet med en inddelt, lodret kreds. **p** tjener til måling af tidene for himmellegemers passage over meridianen og dermed til bestemmelse af rektascensioner samt, ved observation af fiksstjerner med kendt rektascension, af klokkeslættet. Sidstnævnte finder anv. ved nøjagtige bestemmelser af den geogr. længde. Det første **p** konstrueredes af Ole Rømer.

passager [-'fe'r] (fr., fra ital. *passaggiere*, af *passare* rejse), rejsende.

passageret, den ret, der tilkommer fremmede skibe til uden ophold at gennemsejle statens søterritorium; gælder ikke blot handels-, men også krigsskibe. I øvr. har fremmede mil. afd. ikke ret til at passere gnm. statens territorium uden særlig tilladelse. FN's pagt forpligter medlemmerne til at give **p** til styrker, der efter Sikkerhedsrådets bestemmelse sættes ind med en fredsbrøder.

Passaic [pa'sæ:ik], industriforstad til New York, i New Jersey, USA; 61 000 indb. (1940).

pas'sa'n (*Oryx gazella*), sydvestafr. sabelantilope.

pas'san'i (fr.), forbi passerende; kortvarig gæst.

pas'sa'tskyer, dels de løsevne skyssamer, der ses drivende i passatvindenes områder, dels den skyssame el. skyhætte, der inden for passatens områder ofte ses over høje øer el. enlige bjergpartier.

passatstøv, brunligt el. rødligt støv, som NØ-passaten fører med sig fra Sahara, og som især falder ned på V-kysten af det tropiske Afrika.

passatvinde (holl. *passaat*, måske af ital. *passata* passage), *vind*, der blæser med stor regelmæssighed og vedholdenhed ml. vendekredse og et stykke N og S derfor. **p** opstår som fig. af Solens stærkere opvarmning af de ækvator-nære områder af Jorden. I hovedtrækkene blæser de: imellem vendekredse fra disse mod ækvator, bøjende mod V; uden for vendekredse fra disse mod polerne, bøjende mod Ø. **p** er navnlig udviklede over havene, de er stærkt modificerede langs kystområderne. I 2-3 km højde blæser en modgående vind, anti-**p**.

'Passau, ty. by i Bayern ved Inns udløb i Donau, på grænsen til Østrig. 26 000 indb. (1939). Porcelænsindustri, stor handel. - Romernes Castra Batava. Gl. bispe-sæde.

Passau-forliget, aftale ml. Habsburg og de lutherske fyrster, indgået 1552 i Passau efter Karl 5.s nederlag; der aftaltes varig religionsfred.

passé [-'se:] (fr.), forbigående; ude over sin bedste alder, for gammel.

passé-parole [pas'pa:rol] (fr., af *passer* lade gå + *parole* ord), ordre, givet fra mand til mand i en marcherende troppesstyrke; løbeordre.

'passé-partout [pas'par'tu] (fr., egl: som kommer frem overalt), universalnogle, dirk; af d. egl. bet. dannet navnet **p** for Phileas Fogg's tjener i Jules Verne's »Jorden Rundt i 80 Dage«.

passépiéd [pas'pje:] (fr., af *passer* gå forbi + *piéd* fod), gl. fr. runddans i tredelt takt. Populær omkr. 16. årh.

passéport [pas'po:r] (fr., fra ital. *passa-porto* tilladelse til at passere havnen), *pas.*

passer (ty. *passen* afpasse), redskab til tegning af cirkler og til måloverføring, bestående af 2 ben, hvis indbyrdes afstand er variabel. Det ene ben er forsynet med en stålspid, det andet alt efter anv. med stålspid, blyant el. ridsefjeder til tusch. Til tegning af meget små el. meget store cirkler anv. henh. jomfrup og stangp. Til værkstedsbrug anv. krump, dansemester og stikp.

pas'se're (fr.), gå forbi; forløbe; hælde; godkende, gælde for.

'Passero, Kap, Siciliens sydøstl. hjørne.

pas'se'rvægt (af *passere*), den mindste vægt, slidte guldmønter må have.

Passfield ['pashi:ld], I. Baron (1929), d. s. s. Sidney Webb.

passi'a'r (holl. *pijsjaren* rådså, fra malajisk), hyggelig samtale; sludder; vrøv.

'passim (lat.), spredt; på fl. forsk. steder.

passion (fr., fra lat.), lidelse; fremstilling af Jesu lidelse og død (= *p-skuespil*); attrå, lidenskab; forkerlighed, mani; *passio'ne'ret*, heftig, lidenskabelig.

Passionaria, la, urigtig stavemåde for *la Pasionaria* (tilnavn for Dolores Ibárruri).

passio'nato el. *con passione* (ital.), *mus.*, lidenskabelig.

passionsblomst (*Passiflora*), slægt af *p-fam.* Urter el. buske med klatretråde, dyrkes i væksthuse. Ældre botanikere fandt i blomstens dele ligheder med Kristi korsog tornekrone.

passionshistorie (lat. *passio* lidelse), Jesu lidelseshistorie; gennemgås i kirken i passions-(faste)tiden.

passionsmusik, musik, der er knyttet til de kirk. fester i påsken. Berømte passioner er »Matthæus-« og »Johannespassionen« af J.S. Bach.

passionsskuespil, dram. fremstilling af Kristi passionshist., kendt fra adsk. lande helt tilbage til middelalderens kirkespil. Berømte er de bayerske bønders spil i Oberammergau, som har fundet sted omtrent regelmæssigt hvert tiende år siden 1634, sidst i 1934. Agtes genoptaget 1950.

passionssøndag, 5. søndag i fasten.

'passi'v (lat. *passivus* lidende), uvirksom; *gramm.*, lideform, f. eks. »ruskes«, »skri-ves«; *regnskabsmæssig* betegn. for en forpligtelse, mods. aktiv.

passiv bevægelse, bevægelse af patientens led, udført af sygegymnasten.

passivering af metaller kaldes det fænomen, at de korrosionsprod., der dannes på overfladen af et i en opløsning neddyppet metal, standser den videre korrosion. F. eks. vil jern i konc. salpetersyre beskyttes af jernite, i konc. svovlsyre af ferrosulfat. Derfor kan svovlsyre transporteret i smedjærnstanke. Uædle metaller kan beskyttes ved at legeres el. overtrækkes med et metal (krom, zink), der kan danne et beskyttende lag.

passivi'te't, uvirksomhed.

'Passos, John Dos, se Dos Passos, John.

'passus (lat: dobbelt skridt), 1) længdemål i det gl. Rom; 1,48 m; 2) afsnit af en tekst; skriftstift, vending.

Passy [pa'si], bydel i Paris med Trocadero.

Passy [pa'si], *Frédéric* (1822-1912), fr. fredsven. Arb. f. internat. voldgift og for kvindesagen; ledende i oprettelsen af interparlamentariske konferencer 1888. Fik 1901 halvpårt af Nobels fredspris.

pasta (ital: dejig, dejagtig masse; i *med.* faste salver.

pa'stel'farver (ital. *pastello* farvestift) er bløde farvestoffer, der består af fint malet kaolin, gips, kalk el. ler blandet med det ønskede farvestof og et bindemiddel.

pa'stel'maleri (ital. *pastello* farvestift) udføres på særlig præpareret pergament, papir el. læret med tørre, meget bløde farvestoffer, hvor hver nuance påføres med særlig stift, da farverne ikke kan blandes. **p** må skærmes godt under glas, da stoffet er sart over for fugt og solskin; det er alm. at fikserne en pastel ved oversprøjtning med en gummiopløsning. **p** går tilbage til 15.-16. årh., men opnåede først blomstring i 18., især i Frankr.; i nyere tid har f. eks. Degas dyrket **p** i Frankr., Whistler i Engl., Krøyer i Dann.

Paster'nak, Boris (f. 1890), sovjetruss. lyriker, hvis digte udmærker sig ved en enestående melodisk smidighed; kun stedsvis social indstilling.

Pasteur [pa'stø:r], *Louis* (1822-95), fr. kemiker, grundlægger af den med. bakteriologi. Adskilte druesyre i de to former af vinsyre, der drejer polariseret lys henh. til højre og til venstre. Dette foregik dels ved mek. sortering af krystallerne, dels ved indvirkning af svampe, som kun omdanner den ene form. **P** påviste mikroorganismernes afgørende rolle for gærings- og forrådnelsesprocesser; fastslog 1864, at det ved korrekt teknik ikke er muligt at påvise selvdannelse af mikroorganismer. Udførlige undersøgelser over øl- og vingæringer; viste, at »syddomme« (uheldige gæringer) i sådanne drikke kan skyldes bakterier og bekæmpede denne bakterievækst ved opvarmning til 50-60° (pasteurisering). Opdagede den mikrob, der fremkaldte pebrine hos silkeorm og angav metoder til bekæmpelse af denne sygdom, der tidl. forvoldte store tab. Viste, at mikroorganismer også kan fremkalde infektionssygdomme hos højere dyr; fremstillede vacciner mod hønsekøler, miltbrand og hundegalskab. Leder af det 1888 oprettede Institut **P**. (Portræt sp. 3464).

Pasteur, Institut [pæ'sti'ty pa'stø:r], institut i Paris, indviet 1888, blev oprettet med henblik på vaccination mod hundegalskab, men har senere taget en mængde opgaver op inden for den teor. og anv. mikrobiologi.

pasteur'ella [pastø:] (efter L. Pasteur), en gruppe små, ovale bakterier; hertil hører hønsekølerbacillen o. a. bakterier, som fremkaldt sygdom hos forsk. dyrearter, sjældent hos mennesket.

pasteurisering [pastari'se-'] (opfundet af L. Pasteur), opvarmning af næringsvæsker til temp., der har bakteriedræbende virkninger, men endnu ligger under kp. **p** anv. i udstrakt grad inden for mejeri-bruget, hvor man skæler ml. høj-**p** (momentan opvarmning til mindst 80° C), lav-**p** (momentan opvarmning til 70-73° C) og langtidsp (opvarmning til 63° C i 30 min.). De to sidste metoder anv. over for konsummælk, da de kem. ændringer i produktet, **p** medfører, er forsvindende. Høj-**p** virker her noget kraftigere. Den benyttes over for fløde, der skal anv. til smør, samt over for skummetmælk, som skal bruges til kreatur-foder. Til bekæmpelse af husdyrtuberkulose's spredning har **p** været påbudt siden 1898.

pastiche [pa'sti:] (fr., af ital. *pasticcio* poste), efterligning af en kunstners el. kunstretnings stilform; *mus.*, en form i den itali. opera, hvor man enten 1) plukkede arier ud fra forsk. operer, forsynede dem med ny tekst og stillede dem sammen til en opera, el. 2) var flere komp.

Passionsblomst.

sammen om at komp. en opera, således at hver komp. en akt med overture. **pastiller** (lat. *pastilla* lille kugle), små, flade kager, anv. især om lægemidler. **pastinak** (lat. *Pastinaca*), slægt af skærmplanter. 14 arter. To- el. flerårige urter med gule el. røde blomster. Alm. **p** (*Pastinaca sativa*) med gule blomster er køkkenurt, roden anv. Forekommer forvildet ved veje.

Pasto, by i sydvestl. Colombia; 63 000 indb. (1947), især indianere.

Paston-brevene ['páston-], en samling kulturhist. interessante privatbreve fra og til en rig eng. familie, Paston. Skrevet 1442-1509.

pastor (lat: hyrde), sjælesorger. **pastor**-ra'l, hyrde-, landlig, idyllisk; gejstlig, præstelig.

Pastor, Ludwig (1854-1928), østr. kat. historiker, prof. i Innsbruck (1886) og Rom (1901), østr. gesandt ved Vatikanet. Berømt for sin *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang d. Mittelalters* (1886-1933).

pastor'ra'lbrevene (lat. *pastor* hyrde), Paulus' hyrdebreve; 1. og 2. Timoteusbrev og Titusbrevet i N.T.; indeholder formaninger til menighederne og især til deres ledere. **p** savner de andre Paulusbrevs rel. spænding, hvorfor man har betvivlet deres ægthed.

pastor'ra'ldigning (lat. *pastor* hyrde), d. s. s. bukolisk poesi.

pastor'rale (ital: hyrde-), *mus.*, 1) en dram. komposition el. opera med hyrdesujet. Opstod i Renæssancen, men udviklede sig i Frankr. som forløber for operaen; 2) en instrumental el. vokal komposition i 6/8, 9/8 el. 12/8 takt, som antyder den **p** karakter ved at efterligne klangen el. melodien af en hyrdefløjte (bl. a. musette og siciliana).

pastor'ra'lesminarium, anstalt til praktisk præsteudannelse ved siden af univ.s teoretiske. I Danmark oprettet 1809, nyanaliseret 1941 med særl. lærere i kateketik, homiletik, kirkeret, religionspsyk. o. a. fag. **p** er obligatorisk for teol. kandidater, der søger præsteembede; dets kursus varer et semester.

Pastor'ra'lsymfonien, navnet på Beethovens symfoni nr. 6 i F (op. 68).

pastor'teologi, den teol. disciplin, der beskæftiger sig med præstens virksomhed som prædikant, sjælesorger, katekisor osv.

pastor'ra't (af *pastor*), en præsts embede el. (hyppigere) embedsbolig.

pa'stoso (ital.) el. *pa*'sto'so, dejagtig; maledede med tykt og djært påsatte farver.

pastorelle [pastu'ræl] (fr.), hyrdedigt, lyrisk digtform i gl. fr. og provençalsk litteratur.

Pasvikelv, no. navn på Paatsjoki.

Pat [pát], fork. for irsk Patrick; øgenavn for irlander.

pat (ital. *patto*), stilling i skak, hvor kongen, uden forudgående skak, er den eneste brik, der kan flyttes, og kun kan flyttes til et felt, hvor den bliver skak. **p** regnes lig remis.

Patag'o'nien, tørt, vindhærgt, tyndbefolket plateau i Argentina ml. Andes og Atlanterhavet S f. Río Colorado; ca. 800 000 km²; ca. 200 000 indb. **P** er tempereret busksteppe og udnyttes til fæarevl.

Pátan ['pa:tián], by i Nepal S f. Kåtmändu; 105 000 indb. (1941).

pat'a're'ner kaldtes efter et kvarter (*Patoria*) i Milano medl. af en demokrat. bevægelse især i Milano i 1060'erne, rettet bl. a. mod den kejservenlige erkebiskop og derfor støttet af paven.

Patay [pa'tæ], lille fr. by i dept. Loiret; her besejrede fransk. engl. 1429.

Patch [pátʃ], *Alexander MacCarrell* (1889-1945), USA-general. Kommanderede 1943-44 USAs styrker på Guadalcanal; fra 1944 chef f. USAs 7. armé, ledede invasion i S-Frankr. aug. 1944, deltog i flg. kampe v. Rhinen og i S-Tysk. Juli 1945 chef for 4. amer. armé (i USA), død nov. s. å.

patchouliolie ['patʃuli-] (tamil, af *pacca* grøn + *ilai* blad), æterisk olie, der udvindes af de fermenterede blade af den i Kina, Indien, Sumatra o. a. st. dyrkede

læbeblomstrede *Pogostemon patchouli*. **p** anv. i parfumeriet, er af mørkebrun farve og har en gennemtrængende, jordagtig lugt.

påte [pa:t] (fr., af gr. *pasté* melsovs), i keramikken den færdige masse, hvoraf genstandene formes.

Patel [pá'tæ:l], *Vallabhbhai Jhaverbhai* (f. 1875), indisk kongrespolitiker, Jurist (uddan. i Engl.). Neje knyttet t. Gandhi; tilhører kongrespartiets højre fløj, fremtrædende partiorganisor. Kongresformand 1931. 1935-42 formand f. kongrespartiets parlam. underkomité (kontrol m. partiets admin. i provinsregeringerne). Arresteret bl. a. 1940-41, 1942-45. Min. f. indre anligg., undervisn., radio i foreløbige ind. reg. sept. 1946, fortsatte under Nehru fra aug. 1947.

pa'tella (lat: lille skål), *med.*, knæskal. **patel**'la'rrefleks (af *patella*), knærefleks, udstrækningsbevægelse i knæleddet fremkaldt ved slag på senen fra knæskallen til skinnbenet.

paten't (lat. *patere* være åben), i ældre tid et fra kongen udgået åbent brev (indledet med: »Vi gør alle vitterligt«); 2) eneret til at udnytte en opfindelse (jfr. patentret).

patent'anker, *søv.*, stokløse ankre for større skibe. Læggen hales op i ankerklyset, så kun hovedet rager uden for skibssiden.

patent'blok, *søv.*, blok med særlig lille gnidningsmodstand.

Patent'kommissionen, den myndighed, der træffer afgørelse m. h. t. ansøgning om patenter. Består af indtil 10 medl. og har sæde i Kbh.

patent'medicin, lægemiddel, hvis sammensætning holdes skjult.

patent'ret. Reglerne herom indeholdes i lovbekendt. af 1. 9. 1936. Den, der har gjort en teknisk opfindelse, kan opnå patent på denne for et tidsrum af 17 år. Ansøg. om patenter afgøres af Patentkommissionen, hvis afgørelse kan indbringes for en højere instans, men ikke for de alm. domstole. Forundersøgelser af patentansøgninger tilsigter at kontrollere opfindelsens nyhed, d. v. s. at den ikke er beskrevet i noget offentl. tilgængeligt trykskr. (fortrinvis patentskr.) forud f. patentansøgningens indgivelse (prioritetsdatoen). I Patentkommissionen medvirker tekn. udd. forundersøgere, der bearbejder hver sit område (efter patentklasser). Patentet meddeles først efter at der ved offentl. bekendtg. er givet evt. beretigede adgang til at fremsætte indsigelse herimod. Krænkelse af et meddelt patent medfører erstatningsansvar og evt. bødestraf. I gentagesestilf. kan straffen stige til hefte i 6 mdr.

pat'er (lat: fader), kat. gejstlig; **p** fa'mi'las, familiefader.

Pat'er [pa'tæ:r], *Jean-Baptiste* (1696-1736), fr. maler. I maledede og emnevalg (*galante fester i parklandskaber*) påvirket af Watteau.

Pat'er ['pæite], *Walter Horatio* (1839-94), eng. kritiker. Giver i kunsthist. og kritiske værker som *Studies in the History of the Renaissance* (1873), *Marius the Epicurean* (1885) o. a. udtryk f. en rent æstetisk livsindstilling, der påvirkede Oscar Wilde og hans retning.

'pater'est, *quem* 'nuptiæ de'monstrant (lat: faderen er den, som brylluppet udpeger), kort udtryk for det princip, at ægtemanden anses for at være fader til det i ægteskabet fødte barn. Modbevis kan dog føres, evt. ved blodtypprøve.

paterni'te't (lat. *paternitas*), faderskab.

Paternò ['-no], ital. by på Sicilien ved foden af Ætna; 32 000 indb. (1936).

pat'er'noster (lat.), 1) fadervor; 2) rosenkrans.

paternoster-elevator, løftemaskineri m. en (paternoster)kæde m. spande el. trug til optagelse af godset; person-**p** er mods. alm. elevatorer i kontinuerlig bevægelse og forsynet med fl. stole.

paternosterkæde (af *paternoster*'), kæde uden ende, til spil og talje.

Paternoster Row ['páternásta 'rou], boghandlernes gade i City, London.

Paternosterskären [-fæ:ron], ca. 200 sv. skagerrak, NV f. Marstrand, ved grænsen ml. Skagerrak og Kattegat. Fyrtårn.

paternosterværk (af *paternoster*'), spandkædemaskine, en slags gravmaskine.

paternoster'ærter el. *krebseøjne*, frøene af *Abrus precatorius*, som hører til ærteblomstfam., vokser nu i de fl. tropelande. **p** er røde med en sort navleplet, indeholder et giftstof med med. anv., bruges også til pynt (fremstilling af paternoster').

'pater peccavi [pæ'kavij] (lat.), Fader, jeg har syndet, Luk. 15, 18.

Paterson ['pátərsn], industriforstad til New York i New Jersey, USA; 140 000 indb. (1940). Silkeindustri.

påte sur påte ['pa:t syr 'pa:t] (fr: masse på masse), keramisk dekorationsmåde, hvor relieffigurer anbringes på anderledes farvet baggrund.

pa'tetrico (ital.), *mus.*, patetisk, gribende. **pa**'tetric (gr. *pathēn* lide), følelsesfuldt højtjodelig.

pathaner [-'ta-], indoeur. krigerfolk i grænseregnerne ml. Brit. Indien og Afghanistan.

Pathé [pa'te], *Charles* (f. 1863), fr. filmproducent. Stiftede, som en af filmens pionerer, 1896-97 det verdensberømte Pathé-firma, der både producerede film og fremstillede råfilm. Firmaets indflydelse er efterh. blevet bet. svækket.

pathétique [pa'tetik] (fr., af gr. *pathēn* lide), patetisk, rørende, gribende. Navn på forsk. kompositioner, f. eks. Beethoven: sonate op. 13 i c og Tjajkovskij: symfoni nr. 6 i h.

-pa'ti' (gr. *pathos* lidelse; lidenskab), lidelse, sygdom; følelse.

Patiāla (eng. [páti'ala, páti-]), indisk fyrstestat, tilsluttet Hindustan, i Punjab, NV f. Delhi; 15 390 km²; 1 936 000 indb. (1941).

patience [pa'sjã:is] (fr: tålmodighed), d. s. s. kabale.

patient [-'jæn'ti] (lat. *patiens* lidende), syg person; person under læge- el. hospitalsbehandling.

pa'tina (ital.), overtræk på bronzesager, frembragt ved luftens påvirkning. **p** efterlaves kunstigt ad kem. vej.

'pa'tinastål, stål med et indhold af 0,2-0,25% kobber, hvorved det bliver mere korrosionsfast.

Pat'inir (fr. *Patenier*), *Joachim de* (ca. 1485-ca. 1524), flamsk maler. Virksom i Antwerpen. Fik banebrydende bet. for landskabsmaleriets udvikl. I billedet *Hvile på Flugten til Ægypten* (kunstmus., Kbh.) er landskabet formentlig malet af **P**.

'patio (sp.), ikke overdækket, gerne flisebelagt indre gård, ofte omg. af søjlegange i 1. el. fl. etager.

pâtisserie [páti'sri] (fr.), bagværk; konditori.

Patkai Hills ['pátkái 'hiltz], ca. 4000 m h. bjergkæde på grænsen ml. Assam og N-Burma. Ved foden af bjergene kul og olie, der udnyttes i Assam.

'Patkl, *Johan Reinhold* (ca. 1660-1707), livlandsk godssejer, vendte sig mod sv. reduktionspolitik og indgreb i godsjerrettedighederne i Livl.; 1698 i forbindelse m. August 2. af Polen, bidrog til russ.-po. forståelse og Store Nord. Krigs udbrud. Siden i konflikt m. August, 1707 udelvret til Karl 12., der lod **P** radbrække.

'Pátmos, gr. ø bl. De Dodekanesiske Øer; ca. 40 km²; 3200 indb. (1936). På **P** skal Johannes have skrevet Åbenbaringen. Berømt kloster.

Patna ['pátno, 'pátno], hovedstad i prov. Bihar, Hindustan, ved Ganges NV f. Calcutta; 176 000 indb. (1941). Jernbanecentrum med handel og tekstilindustri; univ. - Brit. 1763.

pat-o (gr. *pathos* lidelse), sygdoms-

pat'o'ge'n (*pat*-o + -gen), sygdomsfrænkaldende.

pat'og'nese (*pat*-o + *genes*), mekanismen i en sygdoms oprindelse og udvikling.

pat'og'nomik (*pat*-o + gr. *gnōmē* erkendelse), læren om sygdommens erkendelse af de tegn (symptomer), med hvilke de fremtræder, en del af diagnostikken.

patografi' (*patos* + *grafi*), sygdomsbeskrivelse, især biografier af berømte personer med unormalt sjæleliv.

patois [pa'twa] (fr.), dialekt; især bonde-ml i mods. til bysprog, dannedes sprog.

patolo'g (*patos* + *log*), i alm. læge el. dyrslæge, der som særlig kyndig vds. beskæftiger sig med patologi. Ved større hospitaler findes ofte et patol. institut, hvor der foretages bakteriell, mikroskopisk, evt. kem. undersøgelser af sygeligt forandrede væv og vædske.

patologi' (*patos* + *logi*), sygdomslære, den vidensk. der som et afsnit af biol. omhandler organismens tilstand og livsfænomenerne under abnorme forhold og sygdom. **p** samler og bearbejder vor viden om sygdommene og disses års. indre og ydre årsager (*etiologi*) og den måde, på hvilken årsagerne fremkalder sygdommens udvikling (*patogenese*) og forløb, samt de sygelige, anat. forandringer, der udvikles i legemet og dets organer (*patol. anat.*), endv. sygdomsfænomenerne og de abnorme forstyrrelser i den syge organismes og de enkelte organers funktion; veterinær-**p** behandler husdyrenes **p**, plante-**p** planternes, mens den komparative **p** sammenstiller og sammenligner resultaterne af forskningen over menneskets, dyrenes og planternes **p**. Endelig omhandler *patolo-p* forhistoriske og uddøde menneskers og dyrs sygdomme.

patolo'gisk rus, særlig form for alkoholrus, hvorunder den pågæld. efter ringe alkoholindtagelse handler i stærkt omåttet tilstand.

patomi'mi' (*patos* + gr. *mimēsis* efterligning), egl. sygdoms efterligning, hysterisk symptom. Ved selvbeskædigelser tilføjer den syge sig læsioner, der imponerer som sygdom.

patos (gr. *patōs* lidelse), grebet højtidelighed.

Patos, Lagoa dos [la'gowa dos 'patuʃ], strandø i S-Brasilien. Længde 280 km, bredde 50 km, dybde 10 m.

Patou [pa'tu]. *Jean* (1887-1936), fr. modekonge. Grl. sit firma 1914, deltog i 1. Verdenskrig. Spillede navnlig en stor rolle i 1920'erne.

Pátrai ['pátræ] (da. *Patras*, ital. *Patraso*), største gr. havneby på N-Peloponnes; 61 000 indb. (1938). Hovedstad i prov. Achaia. Tekstilindustri; eksport af korender o. a. frugt. - 1821 udbrød det gr. oprør mod tyrkerne i P.

Pátrai-bugten ['pátræ], indløbet til Den Korinthiske Havbugt i Grækenland.

'Patras, da. navn på Pátrai.

'patria (lat.), fædreland.

'patria po'testas (lat.; fædrene myndighed), i romerretten husfaderens absolutte myndighed over sine børn, børnebørn, ofte også hustruen og de øvrige indfattede kvinder. I sin ældste form gav **p** endog husfaderen ret til at dræbe de påg. personer.

patri'ark (gr. *patriá* slægt + *-ark*), 1) Israels stamfædre (Abraham, Isak og Jakob); 2) biskop af særlig høj rang, ærkebiskop; især i den ortodokse kirke.

patriar'kalsk (af *patriark*), som kendetegner en af Israels stamfædre; i besiddelse af faderlig myndighed.

patriar'ka't (af *patriark*), 1) samfundssordning, hvor magten inden for den enkelte slægt er lagt i hænderne på dennes ældste mandlige medl.; 2) i den ældre kat. kirkeret et område, der i reglen omfattede mindst 12 bispedømmer, og i spidsen for hvilket der stod en såk. patriark.

patrice [pa'trisa] (lat; *pater* fader, mods. *matrice*), i skriftstøbning prægeformen, hvorefter matricen (støbeformen) fremstilles.

pa'triciere (lat. *patricius*, af *pater* fader; ærestitel). fødselsadelen i det gl. Rom, måtte 366-300 f. Kr. give plebejerne adgang til de vigtigste af patrieciernes titl. forrettigheder.

pa'tricius, høj rang i senrom. og byzantinsk kejsertid.

Patrick ['pátrik] (irisk *Pádraig*) (d. ca. 460), Irlands nationalhelgen. Skal have indført kristendommen på Irland.

patrimoni'aljurisdiktion (af *patrimo-*

nium), i ældre tid en godsejers jurisdiktion over de på godset boende personer. **patrimonialstat** (af *patrimonium*), stat, hvor hele territoriet med den derpå værende befolkning betragtes som genstand for fyrstens herskerrettigheder el. endog for hans ejendomsret.

patrimonium (lat.), fædrearv; formue. **patri'o't** (gr. *patriōtēs* landsmand), fædrelandssker; patri'o'tisme, fædrelandskærlighed.

patriotliga (*patriot* + *liga*), fr. polit. sammenslutning, dannet 1880 af Paul Déroulede, ønskede revanche mod Tyskl., støttede Boulanger, senere antisemitterne under Dreyfusaffæren; fik støtte bl. de klerikale og monarkisterne. Efter Dérouledes død 1914 ledet af Maurice Barrès, d. 1923; i mellemkrigstiden vigende som nationalistisk ungdomsorganisation over for fascistorganisationerne.

patri'stik, forskningen over de oldkirkeleges fædres (lat: *Patres*) skrifter og teologi.

Patroklos (gr. *'Patroklos*), gr. sagnhelt. Ven af Achilleus, deltager og falder i den trojanske krig. Besynges i *Iliaden*.

patro'n (lat.; beskytter), 1) velynder; skytshelgen; protektor; den person el. institution, der har patronatsretten til en kirke; principal; karl, fyr; 2) model, mønster (især vævetekn.); 3) *mil.*, ammunition til håndskydevåben, maskingevæder og hurtigtskydende kanoner; et metalhylster holder projektil, ladning og tændmiddel sammen; 4) *tekn.*, spændeværktøj til fastspænding af emner el. værktøjer. *patro'nisse* (fr.), kvindelig beskytter, protektrice.

patro'natsret, lat. *jus patro'natus*, de rettigheder, der tilkommer en patron, bl. disse oftest kaldes ret til at bestyre kirkens indkomster.

patronfører el. *tillbringer*, *mil.*, den mekanismedel, der under skydningen bringer patronen fra magasinet op bag geværløbet.

patronholder el. *ladeskinne*, *mil.*, apparat, hvori patronerne er anbragte på en sådan måde, at de af skytten hurtigt og let kan indføres i geværet el. magasinet.

patronskring, *elektrotekn.*, en spec. type af smeltsikring.

patro'ny'mikon (gr.), personnavn dannet af faderens navn (f. eks. Peleiden Achilles, Peleus' søn; Kronion, Zeus som søn af Kronos, Nielsen, egl. søn af Niels).

patrouille [pa'truilja] (fr.), lille soldaterstyrke, udsendt for at spejde, sikre, el. løse andet særhverv.

patrulje, da. form for fr. *patrouille*.

patte, søv., halvrund udbygning på skibssiden.

pattegyr (*Mam'malia*), hvirveldyrklasse, hvortil mennesket hører; særlig karakteristisk ved, at ungerne ernæres af mælk, der udskilles af moderdyret. De fleste **p** er forsynede m. hårbeklædning, og huden, der har et veludviklet hornlag, kan indeholde forbeninger. Talrige hudkirtler (svedkirtler, talgkirtler m. fl.). Alle **p** har med et par undtagelser 7 halshvirvler, de forreste omdannede til ring- og taphvirvel; brysthvirvlerne antal er varierende, oftest 12-13, hos dovedyr dog 24; 6-7 lændehvirvler; 3-4 bækkenhvirvler, sammenvoksede indbyrdes og m. bækkenet, hos enkelte kan bækkenhvirvlerne antal være større, halehvirvlerne varierer fra 3 til op mod 50. De forreste ribben hæfter sig til brystbenet. Bortset fra kloakdyrene mangler **p** ravnæbssben, mange **p** mangler nøgleben. Forlemmet er hos de fleste **p** alm. ganglemm, dog forekommer ofte en større el. mindre reduktion af tåntaller, hos hesten helt ned til en. Hos flagermus er forlemmet omdannet til flyverredskab, hos hvaler til luffer. Bækkenet består af hofteben, sædbeen og skamben, hos hvaler og søkoer er det stærkt

reduceret, idet disse **p** mangler baglemmer. Baglemmerne er i øvrigt hos de fleste **p** udviklet på lign. måde som forlemmerne, hos enkelte er baglemmerne dog spec. uddannede som springben. Underkæben er direkte indledet på hjernekassen, ledbenet er omdannet til en hørknogle. Hos enkelte er der en fuldstændig adskillelse ml. øje- og tindingegruber; hjernen er meget veludviklet, navnlig storhjernens 2 halvdele, overfladen oftest furet, særlig hos højerestående former. Huden er oftest velforsynet m. følelegemer, men i øvrigt orienteret de fleste **p** (undt. aber og mennesker) sig fortrinnsvis ved lugtesansen. Ydre øre mangler hos adsk. grævende og svømmende **p**. Af stor bet. for **p**-s inddeling er tænderne; disse inddeles hos de fleste **p** i for- og hjørnetænder, forkind- og bagkindtænder. Antallet af disse er normalt i hver kæbehalvdel 3, 1, 4, 3, idet der dog hos de fleste er sket en større el. mindre reduktion. *For-, hjørne- og forkindtænder* skiftes. Hos enkelte **p**, f. eks. myreslugere, skældyr, bardehvaler, mangler tænder helt, **p** er alle lungeånder, de 2 hjerte-halvdele er fuldstændig adskilte og legemstemp. konstant, hos de fleste ml. 35 og 45° C. **p** deles i 3 underklasser: kloakdyrene, hvor urin- og kønsorganer har fælles udmundning med tarmen; pungdyrene, der har dobbelt livmoder og som oftest mangler moderkage; de højere **p**, der kun har 1 livmoder, og hvor moderkage altid forefindes. Denne underklasse deles igen i insektædere, flagermus, gumlere, skældyr, hovdyr, rovdyr, hvaler, gnavere og aber. **p** kendes fra trias, men opnår først i tertiærtiden en større udvikling.

patteglas, apparat til udsugning af modermælk ved dårlige brystvorter.

patte, *pattevorter* el. *dievorter*, vortagtige, hule hududvækninger, der med et for hver pattegyrart karakteristisk antal (ko 4, ged, får og hoppe 2) optræder på mælkekirtlerne (yveret) og som tjener til afløb for mælken. I hver **p** findes et større hulrum (et slags reservoir) og på spidsen et karakteristisk antal fine åbninger. I **p**-væggen findes en del glat muskulatur og desuden en særlig ringformig lukkemuskel i den yderste ende af **p**.

Paterson ['pátersn], *Robert* (f. 1891), USA-politiker. Jurist, dommer; vicekrismin. 1940-45, derpå Stinsons efterflg. som krigsmin. 1945-aug. 1947.

pattegyddomme spiller hos malkekøvet en stor rolle og ikke sjældent skyldes de el. medfører yverbetændelser. Hvippe er sår på patterne opstået som følge af blæruddet el. ved krusning af pattespidisen. I mælkekammeret ses ofte sårddannelser, ar, skillevægsdannelser og vortagtige nydannelser. **p** medfører store vanskeligheder ved malkningen og kræver derfor særlig behandling.

'Patti, *Adelina* (1843-1919), sp.-ital. sangerinde (sopran). Deb. 1859 i New York. Var sin tids største sangernavn. Optrådte sidste gang 1914.

Pattinson-processen ['páttinsn-] (opf. 1833 af den eng. metallurg Hugh Lee P.) går ud på, at smeltet sølvholdigt værkby langsomt afkøles, hvorved sølvfrit bly udkrystalliseres, medens den resterende sølvrigere smelte (med indtil 1.6% sølv) kan flyde fra og sølvet udvindes.

Pattinsons hvidt ['páttinsn], basisk blyklorid (blyoksydklorid), fås ved fældning af varm blykloridopl. med kalkvand.

Patton [pátn], *George S.* (1896-1945), USA-general. Deltog i 1. Verdenskrig; specialist i krigsførelse m. panservåben. Kommand. 7. USA-armé på Sicilien 1943, 3. armé ved invasionen i Frankr., bidrog afgørende til gennembruddet 1944 og Tyskls nederlag 1945. Derpå guvernør i Bayern, afskediget okt. s. å. efter udtalelse om, at afnazificeringsarbejdet i Tyskl. ikke hastede; dræbt v. bilulykke.

Patursson ['pæaturso:n], *Joannes* (1866-1946), færøsk politiker og kongsbonde i Kirkjubøur, 1906-36 formand for Selvstyrepærtiet, derefter for Folkflokket. (Portræt sp. 3475).

Patût el. *Patoot* på Nûgssuaqs sydside,

Patrontyper.

Jóannes Patursson. Paul I. af Græken. Chr. Paulsen. Friedrich Paulus.

Vestgrønl., findested for brændte skifre med planteformationer (subtropiske løvtræer) fra kridttiden (senon).

Patût-lagene (efter *Patût*), serie af skifre fra ældre senon indeholdende dels marine forsteninger, dels en flora (Patût-floraen) med overvejende løvtræer. Findes ved Patût på Nûgssuaq-halvøens sydside, Vestgrønland.

Pau [po], fr. by ved foden af Pyreneerne; 46 000 indb. (1946). Vigtig handelsby, tekstilindustri m. v. 1479-1555 residensby for kongerne af Navarra. - Familien Bernadotte stammer fra P.

Paulsen, Erik (1749-90), da. maler. En af de første da. malere, som beskæftigede sig med landskabsskildring. Portrætter og landskaber fra No. En væg og indsmigende lyriker, som gerne søgte det idylliske.

'pauke, ital. *timpani*, fr. *timbales*, eng. *kettledrums*, slag-instrument med regulerbar tonehøjde. Består af en halvkugleformet kobberkedel, hvorover der i en jernring er spændt et skind. Anslås med køller, hvis hoveder er beklædt med filt. Anv. altid parvis.

Maskin-pauke med pedal.

Pauker ['pau:ker], Ana (f. ca. 1894), rum. kommunist. Opr. lærerinde,

1921 medl. af rum. kommunistparti, 1922 i dettes centralkomite. Gentagne gange i fængsel for illegalt arb., til Sovj. 1940, 1944 tilbage. Fra nov. 1947 udenrigsmin., 1949 tillige vicepremiermin.

Paul, lat. *Paulus*, navn på 5 paver: Paul 2. (pave 1464-71), en af Renæssancens store fyrster og kunstmæcener. - Paul 3. (pave 1534-49), stædfæstede jesuitterordenen, genoprettede inkvisitionen, sammenkaldte Tridentinerkonciliet. - Paul 4. (opr. *Giannipietro Caraffa* (pave 1555-59)), en af modreformationens mest enersige førere, stiftede teatinerordenen.

Paul I., gr. *Pavlos* (f. 901), *konge af Græken*, fra 1947. Yngste søn af Konstantin I., efterfulgte 1947 sin broder Georg I., g. m. Friederike Luise af Hannover (f. 1917). (Portræt).

Paul, jugosl. *Pavle* (f. 1893), *Jugoslav. prinsregent* 1934-41 efter sin fætter Alexander I.s mord. Sogte 1937 forståelse m. Ital., prøvede efter 1939 udsoning m. kroaterne og imødekommede mest Hitler, styrtedes 27. 3. 1941 af den 17-årige kong Peter 2.

Paul, russ. *Pavel* (1754-1801), russ. *tsar* 1796-1801, søn af Peter 3. og Katarina 2. Hadede det revol. Frankr., deltog i 2. koalitions 1798-99, men sluttede 1800, skuffet, neutralitetsforb. mod Engl. med Sv., Danm.-No., Preussen. P søgte at omdanne Rusl. til centraliseret militærstat som Preussen, oprådte despotisk og m. uberegnelige stemningsomsving; myrdet v. hofbevohlet (Pahlen, Bennigsen).

Paul [pau], *Hermann* (1846-1921), ty. germanist. En af de førende junggrammatikere. Hovedværker: *Prinzipien der Sprachgeschichte* (1880), *Deutsches Wörterbuch* (1897).

Paul, *Jean*, egl. J. P. *Friedrich Richter* (1763-1825), ty. forfatter. Goethetidens borgerlige modedigter. P har påvirket

talrige ty. forf. i 19. årh.; nu er hans romaner *Hesperus* (1795), *Titan* (1800-03) m. fl., næsten ulæselige p. gr. af den springske, humoristisk-sentimentale stil.

Paul-Boncour [pɔl-bɔ̃'kuʁ], *Joseph* (f. 1873), fr. politiker. Opr. socialradikal, siden socialistisk løsgænger. Ivrig tilhænger af Folkeforbundet. Udenrigsmin. dec. 1932 - jan. 1934, førstemin. dec. 1932 - jan. 1933, udenrigsmin. i min. Blum 1938. Medl. af fr. delegation v. FNs stiftelse 1945.

Paul et Virginie [pɔl e viʁ'ʒi'ni], følsomt-idyllisk eksotisk roman af Bernardin de Saint-Pierre (1787).

Paulhan [pɔ'la], *Jean* (f. 1884), fr. forfatter, kendt for krigsfortællingen *Le guerrier appliqué* (1917); spillede en ledende rolle i den litt. modstandsbevægelse under den ty. besættelse.

Pauli, *Georg* (1855-1935), sv. maler; udviklede sig fra naturalist til kubist; *dekorationer* bl. a. i Göteborgs mus. (1895), *Dramatiske teatern* (1908), Sthlm. Bogill. Udg. kunstbladet *Flamman* (1917-21), *Erindringer* 1-3 (1925-27) m. m.

Pauli, *Hanna* (1864-1940), sv. malerinde, g. m. *Georg P*; portrætter bl. a. af *Heidenstam* og *Ellen Key*.

Pauli, *Wolfgang* (f. 1900), østr. fysiker. Gav betydningsfulde bidrag til kvante-teorien og opstillede 1925 P-princippet for elektronoprunderen i et atom, hvorved grundstoffernes periodiske system forklaredes. Nobelpris 1945.

Paulin barometer, et af den sv. ing. J. G. Paulin konstrueret aneroidbarometer, der virker som »nul-instrument«, d. v. s. de bevægelige dele gør kun meget små udslag. P tillader en større afhængingsnøjagtighed end de sædv. aneroidbarometer.

Pauli, *Holger Simon* (1810-91), da. komponist og kapelmester. 1863-83 kgl. kapelmester. Af hans balletmusik kan fremhæves *Tarantelle* af »Napoli«, balletten *Kermessen i Brygge* og *Brudefærd* i *Hardanger*.

Pauli, *Jakob* (1844-1915), da. præst, kgl. konfessionarius og stiftsprovst i Kbh., en åndfuld prædikant og rel. lyriker af den mysterske linie.

Pauli, *Joachim Richard* (1691-1759), da. embedsmand og forfatter. Hans forsøg på at konkurrere med Holberg som komedieforf. har stillet ham i et latterligt lys. Egl. en skønsom teaterven.

Pauli, *Simon* (1603-80), da. botaniker og læge. Udgav 1648 *Flora Danica, det er Dansk Urtebog*.

Paulownia [-'lɔu'-] (efter *Anna Pavlovna*, datter af tsar Paul), slægt af maskeblomstfamilien, træer med store, hjerteformede blade og duftende, violette el. hvide blomster i top. Hjemmehørende i Østasien. P toment'osa dyrkes som prydræ i Eur.

Paulsen, Adam (1833-1907), da. fysiker, 1884 bestyrer af det meteor. institut i Kbh. 1882-83 leder af en da. ekspedition til Grønland. Offentliggjorde en række undersøgelser over nordlyset. Fik oprettet et magnetisk observatorium i Kbh. og har indført systematiske iagttagelser over vandstanden i de da. farvande. 1899-1900 leder af en nordlysekspedition til Island.

Paulsen, Christian (1798-1854), sønderjysk jurist. Af tysktalende Flensborgslægt, tidl. knyttet til Danm., 1824 prof. i Kiel, ivrigt liberal. Imødegik 1832 Lornsens selvrigthedske ideer med påvisning af danskheden i Sønderjylland og

sprogordningens uretfærdighed; knyttet til Flor og den dansksindede bevægelse, hævdede 1836 Kongelovens arvefølge i Sønderjylland. Marts 1848 til Kbh.; udklædet fællesforfatn. for Danm.-Sønderjylland, men fik hverken her el. efter krigens ledende stilling. Betydeligt retshist. forf. skab. Dagbøger ugd. 1946. (Portræt).

Paulsen ['paulzən], *Friedrich* (1846-1908), ty. filosof. Udvikled en idealistisk monisme og perfektionistisk etik.

Paulsen ['paulzən], *Johannes* (1847-1916), ty. præst, fra 1872 i Sydslesvig (Kropp), hvor han stiftede en række filantropiske, missionerende og pædagogiske anstalter; modstander af det preuss. kirkeregimente og union, ligeså af Köllerpolitikken; blev fl. gange idømt bøde og fængsel.

Paulsen, Julius (1860-1940), da. maler; prof. v. akad. 1908-20; lyriske landskabsbill., portrætter (arkitekt *Herholdt*, fru *Betty Hennings*, *Carl Nielsen* m. fl.) og

Julius Paulsen: Portræt af Kunstnerens Fader. (Fyns Stiftsmuseum, Odense).

gruppebill. (glypt. og kunstmus.) samt figur- og modelbill. *Den Hellige Cæcilie* og *Adam og Eva* (1887, kunstmus.), *Modelterne Holder Hvil* (1887, Göteborgs mus.).

Paulsen, Ove (1874-1947), da. botaniker. Prof. i bot. ved Farmaceutisk Lærestanstalt 1920-31. Deltager i flere ekspeditioner, især til Pamir og Persien. Red. af »Naturens Verden« 1917-32.

Paulsson, Gregor (f. 1889), sv. kunsthistoriker; prof. i Uppsala 1934; har navnlig haft betydn. for sv. kunsthistori.

pau'lu'n (fr. *pillon*), telt, hytte; roligt, hyggeligt opholdssted.

Paulus (lat. form af hebr. *Šā'ul*), apostel; f. i Tarsos i Kilikien som søn af jød. forældre. Håndværksudd. som teltmager; elev af rabbin Gamaliel i jød. skriftlæring. Forfulgte de kristne, men omvendte sig ca. år 35, da Kristus åbenbarede sig for ham på vejen til Damaskus. Udsendtes ca. år 47 af menigheden i Antiochia på sin 1. missionsrejse (Lillessien). Anerkendtes på apostelkonventet år 49 som missionær bl. ikke-jøder og drog ud på 2. missionsrejse, der over Lillessien og Troas førte ham til Eur., hvor han grundlagde menighederne i Filippi, Thessalonike og Korinth. Hjemkomsten fra 3. missionsrejse (Efesos-Makedonien-Korinth) blev P fængslet i Jerusalem og ført til Rom, blev sandsynligvis frigivet efter et par år, foretog nye rejser, blev atter fængslet i Rom under Nero og led martyrdøden omkr. år 64. - P anses for urmænhedens største og en af hist.s bedydeligste personligheder; skønt legemlig svag gennemførte han med stor viljekraft sit arbejde, ubøjelig i sit kald, men smidig som forhandler. Hovedkilder til oplysning om ham er Ap. G. og de 13 P-breve, hvoraf *Romerbr.* indeholder hans teologi.

Paulus, Friedrich (f. 1890), ty. general. Kommanderede den arme, der 1942 trængte frem til Stalingrad, omringedes og tilintetgjordes, fanget 1. 2. 1943. Rettede 1944 appel til Tyskl. om at styre Hitler; vidne Nürnbergprocessen. (Portr.)

Paulus, Julius (ca. 200 e. Kr.), en af de største rom. jurister, hvis skrifter har

haft meget stor bet. for udviklingen af rom. ret. Ca. 1/8 af digesterne er citater fra hans arbejder.

Paulus Diaconus (d. 795), langobarder ved Karl d. St.s hof, skrev langobardernes hist. til 774 (da overs. 1897).

Paulus Etilæus, Povl Helgesens lat. navn.
Paulus fra Sa'mosata, biskop i Antiochia 260-72, en tid endog vicekonge for dronning Zenobia af Palmyra. Sønnen og Anden var for ham kun egenskaber hos Gud, ikke personer.

Pau'motu-Øerne, d. s. s. Tuamotu Øerne (fr. Stillehavsoer).

paupe'risme (lat. *pauper* fattig), massearmod over længere perioder.

Pausanias (gr. *Pausanias*) (d. 468 f. Kr.), spartansk kongesøn, broder til Leonidas I., førte gr. hær ved Platæa 479 f. Kr., dræbt for forsøg på at omstyre Spartas forfatning.

Pausanias (gr. *Pausanias*), spartansk konge 408-394 f. Kr., tilid demokratiets genoprettelse i Athen 403.

Pausanias (gr. *Pausanias*) (2. årh. e. Kr.), gr. forf. til en udførlig rejsefører i samtidens Grækenl.

pauschal [-al] (latiniseret adjektiv af ty. *Bausch* udbulning), samlet, under eet.

pause (gr. *pausis* ophør), midlertidig af-

brydelse, ophold; *mus.*, afgrænset ophold i en komposition, p.s. rytmiske værdi bestemmes som en hel el. en brøkdelt af en takt (se ill.).

paucesignal, simpel melodi til identificere-

»Drømte mig en drøm i nat«; den da. radios paucesignal siden 1931.

ring af en radiostation under pauser i udsendelsen.

Pausias fra Sikyon (gr. *Pausias*) (4. årh. f. Kr.), gr. maler. Dykkede især genre- og blomstermaleri. Forkæmper for enkausto-teknik.

Pauwels Wilhelm Ferdinand (1830-1904), belg. maler. Fremragende historiemaler, hvis hovedvirksomhed falder i Tyskl., hvor han bl. a. udførte vægbilleder til *Wartburg*.

pauver [pá'var] (fr. *pauvre*, af lat. *pauper* fattig), tarvelig, ringe, sløj; *pauvre honteux* [po:vr's'tø] (fr: skamfuld fattig), ubemidlet person af god familie.

pa'vane (fr., af lat. *pavus* påfugl), opr. en dansesats i langsom 2-delt takt fra suiten

i slutn. af 16. årh. Stammer fra Padova. Blev senere meget yndet i Span., hvor den eksisterer endnu. Forekommer i kunstmusikken, bl. a. hos Ravel.

pave (gr. *páppas*, lat. *papa* fader), i oldkirken titel for alle biskper; i Østen for alle præster, siden kun for patriarker; i Vesten nu kun om bispnen i Rom. Roms magtforøgelse bundede i dens centrale beliggenhed som hovedstad, dens politiske bet., dens store menighed, aposteltraditioner og i, at fl. romerbiskper viste megen fremsynethed og konsekvens. Den kat. teori hævder, at p som Peters efterfølger ejer samme magt, som Kristus (Math. 16,16 ff.) overdrog Peter; udstyret med nøglemagten er han Kristus, ja Guds stedfortræder på Jorden, ikke blot åndeligt, men verdsligt. Højmiddelalderen realiserede teorien meget vidt; den led nederlag i senmiddelalderen under konciliarismen, fastsløges atter i Reformationens-årh. og nåede sin kulmination med ufejlbarhedsdogmet 1870; samtidig gik dog den verdslige magt (Kirkestaten) helt tabt. Den i 1929 oprettede Vatikanstat er dog principielt at betragte som den genoprettede Kirkestat.

Nedenfor følger den officielle paverække (modpaverne i parentes).

Peter - 67?
Linus 67-79?
Anacletus 79-90?
Clemens 1. 90-99?
Euaristus 99-107?
Alexander 1. 107-116?
Sixtus 1. 116-25?
Telesforus 125-36?
Hyginus 136-40?
Pius 1. 140-54?
Anicetus 154-65?
Soter 165-74?
Eleutherus 174-89?
Victor 1. 189-98?
Zephyrinus 198-217?
Calixtus 1. 217-22?
(Hippolytus 217-35?).
Urban 1. 222-30.
Pontianus 230-35.
Anterus 235-36.
Fabianus 236-50.
Cornelius 251-53.
(Novatian 251-58?).
Lucius 1. 253-54.
Stefan 1. 254-56.
Sixtus 2. 257-58?
Dionysius 260-67.
Felix 1. 269-74.
Eutychianus 274-82.
Gajus 282-95.
Marcellinus 296-304.
Marcellus 1. 307-08.
Eusebius 308.
Melchias 310-14.
Sylvester 1. 314-35.
Marcus 336.
Julius 1. 337-52.
Liberius 352-66.
(Felix 2. 355-65).
Damasus 1. 366-84.
(Ursinus 366-67).
Siricius 384-99.
Anastasius 1. 399-402.
Innocens 1. 402-17.
Zosimus 417-18.
Bonifacius 1. 418-22.
(Eulalius 418-19).
Cølestin 1. 422-32.
Sixtus 3. 432-40.
Leo 1. 440-61.
Hilarius 461-68.
Simplicius 468-83.
Felix 3. 483-92.
Gelasius 1. 492-96.
Anastasius 2. 496-98.
Symmachus 498-514.
(Laurentius 498-505).
Hormisdas 514-23.
Johannes 1. 523-26.
Felix 4. 526-30.
Bonifacius 2. 530-32.
(Dioscorus 530).
Johannes 2. 533-35.
Agapetus 1. 535-36.
Silverius 536-37.
Vigilius 537-55.
(Mareus 555).

Pelagius 1. 556-61.
Johannes 3. 561-74.
Benedikt 1. 575-79.
Pelagius 2. 579-90.
Gregor 1. 590-604.
Sabianus 604-06.
Bonifacius 3. 607.
Bonifacius 4. 608-15.
Deusdedit 615-18.
Bonifacius 5. 619-25.
Honorius 1. 625-38.
Severinus 640.
Johannes 4. 640-42.
Theodor 1. 642-49.
Martin 1. 649-53.
Eugenius 1. 654-57.
Vitalian 657-72.
Adeodatus 672-76.
Donus 676-78.
Agatho 678-81.
Leo 2. 682-83.
Benedikt 2. 684-85.
Johannes 5. 685-86.
Conon 686-87.
Sergius 1. 687-701.
(Paschalis 687-92).
(Theodor 687).
Johannes 6. 701-05.
Johannes 7. 705-07.
Sisinnius 708.
Konstantin 1. 708-15.
Gregor 2. 715-31.
Gregor 3. 731-41.
Zacharias 741-52.
(Stefan 752).
Stefan 2. 752-57.
Paul 1. 757-67.
(Theophylactus 757).
Konstantin 2. 767-68.
Philippus 768.
Stefan 3. 768-72.
Hadrian 1. 772-95.
Leo 3. 795-816.
Stefan 4. 816-17.
Paschalis 1. 817-24.
Eugenius 2. 824-27.
Valentin 827.
Gregor 4. 827-44.
Sergius 2. 844-47.
(Johannes 844).
Leo 4. 847-55.
Benedikt 3. 855-58.
(Anastasius 855).
Nikolaus 1. 858-67.
Hadrian 2. 867-72.
Johannes 8. 872-82.
Marinus 1. - Martin 2. 882-84.
Hadrian 3. 884-85.
Stefan 5. 885-91.
Formosus 891-96.
Bonifacius 6. 896.
Stefan 6. 896-97.
Romanus 897.
Theodor 2. 897.
Johannes 9. 898-900.
Benedikt 4. 900-03.
Leo 5. 903.

Christophorus 903-04.
Sergius 3. 904-11.
Anastasius 3. 911-13.
Lando 913-14.
Johannes 10. 914-28.
Leo 6. 928-29.
Bonifacius 7. 929-31.
Johannes 11. 931-35.
Leo 7. 936-39.
Stefan 8. 939-42.
Marinus 2. = Martin 3. 942-46.
Agapetus 2. 946-55.
Johannes 12. 955-64.
Leo 8. 963-65.
Benedikt 5. 964.
Johannes 13. 965-72.
Benedikt 6. 972-74.
(Bonifacius 7. 974).
Benedikt 7. 974-83.
Johannes 14. 983-84.
Bonifacius 7. 984-85.
Johannes 15. 985-96.
Gregor 5. 996-99.
(Johannes 16. 997-98).
Sylvester 2. 999-1003.
Johannes 17. 1003.
Johannes 18. 1003-09.
Sergius 4. 1009-12.
Benedikt 8. 1012-24.
(Gregor 1012).
Johannes 19. 1024-32.
Benedikt 9. 1032-45 (og 47-48).
Gregor 6. 1045-46.
(Sylvester 3. 1045-46).
Clemens 2. 1046-47.
Damasus 2. 1048.
Leo 9. 1049-54.
Victor 2. 1055-57.
Stefan 9. 1057-58.
Benedikt 10. 1058-59.
Nikolaus 2. 1059-61.
Alexander 2. 1061-73.
(Honorius 2. 1061-64).
Gregor 7. 1073-85.
(Clemens 3. 1080-1100).
Victor 3. 1086-87.
Urban 2. 1088-99.
Paschalis 2. 1099-1118.
(Theodoricus 1100-02).
(Albertus 1102).
(Sylvester 4. 1105-11).
Gelasius 2. 1118-19.
(Gregor 8. 1118-21).
Calixtus 2. 1119-24.
Honorius 2. 1124-30.
(Cølestin 2. 1124).
Innocens 2. 1130-43.
(Anacletus 2. 1130-38).
(Victor 4. 1138).
Cølestin 2. 1143-44.
Lucius 2. 1144-45.
Eugenius 3. 1145-53.
Anastasius 4. 1153-54.
Hadrian 4. 1154-59.
Alexander 3. 1159-81.
(Victor 4. 1159-64).
(Paschalis 3. 1164-68).

(Calixtus 3. 1168-78).
(Innocens 3. 1179-80).
Lucius 3. 1181-85.
Urban 3. 1185-87.
Gregor 8. 1187.
Clemens 3. 1187-91.
Cølestin 3. 1191-98.
Innocens 3. 1198-1216.
Honorius 3. 1216-27.
Gregor 9. 1227-41.
Cølestin 4. 1241.
Innocens 4. 1243-54.
Alexander 4. 1254-61.
Urban 4. 1261-64.
Clemens 4. 1265-68.
Gregor 10. 1271-76.
Innocens 5. 1276.
Hadrian 5. 1276-80.
Johannes 21. 1276-77.
Nikolaus 3. 1277-80.
Martin 4. 1281-85.
Honorius 4. 1285-87.
Nikolaus 4. 1288-92.
Cølestin 5. 1294.
Bonifacius 8. 1294-1303.
Benedikt 11. 1303-04.

I Avignon 1309-1417:

Clemens 5. 1305-14.
Johannes 22. 1316-34.
(Nikolaus 5. 1328-30).
Benedikt 12. 1334-42.
Clemens 6. 1342-52.
Innocens 6. 1352-62.
Urban 5. 1362-70.
Gregor 11. 1370-78.
(Clemens 7. 1378-94).
(Benedikt 13. 1394-1417).

I Rom 1378-1415:

Urban 6. 1378-89.
Bonifacius 9. 1389-1404.
Innocens 7. 1404-06.
Gregor 12. 1406-15.

I Pisa 1409-15:

Victor 3. 1409-15.
Alexander 5. 1409-10.
Johannes 23. 1410-15.

I Rom fra 1417:

Martin 5. 1417-31.
(Clemens 8. 1424-29).
Eugenius 4. 1431-47.
(Felix 5. 1439-49).
Nikolaus 5. 1447-55.
Calixtus 3. 1455-58.
Pius 2. 1458-64.
Paul 2. 1464-71.
Sixtus 4. 1471-84.
Innocens 8. 1484-92.
Alexander 6. 1492-1503.
Pius 3. 1503.
Julius 2. 1503-13.
Leo 10. 1513-21.
Hadrian 6. 1522-23.
Clemens 7. 1523-34.
Paul 3. 1534-49.

Julius 3. 1550-55.
 Marcellus 2. 1555.
 Paul 4. 1555-59.
 Paul 4. 1559-65.
 Pius 5. 1566-72.
 Gregor 13. 1572-85.
 Sixtus 5. 1585-90.
 Urban 7. 1590.
 Gregor 14. 1590-91.
 Innocens 9. 1591.

Clemens 8. 1592-1605.
 Leo 11. 1605.
 Paul 5. 1605-21.
 Gregor 15. 1621-23.
 Urban 8. 1623-44.
 Innocens 10. 1644-55.
 Alexander 7. 1655-67.
 Clemens 9. 1667-69.
 Clemens 10. 1670-76.
 Innocens 11. 1676-89.

Alexander 8. 1689-91.
 Innocens 12. 1691-1700.
 Clemens 11. 1700-21.
 Innocens 13. 1721-24.
 Benedikt 13. 1724-30.
 Clemens 12. 1730-40.
 Benedikt 14. 1740-58.
 Clemens 13. 1758-69.
 Clemens 14. 1769-74.
 Pius 6. 1774-99.

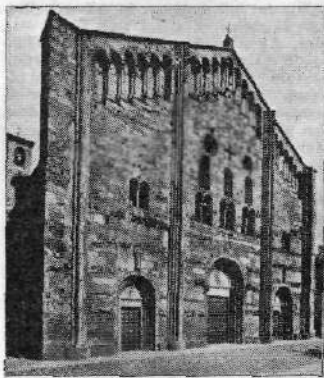
Pius 7. 1800-23.
 Leo 12. 1823-29.
 Pius 8. 1829-30.
 Gregor 16. 1831-46.
 Pius 9. 1846-78.
 Leo 13. 1878-1903.
 Pius 10. 1903-14.
 Benedikt 15. 1914-22.
 Pius 11. 1922-39.
 Pius 12. 1939.

Pavelic [-litij], Ante (f. 1889), kroatisk fascistleder. Efter Radićs mord 1928 skarpt mod jugosl. reg., stiftede revolutionær organisation U'staša, stod bag Alexander I.s mord 1934; fængslet i Torino; frigaves 1936 af Mussolini. 1941 fører (poglavnik) i Kroatien, støttede ty. terror mod jugosl. modstandsbevægelse. Dødsdømte in absentia 1945, medd. 1947 at være i Italien.

Pavels, Claus (1769-1822), no. forfatter. Biskop 1817 (Bergen). Udg. digte, prædikener, Kulturhist. værdi har hans omfattende dagbøger (udg. 1864-67).

Pavestaten, uoff. navn på Vatikanstaten, **pavevalg** foretoges i oldkirken af gejstlighed og menighed, siden med kejsernes (både rom., fr. og ty.) medvirken. Under investiturstriden fastsloges 1059, at kun kardinalerne skulle vælge, 1179 bestemt, at der krævedes to trediedelsmajoritet; siden 1274 forgår **p** i kardinalernes konklave.

Pav'ia, ital. by i Lombardiet, ved Ticino

Pavia. San Michele-kirkens facade.

30 km S f. Milano; 52 000 indb. (1936). Talrige monumentaltbygninger fra 11.-14. årh. Universitet (grl. 1361). 8 km N f. **P** ligger klostret og kirken Certosa di **P** fra 15.-16. årh. 1525 slog og fangede Karl 5. her Frans I. af Frankrig i slag ved **P**.

pavillon [pavil'jøn] (fr.), let bygn, i skole el. park. **p**-system, byggemåde for skoler, hospitaler m. m., hvor hver klasse el. afd. har sin bygning.

Pavlov ['pavlob], Ivan Petrovitj (1849-1936), russ. fysiolog. Har udført en række banebrydende arbejder særlig over refleksernes fysiolog. (betingede reflekser). Nobelpris 1904. (Portræt sp. 3484).

Pavlova, Anna Pavlovna (1882-1931), russ. danserinde, fornemste repr. for den russ. ballets klass. skole. Besøgte Kbh. 1908, 1927 og 1930. Hos Diaghileff 1909-12, turnerede derefter med egen trup. **P** dansede med fuldendt teknik og gracie, både de klass. partier, bl. a. i »Giselle« og »Svanesøen«, og mindre balletter skabt for hende, bl. a. Fokins komposition »Le Cygne« (da. »Den Døende Svane«) til musik af Saint-Saëns. (Portr. sp. 3484).

Pavlovsk [-lofsk], tidl. navn på Slutsk ved Leningrad.

pavor (lat.), angst, forfærdelse.

Pawtucket [pá'túkit], industriforstad til Providence, Rhode Island, USA; 76 000 indb. (1946). Bomuldsindustri.

Pax (lat. fred), i rom. rel. freden personificeret som en gudinde, en vinget kvindeskikkelse med oliegren og fredstav.

pax Bri'tannica (lat. eng. fred) jfr. pax romana, udtryk for tanken om den eng.

stats ret og pligt til at værne sine borgere overalt (Palmerstons tale 29. 6. 1850).

pax Ro'mana (lat. rom. fred), den fredsfulde retstilstand, kejserdømmet skabte i romerriget i de to første årh.

pax 'tecum (lat. fred være med dig), kat. liturgisk formel; pax vo'biscum (lat. fred være med eder), kat. liturgisk hilsen og velsignelsesformel (jfr. Joh. 20.19).

Payer, Julius von (1842-1915), østrigsk polarforsker og maler, opdagede s. m. Weyprecht 1872-74 Franz Josephs Land. **Paymaster General** [pæima:stə'dʒænə-rəl], brit. min., som kontrollerer anvendelsen af parlamentets bevillinger.

Payne [pæjn], Humphry G. G. (1902-36), eng. klassisk arkæolog, 1929 direktør f. den britiske arkæol. skole i Athen. Hovedværker: *Necrocorinthia* (1931), *Archaic Marble Sculpture from the Acropolis* (posthum 1936). **P** fornyede på afgørende måde studiet af ældre gr. kunst.

Paysandú [pa:son'du], havneby i Uruguay ved Río Uruguay; kødekstraktindustri. 50 000 indb. (1945).

Pays Bas, Les [le pei 'bɑ], fr. navn på Nederlandene.

pæzend ['pæ:zænd], Pehlevi-tekster i Avesta-alfabetet.

Pazzi ['pæ:tsi], florentinsk adelslægt, der 1478 forgæves forsøgte at styrte Medicierne ved et kup.

Pb (af lat. *plumbum*), kem. tegn for bly. **p. Chr. n.**, fork. f. lat. post Christum natum (efter Kristi fødsel).

Pd, kem. tegn for palladium.

Peace River ['pi:s 'rivør], Mackenzies kildeflod, Canada, fra Rocky Mountains til Slave River. Længde: 1696 km.

Peacock ['pi:kæk], Thomas Love (1785-1866), eng. forfatter. Ven med Shelley og Lamb. Skrev filos. romaner, *Headlong Hall* (1816) o. a., som er satirer over redselsromanen og andre romantiske tendenser.

peak [pi:k] (eng.), bjergtop. **peak-tanke** [pi:k-'t] (eng. *peak spids*), ballasttanke helt forude (forp) og helt agterude (agterp) i skib. Benyttet ved skibets trimning.

Péan [pe'ɑ], Jules (1830-1898), fr. kirurg. Konstruerede en tang til fatning af blodkar ved underbinding og gav navn til denne form for tænger.

Pe'ano, Giuseppe (1858-1932), ital. matematiker og logistiker. Konstruerede »Peanos kurve«, opfandt hjælpesproget »latino sine flexione« (latin uden bøjninger), formulerede et aksiomsystem for aritmetikken og omskrev i *Formulario Mathematico* en lang række mat. sætn. i logistisk symbolsprog.

Peanos kurve (efter Giuseppe Peano), en kontinuert kurve, der udfylder et kvadrat i den forstand, at den går gnm. hvert punkt i kvadratet. Anskuelig gengivelse af **P** er ikke mulig.

peanuts ['pi:næts], eng. betegn for bælg og frø af jordnøddplanten.

Pearl Harbor ['pør'l 'hɑ:bør] (amer. perlehavn), USA-flådebase på øen Oahu bl. Hawaii Øerne; blev 7. 12. 41 uden forudgående varsel angrebet af jap. luft- og søstridskræfter. Ved angrebet blev bl. a. 7 amer. slagskibe svært beskadigede, hvorved japanerne opnåede en foreløbig lammelse af d. amer. krigsførelse i Stillehavet.

Pearl River ['pør'l 'rivə] (eng. perleflod), en af Si-kiangs deltaarme, S-Kina. Ved **P** ligger Kanton.

Pearson ['pi:sn], Karl (1857-1936), eng. statistiker og antropolog. Hans omfattende produktion vedr. mat. og biol. statistik har været af den største bet. for disse videnskabers udvikl. i 20. årh. spec. i Engl. **P** har grl. tidsskriftet *Biometrika*.

Peary ['pi:ri], Robert Edwin (1856-1920), USA-polarfarer, ledede eksped. 1891, 1898-1902, 1905-07 og nåede 6. 4. 1909 nordpolen.

Pearykanalen ['pi:ri-], et af Peary formet sund ml. Grøn- og Peary Land. Dets ikke-eksistens påvist af Mylius-Erichsen på Danmark-eksp. og yllus. heraf af Knud Rasmussen og Peter Freuchen på 1. Thule-ekspedition.

Peary Land ['pi:ri], Grønlands nordøstligste halvø, højder til ca. 2000 m, kun med lokale firm- og gletscherområder. På **P** findes Grønlands nordligste punkt, Kap Morris Jesup.

peau [po] (fr. hud), betegn. for forsk. stoffer af særlig elegant kvalitet, ofte af kunstsilke. **p d'ange** [po'dɑ:ŋ] (englehud), en mat crêpe satin el. trikotine. **p de crêpe** [po'tkræ:p], en svar crêpe de chine.

peber (lat. *Piper*), slægt af **p**-fam. Hyp-pigst klatrende, træagtige planter, hvis centrifuge bær er samlet i lange tætte aks. Over 600 arter, trop. planter. **P. nigrum** giver sort **p** (de halvmodne frugter) og hvid **p** (de modne frø), af **P. longum** fås lang **p** (de umodne frugstænde). Af betel-**p** benyttes bladene, **p** (krydderiet) forfalskes ofte m. enøber (olien afdestilleres) samt med stikke og skaller.

peber, støde, børneleg; to deltagere svinger en tredje mod sædet af en fjerde, der ligger ned.

peberfugle, d. s. s. tukaner.

Peberkysten, eng. *Grain Coast* ['græjn 'koust], Liberias kyst (V-Afr.).

pebermynte (*Mentha piperita*), art af myntefam.; anv. til fremst. af **p**-olie, en mentolholdig, æterisk olie, som bruges til likører og bolsjer.

peberrod, slægt af korsblomstfam. med een art (*Armoracia rusticana*). Jordstængel og rod, der har en meget skarp smag, anv. som krydder; køkkenurt med lange, brede blade. Foreringen sker ved rodstiklinger.

pebersvend, ældre, ugift mand. Ordets nav. bet. forklæres ud fra navnet på hanseaternes ugifte bestyrere; peberet var deres vigtigste handelsvare. Efter pebersvend er dannet **pebermø**.

pebertræ (*Daphne*), slægt af daphnefam. (nær sølvbladfam.), buske el. små træer. Mellemeur. og Skandinavien. D. mezeurum med små røde blomster dyrkes i Danmark på friland **p**. gr. af sin tidlige blomstring. Denne og endnu en art kan findes forvildet i skove.

pebling (småting, bagatel), af jysk *peble* kurre på garn), ældre betegn. for latin-skoleelev.

Peblingessen, den midterste af de 3 søer, der omgiver indre Kbh. og voldkvartererne. Opr. dannet som mølledam ved dæmning, der skilte **P** fra St. Jørgensbækkens eng mod S; ved byens udvidelse og reguleringer, senest i 1920'erne, begrænset til 10 ha.

pébrine [pe'brin] (fr.), sygdom hos silkeorm, fremkaldes af svamp.

pecco (kin. *pai-hao*), den fineste tesort, hvortil det kun er brugt sideskudenes endnu sammenfoldede yderste blad.

Pe-Ce-taver, kemotaver. Fibrene består af kloreret polyvinylklorid (chlorid). Smeltes ved temp. under 100° og kan derfor ikke anv. til beklædning, men er meget modstandsdygtige over for kemisk påvirkning. Anvendes til filterduge, beskyttelsesklæder i kemiske fabrikker, fiske-snører m. m.

Gren med frugstænde af *Piper nigrum*.

Ivan P. Pavlov.

Anna Pavlova.

Johannes Pedersen.

P. O. Pedersen.

Pechstein ['pæxtain], Max (f. 1881), ty. maler, Fremtrædende ekspressionist. Landskaber, figurbilleder, mosaikker.

Pechüle [pɛ:'i:lɔ], Carl Frederik (1843-1914), da. astronom, har anstillet et stort antal positionsbestemmelser for kometer og asteroider.

peck [pæk] (fork; pk), eng. mål for tørre varer = 9,0921.

Pecos River ['pækəs 'rɪvər], 1300 km l. nordl. biflod til Rio Grande, USA; fra Rocky Mountains gnm. Llano Estacado.

Pécs [pɛ:tʃ], ty. *Fünfkirchen*, by i S-Ungarn; 73 000 indb. (1941). Bet. industri, i omegnen kulbrydning og vinavl.

pecto'ra'lia (lat. *pectus* bryst), midler mod lidelser i lunger og luftveje.

pe'da'l (lat. *pes* fod), 1) *tekn.*, a) på automobil, en på en arm befæstet plade, der gør det muligt at bevæge forsk. organer med fodderne (bremse-p, koblings-p, gas-p); b) på cykel overføres gnm. p-arme rytterens tryk mod p til cyklens kædehjul og kæde; 2) *mus.*, a) på orgel det klaviatur, der spilles med fodderne; b) ved klaveret de (el. tre) fodtrin, der tjener til at udløse dæmpermekanikken; c) mek. træk på pauen til brug ved stemning.

pedal'flygel, flygel, der er forsynet med et fodklaviatur, således at man kan benytte det til orgelmusik.

pe'dan't (ital. *pedante* skolemester), lærd, der lægger overdreven vægt på detaljer uden sans for overblik; person, der hænger sig i småting.

pe'del' (mlat. *bidellus* tjener), portner ved de højere skoler el. universiteter.

Peder Madsens Gang, tidl. gyde i Kbh. ml. Grønnegade og Østergade, opkaldt efter brygger og købmand P. M. (beg. af 17. årh.). Den usunde fattiggyde saneredes 1875 og omlagdes til Ny Østergade.

Peder Oxes frø, d. s. s. klokkefrø (menes muligvis at være indført til Danmark af Peder Oxe).

Peder Pærs, komisk heltepoes af Holberg (1719-20).

Pedersen, Anton (f. 1887), da. havebrugs-ekspert, 1926 prof. v. Landbohøjskolen; forf. til *Dyrkning af Kokkenurter*, redaktør af *Danmarks Frugtorter* (1937).

Pedersen, Axel (f. 1896), da. planteavl-ekspert, 1929 prof. i landbrugets plante- dyrkning v. Landbohøjskolen.

Pedersen, Carl-Henning (f. 1913), da. maler; medl. af »Høstudsst.«; abstrakte, koloristisk udtryksfulde billeder, bl. a. fugle-motiver.

Pedersen, Christiern (d. 1554), da. forfatter og udgiver, 1496-1515 langvarige studieophold i udlandet; 1510 magister i Paris, hvor han 1514 udsendte sin lat. *Saxo-udg.*, en eur. litt. begivenhed. Som modersmålsforf. skrev han nogle kat. opbyggelsesbøger, bl. a. *Jærtenspostil* (1515). 1515-26 kannik i Lund, 1526-31 v. Chr. 2.s hof i Lier, 1529 toner han luthersk flag i fortale til *overs. af Nye Test.* 1532 bogtrykker i Malmø, hvorfra han 1534 udsender folkebøgerne *Keiser Karl Magnus's Kronike* og *Kong Olger Danskes Kronike*. Skønt under Grevens Fejde på Chr. 2.s parti fik han mulighed for fortsat litt. arb. og fuldforte, inden han ca. 1544 mærkedes af sygdom, den bibel-overs. (efter Luthers), som - gnm.sæt af en kommission - udkom 1550 som *Chr. 3.s Bibel*.

Pedersen, Ejner (f. 1898), da. landinspektor, 1946 lektor v. Landbohøjskolen. Dir. f. Matrikulsvæsenet fra 1949.

Pedersen, Gunnar (f. 1905), da. elektroingeniør, 1929 ing. v. Standard Electric (London), 1930-33 ved firmaets labo-

ratorier i Paris; 1933 ing. v. Post- og Telegrafvæsenets radioingeniørtjeneste, fra 1939 i generaldirektoratet.

Pedersen, Hans Hartvig Seedorff, se Seedorff Pedersen.

Pedersen, Holger (f. 1867), da. sprogforsker, 1903-37 prof. v. Kbh.s Univ. i smlg. sprogvidenskab. Hovedværker: *Aspirationen i Irsk* (1897), *Albanesische Texte* (1895), *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen 1-2* (1909-13), *Sprogvidenskabens i det 19. årh.* (1924), samt talrige arbejder over hittitisk, lykisk, tokharisk m. m.

Pedersen, Holger (1888-1930), da. skuespiller, kendt som *Gissemand*. Deb. på Nørrebro Teater 1909, 1912-15 v. Nørrebro Teater, turneer i Skandinavien, 1919-30 v. Apolloteatret. Populær gnm. sin pudsige fremtoning og diktation.

Pedersen, Johannes (f. 1883), da. orientalist, Prof. i semit.-østerlandske filologi 1922. *Israel 1-4* (1920-34, eng. udg. 1926-40), *Muhammedansk Mystik* (1923), *Islam, dens Tilblivelse og Udvikling i Lehmanns* »Ill. Religionshistorie« (1924), *Islams Kultur* (1928) og *Den Arab. Bog* (1946). P. er en fremragende filolog med en enestående psykologisk evne til at bestemme ordenes betydning og trænge ind i tekternes indhold. Siden 1933 formand for Carlsbergfondets direktion. (Portræt).

Pedersen, Jørgen (1841-1920), da. redaktør, husmandssøn, lærer, knyttet til Kold; 1873-1902 red. af »Fyns Tidende«, der under P.s ledelse blev et førende Venstreblad. Folkeetingsm. 1876-86, derpå landstingsm. til 1920, gik med til folieret 1894. Støttede I. C. Christensens grundlovsopfattelse efter 1912 som Venstres landstingsleder.

Pedersen, Jørgen (f. 1890), da. national-økonom; fra 1936 prof. i Århus.

Pedersen, Kristjan (1857-1927), da. landbopolitiker. Gårdejer i Sandby ved Holbæk; andelsmand, 1895-1926, 1927 folke- tingsmand (Svinningekredsen indtil 1918). Agiterede for landarbejderes og husmænds krav, krævede udstykning og grundværdistigningsskat; 1905 med Rad. Venstre, 1913-20 landbrugsmin. under Zahle, gennemførte jordreformen 1919.

Pedersen, Niels (1851-1911), da. landbrugscolefors tander. Købte 1879 Ladelundgård ved Brørup og oprettede her Ladelund Landbrugs- og Mejeriskole. Virksom ved andelsmejeriernes oprettelse.

Pedersen, Oluf (f. 1891), da. politiker. Havearkitekt. Folkeetingsm. 1932-45 (Retsforbundet). Medl. af sekr. i nimaudsvalget, skarpt mod nazisterne. Vendte sig efter befrielsen skarpt mod modstandsbevægelsens kritik af rigsdags-mændene (Udg. *Den Politiske Modstand under Besættelsen* 1946).

Pedersen, Peder Jørgen (f. 1870), da. socialdemokrat. Husmandssøn, fra 1893 lærer i Kbh., 1919 skoleinspektør. Knyttet til sygekasseadm., stiftede 1915 sygeforsikringsforeningen Danmark. Medl. af borgerrepræsentationen 1913. Under- dervisningsmin. under Friis marts-apr. 1920. Før mand for borgerrepr. 1924, borg- master (4. afd.) 1925-38, gennemførte bl. a. ny Knippelsbro (færdig 1937) og Køb- byen (1932).

Pedersen, Peder Oluf (1874-1941), da. elektrotekniker. Arbejdede fra 1899 sammen med Valdemar Poulsen på dennes opfindelser, telefonen og Poulsen-buen. P. der opr. var bygningsingeniør, blev 1912 prof. i svagstrøms elektrotekn. og i 1922 direktør for Polyt. Lærestanst., hvis store udvidelse optog hans sidste år.

Tog 1937 initiativet til oprettelsen af Akad. f. d. Tekn. Videnskaber. (Portræt).

Pedersen, P. O. (f. 1910), da. tandlæge, 1944 docent ved Danm.s Tandlægehøj- skole, 1949 prof. i propædeutisk odontologi. Har skrevet et stort antal vidensk. afhandl., særl. om cariesforekomst i Danm. og om odontol.-antropol. emner.

Pedersen, Poul Peter Marinus (f. 1902), da. forfatter. Foruden en række digt- saml. af overvejende elegisk tone, bl. a. *I Mørket og Blæsten* (1936) og *Dialog i Dæmring* (1940), værdifulde overs., navn- lig af ty. og færøsk poesi.

Pedersen, Sigfred (f. 1903), da. forfatter. Digtsaml. som *Blå Mandag* (1931), *Nye og Sorgelige Viser* (1933) og *Sørgemuntre Sange* (1936) viser et særpræget, humor- istisk talent; et af hans udgangspunkter er den gl. sentimentale gadevisning.

Pedersen, Stefan Viggo (f. 1891), da. maler, søn af Viggo P.; bl. a. altertavler, vægmalerier i Borups Højskole (1930), for- tæppe til Størkekassens scene (1930-31).

Pedersen, Thoralf (1858-1942), da. maler; søn af Vilh. P.; Medl. af »Den Frie Udst.« 1895-1908. Teatermaler v. Det Kgl. Teater 1897-1930; marinebilleder.

Pedersen, Viggo (1854-1926), da. maler; søn af Vilh. P., medl. af »Den Frie Udst.« 1891-1926; interiører m. fig., bibelske motiver og landskaber.

Pedersen, Vilhelm (1820-59), da. maler, navnlig kendt som illustratør af H. C. Andersens eventyr.

Pedersen-Dan [dan'], Hans Peder (1859-1939), da. billedhugger; hovedværk *Den Lille Hornblæser* (1899, Kbh.).

Peder Skjalmsen (Bang) (d. 1277), Jakob Erlandsens søstersøn og efterfølger som biskop af Roskilde 1254. Stod på Jakob Erlandsens side i striden mod kongen og var til 1274 i landflygtighed af den grund.

Peder Skram, da. artilleriskib af monitor- typen (1908-43) - 3600 t, 2 stk. 24 cm, 4 stk. 15 cm og 8 stk. 75 mm kanoner, 40 og 20 mm rekyllkanoner m. v. - Sen- kedes af søværnets eget personel 29. 8. 43 på Holmen. P. hævdes af tyskerne og førtes til Kiel, hvorfra den eft. kapitulation- enen atter førtes til Kbh. for opbygning.

Pederson ['pe:drɔ:], *Abalon* (d. 1574), no. humanist. Lektor og slotsprøst i Bergen, skrev 1567 en senere udgivet no. topografi (*Om Norges rige*) og dagbog for tiden 1552-72, stærkt national, med fø- lelse af no. nedgang.

Pederstrup, hovedgård NØ f. Nakskov; tilh. 1725-1939 slægten Reventlow, nu delvis udstykket. Hovedbyggn. opført 1813-22 af arkitekten C. F. Hansen; nu indrettet til museum for statsminister Chr. D. Reventlow (indviet 1940).

Peder Sunesen (Hvide) (ca. 1161-1214), da. gejstlig; søn af Sune Ebbesen. Studere- rede i Paris, 1191 biskop i Roskilde; ledede den sendefærd, der førte Engborg til Frankr. som Filip Augusts brud. Byg- gede Roskilde domkirke og Frue Kirke i Kbh.

Pederson, Mogens (d. ca. 1623), da. komponist. Hans hovedværk *Prætrum spiritu- ale* (1620) indeholder messer, salmer og motetter.

pedi- (lat. *pes*, genitiv *pedis* fod), fod-.

pedicu'losis (lat. *pediculus* lus + *-ose*), lusesygdom, fremkaldes af hovedlus (*Pediculus capitis*), kropslus (*P. vestimentis*) el. fladlus (*P. pubis*).

pedigree ['pɛdri:gi:] (eng.), stamtavle (over hussdyr); non pedigree bruges om ikke stambogsførte dyr.

pedikur [pɛ:'ky:rɔ] (fr., af *pedi-* + lat. *cura* pleje), fodpleje.

pedolo'gi' (gr. *pedon* jordbund + *-logi*), jordbundslære.

Pedrell [pæ:'rɛrjɛl], *Felipe* (1841-1922), sp. musikkforsker og komponist, 1873-1904 prof. ved konservatoriet i Madrid, fra 1904 i Barcelona. Forkæmper for den nat. rejsning i det 19. århs sp. musik.

Pedro, sp. og portug. form for Peter.

Pedro (sp. [pæ:'drɔ]) (*Peter*), 4 konger af Aragonien: Pedro 2. reg. 1196-1213, tog 1204 Aragonien til len af paven. - Pedro 3., 1275-85, g. m. Manfreds datter, erhvervede Sicilien ved »Vesperen« 1282. -

Pedro 4., reg. 1336-87, erobrede Balcarerne 1344.

Pedro ['pedru], *kejser af Brasilien*, Pedro 1. (1798-1834), kejser af Brasilien 1822-31. Son af Johan 6. af Portugal, 1821 regent i Bras., som **P** 1822 gjorde til uafh. kejserdømme. Frasagde sig ved Johans død 1826 sine krav på Portugal til fordel for datteren Maria da Gloria; abdicerede 1831 i Brasilien til fordel for sønnen Pedro 2. - Pedro 2. (1825-91), reg. 1831-89. Son af Pedro 1., myndig 1840. Styrede dygtigt, styrtet ved revolution af antiklerikale, hvorpå Bras. blev republik.

Pedro (Peter) den Grusomme, *konge af Castilien* 1350-69, son af Alfons 11., mistede tronen ved et oprør af halvbroderen Henrik af Trastamara og højedelen 1362-69.

Pedrotallagalla [pidrot'alla:go:la], singhalesisk *Pidurutalagala*, Ceylons højeste bjerg (2540 m).

pe'dunculi 'cerebri, tykke nervebunder på midterhjernens underside.

Peelbels [pi:blz], grevskab i S-Skottl. omkr. Tweed's øvre løb; 15 000 indb. (1947).

Peel [pi:t], Sir Robert (1788-1850), brit. statsmand. Son af tekstilfabrikant, 1809 i Underhuset (tory). *Indenrigsmin.* 1822-27, 1828-30, gennemførte testaktens ophevelse, et brud m. gl. torysynspunkter. Bekæmpede valgreformens 1832. *Premiermin.* 1834-35, anerkendte ved sin afgang parlamentarismen; (atter 1841-46, frihandelsvenlig, omdannede toldtariffen, gennemførte banklov 1844 og afskaffede (m. modstandernes hjælp) konfoltiden 1846, hvad der medførte brud m. kons. godsejerføje; kort efter styrtet. 1846-50 leder f. indflydelsesrig mellemgruppe, peellitterne. (Portræt).

Peel [pi:t], George (ca. 1558-98), eng. dramatiker. Talr., ofte stærkt lyriske skuespil: *The Arraignment of Paris* (1581) og eventyrspillet *The Old Wives Tale* (1595), en satire mod tidens romantiske dramer.

peelitter [pi:'litar], gruppe af moderat kons. eng. politikere under R. Peels førerskab 846-50. Opløst 1859.

peer [pi:] (eng., af lat. *par* ligemænd), overhoved f. eng. højadelsslægt og som sådant medl. af Overhuset.

peerage [pi:aridz], peerverdighed; overhovederne f. den eng. højadel. Fra 13. årh. havde et medl. af hver slægt sæde i kongens store råd (nu i Overhuset). **P** omfatter 5 klasser: duke, marquis, earl, viscount og baron (*rangfølgerorden*, 1539). En peer skal i visse tilf. dømmes af Overhuset som første og sidste instans, mens børnene jur. er stillet som borgerl. (commoners). Ældste søn af duker, marquesses og earls har faderens næsthøjeste titel. Yngre sønner af duker og marquesses: lord (+ fornavn), dotter af duker, marquesses og earls: lady (+ fornavn). Yngre sønner af earls og alle børn af viscounts og barons: honourable. **p** er en åben stand, hvor der hvert år finder optagelser sted.

Peer Gynt [gynt, jynt], dram. digt af H. Ibsen; udg. 1867.

pegamoid, kunsiltleder bestående af bomuldsæv påført et dæklag af nitrocellulose, pigmentfarve og blødgøringsmidler.

Pegasos, i gr. *mytol.* en vinget hest, der nævnes i forb. m. muserne. Bellerophon tømmede **P**, der bar ham til sejr over uhyret Chimaira (kimære). Forestillingen om **P** som digternes vingehest stammer fra middelalderen.

Pegasos (lat. af *Pegasos*), stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.

Pegasus (efter *Pegasos*), sødrage, slægt af små (indtil 10 cm l.) fisk, der lever ved kysterne af den tropiske del af Det Indiske og Stille Ocean. Har panser af benplader, forlænget snude og meget brede brystfinner.

pegma'tit (gr. *pegma* det frosne), storkornet bjergart, forekommende i uregelmæssige gange i dybbjergarter og dannet af et vandholdigt restmagma efter størkningen af hovedbjergarten. Ofte er restmagmaet rigt på bor, fluor o. a., og **p** indeholder da turmalin, topas, ortit o. a. **I graniter p-s** hovedbestanddele kvartsg

feldspat, undertiden store glimmerplader. Kvartsfri **p** forek. i syenit o. a.

Pegnitz [pe'gnitz], 85 km l. ty. flod, gnm. Nürnberg til Fürth, hvor **P** forener sig med Rednitz, til Regnitz.

Péguy [pe'gi], Charles (1873-1914), fr. forfatter, opr. socialist, senere katolik og patriot; har i prosa og poesi, men især i de af ham 1900 grl. tidsskr. *Cahiers de la quinzaine* givet udtryk for sin højt idealistiske, sandhedstørstende personlighed. Har haft stor bet. for fr. ungdom. Faldt ved Marne.

pehlevi [pællä'vi:], *melleniransk*, betegn. for sprogrtrin i Iran, efter at oldsprogets bøjningsendelser delvis var bortfaldet og verbalsystemet ændret. Den vigtigste **p**-dialekt er en sydvestlig form, der var rigssproget under Sassaniderne, og på hvilken der findes en rig, hovedsagelig zarathustrisk teol. litt. skrevet på et med aramaisk beslægtet alfabet. Nogle af de ældste håndskrifter på **p** findes på univ.bibl. i Kbh. I det 20. årh. har man i Tyrfan i Sinkiang (Kina) fundet fragmenter af manikæiske skr. på **p**.

Pehrsson-Bramstorp, Axel (f. 1883), sv. politiker. Skånsk landbruger; medl. af 2. Kammer 1918-21 (lib.), 1929-32, siden 1934; fra 1933-34 ledende i Bondeforb. Sluttede kriseforfølg efter 1933 m. Soc.dem., statsmin. juni-sept. 1936, fortsatte som landbrugsmin. under Per Albin Hansson til juli 1945. (Portræt).

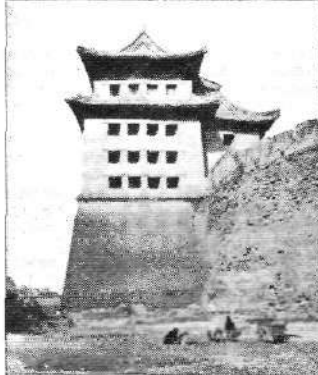
peignoir (da. [pænjo'a:r]) (fr. *peigner* kæmme), friserkåbe.

Pei-ho [bæi-to:], 560 km l. flod i N-Kina; gnm. Tien-tsin til Det Gule Hav.

'Peinliche Halsgerichtsordnung (ty.), d. s. s. Constitutio Carolina Criminalis.

peintre-graveur [pæ:træ:grävö:r] (fr.: maler-græver), maler, der udfører raderinger el. kobberstik efter egen tegning.

Pei-ping [bæi-pi:ŋ] (kin: nordens fred), for 1928 *Peking*; i 1961 000 indb. (1940). **P** ligger, hvor vejene fra Kina til Mon-

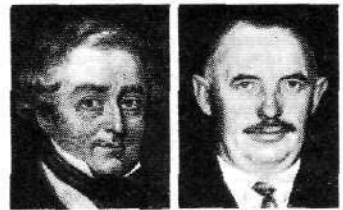
Pei-ping. Bymurens østre porttårn, P'ing Tzu Men.

goliet og Manchuriet mødes; vigtig handelsby; jernbanecentrum for N-Kina. **P-s** hoveddel (Manchubyen) omgives af en 22 km l. mur og har en rektangulær byplan; i dens centrum ligger, omgivet af mure, kejserbyen, der omslutter den forudbytte by med de tidl. kejserpaladser. S f. Manchubyen ligger kineserbyen med Himlens Tempel. 10 km NV f. **P** ligger sommerpaladset. **P** var 1644-1911 manchukejserens residens, 1911-28 den kin. republikens hovedstad. Erobreret af kommunisterne 24. 1. 1949.

Peips Søn [pai-]. estn. *Peipsijärv*, russ. *Tjudskoje Ozero*, 3585 km² stor sø i Sovj. ml. Estl. og RSFSR. Største dybde: 13,4 m. *Afvandes af Narva*.

Peiraievs [pire'æfs], gr. navn på den gr. havneby Piræus.

Peirce [pærs, pirs], Charles Sanders (1839-1914), amer. logiker og filosof. Har ydet store bidrag til den logiske algebra og fremsatte 1878 som den første pragmatismens grundtanke; Et begrebs hele mening er summen af dets praktiske konsekvenser. Har var en af Amer.s største tænkere.

Robert Peel. Pehrsson-Bramstorp.

Pei'reskia (efter fr. forsker N. Peirese (d. 1637)), kaktusslægt fra trop. Amer. med rigtige blade. Bruges som pødeunderlag for kaktus.

Peireskia. Blomstrende gren.

Peisistra'tiderne, Peisistratos' efterkommere.

Peisistratos (d. 528 f. Kr.), tyræn i Athen fra 540 efter to tidl. mislykkede forsøg; fremmede handel og somagt, beskyttede kunst og litteratur.

pejle (holl. *peil* mærke på drikkekar), 1) *søv.*, a) retningsbestemte et punkt; b) måle vandstand i skibsum gnm. pejlrør med pejlstok; 2) *radiotekn.*, bestemme retningen til en kendt radiostation v. hj. af en modtageantenne med retningsvirkning.

pejlrør (af *pejle*), *søv.*, rør til et skibs underste rum, gnm. hvilket man kan måle vandhøjden i rummet v. hj. af en pejlstok.

pejlstage, inddelt stige til at måle (pejle) dybden på lægt (lavt) vand; pejlstok, inddelt jernstok i snor til at pejle vandstanden i skibs tanke og lastrum; pejlskive, gradinddelt skive til brug ved retningsbestemmelse i forb. m. kompas.

pejlorati'v (lat. *pejor* værre), forværende; med nedsettende betydning.

pejs (no.), åbent ildsted med aftræk til skorsten.

'Peka, son af Remalja, gjorde sig til konge i Israels Rige ved at dræbe kong Pekaja ca. 737 f. Kr., forsøgte forgæves at få kong Akaz i Sydriget med til oprør mod Assur 734, blev selv dræbt af Hoseas, Nordrigets sidste konge.

Pe'kaja, nordisrael. konge, son af Menahem, blev dræbt af Peka efter 2 års reg., ca. 737 f. Kr.

Peking [bæidsi:ŋ] (kin: d. nordl. hovedstad; mods. Nan-king), indtil 1928 navn på Pei-ping.

pekin'ge'ser, kin. hundere, fl. tus. år gl.; yndet skødehund.

Pekingeser.

pekingmennesket, da. betegn. for *Sinanthropus pekinensis*.

'Pekkala, Mauno (f. 1890), fi. socialist. Forstmand; landbrugsmin. under Tanner 1926-27, finansmin. 1939-42; modstander af ty. orientering, udtråd af Soc.dem., min. u. p. nov. 1944-45, forsvarsmin. siden 1945, leder f. Folkedemokraterne, statsmin. f. samlingsreg. marts 1946-juli 1948. (Portræt sp. 3491).

'Pekkanen, Toivo (f. 1902), fi. forfatter og kritiker. Tidl. fabriksarbejder; har udg. en række realistiske, soc. betonedte romaner om byproletariatet bl. a. *Teh-taan varjossa* (I Fabrikens Skygge) (1932).

-pek'si' (gr. *péksis* sammenføjet), med., opheftning af nedskunnet organ.

pek'ti'astoffer (gr. *péktos* fast, stiv), org. stoffer, der findes i mange frugter, bl. a.

i æbler og citroner. Opløses i varmt vand. Varme sukkeropløsninger, der indeholder p, gelatiniserer ved afkøling. p tilsættes derfor ofte marmelader og geleer.

pekuniær (lat. *pecunia* penge), penge-; økonomisk.

pelagia'nismen, teol. retning inden for oldkirken, mods. Augustins lære; opkaldt efter Pelagius (d. ca. 418), eng. munk og teolog, som opholdt sig i Rom og Palæstina. p fornegter arvesynden, hævder ubetinget den frie vilje; synd er aldrig natur, kun vane, fremkaldt af slet eksempel, den findes kun hos voksne, og barne-dåb er overflødig. p fordømtes 418 i N-Afr., angrebes af Augustin og 431 i Efesos. En afsvækket p (semi-p) holdt sig i Vesten og blev bestemmende for kat. teologi.

pe'la'gisk (gr. *pelagos* hav), en i de frie vandmasser levende organisme.

Pe'la'giske Øer, øgruppe i Middelhavet ml. Sicilien og N-Afr., nemlig øerne Lampedusa, Linosa og det ubeboede skar Lampione; 25,4 km²; 3000 indb. (1936). Kapitulerede til de Allierede 12. 6. 1943.

pelago- (gr. *pelagos* hav), hav-
pelamider (gr. *pelamys*) (*Sarda*), store makrelfisk, lign. tunfisk, dog noget mindre. En enkelt art nu og da fundet ved Danmark.

Pelargonium (gr. *pelargos* stork; hen-tyder til frugtens næb), slægt af storkenæbsfam. med spredte, kirtelhårede blade, Over 200 arter, S-Afr. Mange arter dyrkes i koldhus og stue, og der findes en mængde krydsninger. Nogle arter, ofte fejlagtigt kaldet geranier, dyrkes for de velfugtende blades skyld; andre arter dyrkes for blomsternes skyld, her findes både storblomstrede og småblomstrede former, begge med smukke hvide el. røde farver. Formeres ved stiklinger.

pe'lasger (gr. *pelasgoi*), navn på en sagnagtig forgræsk befolkning i Grækenl.

Pelé, Mont [má p'el], off. *Montagne Pelée*, 1350 m h. vulkan på Martinique, kendt for sit udbrud 8. 5. 1902, hvor en glødende askesky rullede ned ad bjergets sider og dræbte hanebyen St.-Pierres 30 000 indb. Udbrud påny 1929.

Pele'ide, Peleus-sønnen, patronymikon f. Achilleus.

pele-mêle [pæl'mæ(:)] (fr.), virvar, hulter til bulter.

pele'rine (fr. *pelerine* kvindelig pilgrim), større, løs krave el. slag, som dækker bryst og skulder, anv. af damer i 19. årh. (opr. skulderslag, båret af nonner).

»**Pelés hår**«, d. s. s. »dronning Pelés hår«.
'Peleus [-ous] (gr. *Pelæus*), i gr. mytol. en heros, g. m. Thetis, fader til Achilleus, nævnes som en af fortidens vældige jøgere.

Pelew Islands [pi'lu: 'ailəndz], eng. navn på Palau-Øerne.

'Pelham-stang (eng. egennavn), trensebid med stang i ringens forkant. Der anv. normalt to tøjler, en i trenseringen og en i en ring i stangens nederste ende. Under-tiden forsynes de to ringe med en kort forbindelsesrem, hvori der da spændes en bred enkelttøjle.

'Pelias (gr. *Pelias*), i gr. mytol. Poseidons søn, hersker i Iolkos. Da hans nevø Jason som voksen krævede riget, fik p ham til at drage ud på det farlige argonautertogt.

pe'li'ka'n, pelikannæblignende instrument til tandudtrækninger.

pe'li'ka'ner gr. *pelekân* (*Pelecanidae*), store årefodede fugle, langt, kraftigt næb, udvidelig hudsæk ml. undernæb-

Mauno Pekkala.

William Penn.

forgællelsesnegl, den ene mundingsrand svømmefodlign. udvidet. Alm. på dybere vand i Danmark.

Péliön ['piljøn], 1630 m h. gr. bjerg i Thessalien.

pe'liosis rheu'matica [-rou-] el. '*Purpura rheu'matica Schönleini*, sjældent, akut, febril, godartet lidelse af ukendt oprindelse. Symptomerne er ledtilfælde, hjertebetændelse, udslæt på huden og blødningstendens.

Péllissier[pelli'sje], *Jean Jaques* (1794-1864), fr. militær. Støttede 1851 Napoleons 3.-s statskup, ledede 1855 den fr. hær i Krimkrigen, sikrede Sevastopols fald ved indtagelsen af fort Malakov. 1860 general-gouvernør i Algeriet.

pe'lit (gr. *pelos* slam), fællesbetegn. for alle finknede, klastiske sedimentter (ler, dynd, skifer osv.).

'Peljekaise, sv. nationalpark (146 km²), et fjeldområde i Lappland, V.f. Hornavan.

'Pella, i oldtiden Makedoniens hovedstad fra omkr. 400 f. Kr.

'pel'agra (lat. *pellis* hud + *-agra*), en avitaminose, som skyldes mangel på B-vitamin. Den viser sig ved en hudlidelse med mørke pigmenteringer og lidelse af slimhinden i munden, diarrhoe, nervesvækkelse og sindslidelser. Behandles med god kost og tilskud af B-vitamin.

'Pelléas og Méli'sande, opera af Debussy. Tekst: M. Maeterlinck (Paris 1902, Kbh. 1925).

pelletie'r'in (efter d. fr. kemiker Joseph Pelletier (1788-1842)), alkaloid, der udvindes af bark af granatæbletræ; saltene bruges som middel mod indvoldsorme i veterinærmedicin.

Pellico ['pæl-], *Silvio* (1789-1854), ital. forfatter. Bekendt for tragedien *Francesca da Rimini* (1818) og for bogen *Le mie prigioni* (1833, da. *Mit Fangenskab* 1843), der skildrer otte års fangenskab i den østr. fæstning Spielberg ved Brünn for polit. angreb på Østrik.

Pelli'do', desinficerende middel, navnlig til sår.

Pellworm ['pælvorm], en af De Nordfrisiske Øer; 36 km²; 1600 indb. (1939).

Pe'lopidas (gr. *Pelopidas*) (d. 364 f. Kr.), thebansk statsmand, fordrev 379 Spartas garnison i Theben.

Pelopon'ne's, gr. *Pelopónnēsos* [pelo'pón-nsos], gr. folkesprog: *Moréas* [mo'rae(s)], da. *Morea*, bjergrig halvø, der udgør Grækenl.s sydl. del; forbundet med det øvr. Grækenl. ved den smalle Korinthiske Tange. 21 700 km²; 1 855 000 indb. (1938). Dyrkning af korn, vin og frugt. Største by: Pátrai.

Pelopon'ne'siske Krig, krigen 431-21 og 415-04 f. Kr. ml. Athen og Sparta med deres forbundsfæller, udbrød fordi Sparta ville bremse Athens ekspansion. I kraft af sin overlegenhed til søs hævdede Athen længe sin stilling og fik ovenikøbet en kort tid fred på grundlag af status quo. Men et mislykket tog mod Syrakus 415-13 og perserkongens indgriben opsted efterhånden Athens ressourcer, og krigen endte med Spartas absolutte sejr.

'Pelops, i gr. rel. en heros i Olympia, stifter af legene.

pe'lota (sp. spille bold), baskisk-sp. spil; en mellemting ml. langbold og cricket.

Pe'lotas [-ta], by i S-Brazilien; 108 000 indb. (1940).

peloton [-'tɔn] (fr: garnogle, flok), ældre navn på »deling«.

pe'lotte (fr., af lat. *pila* bold), en pudeformet del af en bandage, f. eks. brok-

bindre parti af legemet (holde et brok inde).

pelsdyr, fællesbetegn. for en række oftest arktiske el. nord. pattedyr, hvis pels finder anv. som pelsværk, f. eks. polarræv, isbjørn, bæverrotte, mink, zobel m. fl.

pelsflagrer, d. s. s. kaguang.

pelsklaner (*Atta'genus 'pellio*), lille sort bille, 2 hvide prikker på dækvingetræet; den stærkt hårede larve skadelig på pelsværk.

pelslus, de til fuglelusene hørende lusearter, som lever i pattedyrs pels.

pelsvarer, huder og skind med fjer el. hår. Af fugleskind anv. især edderfugleskind, af pattedyr leverer rovdyr, gnavnere og drøvtyggere (får) det meste og fineste skind. Beredningen omfatter i første linie garvningen, skindet fugtes med saltvand, skræbes med en stumpekniv, indsmøres med fedt, mel el. æggeblomme og bearbejdes efter delvis tørring; derefter behandles skindet i et par timer i en roterende jerntromle med sand og savsmuld under opvarmning, hvorefter det bankes og rystes i en sigtemaskine. Denne behandling leverer blødt, sejt læder og glansfuldt hårlag. Også hårene behandles på forsk. måde, stikkelhårene fjernes (rupning), og hårene farves enten ved børstning el. ved neddypning. Til farvning anv. fortrinsvis tjærefarvestoffer. Kaninskind er de almindeligste, nertz- og chinchilla de kostbareste p.

pe'ltaster (gr. *pelta* 'stai' af *pelté* lille skjold), letbevæbnet folkfolk i oldgr. hære.

Peltier-effekt [pæl'tje], opdaget 1834 af den fr. fys. Jean Ch. A. Peltier (1785-1845), består i opvarmning el. afkøling af de steder, hvor forsk. metaltråde er lodtet sammen, når de gennemløbes af en elektr. strøm. P er det omvendte af termoelektricitet.

'Peltonen, *Vihori*, fi. forfatter; skrev under pseud. Johs. Linnankoski.

'peltonturbine, opfundet 1880 af amerikeneren Pelton,

vandturbin, hvori en vandstråle afgiver sin bevægelsesenergi til et skovhjul m. særligt udformede skovle m. 2 lømmeformede fordybninger. p anvendes ved vandkraftanlæg m. stor faldhøjde (over 200 meter).

Hjulkrans af en peltonturbine.

Pel'usium, ægypt. oldtidsby ved en af de gl. østl. Nilmundinger. V. p blev Psametik 3. slået af Kambyses 525 f. Kr., hvorefter Ægypt. indføjedes i det persiske rige.

pelveo- (lat. *pelvis* skål, bækken), bækken-, **pelveo'perito'nitis** (*pelveo-* + *peritonitis*), bækkenbughindebetændelse, i reglen af ikke dødeligt forløb.

pelvi-, d. s. s. pelveo-

pelvi'me'ter, bækkenmåler.

'pelvis (lat.), *anat.*, bækken.

Pel'voux, *Massif de* [ma'sif də pæl'vu], bjergmassiv i de fr. Alper (4103 m).

'Pemba, brit. ø ved Afr. østkyst N f. Zanzibar, som den hører under; 984 km²; ca. 100 000 indb. (1941).

Pembrokehire ['pæmbrokfjə], grevskab i SV-Wales. 1590 km²; 86 000 indb. (1948). Største by er orlogshavnens Pembroke (11 000 indb.).

'pemfigus (gr. *pemfigk* blære), 1) smitsom stafylokokinfektion hos spædbørn; 2) langvarig hudlidelse hos ældre, begge karakteriseret ved udbrud af blærer.

pemmi'ka'n (indiansk *pemikân* fedt), opr. lufttøret bøffelødd, der finmaledes og blandedes med bøffeltalg; nu betegn. for proviant især til polarekspeditioner.

p består af skært, hakket oksekød, der efter tørring blandes med oksetalg, tørrede ærter, tørrede kartofler el. l.; presses i firkantede kager på 250 g.

pen (lat. *penna* fuglejer), skrivedeskskab, opr. skarpede gåsefjer, senere stålpenne. Guldp til fyldep har en spids af hård platin-osmium-iridium-legering.

pen, den mindre endeflade af et hammer-

Pelikan.

bets grene som oplagsrum for fisk. p kan ikke dykke, fisker i flok overflade-fisk. Fl. arter i trop. og subtrop. Et par i S-Eur.; en, den krøltoppede p (*Pelecanus crispus*) i stenalderen i Danmark.

pelikanfod (*Apo'rthais pes pe'le'cani*),

penalty clause ['pænti 'klɑ:z] (eng. bødeklause), bestemmelse, især i certepartier, om bøde i tilf. af kontraktbrud.

Penang (eng. [pi'næn]), ø (brit. settlement) ved Malacca V-kyst, i Malaja; 285 km²; 247 000 indb. (1941). Hovedstad: George Town.

pe'na'ter (lat. *pe'nates*), i rom. rel. hussguddomme, forrådsammerets beskyttere, værnere af husets velstand. Hver familie havde sine *p*, hvis billeder stod ved arnen, hjemmets helligsted.

pen'ce [pens], flertal af *penny*, eng. mønt.

PEN Club, The [ðə 'pæn 'klʌb], internat. forf. forening, stiftet 1921 i London som et slags litt. folkeforbund (af Poets, Playwrights, Editors, Essayists og Novelists, d. v. s. digtere, skuespilsforf., udgivere, essayister, romanforf.); organiseret i talrige nationale klubber.

Pence [pens], *Georg* (Jörg) (ca. 1500-1550), ty. maler. Elev af Dürer; malede storslåede, repræsentative billeder ofte m. rel. el. mytologisk indhold. Også kendt for sine kobberstik.

pendant [pæn'dæn] (fr. af lat. *pendere* hænge), mage, modstykke, sidestykke.

penden'ti'v (lat. *pendere* hænge) el. *hænge-svikkell*. Hvor en rund el. 8-kantet kuppel skal bygges over et 4-kantet rum mere

p, 3-kantede hule mureflader, øverst i rummets hjørner, formidlende overgangen (funktion som en trompe).

pen'du'l' (lat. *pendulus* hængende), legeme, der er ophængt drejeligt om en vandret akse, der ikke går gnm. tyngdepunktet. Fores *p* ud fra ligevægtsstillingen, vil det udføre svingninger m. to yderstillinger under påvirkning af tyngdekraften. Svingningstiden for en hel

svingning er $t = 2\pi \sqrt{\frac{l}{m \cdot g \cdot a}}$, hvor *l*

er inertiomentet omkr. akksen, *m* legemets masse, *a* tyngdepunktets afstand fra akksen og *g* tyngdeaccelerationen. Er massen samlet i eet punkt i afstanden *l* fra akksen (det mat. pendul), bliver svingningstiden $t = 2\pi \sqrt{\frac{l}{g}}$. For små

udsving er svingningerne ligetidige, d. v. s. *t* er uafhængig af udsvingsvinklen, hvorfor *p* kan bruges til at regulere urets gang. I geodæsin benyttes *p* til bestemmelse af tyngdeaccelerationen ved måling af svingningstiden.

pendul, det si'de'riske, okkult., genstand, der i en snor holdes i hånden oven over ting, der har tilknytning til en person, og hvis svingninger formenes at kunne tydes som oplys. om vedk.

pendulur, ur, hvor regulering sker v. hj. af et pendul.

Penduluret (*Horo'logium*), stjernebillede på den sydl. stjernehimmel.

pendulvægte, vægte, hvis angivelser fremkommer ved, at vægten påvirker et pendul el. dobbeltpendul, hvis udsving overføres og aflæses på en inddelt vægtskala.

pen'e- (lat. *pen'e* el. *paene* næsten), næsten, næst-, halv-.

Pēne'ids [pi'njos] (gr. folkesprog *Salamvrids* [-'vrja(s)], 216 km l, gr. flod i Thessalien).

Pen'e'lope, (gr. *Pēne'lōpē*), gr. sagnskikkelse, Odysseus' hustru, en af hovedpersonerne i Odysseen.

pe'ne'lophens (*Pen'e'lope* o. a.), små, mellemamer. hønsfugle af hokkoernes fam.

pen'e'pla'n (*pen'e-* + lat. *planus* flad), omtr. plant lavland; det teoretiske endel for flod-erosionen.

pen'e'tran's (lat. *penetrare* trænge igennem), *biol.*, et arveligt anlægs evne til at slå igennem, manifestere sig.

pen'ge (fra lat. *pecunia*, af *pecus* kvæg), vare, der tjener til alm. omsætn. og betalingsmiddel, værdimål og værdiopbevaringsmiddel. Brugen af en best. vare som *p* udvikledes i oldtiden, efter at en vis samfundsmæssig arbejdsdeling havde gjort varebytte i større omfang nødv. Som *p* har bl. a. kvæg, tobak, te og fl. metaller fungeret. *P* gr. af stor holdbarhed, delighed og høj værdi i forh. t. vægt og rumfang fortrængte sølv og senere guld andre varer som *p* - opr. i form af metalstykker efter vægt; senere prægedes best. vægtenheder til mønter (deraf f. eks. pund £, opr. = 1 pund sølv). Mønterne forfalskedes i tidens løb, efter at en vis vægtning stadig ringere vægtindhold af det edle metal. I 19. årh. gik de fleste lande over fra sølvfod til guldfod, d. v. s. at deres pengevæsen baseredes på guldets værdi i forhold t. andre varer. Af anvendinger på sølv el. guld udvikledes med fremkomsten af seddelbanker i 17. og 18. årh. indløselige *papirpenge*, banksedler; adsk. seddelbanker udstedte for mange af disse og måtte suspendere indløseligheden. Et land med sådanne indløselige papirp. siges at have papirfod. Siden 19. årh. er især i Engl. gnm. brug af checks og giroanvisninger, trukket på indskud o. l. i bank, udviklet en ny slags *p*, som nu formidler størstedelen af kontantomsetningen i forretn.livet. I nyere økon. teori regnes et lands pengemængde ofte = seddelomløb (+ mønter) + disponible beløb på checkkonti.

Værdien af et lands *p* måles indadtil ved prisniveauets højde (målt gnm. »pristal^o), som udtrykker *p*-s købekraft over for andre varer i landet, udadtil gnm. valutakurserne, d. v. s. vedk. pengesorts bytteforh. over for andre landes *p*. Forskydninger i *p*-værdien kan være et bet. økon. og soc. uromoment - især de voldsomme svingn. under inflation (m. stærkt stig. priser, altså faldende *p*-værdi) og deflation (omv.). Statens *p*-politik tilstræber derfor oftest at stabilisere prisniveauet, opr. ved at fastholde guldfoden, senere gnm. reguleret papirfod og i de seneste år gnm. påvirkn. af indkomstdannelsen.

pen'geafpresning, alm. betegn. for afpresning.

pen'gekat, læderbælte (opr. af katteskind), indrettet til at gemme penge i.

pen'gelovene, populær betegn. for loven om den ekstraordinære formueopgørelse m. v. af 22. 7. 1945. *p* fastsatte pligt for alle personer og selskaber med beskattet formue til at indgive en stærkt specificeret opgørelse af samtlige aktiver og passiver pr. 23. 7. 1945, samtidig med at der gennemførtes en seddelombytning, stempeling af indenlandske værdipapirer samt forsk. andre kontrolforanstaltninger. *p* bragte skattepligtige skjulte formuer til et beløb af 2½-3 milliarder kr. for dagen; desuden blev sedler til et beløb af ca. 70 mill. kr. ikke ombyttet og værdipapirer, bank- og sparekassebøger til ca. 50 mill. kr. ikke stemplet, hvor efter staten har konfiskeret en del af disse beløb.

pen'gemarkedet, markedet for udbud af og efterspørgsel efter kortfristede lån (veksler o. l.).

'pen'gerrepræsentati'ver, anvsn., der uden at være penge i teoretisk forstand kan anv. som betalingsmiddel, f. eks. checks, giroanvisn. og indløselige banksedler.

pen'gesanering, rente- og finanspolit. foranstaltninger til stabilisering af prisniveauet.

pen'geseddel, 1) d. s. s. sakseddel; 2) tidl. statsforskrivning, beregnet som alm. omløbsmiddel.

pen'geskab, stålskab til opbevaring af penge, værdipapirer m. m. *p* bør være brand- og dirkefrit og modstandsdygtigt mod boring, flammeskæring og sprængt stof, og udføres derfor i specialstål, f. eks. i lag af skiftevis af hårdt og blødt, sejt stål, evt. med lag af varmeisolerende materiale for at øge varmebestandig-

heden. *p* udstyres i alm. med kombinationslås el. låse, hvis åbning kræver samtidig anv. af fl. nøgler.

pen'geurt (*Thlaspi*), slægt af korsblomstfam. I Danmark almindelig *p* (T. arvense), ukrudt på dyrket jord. Bred, rund kulpe, heraf navnet.

Penguin Books Ltd. [pængwin buks 'limitid], eng.-amer. forlag (opkaldt efter varemærket), grl. 1936 med det formål at udsende billige serier mod. skønlitt. samt. vidensk. og polit. bøger af aktuel interesse. I 2. 1948 deltes forretningen i et eng. forlag »Penguin and Pelican Books» og et amer. »The New American Library of World Literature».

pen'gø ['pængø:], ung. møntenhed 1925-46 = 100 fillér.

pe'ni'bel (fr.), besværlig; pinlig, delikat. **Pen'icaud** [pæni'ko], fr. emallemalerfamilie, der i høj grad bidrog til emallemaleriets blomstring i 16. årh.

pen'icil'i'n, et stof, som dannes af *Penicillium notatum* o. fl. a. skimmelsvampe; det virker dels væksthemmende, dels dræbende på forsk. bakterier, både i kulturer og i den levende organisme og er samtidig meget lidt giftigt for denne; er tagen brug kan dog fremkalde overfølsomhed. *p*-virkningen iagttaget 1928 af A. Fleming, men den udnyttedes kun ved bakteriol. undersøgelser, indtil det 1940-41 lykkedes E. Chain, H. W. Florey o. fl. i Oxford ved et samarbejde at fremstille et produkt, der kunne anv. til behandling af mennesker. *p* fremstilles nu fabriksmæssigt ved dyrkning af *Penicillium*-svampen i stor stil; det bringes i handelen i pulverform; i opløst tilstand er det lidt holdbart. *p* består af 4 ulige stærkt virkende, nært beslægtede stoffer, F, G, K og X, hvis mængdeforhold afhænger af fremstillingsmåden.

p er særlig virksomt over for gonorré, hjerteklaphættelse, benmarvsbetændelse og forsk. andre kir. infektioner, lungebetændelse og skarlagensfeber; også ved syfilis, forsk. meningitis-former, blodforgiftninger o. fl. a. sygdomme finder det anv. Da *p* udskilles hurtigt gnm. nyrener, anv. man opr. 8 indspøjtninger i døgn; ved de fleste lidelser har 2-3 daglige indspøjtninger dog vist sig tilstrækkelige (da iagttagelse), med nyere præparater, hvorfra *p* langsommere fordeles i organismen, f. eks. prokain-*p*, kan man oftest gå ned til 1 daglig indspøjtning. Ved indgift gnm. fordøjelseskanalen kræves bet. større doser.

Penicillium [-'sil-] (lat. *peniculus* pensel) (lat.), bot., penselskimmel.

pen'insula (lat., af *paene* næsten + *insula* ø), halvø.

Peninsular & Oriental Steam Navigation Company [pi'ninsju'lar ænd æri-'ænt 'stiu:m nævi'gæjʃn 'kæmpøni] (eng; det pyrenæiskeorient. dampskibsselsk.), fork. P. & O., eng. rederi grl. 1834; især kendt for ruter mellem Engl. og Østen. Koncernen kontrollerede 1948 18 skibe på 276 806 samlet tonnage af 276 806.

Penicillium.

'penis (lat.), mandlige kønslem og ydre urinrør. Består af tre organer af kaver-nøst, erektionsdygtigt væv, bagtil hæftede til skambenen. Det midterste af disse lemmer omgiver urinrøret, der udmunder på det kegleformede endeparti (glans penis), der er omgivet af en hud-fold, forhuden (preputium).

Penn [pæn], *William* (1644-1718), eng. kvæver. Fik 1681 som erstatn. f. gælds-krav på en eng. krone overladt landom-råde v. Delawarefloden, kaldet Pennsylvania. Opnåede trods mange skuffelser her at fremme ideen om trosfrihed og menneskelig behandling af neger-slaver og indianere. (Portræt sp. 3491).

Pennell [pæn], *Joseph* (1860-1926), amer.-eng. raderer. Motiver fra amer. og eur. storbyer og fabriksbyer.

pen'netegning, håndtegnning udført med blæk el. tusch.

'penni (flertal: *penniö*), finsk mønt = 1/100 markka.

penning (sammes ord som *penge*), skand. hovedmønt i middelalderen, siden skillemønt (jfr. mark).

Pen'niske Alper el. *Wal'iser Alper*, Alpeområde ml. Rhône-dalen og Aostadalen, fra Store St. Bernhard til Simplon Passet. Højeste punkt: Dufourspitze (4638 m).

Penninske Bjerge, eng. *Pennine Chain* [pænain 'tʃeɪn], bjergparti i N- og Midt-Engl. Højeste punkt er Cross Fell (882 m). Mange hedder og moser.

Pennsylvania [pænsi'væ:njə] (fork. *Pa.*) (Penn's skovland), stat i USA, S f. staten New York; 117 408 km²; 9 900 000 indb. (1940; 1947: 10 512 000), 84,6 pr. km²; 470 000 var negre; 66,5% boede i byerne. Hovedstad: Harrisburg; største byer: Philadelphia og Pittsburgh. *Terran*: Mod SØ ved Delaware River findes lavland, en del af den sandede atlantiske kyst-slette; V herfor følger det frugtbare Piedmont plateau, derpå Appalachian Mountains. P-s vestl. del tilhører det kulrige Alleghany plateau. P var opr. døkket af løvskeve, nu er over halvdelen opdyrket. — *Erhverv*: Landbruget står højt. Der avles især majs og hø. 1947: 1 721 000 stk. kvæg, deraf 1 mill. malkekoer, og 718 000 svin. Mineidrft: 1944 var værdien af mineralprod. 14,1% af USAs. Vigtigst er kulbrydningen: 1944 135 mill. t = 21,7% af USAs prod. Næst efter New York er P den vigtigste industristat i USA. Vigtigst er jern- og stålindustrien, især omkr. Pittsburgh (sværindustri) og i Philadelphia (skibe); jernmalmen kommer fra Øvre Sø. Næstvigtigst er tekstilindustri. — *Historie*. 1681 blev området givet William Penn til bopættelse for kvæker. P var en af de oprindelige 13 amer. stater. Efter 1860 i alm. flertal f. republikanerne. (Kort se New York).

Pennsylvania Railroad [fæ'ri:ro:ɪd] (amer. *railroad* jernbane), el. af USAs største jernbaneselskaber med baner i området ml. Atlanterhavet, de store søer og Missourifloden, f. eks. fra New York og Philadelphia til Pittsburgh, St. Louis og Chicago. Samlet længde 17 121 km.

Pennsylvania-systemet, form for celle-systemet, opr. uden adgang til arbejde for fangerne, senere med adgang til arbejde og derved identisk med Philadelphia-systemet.

penny [pæni] (fork: *d.*), eng. møntenhed = 1/12 sh.

penneyweight [pæni'wæɪt] (fork: *dwt.*), eng. troy-vægt = 1,5552 g.

Pensa, anden stavemåde for Penza i Sovj.

Pensacola [pænsə'ko:lə], krigshavn i V-Florida ved Mexico Golfen, USA; 37 000 indb. (1940).

pensee [pæn'se] (fr., engl: tanke), 1) stedmoderblomst (symbol på erindringen; deraf navnet); 2) brunviolett.

penzel (lat. *penicillus* lille hale), redskab bestående af skaft, hvorpå der er anbragt et bundt svineborster el. halehår af hest, grævling, bæver el. mår.

penzelskimmel (*Pen'icillium*), slægt af knopcellsvampe med penselformede knopcellbærere. Omkr. 500 arter, de fleste rådpilanter, som på brød, læder, frugt, syltetøj o. m. a. danner grå el. grønlige belegninger, alm. kaldt skimmel. Camembert- og roquefortosts modning skyldes henh. P. camemberti og P. roqueforti. Af P. notatum fås det bakteriedræbende stof penicillin. En art bruges til påvisning af arsenik. (Ill. se sp. 3495).

penzelspindere (*Or'gyia*), slægt af spindere. Hunnen plump, vingeløs; hannen m. rustbrune vinger. Æggene lægges på puppespindet på træstammer; larven, der er forsynet m. penselign. hårdele, skadelig på frugttræer. (Ill. se tilsvarende Sommerfugle).

pensjon [pæn'jo:n] (lat. *pensio* afvejning), 1) regelm. kontant ydelse, betinget af et tidl. ansættelsesforhold, spec. tjenestemandforhold. Statens tjenestemand og deres efterladte er p-berettigede efter reglerne i tjenestemandsløven af 1946. Ret til p er herefter normalt betinget af fast ansættelse for det fyldte 40. år, og afskedigelse p. g. af alder (norm. mindst 65 år), svagelighed el. a. pågældende utilregnelig

årsag. p stiger med p-alderen, det antal år udover fem, som tjenestemanden efter sit fyldte 30. år har været fast ansat, og med p-indtægten, gnmst. af lønnen med visse tillæg i de sidste tre år af p-alderen. Egenp varierer fra 18/60 til 42/60 af p-indtægten, enkep, som kan bevares ved skilsmisse, og hvis størrelse i øvrigt afh. af ægteskabets varighed, fra 16/60 til 24/60. For hvert barn under 18 år ydes tillæg til p på 240 kr. årlig for eet barn og 180 kr. for hvert derudover. Som bidrag til p afkortes tjenestemandens lønnsindsigt med 5%. Bidragene tilbagebetales ved afskedigelse uden ret til p. Kommunale p-ordninger er opbygget efter lign. retningslinier. — Private p-kasser er efter lov af 11.5.1935 undergivet tilsyn af forsikringsrådet. — 2) kost og logi. 3) d. s. s. pensjonat.

pensionat [pæn'sjo:'na:l] (fr., af lat. *pensio* afvejning), sted hvor der mod betaling ydes kost (og bolig).

pensionsforsikring, en af de nyeste livsforsikringsformer, er en kombination af opsat livrente og invaliderente. Ved p sikres der — mod et pensionsfradrag i lønnen — den ansatte et årligt beløb efter en vis opnået alder el. ved 3/3 nedsættelse af arbejdsloven. I forb. hermed tegnes ofte en enkep, p fik bet. efterh. som større private virksomheder efter stat og kommuner mønster indførte pensionering af deres ansatte funktionærer. Dertil oprettedes evt. pensionskasser, som forsikr. teknisk set tit var meget ufuldkomne og i stigende udstrækning afstøves af egl. p. Ved lov 1935 gnm. førtes statsl. tilsyn m. private virksomheders pensionskasser (gnm. forsikringsrådet), som bl. a. kræver forsikrings. tekn. dækning for pensionstilsgnene. p tegnes nu hovedsageligt af særl. p-selskaber el. af livsforsikringselskaber.

pensum (lat: det afvejede), det undervisningsstof, der skal læses i en bestemt tid (årspensum, eksamenpensum).

pen(t)a- (gr. *pente* fem), fem-

pen(t)a'eder (*pen(t)a-* + *-eder*), legeme begrænset af fem sideflader.

pen(t)a-erytritol el. *pen(t)a-erythrit* C(CH₂OH)₅, smp. 260° C, tetravalent alkohol, fremst. ved kondensering af formaldehyd med acetaldehyd i nærværelse af natrium- el. kalciumhydroxyd. p anv. ved fremst. af såk. alkydharpikser til lakker, der står godt over for vand og alkali. Også tilfattet anv. som lakråstof.

pen(t)a'go'ndodeka'e'der (gr. *pentágōnos* femkantet + *dōdeka* 12 + *-eder*), regulær krydstalform begrænset af 12 femkanter.

pen(t)a'go'ndodeka'e'driske klasse, *mineral*, hemiedrisk klasse af det regulære system. Vigtigste enkeltform pentagondodekaeder.

pen(t)a'gram' (*pen(t)a-* + *-gram*), regulær femstjerne, har fra oldtiden været anv. som trylletegn el. mystisk symbol på fuldkommenhed.

pen(t)a'klo'r (*pen(t)a-* + *klor* [difenylætan]), betegn. for DDT.

Pen(t)a'merus (*pen(t)a-* + gr. *meros* del), slægt af brachiopoder med hvelvede, glatte kalkskaller, hyppig i gotlandium.

pen(t)a'me'ter (*pen(t)a-* + gr. *meiron* mål, versemål), 6-fodet, daktylisk versemål med cæsur efter 3. arsis og indskrænkning af 6. fod til en arsis.

'pentametylen'diami'n, kadaverin, findes sammen med andre aminer i råddent kød.

pen(t)a'n (gr. *pente* 5), C₅H₁₂, mættet alifatisk kulbrinte, kp. 36°. Der eksisterer 3 isomere p.

pen(t)a'sto'mer (*pen(t)a-* + gr. *stōma* mund) el. *lingualidier*, lille dyregruppe med usikker systematisk stilling, regnes oftest til spindlerne. Legemet hos p er flere cm langt, langstrakt, fladtrykt, delt ved tværfurer i mange led. To par kiitinkroge

fortil ved mundåbningen, iøv. lemmeløs. Øjne, kredsløbs- og ånderedskaber mangler. Hertil bl. a. Pentastomum tenioides, hvis udviklingsstadier snylter hos kanin, får o. a., og hvis kønsmønde stadium træffes i næsehule og pandehuler hos hund og ulv.

Pentateuken [-'təu-] (gr. *pentateuchos*, af *pente* 5 + *teuchos* bog), hyppig anv. betegn. for de 5 Mosebøger.

pentato'nik (*pen(t)a-* + *tone*), den pentatone skala (femtone-skalaen) består af tonerne C, D, E, G og A (med bortfald af de to toner, som i det diatoniske system danner halvtonetrinene). Af uforklarlige grunde er dette den oprindeligste skala, som kan findes hos folkeslag, hvis musik-kultur ikke er så fremskreden, at de har skalaer med syv toner (f. eks. kinesere, afr. folk m. v.). Også i gregoriansk musik og i visse folkelviser finder man pentatone elementer.

pentazol [-'so:l], stimulerende middel, d. s. s. Cardiazol.

Pentalikón [pændeli'kon], 1109 m h. bjerg med marmorbrud, NØ f. Athen.

Pen'testa, handelsnavn for fosforpentaklorid, forhandles i blikdåser, der åbnes under vand og danner fortyndet opløsning af fosforsyre og saltsyre til grønt-fodrenslering.

pentidic [-'si:d], betegn. for DDT.

pent'imenti (ital. *pentimento* anger, rettelser, spor af tidl. udkast i malerier o. l.).

Pentland Firth [pændlænd 'fɜ:θ] (eng. *firth* fjord), farvandet ml. Skotl. og Orkney Øerne [på det smalleste sted 11 km br.].

pen'tode (*pen(t)-* + gr. *hodós* vej), elektronrør med 5 elektroder, benyttes som forstærkerør i radiomodtagere.

pen(t)a'so'ner (gr. *pente* 5), kondensationsprodukter af kulhydrater med 5 iltatomer (pentoser).

pen'tose (gr. *pente* 5), kulhydrat med 5 iltatomer, f. eks. arabinose og xylose.

pentoso'ri', sjælden sygdom, ved hvilken der udskilles pentoser i urinen.

Pentothal', etyl(1-metylbutyl)thioarbitarsyre, bedøvelsesmiddel, giver en hurtigt indsettende og kortvarig narkose; P indsprøjtes i form af natriumsaltet i venaen.

Pent'stemon (gr. *pente* 5 + *stēmōn* støvbærer), slægt af maskeblomstfam., hvis blomst har fire frugtbare og et goldt støvblad. N-Amer., nogle arter dyrkes i haver.

pen'tyl'alkohol', amylalkohol.

Penz [pænts], *Christian von* (1600-51), dntz. diplomat. Af mecklenburgsk adel, 1634 g. m. Chr. 4.s og Kirsten Munks datter Sophie Elisabeth; guvernør i Glückstadt og statholder i Holsten 1630-48. I 1639erne Chr. 4.s ledende udenrigs-polit. rådgiver, østrigskenlig; fortrængtes fra ca. 1640 af Ulffeldt, mistede sine fleste embeder 1648. Udsjekende, fordrucken, døde sindssyg.

pen'ultima (lat. *paene* næsten + *ultima* den sidste), et ords næstsidste stavelse.

pen'umbra (lat. *paene* næsten + *umbra* skygge), betegn. for den ydre del af en solplet. p lyser noget stærkere end solpletens kerne, umbra.

Penza [-za], by i RSFSR, Sovj. V f. Kujbysjev; 157 000 indb. (1939). Jernbanecentrum med industri.

Penzance [pæn'zæns], lokalt [pæn'zə:ns], badested og fiskerby nær Kap Land's End, SV-Engl; 20 000 indb. (1948). Meget mildt klima.

peón [pə'ɔ:n] (sp., af lat. *pes* fod), landarbejder, daglejer.

Peoria [pi'ɔ:riə], næststørste by i Illinois, USA, ml. Chicago og St. Louis; 105 000 indb. (1940).

pep [pæp] (eng., af *pepper* peber), temperament, liv, fut.

Pepe'romia (gr. *peperi* peber + *homós* lignende), slægt af peberfam., urter, ofte epifyter med kødede, vandfyldte blade. 400 arter, trop. Amer. Fl. arter dyrkes i stuer, f. eks. *radiatorplanten* P. argyria, der dog ikke tåler at stå på en varm radiator.

'**peplos** (gr.), den gl.-gr. doriske kvinde- dragt; bestod af rektangulært stykke uldent klæde, bukket over foroven, lagt i gang sammen på langs og hæftet på hver skulder m. nåle. Åben i den ene side (lakonsk **p**) el. syet sammen i siden (argivisk **p**).

Peplos.

pep'sin (gr. *peptein* koge), enzym fra mavesaften, der kan spalte proteiner til peptoner og peptoner.

pep'tase, d. s. s. pepsin.

peptidaser, proteolytiske enzymer, der kan spalte polypeptider til aminosyrer.

pep'tid'er (gr. *peptein* koge), kondensationsprodukt af to el. fl. molekyler aminosyre under etablering af peptidbindingen -CONH-. **p** opstår ved nedbrydningen af proteinstoffer.

pep'to'ner (gr. *peptein* koge), stoffer, der dannes ved enzymatisk nedbrydning af proteinstoffer.

Peppus ['pɛ:pʊs], *Johann Christoph* (1667-1752), ty.-eng. musiker. Skrev 1728 s. m. John Gay *The Beggar's Opera*, der var en vittig parodi på den ital. opera.

Pepps [pi:ps], *Samuel* (1633-1703), eng. embedsmand. Kendt f. sin *dagbog* fra årene 1660-69, en åbenhjertig skildring af tidens private og offentlige liv. Dens kodesprog tydedes først 1819-22 af den senere rektor John Smith; fuldstændigste udg. (1893-99) ved Henry Benjamin Wheatley (1838-1917). Da. fork. overs. 1939.

per (lat.) (fork. pr.), 1) gennem, over, ved hjælp af; for, til; beregnet efter; i sammensætninger ofte blot forstærkende hovedbegrebet; 2) sættes i ital. bogholderi foran navnet på den konto i journal og hovedbog, som skal debiteres.

'**Per**a, tyrk. *Bevâlu* [bæ'vø'lu], bydel i Istanbul, N f. *Det Gyldne Horn*.

Per-abro'di'l, røntgenkontrastmiddel til urinvejene.

Perak (eng. ['pæ:ə, pə'ræk]), stat i Malaja; 20 668 km²; 993 000 indb. (1941).

perakti'vin el. *pyrogos*, p-toluolsulfodilokramin (el. diklorsulfamid), et relativt mildt virkende blege- og afslætningsmiddel, uoploseligt i vand, opl. i alkalier.

per aspera ad astra (lat.; ad besværlige (stier) til stjernerne, d. v. s. gnm. kamp til sejr), tillempet citat fra Hesiods *Arbejder og Dage*, kendt gnm. Seneca; alm. som valgsprog.

perbo'ra't, salt af perborsyren.

perbo'rsyre (*per-* + *borsyre*), *HBO₃*, boroversyre, er ubestandig. Natriumsaltet anv. som desinfektions- og blegemiddel.

perbu'na'n (synt. kautsjuk), »*Buna N*«, fremst. ved sampolymersering af butadien og akrylnitril, der hverken opløses el. kvælder m. benzin og olie; anv. i maskinbygn., til kabelisolation og til bilringe.

Perca'i'n, lokalbedøvelsesmiddel, anv. især på hud og slimhinder samt sår.

percales [-kal] (fr. fra *tamil*-sprog), 1) ret lette, lærredsvævede bomuldstøjer, ensfarvede el. med påtrykte mønstre; anv. til skjorter; 2) sværere, kiptet bomuldstvævede med indvævede blå el. røde striber (arbejdsbluser).

per cassa (ital.; gnm. kassen), mod kontant betaling.

perception [-sæp-] (lat. *percipere* indoptage, opfatte), opfattelse af noget på grundlag af sansedata; iagttagelse.

Perceval [pæ:rsə'væl], den fr. form for *Perceval*.

perch [pø:tʃ] (eng. stang), 1) d. s. s. rod; 2) flademål = 30 1/4 square yards = 25,29 m².

Perche, Col de la [kol d(ə) la 'pærʃ], 1557 m h. fr. bjergpas i Pyrenæerne.

percheronhesten [pærʃə'nɛst], stor, ret svar fr. trækhestearce; hjemmehørende i landskabet Le Perche nær Paris.

Percier [pær'sje], *Charles* (1764-1838), fr. arkitekt. Arbejdede s. m. Fontaine, var især fremragende som interior-arkitekt.

Den **P**-ske dekorationsstil, der var af stor bet. for empire-stilens udvikling, var længe beundret, havde endnu i 1870'erne forkæmper herhjemme.

Percy ['pɛ:si], *Henry*, kaldet *Hotspur* ['hɔ:tspø:(j)] (hedspore) (1364-1403), jarl af Northumberland, hjalp 1399 Henrik 4. på tronen, gjorde oprør mod denne og faldt ved Shrewsbury.

Percy ['pɛ:si], *Thomas* (1729-1811), eng. litterat. Udg. 1765 den berømte folkevissesamling *Reliques of Ancient English Poetry*, der fik stor betydn. som inspiration for samtidens og romantikkens digtere.

per'dendo el. *per'dendosi* (ital.), *mus.*, tabende sig, aftagende i styrke, hændende.

Per'dikkas, makedonsk rigsforsøger 323-21 f. Kr., søgte forgæves at hævde rigsheden mod Alexanders generaler, dræbt under felttog mod Ptolemaios.

Per Døver og Kirsten Kimer, træfigurer fra ca. 1500 på urværket i Roskilde domkirke.

père [pæ:r] (fr.), fader.

'**per**eat (lat.), gid det må gå ham galt! ned med ham!

Père Duchesne, Le [la'pæ:r dy'ʃœ:n] (fr.; far D.), symbol f. den jævne mand i Frankrig; hyppigt avisnavn. Den kendteste **P** blev udgivet af Hébert 1790-94, bidrog til at radikalisere de brede lag i Paris.

Perle'kop-tangen forbinder Krim og Ukraine; mindste bredde: 7 km. Den Røde Hærs forcering af **P** 1920 førte til general Wrangels nederlag på Krim og til afslutning af borgerkrigen i Rusland. Nov. 1941 trængte tyskerne efter svære kampe over **P** ned på Krim. Apr. 1944 forceredes **P** af sovjettropperne.

Père-Lachaise [pæ:rla'ʃæ:z] (navn efter Ludvig d. 14.s skriftfader, der ejede vidtstrakte haver på dette sted), kirkegård i Paris, anlagt 1804, rige gravmæler over bl. a. Balzac, Chopin, Oscar Wilde, Sarah Bernhardt og over Abailard og Héloïse (ikke begravet der). 1871 stod de sidste kampe mod kommunarderne på **P**.

peren'rende (lat. *perennis* vedvarende), planter, som lever og sætter frugt i fl. vækstperioder.

Pérez de Ayala ['pæ:rəz də a'jalə], *Ranón* (f. 1880), sp. forfatter og kritiker, især noveller og romaner, skrevet i en fremragende stil, præget af sp. humor.

Pérez de Hita ['pæ:rəz də 'ita], *Ginés* (o. 1544 - o. 1619), sp. forfatter, har ved sin skildring af maurerrigets undergang haft bet. for Chateaubriand.

Pérez Galdós ['pæ:rəz gal'dós], *Benito* (1845-1920), sp. forfatter. Skrev samfundsromaner i stærkt liberal, antiklerikal ånd som *Doña Perfecta* og *Fortunata y Jacinta* (1887). Endv. 46 bind *Episodios nacionales* (1881-1912), hist. fortællinger.

per'fas et nefas (lat.), med rette og urette.

per'fekt (lat. *perfectus*, af *perficere* fuldende), fuldendt, ulastelig; perfektio'ne're, *gøre fuldkommen*; udvikle, ud-danne; perfektio'nisme, d. s. s. perfektibilitet.

perfektibili'te't, evne til at gøre fremskridt; i d. kristne teol. betegn. for den opfattelse, at kristendommen først efterhånden når frem til sin fuldendte form, idet alt endnu ikke er givet gnm. åbenbaringen i Kristus.

'perfektiv (lat. *perfectus* fuldendt), *gramm.*, den konstaterende el. momentane aktionsart.

'perfektum (lat. *perfectum* det fuldendte), *gramm.*, fornutid, f. eks. »har skrevet«.

per'fid (lat. *perfidus* troløs), falsk, bevidst vilddedende, fordrejet; per'fid'i', svig, falskhed, gemhed.

perforation (lat. *perforare* gennembore), gennemboring, gennemstik. Samlet betegn. for læsioner (fremkaldt af stik el. betændelse) af hulorganer, hvorved der kommer hul fra organets indre til omgivelserne, f. eks. p af bugvæggen, p af en tarm, ligesom et mavesår kan perforere til den fri bughule.

perfo'rat (lat. *perforare* gennembore), apparat, der omsætter telegraftegn til huller i en papirstrimme.

perfo're'ring (lat. *perforare* gennembore), gennemhulning af tryksager (f. eks. frimærkeark), der senere skal deles i mindre dele.

performance test [pə'fɔ:məns'tæst] (eng. *performance* udførelse), intelligensprøve, som ikke kræver sprogbeherskelse, men alene består i udførelse af praktiske småopgaver.

perga'men't, skind af ged, får, svin el. kalv tilberedt uden egl. garvning, men ved afhåring i kalk og ved slibning. Navnet stammer fra byen Pergamon, hvor metoden fra 4. årh. f. Kr. blev anv. og afløste papyrus som skrivemateriale. **p** anv. stadig til bogbind.

Pergamón, Moses (f. 1893), fl.-sv. komponist. Musikanmelder i *Sthlm*.

pergamentpapir, svovlsyrebehandlet ulimmet papir med hornagtig karakter. Det meste **p** er behandlet med en opløsning af glykose el. glycerin for at gøre det smidigt. Egnet til emballering af næringsmidler.

Pergamino, jernbaneknudepunkt i Argentinas pampas, 200 km V f. Buenos Aires; ca. 90 000 indb.

'**Pergamon**, oldtidsby i NV-Lilleasien (nu tyrk. by Bergama). Centrum i et uafhængigt og efterhånden mægtigt kongerige 280-133 f. Kr., grl. af Filetairo, udvidet ved Roms sejr over Antiochos 3. 189, testamenteret Rom 133.

Rekonstruktion af en fløj af Zeuss- alteret i Pergamon.

Ved siden af Alexandria hovedsæde for gr. videnskab. Bet. ruiner og skulpturfund, bl. a. relieffriserne m. kampe ml. guder og giganter fra det kolossale Zeus-alter (1. halvdel af 2. årh. f. Kr.), på den meget høje, terrassebyggede Akropolis. Her desuden paladset, biblioteket, templer f. Athena Polias (ca. 300 f. Kr.), Dionysos, Trajan m. fl., teater og gymnasium. På slækten Asklepios-helligdom og kursted, rom. amfiteater og termer.

'**Pergamos**, Trojas højborg.

perga'my'n, gennemsigtig, fedtet papir («smørrebrødspapir»), fremstillet af stærkt udmalet sulfiteløst cellulose.

'**Perge**, oldtidsby i Pamfylusien. I rom. tid provinshovedstad.

perglycerin og perkaglycerin er konc. opløs. af hehl. mælkesyrens natrium- og kaliumsalt. Anv. som glycerinerstatning.

'**per gola** (ital., af lat. *pergula* fremspringende tilbygning), åben søjlegang med løvtag, løvhytte.

Pergolesi (*Pergolese*), *Giovanni Battista* (1710-36), ital. komponist til 15 operaer, herimellem *La Serva padrona* (pigen som herskab) (1733, Kbh. 1900), 12 kantater, over 30 trionlater, sinfonier, ork. koncerter, 6 messer og adskillige andre kirkelige værker.

perhy'dro'l (*per-* + gr. *hydōr* vand), en vandig 30% opløsning af brintoverilt.

peri- (gr. *peri*), omkring-, om-.

peri'al (fork. af *imperial* (kortspil), egl.: visse gode kort på en hånd), rus; peri'alise'ret, beruset.

Peri'an'der (gr. *Pe'rlandros*), tyrant i Korinth 625-585 f. Kr., søn af Kypselos, udvidede Korinths somagt, holdt adelen nede, beskyttede kunst og litt., en af de *syv vise*.

periarteri'itis (*peri-* + *arteri-* + *-itis*), betændelse i pulsårerens (arterierens) ydre hinde.

peri'astron (*peri-* + gr. *ástron* stjerne), for en stjerne i et dobbeltstjernesystem det punkt i dens relative bane om den anden komponent, hvor afstanden til denne er mindst (jfr. perigæum og perihelium).

pericard'itis, betændelse i pericardium.

peri'cardium (*peri-* + gr. *kardia* hjerte), hjertesækken.

perichon'dritis [-kón], betændelse i den bindevævshinde (perichondrium), der omgiver og ernærer brusk.

perichondrium [-'kón-] (*peri-* + gr. *chondros* brusk), bruskhinden.

per'iculum (lat.), fare.

peridi'ne'er (*peri-* + gr. *dinetn* hvirvel), d. s. s. furealger.

peri'do't (fr.), olivin, især klar olivin.

perido'tit (af *peridot*), ultrabasisk dybbjergart, hvis hovedbestanddel er olivin, den diamanførende kimberlit.

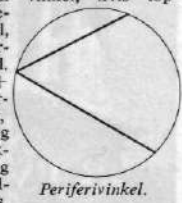
Périer [pe'rje], *Casimír* (1777-1832), fr. politiker. Bankier, støttede Ludvig Filip, 1831-32 førstemin.; konservativ, slog uro ned i Lyon.

peri'fe're 'nerveseyste'm omfatter alle nerver, der afgår fra hjernen og rygmærven samt de nervecellegrupper (ganglier), der ligger i relation til disse.

peri'fe'ri' (gr. *periféretia* omkreds), omkreds af cirkel; udkant; peri'fe'r, af-sidesliggende; uvæsentlig; peri'fe'risk, ang. omkreds; flygtig, overfladisk.

periferivinkel, en vinkel, hvis top-punkt ligger på periferien af en cirkel, og hvis ben er korder i denne cirkel.

peri'fo'n (*peri-* + *-fon*), *sov.*, undervandslytteapparat, hvormed afstand og retning til neddykkede genstande og fremmede støjkluder kan bestemmes.

En af en generator frembragt højfrekv. vekselstrøm (ca. 35 kHz) føres i kortvarige impulser til en oscillator i skibsbunden, hvorved der vandret udsendes lydølger. Det reflekterede ekko (afstanden) opfanges af oscillatoren (der, når den ikke fungerer som sender, er koblet som modtager), omdannes tilelekt. svingninger, forstærkes og kan direkte aflæses på et viserapparat, inddelt i m.

peri'frase (gr. *perifrasis* omskrivning), 1) *gramm.*, dannelse af gramm. former ved hjælp af ord i st. f. ved fleksion, som da. *passiv* med »blive« i st. f. ved endelsen -s; Bogen blev kasseret = bogen kasseredes. 2) *litt.*, retorisk el. poet. omskrivning, hvorved en person el. genstand nævnes ved sine egenskaber, virkninger o. l. (den almægtige = gud). Den mest outrerede perifrastiske teknik repr. af den isl. skjaldedigtningens kenninger.

Périgord [peri'gór], sydvestfr. landskab, omtrent lig m. dept. Dordogne.

Périgueux [peri'gø], fr. by i dept. Dordogne; 41 000 indb. (1946). Maskin- og møbelindustri. Rom. ruiner. Byzantinsk påvirket domkirke. Tidl. hovedstad i grevskabet Périgord.

perigæum [-'gæ:om] (*peri-* + gr. *gê* jorden), det punkt i Månens bane om Jorden, der er nærmest Jorden, mods. apogæum.

peri'he'l(ium) (*peri-* + gr. *helios* solen), det punkt i en planet-el. kometbane, der er nærmest Solen, mods. aphelium.

Perikles (gr. *Periklēs*) (d. 429 f. Kr.), athensk statsmand; styrede fra 461 som folkepartiets fører Athen, udviklede demokratiet, gav heliasterne diæter, søgte at vinde herredømme på det græske fastland, men måtte opgve det 446, sluttede fred med Persien 449, påbegyndte den pragtfulde udsmykning af Akropolis, beskyttede kunst og litteratur, samlede en kreds

af fremtrædende mænd omkring sig, bl.a. Anaxagoras og Feidias. Han forbedredesamtidigt Athen på den uundgåelige konflikt med Sparta. Hans ledelse af den peloponnesiske Krig (fra 431) var kraftig og heldig, men 429 døde han af pest.

Perikles.

peri'kope (gr. af-snit), skriftstykke til liturgisk oplæsning, opr. fra G. T. og fra evangelier og apostelbreve, siden en epistel (brevstykke) og et evangelium. De luth. kirker overtog den kat. p-række, de reformerte har ingen fast tekst. I Danmark indførtes 1885 en ny p-række.

Pe'rikum (gr. *hypér* over + *ereiké* lyng), 1) slægt af P-fam. Urter el. halvbuske med olieagtige i de mods. blade. Gule, femtallige blomster med mange støvblade i knipper. 300 arter. I Danmark fl. arter, alle urter. Blomster og knopper benyttes p. gr. af deres indhold af aromatiske olier som tilsætning til brændevin, som derved rødfarves. Et par fremmede arter er havestauder. (Ill. se farvetavle Grøftekantens Planter); 2) akvavit, tilsat el. udtræk af P-planten.

perillaolie (nylat. *perilla* lille pære), hurtig-tørrende olie, der udvindes af frøene fra den læbeblomstrede *Perilla* *ocymoides*, der dyrkes i Ostindien, Kina og Japan. Frøenes olieindhold er gnmstl. 38 %. Anv. især i lakindustrien.

Perim [p'iarim], arab. *Barim*, brit. ø under Aden i Bab el Mandeb-strædet; 15 km²; 360 indb. (1946).

peri'me'ter (*peri-* + *-meter*), 1) *mat.*, omkreds af en plan figur; 2) *med.*, grad-bue til bestemmelse af synsfelt.

perime'tritis (*peri-* + *metritis*), betændelse i livmoderens bughinde.

perineopla'stik (*perineum* + *plastik*), plastisk operation for at gendanne mellemkødet, når det er udrevet ved fødsler.

peri'neum (nylat. fra gr.), *med.*, mellemkødet.

perineu'ritis (*peri-* + *neur(o)-* + *-itis*), nervebetændelse, som særlig angriber bindevævet omkr. nerven.

peri'ode (gr., af *peri-* + *hodos* vej), kredsløb, tidsrum; karakteristisk hist. tidsafsnit. - *astron.*, omløbstid (planeter, kometer, dobbeltstjerner), ved foranderlige stjerner det tidsrum, efter hvis forløb lysvekslingen gentager sig. - *elekt.*, for en vekselstrøm el. -spænding tiden ml. to på hinanden fig. tidspunkter, hvor strømstyrken har samme størrelse og retning; - *fys.*, ved en harmonisk svingning tiden for en sving. fra et yderpunkt til et andet og tilbage til første (helsvingning). - *geol.*, større tidsafsnit i hvilket flora og fauna har en nogenlunde ensartet karakter. I løbet af en p aflejres en geol. formation. p har samme navn som formationen, evt. med tilføjelsen -tid. - *gramm.*, kæde af sammenhørende sætninger. - *med.*, menstruation.

periodelæsning, undervisningsmetode: fl. fags undervisningstimer anv. for en kortere tid til eet af fagene, hvorefter der skiftes om til det næste. Hvert fags samlede timetal respekteres.

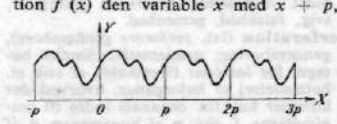
periodeomformer, elektr. maskine, der omformer vekselstrøm af et periodetal til vekselstrøm af et andet periodetal.

periodicit'e't [-isi-] (af *periode*), regelmæssig genkomst.

peri'odisk (af *periode*), tilbagevendende med visse mellemrum.

periodiske system, grundstoffernes, se grundstof.

periodisk funktion. Erstatte i en funktion $f(x)$ den variable x med $x + p$,

hvor p er et fast tal, fås en ny funktion $f(x + p)$ af x . Stemmer denne overens

med $f(x)$, er altså $f(x + p) = f(x)$ for alle værdier af x , kaldes $f(x)$ en p med perioden p . Funktionen grafiske billede (ill.) består af gentagelser af samme kurvestykke. Forskydes billedet stykket p i x -aksens retning, kommer det til at dække sig selv.

periodisk litteratur, publikation, der udkommer med bestemte tidsmelle-rum, større end en dag.

perio'dontium (nylat., af *peri-* + gr. *odis*, gen. *odontos* tand), den behinde, som omgiver tandens rod; perio'don'ti-tis, betændelse i denne hinde.

peri'ost (*peri-* + gr. *ostéon* knogle), *med.*, behinden.

perio'stitis, behindebetændelse.

peripa'te'tiker, tilhænger af den peripa-tetiske skole.

peripa'te'tiske skole (gr. *peripatos* spadseregang), den af Aristoteles i Lykeions spadseregange grl. filos. skole.

Per'ipatus (gr. *peripatos* det at gå omkring), ejendommeligt ormelig, dyr af gruppen Onychophora. Ander v. luftform som insekter, men må dog sikkert opfatte som en til landlivet omdannet børste-orm. Trop. regnskove.

periprok'titis (*peri-* + *prokt(o)-* + *-itis*), betændelse i bindevævet omkr. endetarmen, ofte i form af byld.

per'ipteros (gr. af *peri-* + *ptéron* vinge, fløj), antikt tempel m. omgivende søjlerække.

peri'sko'p (*peri-* + *-skop*), kikkert, der anv. i neddykkede u-både til orientering over havoverfladen, bestående af lodrette teleskop, vandtæt ført op gnm. u-bådens trykskrog, med objektiv og okular anbragt henh. foroven og forneden, idet et system af spejle og prizmer leder lysstrålerne fra obj. til okular. p kan drejes hele horisonten rundt, og obj. endvi-der opad af h. t. observation af fly.

peristal'tik (gr. *peristaltikos* omsluttende), en fremadskridende, ringformig kontraktion af et rørformigt organs ring- og længdemuskulatur, der tjener til at drive indholdet fremad. Findes i spiserar, tarm, urinleder o. a. steder.

peristal'tin (af *peristaltik*), stærkt afførende stof i cascarabark.

peristerolo'gi' (gr. *peristerá* due + *-logi*), d. s. s. duellebhaveri.

peri'sty'l (gr.-da. af *peri-* + gr. *stylos* søjle), i gr. arkitek. en omløbende søjlehal i en gård el. et rum.

peri'the'cie [-sia] (*peri-* + gr. *théké* gemme) el. *sæksporehus* kaldes sporehuset hos kernesvampe.

peritoneum [-'ne:om] (nylat., af gr. *peritónos* spændt rundt om), bughinden.

perito'nitis, bughindebetændelse.

peri'u'ker (gr. *perioikoi* = de omboende), i oldtiden Sparta og Thessalien navn på de omboende vasaller.

Perk [pærk], *Jacques* (1859-81), höll. forfatter. Udpræget skønhedsdyrker, skrev natur- og kærlighedslyrik, sonnetkran-sen *Mathilde* (udg. 1882 ved W. Kloos). P-s lyrik indleder 80ernes modernisme.

perkarbona'ter fås af alkalikarbonater ved elektrolyse; anv. som blegemidler i vaskpulver i st. f. perborater.

perklo'ra't, salt af perklorlyren, klorover-syre ($HClO_4$). p-sprængstoffer se cheddrit.

perko'lator (lat. *percolare* gennemsi), apparat til udtrækning af plantedele o. a. råmaterialer med vand el. andre opløsningsmidler.

perkussion (lat. *percussio* rystelse, slag, stød), 1) *med.*, bestemmelse af organers leje og tilstand ved hj. af en banken på legemets overflade; 2) *mil.*, rystelse ved skarplets anslag, hvorved et brandrør tændes.

perkussionsinstrument, musikinstru-ment, hvor tonerne frembringes ved at blive anslået: trommer, pauker, triangel osv., men i videre forstand også klaver.

perle, i bogtryk skriftgrad på 5 punkt; *zool.*, se perler.

perlebønne, havebønne med små rund-agtige frø og små bælg, der anv. i hel tilstand.

perlèche [-'læ:] (fr., engl. slikken sig), fure i mundvigen, alm. hos slikkende børn og ved dårligt tilpassede forlorne tænder.

perleessens, stof der udvindes af skæl-lene af den alm. løje og som anv. til overtræk af romerske perler.
perlefirben (*Laercia ocellata*), brunligt firben m. blå, mørkkantede øjepletter. N-Afrika, SV-Europa.
Perlefiskerne, opera af G. Bizet. (Paris 1863, Kbh. 1900).
Perlefloden, da. navn på Pearl River i Kina.
perleglimmer, da. betegn. f. margarit.
perlehirse, d. s. s. negerhirse.
perlehue, hue besat med perler el. ædelstene. Anv. af fornemme damer i 16. årh.
perlehyacinth, d. s. s. druehyacinth.
perliche (*Nu-mida mele-agris*), temmelig stor hønsfugl, hovede og hals nøgne, fjerdragten m. små hvide pletter, han og hun ens. Afr. og Madagascar; har siden oldtiden været holdt tæmmet i S-Eur. I Afr. desuden en del nærbeslægtede arter.

perleløg (*Allium ampelo-prasinum hol-mense*), køkkenurt med underjordiske løg, der kan anv. til pickles og syltning. Løgene lægges i sept. 3 cm dybt og tages op næste sommer.
'perlemor' (ældre dansk: perlemoder, d. v. s. perlerens moder), det indvendige, ofte stærkt glinsende lag i muslinge- og snegleskaller. Afsondres af kappens overflade, består overvejende af calciumfosfat. Yndet materiale for kunsthåndværk i middelalderen anv. til små relieffer, i Renæssancen til portrætmødballerne, indlagte våben, kasser m. m., i barokken til pokaler og senere til møbelintarsia og mange slags småting.

perlemorskyer, skyer, der er stærkt farvede med perlemorsfarver. Højde ca. 25 km, hvorfor de kan belyses af Solen temmelig længe efter dens nedgang el. før dens opgang. Oprindelse ukendt, forekomst sjældn; farverne skyldes lysets interferens i skykpartiklerne.
perlemorsommerfugle (*Argynnis*), dag-sommerfugle, brune, mørkplettede vinger. Undersiden m. selvglinsende pletter. Fl. arter i Danm. (Ill. se tavle Sommerfugle).
perlemuslinger (*Avicula margaritifera* m. fl.), muslinger, flade, skæve m. tykt perlemorslag. Trop. og subtrop. have. Genstand for fiskeri.

perler, kugleformede el. ovale, sjældnere uregelm. kalkudskillelser, hvis yderste lag har stærk glans, og som forekommer hos forsk. kalkskallede dyr, navnlig muslinger. Opstår som regel ved, at et fremmedlegeme (snylter, sandskorn) kommer ind i kappen, hvorpå dypet udskiller kalk omkring det. p kan opnå stør værdi. Fiskeri efter p-muslinger drives i trop. have (Ceylon, Indonesien, N-Austr. m. fl.). Nu anbringes ofte fremmedlegemer i p-muslingerne for kunstigt at forøge p-dannelsen.

perler, kunstige er oftest glasperler, små hule glaskugler, der fyldes med fiskeskæl el. voks, el. også fremst. ved drejning af elfebenen, alabast, galalit o. a. Omkr. 1920 beg. Japan en slags massefabr. af de såk. kulturperler. Perlemuslingen forsynes kunstigt med et fremmedlegeme og bliver i nogle måneder nedlagt under vand i såk. perleplantager. Kulturperler kan blive store og regelmæssige, men opnår aldrig den ægte perles glans. De kan skelnes fra de ægte ved røntgenundersøgelser.
perlestav, arkit., dekoreret liste, formet som en række runde el. ovale perler, til tider skilt af ring-led.
perlesten, sten med størrelse 5-10 mm.
perlestikning, påsnyning af ægte perler og ædelstene. p i forb. m. guld- og silkebroderi kendes bl. a. fra middelalderl. kirkebroderier og fra Renæssancens dragter. Uægte perler og kulørt glas anv. under barok og rokokko; det uægte perlebroderi når sin kulmination i klunketidens tasker, puder m. m.

perlesygge, særlig form af tuberkulose i de store legemshulheder, især hos oxsen.

Navnet skyldes dannelsen af tætstillede, runde, små knuder, som minder om perler.
perleugle (*Aegolius fulviterus*), lille, nordisk ugle, fjerdragt m. lyse pletter. I Danm. som vintergæst.
perlevægt, finvægt til bestemmelse af vægte perlers værdi. Nu anv. meter-karaten = 200 mg som vægtenhed.
Perlis [*po:lis*], stat i Malaja; 803 km²; 58 000 indb. (1940).

per'lit, 1) (af perle), glasagtige bjergarter, der under afkølingen er størknede under dannelsen af talr. kugleformede legemer; - 2) en eutektisk blanding af ferrit og cementit med et kulstofindhold på 0,9 %. p er en vigtig strukturbestanddel af alm. stål. Den krystalliserer i vekslende fine lameller af ferrit og cementit, hvilket giver et perlemorsagtigt skær på polerede og ætsede flader (heraf navnet).
'Perlon (ty.), helseyntetiske æggehvide-stof-lign. tekstiltæver af superpolyamider (fra 1939); af lign. art som Nylon.
Perm, til 1940 navn på byen Molotov i Sovj.

per'm (efter tidl. guvernement i Rusl.), yngre paleozoiske formation. Floraen i beg. omtr. som i karbon (bregner og traegt. karkryptogamer), senere som trias (bregner, cykadeer, nåletræer). I Eur. ret fattig marin fauna (brachiopoder, ammonitter), men rig forskvandsfauna (krebs, ganoider, urpadder, krybdyr). p omfatter i MI.-Eur. 2 afid., nederst rothiendes, mest røde sandsten (ørkendannelser), derover zechstein (kalksten, gips og stensalt) fra indhav. Åbenhavsfacies fra S-Eur., Indien, Ural og N-Amer. (Tethys-havet). Stort sydkontinent med istidsdannelser i Sydafr., Indien og Austral. og landdannelser med talr. hvirveldyr i Sydafr. (Karroo-formation, delvis trias).
permalloy [*pa:m'alöj*] (eng., af lat. *permare*, trænge igennem. + eng. *alloy* legering), jern-nikkellegering med 40-80% Ni, anv. i elektroteknik på gr. af høj magnetisk permeabilitet.

perma'nen't (lat.), vedvarende, konstant.
permanent befæstning, stærke fæstningsværker, bygget i fredstid.
permanentbølgnng, fællesbetegn. for metoder (først anv. i Engl. 1906), hvorved glat hår bibringes krøl for en længere periode (som regel 1/2-1 år). Idet det glatte hårs runde struktur v. hjælp af (varme og kemikalier ændres til oval i lighed med naturligt krøllet hår).

permanente luftarter kaldtes tidligere brint og helium, før det var lykkedes at fortræde dem til vædske.
permanente revolution, 1) hos Marx betegn. for proletarietets bestræbelser for at få den borgerlige revol. (mod feudalismen) til at vokse over i den socialistiske revol. (mod kapitalismen); 2) hos Trotskij den opfattelse, at den bolsjevikiske revol. i Rusl., for at bestå, måtte fortsættes af omvæltninger i V-Eur. (mods. Lenins og Stalins påstand om muligheden af isoleret russ. revol.).

Permanente Udstilling for Dansk Kunsthåndværk og Kunstindustri i Danm., Den, grl. 1931. Lokaler i Vesterport, Kbh.

permanenthvidt, malfarve bestående af fældet bariumsulfat.
'permanganat' (*per-* + *manganat*), salt af manganoversyren. Det vigtigste er kaliumpermanganat, *KMnO₄*.
permeabilitet (lat. *permeare* trænge igennem), 1) kem.-fysiol., membraners gennemtrængelighed for vædske og opløste stoffer. En membran kaldes permeabel, hvis den let gennemtrænges af vand med opløste stoffer, impermeabel, hvis den slet ikke gennemtrænges, og semipermeabel, hvis den helt el. delvis udelukker de opløste stoffer, men lader vandet passere. I planters og dyrs celler anses det yderste protoplasmalag at have karakter af en semipermeabel membran, der lader lavmolekylære stoffer passere, og som måske i områder består af lipid, der lader visse højmolekylære stoffer, der er opløselige i lipoider, passere gnm. membranen. Smlgn. osmose; 2) fys., forholdet ml. den magnetiske feltstyrke inde i et stof (den magnetiske

induktion) og den magnetiserende feltstyrke. p er af størrelsesordenen 1000 for ferromagnetiske stoffer, lidt større end 1 for paramagnetiske og lidt mindre end 1 for diamagnetiske stoffer; 3) søv., den procentdel af et rum i et skib, der kan fyldes med vand. Benyttes ved beregning af et skibs flyde-evne.

permission (fr. fra lat.), tilladelse, forlov; orlov; tilgivelse. permissioner, bukser. permit'te're, tillade, hjemsende. permit'ten't (sv., af lat. *permittere* tillade), soldat, som har orlov.
permitterat-traffic gennem Sverige, den tyske. Efter afslutningen af kampene i No. juni 1940 gav Sv. ved en under stærkt politisk pres undertegnet overenskomst af 8. 7. s. år Tyskl. ret til at lade ty. soldater på orlov rejse gnm. Sv. fra No. til Tyskl. og tilbage. Overenskomsten opsagdes af Sv. i juli 1943.

'permkarbonske lstd., lstd fra overgangen ml. karbon og perm i Sydafr., Forindien, Austr. og S-Amer. Aflejringerne er hærdnet moræne og fluvioglacial dannelser.

permutatjo (lat. *permutatio* ombytning), mar. Når der er forelagt et antal ting (f. eks. tal, bogstaver, punkter), kaldes enhver gruppe af ting, udvalgt blandt de forelagte og ordnet i en rækkefølge, en p.
permu'tit (lat. *permutare* ombytte), et aluminiumnatriumsilikat (en slags kunstig zeolit), der virker som ionbytter. Da dets natrium let udveksles med andre metaller (calcium, mangan, jern, magnesium), benyttes p som vandafhædningsmiddel. Kan regenereres med natriumklorid.

Pernambuco [*per'nã'buku*], stat i NØ-Brasilien; 128 300 km²; 2 994 000 indb. (1946). Hovedstad: Recife. Erhverv: kvægavl, bomuldsdyrkning.
'Pernau, ty. navn på Pärnu i Estland.
pernicios [*pe'nis*] (fr., af lat. *perniciosus*, ødelæggende), ondartet, ødelæggende.
pernicios anæmi, se anæmia perniciosa.
Per'nille, holberg'sk tjenestepigefig., kendt fra bl. a. »Henrik og Pernille».

peroksy'd (*per-* + *oksyd*), særlig iltholdig forb. af metal el. metalloid med ilt. I p har det til ilt en bundne grundstof reelt el. tilsyneladende en anden valens end i andre kendte forb. Ved hydrolyse kan p danne brintoverilte. Af org. p skal nævnes benzoylp, der bl. a. anv. som blegemiddel (olier, mel) og katalysator; æter, tetrahydrofuran m. fl. danner frivilligt p, der let eksploderer ved opvarmning.

peroksy'daser (*per-* + *oksydaser*), enzymer, der spaltes brintoverilte, f. eks. katalase.
peroksy'disovovlsyre, *svovloversyre*, *H₂S₂O₈*; har bet. ved fremst. af brintoverilte.
peroksy'monosovovlsyre, sulfomonopersyre, Caros syre, *H₂SO₅*. Stærkt iltning-middel.

Perón [*pe'røn*], Juan Domingo (f. 1896), argentinsk polit. Leder f. revolutionær, USA-fjendt. officersgruppe; havde hovedindflydelsen 1943-44, tog magten ved statskup 1944, krigsmin. 1944-45. Styret okt. 1945 ved militærrejsning under påvirkn. fra USA, atter til magten efter valgsejr. Fra 1946 president m. diktatorisk magt, støttet til popularitet i de brede lag, arbejdervenlig; søgte nu forståelse m. USA. G. 1945 m. d. tidl. skuespillerinde Eva P (f. 1919), som efterhånden besidder en ikke ringe polit. indflydelse.

Pero'nin, benzylmorfin, stærkt hostestillende.
pero'næus 'nervus [*pe-ro'næ:us*] (gr. *perone*, egl. bøjenål (fibula)), endegren fra ischiasnerven. Den forsyner navnlig liggens yderside.
Perosi [*pe'rosi*], Lorenzo di (f. 1872), ital. komponist og abbed. 1897 oratorietrilogien *Markus-Passion*, *Kristi Forkærelse* og *Lazarus' Opvækkelse*, blev n. å. kaldet til dirigent for Det Sixtinske Kapel i Rom 1898-1915.

Perov [*pe'rov*], Vasilij (1832-82), russ. maler. Folkelivsbilleder og portrætter, bl. a. af *Dostojevskij*.
perpendicular style [*pe:pən'dikjula*

'stail' (eng. lodret stil el. *Tudor style*), eng. sengotik omkr. 1400-1500. I **p** er de dekorative led tætstillede, overvejende lodrette, men tagene er flade og gavlene lave. Karakteristisk for **p** er endv. tudorbladet (ill. se Tudor style), og den kølførmede tudor bué.

perpendikel (lat. *perpendicularis* blylod), pendul i ur; perpendikula'er, lodret. **perpendikula'er**, søv., lodrette linier trukket gnm. lastevandliniens skæringspunkter med forkant af agterstævnen og agterkant af forstævnen.

perpetuel (fr., af lat.), vedvarende.

perpetuum mobile (lat. *perpetuum* vedvarende + *mobile* noget bevægeligt), el. *evighedsmaskine*, en maskine, der til stadighed skulle kunne udføre arbejde uden at få tilført energi; **p** er en umulighed if. energisætningen. Et **p** af anden art er en maskine, der vedvillende skulle kunne omdanne varme fra en enkelt varmebeholder til mek. arbejde. Dette strider ikke mod energisætningen, men er dog en umulighed ifølge varmeteorien's anden hovedsætning.

Perpignan [pærpi'njå], sydr. by nær Middelhavet; 75 000 indb. (1946). Stor handel med landbrugsprodukter. - Hovedby i Roussillon. Fransk 1659.

perpleks (lat. *perplexus* forvirret), ude af fatning, rådvild, paf.

per procura (lat.), if. fuldmagt (fork. *P. p.*).

Perrault [pær'ro], Charles (1628-1703), fr. forfatter, broder til Claude **P**; berømt for sin genfortælling af de gl. folkeeventyr om Rødhætte, Askepot osv. Gav ved sit digt *Le siècle de Louis le Grand* (1687) stedet til den store litt. strid mellem »de gamle« (Boileau o. a.) og »de moderne« (P. Fontenelle o. a.).

Perrault [pær'ro], Claude (1613-88), fr. arkitekt, matematiker, opr. læge. Broder til Charles **P**. Hovedværk: *Louvers aedificatio* (1666-70).

Perret [pær'ræ], Auguste (f. 1874), belg.-fr. arkitekt, der s. m. brødrene Gustave (f. 1876) og Claude (f. 1880) har gjort et banebrydende arbejde for anv. af jernbeton i bygningskunsten. Bedst kendt er St. *Thérèse* kirken i Montigny (1925), hvor den rå beton for første gang anv. uden overfladebehandling i kirkebygninger.

Perrin [pær'ræn], Jean Baptiste (1870-1942), fr. fysiker. Undersøgelser over Brown'ske bevægelser, der førte til bestemmelse af Loschmidts tal. Nobelpris 1926.

perron [pær'røn] (fr.: trappe uden for hus), platform el. forhøjning langs jernbanespor el. foran en bygning.

Perry [pær'i], Ralph Barton (f. 1876), amer. filosof. En af grundlægg. af nyrealismen. Har bl. a. skr. *General Theory of Value* (1926).

per se (lat.), ved sig selv, i og for sig. **perse**, gl. ord for en vinpresse.

Persea, bot., d. s. s. *avocado*.

Persefone (gr. *Persephónē*), i gr. rel. datter af Demeter, gudinde i Eleusis.

Perseiderne (af *Perseus*), stjerneskudsværm; augustmeteor.

Persepolis, det gr. navn på en af Old-Periens hovedsteder, anlagt af Dariois I., brændt af Alexander d. Store 330 f. Kr., genopstod som gr. by. Forfaldt i arab. tid. Bet. ruiner.

perserkrigene 490-49 f. Kr., beg. med Persiens andet mislykkede forsøg på at erobre Grækenland 490 (slaget ved Marathon) og 480-79 (slagene ved Thermopylae og Salamis 480, ved Plataeæ og Mykale 479), hvorefter grækerne befriede de græske øer og byer i Lilleasien fra persernes herredømme, slog en ny persisk flåde ved Eurymedons munding i S-Lilleasien og en tid truede persernes herredømme i Ægypten og Syrien, indtil der 449 sluttedes fred.

Perseus [-ös] (gr. *Perseús*), i gr. rel. en heros fra Argos. **P** dræbte Medusa og ægtede Andromeda, som han befriede fra et havuhyre.

Perseus [-ös] (gr. *Perseús*), makedonsk konge 179-168 f. Kr., søn af Filip 5., slået og afsat af Rom 168 (slaget v. Pydna). **Perseus** [-ös] (efter den gr. heros **P**),

stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.

Perseus [-'se:üs], Edward (1841-90), sv. maler; portræt-, hist.- og genrebill.; havde en privat malerskole.

perseveran's (lat. *perseverantia*), udholdenhed.

perseveration (lat. *perseverare* vedblive), stadig genopdukken af en nyligt forekommende forestilling el. reaktion.

Pershing [pær'ſjín], John (1860-1948), USA-general. Udmærkede sig i sp.-amer. krig og under oprør på Filippinerne, ledede 1915-16 ekspedition til Mexico; organiserede fra 1917 USA-tropperne på Vestfronten, 1918 USA-overgeneral. Generalstabschef 1921-24.

persi'a'ner (lat. *Persia* Persien), pelsværk af lam af karakulfåret.

persico (fr. *persicot*, af lat. *malum persicum* persisk æble, d. v. s. fersken), likør fremstillet af ferskenkerner.

Persien, til 1925 eur. navn på Iran.

persi'enne (fr., egl: persisk), en art jalousi.

persiflage [-'fla:ʃø] (fr. *stiffler* fløjte), bidende spot; ondsindt angreb; persi-'fl'e're, håne, spotte.

persil'le (gmn. lat. af gr. *pétros* sten + *sellinon* selleri) (*Petrose'llinum*), slægt af skærplanter. Een-el. toårige urter. P. sativum dyrkes i 2 former, krusp for bladens skyld, rod for rodens skyld.

Persis, nu *Färs*, oldtidslandskab i Iran, hvorfra Kyros 550 f. Kr. og Ardas-hir 226 e. Kr. samlede Iran.

persisk (*nypersisk* er rigssproget i Iran; **p** hører til de iranske sprog (s. d.) og har udviklet sig af sproget i den sydvestl. provins *Färs* (Persis).

Persiske Bugt, andet navn på Den Iranske Bugt.

persisk litteratur, d. v. s. litt., skrevet på persisk, rigssproget i Iran. Allerede for den nyers. sprogd udvikling fandtes i Iran en rig litt. skrevet i ældre sprogformer (avestisk, pehlevi), men det meste af denne er nu forsvundet. I 10. årh. dukker den nyers. digtning op. Firdausi skabte det sagnhist. og hist. *epos*. I slutn. af det 11. årh. levede digterne Näsir-i-Khosrau og Omar Khajjám, og Fakhruddin Gurgáni (ca. 1050) forfatter til det romantiske *epos* »Vis og Rámín«, hvis emne går tilbage til et pehlevi-værk. *Hofdigtingen* dyrkedes bl. a. af panegyrikeren Anvari (d. ca. 1190). Samtidigt blomstrede den *sufiske digtning*, der i verdslige billeder om vin og elskov besang længselen efter menneskesjælen's forening med Gud. Denne digtning nåede sit højdepunkt med Farid-ud-din Attár og Djalál-ud-din Rúmi. Også moralisten Sa'adif er påvirket af sufismen, og det samme gælder det romantiske kærlighedsepos, der nåede et højdepunkt med Nizámí. I 14. årh. levede **p-s** største lyriker Háfiz og den skarpe satiriker Obeid-i-Zákání (d. 1371). I 15. årh. nåede det romantiske *epos* en sidste blomstring med Djámí, men den efterfølg. tid blev epigonernes uden ny kunstnerisk indsats. - Inden for *prosaen* findes en række kærligheds- og æventyrromaner og anekdotemål, delvis af ind. oprindelse. Anvár-i-Suheili (Canopus' lys) er en udvidet version af Pañcatantra. Også *profethist.* og *helgenlegender* har været yndet læsning. I moderne tid er der under eur. (især fr.) indflydelse opstået en romanlitt. af både social og satirisk art og hvori man benytter talesproget, men uden at have frembragt værker af større litt. værdi. Den hist. litt. begynder med en bearbejdelse af Tabarís arab. verdenskrønike, og i fig. årh. opstod en rig hist., litt.hist. og personalhist. litt.

Persius 'Flaccus, Aulus (34-62), rom. satiredigter. I 6 bevarede satirer revsér **P** samtidens moralske forfald og docerer stoisk filosofi.

per'so'n (lat. *persona*, egl: maske, rolle), menneskeligt el. menneskelignende fornuftsvesen. - *gramm.*: udtryk for gramm. skelnen ml. den talende (1. **p**), den tiltalte (2. **p**) og alle andre (3. **p**), spec. i pronominer: jeg, vi (1. **p**); du, I (2. **p**); samtlige andre pronominer og nominer er 3. **p**.

personage [-'na:ʃø] (fr. *personnage* (fremtrædende) person), fyr, karl.

persona 'grata (lat.), yndet person.

persona'l, personlig, vedrørende personen.

perso'nale (nylat.), samtlige arbejdende personer i en virksomhed (kontor, forretning o. l.).

personalekskution, den ældste form for tvangsfuldbyrdelse af domme, der tilkendte sagsøgeren penge el. lign. **p** bestod i, at domfældte, hvis han ikke betalte, blev dræbt el. gjort til domhaverens slave.

Personalhistorisk Tidsskrift, da. tidsskrift, grl. 1880. Bringet art. om personalhist., stamtavler samt anmeldelser.

persona'lia (lat. *persona* person), enkeltheder i et menneskes levned; oplysninger om personlige forhold.

persona'lisme, moderne betegn. for den opfattelse, at personlighed er den højeste værdi el. tilværelseskræne.

personali'tetsprincip, den grundsetning i den internat. privatret, at en persons privatretlige stilling bedømmes efter lovgivningen i det land hvor han hører hjemme, enten i kraft af statsborgerret el. domicil.

personalunion, en forbindelse ml. to stater beroende på fælles statsoverhoved.

personbanegård, banegård til afvikl. af passager- og rejsegodstrafikken. De hertil fornødne anlæg: perroner, billetsalg, rejsegodseksped., ventesale m. restaurations m. m., told- og passivationslokaler må findes i fornødent omfang. Efter beliggenheden på banelinien skelnes ml. ende- og mellemstationer. Efter grundridsformen ml. rebroussementstationer med blidt endende hovedspor (f. eks. Helsingør, Korsør) og gennemgangsstationer med hovedsporene fortsættende gnm. hele stationen (Kbh. H., Ålborg). Rebroussementstationer kan drives som gennemgangsstationer for visse forb. (f. eks. Esbjerg for tog Fredericia-Ringkøbing og Vanløse for togene Frederiksberg-Hellerup), og stationer i gennemgangsform kan drives som rebroussementstation (Århus for tog Fredericia-Ålborg). De største **p** i Danmark er Kbh. H., Århus H., Fredericia og Hellerup. Kbh. H. udmærker sig i teknisk henseende ved den udmærkede måde, hvorpå afgående og ankomende rejsende adskilles, således at modgående trafikstrømme undgås.

personbog, tinglysingsprotokol vedr. retsforhold, der ikke angår fast ejendom. Ved indførelse i **p** tinglyses f. eks. umyndiggørelse, ægtepagter, arnordn. af lavværgemål osv.

personificere [-'se'ra] (*person* + lat. *-ficere* gøre), opfatte som person; legemliggøre.

personifikation, personliggørelse, d. v. s. at opfatte en ting el. et begreb som en person.

personlig bemærkning, i forretningsordene for Folketinget og Landstinget bemærkn., som medl. undtagelsesvis kan få tilladelse til at fremsætte uden for den alm. rækkefølge af talere.

Personlige Friheds Værn, da. forening, stiftet 1917 for at sikre den enkelte borgers frihed over for indgreb fra det offentlige, har i særlig grad vendt sig mod afholdelsesbevægelsens krav om spiritusforbud.

personlighed, principfast, særpræget menneske (karakter).

personlighedsprincippet, det etiske krav om, at et menneske aldrig må behandles som blot middel, men altid tillige som formål (Kant).

personlighedsspalting, d. s. s. dobbeltbevidsthed.

personlig hæftelse, hæftelse med alt, hvad man ejer.

personlig ligning, et individs afvigelse i sanseropfattelse el. reaktion fra det objektivi't rigtige el. fra det normale. Kendes som en forsinkelse ved tidsmålinger i astronomien.

personlig sandhed, en i et menneskes personlighed indarbejdet overbevisning.

personlig udødelighed, jægets og jæg-

bevidsthedens (formentlige) fortsatte eksistens efter legemets død.

personmærke, *mil.*, stemplet blikmærke på båret i snor om enhver soldats hals; tjeneinde til identificering.

personnavn, ord der anv. til betegn. af et bestemt individ uden at beskrive det. I de ældste nord. kilder træffes fire typer, formentlig fælles for de indoeur. sprog: 1) appellativ, især dyrenavne: Björn, Ulv, Sten, Karl; 2) toledstypen, opr. betydningsbærende, senere tilfældig sammensætning (Gudmund d. v. s. guds gade, men Torkil (oldn. Þorkell) a: Thor + kedel); 3) afledninger af I og 2: Bjarne (til Björn), Tøke (til Torkil); 4) tilnavne anv. som egl. p: Gamle, Bror. - Nord. navnestof blev på indgribende måde ændret i middelalderen ved indlån af helgenavne, der i Danmark optræder a) i deres (delvis) opr. skikkelse og den form, de har fået ved b) da. og c) ty. lydændringer og forkortelser; eks.: Johannes > da. Jens, men > ty. Hans; Nicolaus > da. Ni(h)s, men > ty. Klaus; Catharina > da. Karen, men > ty. Trine. I 17. og 18. årh. optages p fra flere fremmede, navnlig romanske sprog, og i 19. årh. genoptages, under indflydelse af romantisk litt., adsk. fortrængte nordiske p (Hakon, Olaf, Thyra, Ase). Indtil indførelse af familienavne anvendtes som skelnemiddel angivelse af faderens el. moderens navn (Harald Grønssøn, Svend Estridson), af profession (Per Degn) el. af tilnavn (Gorm den Gamle); i løbet af middelalderen fik adelen faste slægtsnavne, ofte bestemt af fig. i våbenskjoldet (Gyldenstjerne, Hvitfeldt). På Reformationstiden anlagde velhavende borgerlige familier fast familienavn efter stamfaderens profession (Hans Bogbinder, ofte i ty. form: Schmidt for Smed) el. efter stedet, hvorfra slægten stammede (Broby, Skagen, ofte latiniseret: Pontoppidan, Scavenius). Bondebefolkningen og den lavere bybefolkning anvendte dog fortsat individuelle tilnavne, dannet af faderens el. moderens navn (d. v. s. Peders børn hed Peder(s)-søn el. -datter); først ved forordning 1828 (i Sønderjylland 1771) bestemtes, at børn skulle have fast familienavn, og -sen-formen stivnede og blev dominerende. 1904 vedtoges lov om navneforandring, der muliggjorde indførelse af mere egenartede familienavne.

personret, reglerne om retsevne og handleevne, herunder om de alm. personlige betingelser for at indgå kontrakter, pådrage sig straf- og erstatningsansvar ved skadegørende handlinger.

persontog, personførende tog, som holder ved alle stationer.

perspektiv (mlat. *perspectivus* gennemskuelig) el. *perspektivisk* billedet af en figur er dens centralprojektion på en plan. I *billedkunsten* skelnes ml. lineær-p, som tilsligter optisk rigtigt fremstilling af genstandens dimensioner og placering i rummet, og luft-p, som tilsligter gengivelse af de forandringer, farver og konturer undergår under atmosfærens indflydelse. Lovene for p formuleredes først i Renæssansen, grundlæggende af Alberti i »*Della Pittura*» (1435); videreudformedes af bl. a. Leonardo da Vinci og A. Dürer.

perspektivsnegl (*Noctuarium*), forgælsesnegl m. stor åben navle i skallens underside. Varmere have.

Perspex (*Impertal, Chem. Ind.*), polymethylmetakrylat-formstof. Uden plasticiseringsmidler har det særl. gode optiske egensk.

Per Sprogvid. pseudonym for højesteretssagf. Ernst Møller.

Persson, Edvard (f. 1888), sv. (film-)skuespiller. Filmdebut 1934; populær ved sin digerhed og brede (skånske) folkelighed, særlig i filmen »Landevejskroen» (1939).

Persson, Göran (d. 1568), Erik 14.s rådgiver. Jurist, borgerlig, ønskede stærk kongemagt og fast admin. Støttede Eriks uvilje og mistro mod hovedleden, opfattedes som den, der ansøgede Erik til Sturemordet og anden vold. Pint ihjel efter Eriks fald.

persulfat, salt af peroksydisvovlsyre.

per [pæ'rd] (mnty. *per* hest), søv-, trædetoy under klyverbom og rå.

per'ten'tlig (fr. *per'tinent* passende, behørig), pillen, overdrevent nøjagtig.

Perth [pæ'h]. 1) skotsk grevskab på Grampian Mountains' SØ-skråning; 6458 km²; 129 000 indb. (1947); 2) hovedstad i 1), ved Tay; 40 000 indb. (1947). Lærreds- og juleindustri. Skotlands hovedstad indtil 1482.

Perth [pæ'h], V-Austr.s hovedstad, 273 000 indb. (1947), inkl. havnebyen Fremantle. Eksport af guld, hvede, uld o. a. landbrugsprodukter. Voksende industri. Univ.

Perth, Earl of, Eric Drummonds titel som Earl.

Perthes [pæ'rtəs], ty. forlæggerfamilie. Kendt er især Justus P (1749-1816), hvis 1785 grundlagte forlag specialiserede sig i geogr. litt. og bl. a. udgav »*Stieleres Handatlas*» og Gotha-kalenderen.

'Per'tinax (lat., egl. den standhaftige el. den stivsinde), 1) rom. kejser 192-93, dræbt af prætorianerne; 2) pseud. for A. Geraud.

per'tinen's (lat.), tilhører.

per'tit (efter findestedet Perth i Canada), alkalifeldspat bestående af ortoklas med indreder lameller af natronfeldspat.

per'turbation (lat. *per'turbare* bringe i uorden), forstyrrelse, forvirring; *astron.*, modifikationer af et himmellegemes bane omkr. et centrallegeme, som fremkaldes ved et andet himmellegemes tyngdetiltrækning.

Pertus'sin (lat. *tussis* hoste), timiansaft; homøopatisk middel mod kighoste.

per'tussis (*per-* + lat. *tussis* hoste), kighoste.

Pertz, Georg Heinrich (1795-1876), ty. historiker, leder af Monumenta Germaniae Historica 1826-73.

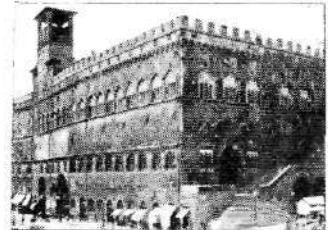
Perú, sp. *El Perú* [pæ'ru] (off. *República del P.*), republik ved Sydamer.s Stillehavs-kyst; 1 422 000 km², 7 523 000 indb. (1944), 6 pr. km². Hovedstad: Lima. Grænser mod Ecuador, Colombia, Brasilien, Bolivia og Chile. Grænsen mod Ecuador ændredes til P's fordel jan. 1942. Kysten er lige med stejlkyst, den bedste naturlige havn er Callao. - *Terrænet* falder i 3 dele: 1) kystlandet; en 10-150 km bred orkenagtig slette med vandrekitter gennemstrømmet af 40-50 floder hvoraf ca. 20 er af bet. for vandng. 2) Cordillererne, der i P er meget høje; i den vestligste kæde ligger mod N Nevado de Huascarán (6721 m) og mod S den smukke keglevulkan El Misti (6100 m); passerne ligger i alm. i ca. 4500 m højde. 3) Amazonasletterne, hvoraf P kun har en smal strimmel. - *Klima*: Langs kysten løber den kolde peruanske strøm, der giver kølighed og tørke til den indenfor liggende kystslette: Lima (158 m): aug. 15,9°, febr. 23,0°; nedbør 4,6 cm. Fra 0-400 m (mod S 0-1000 m) stammer den sparsomme nedbør fra vintertåger fra havet. Inden for tågebæltet findes i 400-1200 m højde (mod S 1000-2200 m) en regnløs zone med kaktusbusksteppe el. orken. I større højde øges nedbøren og landet er busksteppe el. savanne. I højfjeldet er klimaet køligt: Cusco (3380 m): juli 7,7°, nov. 11,3°, 98 cm nedbør. Her træffes over skovgrænsen en fattig høsteppe, kaldet puna. På Cordillerens østside er nedbøren større og landet dækket af subtr. el. tropiske regnskove: Iquitos (106 m): juli 25,2°, nov. 26,9°, nedbør 284 cm. - *Befolkning*: Mindst halvdelen er indianere (quechua og aimara), resten er mestitser; de hvide udgør kun en fåtallig overklasse; i kystlandet findes få negre, kinesere og japanere. ²/₃ bor i højtlandet, men nu er det kunstvandede kystland økonomisk vigtigst. Det off. sprog er spansk. - *Mon:* I sol = 100 centavos. *Mål og vægt*: Metersystemet og gl. sp. enheder. - *Erhverv*: I kystlittens kunstvandede dale drives et intensivt landbrug med eksport af fortrinlig bomuld (produktion 1944: 62 100 t) og af sukker (produktion 1946: 390 000 t). I Cordillerens dale kunstvandede markerne som regel også. Punaen udnyttes til græsning for får og lama. Mindriften er bet. og

næsten hele produktionen udføres: Olie i Talara-feltet (1947: 1,8 mill. t), i højlandet kobbermalm (1943: 33 400 t), sølv (1944: 492 t), blymalm (1943: 47 800 t), zinkmalm (1943: 31 300 t), antimon (1943: 2379 t), guld (1944: 6,5 t) samt molybdæn (1943: 99 t), vanadium (1943: 889 t = ca. ¹/₃ af verdensprod.) og vismut. Det vigtigste minerefelt er Cerro de Pasco. - *Forfæining*. If. forfatn. af 1933 vælges præsidenten for 6 år. Parlamentet består af Senat (49 medlem.) og Deputeretkammer (153 medlem.). Stemmeret og -pligt f. mænd ml. 21 og 60 år, der kan læse. Medl. af »partier af international karakter» er udelukket fra embeder. - *Kat.* Kirke støttes af staten, og kun kat. religionsundervisn. er tilladt i skolerne. Undervisningspligt, gratis skoler; bl. indianerbefolk. har oplysn. hidtil været lav. *Historie*. P var del af inka-riket, indtil Pizarro 1532 angreb og erobrede det. Blev sp. vicekongedømme, værdifuldt ved de mægtige sølvlejer i nuv. Bolivia. Løsrve sig 1821-26, siden selvstændig republik m. hyppige borgerkrige og en del konflikter m. Chile (slået 1879-83, afstod værdifulde kystlande, fik 1929 ved Tacna-Arica-stridens afslutn. Tacna tilbage). Afbrod 1942 dipl. forb. m. Akse-magterne, krigserkl. mod Tysk. og Japan febr. 1945. Efter mere end 100-årig grænsekamp m. Ecuador udviedes P mod N i Amazonflodområdet 1942, fastlagt 1945. (Kort se Sydamerika).

Peru'anske Bækken, den ca. 4500 m dybe del af Stillehavet ml. Chile og Tuamotu Øerne.

per'u balsam, aromatisk, let desinficerende rødbrun balsam, der udvindes af det til hælplanterne hørende træ *Myroxylon balsamum* var. *Pereira*, der især vokser i S-Amer. (bl. a. Ecuador), men tidl. navnlig eksporteredes over Perú. Indeholder 60% cinnamain.

Perugia [-'ru'dʒa], ital. by i Umbrien, 140 km N f. Rom; 82 000 indb. (1936).

Mange hist. bygninger (bl. a. rådhuset, 1281; se ill.) og mindesmærker.

Perugino [-'du'ino], *Pietro*, egl. *Pietro Vannucci* (1445 el. 46-1523), ital. maler. Virksom i Firenze, Rom og Perugia, hvor Raffaël blev hans elev 1502. Hovedværk: *Kristus Omgiver Nogleme til Petrus* (Sixtinske Kapel).

Per'u-graven, 6900 m dyb grav i Stillehavet ud for Perú.

Per'u-strømmen, kold, N-gående havstrøm langs S-Amer.s V-kyst. Afkøles af opstigende bundvand; giver kysten tørke.

Peruzzi [-'ru'tsi], *Baldassare* (1481-1537), ital. arkitekt og maler. Bramantes hjælper v. Peterskirken i Rom, selvst.: *Palazzo Massimi* smst. Pragfulde arkitekturudkast er bevaret i håndtegninger; *loftsmalerier i Villa Farnesina*.

per'vers el. *per'ver'tet* (lat. *perversus* omvendt, forkert), unaturlig, abnorm (især m. h. t. det seksuelle). Substantiv: *perversitet*.

Pervit'in, amfetaminlignende stof.

perzymproce [-'sy'm-], fremgangs måde til fremst. af ikke-filtende uld (krumprift varer), idet en del af uldens »skæl» fjernes ved behandl. med brintovrille og det proteolytiske enzym papain.

Pe'raea (gr. *Peraia* (landet) hinsides (Jordan)), Østjordanlandet, i romertiden en særlig provins ligesom Judæa og Galilæa. P stod på Jesu tid under Herodes Antipas.

pes (lat.), fod.

pes'ante (ital.), *mus.*, vægtigt, tungt.

Pesaro [pe'zaro], ital. by ved Adriaterhavet 60 km NV f. Ancona; 45 000 indb. (1936). Fineste ital. keramiksamling i Palazzo Ducale.

Pescadore Øerne, *Fiskeraerne*, jap. *Hoko Guntō*, kin. *Peng-hu* [p'ɛn hu], kin. øgruppe V f. Formosa; 127 km²; 67 000 indb. (1938); jap. 1895-1945.

Pescara [-ska-] (lat. *Aternum*), 1) mellem-ital. flod fra Abruzzerne til Adriaterhavet; 2) ital. by ved floden P-s munding i Adriaterhavet; 52 000 indb. (1936).

Peschcke Koedt [pe'ʃkø 'kø'tl], Andreas (1845-1929), da. manufakturhandler, grl. 1881 varehuset »Messen«, Kbh. Ivrig frihandelsmand, folketingsm. 1895-1901 (Venstre).

Peschcke Koedt [pe'ʃkø 'kø'tl], *Mathias* (1885-1949), da. maler og kunstkritiker. Portrætter og figurbilleder. Modstander af de moderne strømninger.

peschitta [-'ʃi-] (syrisk: den almindelige), den fra d. 5. årh. e. Kr. alm. anerkendte syriske bibeloversættelse.

peseta [pe'seta] (diminutiv af sp. *pesa* vægt), sp. mønt = 100 céntimos (sept. 1948 = 0,4357 kr.).

Peshavar (eng. [pe'ʃɑ:ə, -'ʃɑ:ə]), hovedstad i North West Frontier Province, Pakistan, udfør Khyber-Passet; 131 000 indb. (1941). Vigtig fæstning. Jernbanecentrum. Handel med Afghanistan.

Pesne [pe:n], *Antoine* (1683-1757), fr. maler. Frederik d. Store af Preussens hofmaler. *Portræt af en Maler* (1714, kunstmus., Kbh.).

peso [pe'so] (sp. af lat. *pensum* det vejede), monethed i México, Mellem- og S-Amer. og på Filippinerne. Sept. 1948 var p i Argentina = 1,005 kr., i Uruguay = 2,10 kr., i Chile = 0,16 kr., i Colombia var i USA \$ sept. 1948 = 1,75 p., i México = 6,89 p (juni 1949 = 8,65 p). p er en opr. sp. sølvmynt, først præget i 16. årh. (1868 afløst af peseta). - Den mexicanske p kaldtes i 18. årh. dollar i de eng. kolonier i N-Amer. og blev forberedt for USA-dollaren.

pes'sar (gr. *pe'ssōs* aflang sten), *moder-ving*, krans- el. skålformet ebonit- el. gummilegema, som anbringes i skeden for at holde den nedsunkne livmoder på plads. - Hætte- og skålp af gummi anv. i antikonceptionelt øjemed.

pestifisme (lat. *pestimum* værst), 1) den opfattelse, at verden som helhed er slet (slettest mulig); 2) tilbøjelighed til at se alt fra den mørke side.

pestimist, person, der er tilbøjelig til pessimisme.

Pessôa [pe'ssoã], *Fernando* (1888-1935), portug. digter. Førkæmper for antiromantisk poesi.

pest (fr., af lat. *pestis* smitsom sygdom), akut infektionssygdom, som skyldes bacillus *pestis*. Den angriber mennesker og forsk. pattedyr, spec. rotter, hos hvilke den også forekommer i en kronisk form. Hos mennesker findes der 2 former. Ved *byldep* (bubon) er indgangsstedet for smitten en lille hudlæsion, oftest et lopperpestik. Der kommer meget stærk hævelse af lymfekirtler hyppigst i lysken (buboner). Kirtlerne kan blive hønsestøre og indeholder meget materie, som udtømmes. Sygdommen kan angribe lungerne sekundært. Herved kan bakterierne spredes med udåndingsluften og ved hoste (dråbeinfektion) og forårsage nye tilf. af *lungesp.* Denne form er uhyre smitsom. Den fremkalder en svær lungebetændelse med tyndflydende blodtilblandet opspyt, kortåndethed, blåfarvning af huden (cyanose). Døden kan indtræde i løbet af 1-2 dage. Dødeligheden er stor, p bekæmpes med vaccination med dræbt kultur af p-baciller og ved udryddelse af rotter, som kan være bærere af smitten og gnm. deres lopper (*Pulex cheopis*) inficere mennesker. p var tidl. fællesnavn for udbredte epidemier med stor dødelighed. Den første eur. epidemi var den justinianske p i 6. årh. e. Kr. Siden stadig større el. mindre udbrud. Historiens frygteligste epidemi er Den Sorte Død, der kulminerede i Eur. 1348-52, p var til midten af det 17. årh. en stående sygdom i Eur.

J. H. Pestalozzi.

Philippe Pétain.

Pest [pæst], den på Donaus østbred liggende del af Budapest.

Pestalozzi [-'lotsi], *Johann Heinrich* (1746-1827), schv. pædagog. Som 17-årig blev han grebet af Rousseaus »Emile«, og gav sine studier, nedsatte sig som landmand og grl. 1775 på sin gård Neuhof en anstalt for 50 fattige børn, som han underviste og oplærte i landbrug og håndværk. Skrev forsk. pædag. værker, hvoraf især landsbyromanen *Lienhard und Gertrud* (1781; da. fork. overs. 1798: *Herremanden Brahe og Bønderne i Ørby*) vakte opsigt. 1805-25 ledede han en skole i Yverdon. P-s pædag. hovedværk er romanen *Wie Gertrud ihre Kinder lehrte* (1804). - P er almueskolens fader. Han betragtede anskuelse som grundlag for al læren; undervisningen skal if. P tilpasses efter barnets naturlige udvikling og medfødte evner. Hjemmet og moderen var for P al opdragelses udgangspunkt og mønster; målet var en forening af hjertets dannelse og håndens praktiske opøvelse i st. f. oplysnings-tidens ensidige dyrkelse af forstandsvikling. (Portræt).

Pester Lloyd [-lɔyt], ty.-sproget ungdomsblad i Budapest (kons.), grl. 1853; ophørt 1944.

pestilen's (lat.), pest; afskyelig.

pestilensurt (navnet, fordi rod og blade tidl. anv. mod pest), d. s. s. hestehov.

Pestszentsebet [pe'ʃt'sent'sæ:se:bet], sydostl. industriforstad til Budapest; 77 000 indb. (1941).

Pestszentlőrinc [pe'ʃt'sent'lø:rints], sydostl. forstad til Budapest; 42 000 indb. (1941).

Pétain [pe'tɛ], *Henri Philippe* (f. 1856), fr. marskal. Forsvarede Verdun 1916, generalinspektør f. hæren 1919-31, for luftforsvaret 1931-34. Katolsk-fascistiske ideer; tilknytning til Franco. Krigsminister under Doumergue 1934; fr. ambassadør i Spanien efter Francos sejr 1939. Vicekonsilspræs. maj 1940, krævede krigen standset, førstemin. 16. 6., sluttede våbenstilstand. Fik juli 1940 overdraget magten af nationalforsamlingen, tog som »chef for d. fr. stat« ledelsen af den autoritære Vichy-reg., støttet til kons. og fascistiske politikere, efterh. afhængig af Laval. Gik ind for ty. venl. politik, angreb Engl. og Rusl., bekæmpede modstandsbevægelsen. 1944 ført til Tyskl., vendte apr. 1945 tilbage til Frankr., arresteredes, dødsdømt aug. 1945, benådet m. livsvarigt fængsel. (Portræt).

pe'tal (gr. *pétalon* blad), 1) med en vis art el. et vist antal blade (kronblade); 2) (lat. *petere* søge), søgende ind til.

petalit (gr. *pétalon* blad) el. *kastor*, farveløst, hvidt el. rødligt mineral, lithiumaluminiumsilikat. Findes stedvis i store masser, som benyttes til lithiumfremstilling (Elba, Utö og Varutråk i Sv., Karibib, SV-Afr., Mass./Maine, USA).

petarde (fr. *petarder* sprænge (med granater)), *mil.*, i ældre tider anv. metalbeholder, der var skruet fast til et bræt og fyldt med krudt. Den hængtes op på den genstand (port, mur o. l.), der skulle sprænges.

petasos, older, fiad, bredskygget hat, ses på Hermes-fremstillinger.

petechier [pe'te'kier] (ital.), små blodudtrædninger i huden.

Peter (gr. *petra* klippe), en af Jesu apostle, hed opr. Simon og var broder til Andreas, udgjorde sammen med Jakob og Johannes en inderkreds bl. disciplene. Han bekendte Jesus som Messias og fik derved

navnet P af Jesus. På Jesu tilsagn om, at han på denne »klippe« vil bygge sin menighed, grunder den kat. kirke kravet om pavens primat. P fornægtede Jesus, mens denne blev forført, men han fik oprejsning efter opstandelsen og spillede en stor rolle i menigheden i Jerusalem. Han led martyrdøden i Rom. Legenden lader ham være biskop dér i 25 år og blive korsfæstet med hovedet nedad.

Peter (gr. *petra* sten, klippe), mandnavn (efter apostelen P). Blev i da. til Peder og Per.

Peter, sp., portug. og bras. regenter; se Pedro.

Peter (jugoslav. *Petar*), *konger af Jugoslavien*. Peter 1. *Kara'đorđević* (1844-1921), konge af Serbien 1903-18, af Jugosl. 1918-21. Konge efter mordet på Alexander Obrenović; russ. venl.; overlod 1914 sønnen Alexander styret. - Peter 2. (f. 1923), reg. 1934-45, son af Alexander 1., efter hvis mord 1934 prinsregent Paul styrede. 27. 3. 1941 tog P magten ved statskup i protest mod Pauls ty. venl. politik, flygtede efter ty. angreb 6. 4. Støttede under kampen ml. grupperne i jugosl. modstandsbevægelse Mihailović, måtte 1944-45 søge samarb. m. Tito; nedsattes tilladelse til at vende tilbage, afsat af nationalforsamlingen 29. 11. 1945. 1947 frataget statsborgerret i Jugosl. - Ægtede 1944 Alexandra af Grækenl.

Peter (russ. *Петр*), *russ. tsarer*. Peter 1. den Store (1672-1725), reg. 1682-1725, son af tsar Aleksej. 1682 ud-råbtes P til tsar, men hans halv søster Sofie tog magten. 1689 fik P enemagten, sendte Sofie til kloster og kom gnm. skotten Gordon og generen Lefort i forb. med fremmed-

kvarteret i Moskva. P skabte her efter vestr. mønster og en flåde, med hvilken han 1696 erobrede Azov fra Tyrk. På en rejse 1697-98 studerede han i Holl. og Engl. mod. teknik. Deltog i Store Nord. Krig mod Sv. (nederlag v. Narva 1700, sejr v. Poltava 1709) og fik (fred i Nystad 1721) Ingermanland, Estl., Livland og en del af fl. Karelen. I Asien erhvervedes Kamtjatka. P søgte at indføre vestr. kultur i Rusl. og gjorde St. Petersburg (grl. 1703) til hovedstad. Store reformer gennemførtes; senat (i st. f. bojarrådet) og kollegier efter sv. mønster; juliansk kalender, reform af skriften og skriftsprog, russ. aviser begyndte, merkantilistisk erhvervsopolit. Reformernes resultat var dog begrænset, livegenskabet udvikledes; underklassens vilkår synes i det hele forværret under P. P selv var særdeles barbarisk (strelitsernes henrettelse; sønnen Aleksejs mishandl.). G. m. l) Eudoxia Feodorovna (forstuet 1698, Aleksejs moder), 2) Katarina (1.). - Peter 2. (1715-30), reg. 1727-30. Son af Peter d. Sts son Aleksej, sidste af huset Romanovs mandslinje. - Peter 3. (1728-62), reg. jan.-jul. 1762, son af hertug Karl Frederik af Götting og Peter d. Sts datter Anna. 1745 g. m. Katarina (2.). Sluttede fred m. Preussen, vendte sig mod Danmark, for at hæve Göttingss dyngemyse 1721; forsøgte humane reformer i Rusl. Styret v. Katarinas kup, fængslet og kort efter myrdet.

Peterborough [pi'tɔ:bɔ:ɹ], eng. by SV f. Wash Bugten; 53 000 indb. (1948). Midtpunkt for frugtbar landbrugsområde. Stor handel. Smuk domkirke (12. årh.). Hovedby i Søke af P.

Peter I. øy [pe'tɔ:ɔn'fɔ:stɔs'øi], ubeboet no. ø i den syd. del af Stillehavet ved Vestantarktis' kyst på 68° 50' s. br. og 90° 35' v. lgd., 1280 m h.; 243 km²; opdaget 1821 af russ. ekspedition, okkuperet af no. ekspedition 2. 2. 1929, proklameret no. 23. 4. 1931.

Peter-gruppen, ty.-da. terrorbande under besættelsen. Begyndt i slutn. af dec. 1943 efter Hitlers ordre om skærpelse af ty. politik i Danmark. Opr. bestående af 4-5

Carl S. Petersen.

Nis Petersen.

Nikola Petkov.

Francesco Petrarca.

tyskere, bl. a. Otto Schwerdt (f. 1917) m. dæknnavnet Peter Schäffer. Myrdede jan. 1944 Kaj Munk, foretog derpå lang række terrorhandlinger (ordrer fra Bovenstepen gnm. Schwerdt, der ledede P til sept. 1944). Optog forår 1944 række da. medl., bl. a. Henning Brøndum, Kaj Henning Bothildsen Nielsen, Ib Nedermark Hansen. Indtil befrælsens foretog P 145 mord, dertil 24 mordforsøg; 157 sabotagehandlinger (hvor 24 dræbtes), 7 togattentat (26 dræbte); samlet skade anslået 86 mill. kr. Efter dødsdom v. byretten, stadfæstet af landsret og højesteret, henrettet 7 af P-s medl. 9. 5. 1947. Schwerdt dødsdømt v. byretten jan. 1949.

Peterhead ['pi:təhæd], skotsk fiskeriby NNO f. Aberdeen; 13 000 indb. (1947).

Peterhof, russ. *Peter'gof*, til 1944 navn på Petrodvoret i Sovj.

Petermann, August (1822-78), ty. geograf og kartograf, ledede fra 1854 Justus Perthes' Kartografiske Etablissement i Gotha og grl. 1855 det geogr. tidsskr. *Petermanns Mitteilungen*.

Petermanns Bjerg (efter A. *Petermann*), 2940 m h. fjeld (nunatak) inden for Keiser Franz Josephs Fjord, Ø-Grønland.

Peter Pan ['pi:tə 'pæn], hovedperson i eventyrkomedien P af J. M. Barrie (1904).

Peter-Paul Fæstningen, tidl. fæstning i Leningrad på en ø i Neva; med Romanov'ernes grave; anv. til 1917 som fangens for polit. fanger. Anlagt 1703-10 af Peter den Store.

Peter-Pauls fester, kat. fællesfester for Peter og Paulus, der begge var knyttet til Rom; bl. a. festen 29. 6.

Peters, Carl (1822-99), da. billedhugger; bl. a. statuer af *Ewald* og *Wessel* i Det Kgl. Teater.

Peters, Carl (1856-1918), ty. afrikaforsker og kolonistator, stiftede 1884 »Gesellschaft für deutsche Kolonisation«, og grl. 1885 *Tysk Østafrika*.

Peters, Carl Friedrich (1772-1827), ty. musikforfatter. Etablerede sig 1813. Udsendte siden 1867 billige udg. af klassisk musik.

Petersakterne (lat. *actus* fremstilling), legender om apostelen Peter fra omkr. 200.

Petersapokalypsen, en apokryf åbenbaringsbog fra ca. 150.

Petersborg standard, trælastmål, ved tømmer = 150 eng. kubikfod = 4,25 m³, ved brædder = 165 eng. kubikfod = 4,67 m³.

Petersbrevene, to skrifter i N. T. 1. P er en formaningskrivelse til nogle menigheder i nordl. Lilleasien; i lyset af det store fremtidshåb skal de tålmodigt bære lidelser, fordi også Kristus har lidt i denne verden. 2. P advarer navnlig mod falske profeter, som spotter, fordi det trækker ud med Jesu genkomst. Dette vidner om sen tilblivelse, og da kap. 2 er skrevet efter Judas' Brev, er brevet givetvis uægte, hvorimod den gl. tradition, som lader 1. P være skrevet i Rom af apostelen, godt kan være rigtig.

Peter(s)burg, Sankt, til 1914 navn på Leningrad, Sovj.

Petersen, Axel (f. 1887), da. elektroingeniør. S. m. Arnold Poulsen opfinder af tonefilmsystem. Fra 1946 bosat i London.

Petersen, Carl (1874-1923), da. arkitekt og keramikker, prof. fra 1918, forende bl. dem, der efter Nyrøptidens nationale murstensarkit. søgte en videreføring af C. F. Hansens klassicisme. Hovedværk: *Fåborg Museum* (1913-14).

Petersen, Carl (f. 1894), da. socialdemokrat. Landarbejder, statshusmand i Ågerup (Roskilde Amt); kommunalpolitiker. Folketingsmedl. fra 1935, medl. af finansudv. 1945, min. f. off. arb. maj-nov. 1945 og fra nov. 1947.

Petersen, Carl Georg Johannes (1860-1928), da. fiskeribiolog. Gennemførte i 1880'erne omfattende indsamlinger af havdyr i da. farvande. Dir. f. Biol. Station 1889-1926. Indført mærke- og målemetoden v. fiskeriundersøg. Arbejder over fisk og havbundens dyresamfund.

Petersen, Carl S. (f. 1873), da. bibliotekar og litt.-historiker, 1924-43 leder af Det Kgl. Bibl. Har i *Ill. Da. Litteraturhistorie* (1924-34) skrevet om den da. litt. indtil Holberg og har bl. udg. Holbergs og Paludan-Müllers skrifter samt Oehlenschlägers breve. (Portræt).

Petersen, Carl V. (1868-1938), da. kunsthistoriker; 1923 direktør for Hirschsprungs Saml. Udg. bl. a. monografi om *Larsen Stevns* (1917); 1939 udk. P-s afh. om kunst m. en bibliografi.

Petersen, Clemens (1834-1918), da. kritiker. Fra 1857 til 1869, da han p. gr. af en homoseksuel affære måtte rejse til Amer., kritiker ved »Fædrelandet«; ved koncentration om skuespillerne dannede hans teaterkritik epoke. Den etiske retning i hans journalistik påvirket af ungdomsvennen Bjørnson.

Petersen, Cornelius (1882-1935), sønderjysk bondepolitiker. F. i Ejdersted, gl. friserslægt. Gårdmand på Vester Anfld. Møgelstøder sogn. Uvillig mod preusserstyre svingede P 1919 over til da. side; led store tab ved spekulationskøb efter 1919. Rejste 1925 under landbrugs krisen krav om vidtgående lokalt selvstyre, udg. bladet »Bondens Selvstyre«, vandt en del tilslutning, skuffedes ved valget 1926. Viste sympati for nationalsocialismen.

Petersen, Egmont Harald (1860-1914), da. bogtrykker. Grl. 1878 eget trykkeri. Over tog 1901 »Damerens Blad« og startede med dette som grundlag ugebladet »Hjemmet«. Byggede 1911-14 Gutenberghus i Kbh. Firmaet drives siden 1920 af E. H. P.s Fond, der virker dels til højnelsen af de grafiske fag i Danm., dels som filantropisk institution.

Petersen ['pe:-], *Fredrik* (1839-1903), no. teolog, 1875 prof. i syst. teol. i Oslo. Påvirket af Kierkegaard optog P opgøret med radikalismen og forberedte den liberale teol. i No. Han hævdede troens egenart og suverænitet, og formidlede ml. kristendom og kultur.

Petersen, Gerhard (f. 1892), da. veterinær. 1933 veterinærdirektør og chef for den civile veterinæradministration.

Petersen, Harald (f. 1893), da. politiker. Opr. journalist, fra 1925 sekretær for Venstres rigsdagsgruppe og fra 1929 for Venstres Landsorganisation, 1943 medl. af Folketinget, 1945-47 forsvarsmin. i min. Knud Kristensen. 1948 dir. for Kongeriget Danms. Hypotekbank.

Petersen, Harald (f. 1895), da. jurist. 1929-32 fuldmægtig i Justitsmin., 1932-40 statsadvokat for Kbh., apr.-juli 1940 da. politis forbundelsesled til ty. værnemagt; juli 1940-juli 1941 justitsmin., afgik p. gr. af ty. utilfredshed m. demonstrationer ved fodboldkamp i Kbh. 1941 civildommer i Kbh.s nordre birk.

Petersen, Helge (f. 1886), da. fysiker og meteorolog, 1932 statsmeteorolog og chef f. vejrtenesteafd.; 1942 direktør f. Meteor. Institut. Har været virksom for indførelsen af den moderne frontologi som grund-

lag for vejrtenesten. Har skrevet *Vejrets Fysik* (1926) samt adsk. afh.

Petersen, Henry (1849-96), da. arkæolog; 1892 direktør ved Nationalmus. 2. afd. Hovedværker: *Deibjerg-Fundet* (1888), *Nordrup-Gravpladsen* (1890).

Petersen, Holger (1843-1917), da. manufakturhandler, tekstilfabr. Landstingsm. (Højre) efter 1898; arb. for toldbeskyttelse og for at bevare de vestind. øer for Danm., bidrog til forkastelse af salgssfor-slag 1902. Ydede store bidrag til uddannelse af købmænd.

Petersen, Johannes Boye (f. 1887), da. botaniker. Amanuensis ved Bot. Hav. 1920 samt lektor i mikroskopi v. Polytekn. Lærestalt fra 1932. Arbejder over alger.

Petersen, Josef (f. 1881), da. forfatter. Af en række hist. romaner, ofte med orientalske og gr.-rom. emner, nævnes *Konge-Oftet* (1923), *Vitus Bering* (1941), *Skrivener Boas* (1943) og *Casars Ven* (1944). 3 prisbelønnede prosadigte til olympiader.

Petersen, Julius (1839-1910), da. matematiker, 1886-1909 prof. v. Kbh.s Univ., kendt ved sine lærebøger, især *Methoder og Teorier til Løsning af Geometriske Konstruktionsopgaver* (1868).

Petersen, Julius (1840-1912), da. medicinalhistoriker. Prof. 1893-1911. Havde sin styrke i det store, samlede overblik, der tydeligt viser sig i *Hovedmomenter i den Med. Lægekunsts Hist. Udvalgt* (1876). Forf. til en række bøger og arbejder om den da. lægevidenskab i 17. og 18. årh.

Petersen, Julius (1865-1931), da. kemiker. Prof. v. univ. 1908. Arb. over analytiske metoder og org. syrer's elektrolyse.

Petersen, J. Vilhelm (1851-1931), da. arkitekt, 1889-1921 kgl. bygningsinspektør for Fyns og Ribe stifter, fra 1921-29 for Fyn og Sønderjylland. Opførte i Odense bl. a. *katedralskole* (1892-94), *toldkammer* (1899) og *Thomas Kingo Kirke* (1924), i Vejle *kvindeseminarier* (1893), i Fredericia *døvtummeskolen* (1914), endv. fl. landsbykirker, told-, post- og jernbanebyggn.

Petersen, Jørgen (1854-1908), da. landbrugsskoleforstander. Købte 1886 Chr. Kolds højskole i Dalum ved Odense og grl. her en af landets største landbrugsskoler.

Petersen, Knud Arne (1862-1943), da. arkitekt. Stifter og red. (1898-1906) af tidsskr. »Arkitektens«. Dir. for Tivoli 1899-1941.

Petersen, Knud Lehn (f. 1890), da. arkitekt, 1929 kgl. bygningsinsp. for Fyn og de sønderjy. landdistrikter. Har bl. a. opf. *St. Knuds Gymnasium* i Odense (1940), fl. kommunalskoler, hospitaler, præstegårde, villae og restaureret Fred. 9.s sommerbolig, Gråsten slot (1936), Dalum klosterkirke (1929) og fl. landsbykirker.

Petersen, Niels Matthias (1791-1862), da. sprogmand og litt.-historiker. *Det Da., No. og Sv. Sprogs Hist.* (1829-30), *Hist. Fortællinger om Islandernes Færd Ude og Hjemme* (1839-44). Hans *Bidrag til den Da. Litteraturs Hist.* 1-4 (1853-61) går til 1800. Store dele deraf rene materiale-saml., men indledningerne til de forsk. perioder læses stadig med udbytte, og al senere da. litt.-hist. bygger delvis på hans værk.

Petersen, Nielsine (1851-1916), da. billedhuggerinde. Repr. på kunstmuseet: *En Krabbefisker*, desuden portrætbuster af Chr. 9. og *Dronning Louise* (Fredensborg slotspark) og *Naomi* (Gentofte kirke).

Petersen, Nis (1897-1943), da. forfatter. Forlod tidligt farmacien for journalistikken. Foruden debutens *Nattens Pibere* (1926) bl. a. fig. digtsaml.: *En Drift Vær* (1933), *Til en Dronning* (1935), *Stykkods* (1940). Usædvn. succes fik den ikke lettilgængelige roman *Sandalmagernes Gade* (1931) (fra Marc Aurels tid); om det moderne Irland handler *Spildt Malk* (1934). 4 novellesaml., indledet med *Engle Blæser på Trompet* (1937), viser i de bedste stk. samme funklende og virile stil som romanerne. Livs- og menneskeopfattelsen dybt alvorlig, i øvr. præget af rig humor.

Den etiske og rel. kerne i dette 1930ernes måske vægtigste da. forfatteriskab kan findes i 99 *Bemærkninger* (1936). (Portr.).

Petersen, Olaf (f. 1891), da. skolemand. Moderniserende som skoledirektor i Esbjerg 1939-47 skolevæsenet der (individuel underv., selvarbejde, ungdomsskole, fritidshjem og børnehøve, indførelse af skolepsykolog og -psykiater). 1948 skoledirektor i Kbh.

Petersen, Ove (1830-92), da. arkitekt. Bestået med Meldahl og Klein. Hovedværk: *Hirschsprungs tobaksfabrik* (1866, Kbh.). S. m. V. Dahlerup *Det Kgl. Teater* (1872-74).

Petersen, Peter Carl (1863-1945), da. købmand og legatstifter. Stiftede 1908 A/S Nordisk Kaffe Kompagni, oprettede 1915 Helbredelsesfonden og 1928 P. Carl Petersens Fond til støtte f. tuberkulose samt t. lægevidensk. formål. Sin ejendom »Skovbakken« i Skovshoved skænkede han til P. Carl P-s Kollegium f. med.- og handelsstuderende.

Petersen, Richard (1838-1905), da. præst og litt.historiker. Folkelige levnedsskildringer, bl. a. *Thomas Kingo* og *Hans Samtlid* (1887) og *Jens Baggesen* og *Sophie v. Haller* (1902).

Petersen, Richard (f. 1894), da. matematiker. 1937 prof. i mat. ved Polytekn. Lærestalt. Funktionsteoretiske arb.

Petersen, Robert Storm, se Storm-P.

Petersen, Sophie (f. 1885), da. geograf. Siden 1920 lektor v. Nørre Gymnasium. Har skrevet talr. bøger og art. fra sine studierejser Jorden over.

Petersen, Thade (f. 1866), da. præst, slesviger, da. frimenighedspræst i Haderslev fra 1905; *De Sønderjyske Frimenigheders Historie* (1924).

Petersen [ˈpea-], **Thorstein** (f. 1899), færøsk politiker, jurist og bankdirektor. Formand f. Folkeflokken. Under 2. Verdenskrig i opposition til de da. myndigheder. No. konsul fra 1934, generalkonsul fra 1942. Lagtingsmedl. fra 1940, lagtingsformand 1943-46, folketingsm. fra 1943.

Petersen, Tom (1861-1926), da. maler; har bl. a. malet og udført raderinger af byprospekter fra Kbh. m. v.

Petersen, Wilfred (f. 1905), da. national-soc. Løjtant 1932, kort tid ledende i ritmester Lembeckes nazistgrupper Kbh.-afd. Dannede derpå egen gruppe; mod Frits Clausen. Udgav 1940 det antisemitiske blad »Stormen«. I besættelsens første år i kontakt m. medl. af da. reg. (sær. Gunnar Larsen), der ville bruge P til at svække Clausen; udgav 1941 pjecen *Rene Folk med Rene Hænder* m. angreb på Sehested og Knud Bach. Beskyldt for andel i jødeforfølgelserne v. angiveri for at udnytte disse til at lade sin bande foretage røverier. 1944-45 interneret i Tyskl. Arrestret 1946, idømt 6 års fængsel v. byretten 1948, frikendt v. landsretten 1949 s. m. 3 af sine folk (hver 20 000 kr. i erstatning).

Petersen, Vilhelm (1830-1913), da. arkitekt. Elev af Hetsch. 1892-1903 kgl. bygningssnsp., fik 2. præmie i internat. kon-

kurrence om domkirkefacaden i Firenze 1864. Har i Kbh. opf. bl. a. *Meteorol. Institut* (1873), *Rudolph Berghs Hosp.* (1883-85), *Alm. Hosp.* (1885-92), *Det Kgl. Videnskaberne Selskabs bygn.* (1894-98), P-s hovedværk (ital. højrenæssance) og i Middelfart *Indsygehospital* (1889-94).

Petersen-Dalum, Johs. (f. 1887), da. landbrugskoleforstander. Søn af Jørgen Petersen. 1915-20 konsulent og landbrugslærer. Fra 1920 forstander for Dalum landbrugsskole på Fyn. 1929 formand for De Samv. Landboforeninger i Fyns stift. Medl. bl. a. af Landbrugsrådet 1930. Formand for Landbrugets Radioudvalg 1939 og for Statens Husdyrbrugsudvalg 1944.

Petersen & Poulsens tonefilmsystem (efter de da. ingeniører Axel Petersen og Arnold Poulsen), demonstreredes første gang 1923. Lyden optages som sværtet bånd med varierende bredde.

Petersens Jomfrukloster, Brødrene, opr. 1770, tidl. Amagertorv, nu Larslejstræde. Bolig for 14 jomfruer af St. Petri menighed i Kbh.

Petersevangeliet, apokryft ev., groft legendarisk; kun beretn. om Jesu lidelse og opstandelse er bevaret.

Petersgård, hovedgård Ø f. Vordingborg, oprettet 1763. Tilh. fra 1868 etatsråd O. B. Suhre og hans efterslægt (nu Juel). Hovedbyggn. fra 1776-80, fredet i kl. B.

Peterskirken, ital. *San Pietro in Vaticano*, i Rom, katolicismens hovedkirke, rejst over apostlen Peters grav. Den opr. P, en 5-skibet basilika fra ca. 326, kendes fra gl. billeder; den nuv. er grl. 1506 af Julius 2., indviet 1626. De mægtige mål (hovedaksernes længde 213 og 137 m, højden under kuppelen 132 m, facadebredden 112,5 m) mildnes af gode proportioner og detaljer. De kendteste arkitekter, der har arb. på P, er Bramante, som udførte de grundlægg. tegninger (centralkirke i form af gr. kors) og forestod opførelsen af midtpartiet indtil sin død (1514), Michelangelo, som gav midtkuppelen dens endelige udformning, og Bernini, hvem interiøret synes barokudmykn. i hovedsagen skyldes. Bl. P-s 389 statuer fremhæves St. Peters bronzestatue og bl. pavegravmæler Thorvaldsens over Pius 7. (Ill.).

Peterse-Berger [-ˈbærjær], **Wilhelm** (1867-1942), sv. komponist. Operær (herimellem *Araljot* (1910) og *Domedagsprofeterne* (1919)), 5 symfonier, orkesterværker, sange m. v.

Peterspenge (efter apostlen Peter, der anses for den første pave), en middelalderlig afgift til paven, indført i Engl. ca. 700 og efterh. en trykkende skat, som ophævedes af Henrik 8. 1533. I Danm. indført i 11. årh., men ikke betalt efter 1332, i No. og Sv. indtil Reformationen. P var en penning pr. husstand. De da. lister over P fra 14. årh. giver vigtige statistiske oplysning. Fra 1860 en frivillig afgift fra kat. lande.

Peterssen [ˈpe-], **Eilif** (1852-1928), no. maler; opr. hist.maler, bl. a. *Chr. 2. Undertegner Torben Oxes Dødsdom* (1876), se-

Eilif Peterssen: Hans Heyerdahl.

nerre grebet af naturalistiske strømninger som landskabs- og portrætmaler, bl. a. *Henrik Ibsen* og *Arne Garborg*.

Petersson, Axel (kaldet *Döderhultaren*) (1868-1925), sv. billedskærer (fra Döderhult sogn i Småland); berømt p. gr. af sine udtryksfulde træskulpturer, især af sv. almue.

Pethick-Lawrence [ˈpæðik-ˈlærrens], *Frederick William*, (1945) l. baron of Peaslake (f. 1871), brit. politiker. Samarbejdede m. suffragetterne. I Underhuset 1923-31 og 1935-45 (Labour). Min. f. Indien og Burma 1945, form. f. kabinetsdelegationen til Indien foråret 1946. Afledtes apr. 1947 som min. af Lord Listowel p. gr. af de forestående ændringer i Indiens forhold.

peti'di'n, *farm.*, d. s. s. dolantin.

Pétiot [pe'tjo], *Marcel* (1897-1946), fr. forbrøder. Udd. som læge. Henrettet for drab af 63 mennesker, mest personer, der søgte ham som læge el. i tillid til, at han ledede en organisation til transport af polit. flygtninge. Hans motiv var i de fl. tilt. ønsket om at tilegne sig ofrenes penge el. smykker.

petit [pe'ti] (fr.), lille; i bogtryk skriftgrad på 8 punkt.

petit'esse (fr. *petit* lille), bagatel, småtteri.

Petitgrainolie [ˈpetiˈgræn-], en æterisk olie, der fremst. ved destillation med vanddamp af bladene, grenene og de unge frugter af den bitre pomerans, Citrus bigardia (fr. *petit-grain*). Anv. i parfumerier.

petition (lat. *petere* bede om), begæring, navnlig i ældre tid om folkerepræsentationens begæring til kongen om ændringer i lovgivningen el. lign.

Petition of Rights [p'i'tiʃən əv 'raits] (eng.), andragende af 1628 fra det eng. parlament til Karl I. P krævede parlamentets samtykke, før skatter og lån kunne opnås, og at enhver fængslet straks skulle stilles for en domstol. Godkendt, men hurtigt overtrådt af Karl.

petitio principii (lat.), logisk fejl bestående i, at man som præmis anv. den konklusion, der skulle bevises (cirkelsslutning).

petit-maitre [pə'ti 'mæ:tr] (fr., eng. lille herre), lops, spradebasse. Under Fronden anv. om Condés tilhængere.

petit mal [pə'ti 'mal] (fr.: lille onde), anfald af momentan bevidstløshed ved epilepsi.

Petitot [pə'ti'to], *Jean* (1607-91), fr.-schw. emaillemaler. I sine portrætminiaturer minder han om van Dyck, hvis protegé han var. Arbejder på Rosenborg og Frederiksborg.

Petit Parisien, Le [lə'piti pari'zjæ], fr. dagblad (upolit.), udk. 1876-1944.

petit point (eng. ['pætipoint], fr.: lille punkt), små, skråliggende sting syet i vandrette el. diagonale rækker, yndet i Engl. under Stuarterne bl. a. til bogbind, æsker o. l. (Ill. sp. 3523).

petits-fours [pə'ti'fu:] (fr.: små kager), små, stærkt pyntede konditorkager af sukkerbrødsdej.

pet'itum (lat. *petere* bede), ansøgning.

Peterskirken.

petje'ne'ger, tyrk. stamme i S-Rusl. og Rumænien 9.-13. årh.

Petjenga [petjen'ga], russ. navn på Pet-samo.

Pe'tjora, 1500 km l. flod i Sovj. V f. N-Ural, munder i Barents-havet. Omkr. P stort kulfelt ved Vorkuta.

'Petkov [-kof], *Nikola* (1889-1947), bulg. politiker. Medl. af bulg. Bondeparti fra 1923; bl. ledende i 1930'erne i opposition mod autoritært styre. Gentagne gange fængslet, bidrog efter frigivelse 1941 til grundlæggelse af bulg. »Fædrelands-front« som Bondepartiets leder. Medl. af regeringen sept. 1944-aug. 1945. I skarp opposition mod kommuniststyret; arresteret juni 1947, anklaget for forsøg på statskup, støttet til bulg. officerer og agrarparti. Trods skarpe protester fra ikke-kommunister verden over henrettet sept. s. å., hvorefter Engl. i skarp note angreb bulg. styre for justitsmord. (Portræt sp. 3518).

'petkus-rug, rugsort, tiltrukket på ridgerodset Petkus i Brandenburg i Tyskl. p kom her til Danm. i 1890'erne og har været en af de mest dyrkede rugsorter. p har dannet udgangspunkt for fl. nye sv. sorter.

Peto ['pitou], *Samuel Morton* (1809-89), eng. jernbaneentreprenør. Anlagde bl. a. i Danm. linierne Flensborg-Husum-Tønning (1852), Århus-Langå-Randers og Langå-Viborg-Struer (1859-67).

'Petra (gr: klippe), oldtidshv. (karavancetrup) v. Wadi Misa i Transjordanien. Nabataernes hovedst. Ruiner fra rom. tid.

Petrarca, *Francesco* (1304-74), ital. digter. Den første betydelige humanist og største lyriker efter antiken. Tilhørte en landflygtig florentinsk familie. Svungede hele livet mellem dyb religiositet og verdslige lidenskaber. På latin skrev han et heltedigt om Scipio Africanus, *Africa* (påbegyndt 1338), og på ital. *Il Canzoniere* (da. udv. *Til Laura* 1944), hvori han besynger sin kærlighed til Laura, som han s første gang 1327, og i *Trionfi*, som begge virkede inspirerende på et senere Renæssanceyrtik. 1341 blev P kronet med en laurbærkrans på Capitolinerhøjen. (Portræt sp. 3518).

petre'fakt (gr. *petros* klippe, sten + lat. *facere* gøre), forstening.

Petrén [-'trén], *Karl Anders* (1868-1927), sv. læge. 1902 prof. i intern medicin i Uppsala, 1910 i Lund. Vægtige bidrag inden for fysiologi, nervesygdomme og intern medicin.

Petrie ['pi:tri], *William* (1853-1942), eng. arkæolog; foretog fra 1881 udgrav. i Ægypten, fra 1926 i Palæstina; fremdrog et betydningsfuldt materiale til belysning af Ægyptens kulturhist.

'Petrikau, ty. navn på Piotrków i Polen.

Petri Kirke, **Sankt**, i Kbh., den eneste bevarede af byens middelalderlige kirker, synes opført efter en brand 1386. Kærnen af kirken, fra køret til tårnet, stammer antagelig fra 15. årh. Tårnet selv er lidt yngre, men ombygget og forhøjet (1731). De store korsarme er fra 1631-34, spiret, opf. af tømrermester Boye Junge (1735-1807), fra 1757. St. Petri Menighed består siden 1586 af de tysktalende indbyggere i Kbh. Til menigheden hører den tysksprogede St. Petri Skole. (Ill.).

petrissage [petri'sa:](s) (fr. *petrir* ælte), massage ved æltning el. knibning.

Petrovoretts [petradv'v'ri:ts], til 1944 *Peterhof*, by i RSFSR, Sovj., ved Leningrad; tidl. kejser slot fra 1715, ødelagt under 2. Verdenskrig, genopbygget.

Petit point broderi (Kunstindustrimus.).

Sankt Petri Kirke.

Petrograd [petra'grat], 1914-24 navn på Leningrad, Sovj.

petrogra'fi (gr. *petros* sten + *grafein* beskrive), læren om bjergarterne. p omfatter undersøgelsen af bjergarternes mineralindhold, struktur, kemi, geol. optræden og dannelsesmåde.

petrokemikalier, eng. *petrochemicals*, kemikalier fremst. af jordolie el. jordgas.

Petrokrepost [petra'krj:psost], til 1944 *Schlüsselburg*, by i RSFSR, Sovj., ved Nevas udløb af Ladoga; tidl. fængsel for polit. fanger. Anlagt 1323 (sv. *Nöteborg*); svensk fra 1617 til 1702, da Peter d. St. erobrede den og gav den navnet Schl. Besat af tyskerne 8. 9. 1941-17. 1. 1943; ved P-s fald fik Sovj. atter forb. m. det belejrede Leningrad.

petrol'atum, d. s. s. vaseline.

petroleum, den evt. højrafinerede fraktion af jordolie m. kp. 150-300°C, tidl. især anv. til belysning, nu til motordrift, som brændsel, rens- og opløsningsmiddel. I de eng. talende lande betyder p også jordolie i al alm., mens petrol i Engl. betegner motorbenzin (gasolin) el. petroleumæter.

Petroleumsk Aktieselskab, Det Danske (fork. *DDPA*), grl. 1889 med det formål at drive handel med og fabrikation af petroleum-produkter. Aktiekap. i 1949 20,4 mill. kr. Selskabet, der er tilsluttet Standard Oil koncernen, importerer benzin, diesel-, belysnings-, brændsels- og smøreolier samt asfalt og opløsningsmidlet Varnolene (mineralsk terpentin). Hovedlageret på Avernakke ved Nyborg, kapacitet 80 mill. l., lagre i Kbh. i Hellerup, Kastrop og i frihavnen. I Hellerup fabrik til fremst. af konsistensfedt samt centrallaboratorium. DDPA har 40 distriktskontorer og lagre over hele Danm., hvorfra salg og distribution varetages. Selskabets samlede lagerkapacitet er ca. 250 mill. l., svarende til henvend 3 måneders forbrug af olieprodukter i Danm. Der findes i Danm. ca. 350 Esso service stationer og 3300 andre salgssteder for Esso produkterne. Selskabet har egen tankskibsflåde, samlet tonnage 63 362 t, egne jernbanetankvogne med en samlet kapacitet på 3,5 mill. l. og 186 tankbiler med en kapac. på 677 000 l. Antal arb. og funkt: 1325 (1949).

petroleumsmotor, forbrændingsmotor, der bruger petroleum som brændstof. Tændingen sker v. hj. af en elektrisk gnist el. et glødhoved.

petroleumsovn, stueovn der forbrænder petroleum v. hj. af en væge.

petroleumsmæter er de fra ca. 40-60°C kogende bestanddele af jordolie, fortrinsv. indeh. kulbrinterne C_2H_{12} og C_4H_{14} ; anv. som opløsningsmiddel.

petrolo'gi (gr. *petros* sten + *logi*) d. s. s. petrografi.

Petronius 'Arbiter, *Gaius* (d. 66 e. Kr.), rom. forfatter, formentlig embedsmand v. Neros hof. I romanen *Satyricon* (da. 1945) giver han et talentfuldt, satirisk billede af samtidens liv. Berømtest er

afsnittet *Trimachios Middag* (da. 1914), der skildrer en parvenus daglige liv.

Petropavlovsk [petra'pavl'ofsk], navn på to byer i Sovj.; 1) i N-Kazakhstan ved den transsibiriske bane; 92 000 indb. (1939); store konserverfabrikker o. a. industri. 2) Kamtjatkas hovedby; fiskerihavn med hermetikindustri.

Petropolis [pe'tropolis], by i Brasilien, 65 km NØ for Rio de Janeiro. Ca. 75 000 indb. Aug. 1947 afholdtes her en panamer. konference om forsvaret af den vestlige halvkugle (Grønland indbefattet).

Petrovsk [petro'fösk], 1) til 1922 navn på byen Mahatj-Kala i Sovj.; 2) by i RSFSR, Sovj. ved den transsibiriske Bane SØ f. Bajkal-øen; jernminer.

Petrozavodsk [petra:zav'ofsk] (tidl. *Petrozsk* fi. *Aänstlinna*), hovedstad i Den Karelsk-Finske Unionsrep. i Sovj. ved Onega-øens N-kyst og Murmansk-banen; 70 000 indb. (1939). Tømmer- og fødevarerindustri; besat af finske tropper i 10. 41-29. 6. 44.

Petrucci [-'truti:fi], *Ottaviano* (1466-1539), ital. nodetrykker. Hans noder hører til de ældste og er bekendt for stor skønhed.

'Petrus, lat. form for Peter; især anv. om apostelen.

'Petrus de Dacia (d. 1289), sv. dominikaner og mystiker. Kendt for sine breve til og biografi af den tv. kvind. mystiker Christina fra Stumbelen; han er en dygtig stilist, skolastisk lærer, fin psykolog, båret af middelalderens sværmeriske bodsfromhed.

'Petrus de Vineia, ital. *Pietro della Vigna* (1190-1249), italiener i Fred. 2.s tjeneste, kansler 1247. Hans breve er en vigtig hist. kilde.

'Petsamo, russ. *Petjen'ga*, område i RSFSR Sovj., langs grænsen til No. ved d. arkt. hav; ca. 10 000 km². Rige nikkelforekomster. P-fjorden er isfri. Største havn: Liinahamari. Opr. usikre grænser ml. Rusl. og Sv. og No.; 1826 til Rusl. Til Finl. 1920; bevaret for Finl. i Moskvaafreden 1940; afstødet 1944 (fred 1947).

'Pettenkofer, *Max von* (1818-1901), ty. hygiejniker. Grundlægger af den vidensk. hygiejne.

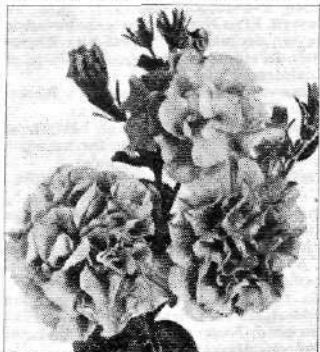
'Pettersen, *Hjalmar* (1856-1928), no. biblioteksmænd og bibliograf. Chef for no. afd. af univ.bib. i Oslo og udg. af den store bibliograf *Bibliotheca Norvegica* (1899-1924).

'Pettersen, *Hans* (f. 1888), sv. fysiker og oceanograf; arbejder over atomfysik og oceanografiske problemer. Populærvidenskabeligt forfattereskab.

'Pettersen-Norrie ['nori], *Anna* (f. 1860), sv. operettesangerinde, som efter 1888 ofte gæstespillede i Kbh. og gjorde lykke i de st. operetteroller. 1914-16 startede og ledede hun kabet »Edderkoppen« i Kbh. Afskedsforestilling på operaen i Stlm. 1891 g. m. W. Norrie. Ægteskabet opløst.

Petty ['pæti], *William* (1623-87), eng. økon. forfatter; opr. læge; en af den statiske vidensk.s grundlæggere, forløber for den klassiske eng. nationaløkon.

Petu'nia, slægt af natskyggefam. fra

Petunia »Americas«.

S-Amer. Store, violette dragtformede blomster. Mange former dyrkes som prydanter i haver og stuer.

Pétursson ['pju:ðersn:], *Hallgrímur* (1614-74), isl. salmeddigter og præst, døde som spedalsk. Af P-s omfattende digtning især fremhæves *passionssalmerne* (udg. 1666), den hyppigst trykte isl. bog. Ved sin inderlige tone, fremme og klare tanke og anskuelige billeder hæver P sig højt over samtidige forf.

Pétursson ['pju:ðersn:], *Sigurður* (1759-1827), isl. digter og sysselmand. Skrev lystspil og versfortællinger; især kendt er parodien *Stellu-rímur* med emne fra Wessel.

Petzholdt, *Fritz* (1805-38), da. maler; elev af Eckersberg; ital. landskaber (kunstmus.).

Petzval ['pætsval], *Joseph* (1807-91), østr. matematiker. P har konstrueret d. første fot. lyssterke objektiver, der stadig anvendes.

Petzäl [-sæl], *Ake* (f. 1901), sv. filosof. Har bl. a. skrevet *Begreppet medfödda idéer i 1600-tallets filosofi* (1928), *Makt och rätt* (1941) og *Rätt och individ* (1942).

Petőfi ['pæto:fi], *Sándor* (1823-49), ung. digter; deltog i revolutionen 1848 og faldt i et slag; Ungarns national- og frihedsdigter; skrev den berømte revolutionssang *Talpra magyar* (Op, Magyar) (1848). P har også skrevet skønne lyriske digte, især kærlighedsdigte, og var Ungarns største digter i det 19. årh.

peu à peu [pø a 'pø] (fr.), lidt efter lidt.

Peutinger ['pøytinær], *Konrad* (1465-1547), ty. klassisk filolog, *Tabula Peutingeriana* i Wien, en 12. årh.s kopi efter rom. landkort fra 4. årh. e. Kr., er opkaldt efter P, der har ejet det.

pevter ['pju:te] (eng.), tilægeringer med 10-15% bly og små mængder antimon; evt. kobber, zink, vismut. Anv. til husholdningsredskaber og ornamenter.

Peymann, *Hinrich Ernst* (1737(?) - 1823), da. officer, Kommand. general i Kbh. under Engls angreb aug.-sept. 1807, kapitulerede på Engls betingelser 7. 9. efter bombardementet. Fradømt ære, liv og gods, hvilket dog formildedes til afsked. Pensioneredes efter Napoleons fald.

pey'otl (nahua-sprog) (Lophophora Williamsii), mexikansk kaktus, kugleformet, hvidlige uldhår. Indeholder rusgiften meskalin.

pf, mus., fork. for più forte.

Pfalz [paltz] (ty. af lat. *palatium* borg), kongedødet i frankerriket og middelalderens Tysk. P blev i middelalderen betegnet for de lande, der hørte under den kejserlige pfalzgræve ved Rhinen; 1214 under Wittelsbacherne i Bayern. Skilt fra Bayern ved arvedeling i 14. årh., omfattede dels Nedrepfalz el. Rheinpfalz (s. d.) S f. Mainz, dels Øvrepfalz N f. Bayern. De reformerte fyrster af P var førende bl. ty. protestanter ca. 1600, men led nederlag ved at modtage den bøhmiske krone 1619, afstod Øvrepfalz til Bayern 1648. 1685 gik P over til en side-linie af Wittelsbacher, *Zweibrücken-Neuburg*, der fastholdt landet trods fr. angreb og besættelse under den pfalziske arvefølgekrig 1688-97. 1742 arvedes P af linien P-Sulzbach, der 1777 også fik Bayern. Efter Napoleonskrigene bevarede Bayern det meste af P. 1945 blev Rheinpfalz del af fr. besættelseszone, 1946 del af Rheinland-Pfalz.

Pfalzer-vin ['paltzør], vinene fra Rheinpfalz, Tyskls største vindistrikt.

Pfalzgræve (da. ['fal's-]), opr. bestyrer af en Pfalz, senere betegnelsen for hertugen (kurfyrsten) af Pfalz (Kurpfalz).

pfalziske arvefølgekrig ['fal'si:] (1688-97), krig ml. Ludvig 14. af Frankrig og Østr., Engl., Holl. L. 14. ville afrunde sine Rhinbesiddelser under påskud af arvekrav på Pfalz, men måtte opgive en del af sine erobringer (Luxembourg, en del reioner) i Rijswijk-freden 1697.

pfalziske hus, sv. kongeslagt, reg. fra 1654 (Karl 10. Gustav) til 1720 (Ulrika Eleonora). Nedstammende fra fyrstehuset Pfalz-Zweibrücken.

Pfeffer, *Wilhelm* (1845-1920), ty. plante-fysiolog, genial eksperimentator. Hans *Handbuch der Pflanzenphysiologie* (2. udg. 1904) har haft stor betydning.

pfennig, ældre ty. sølv- og kobbermønter;

fra 1871 mindste ty. skillemønt = 1/100 (Reichs)mark.

Pfitzner, *Hans* (1869-1949), ty. komponist. Skrev operaerne *Die Rose vom Liebesgarten* (1900), *Palestrina* (1915), som er hans hovedværk, *Das Christelflein* (1917), *Das Herz* (1931), kantaten *Von deutscher Seele* (1921), korværker, sange, kammermusik, koncerter, en symfoni i cis m. v.

Porzheim ['pörtshaim], ty. by i Württemberg-Baden; 79 000 indb. (1939). Fabrikation af guld- og sølvmedevare.

ph-, se også under *f-*.

PH, kem. tegn for brintioneksplosionen.

Phacelia [fa'se-] (gr. *fákelos* bundt), d. s. s. honningurt.

phalanx ['fa:lænx] (gr. slagorden; stykke af træstamme), i anat. finger- el. tåled (stykket mellem to ledbøjninger). Jfr. falanks.

Phalén [fa'le:n], *Adolf Krister* (1834-1931), sv. filosof. En af »Uppsalaskolens« grundlæggere. Antimetafysik og forkæmper for den begrebsanalytiske metode. Skr. bl. a. *Zur Bestimmung des Begriffs des Psychischen* (1914).

Phano'dorm [f-], hurtigt virkende sovemiddel.

Phantasternerne [fan-], skelsættende psykologisk roman (1857) af H. E. Schack.

pharao el. *farao*, ældgld. hasardkortspil; stammer muligvis fra Italien.

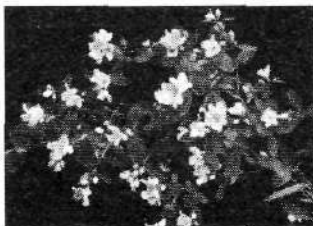
Phello'dendron [f-] (gr. *fellós* kark + *dendron* træ), slægt af træer fra N-Kina, beslægtet med orangefam. Prydtræer i haver og parker.

Phenosa'ra'n'a [fe-], anilinfarvestof. Fot. sensibilisator.

Philadelphia [fil'a'dælfjæ], største by i Pennsylvania, USA, ved den sejlbare Delaware River. 1 931 000 indb. (1940), deraf 250 000 negre; med forstæder ca. 3 mill. indb. P er USAs vigtigste Atlanterhavshavn efter New York; 1944 blev der udskibet 7,2 mill. t, og indskibet 10,8 mill. t. Industrien er alsidig; vigtigst er tekstil-, dernæst jern- og stålindustri, der især leverer skibe. Store bogtrykkerier, stor fødevarerindustri. - Mange kulturelle institutioner, bl. a. University of Pennsylvania (grl. 1740), kunsthøgskolen (grl. 1805), musikonservatorium. - P grl. af *William Penn* 1682. I *Independence Hall* blev uafhængighedserklæringen underskrevet 4. 7. 1776 og USAs forfatning underskrevet 1787.

Philadelphia-systemet [fil'a'dæl'fja], form for cellesystemet, hvor fangerne har adgang til arbejde i cellerne.

Phila'delphus [-fus] (efter den ægypt. konge Ptolemaios *Phitadelfos*), falsk jasmin,

slægt af Hydrangeaceæ (nær ribsfam.). Buske med hvide, stærkt duftende blomster, 4-tallige og med mange støvblade. 50 arter, fl. er havebuske.

Philly ['fjilbi], *Harry St. John Bridger* (f. 1885), brit. opdagelsesrejsende. 1908-15 i Indien, nov. 1917 polit. agent i Iraq, 1917-18 i Central-Arabien. Udforskede som første europæer dettes syd. del (T. E. Lawrence's hjælper). 1930-40 igen rejser. 1941 atter polit. agent i Arab. Udg. bl. a.: *The Heart of Arabia* (1922), *Arabia of the Wahhabis* (1928), *A Pilgrim in Arabia* (1943).

Phileas Fogg ['fijoz 'fåg], hovedpersonen i Jules Vernes roman »Jorden Rundt i 80 Dage«.

Philibert [fjil'bæ:r], *Claude* (1709-84), fr.-da. bogtrykker og boghandler. Medvirker til indførelsen af antikvarkriften i da. bogtryk.

Phildor [fjil'dør:], *François André* (Danican) (1726-95), fr. komponist. Fremra-

Theodor Philipsen: Høst, Saltholm.

gende skakspiller. Skrev korværker i Hændels stil og melodiose syngespil.

Philip, se også *Filip*.

Philip ['fjil-], *Kjeld* (f. 1912), da. national-økonom; 1943-49 prof. v. Arhus Univ., derefter prof. i nat.øk. ved Sthlm.s høgskole.

Philippe [fjil'p], *Charles-Louis* (1874-1909), fr. forfatter; sjældent ægte skildrer af fattigdom og folket i romaner som *Bubu de Montparnasse* (1901, da. 1944) og *Charles Blanchard* (ufuldendt, 1913).

Philippe Egalité [fjil'p egal'ite] (fr. *égalité* lighed) kaldte hertug Filip af Orléans sig fra 1792.

Philippeville [fjil'p'vil], havneby i NØ-Algier; 48 000 indb. (1946).

Philippine Deep [fjil'p'in 'di:p], d. s. s. Filipinergraven.

Philipp'inerne [fi-], anden stavemåde for Filipinerne.

Philipp'popel [fi-], ty. navn på Plovdiv.

Philips ['fjil-], holl. industriforetagende, grl. 1891 i Eindhoven af den holl. bankier Fr. P. (d. 1899) og hans son ingenior G. L. F. P. (1858-1942). I beg. omfattede fabr. udejukkende elektr. glødelamper, men uvidedes senere til radio- (fra 1927) og røntgenapparater, kviksølvlamper, tonefilm og elektroovne. I Eindhoven beskæftigedes 1948 23 000 arb. P har talrige filialer i mere end 25 lande, således at koncernen ialt beskæftiger ca. 80 000 pers. Til den holl. fabrik er knyttet et forskningslaboratorium med 150 akademikere og ca. 650 assistenter og hjælpere. Aktiekapitalen var 1948 103 000 000 gylde stamaktier og 38 000 000 gylde præferencaktier. Under 2. Verdenskrig odelagdes ca. 25% af fabriksarealet.

Philipsen [fjil-], *Gustav* (1853-1925), da. forfatter, politiker. Fra 1877 s. m. broderen Ludvig P. leder af P. G. Philipsens Forlag, fra 1896 bestyrelsesmedl. i Nordisk Forlag, senere, ved sammenslutningen, i Gyldendal. Radikalt orienteret folketingsm. 1898-1903, borgerrepræs. i Kbh. 1893-1904, 1904-25 rådmand (4. afl.). Knyttet til »Det Ny Århundrede«, »Tidskueren«, »Politiken« som artikelskribent. Udg. erindringer.

Philipsen [fjil-], *P. G.*, da. forlag, grl. 1834 af *Philip Gerson P.* (1812-77), som gjorde en stor indsats for den populærvitensk. litt., især for oversættelser af standardværker. Overgik 1895 til Det nordiske Forlag.

Philipsen [fjil-], *Sally* (1879-1936), da. maler; motiver bl. a. fra Kbh. og omegn; påvirket af A. Gottschalk og fr. kunst.

Philipsen [fjil-], *Theodor* (1840-1920), da. maler; foretog fra ungdommen lange rejser til udlandet, Fr., Sp., Tunis og Ital., hvor han malede landskaber, folkelivs- og dyrebille; var opr. påvirket af ældre da. kunst (Lundbye), senere af fr. kunst (impressionisterne), og fik stor betydning for udviklingen ved sit arb. med farven; er især fremragende som dyre- og landskabsmaler med motiver bl. a. fra Kastrup og Saltholm; har desuden udført dyreskulpturer og arb. med keramik. (III. Se endv. tavlen Dansk Kunst II).

Phillips [fjil'ps], *David Graham* (1867-1911), amer. romanforfatter. Hovedværk: *Susan Lenox* (1917, da. 1921), om slumtilværelser i storbyen, polit. korruption og en prostitueret kvindes skæbne.

Philodendron [fi-] (*filo-* + gr. *dendron* træ), slægt af Arum-fam. 220 arter, trop. Amer. Nogle arter er lianer, andre lave buske. Fl. arter er prydplanter i væksthuse, f. eks. P scandens med tynde stæng-

ler og hjerteformede, helrandede blade. Monstera kaldes populært også P.

Phister ['fi-], *Joachim Ludvig* (1807-96), da. skuespiller. Udd. på Den Kgl. Balletskole. Deb. 1825 i skuespillet, hvor han til 1873 virkede som en af ensemblets ypperste kræfter; spillede ialt 52 af Holbergs figurer, desuden elskeroller, syngespilfigurer, komiske gammelherre m. m. Senere viste P sig som gæst, stiftet 1885. (Portræt sp. 3532).

Phister ['fi-], *Louise* (1816-1914), f. *Petersen*, da. skuespillerinde. 1846 g. m. J. L. P. Deb. 1835, 1835-95 knyttet til Det Kgl. Teater, hvor hendes vigtigste fag blev den klass. komedies lystige piger, især Holbergs Perniller, som hun spillede med slagfærdig replik. 1901 gæstespil på Casino.

Phiz [fiz], pseud. for *Hablot Knight Browne* (1815-82), eng. illustratør. Ill. til *Dickens* (bl. a. *Pickwick Klubben*) og i *Punch*.

PH-lampe, et af arkitekt Poul Henningsen konstrueret lampearmatur.

Phlox, bot. d. s. s. floks.

Phormium ['f-] (*gr. formós* betværk), slægt af liljelam. New Zealand. Af P tenax (new zealandsk hør) anv. bast-taverner.

Phosphoros ['fäs-f-] (*gr.* morgenstjerne), sv. litt. tidsskrift (1810-13) for nyromantisk poesi; udg. af P. D. A. Atterbog og V. F. Palmblad.

phycomyceter [fy-'se-'], bot., d. s. s. algesvampe.

Phyllocactus [fy-], bot., d. s. s. bladkaktus.

Phyllograptus [fy-] (*gr. fyllon* blad + *grapto*s beskrevet), *palaont.*, slægt af fire-radede graptolitter.

physo'sto'me [fy-] (*gr. fysa* blæsebælg + *stoma* mund) benævnes en stor gruppe af bentisk, hvis svømmeblære ved en luftgang står i forb. med fordøjelseskanaalen. Eks: sild.

Phyto'lacca [fy-], bot., d. s. s. kermesbær.

Phytomonas [fy-] (*fyto* + *monas* enhed), slægt af bakterier, hvis arter er plantsnyltere. P *campestris* er årsag til brunfarvning af karstrenge hos kål, kålrabi og turnips. P *tumefaciens* fremkalder rødhalssygdom hos mange kulturplanter.

Phytophthora [fy-'toftora] (*gr. fytón* vækst, plante + *phorá* ødelæggelse), slægt af phycomyceter. Hertil bl. a. kartoffel-skimmel, der er en farlig snylter på kartoffelblade.

Phoebe ['fö:'be] (lat., af *gr. Foibé* mytol. kvindeskikkelse), *astron.*, en af Saturns måner.

Phoenix ['fö:'niks] (*gr. foíniks* daddelpalme), slægt af palmer med fjerdelt blade. Frugten er et enfrøet bær. Hertil daddelpalmen. (P *dactylifera*).

Phenix ['fö:'-], tidl. hotel i Kbh. Gr. 1846. P ejedes 1892-1918 af hofhoteller Carl Neffendam (1858-1930), under hvem det havde en blomstringstid. Ejendommen (Bredgade 37 og Dronningens Tværgade 1-3) solgtes 1945 til et A/S, tilhørende Danm.s Kommunistiske Parti.

Phoenix, ældre skrivemåde for Fønixs.

Phoenix ['fi-'niks], hovedstad i Arizona, USA; 65 000 indb. (1940). Omegnen kunstvandes fra Roosevelt Dam over Salt River. 6000 ha hyppark. Største indianerskole i USA.

Phoenixberg ['fö:'-], *Povel Johannes* (1679-1729), da. bogtrykker. Eftertrykte Holbergs komedier og udgav det første da. vittighedsblad: Den Forkerte Mercurius.

Phoenixørne (eng. ['fi-'niks]), eng. (delvis USA-) ørgruppe i Stillehavet, 3-5 s. br. Ca. 6 m høje koraller, der stiger lodret op fra mere end 3000 m havdybde. Rige på guano. 42 km²; ca. 850 indb.

PI, fork. f. *Politiets Idrætsforening*.

pi, π, (*gr.* bogstav), i *mat.* det irrationale tal, der angiver forholdet ml. en cirkels omkreds og dens diameter. Det er med tilnærmelse 3,1416.

Piacenza [pj'a'tsantsa], (lat. *Placentia*) ital. by i landsdelen Emilia ved Po, 60 km SØ f. Milano; 54 000 indb. (1936). Mange hist. bygninger. Automobilindustri. Olieboringer.

piacevole [pj'a'tsevole] (ital.), *mus.*, yndet, indsmigrende.

'Pia desi'de'ria (lat.: fromme ønsker), titel på et skrift af Spener (1675), som blev pietismens kirk. program, deraf i alm.: ønsker, der rimeligvis ikke går i opfyldelse.

pi'af (fr. *piaffe*), i ridesport stærkt samlet trav på stedet.

'pia 'fraus (lat.), front bedrag (citat fra Ovid *Metamorfoser*).

Piaget [pj'a'zæ], *Jean* (f. 1896), schw. psykolog og pædagog. Især kendt for sine børnepsyk. undersøgelser.

'pia 'mater (lat.: mild moder; p ansås for alle legemsdele ophav), bløde hjerne-hinde, som ligger tæt op af hjernen.

pi'a'nino (el. *pi'a'nette*, af *piano*), lille opretstående klaver, opfundet 1857.

pi'a'nissimo (fork. *pp*) (ital.), meget svagt.

pi'a'no (ital.), *mus.*, 1) svagt, sagte; 2) fork. f. pianoforte.

piano'forte, opr. benævnelse på hammerklaveret (se klaver), fordi dette i mods. til tidl. instrumenttyper kunne spille både piano (svagt) og forte (stærkt).

pi'a'nola (af *piano*), mekanisk, pneumatisk virkende klaver, opfundet 1897. Mekanikken virker ved hjælp af en papirulle, i hvilken forsk. huller udløser forsk. toner.

pi'a'rister, kat. orden, stiftet 1597, med undervisning som opgave.

pias'savabast (tupi-*piapába*), fibre fra bladskederne af flere tropiske palmearter. Anv. som børstenbindermaterialer, til gadekoste, tove, matter, m. m.

pi'a'ster (ital.: metalplade), mont i Saudi-Arabien, Ægypten, Syrien, Tyrkiet (sept. 1948: 0,0174 kr.) og Indokina (sept. 1948 = 0,39 kr.); tidl. også i Mellemamerika.

Piasterne ['pjast-] (efter sagnkongen Piast), polsk dynasti 962-1370.

PIAT (fork. f. *Projector Infantry Anti-Tank*), eng. 90 mm gevær til udskydning

af granater med hulladning, bruges i nærkamp mod stærkt pansrede kampvogne.

pi'a'tti (ital.), *mus.*, bækken.

Piauí [pjau'wi], stat i NØ-Brasilien; 301 500 km²; 918 000 indb. (1946). Hovedstad: Terézina.

Piave ['pjave], 220 km l. nordital. flod fra De Carniske Alper til Adriaterhavet NØ f. Venezias lagune. Efter Caporettonedlerlaget 1917 standedes Centralmagtens offensiv nov. 1917 og juni 1918 ved P, smst. opreves d. østr. front okt. 1918.

piazza ['pjat'sa] (ital.), plads, torv; piazzetta [pj'a't'set'a], lille plads.

Pablo Picasso: *Guernica* (1937).

Piazzetta [-'tset'a], *Giovanni Battista* (1682-1754), ital. maler; virksom i Venezia. Bibelske motiver m. m. Hovedværk: *En Sovende Hyrdinde*, Washington.

pibe, 1) *mus.*, den opr. benævnelse på alle fløjtelign. instrumenter med høj tone. Nu beteg. for orgelp; 2) *mil.*, den af et håndskydevåben, der indeholder løbet og patronlæbe. Da det kun er p. der slides under skydning, gøres den ofte udskiftelig; 3) *zool.*, mellemfoden hos et hovdyr; 4) d. s. s. tobakspibe; medbrages af spanierne fra Nordamer. De ældste eur. p var kridtp. Senere benyttedes merskum, ofte rigt udskåret, og malede porcelæns-p. I Orienten bruges vandp af metal. Mod. shagp er af bruyère, spidsen af forsk. materiale; 5) fustage til forsendelse af vin; 6) *tekn.*, a) glasblæser, langt jernrør med mundstykke til blæsning af hulglas; b) ved højvorne de fornede i rundkreds anbragte rør til indførelse af »bløsten«.

pibeand ('*Anas pe'nelope*), kortnæbbet svømmeand. Hannen m. grønligt spejl, hvid forvinge, brunt hovede, kan frembringe en høj pipen. Fåtalig ynglefugl i Danm. (bl. a. på Saltholm). Overvejende nordl. Alm. i Danm. på træsk.

pibeblomst (*Aristo'lochia 'stlpha*), art af slangerodfam., N-Amer. Slyngende prydplante med uanselige, brune blomster, der ligner et pibeoved.

pibefisk (af snudens form) (*Fistula'riidae*), indtil 2 m lange, slanke fisk m. rørformet snude. Trop. kystfisk.

pibebarer (*Ocho'toniidae*), kortørede, hallose gnavere, beslægtede m. harer. Asiens og N-Amer.s bjergene og stepper. En art har rimeligvis levet i Danm. kort efter istiden.

pibekrave el. *fræse*, fremstående, rund, hvid krave lagt i tætte folder. Anv. fra slutn. af 16. årh. til ca. 1635. Bevaret i præstedragten.

pibeler, hvid, hvidbrændende lerart, der anv. til kridtpiber, farve, polermiddel og rensningsmiddel for lædergenstande m. m. Forekommer ved Köln, Liège, Namur og i England.

pibehøg ('*Allium fistu'losum*), løgagt med hule, overvintrende blade, der bruges som krydderi i lighed med purløg. p formeres ved deling.

piber, melding i 66, hvorved spilleren, evt. s. m. sin makker, lover at tage alle stikkene.

pibere (*Anthus*), lækkelig, spurvefugle beslægtede m. vipstjerter. Tyndt næb, lang bagklo; reden på jorden. Hertil engpiber, skovpiber, skarpiber.

pibesvane ('*Cygnus 'bewicki*'), vild svane, lidt mindre end sangsvanen, N-Rusl. og N-Asiens tundraer. Ret alm. vintergæst i Danm.

pibeved, d. s. s. Philadelphiaus.

pica'do'r (sp. [-'dör]) (sp. *pícar* stikke), tyreføtter, lansebevæbnet og til hest, skal såre, men ikke dræbe tyren. Hesten, der i nogle tilf. er ubeskyttet, bliver hyppigt dræbt.

Picard [-'ka:r], *Jean* (1620-82), fr. astronom, indførte kikkerten som sigtelinstrument ved vinkelmålinger, gennemførte 1669-70 ved en gradmåling i Frankr. den første nøjagtigere bestemmelse af Jordens diameter. Besøgte Danm. og Ven og foranledigede, at Ole Rømer i 1672 rejste til Paris.

J. L. Phister.

Auguste Piccard.

Picardie [pikar'di], gl. fr. prov., omtrent svarende til nuv. dept. Somme. Hovedstad: Amiens.

Picaresk roman (af sp. *picaresco* gavytv), gavytveroman; jfr. skæleroman.

Picasso (fr. [pika'so]), *Pablo* (f. 1881), sp. maler af jød. slægt. Fra 1900 i Paris. Hans kunstsyn har stadig skiftet. Begyndte som naturalist (den blå og rosa periode), blev kubist (ill. se tavle Kubisme), malede vulvende kvindetyper, blev ekspressionist og er endt med et geometrisk, surrealistisk maleri. Motiver fra den sp. borgerkrig. (Ill. sp. 3530-31).

Piccadilly [pika'dilli], klub- og forretningsgade i West End, London.

Piccard [pi'ka:r], *Auguste* (f. 1884) schweizisk fysiker, tvillingbroder til Jean P., 1922 prof. i fysik i Bruxelles. P har til sine undersøgelser af den kosmiske stråling foretaget opstigning med stratosfæreballeon. I aug. 1932 nåede P 15 940 m op. P forbereder en nedstigning i havet til 4000 m dybde til dybhavsundersøgelser. (Portræt).

Piccard [pi'ka:r], *Jean* (f. 1884), schweizisk fysiker; tvillingbroder til Auguste P. Prof. i Minnesota, USA. Har ligesom broderen, foretaget ballonopstigninger til stratosfæren (nåede 1934 17 512 m).

Piccini [pi'tʃini], *Nicola* (1728-1800), ital. operakomponist. 1776 til Paris. Strid med Gluck om den gamle ital. operaskole, som P repræsenterede, og den nyklassiske retning (Gluck).

piccolo [pi'kko] (ital: lille), 1) forkortet benævnelse for piccolofløjte; (står en oktav over den alm. fløjte); en p-kornet er en lille kornet i es. 2) halvvoksen dreng der bruges til forestående arbejde i hoteller, restauranter, forretninger o. a.

Piccolomini, *Enea Silvio*, Pius 2.s navn, for han blev pave.

Piccolomini, *Ottavio* (1599-1656), kejserlig general i 30-årskrigen, af ital. højadel. Udmærkede sig under Wallenstein, bidrog til W-s mord 1634, slået af Torstenson i 2. slag v. Breitenfeld 1642.

Pic d'Anetou [pik dan'tu], fr. navn på bjergtet Pico de Aneto.

Pic du Midi [pik dy mi'di] (fr: Sydens bjergtop), fr. bjergtop i Pyrenæerne (2877 m).

pice [paj], ind. kobbermønt = 1/2 anna.

Picea (lat. *pix* beg), *bot.*, *gran.*

pi'ce'n [-s] (lat. *pix* beg), *C₂₂H₃₄*, cyklisk kulbrinte. Findes bl. a. i brunkulstjernen.

Picenum, nu *Marche*, oldtidsnavn på ital. landskab.

Pichegru [pi'gry], *Charles* (1761-1804), fr. general. Sejrede på nordfronten 1794-95; blev som monarkist deporteret 1797, undslap fra Guayana; stille 1804 styrtede Bonaparte ved kup, støttede af Cadoudal, men grebet; død i fængslet.

Pichon [pi'ʃɔ̃], *Stéphane* (1857-1933), fr. politiker og diplomat; udenrigsminister 1906-11, 1913 og 1917-20.

Pickelhering (ty: nedsatlet sild), betegn. for den komiske figur i barokkens folkelige ty. drama. P kom til Tyskland med eng. komedianten. Navnet hentyder som Hanswurst, Jean Potage o. a. til personens interesse for det materielle.

Pickering [pik'erin], *Edward Charles* (1846-1919), amer. astronom; har udført omfattende og betydningsfulde arbejder på stellasystemens område, særlig vedr. spektralklassifikation og foranderlige stjerner.

Pickford [pik'fɔrd], *Mary* (f. 1893), amer. filmskuespillerinde. Filmdebut 1908, siden en verdensomspændende popularitet

i stumfilmens barne- og ungpigeroller. Medstifter af United Artists. G. m. Douglas Fairbanks 1923-35. Forlod endelig filmen 1933.

pickles (eng. [piklɪz]), (eng.), små agurker, løg o. a. evt. ituskårne grønsager nedlagt i en stærkt krydret eddike el. lign.

pick-up [pik'ʌp] (eng., egl: opsamler), elektr. lydåse, anv. ved elektr. afspilning af gramfonplader. Omdanner ved induktion nålens mek. svingninger til elektromagn. svingn., der føres til en forstærker. I en krystal-p omformes de mek. svingn. ved en piezoelektr. krystal.

Pickwick [pik'wik], hovedpersonen i Dickens' roman »P Papers« (1837).

picnic, eng. stavede f. piknik.

picco-, forstavelse ved fys. måleenheder; *picco* = 10⁻¹².

Pico [piku], ø bl. Azorerne, opkaldt efter sin 2320 m h. vulkankegle (øgruppens højeste punkt); 453 km², ca. 25 000 indb.

Pico de A'neto, (de spanske) Pyrenæers højeste punkt; 3404 m.

Pico della M'randola (1463-94), ital. filosof og humanist. Udformede på grundlag af Platon, Aristoteles og Kabbala m. m. en mystisk-fantastisk verdensanskuelse.

Pico de Teide (*Teyde*) [tæidæ], vulkan og højeste punkt på Tenerife bl. De Canariske Øer; 3709 m.

picot [pi'ko] (fr.), trådløkke anbragt langs kanter, buer o. l. i knipling, orkis, broderi og hækling.

Picquart [pi'ka:r], *Georges* (1854-1914), fr. officer. Opdagede 1896 det falskneri, hvorved Dreyfus var blevet dømt. Fik trods trusler, afskedigelse og fængsel sagen genoptaget og fuldt opklaret. Genindsat i hæren 1906 som general; krigsmin. 1906-09.

picul (malajisk: så meget som en mand kan bære), østasiat. handelsvægt = 100 catty; kin. og jap. p = 60,5 kg; holl.-ind. p (Java-p) = 61,8 kg.

Pidgeon [pidʒɒn], *Walter* (f. 1898), amer. filmskuespiller. Teateroptræden i USA og Engl., 1925 til Universal. Brød først for alvor igennem under 2. Verdenskrig. *Grøn var min Barndoms Dal* (1941) og *Greer Garson-filmene Mrs. Miniver* (1941) og *Madame Curie* (1942).

Pidgin-English [pidʒin 'ɪŋɡlɪʃ], eng.-kin. blandingsprog med væsentlig eng. ordforråd og delvis kin. syntaks, der anv. i dagligt samkvem og forretningsliv i Østen. Pidgin er kin. forvanskning af eng. »business«.

pie [pai] (eng.), ret af mørdej med indlæg af kød, fisk, grønsager el. frugt, bagt i ildfast fad i ovn.

pie [pai], ind. mønt = 1/2 anna.

pièce [pjæs] (fr.), stykke, skuespil.

pièce de résistance [pjæs də rezistãs] (fr. modstandsstykke), hovedret. Hovednummer ved teaterforestilling, fest el. lign.

Pieck [pi:k], *Wilhelm* (f. 1876), ty. kommunist. Agiterede mod 1. Verdenskrig (deserterede til Holl.), spartakist i 1918; fra 1919 ledende i organisationsarbejdet i ty. kommunistiske parti. Fra 1933 illegal virksomhed i Tyskland, derpå til Moskva, i ledelsen f. 3. Internationale til 1943. Deltog i ledelsen af »Freies Deutschland«-komiteen 1943-45, til Tyskland 1945, s. m. Grotewohl leder for Det Socialistiske Enhedsparti.

piéd [pje] (fr: fod), ældre fr. længdemål = ca. 1/2 m.

piedestal [pjedæ'sta'l, pida-] (fr. af ital. *pedistallo*), fodstykke for en statue, vase el. l. - Også betegn. for et skab til sølvtoj, glas m. m.

Piedmont plateau [pidmɔ̃t], frugtbar landskab i den østl. del af USA, strækkende sig fra De Appalacheske Berge østpå mod havet, afgrænset fra den atlantiske kystlette af Fall Line.

Pielisjärvi [pielisjærvi], sø i Ø-Finl.; 246 km². Afløb: Pielisjoki til Saimaa.

Piemonte [pjemonte], nordital. landsdel omfattende den vestl. Poslette, de tilgrænsende Alper indtil Schweiz og Frankrig, samt De Liguriske Alpers og Apeninners N-skråning, 29 359 km², 3 580 000 indb. (1947). - Fra 15. årh. under det savoyiske fyrstehus.

pieno [pjæ-] (ital., mus., fuld; organo p med fuldt orgel; a voce p, med fuld stemme.

pier [pi'r] (eng.), en fra land ud i et havnebassin el. en flod bygget udstikker, som i region har anlægspads på begge sider.

Pierlot [pjær'lo], *Hubert* (f. 1883), belg. politiker (katolske parti). Førstemin. 1939, misbilligede maj 1940 Leopold 3.s kapitulation, fastholdt i London kampens videreførelse. Tilbage sept. 1944, afgik febr. 1945 efter konflikt m. modstandsbevægelsen. Modstander af Leopold 3.s tilbagevenden.

Piero di Cosimo [pjæro di 'kozimo], egl. *Piero di Lorenzo* (1462-1521), ital. maler. Elev og medhjælper hos Cosimo Rosselli.

Virksom i Firenze og Rom; bistod sin lærer i Det Sektinske kapel. Bizarre kompositioner med mytol. motiver.

Pierson [pjæ'ɪsɔ̃], *Henri* (f. 1881), fr. eksperimentalsykolog. Mange bøger og afh. fra psykologiens forsk. områder.

Pierre [pir], hovedstad i South Dakota, USA; 4322 indb. (1940).

Pierrot [pjær'ɔ̃] (fr: lille Peter), opr. maskefigur i den italienske commedia dell'arte. Den hvidpudrede og hvidklædte P er bibeholdt i Tivoli-pantomimen.

Den tilsv. kvindelige figur hedder Pierrette.

Piest'any [pjæs'tjani], ty. *Pistyan*, slovak. badested ved foden af Karpaterne; 14 000 indb. (1930). Talrige varme svovlkilder (57-63° C).

pietà [pjætã] (ital: fromhed), i kunsten fremstilling af Jomfru Maria med den døde Kristus. Alm. i den senere middelalder og i Renæssancen.

Pietarsaari [pjætarsa:ri], fr. navn på Jakobstad.

Pietas [pi-ɛ] (lat.), i rom. rel. gudinde for den naturlige kærlighed, især ml. børn og forældre.

Pietarmaritzburg [pi:tə'maritsbø:g], hovedstad i Natal, Sydafr. Union; 63 000 indb. (1946), deraf 28 000 hvide. Gr. af boere 1839.

piet'et (lat. *pietas* fromhed), hensynsfuld ærbødhed (f. eks. over for afdøde el. det overleverede).

pietisme (lat. *pietas* fromhed), en rel. vækkelsesbevægelse ca. 1670-1750; dens rødder er at søge i den luth. opbyggelseslitt., som lagde mere vægt på liv end lære, i eng.-nederl. vækkelsesreligiositet og i kat.-mystiske impulser. Betegn. pietistert brugtes først om Spencers tilhængere omkr. 1670. Spener tænkte sig kirken reformeret gennem bedre præster, skoler og univ. med private opbyggelsesmøder som supplement til gudstj. - Med Francke, som lagde vægt på en stærk bodsforkyndelse, med syndserkendelse og rel. nådegenembrud, blev Halle p.s. centrum. En tredje type repræsenteredes af Zinzendorf, der satte Ev. for Loven og hævdede, at syndserkendelse forudsætter nåden. Gl. opposition mod den off. kirke gav sig udslag i mange slags radikal p. og separatisme. - p mærkes i alle protestant. lande, i Danm.-No. i Fred. 4.s tid som en vækkelse og i Chr. 6.s som en statsrel., der bragte vigtige reformer på præsteuddannelsens og skolen område (Vajsenhuset 1729, skoleloven af 1739). Vigtig blev også konfessionsloven (1736) og konventikelplakaten (1741). Kirkepolitisk sejrede Spencers form, i forkyndelsen mest Franckes. Aførende blev Pontoppidians katekismus (1737) og Brorsons salmer. Ved midten af 18. årh. forsvandt p. for den oplysning, den ved sin rel. subjektivisme havde været med til at forberede.

pietra dura [pjætã] (ital: hård sten), ital. mosaik af brogede flade sten, fremstillet i Firenze i 17. årh.

Pierrot. (1770).

ler og hjerteformede, helrandede blade. Monstera kaldes populært også P.

Phister [fɪ-], *Joachim Ludvig* (1807-96), da. skuespiller. Udd. på Den Kgl. Balletskole. Deb. 1825 i skuespillet, hvor han til 1873 virkede som en af ensemblets ypperste kræfter; spillede ialt 52 af Holbergs figurer, desuden elskerroller, syngespilfigurer, komiske gammelherre m. m. Senere viste P sig som gæst, sidst 1885. (Portræt sp. 3532).

Phister [fɪ-], *Louise* (1816-1914), f. *Petersen*, da. skuespillerinde. 1846 g. m. J. L. P. Deb. 1835, 1835-95 knyttet til Det Kgl. Teater, hvor hendes vigtigste fag blev den klass. komedies lystige piger, især Holbergs Perniller, som hun spillede med slagfærdig replik. 1901 gæstespil på Casino.

Phiz [fɪz], pseud. for *Hablot Knight Browne* (1815-82), eng. illustratør. Ill. til *Dickens* (bl. a. *Pickwick Klubben*) og i *Punch*.

PH-lampe, et af arkitekt Poul Henningsen konstrueret lampearmatur.

Phlox, bot. d. s. s. floks.

Phormium [fɔ-] (gr. *formós* fetværk), slægt af liljefam. New Zealand. Af P *tenax* (new zealandsk hør) anv. bast-*varer*.

Phosphoros [fɔsfɔ-] (gr. morgenstjerne), sv. litt. tidsskrift (1810-13) for nyromantisk poesi; udg. af P. D. A. Atterbog og V. F. Palmblad.

phycomyceter [fɪ-ˈse-], bot., d. s. s. algesvampe.

Phyllo'cactus [fɪ-], bot., d. s. s. bladkaktus.

Phyllo'graptus [fɪ-] (gr. *fyllon* blad + *graptós* beskrevet), *palaont.*, slægt af fire-radede graptolitter.

physa'sto'me (fɪ-) (gr. *physa* blæsebæg + *stoma* mund) benævnes en stor gruppe af benoms, hvis svømmeblære ved en luftgang står i forb. med fordøjelseskanalen. Eks: sild.

Phyto'lacca [fɪ-], bot., d. s. s. kermesbær.

Phy'tomonas [fɪ-] (*fyto* + gr. *monás* enhed), slægt af bakterier, hvis arter er plantesnyltere. P *campestris* er årsag til brunfarvning af karstrenge hos kål, kålrabi og turnips. P *tumefaciens* fremkalder rødhalsgalle hos mange kulturplanter.

Phytophthora [fɪ-ˈtɔfɔra] (gr. *fytón* vækst, plante + *phorá* ødelæggelse), slægt af phycomyceter. Hertil bl. a. kartoffelskimmel, der er en farlig snylter på kartoffelblade.

Phoebe [fɔ-ˈbe] (lat., af gr. *Phoibé* mytol. kvindeskikkelse), *astron.*, en af Saturns måner.

Phoenix [fɔ-ˈnɪks] (gr. *foinix* daddelpalme), slægt af palmer med fjerdelt blade. Frugten er et enfrøet bær. Hertil daddelpalmen. (P *dactylifera*).

Phonix [fɔ-ˈnɪks], tidl. hotel i Kbh. Gr. 1846. P ejedes 1892-1918 af hofhotellerer Carl Neiiendam (1858-1930), under hvem det havde en blomstringstid. Ejendommen (Bredgade 37 og Dronningens Tværgade 1-3) solgtes 1945 til et A/S, tilhørende Danm.s Kommunistiske Parti.

Phoenix, ældre skrivemåde for Fønix.

Phoenix [fɔ-ˈnɪks], hovedstad i Arizona, USA; 65 000 indb. (1940). Omegnen kunstvædes fra Roosevelt Dam over Salt River. 6000 ha bypark. Største indianerskole i USA.

Phønixber'g [fɔ-ˈnɪks], *Povel Johannes* (1679-1729), da. bogtrykker. Eftertrykte Holbergs komedier og udgav det første da. vittighedsblad: *Den Forkerte Mercurius*.

Phoenix'ørne (eng. [fɪ-ˈnɪks]), eng. (delvis USA-) ørgruppe i Stillehavet, 3-5' s. br. Ca. 6 m høje koralløer, der stiger lodret op fra mere end 3000 m havdybde. Rige på guano. 42 km²; ca. 850 indb.

PI, fork. f. Politiets Idrætsforening.

pi, π, (gr. bogstav), i *mat.* det irrationale tal, der angiver forholdet ml. en cirkels omkreds og dens diameter. Det er med tilnærmelse 3,1416.

Piacenza [pjɑ-ˈtʃɛntʃa], (lat. *Placentia*) ital. by i landsdelen Emilia ved Po, 60 km SØ f. Milano; 34 000 indb. (1936). Mange hist. bygninger. Automobilindustri. Olieboringer.

piacevole [pjɑ-ˈtʃɛvɔle] (ital.), *mus.*, yndefuld, indsmigrende.

'Pia desi'de'ria (lat.: fromme ønsker), titel på et skrift af Spener (1675), som blev pietismens kirkl. program, deraf i alm.: ønsker, der rimeligvis ikke går i opfyldelse.

pi'af (fr. *piaffe*), i ridesport stærkt samlet trav på stedet.

'pia 'fraus (lat.), fromt bedrag (citat fra Ovid *Metamorfoser*).

Piaget [pjɑ-ˈʒɛ], *Jean* (f. 1896), schw. psykolog og pædagog. Især kendt for sine børnepsyk. undersøgelser.

'pia 'mater (lat.: mild mod; p ansås for alle legemsdele og hoder), bløde hjerne-hinde, som ligger tæt op af hjernen.

pi'a'nino (el. *pi'a'nette*, af *piano*), lille opretstående klaver, opfundet 1857.

pi'a'nissimo (fork. *pp*) (ital.), meget svagt.

pi'ano (ital.), *mus.*, 1) svagt, sagte; 2) fork. f. pianoforte.

piano'forte, opr. benævnelse på hammerklaveret (se klaver), fordi dette i *mods.* til tidl. instrumenttyper kunne spille både piano (svagt) og forte (stærkt).

pi'a'nola (af *piano*), mekanisk, pneumatisk virkende klaver, opfundet 1897. Mekanikken virker ved hjælp af en papirulle, i hvilken forsk. huller udløser forsk. toner.

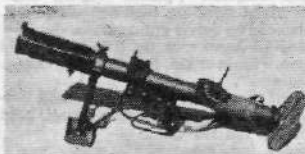
pi'a'rister, kat. orden, stiftet 1597, med undervisning som opgave.

pias'savabast (tupi-sprog *placaba*), fibre fra bladskederne af flere tropiske palmearter. Anv. som børstebindermateriale, til gadekoste, tove, måtter, m. m.

pi'a'ster (ital.: metalplade), mønt i Saudi-Arabien, Ægypten, Syrien, Tyrkiet (sept. 1948: 0,0174 kr.) og Indokina (sept. 1948 = 0,39 kr.); tidl. også i Mellemamerika.

Piasterne [pɪ-ˈstɛ-] (efter sagnkongen *Piast*), polsk dynasti 962-1370.

PIAT (fork. f. *Projector Infantry Anti-Tank*), eng. 90 mm gevær til udskydning

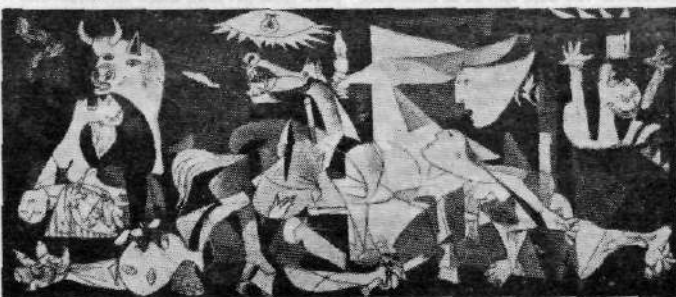
af granater med hulladning, bruges i nærkamp mod stærkt pansrede kampvogne.

pi'atti (ital.), *mus.*, bækken.

Piauí [pjɑ-ˈwi], stat i NØ-Brasilien; 301 500 km²; 918 000 indb. (1946). Hovedstad: Terezina.

Piave [pjɑ-ˈve], 220 km l. nordital. flod fra De Carniske Alper til Adriaterhavet NØ f. Venezias lagune. Efter Caporettonedlaget 1917 standsejedes Centralmagtens offensiv nov. 1917 og juni 1918 ved P. smst. opreves d. østr. *front* okt. 1918.

piazza [pjɑ-ˈtʃɑ] (ital.), plads, torv; **piazzetta** [pjɑ-ˈtʃɛtʃɑ], lille plads.

Pablo Picasso: *Guernica* (1937).

J. L. Phister.

Auguste Piccard.

Picardie [pika'r'di], gl. fr. prov., omtrent svarende til nuv. dept. Somme. Hovedstad: Amiens.

pica'resk roman (af sp. *picaro* gavtyv), gavytveroman; jfr. skælmeroman.

Pi'casso (fr. [pika'so]), *Pablo* (f. 1881), sp. maler af jød. slægt. Fra 1900 i Paris. Hans kunstsyn har stadig skiftet. Begyndte som naturalist (den blå og rosa periode), blev kubist (ill. se tavle Kubisme), malede svulmende kvindetyper, blev ekspresionist og er endt med et geometrisk, surrealistisk maleri. Motiver fra den sp. borgerkrig. (Ill. sp. 3530-31).

Piccadilly [pika'dilli], klub- og forretningsgade i West End, London.

Piccard [pi'ka:r], *Auguste* (f. 1884) schweizisk fysiker, tvillingbroder til Jean P., 1922 prof. i fysik i Bruxelles. P har til sine undersøgelser af den kosmiske stråling foretaget opstigning med stratosfæreballeon. I aug. 1932 nåede P 16 940 m op. P forbereder en nedstigning i havet til 4000 m dybde til dybhavsundersøgelser. (Portræt).

Piccard [pi'ka:r], *Jean* (f. 1884), schweizisk fysiker; tvillingbroder til Auguste P. Prof. i Minnesota, USA. Har ligesom broderen, foretaget ballonopstigninger til stratosfæren (nåede 1934 17 512 m).

Piccini [pi'tʃini], *Nicola* (1728-1800), ital. operakomponist, 1776 til Paris. Strid med Gluck om den gamle ital. operaskole, som P repræsenterede, og den nyklassiske retning (Gluck).

piccolo [pik-] (ital: lille), 1) forkortet benævnelse for piccolofløjte; (2) en oktav over den alm. fløjte; (3) p-kornet er en lille kornet i. 2) halvvoksen dreng der bruges til forefaldende arbejde i hoteller, restauranter, forretninger o. a.

Picco'lomini, *Enea Silvio*, Pius 2.s navn, før han blev pave.

Picco'lomini, *Ottavio* (1599-1656), kejserlig general i 30-årskrigen, af ital. højadel. Udmærkede sig under Wallenstein, bidrog til W-s mord 1634, slået af Torstensson i 2. slag v. Breitenfeld 1642.

Pic d'Anetou [pik dan'tu], fr. navn på bjergtop Pico de Aneto.

Pic du Midi [pik dy mi'di] (fr: Sydens bjergtop), fr. bjergtop i Pyrenæerne (2877 m).

pice [pais], ind. kobbermønt = 1/4 anna.

Picea (lat. *pix* beg), bot., gran.

pi'ce'n [-s] (lat. *pix* beg), *C22H18*, cyklisk kulbrinte. Findes bl. a. i brunkulstjæren.

Pi'cenum, nu *Marche*, oldtidsnavn på ital. landskab.

Pichegru [piʃ'gry], *Charles* (1761-1804), fr. general. Sejrede på nordfronten 1794-95; blev som monarkist deporteret 1797, undslap fra Guayana, ville 1804 styre Bonaparte ved kup, støttet af Cadoudal, men grebet; død i fængsel.

Pichon [piʃ'ɔ̃], *Stéphane* (1857-1933), fr. politiker og diplomat; udenrigsminister 1906-11, 1913 og 1917-20.

Pickelhering (ty: nedsaltet sild), betegn. for den komiske figur i barokkens folkelige ty. drama. P kom til Tyskland med de eng. komedianter. Navnet hentyder som Hanswurst, Jean Potage o. a. til personens interesse for det materielle.

Pickering [pik'arin], *Edward Charles* (1846-1919), amer. astronom; har udført omfattende og betydningsfulde arbejder på stellasrastronomiens område, særlig vedr. spektralklassifikation og foranderlige stjerner.

Pickford [pik'fɔrd], *Mary* (f. 1893), amer. filmskuespillerinde. Filmdebut 1908, siden en verdensomspændende popularitet

i stumfilmens barne- og ungpigeroller. Medstifter af United Artists. G. m. Douglas Fairbanks 1923-35. Forlod endeligt filmen 1933.

pickles (eng. [piklɪz]), (eng.), små agurker, løg o. a. evt. ituskårne grønsager nedlagt i en stærk krydder eddike el. lign.

pick-up [pik'ʌp] (eng., egl: opsamler), elektr. lydåse, anv. ved elektr. afspilning af gramfonplader. Omdanner ved induktion nålens mek. svingninger til elektromagn. svingn., der føres til en forstærker. I en krystal-p omdannes de mek. svingn. ved en piezoelekt. krystal.

Pickwick [pik'wik], hovedpersonen i Dickens' roman »P Papers« (1837).

picnic, eng. stavemåde f. piknik.

pi'co-, forstavelse ved fys. måleenheder; pico = 10⁻¹².

Pico [piku], ø bl. Azorerne, opkaldt efter sin 2320 m h. vulkankegle (ogruppens højeste punkt); 453 km², ca. 25 000 indb.

P'ico de A'neto, (de spanske) Pyrenæers højeste punkt; 3404 m.

P'ico della M'randola (1463-94), ital. filosof og humanist. Udformede på grundlag af Platon, Aristoteles og Kabbala m. m. en mystisk-fantastisk verdensanskuelse.

P'ico de Teide (*Teyde*) [t'æidæ], vulkan og højeste punkt på Tenerife bl. De Canariske Øer; 3709 m.

picot [pi'ko] (fr.), trådløkke anbragt langs kanter, buer o. l. i knipling, orkis, broderi og hækling.

Picquart [pi'ka:r], *Georges* (1854-1914), fr. officer. Opdagede 1896 det falskneri, hvorved Dreyfus var blevet dømt. Fik trods trusler, afskedigelse og fængsel sagen genoptaget og fuldt opklaret. Genindsat i hæren 1906 som general; krigsmin. 1906-09.

picul (malajisk: så meget som en mand kan bære), østasiat. handelsvægt = 100 catty; kin. og jap. p = 60,5 kg; holl.-ind. p (Java-p) = 61,8 kg.

Pidgeon [p'idʒɔn], *Walter* (f. 1898), amer. filmskuespiller. Teateroptræden i USA og Engl., 1925 til Universal. Brød først for alvor igennem under 2. Verdenskrig. *Grøn var min Barndoms Dal* (1941) og *Greer Garson-filmene Mrs. Miniver* (1941) og *Madame Curie* (1942).

Pidgin-English [p'idʒin 'ɪŋɡlɪʃ], eng.-kin. blandingsprog med væsentlig eng. ordforråd og delvis kin. syntaks, der anv. i dagligt samkvem og forretningsliv i Østen. Pidgin er kin. forvanskning af eng. „business“.

pie [pai] (eng.), ret af mørdej med indlæg af kød, fisk, grønsager el. frugt, bagt i ildfast fad i ovn.

pie [pai], ind. mønt = 1/16 anna.

pièce [pjæs] (fr.), stykke, skuespil.

pièce de résistance [pjæs də rezistãs] (fr. modstandsstykke), hovedret. Hovednummer ved teaterforestillinger, fest el. lign.

Pieck [pi:k], *Wilhelm* (f. 1876), ty. kommunist. Agiterede mod 1. Verdenskrig (deserterede til Holl.), spartakist i 1918; fra 1919 ledende i organisationsarbejdet i ty. kommunistiske parti. Fra 1933 illegal virksomhed i Tyskland, derpå til Moskva, i ledelsen f. 3. Internationale til 1943. Deltog i ledelsen af »Freies Deutschland«-komiteen 1943-45, til Tyskland 1945. s. m. Grotewohl leder for Det Socialistiske Enhedsparti.

pied [pje] (fr: fod), ældre fr. længdemål = ca. 1/3 m.

piedestal [pjed'æsta'l, pidæ] (fr. af ital. *pedistallo*), fodstykke for en statue, vase el. l. - Også betegn. for et skab til sølvvøj, glas m. m.

Piedmont plateauet [p'idmɑ̃t], frugtbar landskab i den øst. del af USA, strækkende sig fra De Appalachiske Berge østpå mod havet, afgrænset fra den atlantiske kystlette af Fall Line.

Pielisjärvi [pielisjærvi], sø i Ø-Finl.; 246 km². Åløb: Pielisjoki til Saimaa.

Piemonte [pje'monte], nordital. landsdel omfattende den vestl. Poslette, de tilgrænsende Alper indtil Schweiz og Frankrig, samt De Liguriske Alpers og Apenniner N-skråning, 29 359 km², 3 580 000 indb. (1947). - Fra 15. årh. under det savoyiske fyrstehus.

pieno [p'jæ-] (ital), *mus.*, fuld; organo p med fuldt orgel; a voce p, med fuld stemme.

pier [pi'r] (eng.), en fra land ud i et havnebassin el. en flod bygget udstikker, som i reglen har anlægsplads på begge sider.

Pierlot [pjar'lo], *Hubert* (f. 1883), belg. politiker (katolske parti). Førstemin. 1939, misbilligede maj 1940 Leopold 3.s kapitulation, fastholdt i London kampens videreførelse. Tilbage sept. 1944, afgik febr. 1945 efter konflikt m. modstandsbevægelsen. Modstander af Leopold 3.s tilbagevenden.

Piero di Cosimo [p'jæro di 'kozimo], egl. *Piero di Lorenzo* (1462-1521), ital. maler. Elev og medhjælper hos Cosimo Rosselli. Virksom i Firenze og Rom; bistod sin lærer i Det Sixtinske kapel. Bizarre kompositioner med mytol. motiver.

Piëron [pi'æron], *Henri* (f. 1881), fr. eksperimentalsykolog. Mange bøger og afh. fra psykologiens forsk. områder.

Pierre [pi'r], hovedstad i South Dakota, USA; 4322 indb. (1940).

Pierrot [pjar'rot] (fr: lille Peter), opr. masketiger i den italienske commedia dell'arte. Den hvidpudrede og hvidklædte P er bibeholdt i Tivoli-pantomimen.

Den tilsv. kvindelige figur hedder Pierrette.

Piëst'any [p'jæst'anj], ty. *Pistyan*, slovak. badested ved foden af Karpaterne; 14 000 indb. (1930). Talrige varme svovlkilder (57-63° C).

piëta [p'jæ'ta] (ital: fromhed), i kunsten fremstilling af Jomfru Maria med den døde Kristus. Alm. i den senere middelalder og i Renæssancen.

Pietarsaari [p'jæ'tarsa:ri], fi. navn på Jakobstad.

Pietas [p'jæ'ta] (lat.), i rom. rel. gudinde for den naturlige kærlighed, især ml. børn og forældre.

Pietermaritzburg [pi:tə'maritsbʌ:rg], hovedstad i Natal, Sydafr. Union; 63 000 indb. (1946), deraf 28 000 hvide. Grl. af boere 1839.

pie'te't (lat. *pietas* fromhed), hensynsfuld ærbødhed (f. eks. over for afdøde el. det overleverede).

pie'tisme (lat. *pietas* fromhed), en rel. vækkelsesbevægelse ca. 1760-1750; dens rødder er at søge i den luth. opbyggelseslitt., som lagde mere vægt på liv end lære, i eng.-nederl. vækkelsesreligiositet og i kat.-mystiske impulser. Betegn. pietister brugtes først om Spencers tilhængere omkr. 1670. Spener tænkte sig kirken reformeret gnm. bedre præster, skoler og univ. med private opbyggelsesmøder som supplement til gudstj. - Med Francke, som lagde vægt på en stærk bodsforkyndelse, med syndserkendelse og rel. nådegennembrud, blev Halle p.s centrum. En tredje type repræsenteredes af Zinzendorf, der satte Ev. for Loven og hævdede, at syndserkendelse forudsætter nåden. Gl. opposition mod den off. kirke gav sig udslag i mange slags radikal p og separatisme. - p mærkes i alle protestant. lande, i Danm.-No. i Fred. 4.s tid som en vækkelse og i Chr. 6.s som en statsrel., der bragte vigtige reformer på præsteuddannelsens og skolens område (Vajsenhuset 1729, skoleloven af 1739). Vigtig blev også konfirmationsloven (1736) og konventikelplakaten (1741). Kirkepolitisk sejrede Spencers form, i forkyndelsen mest Franckes. Afgørende blev Pontoppidans katekismus (1737) og Brorsons salmer. Ved midten af 18. årh. forsvandt p for den oplysning, den ved sin rel. subjektivisme havde været med til at forberede.

piëtra dura [p'jæ'ta] (ital: hård sten), ital. mosaik af brogede flåede sten, fremstillet i Firenze i 17. årh.

Pierrot. (1770).

piezo- [ˈpjæzə-] (gr. *piezō* trykke), tryk-
piezoelektricitet [ˈpjæzə-] (*piezo-* +
elektricitet), opdaget 1880 af P. Curie,
består i at visse krystaller, især kvart,
ved sammenpresning får modsatte elektr.
ladninger på overfladerne. Denne effekt
og den omv. (elektrostriktion) finder
anv. i mikrofoner, styring af radiosendere,
grammofon-pick-ups, kvartsure samt
ultralidgeneratoren.

piezometer [ˈpjæzə-] (*piezo-* + *meter*),
apparat til måling af vædskers sammen-
trykkelighed, opfundet af H. C. Ørsted.

Pigalle [piˈgɑːl], Jean Baptiste (1714-85),
fr. billedhugger. Elev af Lemoigne. Hans
hovedværk er *Merkur* (1748), s. m. *Venus*

Jean Baptiste Pigalle: Buste af
Denis Diderot. (Louvre).

udført til haveanlægget foran Sanssouci
(nu i Berlin). **P** udførte desuden *gravmalet
over marskal Moritz af Sachsen* (1753-76)
i Thomaskirken i Strasbourg og *grav-
malet over grev Harcourt* (1769-76) i
Notre Dame i Paris. Yndefuld er hans
gruppe *Dreng med et Fuglebør* (1749,
Louvre).

piegeon [piˈjɔːn] (fr. *duéable*), lille, aflangt-
rundagtigt æble med fast, hvidt kød af
en elendommelig frisk, syrlig smag. Al-
mindeligst dyrket er ildrød **p**, et yndet
juleæble.

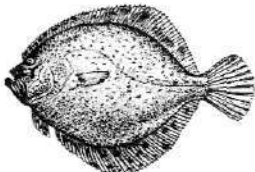
Pigespejderkorps, Det Danske (de blå
pigespjedere), stiftet 1910. Organiseret i
blamejser (8-11 år), store spejdere (11-16
år) og seniorspejdere (over 16 år). Med-
lemstal 1949: 10 922.

pigfinnefisk (*Acanthopterygii*), fælles-
betegn. for fisk m. uledede, spidse
stråler foran i ryg- og gaffinner.

pighajer, 1) fam. (*Squalidae*) af hajer m.
2 rygfinner, foran hvilke en kraftig pig.
Hertil bl. a. *sorthaj* og 2) **p** (*Squalus
acanthias*), ca. 1 m lang, grålig haj, op-
træder stimevis, alm. i vore farvande.
Kødet sælges som »kongelæ».

pighude (*Echino dermatu*), række af hvir-
velløse dyr, radiært bygget, munden
ofte v. den ene, gattet v. den anden
pol. I kropvæggen kalklegemer, der ofte
danner et fast skelet, beklædt m. pigge-
p er ejendommelige ved det såkaldte
vandkanalsystem, et radiært opbygget
kanalsystem, der forgrener sig ud i sug-
fjæderne, og som står i forb. m. det om-
givende vand. Alle **p** lever i havet. Her-
til sølfljer, søstjerner, slangestjerner, sø-
pindsvin og søpølser.

pighvarre (*Schophtalmus maximus*),

flynderfisk, ca. 3/4 m, øjensiden beklædt
m. benknuder. Alm. i da. farvande.
Anset spisefisk.

pigjern (eng. *pig iron*), råjern udstøbt i
barrer.

pigmakreffer (*Castrangidae*), fam. af ben-
fisk af aborrefiskenes orden. Stærkt delt
halefinne, ryg- og gaffinnens forreste
delt ofte forlenget. Mest trop. havfisk.
Hertil hestemakrel og lodsfisk.

pig'ment (lat. farvestof), 1) i videste
forstand en række farvede stoffer af
højt forsk. sammensætning og bet. for
organismen, omfattende f. eks. hæmo-
globin, synsipurpur, karotin o. a. 2) i
snævrere forstand bruges **p** som betegn.
for melaninerne. 3) I den kem. tekno-
logi betegner **p** farvekorn, der er uopløselig
i substratet, f. eks. malerfarver = **p**-
farver. Mange org. opløselige farvestoffer
kan gøres til **p**, f. eks. ved forlaking.

pigmentfotografi, d. s. s. kulfotografi.
pigmentsvulst, enhver svulst, hvori
farvestof, navnlig melanin, optræder.

pigmus (*Echymus*), sydamer. muselign.
gnavere af pigrottegruppen. Pigge spredt
rundt i pelsen.

pigrokke, d. s. s. somrokke.

pigrottegruppen (*Hystrico'morpha*), stor,
overvejende sydamer. gnavergruppe m.
særlig veludviklede tyggemuskel, 4 fol-
dede kindtænder i hver kæbehalvdel.
Hertil f. eks. marsvin, bæverrotte, hare-
mus, pigmus, flodsvin, træpindsvin,
hulepindsvin.

pigsild, visse steder folkelig betegn. på
hundestejle el. hestemakrel.

pigsko, atletiksko, som anv. af løbere og
springere på cindersbane. Løbesko har
pigge under forfoden, springsko har des-
uden 2 under hælen og anv. også af
spydkastere og kuglestedere.

pigsmerling (*Corbitis taenia*), lille, mørk-

marmoreret smerlingart. Under øjet en
bevægelig pig. Ferskvandsfisk, i Danm.
ret alm. på øerne.

pigsnegle (*Murex*), forgællensnegle, hvis
munding er udtrukket i en pigge
besat tud. Røvdyr; i kappehulen en
kirtel, der udskiller en slim, som under
lysets indvirkning farves violet, og som
siden oldtiden har været anv. som pur-
purfarve. Adsk. arter i Middelhavet og
trop. have.

pigsvamp (*Hydnum*), slægt af pigsvamp-
fam., hvis underside bærer spidse pigge.
Frugtlegerer af forsk. form. A mindelig **p**
(H. repandum) har skafrmormet hat,
vokser på skovbund, spiselig.

pigæble (*Da'tura*), slægt af natskygge-
fam. I Danm. giftig **p**
(D. stramonium) med
stor, tragtformet krone
og pigget kapsel, sjælden,
omkr. byer, giftig. Med.
anv.

Pihl, Frits (f. 1884), da.
jur. embedsmand, lands-
dommer 1935, rigsadvokat
fra 1936.

pik (gr. *pēchys* alen), læng-
demål i Levanten, 60-70
cm.

pik (holl. *piek spyd*), sov., øverste ende af
galtet, hejses med pikfald.

pik'an't (fr. *piquant*, egl: stikkende),
skarp, stærkt krydret; raffineret.

pike (fr. *piquer* stikke), stagevåben. **p**
fortes af pike'ne'ner og var fodfolket's
hovedvåben fra middelalderen til 17. årh.

pik'ke're (fr. *piquer* stikke), stikke huller i
i støde, ærgre, irritere.

Pik'kérmi-fauna, en rig pliocæn pattedyr-
fauna først fundet ved Pikérmi nær
Athen.

Pike's Peak [ˈpaiks ˈpi:k], 4332 m høj
bjergtinde i Rocky Mountains, Colorado,
USA (ca. 125 km S f. Denver). Tand-
hjulsbane.

pik'ket (fr. *piquet* (tøj) pæl), opr. rytter-
styrke (med heste bundne til pæle) rede
til opbrud; derefter kamperede fod-
folk, senere da. navn på forpostkompagni.

pikhammer, spids hammer, især til sten-
bearbejdning.

pikkelhue, læderhjelme med metalbeslag
og en pig foroven. Især brugt i den ty.
(preuss.) hær fra 1842 til 1. Verdenskrig.

pikkert, hammer til behugning af granit.
Giver en mere ru og derfor mere slid-
stærk flade end en krushammer.

'piknik (el. [-'nik] (eng.)), mindre sam-
menkomst; sammenskudsgilde (ofte i
fri luft).

piko'li'ner (lat. *pix* beg), tre-isomere
metylpiperidiner; findes bl. a. i stenkuls-
tjæren.

pi'kra't, salt af pikrinsyre.

pi'kri'nsyre (gr. *pikrōs* bitter), trinitro-
fenol, smp. 122°. Gult, krystallinsk stof,
forpuffer ved opvarmning, men kan
bringes til voldsom eksplosion ved en
foreksplosion af f. eks. knaldviksølv.
Er næsten helt fortrængt som spræng-
stof af trinitrotoluol (trøtyl).

pi'krit (gr. *pikrōs* bitter), en magnium-
rig (bittersalt), ultrabasiske dagbjergart,
væsentlig bestående af augit og olivin.

pikro- (gr. *pikrōs* bitter), bitter-

pikrokrocin [-si'n], bittert smagende
glykosid, findes i safran.

pikrotok'si'n (*pikro-* + *toksin*), krampe-
fremkaldende gift med anv. i med.; ud-
vindes af frugten af en tropisk slyng-
plante (*Anamirta paniculata*) fra Ost-
indien.

'pikter, N-Skottlands opr. befolkning, smel-
tede fra 9. årh. s. m. skotterne.

Piktervolden, kejser Hadrians forsvars-
vold fra Forth til Clyde mod piktterne.

piktogra'fi (lat. *pictus* malet + gr. *gráphi* skrive), billedskrift.

pik'e'r, rytter, der under parforcejagt
fører hundene.

pil (*Salix*), slægt af **p**-fam., træer el.
buske med i reglen smalle, kortstilkede
blade og med blomsterne i rakler, sørbø.
Raklerne er før blomstringen grålige v.
gr. af tætte hår (*gæslinger*), senere vil
de gule støvkapper og støvfang præge
dem. Blomsterne har honningkirtler,
insektbestøvning. Kapsel, små frø med

T.v. hunrakle, t.h. hanrakle af pil.

frøuld. Ca. 175 arter, mange bastarter.
I Danm. 17 arter og adskillige bastarter.
Nogle dyrkes; jorden skal være let, pas-
sende fugtig og må holdes ren og i god
godningskraft. Høstningen foregår om
vinteren ved afklipping af skuddene nær
ved jorden. **p** leverer vidjer til kurve og
tøndeband, **p** er desuden alm. anv. som
læplante. I haver og på kirkegårde
sørges (S. babylonica) med hængende
grene; på klitter og i moser små krybende
arter. I tørvelag findes nogle nu her i
landet uddøde arktiske arter.

pil, redskab beregnet til udskydning med
bue, bestående af en lige træstang el. et
lige rør med od i den ene ende, hak til
buestringen og styrelig i den anden.

Pila [ˈpɪla], ty. *Schneidemühl*, by i Polen,
ØSD f. *Szacczin* (Stettin); ca. 40 000
indb. Banecentrum. Ty. modstandskom-
mando med Sovj. fra jan. 1945, omringet,
faldt 14. 2.

pilaff, anden stavemåde for pilaw.

pi'la'rer, i *ridesport*, 2 ca. 2 m høje træ-
støtter anbragt i en hestebreddes af-
stand, hvorimellem hesten sættes pålagt
trænse- el. andet bid. Fra bidet er ført
korte tøjler til to ringe på **p**. Ved pisk
el. tungeslag drives hesten til en stærk
samlingsgrad, der efter dressur, søges resul-
teret i paf. En hård dressurmetode, nu
sjældent anv.

pi'laster (fr. af lat. *pila* pille), flad væg-
pille (af hirkantet profil) med base og
kaptæl.

Pi'latus, 219 m h. bjerg i Vierwaldstät-
ter-alperne, Schweiz. (Jfr. Pilatus-banen).

Pi'latus, Pontius, rom. statholder i Ju-
deæ 26-36, udførte dødsdommen over
Jesus; afsat for vilkårlighed.

Pilatusakterne, legendariske proces-akter fra Jesu retssag.

Pilatus-banen, schw. tandhjulbane, fra Alpnach-Stadt v. Vierwaldstätter See op til Pilatusberget. Sporvidde 80 cm, længde 4,6 km, højdeforskel 1628 m. Største stign. 480 ‰. P er verdens stejleste tandhjulbane og den eneste, hvor tandhjulene ikke griber ind i tandstangen fra oven, men fra siden. Bygget 1886-89.

pilaw ['pilau] (pers.), orientalsk risret af dampede ris m. krydderi el. inddrag af hønsekød o. l.

pilblad (*Sagittaria*), slægt af skeblad-fam. Vandplanter med langstilkede, pildannede blade. 1 art, spids p (*S. sagittifolia*) er alm. i Vestjyll. s. ær og søer.

Spids pilblad.

Pilcomayo [-ka'majɔ], 1180 km l. biflod til Rio Paraguay, udspringer i Bolivia, og gennemstrømmer Gran Chaco som grænseflod mod Argentina.

Pilea (lat. *pileus* rund hue), d. s. eksplosionsplante.

pilborer (*Cossus cossus*), stor, plump sommerfugl. Den rød. larve borer i pil, poppel m. fl. Skadelig.

pilegifte, gifte til påsmøring på pilespidser med det formål at holde offerets død el. lammelse. Har været brugt fra urtiden, dels til krig, men sikkert i størst omfang til jagt. p var i reglen udtræk af urter, dette gælder således for akonit og kurare.

Pilekorset, ung. nazistorganisation, grl. af Szálasi 1935, efter 1940 efterh. ledende ung. nazistparti ved sammenslutn. m. a. grupper, krævede fuld tilslutn. t. Tysk. Ved magten fra Horthy's fald okt. 1944 til sammenbruddet 1945.

Pilen (*Sagitta*), stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.

pileskjoldlus (*Chion'aspis salicis*), suger på forsk. løvtræer. Ret alm. i Danm.

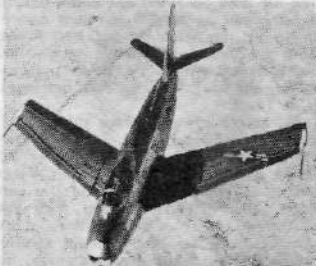
pilespinder (*Liparis salicis*), hvid sommerfugl af spindernes fam. Larven på pil og poppel.

pilleurt (*Polygonum*), slægt af skedeknæ-fam. Urter med hindeagtig skede om stængelens knæ, små hvide el. rødlige blomster. Frugten oftest en trekantet nød. Vand-p (*P. amphibium*), dels i vand med flydeblade, dels på land med opret stængel. Vej-p (*P. aviculare*), alm. ukrudt ved veje og på gårdspladser. Snerle-p (*P. convolvulus*), ukrudt med slyngende stængel. I Haver findes bl. a. P. baldshuanicum, træagtig slyngplante.

Pileurt.

pilform, flyvetekn. Flyvemaskinernes bærepilner har ofte p, d. v. s. skråt bagud pegende vingespidser, hvorved opnås forøget retningsstabilitet. Flyvende Vin-

Amerikansk reaktorlæger med pilformede planer.

ger, d. v. s. flyvemaskiner bestående af bærepilner alene, har udpræget p. Herved opnås længdestabilitet (s. d.) hos det ellers ustabile bærepilner. Ved flyvning med hastigheder omkring el. over lydens opstår spec. aerodynamiske fænomener,

som ligeledes gør det hensigtsmæssigt at give bærepilner p.

pilformet, bot., kaldes et blad med trekantet omrids, og hvis grund har to nedadrettede, spidse flige, adskilt af en spids indskæring.

pilgedder (*Sphyraenidae*), store geddelign. fisk af aborre-fiskenes orden. Trop. have. Hertil barracuda.

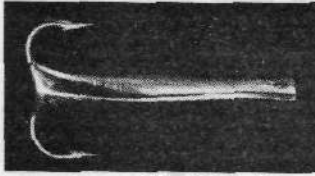
pilgrim (lat. *peregrinus* fremmed), rej-sende, der opsøger hellige steder. Bagved ligger en fællesrel. tanke om lokale gud-domme, hvis velvilje man opnår ved at søge dem på stedet; under denne synsvinkel må også korstogene ses. Ved at udskrive jubelafbud blev Rom et særligt søgt p-sted. I moderne tid kan nævnes Lourdes. For muhamedanerne er Mekka valfartsstedet.

pilgrimfædrene (eng. *pilgrim fathers*), gruppe på ca. 100 eng. puritanere, der 1620 under trosforfølgelserne i Engl. udvandrede t. Massachusetts.

pilhoveder, fællesbetegn. for en del gift-slangar, hvis giftkirtler er så store, at hovedet får en trekantet form. Hertil f. eks. klapperslange, lanseslange.

pilhøjde, arkit., en bues lodrette højde fra vederlag til issepunkt.

pilkl. lokketisk af blankt metal med indstøbt

krog, m. el. u. madding. Med kraftige ryk i snøren holdes p i stadig bevægelse.

Pillau, det ty. navn på Baltijsk.

pille (lat. *pila*), understøtning af sten, beton el. murværk for bjælker, buer el. hvelvinger.

pille (lat. *pilula* lille kugle), lægemiddel-kugle af 5-20 cg vægt.

pillebasilika, basilika, hvis midtskibs mure bæres af piller.

pillebiller (*Ateuchini*), bladhornede tor-bister, forbenene mangler dog, skinnebenene flade, omdannede til gravning. Triller kugler af gødning; larven i gødning. Forbilledet for oldtidens skarabæer.

pillekoks, koks, der under krigen opsamledes (pillede) på lossepladser o. lign. Ofte af ringe kvalitet p. gr. af stort indhold af slagger.

Pil'njak, Boris (pseud. for Mark Vogau) (f. 1893), sovjetruss. forfatter, principielt partilos, anarkistisk og individualistisk indstillet, skrev mange noveller og romaner i et ret overekskluseret sprog, forstummede helt i den socialistiske realismes tid.

Pilo, Carl Gustav (1711-93), sv. maler; virkede fra 1740 som portrætmaler i Kbh., 1745 hofskildrer, 1748 prof. v. akad., 1772 bosat i Sv., 1777 dir. f. det sv. akad. P er den største rokokoportrætmaler, der har virket i Danm., overlegen dygtig i sin dekorative fremstilling af modellen, lys og let i farven; dog i senere arb. et romantisk, rembrandtsk clair-obscur; bl. a. repr. i kunstmus. og på Frederiksborg. (Ill.).

pilocar'pi'n, alkaloid med kraftig virkn. på symp. nervesystem, virk. især på kirtler samt på øjets indre muskler.

Pilon [pi'lɔ], German (1535-90), fr. billedhugger. Udførte Henrik 2.s og Katarina af Medicis gravmæle i Saint-Denis under Primaticios ledelse (1564-70). Urnen til Henrik 2.s hjerte, forgyldt og båret af tre grætier, er nu i Louvre.

pilorme (*Chaetognatha*), gruppe af glasklare, pileformede, 2-3 cm lange havdyr; svømmer i de frie vandmasser v. hj. af finnelign. hudfolder. En selvstændig dyregruppe, muligvis beslægtet m. de laveste hvirveldyr. Et par arter i Danm.

pil'o't, 1) (sjældent på da.) lods; 2) fører af en flyvemaskine; 3) zool., d. s. s. lodsfisk.

pilote'ring (fr. *pilot* pæl), udførelse af pælekonstruktioner ved ramning el. på anden måde.

Carl Gustav Pilo. Portræt af Chr. Drakenberg. (Kunstmuseet).

Piloty [pi'lo:ti:], Karl v. (1826-86), ty. ma-ler. Hans prangende kæmpelærere med skildringer af dram. hist. begivenheder vakte samtidens beundring.

pilrokker (*Trygonidae*), fam. af rokker, halel m. en el. fl. store savtakkede, bagudrettede pigge m. giftkirtel. Kan frembringe ubehagelige sår. Varmere have. En art nu og da i da. farvande.

Pilsen ['pilzɔn], ty. navn på byen Pilsen.

pilsner, opr. fordanskning af det ty. navn Pilsener-Bier, en ølsort som fremstilles i Pilsen (ty. Pilsen) i Tjecoslovakiet; nu betegn. for lyst, lettere øl. Den alm. da. p er undergæret øl (skattekasse 1), mens den relativt alkoholsvage p af skattekasse II er overgæret.

pilspringer (*Alac'taga saliens*), spring-mus. Baglemmerne stærkt forlængede, forlemmerne korte. Baglemmernes mellemfodens sammenvoksede, de 2 yderste tæer små, rører ikke jorden. S-Rusl., Asien.

Pilsudski [-'sut-], Józef (1867-1935), po. polit., marskal. Bekæmpede russ. styre, flygtede 1901 til Østr., støttede Centralmagterne under I. Verdenskrig; i konflikt m. tyskerne, fængslet 1917-18. Organiserede po. reg. i Warszawa efter ty. sammenbrud, præsident 1918-22; P-s planer om po. stormagt brød sammen, men efter krigen 1920 opnåedes 1921 fordelagtig grænse mod Sovj. Tog under partistridighederne magten 1926, ledede Polen som krigsmin. til sin død, om fornuddet ved magtændelse i strid m. forfatn. Søgte 1934 forståelse m. Hitler. (Portr. sp. 3545).

Piltandkraniet ['piltandn-], navn for Eoanthropus efter findestedet.

pilum, det romerske fodfolks kastespyd.

pim'en'træ (sp. *pimenta* peber) (*Pimenta officinalis*), et til myrtefamilien hørende tropisk træ, hvis torrede frugter er krydderiet alléhånd. Ved dampdestillation fås 3-4,5% pimentolie, der anv. til parfumer, likører, søber og krydderi-ekstrakt.

pimp'nelle (lat. *Pimpinella* tvevinget), *Pimpinella*, slægt af skærmblomsfam. Urter. I Danm. vokser 2 arter (almindelig p og stor p). Af jordstængelen kan udtrækkes p-dråber, anv. mod hoste og hæshed. I andre lande dyrkes P. anisum.

Pimpinelle.

pimpsten, stærkt blæret lava, bestående af tynde hinder af vulkansk glas. Anv. som pudse- og slibe-middel. Forekommer især på Lipari.

pin-a (gr. *pinaks* bræt, tavle), vedr. fot. plader.

pinacle [pi'naki] (fr.-eng.), spidssojle, lille murtding.

Pinac'no'l [-'sy-] (*pinac-* + *cyan*), varemærke for anilinfarvestof. Sensibilisator f. pankromatiske plader.

pinac'la'vo'l el. *pinac'la'vi'n*, anilinforbindelse. Fot. sensibilisator f. grønt lys.

pinako- (gr. *pinaks*, bræt; skrivetavle, maleri), maleri-.

pinako'te'k (*pinako* + *gr. tithenai* opstille) billedsamling, viet til gudene, af romerne anvendt om boligernes atrium, som var særlig rigt prydet med malerier, senere brugt om malerisamlinger. Bedst kendt er Gl. p. og Nye p i München. Endv. findes p i Bologna, Perugia, Tunis m. fl. st.

pin'a'kro'm (*pina-* + *gr. chrōma* farve), anilinforb. Sensibilisator til pankrom. plader.

pin'a'kro'mviolet, anilinforb. Sensibilisator til pankromatiske plader.

pinakryp'to'lgroent og -gult, fot. desensibiliseringsmidler.

pi'n'a'n, C₁₀H₁₈, bicyklo-(2,4)-heptan; terpenkulbrinte, der forekommer i mange æteriske olier.

pinaty'pi', fot. proces til fremstilling af farvede billeder, spec. v. trefarvetryk. p er en hydrotypimetode.

pinaver'do'l, fot. sensibilisator f. grønt, gult og orange.

pinenez [pæns(a)'ne] (fr. *pinces* klemme + *nez* næse), lorgnet.

pincet [pæn'sæt] (fr. *pinces* klemme), lille tang med fjedrende arme, som lukkes og åbnes ved fjedring; anv. ved praktisk taget alle operationer for at fætte smådele, og for at undgå at få fingrene i såret.

pincher ['piŋʃər] (ty. *Pinscher*, vist af eng. *pinch* knibe, fordi halen bliver knæbet af), ty. hundrace af middelstørrelse, står terriere ret nær. Ruhåret p = schnauzer.

pind, at spille, *finske* (Fyn), *drømmert* (Bornholm), *solpind*, *Jeppé* o. *nips*, alm. børneleg, der spilles med en lang og en kort pind, samt et mål, der skal forsvares. Spillet kendes i Ml. og N-Eur., reglerne varierer med de geogr. områder.

Pindar(os) (522-ca. 446 f. Kr.), gr. korylyriker. Bevaret er halvt hundrede hymner t. lovprisning af sejherrer i sportskampene v. de 4 panhellenske fester.

pindebåd, klinkbygget fartøj samlet med træagler.

Pinde'monte, *Ippolito* (1753-1828), ital. digter. Forløber for romantikken især i kordramaet *Arminio* (1804).

Pindos Bjergene ['piŋdɔs], 2000-2500 m h. foldebjerge fra tertiærtiden i NV-Grækenland. Skiller Epirus fra Thessalien.

pindsvin, l) fam. (*Erinaceidae*) af insektædere. Ryggen oftest m. tætte, stive, spidse pigge, der kan rejses. Kindtænderne brede, spidserne stumpede. Mange arter i den gl. verdens nordl. del; 2) det almindelige p (*Erinaceus europæus*), ca. 25 cm l., lavbenet, korthalet insektæder, såleunger; snuden spids, sort, nogen. Under ryghuden en meget kraftig hudmuskulatur, er i stand til at rulle sig kugleformet sammen. Overvejende natdyr; lever fortrinvis af insekter, orme, snegle o. l., kan også tage nedfalden frugt o. l. 4-8 unger, der fødes blinde. Ligger om vinteren i dvale. Alm. i Danm., også på mange småøer. (Ill.)

pindsvinefisk (*Tetraodontidae* og *Diodontidae*), fam. af benfisk af fastkæbernes orden. Skællene tordormede (deraf navnet). Kan puste sig op, så de kan flyde på havoverfladen. Trop. have.

pindsvineknop (*Spar'ganium*), slægt af dunhammerfam. Vand- og sumplanter med lange, smalle blade, piggede, kugleformede frugtstande. 4 arter i Danm.

pindsvinestilling, folkekeligt navn på en forsvarsstilling, der kan forsvares mod angreb fra alle sider.

pine'a'kirtlen, d. s. s. *corpus pineale*.

pine-apple ['pain'æpl] (eng.), ananas; den eng. betegn. internat. anv. til ananaskonserver.

pinebænk, torturinstrument, på hvilket delinkventen blev udspændt, medens andre former for tortur blev anv. over for ham.

Pinel [pi'næl], *Philippe* (1745-1826), fr. læge, prof. i Paris. Reformator af sindsygevæsenet, slog til lyd for en friere behandling af de sindsyge og lagde grunden til den mod. anstaltsbehandling.

pi'ne'n (lat. *pinus* fyrretræ), C₁₀H₁₆, kul-

brinte af terpenrække. Kp. for α-p 156°, for β-p 164-166° C. p er en væs. bestanddel af mange æteriske olier og hovedbestanddelen af amer. og fr. *terpentinolie*; p er det vigtigste udgangsmateriale for fremst. af syntetisk kamfer.

Pinero [pi'njarou], *Arthur* (1855-1934), eng. dramatiker. Begyndte med realistiske Ibsen-påvirkede skuespil, og har senere skrevet i alle genrer. *Sweet Lavender* (1887), *The Second Mrs. Tangueray* (1893).

Ping'el, *Chr.* (1793-1852), da. geolog, knyttet til Kgl. Naturhist. Museum. Rejser til Grøn. o. a. st. Afh. om Grøn. og Danm.s geol.

Ping'el, *Victorinus* (1834-1919), da. filolog, geolog og politiker; dr. phil. på filol. emne; afskedigedes som lærer ved Metro-politanskolen p. gr. af radikal-polit. anskuelse. Gæv stødet til oprettelsen af Danm.s Geol. Unders. Ivrig forkæmper for folkeligt oplysningsarbejde. 1884 folketingsmand. Tilhørte som polit. opr. yderste venstre fløj, gik 1890 over til Bojsen; ud af politik 1892. Medstifter af Studenteramfundet 1882.

ping pong, d. s. s. bordtennis.

ping'vi'ner (walisisk *pen* hoved + *gwyn* hvid; opr. anv. om nord. fugle), *Sph'e'nis-cl*, orden af fugle, mangler flyveevne, idet forlemmerne er omdannede til luffer. I det hele er p udpræget specialiserede til svømning og dykning. Fjerene skælførmede, under huden et fedt-lag, fødderne, der har 4 fremadrettede tæer og svømmehud sidder i tilbage; svømmer under vandet ved hjælp af lufferne.

Kongepingvin m. unge.

Næbbet er kraftigt, farverne sorte og hvide. Alle p forekommer på den sydl. halvkugles sydl. del. Ruger i store kolonier, hvor fl. fugle skiftes til at udbruge æg og fodre unger; æggene lægges på jorden el. i klippehuler, en enkelt art udbruger æg på fødderne. Hertil adelle-p, brille-p, konge-p, kejser-p, sæls-p.

'Pinhol't, *Jens* Rosendal (f. 1903), da. embedsmand; stiftamtmand i Haderslev fra 1944.

'Pinhol't, *Vilhelm* (1869-1940), da. politiker. Landboforeningsleder, klitinspektør, knyttet til andelsbevægelsen; folketingsmand (Venstre) 1918-35.

'pinje (*Pinus pinea*), fyrreart, alm. i S-Eur., med høj stamme og skærmformet krone. Store kogler, hvis frø spises.

pink colour ['pink 'kåle] (eng., egl: lysed farve), kromrød, kromstannat; anv. som malerfarve.

Pinkerton ['piŋkɔrtən], *Allan* (1819-84), skotsk detektiv, grl. 1852 i Chicago detektivbureauet P-s National Agency, der under hans sønner, William Allan P og Robert P, beskæftigede over 2000 detektiver. P ledede Nordstaterens spionage under den amer. borgerkrig.

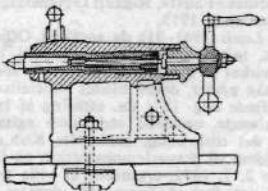
'pinksalt (eng. *pink* lysered + *salt*), ammoniumstanniklorid. Anv. i farveriet som beige.

pinna'ci'dier, *astron.*, dioptré til sigtning, udviklet af Tyge Bahe.

pi'no'ldok (lat. *pinula* lille torn + holl. *dok* halmbundt), maskindel, der i værktøjsmaskiner anv. til understøtning af

Almindeligt pindsvin.

arbejdsstykket v. opspænding ml. pinoler (koniske lejetapper, der kan være bragt i et in boring i p længdeforskydeligt pinolor). På drejebænke kan der i dette også anbringes værktøjer som bor el. rivaler. p kan flyttes og fastspændes i passende stilling på maskinen.

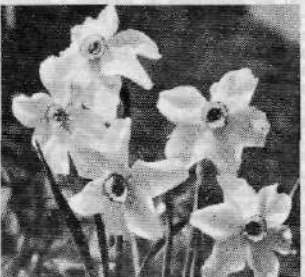
Pins, *Ile des* [il de 'pɛz] (fr. Fryerøen), fr. ø, Ø f. Ny Caledonien; 160 km²; producerer sandeltræ.

pinse (eng. *penteco'stē* halvtredsindstyvende, nemlig dag efter påske), fejres til minde om Helligåndens udgydelse over apostlene; Ap. G. 2, 1-4.

pinse (eng. *pinch* knibe, klemme), søv., flytte tung vægt med håndspage: pinseben.

Pinsebevægelsen, ekstatisk betonet rel. samfund udgået fra anglo-amer. vækkelse, særligt vækkelsen i Wales 1904 og i Californien 1906. I de skandin. lande er P kraftigt i No. og Sv. (i Sv. ca. 100 000 medl.), i Danm. (ca. 5000 medl.) stiftede skuespillerinden Anna Larsen (Bjørner) en menighed (den apostolske kirke). Andsdåb, tungtale, helbredelse ved bøn osv. er typisk for p.

pinselfilie (*Nar'cissus po'eiticus*), art af

narcisfam., har hvidt blomster med orange-gult biblioster. Span.-Ital. Alm. i haver.

pinseolen, If. alm. folketro danser Solen pinsemorgen på himmelen af glæde over Kristi opstandelse. Samme tradition er knyttet til påskesolen.

Pinsk, by i Hviderusland (1920-1939 i Polen), i Rokitno-sumpene.

'Pin'strup, *Peder Pedersen* (1861-1934), da. landpolitiker. Gårdejer ved Nibe, deltog i agrarbevægelsen efter 1893, 1919-32 formand for De Samvirkende Da. Landboforeninger, Folketingsm. (Venstre) 1903-09 (*Kerteminde*), 1910-32 (Sæby). Stærk talsmand for landbosynspunkter, skarp modsætningsfølelse til hovedstadens ideer; bekæmpede maksimalpriserne under I. Verdenskrig, mod toldbeskyttelse i 1920erne.

pi'nt [pa'nt] (fork: *pt.*) (nylat. *pincta* malet (mærke)), rummål i Engl. og USA: i Engl. = 0,568 l., i USA: 1 dry p = 0,551 l., 1 liquid p = 0,473 l.

Pinturicchio ['ri'rik:jo], *Bernardino* (ca. 1454-1513), ital. maler. I Rom Peruginos medhjælper i Det Sixtinske Kapel. *Fresker i domkirken i Siena*.

pin-up girl [pin'ap 'gɔrl] (amer. *pin-up* fæstne med knappenål + *girl* pige), egl. pigebillede til at sætte op på væggen; en ved sit ydre tiltrækkende pige med sex appeal.

'Pinus (lat.), *bot.*, fyr.

pinxit (fork. *pinx*) (lat: har malet), anv. i grafisk kunst efter navnet på den maler, hvis værk gengives.

'Pio, *Elith* (f. 1887), da. skuespiller. Deb. 1907, indtil han 1931 blev knyttet til Det Kgl. Teater ansat v. forsk. privat-scener. Har i sit spil ydet interessant psyk. karaktertegning (Mefistosfeles i

Goethes »Faust«, Rigault i »Nederlaget«. Filmdebut 1915.

Pio, Louis (1841-91), da. socialist. Officersson, løjtnant, udsendt maj-juni 1871, påvirket af Pariserkommunen, to socialistiske pjecer, derpå bladet »Socialisten«. Stiftede aug. 1871 da. afdeling af Internationale, opnåede ved skarp agitation en del tilslutning. Indkaldte Kbh.s arbejdere til massedemonstration på fælledene 2. 5. 1872, erklærede at ville trods politiets forbud; fængsledes, domtes 1873 til 5 års forbedringshus; løsladt 1875. Overtog atter partiledelsen, men forstod ikke at vurdere den faglige bevægelses betydning. El. fører arbejderbevægelsen under nedadgående konjunkturer. Lod sig marts 1877 bestikke af politiet til at udvandre til USA. D. i Chicago. (Portræt.)

Piombò [ˈpjombɔ], *Sebastiano del* (ca. 1485-1547), ital. maler, f. i Venezia. Elev af G. Bellini og under påvirkning af Giorgione. I Rom Raffaels medhjælper. Portrætter, bl. a. *Violinspilleren*. Figurbilleder under Michelangelos indflydelse.

pio'ne'r (fr. *pión* fogsoldat), menig ingeniørsoldat; foregangsmand, nybygger.

piönertropper, ingeniørtropper, der udfører visse tekniske feltarbejder.

Piotrków [ˈpjotrkuw], ty. *Petrikau*, handelsby i Po. SSØ f. Łódź; 40 000 indb. (1946).

Piovene [ˈpjovene], *Guido* (f. 1907), ital. skribent og journalist. Fortællinger og psyk. romaner, af hvilke *Le lettere di una novizia* (1945) opnåede uhyre succes. Lodder de menneskelige handlingers egl. bevæggrund, egoismen.

pipatudse (carabisk) (*'Pipa 'pipa*), stor, tunge- og tandløs springpadde. De 50-100 æg anbringes af hannen i hunnens rygghud, hvor de udvikles i små grubeformede kamre. Guayana.

pipe [paip], eng.-amer. vinmål = 2 hogsheads.

pipe line [ˈpaip ˈlain] (eng. rørledning), d. s. s. olieledning.

Piper, *Carl* (1647-1716), sv. politiker. Gods ejer, kollegieembedsmand under Karl II., ledende minister hos Karl XII. under felttogene; tilrådede forgæves fredspolitik. I russ. fangenskab efter Poltava 1709.

Piper, *Emil* (1856-1928), da. politiker. Nordsjæll. proprietar; folketingsm. (Højre) 1898-1901, 1903-06; landstingsm. 1906-28, formand for Højregruppen her fra 1908. Holdt aug. 1914 på mineudlægningen. Kæmpede for bevarelse af gods-ejerlandstinget, sluttede sig 1915 til grundlovsforliget, blidrog under forhandlingerne om Kons. Folkepartis program til at holde konservatismen samlet. Søgte længe at undgå kampvalg under 1. Verdenskrig; efter 1920 for samarb. m. Venstre mod soc.dem.

pipera'zin [-s-] (lat. *piper* peber + fr. *azote* kvælstof), C₈H₁₀N₂, cyklisk forbindelse. p opløser urinsyre, anv. derfor mod gigt, blære- og nyresten, osv.

piperi'din (lat. *piper* peber), C₈H₁₁N, *heksahydropridin*, cyklisk forbindelse, der er bestanddel i talrige alkaloider. Stærkt basisk vædske. Anv. som vulkaniseringsbærforder og som reduktionsmiddel ved spejlberegning.

pipe'ri'n (lat. *piper* peber), alkaloid, findes i peber. Er fuldstændig syntetiseret.

piperona'l (af *piperin*) el. *heltotropin*, C₈H₈O₃, lugtestof anv. i parfumeindustrien. Fremst. tekn. af safrol (fra kamferolie).

pi'pette (fr. lille pipe), d. s. s. (stik)hævert.

piphas el. *parehas* hos hesten er en vædskesamling i en over hasespidsen liggende slimsæk. p opstår næsten altid som flg. af tryk, undertiden ved infektion i slimsækken og kan da fremkalde halthed. p skæmmer dyret og nedsætter værdien.

Pi'pi'n (fr. *Pépin* [pe'piɛ̃]), fr. stormand af karolingerslægten: 1) Dagobert I.s majordomus (d. 639). - 2) P af Herstal (d. 714), datter søn af I., majordomus i Austrasien og efter 687 tillige i Neustrien og Burgund. - 3) P den Lille (714-68), søn af Karl Martel, majordomus 741, konge af Fr. 751, organiserede riget og hjalp paven med langobarderne.

Pipping, *Knut Hugo* (1864-1944), fi.

Józef Piłsudski.

Louis Pio.

sprogforsker. Har skrevet mange fonet. arbejder og beskæftiget sig med Eddaforskning og runologi. En sammenfattende fremstilling er *Indledning till studiet av de nord. språkens ljudlära* (1922).

pique [pik] (fr.), d. s. s. spar.

piqué [pi'ke] (fr., egl.: stukket), dobbeltvævet stof, hvor mønstret virker quiltet.

piqué-syning, hvid syning udført i en blanding af snorequilt, knuder, gennembrudte grunde og bunde syet oven på stoffet. p kom til Eur. fra Orienten og blev i Frankr. i midten af det 18. årh. et dragbroderi.

pir'rajer, d. s. s. piratfisk.

Piran'dello, *Luigi* (1867-1936), ital. forfatter. Verdensberømt for sine dram. arbejder, der kredser om relativitetens og dobbelvtænsproblemer. *Set personaggi in cerca d'autore* (1921); da. *Seks Personer søger en Forfatter* (1925). Hans verdensanskuelser er pessimistisk, men hans temperament ikke uden humor, hvad der bl. a. ses i hans mange noveller og romaner. *Il fu Mattia Pascal* (1904), da. *Salig M. P.* (1926), *Uno nessuno e centomila* (1924); da. *Een-ingen-Hundredtusind* (1934). Nobelprisen 1934. (Portr. sp. 3548).

Pira'nesi, *Giovanni Battista* (ca. 1720-78), ital. kobberstikker. Stik med gengivelser af Roms ruiner og arkit. med en kraftfuld og sikker stregføring. Hans søn *Francesco P* (1748-1810) var ligeledes kobberstikker og arbejdede i faderens manér.

pir'a't (lat. fra gr.), sørover. Overført: bogtrykker el. boghandler som udg. en forl.s værk uden hans tilladelse el. litt. kontrol; deraf piratudgave.

piratfisk el. *piraya* (*Serrosalmo piraya*), karpelaks fra floderne i tropisk S-Amerika. Ca. 30 cm lange. Meget grådige rov-fisk med skarpe tænder, angriber badende dyr og mennesker og kan såre alvorligt.

Piratkysten (eng. *Pirate Coast*) el. *Vabenhvilekysten* (eng. *Truett Coast*), 7 sheikdommer på Oman-kysten (SØ-Arabien) under brit. protektorat; ialt ca. 95 000 indb. - Sheikdommerne har navn efter den traktat om fred og opgivelse af søroveri (slavehandel), som i 1820 afsluttedes ml. dem og det eng. Ostindiske Komp.

Pi'ra'ya (tupi-sprog *piranha*, af *piro* fisk + *sainha* tand), d. s. s. piratfisk.

Pirene [pi'ræn], *Henri* (1862-1935), belg. historiker, prof. i Gent fra 1886; skrev bl. a. *Histoire de Belgique* 1-7 (1900-32).

-pi'ri' (gr. *peira* prøve, erfarning), erfaringsviden, bygget på erfarning.

Pirin Bjergene, den sydvestl. del af Rodopi Bjergene i SV-Bulg.; 2920 m.

pirk, tilspiddet metalstykke med krog i den nederste ende; anv. til aborrerfiske, idet p bevæges op og ned med blødske vægselfer.

Pirmasens [-læns], ty. by i Rheinland-Pfalz; 50 000 indb. (1939). Stor skotøjs-industri.

'Pirna, ty. by i Sachsen; 36 000 indb. (1939). Gl. malerisk by med tekstil-, papir- og glasindustri. I P fangede Frederik 2. af Preussen 1756 d. sachsiske hær.

pi'ro'g (sp. *piragua*, opr. indiansk ord), båd anvendt af indianerne ved Vestindiens og nordl. S-Amer.s kyster, bestående af udhulet træstamme; væsentlig bruges nu også om andre indfødtes bådtyper med sejl og udliggere, bl. a. i Oceanien.

pirog [-'røk], russisk nationalret, morderjagskager med fyldning af stuvninger el. frugt, bagt el. fedtkogt.

'Pirola, *bat.*, betegn. for arter af vintergrønflam.

pi'ro'ler (*Orp'olidæ*), fam. af drosselstore, oftest sorte og gule spurvelugle m. kraftigt, let bøjet næb. Frembringer en mættig

lodisk fløjten. Gl. verdens trop. dele; en enkelt art, guld-p. dog i Danmark.

piroplasmose (lat. *pirum* pære + gr. *plasma* form + *ose*), d. s. s. skovsyge.

piroette [-'røvet] (da. [-ru'æt]) (fr.), 1) ballettrin, hvorved danseren stående på den ene fod gør omdrejning med anden fod og benet løftet; 2) bagarts vending i galop, d. v. s. hesten galopperer rundt på stedet, idet bagbenene danner det faste punkt, dog bibeholdes galopbevægelsen, og forbenene beskriver en cirkelbue, ved halvp 180° og ved help 360°.

Pirquet [pi'r'ke]. *Clemens*, *Freiherr* von (1874-1929), østr. børnelæge. Opstillede læren om allergi. Endv. angivet en hudreaktion for tuberkulose.

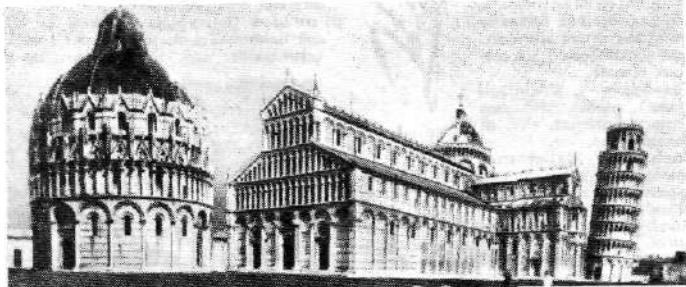
pirring, *bot.* Ved p forstås, at en ydre el. indre faktor udløser en ændring i plantens livsfunktion, hvorved energiomsætningen er mange gange større end den ved p tilføre energi. Når en plante krummer sig mod lyset, er den lysenergi-mængde, der fremkalder krumning, meget mindre end den til krumning nødvendig. Lyset har udøvet p.

Pi'ræus, gr. *Peiraieüs* [pi're'æfs], Athens havneby; 8 km SV f. Athen; Grækenl.s næststørste by; 284 000 indb. (1938). Alsidig industri. Vigtig handelsby med stor havnetrafik. Eksport af bl. a. olivenolie. - Grl. af Themistokles 493 f. Kr.

pi'ra'l (no.), betegn. f. slimal og lampretter.

Pisa (lat. *'Pisæ*), ital. by i Toscana, 10 km fra Arnos munding; 73 000 indb. (1936). Handels- og trafikcentrum for nedre Arnodal, samt universitetsby (fra 1338).

P er især kendt for sit hist. bygningskompleks i byens NV-del, omfattende den korsformede domkirke (påbeg. 1063), baptisteriet (påbeg. 1153), kirkegården Campo Santo, samt campanien »det skæve tårn« (1174-1350). Tårnet er 55 m h. og afviger mod S 4,3 m fra lodlinjen. Opr. etruskisk; fra 180 f. Kr. rom. koloni. 11.-13. årh. storhandel, til P blev slægt af Genova. Trods hård modstand kom P under Firenze fra 1406, definitivt fra

Pisa, Baptisteriet, domkirken og campanien.

1509. Som havneby f. Toscana udskurkeret af Livorno fra ca. 1600.

Pisa-konciliet, reformkoncilium 1409, gjorde et mislykket forsøg på at ende det opståede paveskisma.

Pisa-nello, se Pisano, Antonio.

Pisang (malajisk), navn for bananplanten. **Pisangedere**, zool., d. s. s. bananedere.

Pisano [-sa-], *Andrea*, egl. *di Ser Ugolino* (1273-1348/49), ital. billedhugger. Ledede 1337-43 opførelsen af campanilen ved domkirken i Firenze, hvortil han udførte fl. fig. Hans hovedværk er den sydl. bronzedør på baptisteriet (1330-36) med 28 gotisk indrammede felter med fremstillinger af Johannes den Døbers liv og fire tronende dyder.

Pisano [-sa-], *Antonio*, kaldet *Pisanello* (1397-1455), ital. maler og medaillør. Kun ganske få fresker og staffelbilleder er bevarede. Bl. P-s portrætter, i regl. i profil, er *Lionello d'Este* det kendteste. Som medaillør var P en nyskaber. Også virksom som arkitekt.

Pisano [-sa-], *Giovanni* (ca. 1250-1328), ital. billedhugger og bygmester, søn af

Giovanni Pisano: Korsfæstelsen. Marmorrelief fra prædikestolen i Sant' Andrea, Pistoia.

Niccolò P. Hans hovedværk er *Prædikestolen i Sant' Andrea i Pistoia* (1298-1301) og *Prædikestolen i domkirken i Pisa* (1303-11), senere delvis ødelagt, genopstillet 1926), begge med motiver fra dommedagsforkyndelsen.

Pisano [-sa-], *Niccolò* (ca. 1215-80), ital. billedhugger. Har udført *Prædikestolen i baptisteriet i Pisa* (fuldendt 1260), i opbygningen delvis gotisk, i reliefferne antikviserende, og *Prædikestolen i domkirken i Siena* (1266-68). S. m. sønnen Giovanni

Niccolò Pisano: Mariae Bebudelse og Jesu Fødsel. Marmorrelief fra prædikestolen i domkirken i Siena.

P skabte han 1277-80 *Fontana maggiore* i Perugia, der er rigt smykket med relieffer.

Pisano [-sa-], *Nino* (ca. 1315-54, 1368), ital. billedhugger. Søen af Andrea P. Har udført talr. madonnafremstillinger og gravmæler, bl. a. over ærkebiskop Salterelli (død 1342) i Santa Caterina i Pisa.

Piscator [-ska-], *Erwin* (f. 1894), ty. teaterleder og instruktør. Vakte i 1920'erne opsigst ved sine temperamentsfulde, af russ. teater inspirerede, iscenesættelser, ofte med kommunistisk tendens, altid dristigt eksperimenterende; 1927-28 leder af »Piscatorbühne« i Berlin. Udgav 1929 *Das politische Theater*. Udvaldte 1933 og satte under den 2. Verdenskrig store forestillinger op i New York. (Portræt).

Piscis (lat.), stjernebilledet Fiskene. **Piscina** (lat. fiskedam), opr. dåbsbassin, også anv. om et afløb for vand, brugt til liturgiske handlinger.

Luigi Pirandello.

Erwin Piscator.

William Pitt d. æ.

William Pitt d. y.

Piscis (lat.), fisk.

Pisé [-ze] (fr. *piser* stampe), mur af stampelet.

Pisj'pek, tidl. navn på byen Frunze.

Piskebånd, bånd, som indflettetes i hårpisken i 18. årh.

Piseceller, celler forsynede med en stor fimretråd, flagel, f. eks. spermatozoer.

Piskeorm (*Trichuris trichiura*), rundorm. Kroppens forreste del trådformet forlænget. Snylter i menneskets tyndtarm. Meget udbredt; kun skadelig, når den forekommer i større antal.

Pisker, et træ, der p. gr. af tæt stilling i bevoksningen har fået uforholdsmæssig lang stamme og lille krone og derfor bevæges stærkt af vinden.

Piskesnoge (*Dryophis*), ostind. furetandede giftslanger, lange, tynde, grønne. Lever i træer.

Piso- (gr. *pison* ert), erte-.

Piso, *Calpurnius*, fornem rom. plebejerfamilie; kendtest er: Lucius, tribun 149 f. Kr. (lov mod provinsudsugelse), konsul 133 (dæmpede slaveopstanden på Sicilien). - Lucius, konsul 58, censor 50 f. Kr., Cæsars svigerfader. - Gajus, Ciceros svigersøn (d. 57 f. Kr.).

Piso 'lit (*piso-* + *-lit*), oolitisk bjergart med ærtstore korn.

Pissar'ro, *Camille* (1830-1903), fr. maler. En af de mest konsekvente impressionister. Malde især gadebilleder fra Paris og landskaber fra omegnen, karakteristiske ved virtuos gengivelse af bevægelse og atmosfære; repr. på glyptoteket.

Pissoir [pso'a'ir] (fr. *pisser* lade vandet), rum til vandladning for mænd.

Pist'acier [-jær], frøene af *Pistacia vera*, et lille træ fra Middelhavsområdet. P bruges til krydderi og konfekt, spises også rå.

Pist(e) [pist] (fr., af ital. *pista* ridebane; sportsplads, fægternes kampplads af linoleum, kork el. lign. Bredde 2 m, længde 12 m (fleuret), 34 m (kârde) el. 24 m (sabel).

Pist'il (lat.), støder til morter.

Pistis *vo'fia* (gr: tro, visdom), et gnostisk værk på koptisk fra 3. årh., udg. 1851; indeholder samtaler ml. Jesus og disciplene efter opstandelsen. Hovedkilde til gnosticismen.

Pistoia [-stjoja] (lat. *Pistoria*), ital. by i Toscana, 30 km NV f. Firenze; 72 000 indb. (1936). Fra 16. årh. fremstilling af pistoler, hvis navn muligvis er afledet af P.

Pist'o'l (ty., fra čech. *pist'al*, egl. (ild)rør, el. af *Pistoia*), 1) håndskydevåben til enhændig brug, tidl. i alm. enkeltladende, nu overalt omretningsp., en sâk. revolver (fig.) el. en sâk. selvladep. 2) fr. betegn. for sp. guldmønt indført af Filip

2. (holdt opr. 6,20 g guld, senere 5,92 g). Forbilledet for den fr. louis'd'or.

Pistolet [-'læt] (vist af fr. *pistolet* pistol (som afskydes med een hånd)), enhåndstød i billard.

Piston [-støn] (fr.), 1) *mil.*, på piben af forladede våben den lille tap, hvorpå fængelhæften sættes; 2) *mus.*, ventil på blæseinstrumenter.

Pistyn ['pistja:n], ty. navn på Piešťany i Slovakiet.

Pisum (lat.), *boi.*, ert.

Pita'val, 1) *François Gayot de P* (1673-1743), fr. jurist; udgiver af en samling berømte straffesager i 20 bind: *Causes célèbres et intéressantes* (1734 ff.); derefter 2) samling af interessante straffesager.

Pitcairn [pit'kæ:n], brit. ø i SØ-Stillehav; 5 km²; 126 indb. (1946), efterkomere af eng. søfolk og tahitkvinder (jfr. Bounty).

Pitchpine ['pit'paj:n], eur. navn på ved af den harpiksrigte i USA's sydl. og østl. egne voksende sumpfyr *Pinus palustris* og lign. fyresorter. p er tungt, slidfast, varigt og hårdt at arbejde i. Fås i store mål, har få knaster. - p er også navn på *Pinus rigida*, men ikke for veddet af denne. Begge har 3 nåle på dværgskudene.

Pite älv, 370 km l. sv. elv, fra Sulitälma til Bottniska viken.

Piteå, sv. købstad (fra 1621), Norrbotten, ved Pite älv's munding; 5300 indb. (1949). Trævareindustri og tømmereksport.

Pithecanthropus erectus (gr. *pithēkos* abe + *ánthrōpos* menneske + lat. *erectus* oprejst), en uddød menneskeform, vel nok den mest primitive, der endnu kan kaldes menneske. Kendes kun fra ret få fund, især fra Java. Hjerneboksen er meget lav med vældige øjenbrynsbuer og ringe rumfang. P har gået oprejst.

Pitot-rør [pit'o-], apparat til måling af tryk og hastighed i strømmende væsker el. luft. Konstrueret 1728 af fr. fysiker H. Pitot (1695-1771).

Pit'pots (eng. *pit* grube + *prop* støtte, stiver), grubebræt.

Pitrè, *Giuseppe* (1843-1916), ital. folklorist, læge. Udg. *Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane* 1-25 (1870-1913).

Pitres'sin, præparat af hypofysens baglap med virkn. på tarmmuskulaturen og urinduskillelsen.

Pitri (sanskrit: fader), i ind. rel. betegn. for de afdøde slægtninges sjæle.

Pitt, *William*, *d. ældre*, (1766) 1. Earl of Chatham (1708-78), brit. politiker. 1735 i Underhuset (whig), hvor P veltalende angreb Walpole og kongen. 1757 statssekretær, ledende under eng.-fr. kolonikrig (erobr. af Canada). Imod sit parti ønskede P en stærk kongemagt, støttet på folket, og blev den første egl. premiermin.; styret af Georg 3. 1761. P-s senere min.tid (1766-68) var svagere, og »The great Commoner« mistede meget af sin indflydelse ved udnævnelsen til peer 1766.

Pitt, *William*, *d. yngre* (1759-1806), brit. politiker, søn af W. P. d. ældre. 1781 i Underhuset, 1782-93 finans-, 1783-1801 premiermin. Vandt efter skarp konflikt underhusflertal; mod Georg 3.s forsøg på personl. styre; tory. Gennemførte reform af Indiens styre 1784, finansreform, toldtarifrevision, handelstraktat m. Frankr. Fra 1793 ledende i koalitionspolit. mod Frankr. Gennemførte 1800 union m. Irland, faldt på spørgsmålet om katolikernes valgret. 1804 atter min. (svagere), rejste 3. koalition mod Napoleon 1805.

Pittakos (6. årh. f. Kr.), tyrans i Mytilene i 10 år, klog lovgiver, en af de 7 vise.

Pitti, *Palazzo* [pa'lat:so-], palads i Firenze, opført af Brunelleschi omkr. 1440 for storkøbmanden Luca Pitti (d. ca. 1465), udvidet til kolossal størrelse i 16., 17. og 18. årh., 1550-1859 residents f. storkertugerne af Toscana. Storartede kunstsaml. (malerier, sølv og porcelæn).

Pittman ['pitmæn], *Key* (1872-1940), USA-

Pius 9.

Pius 10.

Pius 11.

Pius 12.

politiker. Sagfører; medlem af senatet fra 1912 (Demokrat); fra 1933 form. f. senatets udenrigspolit. komité, hidrøg til neutralitetslovgivn. efter cash-and-carry-princippet.

pittoresk (fr., af lat. *picitor* maler), malerisk.

Pittsburgh ['pitsbørg], by i V-Pennsylvania, USA; 672.000 indb. (1940), deraf 60.000 negre. P ligger i det rige appalacheiske kulfelt og er centrum for USA's svarindustri. Verdens største stålproducent (malm fra Øvre Sø). Andre industrier: glas, kem. artikler, elektrotekn. materiel, idfaste leerverer, aluminium. Af kulturelle institutioner findes bl. a. University of P (en 42 etagers skyskraber) og Carnegie Institute (bibl., museer). Grl. af franskmand 1754 som Fort Duquesne; besat af Engl. 1758, opkaldt efter William Pitt d. æ.

Pituitri'n (lat. *pituita* slim), præparat af hypofysens baglap med virkn. på fødselsveer, på tarm og urinudskillelse, nogle præparater af dette navn virker tillige på blodkarene og fremkalder derved blodtryksfaldning.

pityriasis (gr. *pitron* hvedeklid + *-iasis*), fællesbetegn. for fl. skællende hudlidelser.

Pityuserne [-'tju'-], sp. *Las Pitiusas*, sp. øgruppe i det vestl. Middelhav, omfatter øerne Ibiza (541 km²), 34.000 indb. (1940) og Formentera (83 km²), 3.400 indb. (1940). P hører under Balearerne.

Pitzner ['pits-], *Johannes* (1865-1933), da. politiker. Oldermænd for bagerlavet i Kbh. 1903-18, bestyrelsesmedl. i arbejds-giverforeningen fra 1913, 1918-33 folketingsm. (Kbh.), kons. gruppeformand 1920-22, skarpt antisocialistisk.

piu [pju] (ital.), mere; i mus. f. eks. p forte, stærkere; p allegro, hurtigere.

Pius ['pi:us] (lat: den fromme), navn på 12 paver. - Pius 2., opr. *Enea Silvio de Piccolomini* (pave 1458-64), lærde humanist, digter og komedieskriver. Søgte at få et korstog i stand mod tyrkerne. - Pius 5. (pave 1566-72), havde været storinvisitor, gennemførte tridentiner-beslutningerne, bandlyste 1570 Elisabeth af Engl., støttede Filip 2. af Span. i Frankr. og Holl., bekæmpede med held tyrkerne. - Pius 6. (pave 1775-99), bekæmpede sekulariseringen i Frankr. og Østr., mistede Avignon og det meste af Kirkestaten, Napoleons fange 1798. - Pius 7. (pave 1800-23), sluttede konkordat med Napoleon, kronede ham 1804. Fængslet af ham 1809, genoprettede jesuiterordenen 1814. - Pius 9. (pave 1846-78), gav Kirkestaten fri forfatn., måtte flygte 1848, vendte reaktioner tilbage, bekæmpede Itals enhed, mistede Kirkestaten 1870. Betragtede sig som fange. I sine sidste år optaget af den ty. kulturkamp. Proklamerede 1854 dogmet om Marias ubesmittede undfangelse, 1870 på Vatikan-konciliet dogmet om pavens ufejlbarlighed. - Pius 10. (pave 1903-14); fordemte modernismen. Brud med Fr. 1905. - Pius 11. (pave 1922-39), sluttede mange konkordater, bl. a. Lateranforliget med Ital. 1929. Forlig med Frankr. 1923. Indtog en skarp holdning til nationalsocialismen, især da det viste sig, at den ikke holdt konkordatet af 1933 (encyklikaen *Mit brennender Sorge* 1937). Gik imod den tyske økonomiske bevægelse. - Pius 12., opr. *Eugenio Pacelli* (f. 1876), pave 1939, leder af det pavelige diplomati 1930-39. Søgte fl. gange at mægle i 2. Verdenskrig; har fordømt nazisme og kommunisme. (Portrætter).

pivot [-'vo] (fr: tap, hvorom noget drejer sig), *mil.*, ved aflutager til skyts den akse el. stamme, om hvilken siderdrøjningen foregår.

pix (lat.), tjære, f.eks. p liq uida, trættjære.

Piz [pit:ts], betegn. for spids bjergtop i Graubünden, Schweiz.

Pizarro [pi'par:ø], *Francisco* (ca. 1475-1541), sp. koloniserer. Tjente som soldat i Amer. efter 1509; drog 1531 med lille styrke mod Perú, lokket af rygter om guldrigdom, og erobrede landet 1532-33 ved indblanding i inkaernes tronstridigheder. Myrdet.

Pizzetti [pi'tset:ti], *Ildebrando* (f. 1880), ital. komponist. Operaer, herimellem *Fedra* (1915) efter d'Annunzio og *Debora e Jaele* (1922), orkesterværker, korværker og sange m. v.

pizzicato [pit:si'kato] (ital: knipset), *mus.*, angiver i stemmer for strygeinstrumenter, at man skal knipse strengene med fingrene i st. f. at stryge dem med buen.

pjaltefisk (*Phyllopteryx teques*), austr. nålefisk m. tanglign. hudforhængelser.

Pjaltborg, simpelt kbh. loghus på hjørnet af Åbenrå og Rosenborggade, om hvis brand 1850 A. Recke digtede en vise (med omkvæd: Julia . . . hopsasa).

Pjati'gorsk, kursted i RSFSR, Sovj., på Kaukasus' N-skråning; 63.000 indb. (1939).

Pjati'gorskij, *Gregor* (f. 1903), russ. cellist. Deb. som tolvårig; knyttedes 1922 til Berlins Philharmoniske Orkester som koncertmester, nu i USA. Har som sin samtids største cellovirtuos foretaget talr. turneer.

pjece ['pjæ:sa] (fr. *pece* stykke), 1) *mil.*, fællesbetegn. for kanoner, haubitsere og morterer; 2) *bogtryk*, lille trykt skrift på en 8-16 sider.

Pjerrot, da. stavelseform for Pierrot.

Pjertus ['pjæ:ðø:rs], *Helgi* (f. 1872), isl. geolog; påviste at palæontiformationen på Isl. stammer fra istiden.

pjølter, no. betegn. for whisky og sodavand (da. sjus).

plækkert (nty.), stortrøje (spec. for søfolk); kort, stramtidsende dameoverfrakke, især af kind, læder o. l., oftest med bælte.

PL, automobilkendingsmærke f. Polen.

placenta [-'s-] (lat: kage), moderkage.

Placenta'lia [-s-] (nylat: som har placenta), anv. undertiden som fællesbetegn. for alle pattedyr (undt. pungdyr og kloakdyr, der med få undt. mangler placenta).

placere [-'se-] (fr. *placé* plads, sted), anbringe (systematisk); klassificere, vurdere (i konkurrencer).

'placet [-s-] (lat: det behager), betegn. for landsherrens ret til at prøve kirk. bestemmelser, for de får lovkræft.

placido ['platido] (ital.), *mus.*, blidt, roligt.

placo'dermer (gr. *plaks* plade + *derma* hud), panserlisk.

pladegitter, gitter fremstillet af blad jernplade ved at presse en kniv med bølgeformet æg så langt ned i pladen, at den gennemskæres ud for æggens frem-spring og de ud for snittene liggende strimler trykkes ned. Ved for hvert snit at forskyde kniven dels sidelæns, dels en halv bølgelængde i knivens længderetning, omdannes pladen til et gitter. p bruges til hegn, indlæg i jernbeton og som pusbærer. p kaldes også strøkmetail.

pladsangst el. *agorafobi*, angst for åbne pladser, symptom ved tvangstanke sygdom.

pladsbillet, særl. jernbanebillet, der sik-

rer den rejsende en bestemt nummereret plads i toget.

pladshandel, handel om varer, der befinder sig på det sted (plads), hvor køberen skal overtage dem.

pladskommandant, officer, der får kommandoen på et sted, der ellers ikke har kommandant.

pladsmajor, i ældre tid stabsoficere ved en fæstningskommandants stab; p virkede nærmest som adjutant hos kommandanten.

plafond [-'føn] (fr.), loft (i alm. fladt) m. gips el. træværk.

plafondmaleri [pla'føn-] (fr. *plafond* loft), loftsmaleri, direkte på loftet el. indfældet deri. Bl. de berømteste p er arb. af Michelangelo og Raffael.

plag, en ung hest fra 1-3 års alderen.

plaga'l toneart (gr. *plagios* skæv), afledet toneart; kirketoneart, når melodien omfang går fra en kvart under til en kvint over hovedtonearten; dog er grundtonen (melodiens slutningstone, finalis) fælles.

plagi'e're (lat. *plagium* menneskeov), stjæle åndelig ejendom, afskrive; efter-abe; plagi'a't, åndeligt tyveri, nærgående efterligning.

plagio- (gr. *plagios* skæv, skrå), skrå-

plagio'kla'ser (*plagio-* + gr. *klasis* brud), triklins feldspat, blanding af natron- og kalk-feldspat. Vigtig bestanddel af eruptiver og kryst. skife, de natronrige især i sure eruptiver, de kalkrige i basiske. Man adskiller følg. arter: albit, oligoklas, andesin, labrador, bytownit og anortit.

plaid [plæ'd] (skotsk-eng.), rejseteppe af uldent, skotsktærnet stof med frynser.

plaidoyer [plæ'vø:je] (fr.), forsvarerens mundtlige foredrag i en straffesag.

plaisir [plæ'zi:r] (fr.), fornøjelse, glæde.

plak'a't (fr. *placard*, af *plaque* plade), opslag; bekendtgørelse fra offentl. myndigheder.

plakatkunst. Billedkunsts fremstilling i reklamejemed har været kendt i oldtiden; i middelalderen og flg. årh. brugtes mest grove træsnit. Den litografiske teknik gav i l. halvdel af 19. årh. nye muligheder for p, der som moderne kunstnært skabtes i 1860'ernes Fr. af Jules Chéret; efter Japans åbning 1868 fik fr. p nye impulser, navnlig lærte Toulouse-Lautrec af jap. dekorativ forenkling. Bl. da. kunstnere, der tog p op, kan fremhæves J. F. Willumsen (champagneplakaten), Vald. og Ib Andersen, Sikker Hansen, G. Billmann Petersen, A. Unger-mann m. m. fl. I Fr. er det store navn Cassandre, af hvem Aage Rasmussen er påvirket i sine kendte jernbaneplakater. Bl. a. i Sovjetrusl. er p med dygtighed udnyttet i agitationens og oplysningens tjeneste, og overalt i verden er interessen for p stigende. Kunstindustrimuse., Kbh., har en stor saml. af da. og udenl. p. (Her til tavle).

plak'ette (fr. *plaque* lille plade; spec.: mindeplade), reliefpyntet plade af metal enten til udsmykning af genstande el. som selvstændigt kunstgenstand; beramte p fra den ty. og ital. Renaissance.

plañ' (lat. *planus* flad), 1) et af geometriens grundbegreber, en flade med den egenskab, at enhver ret linie, af hvilken to punkter ligger i den, er helt indeholdt i den; 2) a) fork. for bæreplan (flyvemask.s vinge); b) fork. f. aeroplan (selve flyvemaskinen; jfr. svæveplan).

planbelastning, en flyvemaskines fuld-vægt i kg divideret med bæreplanarealet i m², er et mål for bæreplanets belastning og et kriterium for bl. a. flyvehægtighed og landingshastighed, der bliver relativt stor ved maskiner med stor p.

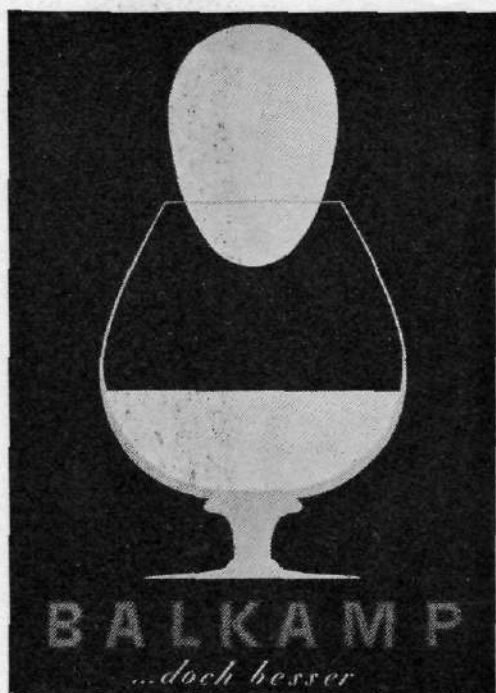
planche ['plæ:ŋ] (fr., egi: bræt, plade), billedtavle, tidl. ofte kobberstik som illustration.

planchette [plan'fæt(ə)] (fr.: lille plade), d. s. s. psykograf.

Planck, *Max* (1858-1947), ty. fysiker. Forklarede (1900) varmestralingens fordeling efter bølgelængde ved antagelsen af strålingskvante, hvis størrelse er h·v, hvor h er P-s konstant og v frekvensen, og lagde derved grunden til kvanteteorien. Nobelpriis 1918. (Portr. sp. 3554).

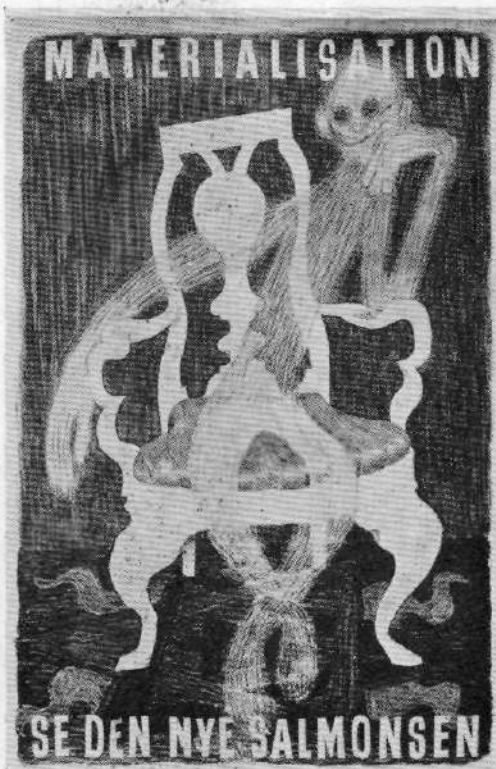
Hjælp! Agitatorisk plakat af D. Moor fra hungersåret i Rusland 1921.

Reklame for æggepunch. Kubistisk påvirket plakat af schweizeren Donald Brun. 1947.

Artistisk, lyrisk betonet plakat af Aage Sikker Hansen. 1934.

Grotesk humoristisk plakat af Arne Ungermann. 1949.

pla'ne're (fr., af lat. *planus* flad), jævne, glatte (f. eks. jordoverfladen); i boghinderi: af lime trykpapir.

plane'tariske tåger, særlige galaktiske tåger.

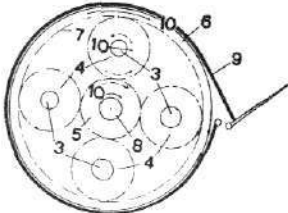
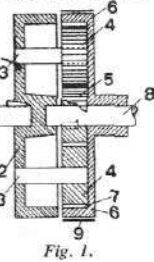
plane'tarium, instrument til anskueliggørelse af planeternes, evt. også Solens, Månens og fiksstjernerne bevægelser. Ældre **p** viste planeternes bevægelser omkr. Solen, idet planeterne i form af små kugler blev drevet af urværk med passende udvækslingsforhold. Firmaet Carl Zeiss i Jena har konstrueret en **p**-type, i hvilken himmellegemernes bevægelser vises projicerede som lyspletter på indersiden af en stor halvkugleformet kuppel. Det første Zeiss-**p** fremst. 1924.

pla'ne'ty el. drabanty, en komplet, mindre by med boliger, erhvervsvirksomh., institutioner osv. på et samlet område, omgivet af dyrkede arealer og opstået el. opvokset som aflægger af en større møderby (eks: Lyngby ved Kbh.).

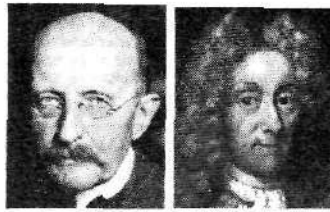
pla'ne'ter (gr. *planasthai* vandre om), de lunger af de himmellegemer, der bevæger sig omkr. Solen, mods. kometer og asteroider. I oldtiden kendtes fem planeter: Merkur, Venus, Mars, Jupiter og Saturn. Med det kopernikanske verdenssystem erkendtes det, at Jorden er en **p**. I 1781 opdagedes Uranus, i 1846 Neptun og i 1930 Pluto, alle teleskopiske **p**, af hvilke dog Uranus kan skimtes af et lysfølsomt øje. **p** bevæger sig omkr. Solen i omkr. ellipseformede baner med Solen i det ene brændepunkt (smign. Keplers love). De små afvigelse fra ellipseformen skyldes tyngdeaftrækningen ml. planeterne indbyrdes. **p**-s baner har relativt små excentriciteter og små indbyrdes hældninger. Det sidstnævnte forhold medfører, at **p** altid ses tæt ved ekliptika (solbanen) i dyrekredsen. De indre **p**, Merkur og Venus, kan på himlen højst fjernes sig 28° henh. 46° fra Solen, de øvrige (ydre) **p** kan opnå alle vinkelafstande indtil 180° fra Solen. **p** lysrer ved tilbagekastet sollys og viser faser ligesom Månen. For Merkur, Venus og Mars er fasevækslingen tydelig, for de øvrige **p** er afvigelse fra fuld belysning af den mod Jorden vendende halvdel af **p** praktisk forsvindende.

planetes'i'ma'teorien, astron., teori om solsystemets opståen af smålegemer med fælles rotationsbevægelse.

planetgear [-'ne'tgi'r], et system af tandhjul i konstant indgribning og anbragt i en kapsel med indv. tandkrans. Gnm. tandhjulene fås en udvæksling ml. 2 akser, af hvilke den ene er i forb. med det centrale tandhjul (solhjul), medens den anden er i forb. med kapslen. De ml. solhjul og kapsel liggende tandhjul kaldes planthjul.

Skitse af planetgear, fig. 1 sidebillede, fig. 2 lodret billede. - 1 drivaksel med fastkilet svinghjul 2, hvori der er fastgjort tappe 3. På tappene sidder planet-hjulene 4, der er i indgribning med solhjulet 5 og tandkransen 7 på kapslen 6, som kan fastholdes med bremsebåndet 9. 8 er den drejende aksel, hvorpå solhjulet 5 er fastkilet. Når bremsebåndet er løst, vil delene drejes som vist med pile 10, men følge de punkterede linier, når bremsebåndet er trukket an.

Max Planck. Chr. S. v. Plessen.

planeto'id, d. s. s. asteroider.

planettavler, tabeller indeholdende forudberedte af planeternes løb over himlen på grundlag af tidl. iagttagelser.

planfilm, fot. film på tykt celluloidunderlag. **p** anv. i kassetter el. i filmkassetter. Nu afløst af rullefilm.

plangeometri, den del af geometrien, i hvilken man beskæftiger sig med figurer i samme plan.

plani- (lat. *planus* flad), flade-

plani'me'ter, apparat til mekanisk udmåling af plane figurers arealer.

planimetri, d. s. s. plangeometri.

planker, tildannede træstykker med længderetning i fiberretningen; sværere end brædder, tykkelse mindst 5 cm.

plankeværksopdækning, forsvarstaktik i håndbold, går ud på at samle forsvaret på målcrinkens kant og der parere modstanderens skudforsøg uden at forsøge at hindre hans positionsspil.

plankton (gr: omflakkende), betegn. alle i de frie vandmasser fritsvævende organismer uden væs. egen bevægelse. **p** omfat-

Hovedformer af marint plankton. a-e encellede planter, f-h encellede dyr, i gogle, k ribbegogle, l vingene, m muslingekrebs, n copepod, o copepodlarve, p amfipod, q lyskrebs, r pørm, s appendicularie, t fiskeæg.

ter dels dyr (zoo-**p**), dels planter (fyto-**p**). De fleste **p**-organismer er ganske små, ofte mikroskopiske, enkelte større dyr u. egen bevægelse (vandmand) må dog henregnes til **p**. Mange **p**-organismer er vandklare, v. er oftest ringe, svævnigen lettes hos mange v. kraftige forlængelser og udvækster. De små **p**-organismer spiller en stor rolle som føde for større dyr (f. eks. sild), plante-**p** er gnm. sin kulsyreassimilation ernæringskilden for det åbne havs dyreliv. En del bunddyr tilhører i larvestadiet **p**.

plano- (lat. *planus* flad), flade-

planprofil, tværsnit af en flyvemaskines bæreplan. **p**-s geom. form har overordentlig stor bet. for bæreplanens aerodynamiske egenskaber, bl. a. opdriftens og luftmodstandens størrelse og variation med indfaldsvinklen. Når bæreplanet føres gnm. luften, kløves denne af **p**-s forreste kant; de luftpartikler, der passerer langs undersiden, afbremses noget **p**. gr. af **p**-s særlige form, hvorimod de luftpartikler, der passerer langs oversiden, får forøget hastighed. Resultatet er en trykstigning på undersiden og en sugning på oversiden af planet, altså to opadrettede kraftpåvirkninger, der tilsammen udgør den bærende kraft, opdriften.

Planquette [plá'kæt], Robert (1848-1903),

fr. operettekomponist til bl. a. *Cornelilles Klokker* (1877, Kbh. 1877).

plantøtte, støtte, der danner afstivning ml. over- og underplan ved et biplan el. ml. bæreplan og krop ved et monoplan.

plantage [-'ta:]a] (fr. *planter* plante), 1) skovlæng, oftest af nåletræer, på et areal, som ikke forud bar træer; 2) i trop. og subtrop. lande ejendom, hvor der i stor målestok dyrkes kaffe, sukkerrør, bomuld, tobak, gummi, bananer o. l.

Plantagenet [plán'tá:snét], fr. *Plantagenét* [plá'tá:sné], engelsk dynasti 1154-1399, stammede fra Grev Godfrid 4. af Anjou og Henrik 1.s datter Mathilde. Navnet af Godfreds våbenmærke: Gyvelen (lat. *planta ge'nista*). Sidelinier: Lancaster og York.

plantation-songs [plán'tæ:'sɔn 'sá:z] (eng: *plantation-sange*), amer. folksange, stammer fra negerislerne på plantagerne i Sydstaterne i USA.

plantealubminer, ofte anv. betegn. for alle vegetabiliske proteinstoffer, uafh. af om de virkelig er albuminer.

planteaske, den ikke brændbare del af planter, **p** består af uorg. oksyder og salte.

planteavlsforeninger, foreninger, der alene har til formål at virke til planteavlens fremme mods. landbo- og husmandsforen., der virker til fremme både af planteavl, husdyrbrug, regnskabsføring m. v.

planteavlskonsulent, en af landbo- el. husmandsforeninger ansat og lønnet, sagkyndig rådgiver.

Planteavls-laboratorium, Statens, Lyngby, under Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur, oprettet 1909 på initiativ af Harald R. Christensen, omordnet og udvidet i 1923. **P** foretager kem. og bakteriell. undersøgelser i forb. m. forsøgene på statens forsøgsstationer. Endv. foretages for praksis jordbundsanalyser, ligesom der fremstilles bakteriekulturer til podning af bægplanter. I 1942 er der oprettet en filial i Vejle.

planteavlsudvalg, de udvalg, der inden for landbo- og husmandsforeningerne er nedsat med den opgave at varetage foreningernes planteavlsarbejde. - Statens **P**, nedsat 1898, leder Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur.

plantebevægelser inddeles i **p** hos fritbevægelige planter og **p** hos fastvoksede planter, herunder vækst-, turgor- og hygrokroskopiske bevægelser. - **p** hos fritbevægelige planter (d. v. s. hos mange bakterier, kiselalger, sværmsporer, sædceller) sker hyppigt v. hj. af fimrehår; hos kiselalger, de højere planters sædceller og grønkorn dog v. hj. af bevæg. i det ydre protoplasma. Hvis **p** foregår hen mod el. bort fra en perring, kaldes de taksier el. taktiske **p**.

plantebor, kegleformet værktøj til frembringelse af plantehuller og optagning af planter.

plantefysiologi, læren om planternes livsvirksomheder: stofskifte, vækst, udvikling og bevægelser.

plantegeografi, den gren af biogeografien, der behandler planternes udbredelse på Jorden. M h. t. **p** deles Jorden i en række zoner: tropiske, subtropiske, tempererede og polare (arktiske og antarktiske), der hver underafdeles i vegetationsregioner.

plantegifte, gifte udv. af planter (jfr. giftplanter); mange **p** anv. i små doser som lægemidler, f. eks. morfin og digitalis.

planteglobuliner el. *fytyglobuliner*, betegn. for en række proteinstoffer, der bl. a. findes i kornarternes fra.

plantehormoner har fæst stor bet. dels som vækststoffer (se også hormoner), dels til ukrudtsbekæmpelse. 3-indolyledikesyre og α -naphthalindikesyre fremmer rodvæksten og hindrer æbler og pærer i at falde af træet, for de er modne. Et meget effektivt ukrudtbekæmpelsesmiddel er 2,4-diklorofenoksydikesyre, kaldt 2,4-D. D. som i små mængder overstimulerer væksten af de bredbladede planter, så de dør; natriumisopropylkantal dræber alle plantetyper. Et meget effektivt ukrudtmiddel er en blanding af 2,4-D-pentaklorfenol og en aromatisk olie.

plantenæring består for grønne planters

vedk. kun af uorganisk stof, for planter uden grønkorn også af organisk stof. (Jfr. ernæring, planters).

plantepatologi, læren om plantesygdomme.

Plantepatologiske Forsøg, Statens, Lyngby, under Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur påbegyndtes 1905 under De Samv. Da. Landboforeninger og overgik til staten i 1913. Hovedopgaven er forsøg og undersøgelser vedr. plantesygdomme og deres bekæmpelse. Herunder sorterer kontrollen med kemikalier til bekæmp. af plantesygdomme og statens ukrudtsforsøg, ligesom der herfra udføres en omfattende konsulent- og oplysningsvirksomhed.

planter, den ene gruppe af levende organismer mods. dyr. Planteriget (*regnum vegetabile*) kan ikke ved nogen skarp grænse adskilles fra dyreriget, idet mange lavstående organismer, f. eks. flagellater, slimsvampe, besidder både typiske plante- og typiske dyrekarakterer. Inddelingen af **p** har i tidens løb undergået store ændringer. I de ældste tider inddeltes **p** i urter, buske og træer, idet de lavere planter dengang ikke var kendt; denne inddeling har intet at gøre med det naturlige slægtskab planterne imellem, hvilket også gælder Linné's berømte kunstige efter antallet af støvblade og støvveje opstillede system. I nutiden har man, bl. a. med støtte af celleforskning og arveligheds-lære opstillet et system, der skulle være et udtryk for arternes virkelige slægtskab. Inddelingsrindene er oftest art (eventuelt underart, varietet el. voksstedsform), slægt, familie, orden, underklasse, klasse, række, afdeling.

plantesamfund, et samfund af planter, der **p**. gr. af deres livsform og tilpasning til voksestedets klima og jordbund vokser sammen. Udtrykket blev først brugt af Warming (1895) og **p** har siden den tid haft stor bet. for plantegeogr. Danske **p**: vandp., sump., saltp., mosep., hedep., klitp., skovp. og **p** på dyrket jord.

planteskole, areal, på hvilket der frembringes træplanter til brug andetsteds; en **p** kaldes fast el. flyvende, eftersom der frembringes mange el. få generationer planter i den.

planteslim, i planteriget meget udbredte stoffer, beslægtet med gummierterne; **p** er i reglen sekreter fra cellemembranerne. Til **p** henregnes irlandsk mos, laminaria, agar og (den mindre vigtige) **p** af hør-, kvæde-, johannesbrød-, lupin- osv. Danner med vand en tyk slim. Hydrolyseres til monosakkarider.

Plantesundhedsrådet, nedsat 1946, forestår ledelsen af Statens Plantetilsyn.

plantesygdomme fremkaldes af 1) snyltere, 2) bakterier, 3) virusarter, 4) dyr og 5) klima- og jordbundsforhold (fysiogene sygdomme). De sidste er ikke smitsomme, skyldes f. eks. mangel på visse næringsstoffer. Smitstoffet fra de øvrige spredes især ved vindens og insekternes hjælp samt med jord. **p** hos kulturplanter er af stor bet. og bekæmpelse heraf er i mange tilf. underkastet love og bestemmelser. Statens Plantepatologiske Forsøg, Lyngby, besvarer gratis forespørgsler vedr. **p** og deres bekæmpelse.

Plantetilsyn, Statens, under ledelse af Plantesundhedsrådet, gennemfører de if. lov af 1. 7. 1927 fastsatte bestemmelser om indkredsning og bekæmpelse af nye farlige plantesygdomme. Herunder sorterer også sundhedskontrollen ved udførsel og indførsel af kartofler, planteskeletter m. v.

planti'gra'de (lat. *planta* fodsål + *-grad*) kaldes dyr, der er sålegængere.

Plantin [plá'tæ], *Christophe* (ca. 1520-89), fr.-nederl. bogtrykker og skriftstøber. Virkede i Antwerpen. Hans officin indrettedes i 1876 til museum.

plantingsforeninger har til formål at fremme læ- og hegnspantninger omkr. huse og gårde. **p** står i nært samarbejde med hedeselskabet. 1948 fandtes i Danmark ca. 70 **p**.

plantog, jernbanetog, som er optaget i de for vedk. koreplanperiode gældende koreplaner.

plan'to'r (fr. *planter* plante), en oftest forstået uddannet person, ansat ved klitvæsenet, hedeselskabet, banerne el. lign.

'planum (lat: flade), overflade af en vej el. et jernbanelegeme for slidlaget el. overbygningen bliver pålagt.

planøkonomi, systematisk ordning af samfundets økon. liv under en central ledelse; grundlaget for socialistisk økonomi. I den polit. diskussion betegnes tillige mere el. mindre reguleret økonomi i kapitalistiske samf. som **p**, især krigsøkon. i fascistiske stater.

'plasma (gr: det formede), 1) *fysikal.*, d. s. s. blodplasma, protoplasma, mælkeplasma o. a.; 2) *mineral.*, mørkegrøn kaledon, smykkesten.

plasmacelle, hvidt blodlegeme med rund kerne og stort protoplasma, hvori kromatinet er ordnet som eger i et hjul.

plasmafarve, farven i blodvædsken. Normalt ganske let gullig, ved gulsot stærkt gul. Farven udtrykkes ved **p**-tallet (icterusindeks), som normalt er 7 og derunder.

plasm(o)- (gr. *plasma* det formede), plasma-.

Plasmochin [-'ki'n], syntetisk stof til behandling af malaria.

plasma'desmer (*plasma-* + gr. *désma* bånd), forbindelsesstreng af plasma ml. planteceller. **p** passerer gnm. fine porer i cellevæggen. Svarer til cytodesmer ml. dyreceller.

Plas'modium (*plasm(o)-* + gr. *eidós* udseende), 1) en flerkernet celle, fremkommet ved, at kernen, men ikke protoplasmaet, har delt sig. Svarer til begrebet syncytium. 2) menneskets malariparasit; **P** vivax fremkalder tredjedagsfeber, **P** malaria fjerdedagsfeber, **P** falciparum (= *Laverania falcipara*) trofeleber.

plasma'lyse (*plasma-* + *-lyse*), løsen af plasmaet fra cellevæggen, fremkaldt ved anbringelse af cellen i opløsninger med højere osmotisk tryk end cellens, f. eks. i opløsninger af sukker el. salte.

-plast (gr. *plástēs* som danner el. former, især i ler el. voks), -danner, -frembringer.

plaster (gr. *plástein* forme), lægemiddel til irritation el. beskyttelse af huden.

plasterbiller (*Me'loldæe*), fam. af biller. Ved irritation udsveder **p** en blæretækkende vædske, der kan anv. til plaster. Hertil spansk flue og oliebiller.

plastici'tet' [-si-] (gr. *plastikós* som kan formes), den egenskab hos et materiale, at det kan undergå store blivende formændringer uden at revne og ikke ændrer form under tyngdens påvirkning. Er **p** ringe for et metals vedk., egner dette sig ikke til æltningsbearb. (valsning, trådrækning).

plastics ['plastiks] (eng: som kan formes), d. s. s. formstoffer.

plá'stider (gr. *plastós* danner, formet), små korn, som findes i plantecellerne. 1) *Grønne p* (grønkorn, klorofylkorn el. bladgrøntkorn) findes i plantens grønne dele, hvis farve skyldes dem. De omdanner luftens kuldioksyd til stivelse. 2) *Hvidkorn* er farveløse, danner stivelse af sukker, f. eks. i kartoffelkorn. 3) *Farvelegemer*, der er gule el. røde **p**, gr. af farvede krystaller, f. eks. af karotin, er årsag til blomsters og frugters (hyben) gule og røde farver.

plasti'fi'ceringsmidler [-'se-] (blodgøringsmidler) er højtkogende organ. opløsningsmidler, der sættes til formstoffer, lakker, gummi for at gøre disse stoffer blødere, spec. i kulden, lettere bearbejdelige og holdbarere; som **p** anv. et stort antal stoffer, f. eks. kamfer (jfr. celluloid), ftalsyreester, glycerinester, kondensationsprodukter af urinstof med alkoholer, ketoner osv.

plá'stik (gr. *plastiké* kunsten at forme), 1) kunstnerisk udformning af tredimensionale fig.; 2) i snævrere bet. kun billedformning i blødt materiale; 3) evne til, uddannelse i at udføre harmoniske, smukke legemsbevægelser.

-plá'stik (gr. *plastiké* kunsten at forme), formning.

plasti'lina (ital.), plastisk masse, der benyttes til modelering; består i alm. af fintslømet ler, dekstrin el. gummi arabi-

cum, vand og glycerin; indeh. ofte luftfri fedtstoffer.

'plastisk (gr. *plastikós*), som kan formes; som fremtræder i el. giver indtryk af rumlig form; hørende til plastik.

plastiske operationer, operationer, hvis formål er at erstatte el. udbedre medfødte el. erhvervede defekter el. deformiteter. Ved **p** anv. transplantation af hud, knogle, bruskstykker el. sener.

plastisk film, levende billeder, der fremtræder f. tilskueren i tre dimensioner (jfr. stereokino).

plastisk ler, meget fedt, grønt, gråt el. rødt ler fra Danms. eocæn (Røsnes, Lille-Bælt); i fugtig tilstand fedtet og udskriddende. Anv. til betonklinker.

plastisk træ, kit fremstillet af træmel og celluloselak.

plasto'id, en monomer ester, der med en katalysator kan bringes til at polymerisere; anv. til fremst. af anatomiske reproduktioner, der nøjagtigt gengiver hulheder, karsystemer osv.

plastron [plá'strøn] (fr.), brystharnisk; brystbeskyttelse for fægtere, alm. to lag læred, polstret m. blår.

plát (mnty., egl: flad), søv., ret agterind (om vind).

Plát [dy'plá], *Claude* (Glode) *du* (1809-64), da. officer. 1847 i russ. tjeneste, envejelde-tilhænger. Udmærkede sig under Træarskrigen; stemte for opgivelse af Dannevirkestillingen febr. 1864, arb. for at bevare de Meza som ledende. Tilbød 16.-17. 4. forgæves at tage ansvaret for romning af Dybbølstillingen, faldt ved stormen på Dybbøl 18. 4.

Platai'ai, den gr. form for **Platæe**.

plá'ta'n (*Platanus* bred) (*Platanus*), slægt af **plam.**, store træer med bark, der skaller af. Håndtrengede, fligede el. lappeformede blade, uanselige blomster i hængende, kugleformede stande. S-Eur. og Vest-Asien. Benyttes som alétræ.

plát-de-ménage [plad me'næ:3] ungirt form for platenage.

plateau [plá'to] (fr.), en af floddale furet slette.

Platen ['plá:ten], *August, Graf von P* *Haller*-münde (1796-1835), ty. forfatter; **P** var en udpræget formkunstner, *Ghase-len* (1821), og skønhedsdyrker, *Sonette aus Venedig* (1825).

'Platen, *Baltzar* (1766-1829), sv. statsmand. Soofficer, godsejer; støttede revolutionen 1809, medl. af statsrådet 1809-12. Opfordrede 1806 til bygning af Götakanalen, 1810 formand i kanalselskabets direktion, drivende kraft i arbejdet. Bidrog til no.-sv. union 1814-15, statholder i No. 1827-29.

'Platen, *Wilhelm Friedrich von* (1667-1732), da. arkitekt og hofbedsmand. Eneste sikre værk: *staldmestergården* på Slotsholmen i Kbh. (1703-06).

plá'ter'eskti'l' (sp. *plateresco*, af *platero* juveler), overlæstet sp. dekorationsstil, ophældet af gotiske, mauriske og **Renéssance**-motiver; alm. i 16. årh.

plátford (*pes planus*), nedsynkning af fodens normale hvælving. Kan være forfods-**p** alene, men oftest er hele svangen afladet og **p** forbundet med et knæk af foden i fodledet (*pes valgus*), hvis indvendige kno hælder indad. **p** kan skyldes svækkelse af muskulatur og ledhånd s. Bg. af sygdom (f. eks. engelsk syge); forkert fodtøj (*gummistøvler*) og stillestående arbejde kan også udvikle **p**. **p** behandles med fodgymnastik, indlæg, evt. operation.

'plá'form, 1) (fr. *plateforme* flad form), højliggende flade på bygningsværk (udsigtss-, konoplads o. l.); opholdsplads på jernbanestation o. l.; 2) (amer. *platform* talertribune), politisk grundlag, parti-program.

plátoveder, som med store flade hoveder, brugt ved pælekonstruktioner som beskyttelse mod pæleorm.

'plátforbindelse (af *platin*), forb. af tetraivalent platin.

plá'tin (sp. *plata* sølv), grundstof, kem. tegn Pt., atomnr. 78, atomvægt 195,2, vf. 21,4, smp. 1774°, metal, der kun forekommer gediget. Findes i Amer., Australien og S-Afrika, men væs. forekomst

i Ural. P. gr. af sin store kem. modstandskraft og høje smp. anv. p. til laboratorieredskaber, elektroder, tændrør osv. p har samme udvidelseskoefficient som glas og anv. derfor, hvor metal skal indsmeltes i glas. Mange kem. processer, f. eks. hydrieringer, katalyseres af p. Også som smykmetal har p stor anv. - Verdensprod. af p androg i 1938 ca. 20 000 kg. Heraf prod. Canada 29%, Sovj. 20%, Sydafr. 9% og USA og Colombia hver 5%. Canada udvinder p bl. a. i Ontario (Sudbury), Sovj. i Midt- og Sydural, Sydafr. i nordl. Transvaal, USA i Alaska, og Colombia i området ml. Pacificfyksten og Vestcordillerne.

plati'n (fr. *platine* blik), i (trikotage)strikkemaskiner et tråd-, stav- el. pladeformet maskinelement, forsynet med en el. to hager. Tjener til maskedannelsen. I jacquardvævemask. er p kædetrådens løftehage.

plati'nit, nikkelstållegering med krom. Udvidelseskoefficienten er så nær ved glassets, at legeringen kan indsmeltes i elektr. glødelamper i st. for platin.

platinmetaller, metaller, der er nært beslægtet med platin; bl. a. iridium, osmium og palladium.

platinræv, en forholdsvis få år siden opstået mutant af sølvræv m. hvidgrå pels. Kostbart pelsværk.

platinvamp, sifordelt platin med meget stor overflade (svampet konsistens). Fremstilles ved glødning af ammoniumplatinchlorid. Anv. som katalysator.

platintryk, dyr og kompliceret, men holdbar fot. positivproces.

platitude [-'ty:ða] (fr.), plathed; banalitet.

platinage [platin'e:na:] (ty. *platt* fad + fr. *menage* bordopsats), mindre bordopsats til anbringelse af saltkar, peberbøsse, olie- og eddikekander.

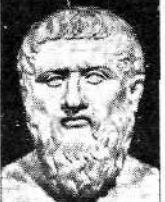
Plato, latiniseret form for Platon.

platoforbindelse (af *platin*), forb. af divalent platin.

plæt og krone, leg, hvor den ene deltager skal gætte, om en mønt, den anden kaster i vejret, falder m. plæt el. krone op eller.

Platon (427-347 f. Kr.), gr. filosof. Elev af Sokrates. Grl. Akademiet i Athen.

Forf. af mange dialoger, bl. a. *Staten*, *Apologien* (Sokrates' forsvarstale), *Symposion*, *Theaitetos*, *Parmenides*, *Lovene*. I sin lære om ideerne havde han under påvirkning fra Parmenides, at den egentlige realitet er ideerne, af hvilke den højeste er »det godes ide«, medens sansetingerne kun er ufuldkomne afbilleder af dem. Erkendelsen af ideerne beror på erindring, idet sjælen har »skuet« dem i præeksistensen. Den immaterielle og udeløselige sjæl består af 3 dele: fornuft, indignationsfølelse og sanselyst. Til hver af disse svarer en kardinaldyd: visdom, tapperhed og selvbeherskelse, medens retfærdigheden er udtryk for deres indbyrdes harmoni. P-s stilsedele er et klassedel, totalitært samfund, hvis til de 3 sjæledele svarende klasser er: regenter (filosoffer, vismænd), krigere og næringsdrivende. Den sociale retfærdighed består i det rette forhold ml. klasserne. P-s filosofi, der har haft en næsten enestående bet. for eftertiden, kaldes platonisme.

plato'nisk, hvad der ligner el. angår Platons filos. Anv. også i bet.: åndelig; kølig; uoprigtig.

platoniske legemer (omtalt i en af Platons dialoger), de 5 regulære polyedre: tetraedret, heksaedret (terningen), oktaedret, dodekaedret og ikosaedret.

platonisk kærlighed, 1) den i Platons dialog »Symposion« skildrede kærlighed (eros) til ideen; 2) ikke-seksuel kærlighed ml. mand og kvinde.

plato'nisme, filosofi, der bygger på el. ligner Platons.

platte (ty.), 1) arkitt., rektantet led i profil, på plint el. hængeplade; tynd træplade som forsing på møbler; 2) kunst, plade el. flad tallerken, bestemt til vægprydelse, med dekoration og indskrift til minde om en begivenhed el. højtid.

Platten See [-'tze:], ty. navn på søen Balaton, Ungarn.

plattenslager (mnty. *platte* metalplade + *slager* en der slår), 1) i ældre da: blikkenslager; 2) nu: en, der slår »pladers«, narrer folk for penge ved usandfærdige foregiverder.

Platte River ['plät 'rivar], 1675 km l. biflod til Missouri i Nebraska, USA.

plattung ['platen] (holl.), sov., fladt, flettet tovværk til surring.

plattysk, d. s. s. nedertysk.

platerk (ty.), hvidt broderi på lærred, bestående af tælesyning, udtrukket syning, runde huller m. m.

platykne'mi' (gr. *platys* flad + *knēmē* skinneben), fladtrykthed fra side til side af skingeren, et tegn på primitivitet.

plattym'ri' (gr. *platys* flad + *mērōs* lår), fladtrykthed forfra-bagtil af øverste del af lårbenet, et tegn på primitivitet.

Platysma (gr. *typlās* flad, bred), hudmuskul på halsens forside. Udspringer i huden svarende til skulder og øverste del af brystet og hæfter sig til underkæberanden og i huden ved mundvingen.

Platææ [-'tææ] (gr. *Platai'al*), oldgr. by i Boiotien i forbund m. Athen i 5. årh. f. Kr. Her slog Pausanias perserne 479 f. Kr. P blev ødelagt af Sparta 427 f. Kr. og af Theben 374 f. Kr.

Plauen, ty. by i Sachsen; 112 000 indb. (1939). Stor tekstilindustri, maskinindustri m. v.

plau'si'bel (lat. *plaudere* bifalde), antagelig, rimelig.

Plautus, *Titus Maccius* (ca. 254-184 f. Kr.), rom. komediedigter. Hans 21 bevarede intrige komedier er mest frie gengivelser af gr. komedier, skrevne m. frisk og overlegen sans f. det komiske; især kendt er *Amphitruo*, *Aulularia* og *Miles gloriosus* (den stortalende soldat), forfillede bl. a. I. Molière og Holberg. Da, overs. i udvalg.

Plaut-Vincents an'gina [plaut-vū'sä:] (efter ty. læge H. C. *Plaut* (1858-1928) og fr. bakteriológ J. *Vincent* (f. 1862)) skyldes en blandingssygdom (symbiose) af baciller og spiriller. Der er sår på mandlerne, dækket af slimede materiebelægninger. Almentilstanden påfaldende god. P behandles med neosalvarsan.

play [plæi] (eng.), leg, spil.

ple'bejer, 1) (lat. *plebeji*), underklassen i Rom, der opr. ikke måtte gifte sig med patriciere og ikke havde adgang til embederne og præsteskaberne, men gnm. en lang forlætningskamp 471-286 f. Kr. tilkæmpede sig ligestilling med patriciere, ikke mindst takket være deres særororganisation under ledelse af tribunerne med en særlig plebejisk folkeforsamling, *comitia tributa*, hvis beslutninger fik lovkraft 286 f. Kr. - 2) (efter 1) personer af almen (modsat patriciere); ukultiverede personer.

plebiscit [-'sit] (lat. *plebs* almen + *scitum* offentl. beslutning), 1) i det gl. Rom den plebejiske særforsamlings (*comitia tributa*'s) beslutninger, der 286 f. Kr. fik lovkraft; 2) folkeafstemning, navnlig en sådan der er bestemmende for en landdels statslige tilhørsforhold.

plebiscit-frimærker, frimærker, der midlertidigt anvendtes i de forsk. afstemningsområder efter 1. Verdenskrig, bl. a. Sønderjylland.

plebs (lat.), i det gl. Rom 1) plebejere, 2) underklassen i modsæt. til senator- og ridderstand.

Plechhanov, anden stavemåde for Plechanov.

ple'gi' (gr. *plēgē* slag), lammelse.

Plechhanov [-'anof], *Georgij V.* (1856-1918), russ. politiker og filosof, Forlod 1882 Rusl. Grl. 1883 den marxistiske forening »Arbejdet Befrielse«; socialdemokrat. Modstander af de moderate reformister, men veg tilb. for samarb. m. Lenin 1903. Betydeligt forfatterskab, bl.

a. om materialistisk historieopfattelse, værdsat også af bolsjevikkerne. (*Socialismen og den politiske Kamp* (1883), *Bidrag til Spørgsmalet om den Monistiske Historieopfattelses Udvikling* (1895)).

Plehve [pl'e:va], *Vjatjeslav K.* (1846-1904), russ. politiker, af ty. opr. Direktør f. det hemmelige politi 1881; statssekretær f. Finl. 1900; russ. indenrigsmin. 1902-04. Underkuede nat. og rel. mindretal (jødeprogramer 1903). Dræbt v. attentat.

plein-air-maleri [pl'e:n'æ:r:] (fr.), d. s. s. friluftsmaleri.

pleisto- (gr. *pleistos* mest), mest-, **pleistocæn** [plais'to'sæ:n] (*pleisto-* + gr. *kainos* ny), diluvium.

ple'jade, kem., gruppe af stoffer, der har samme atomnr. men forsk. atomvægt. De enkelte stoffer i p kaldes isotopstoffer.

Ple'jaden (fr. *la Pléiade* Syvstjernen), fr. digterskole i 16. årh., brød med den middelalderlige poesi og lod sig inspirere af antikken (og italienerne), en renæssanceskole. De syv digteres navne er: Ronsard, du Bellay, de Baif, Belleau, de Jodelle, Pontus de Thyard (1521-1605) og Jean Dorat (1501 el. 02-88).

Ple'jaderne, 1) i gr. mytol. 7 nymfer, døtre af Atlas. I sorg over faderens skæbne forvandlede de til Syvstjernen; 2) *astron.* (*Syvstjernen*), åben stjernebue i stjernebilledet Tyren, indeholder 8-9 for et lysfuldsomt øye synlige stjerner og fl. hundrede teleskopiske stjerner.

plejehjem, i alm. hjem, der har fremmede børn i pleje. Spec. hjem, der har børn under børneforsorg i pleje. p støttes af De Da. Plejehjemsforeninger, grl. 1894.

pleji, gl. tærskeredskab bestående af slag og handel, d. e. to stokke, som er forbundet med en hilde, en slags hængsel af læder.

plejstang, i krumtapmekanismen den maskindl. der forbinder krydshovedet og krumtappen.

Plekanhov, anden stavemåde for Plechanov.

plekter ['plæk:] (gr. *plēktron*, af *plēssein* slå), fladt, pæreformet stykke horn, der anvendes til at anslå strengene på en mandolin og dermed beslægtede instrumenter samt visse former for banjo.

plektron, d. s. s. plekter.

ple'na'r (lat. *plenus* fuld), fuldtalldig: p-forsamling, forsaml. for alle med. (mod. udvalgsmede), således i FN.

pleni- (lat. *plenus* fuld), fuld, fuldstændig.

plenipo'ten's (*pleni-* + lat. *potens* mægtig), fuldmagt.

plenipotentiäre [plenipotä'sjæ:r] (fr.), befuldmægtiget; navnlig i forbindelsen *ministre p. gesandt*.

pleno choro ['ko:] (lat.), *mus.*, med fuldtalldig kor.

plenium (lat. *'onus* fuld), plenarforsamling.

pleo- (gr. *pleo-* mere), angiver i sammensætn. overflødighed.

pleokro'isme (pleo- + gr. *chrōs* farve), den egenskab hos gennemsigtige krystaller at vise forskellig farve i forsk. retninger. Skyldes forsk. absorption.

pleo'nasme (gr.), ordfyldt, ordoverflod; forekommer tit i dagligtale (medkollega, omforandring) og var tidl. et yndet retorisk og poetisk virkemiddel.

ple'roma (gr. fylde), hos gnostikerne betegn. for den verdensopfyldende guddomskraft.

plesio'sau'rer (gr. *plēsios* nærtstående + *sauros* øgle), svaneøgler.

Pleskau, ty. navn på Pskov, Sovj.

Plesner, *Johan* (1896-1938), da. historiker, prof. i Århus 1937. *L'émigration de la campagne à la ville libre de Florence au XIIIe siècle* (1934).

Plesner, Knud Frederik (f. 1898), da. litt. historiker og bibliofil. Foruden en disputats om J. S. *Sneedorff* (1930) har P skrevet fl. essay-saml., bl. a. *Kulturbarere* (1938), *Bøger* (1942) og *Gode Klerke* (1944). Desuden *Goethe* (1949).

Plesner, *Ulrik* (1861-1933), da. arkitekt. Banebrydende for boligbyggeriet ved de nye principper han indførte ved komplekset *Åhusene*, Kbh. (1898), der vakte (Forts. sp. 3568).

PLETAFTAGNING PÅ TEKSTILSTOFFER

ALMINDELIGE REGLER. Pletter aftages så friske som muligt; gamle pletter kræver ofte flere behandlinger eller stærkere virkende rensningsmidler.

Intet rensningsmiddel kan fjerne alle slags pletter. Det er derfor vigtigt at vide, hvad der har dannet pletterne. Mange pletter rører sig ved farve (blæk, blod, frugt m. v.), andre ved lugt (maling, tjære, m. v.), mens hårdhed er kendetegn f. eks. for pletter, hvori sukker eller mel (stivelse) er hovedbestanddelen (marmelade, likør, sød vin og frugtsaft, sauce, budding m. v.). På mørkt stof træder sådanne pletter lyst frem, hvis de gnides plet mod plet. Kan pletternes oprindelse ikke konstateres, og er der mulighed for, at de indeholder fedtstof (smør, fedt, margarine, olie el. lign.) som f. eks. saucetop, mælkeplet, behandles pletterne først som fedtpletter. Udsættes fedtholdige pletter for vand, vil de være vanskeligere, undertiden umulige at fjerne med de fedtopløsende rensningsmidler. Pletter på vaske-tøj, der ikke kan antages at gå af under vasken, fjernes for tøjet lægges i blod,

Nogle rensningsmidler er brandfarlige (i skemaet mærkede **br.**), andre er giftige, f. eks. oksalsyre, eller har giftige dampe, som tetraklorkulstof. Ved opbevaring og brug må der tages forholdsregler. Rensning bør derfor helst foregå ved åbenstående vindue el. i fri luft.

Rensningsmidler, der kan angribe farverne (er mærkede **p.p.**), må først prøves på en inderstom el. en rest af stoffet.

Når der anvendes vand, må det være kogt nogle minutter. Faste rensningsmidler opløses i varmt vand i den angivne koncentration; der må efterskylles omhyggeligt med rent vand. Når der er anvendt vand ved pletaftagningen, gnides stoffet halvtørt og det stryges - hvis det ikke straks går i vask - tørt fra vrangsidens. Efter anv. af de øvrige rensningsmidler er stryging ikke nødvendig, og bør i hvert fald ikke foretages for rensningsvædsken er helt fordampet.

Anvendelse af korrekt arbejdsmetode er yderst vigtig for et godt resultat. Der skelnes ml. følg. 2 fremgangsmåder:

Metode 1: - i skemaet betegnet **gnides**. - Stoffet breddes enkelt ud på et fast

underlag, f. eks. strygebræt. Under pletten lægges et flere gange sammenlagt, gammelt, men rent håndklæde el. lign., der kan opsuge rensningsvædsken og den opløste plet; klædet flyttes og vendes under pletaftagningen. Pletten fugtes og bearbejdes med en blød klud af sugende stof, der vrides let op i rensningsvædsken. Overgangen mellem fugtigt og tørt stof må bearbejdes, så den ikke tegner sig skarpt - hvilket ved fordampning af rensningsvædsken giver de frygtede skjolder. Når pletten er fjernet, gnides stoffet ganske let, indtil vædsken er fordampet. Er der anvendt vand, stryges som ovenfor anført.

Metode 2: - i skemaet betegnet **dypes**. - Stoffet samles således, at så vidt muligt kun pletten dypes i rensningsvædsken. Hvis det er nødvendigt, gnides pletten i vædsken eller henlægges heri et øjeblik. Efter endt behandling, neutralisation, skylning m. v., lægges tøjet i blod til vask, eller kontourerne bearbejdes som under 1 og stryges.

Evt. renseskjolder fjernes med det anvendte rensningsmiddel.

PLETTENS ART	KENDETEGN FOR PLETTEN	STOFFETS ART	RENSEMIDDEL OG FREMGANGSMÅDE (Læs først <i>almindelige regler</i>).
<i>Asfalt.</i>	Pletten stiv, mørk, karakteristisk lugt.	Alle stoffer.	<i>Gnides</i> . Benzol, <i>br.</i> , <i>p. p.</i> Særlig slemme pletter blødgøres først med olie.
<i>Blod.</i>	Pletten stiv, karakteristisk farve.	Vasketøj.	Friske pletter: <i>dypes</i> . Lunkent saltvand, 1/4 teskef. salt, 1 dl vand. Ældre pletter: hvidt bomuld; <i>dypes</i> . Blegvand, efterskylning i 1 teskef. natriumtiosulfat opløst i 1 dl vand. Efterskylles.
		Tyndere stoffer, uld, silke, kunstsilke, bomuld.	<i>Gnides</i> . 1/2 teskef. kokkensalt opløst i 1 dl lunkent vand.
		Sengenøj, madrasser, sværere stoffer.	Friske pletter dækkes m. en grød af kulsur magnesia udørt med vand. Efter nogle timer afborstes magnesiaen forsigtigt.
<i>Blæk.</i>	Karakteristisk farve.	Alle stoffer.	Friske pletter skylles igennem med rigeligt vand.
		Uld, silke, kunstsilke, kulørt bomuld i sarte farver.	Ældre pletter; <i>gnides</i> . 2 spf. vinsyre el. 1 spf. natriumpyrofosfat opløst i 1 dl vand. Er pletten vanskelig at få af, dypes den i opløsningen. Efterskylles. Stryges.
		Kulørt bomuld i ægte farver.	<i>Dypes</i> . 2 spf. vinsyre el. 1 spf. oksalsyre, <i>p. p.</i> , opløst i 1 dl vand. Efterskylles, stryges.
		Hvid bomuld.	Som ovenf. el.: <i>dypes</i> . Eddike og blegvand, skiftevis, skylles i 1 dl vand tilsat 1 teskef. natriumtiosulfat, efterskylles, stryges.
<i>Celluloselak.</i>	Pletten stiv, karakteristisk lugt.	Uld, natursilke, bomuld, hør.	<i>Gnides</i> . Acetone, <i>br.</i> , <i>p. p.</i>
		Kunstsilke, cellulid.	Da enkelte kunstsilke- og cellulidstoffer opløses af acetone, prøves rensningsmidlet på en rest af stoffet. Der anv. evt. benzol, <i>br.</i> , <i>p. p.</i>
<i>Chokolade.</i>	Karakteristisk lugt og farve.	Alle stoffer.	Pletten <i>gnides</i> igennem, stof mod stof, med glycerin. Efter 10 min. afvaskes pletten med lunkent vand. Stryges.
<i>Fedt.</i> (fed sauce, se sauce).	Pletten blod, som oftest mørk, udviskede konturer, genemsinnelig.	Alle stoffer.	<i>Gnides</i> , benzol, <i>br.</i> , eller tetra (tri). Er pletten vanskelig at få af, gnides den igennem m. terpentin, <i>br.</i> , efter 10 min. behandles den igen med fedtopløsende vædske. Gnides tør med hånden. Til hvide stoffer kan bruges benzol, <i>br.</i> , <i>p. p.</i>
<i>Fernis.</i>	Pletten stiv, mørk, karakteristisk lugt.	Alle stoffer.	<i>Gnides</i> . Benzol, <i>br.</i> , <i>p. p.</i> Vanskelige pletter blødgøres først med terpentin, <i>br.</i>
<i>Fløde.</i>	Pletten blød, som oftest udviskede konturer.	Alle stoffer.	<i>Gnides</i> . Pletten behandles først som fedtplet. Bliver der en rest tilbage, fjernes den m. lunkent (kogt) vand. Stryges.
<i>Frugt.</i>	Farven som regel typisk.	Alle stoffer.	Som chokolade.
		Hvidt vasketøj.	Har pletten været kogt, <i>dypes</i> i blegvand, skylles i 1 teskef. natriumtiosulfat opløst i 1 dl vand. Efterskylles.
<i>Gadesnavs.</i>	Pletten grå, stiv.	Alle stoffer i ægte farver.	Når pletten er ganske tør, afborstes den. Resterne fjernes, <i>Gnides</i> med 1 teskef. salmiakspiritus i 2 dl vand. Efterskylles, stryges.
<i>Græs.</i>	Plettens farve.	Ægtefarvede stoffer.	<i>Dypes</i> . Sprit, <i>br.</i> , <i>p. p.</i> , som er varmet i vandbad i en flaske lukket m. vatprop. Til lyse vasketoffer kan spritten tilsættes lidt sæbespån. Efterskylles i lunkent vand, stryges.

PLETTENS ART	KENDETEGN FOR PLETTEN	STOFFETS ART	RENSEMIDDEL OG FREMGANGS-MADE (Læs først »almindelige regler«).
Harpiks.	Pletten stiv, mørk, karakteristisk lugt.	Alle stoffer.	Som fernis.
Jodtinktur.	Mørkebrun farve, karakteristisk lugt.	Alle stoffer.	Gnides. Vaskestoffer <i>dyppes</i> . I spiseskef. natriumiosulfat i 1 dl vand. Efterskylles, stryges.
Kaffe.	Farven karakteristisk, konturerne som oftest skarpe.	Alle stoffer.	Som frugt.
Laps.	Farven mørkebrun, oftest sort.	Alle stoffer.	Pletten <i>gnides</i> igennem med jodtinktur, <i>p. p.</i> Efter 6-12 timer behandles pletten som jodplet (s. d.). Hele behandlingen må muligvis gentages for ældre pletter.
Likør.	Pletten stiv, skarpe konturer, bliver ved gnidning lys.	Alle stoffer.	Gnides. Kogt, lunkent vand. Stryges.
Maling. Oliemaling.	Pletten stiv, karakteristisk lugt.	Ægtefarvede stoffer. Uægtefarvede stoffer og ældre pletter.	Gnides. Benzol, <i>br., p. p.</i> Gnides. Terpentintin, <i>br.,</i> der renses efter med benzol, <i>br.,</i> eller tetra (tri).
Marmelade.	Pletten stiv, bliver lys ved gnidning.	Alle stoffer.	Som likør.
Mælk.	Pletten stiv, skarpe konturer, ved gnidning lys.	Alle stoffer.	Som fløde.
Neglelak.	Pletten meget stiv.	Uld, silke, bomuld. Kunstsilke, cellulid.	Gnides. Acetone, <i>br., p. p.</i> Enkelte kunstsilkearter opløses fuldstændig af acetone. Hvis man ikke forud kan prøve rensedmidlet på en rest af tøjet, anvendes benzol, <i>br., p. p.</i>
Opkastning.	Karakteristisk lugt.	Alle stoffer.	Gnides. I teskef. salmiakspiritus i 1 dl vand.
Rust.	Karakteristisk farve.	Ægtefarvede stoffer.	Dyppes. Pletten <i>dyppes</i> skiftevis i 1 spiseskef. oksalsyre, <i>p. p.</i> , opløst i 1 dl vand og i 1 spiseskef. salmiakspiritus, <i>p. p.</i> , fortyndet med 1 dl vand.
Rødvin.	Plettens farve.	Alle stoffer.	Som frugt.
Saft, sødet.	Plettens farve, konturerne skarpe, pletten stiv.	Alle stoffer.	Som likør.
Saft, usødet.	do.	do.	Som frugt.
Salmiakspiritus og andre alka- lier.	Affarvning.	Alle stoffer.	Gnides. Pletten neutraliseres m. eddikevand (lige dele eddike og vand). Efterskylles, stryges.
Sauce.	Pletten stiv (fed sauce har udvaskede gennemskinnelige omrids), bliver lys v. gnidn.	Alle stoffer.	Som fløde.
Stearin.	Pletten bærer som regel synlige mærker af stearin.	Alle stoffer.	Så meget som muligt af stearinen afskrabes, pletten lægges mellem to lag trækpapir og stryges indtil papiret ikke plettes mere. Den sidste rest af pletten må fjernes som fedtplet, m. benzol, <i>br.,</i> eller tetra (tri).
Sod.	Plettens farve.	Alle stoffer.	Som fernis.
Syre.	Sædvanligvis affarvning.	Alle stoffer.	Gnides. Pletten neutraliseres med fortyndet salmiakspiritus, <i>p. p.</i> (1 teskef. til 2 dl vand). Efterskylles, stryges.
Te.	Karakteristisk farve, skarpe konturer.	Alle stoffer.	Som frugt.
Tjære.	Karakteristisk lugt, mørk farve, pletten oftest stiv.	Alle stoffer.	Som fernis.
Transpiration.	Lyse eller mørke skjolder.	Ægtefarvede stoffer. Sarte stoffer.	Transpirationspletter er meget forskelligartede; de aftages enten som pletter af salmiak el. som pletter af syre. Det er nødvendigt her at prøve sig frem. Stoffet må skylles, inden det andet rensedmidlet prøves. Pletten dækkes med et 1 cm tykt lag magnesia, der efter 4-10 timer forsigtigt rystes af stoffet, som derefter børstes igennem.
Tryksvarte.	Mørke pletter.	Alle stoffer.	Som fernis.
Urin.	Karakteristisk lugt, gullig farve.	Uld og silke. Bomuld, hør.	Gnides. Blanding af lige dele eddike og vand. Efterskylles, stryges. Vask i sæbevand. Evt. rest <i>dyppes</i> . I spiseskef. citronsyre i 1 dl vand.
Vand.	Som oftest skjolder med skarpe konturer.	Alle stoffer undtagen fløjlo. lign. Fløjlo, velour o. lign.	Gnides. Kogt, lunkent vand. Stryges. Dampes fra vrangen, under let børstning.
Vine: Dessertvine, Hvide vine m. v. (rødvin, se frugt).	Skarpe konturer.	Alle stoffer.	Som likører.
Vognsmørelse.	Farven mørk, karakteristisk lugt.	Alle stoffer.	Som fernis.
Æg.	Pletten gul, »fed« at føle på.	Alle stoffer.	Pletten <i>gnides</i> igennem m. terpentintin, <i>br.</i> ; efter nogle minutter behandles den m. benzol, <i>br.,</i> el. tetra, og når denne er helt fordampet, tages resterne af med kogt, lunkent vand. Stryges.
Ol.	Skjolder med skarpe konturer.	Alle stoffer.	Gnides. Kogt, lunkent vand. Stryges.

stor opsigt ved den frigjorte måde, hvorpå den lille etageboligs opgave var løst, samtidig med at planudformningen gav sig klart udtryk i husets facade. Opførte i Kbh. bl. a. husene på *Voldroffs Plads* (1906), *Studentforeningen* og *Kvindelig Læseforening* (beg. 1910) (alle s. m. Aa. Mathiesen), i Skagen bl. a. posthus, kirke, sygehus, museum, Brøndums Hotel og Chr. 10.s sommerbolig *Klitgården* (1914).

Plessen, Carl Adolph von (1678-1758), da. godsejer. Søn af Chr. Siegfried v. P. 1730-33 indfyldelsesrigt rådgiver for Chr. 6., styret p. gr. af uvilje mod pietismen og mod landmilitærens genoprettelse.

Plessen, Christian Ludvig von (1676-1752), da. godsejer. Broder til Carl Adolph v. P., medl. af konseillet fra 1725, 1730-34 leder af finanserne og handelspolitikken, styret p. gr. af uvilje mod pietismen og konflikt m. Chr. 6.

Plessen, Christian Siegfried von (1646-1723), da. statsmand. Af mecklenburgsk adel, knyttet til Danmark fra 1677. Ledende fra 1692, reformerede finansstyret og undgik ekstraskatter. Arbejdede (mod Th. B. v. Jessen) for da. forstæelse m. Engl.-Holl., styret 1700. (Portr. sp. 3554).

plet (eng. *plate* plade, blik), en metalvare, som fremstilles ved et uædler, men stærkt metal (legering) ved valnsning el. svejsning belægges med et ædler (mere korrosionsfast, evt. smukkere) metal. Ved en sådan pletting belægges f. eks. kobber med sølv, stål med rustfrit stål, duraluminium med ren aluminium. Elektroplet er en misvisende betegn. for metalvarer, f. eks. nysølv, der er elektrolytisk forsovede.

pletaftagning på tekstilstoffer, se sp. 3562-3567.

Plethon [-tøn], *Gemistos* (ca. 1355-1450), byzantinsk filosof. Oprettede et platonisk akademi i Firenze. Genopvakte interessen for antikken.

ple o |thor (gr.: opfyldning), blodrigelighed, »blodrig konstitution».

plethysmo'graf (gr. *plethysmós* fylde, mængde + *graf*), apparat til registrering af volumenændring af lemmer, fingre el. hele kroppen.

plettyfus (*tyfus exanthematicus*), akut infektionssygdom fremkaldt af Rickettsia prowazeki. Inkubationstid 12-14 dage. Beg. pludseligt med høj feber og stærkt medtaget almentilstand. 3-7. dag udvikler der sig et blegrodt, småpletligt udslæt på huden. Dødeligheden er ret stor. Smitten overføres ved lus. Sygdommen forebygges ved afusning og vaccination. Specifik behandling savnes.

pleura ['pløu-] (gr.), lungehinden.

pleureuse ['pløu'rø:so] (fr.: grædende), hatteprydelse bestående af en strudsfejer med indsatte, nedhængende, mindre fjere.

pleu'ritis ['pløu-] (*pleura* + *-itis*), lungehindebetændelse.

pleuro- ['pløu-] (fr. *pleura* siden, ribbenene), med., vedr. siden el. ribbenene.

pleuropneumo'ni ['pløu'pno:ni] (*pleuro* + *pneumoni*), lungebetændelse ledsaget af lungehindebetændelse.

pleuroto'mi ['pløu-] (*pleuro* + *-tomí*), operation, hvorved brysthulen åbnes for at pus fra lungesækken kan udtømmes.

Plevn ['pløvæn], tidl. (tyrk.) *Plevna*, by i Bulg., NØ f. Sofija, nær Donau; 39 000 indb. (1947). Under den tyrk.-russ. krig 1877 erobret af russ. efter lang belejring (tyrk. general Osman Pasha).

plexiglas (eng. *plastic* plastik + *flexible* bøjelig), gennemsigtig formstøbt, polymer metakrylysester; p er særdeles lysgennemtrængelig, også for ultraviolet lys og langt mere elastisk end alm. vinduesglas. Anv. til automobilruder, linser, tandproteser m. m.

plexus (lat: flettet), nervefletning. p brachialis, nervefletning fra rygmargens halspart, udgangspunkt for armens nerver. p lumbosacralis, udgangspunkt for benets nerver.

plexuslammelse, betegnelse oftest lammelse som følge af læsioner af plexus brachialis, et nervebundt, der forsyner armen med nerver.

Charles Plisnier.

Carl Ploug.

Pleyel [plø'jæl], Ignaz (1757-1831), ty.-fr. komponist, forfatter. Oprettede 1807 en endnu eksisterende pianofabrik i Paris.

pli' (fr., af lat. *pliare* folde), fold, læg; bevenhed.

'plica (lat.), anat., fold.

'plica po'lonica (lat: polske fold), med., sammenklæbning af håret p. gr. af lus, betændelse og mangelfuld hygiejne.

pligt, 1) handlinger, som samfundet kræver af individet; 2) handlinger, som individet føler sig forpligtet til.

pligtarbejde, det brugeres af landejendomme påhvælende arbejde over for grundejeren el. det offentl. (således pligt Korsler samt snekastning).

plighthugst, en af statsmagten pålagt hugst i skovene; anv. under og de nærmeste år efter 1. og 2. Verdenskrig.

pligthus, husmandsbrug, som den grundejer, der nedlægger en bondegård, har pligt til at oprette og stadig vedligeholde m. bygninger og beboere.

'plimsoller, usødygtigt skib. Navnet stammer fra den brit. politiker Samuel Plimsoll ['plimsø] (1825-98), på hvis initiativ der 1873-94 indførtes skibskontrol for at forhindre sæk. p.

'Plinius, rom. forfattere. 1) 'Gaius P. Se'cundus (P. d. ældre) (23-79). Skrev *Naturalis Historia* (naturhist.) i 37 bøger, en saml. af natur- og kulturhist. stof. Omkom under Vesuvus udbrud, da han på nærmeste hold ville undersøge, hvad der foregik. 2) 'Gaius P. Cæcilius Se'cundus (P. d. yngre) (62-ca. 114), søstersøn af 1). Stattholder i Bithynien 111-113. Udg. *Panegyricus* (hyldest t. Trajan) og *Epistula* (breve), hvori hans breveksl. m. kejser Trajan.

plin't (gr: mursten), 1) firkantet fodstykke for søjle, pilaster, statue el. lign.; 2) rektangulært, læderpolstret gymnastikredskab til overspring.

pliocæn [-o'sæ'n] (gr. *pleiō* + *kainós*), yngste etage i tertiær; i Danmark kvartarsgrus i Vejleegnen; endv. er påvist marint p. ved boring ved Tønder.

pliofilm, kautsjukhydroklorid, fremst. i form af transparentfolier; anv. til regnslag og paraplyer, badeforhæng osv. og især til emballage. Vandtæt, lugt- og smagsfrit, ikke skadelig for det emballerede; kan sammensvejses ved varme og lukke hermetisk.

Plisnier [pli'nje], Charles (f. 1896), fr.-belg. forfatter; eur. bekendt ved sin 5-binds romancyklus *Mourtes* (1938, da. *Familien Annequin* 1939-40), der gribevis skildrer en families liv. (Portræt).

plis'sé (fr. *plisser* folde), (presset) fold, læg; lægget stykke tøj. - plis'se're, at anbringe i læg.

Ploesti [plo'je:ti], by i Rumænien 55 km N f. București; 105 000 indb. (1945). Centrum for de rum. olieletter ved sydenden af De Transsilvaniske Alper med store olieaffinerier; vigtigt jernbanecentrum med oiledledning til Constanta ved Sortehavet og Giurgiu ved Donau. Fra 1940 besat og udnyttet af Tyskl. Amer. bombeangr. 1. 8. 1943 og især fra apr. 1944. Aug. 1944 erobr. af Sovj.

-plo'id (gr. *-ploos* fold + *-eidōs* beskaffenhed), -foldig (om kromosomer).

'plombe (fr. *plomb* bly), 1) lille stykke bly til forsegling af varedørsender osv. l.; 2) tandfyldning: et solidt indlæg i et cariøst hul af et dertil egnet materiale, oftest guld, amalgam, porcelæn el. emalle, tidligere bly, deraf navnet.

plom'be'ring af træer udføres for at bevare træer (el. grene på disse), når de er blevet hule og står i fare for at råde op. Sår og hulheder renskæres og behandles med finsk udtryk i husets facade. Opførte i Kbh. bl. a. husene på *Voldroffs Plads* (1906), *Studentforeningen* og *Kvindelig Læseforening* (beg. 1910) (alle s. m. Aa. Mathiesen), i Skagen bl. a. posthus, kirke, sygehus, museum, Brøndums Hotel og Chr. 10.s sommerbolig *Klitgården* (1914).

blevet hule og står i fare for at råde op. Sår og hulheder renskæres og behandles med finsk udtryk i husets facade. Opførte i Kbh. bl. a. husene på *Voldroffs Plads* (1906), *Studentforeningen* og *Kvindelig Læseforening* (beg. 1910) (alle s. m. Aa. Mathiesen), i Skagen bl. a. posthus, kirke, sygehus, museum, Brøndums Hotel og Chr. 10.s sommerbolig *Klitgården* (1914).

Plombières [plø'bjæ:r], fr. bade- og kurdsted S f. Epinal, dept. Vosges.

plongée [plø'je] (fr. *plonger* nedsænke), mil., brystvænskronens fremadholdning; skytsmundings sænkning.

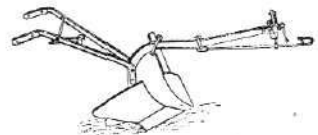
plongerende ild [plø'je'-], mil., ild ovenfra, enten fordi skyttet (skytten) står højt, el. fordi der skydes med højt rejst munding.

Plo'tinos (ca. 200-270 e. Kr.), gr. filosof. Hovedrepr. for nyplatonismen, if. hvilken verden er en trinvis udstrømning (emanation) af guddommen (det ene), som sjælen genføres med gnm. ekstase. Hovedv. *Enneader*.

Ploug [pløu'], Carl (1813-94), da. forf. og journalist. Hans førerstilling bl. regensianere bragte ham ind i det liberale og skand. røre, hvis slagsang. *Lange var Nordens herlige stamme*, findes i den polit. dristigste af hans studenterkomedier (atollaner) *Kærlighed under Karantæne* (1842). 1841 red. af »Fædrelandet», hvor han uden smidighed gnm. ca. 40 år stod inde for sine meninger og udstillede sin bevægelse fra De Nat.-Liberale til Højre. Nogle digtsaml., udg. 1847-95, rummer akad. sange og viser, friheds- og fædrelandssange (*Unge genbyrds liv i Norden*, *Liftigt fløiter Vælsklands nattegale*, *Påskeklønnen kimer mildt o. m. a.*), hist., ofte fortællende digte (*Dronning Margrete*, *Koldinghus*, *Et Kys m. fl.*), kærlighedsdigte og hjemssange (*Husker du i hus!*; *Vil du elske mig, når dagen liden o. a.*). Også det højtalende og retoriske i P.s digtning afspejler hans personlighed, der var unanuanceret, men rede- lig. (Portræt).

Ploug Sarp, Gerda, se Sarp, Gerda Ploug.

plov, 1) landbrugsredskab, der anv. til smuldning og vending af jorden. Den mod. sving-p består af en krum profiljerns, der fortil bæres af et støttehjul el. slæbesko og er forsynet med anordninger til indstilling af trækret på hestene. Bagtil er åsen forbundet med to styrestænger og det egl. arbejdsorgan, plovegemet. Dette består af en plovdiv, hvor på skæret, der løser furen vandret forfoden, er fæstet, samt muldpladen el.

Svingplov.

muldfjælen, der vender og bryder furen, og landsiden, der støtter p-s gang. Ml. hjul og plovegeme er der på åsen anbragt et langjern el. en forplov, der løsskærer furen. Af særlige plovformer kan nævnes reolp, der har et stort og et mindre plovegeme, men kun laver en fure. Dobbeltp., der har to plovegeme, der arbejder i samme dybde. Vende-p., der kan lægge furen skiftevis til højre og venstre, hvorved ægerfuren undgås. Til traktorer anv. p med 2-3 plovegeme anbragt på samme ramme. p, der gnm. billedfremstillinger kendes fra oldtiden, menes opfundet i de orient. kulturlande i 4. årtus. f. Kr. (måske tidligst anv. til at frembringe vandingsfurer med) og derfra at have bredt sig til Ml. og N.-Eur. Ældste bevarede p er fra N.-Eur. (Hvorslev-, Døstrup-p) og stammer fra bronzealderen.

2) sport, opbremsningsmåde i skiløb, hvorved den bagste del af skiene presses ud til siden, så spidserne berører hinanden.

Plovdiv ['plø:vdiv], ty. *Philippopol*, Bulg.s næststørste by, ved Maritsa, SØ f. Sofija; 125 000 indb. (1947). Handelscentrum for det frugtbare lavland ml. Balkan- og Rodopi-bjergene. Vigtigt jernbanecentrum på Orientbanen til Istanbul. Fl. gange ødelagt af jordskælv.

plogvang, optog, der ved nytår el. fastelavn gik rundt om landsbyen el. markerne med en plov, forspændt med karle el. piger. **p** kendes i Engl. og Ml.-Eur., i Danm. på Als.

plovskat, skat på hver plov. Forekom i middelalderen. Plovene valgte som skatteobjekter, fordi antallet af plove omtr. angav hvor megen jord, der var taget under dyrkning.

plovskærbenet (*vomer*), tynd knogle i den bageste del af næsens skillevæg.

pludderbukser (ty.), sækkformede bukser.

plukhugst, pletvis fornyelse ved højskovdrift, med alle alderstrin spredt over arealet.

Plum, *Claus* (1585-1649), da. jurist. 1615 prof. v. Kbh.s Univ. Den første da. fødte jur. prof. efter univ.s genoprettelse 1537.

Plum, *Harald* (1881-1929), da. forretningsmand. Stiftede 1911 The United Export Co., 1916 Transatlantisk Komp.; omkr. det sidste erhvervedes og startedes i de år, der ang. en mængde handels- og industriselsk. 1922 brød concernen sammen med store tab især f. Landmandsbanken. **P** fortsatte som leder af sit første selsk., The Crown Butter Export Co. (stiftet 1908), til afsløring af ulovlige transaktioner drev ham i døden.

Plum, *Niels Munk* (f. 1880), da. teolog, 1924 prof. i dogmatik, 1942 biskop over Lolland-Falsters stift. Har skrevet en dogmatik, en symbolik og en række teol. hist. afh., bl. a. om J. P. Mynster.

Plum, *Preben Th. P. B.* (f. 1906), da. børnelæge, 1943 prof. v. Kbh.s Univ. og overlæge v. Rigshosp.

plumage [ply'ma:ʒ] (fr., af lat. *pluma* fjer), fjerbusk.

Plum'bago (lat. *plumbum* bly), bot., slægt af hindebægerfam., beslektet med kodrivverfam. **P** capensis er stueplante. Bægerblade kirtelhårede.

plum'ba'ner, organ. forb. af bly af typen PbR_1 , f. eks. tetraethylbly, $Pb(C_2H_5)_4$, en farveløs vædske, der anv. som antibankekemiddel i benzín.

plum'ba't, salt af den til blydioksyd PbO_2 svarende (men ikke kendte) syre H_2PbO_4 . Blysaltet Pb_2PbO_4 , plumboplumbat, er menje.

plumbiforbindelser (lat. *plumbum* bly), forbindelser af tetravalent bly.

plum'bit (lat. *plumbum* bly), salt af det amfotere blyhydroksyd $Pb(OH)_2$.

plumboforbindelser (lat. *plumbum* bly), forbindelser af divalent bly.

plumbudding (eng. *plum* blomme, rosin), eng. detsert af hvedemel, æg, rosiner (opr. svædsker), sukker, nyrefedt el. oksetælle og diverse krydderier. Serveres overhøilet med rom, der antændes.

plumbum (lat.), bly.

plungerpumpe ['plánda:s] eng. *plunger* dykker), pumpe m. dykkerstempel (plunger).

Plunket [plá'kít], Sir *Horace* (1854-1932), irsk politiker. Kom fra USA til Irland, hvor han 1894 grl. Irish Agricultural Organization Society, som gennemførte andelsbev. på Irland; 1892-1900 underhusmedl. (unionist), ønskede mægling ml. Irl. og Engl. 1922-27 irsk senator.

plur., fork. for pluralis.

plu'rale tantum (lat: kun flertalsord), *gramm.*, substantiver som 'spenge', 'bukser', der kun findes i flertal.

plu'ralis (lat.), *gramm.*, flertal. **p** majestatis (lat.), kgl. brug af 'vix for 'jeg'.

plura'lisme (lat. *pluralis* flertal), metafys. opfattelse, hvorefter verden har mere end 2 grundprincipper. Mods. monisme og dualisme.

plurali'te't (lat.), flertal.

plus (lat.), mere; *mat.*, tegner i foran et led i en flerleddet størrelse angiver, at leddet skal lægges til. **p** foran et enkelt tal betyder, at tallet er positivt, men det udelades som regel.

plusfours (da. [plu'sfá:r]. eng. [plá'sfá:z]) (eng. *plus plus + four* fire; **p** er 4 tommel længere end knæbenklæder), posede herrebeklæder, ophæftede under knæet. Opr. kun brugt til golf. Alm. eur. herremode efter 1. Verdenskrig.

pluskvamperfektum, *gramm.*, fordattid; f. eks. »havde skrevet».

plussukker, d. s. s. raffinose.

Plu'tark (gr. 'Plútarchos) (ca. 48-122), gr. forfatter. Overleveret 50 *levnedesbeskrivelser* (da. komplet overs. 1800-11, i udvalgt 1910-15), hvoraf de fleste er sammenlignende, således at en græker og en romer indsnor samme kategori (statsmænd, hærførere osv.) biografieres samtidig og til slut sammenlignes. **P-s Moralia** (gr: éthika) er populærfilos. småstykker.

Pluto (lat., af gr. *Pluton*) (astron. tegn ♃), den yderste af solsystemets planeter. **P** blev fundet i 1930 på Lowell-observ. i Arizona efter mangeårig systematisk eftersøgning. **P-s** middelfastand fra Solen er 39,5 gange Jordens, d. v. s. ca. 6 milliarder km. Omløbstiden er 248 år. **P** ses af 15. størrelsesklasse. Dimensionerne og massen er ikke kendt med sikkerhed, men er mindre end for planeterne fra Jupiter til Neptun.

PLUTO (eng. *Pipe Line under the Ocean*, rørledning under oceanet), et olieledningsystem som 1944 anlagdes under Kanalen ml. Engl. og Fr. for at skaffe benzín og olie til invasionshærene. Ledningen bestod af bly-el. stålør omgivet af papír el. jute og bevirket med 6 lag stålband. Ledningerne var ca. 120 km lange, fremst. i een længde og af høj bøjelighed. Diameter 7,62 cm. Daglig pumpedes ca. 4500 t benzín gnm. **P**.

pluto- 1) (gr. *plátos* rigdom), rigdoms-, rigmands-; 2) (gr. *Plátôn* underverdens gud), *geol.*, stammende fra Jordens indre.

plutokra'ti' (*pluto-*¹) + *-kрати*), rigmandsvælde. Tilsvarende adj. *pluto'kra'tisk*.

Pluton, i gr. rel. guddom f. Underverdenen. Han lader markens vækster gro frem og er en rigdomsgiver, men samtidig dødsdud ligesom Hades. **P-s** hustru er Persefone, Demeters datter, som han bortførte.

plu'to'niske (af *Pluton*), *geol.*, kaldes eruptiverne.

pluto'nisme (af *Pluton*), *geol.* teori if. hvilekn smeltmasser fra Jordens indre har haft væs. betydning for jordskorpens dannelse.

plu'tonium (efter planeten *Pluto*), radioaktivt grundstof, kem. tegn Pu, atomnr. 94, atomvægt 239, findes ikke i naturen, men kan fremstilles ved at bombardere uran med neutroner, idet der dannes neptunium som mellemprodukt. **p** udsender α -partikler og omdannes den en halveringstid på ca. 20.000 år til uranisotopen 235. **p** spaltes under stor energifrigørelse (fission) ved at rammes af neutroner og anv. derfor i atombomber.

Plutos (gr.), i gr. mytol. personifikation af rigdommen, fremstillet som et barn, ofte med et overflødhedshorn.

pluvi'ale (lat. *pluvia* regn), en rom.-kat. præstekåbe anv. ved særlige lejligheder.

pluvio- (lat. *pluvia* regn), regn-.

pluvio'gra'f (*pluvio-* + *-graf* el. *pluviometer*), registrerende regnmåler.

pluviøse [ply'vjo:z] (fr: regnmåned), den fr. revolutionskalenders 5. måned, slutn. jan.-feb.

pluvii'si'n, kunstlæder, nigerskindimitation, fremstillet ved bestrygning af bomuldstøj med en celluloidopløsning.

Plymouth [plímə], vigtig eng. flådestation på Devons S-kyst ved Kanalen; 189.000 indb. (1948). Består egl. af tre byer: **P**, Stonehouse og Devonport ved den stærkt forgrenede naturhavn, **P** Sound, Devonport har store skibsværfter, Stonehouse militærhospital og kaserner, medens **P** er handelscentret. 1620 sejlede pilgrimfædrene til Amerika fra **P**. Af **P-s** 70.000 huse blev 50.000 stærkt beskadiget el. helt ødelagt under 2. Verdenskrig.

Plymouth-brødre, d. s. s. darbyister.

plymouth rocks, tværstrøbede [plíməþ rəks], amer. svar honserace; farven grå med lyse tværstriber. Tidl. ret udbredt i Danm.

plyndring, væbnede styrkers egenmægtige tilegnelse af den fjendtlige civilbefolkningens ejendom. Forbudt ved det til den 4. Haag-konvention 1907 knyttede landkrigsreglement.

plys, fløj med højt flor.

plywood [plai'wud] (eng. *ply* fold + *wood* træ), krydsfliser.

Plzeň [plizæni], ty. *Pilsen*, tjech. by i V-Cechy; 118.000 indb. (1947). Stor industri baseret på omegnens kulgruber. Fabrikation af maskiner, våben m. v. (Skoda-værkerne). Ølbrysterier (pilsnerøl).

plæde, *zool.*, d. s. s. ising.

plæde're (fr.), føre en sag for retten, især som forsvarer.

plåner [plæ:nør] (ty.), grå tyndbænkede kalksten, der spiller en stor rolle i Tyskls kredt. (Arnager-kalken er en **p**).

pløjede kaldes brædder, hvis ene smalle kant har en kam kaldet fjer, og hvis anden smalle kant har en rille kaldet not. Gulvbrædder er **p** brædder.

pløjning, jordbehandling, hvorved jorden vendes og i nogen grad smuldrer. Samtidig bliver stub, planter, grøning el. andre ting på jordoverfladen bragt ned i jorden, nedpløjet. Straks efter høst foretages en ca. 10 cm dyb **p** (skrælpløj), og senere pløjes jorden i fuld dybde - 20 cm. **p** om foråret bør undgås, navnlig på den stive lerjord, da det er vanskeligt at få denne beværet efter forårsp.

pløk, stift, ofte af træ, til fastgørelse af genstande (skomagerp, teltp).

Pløn [plø:n], ty. by i Holsten; 6000 indb. (1939). Ferskvandsbiol. laboratorium.

Efter arveling 1654 til hertug Hans d. y., hvis søn Joachim Ernst arvede **P**, stamfader til **P-s** ke hertuginde, der uddøde 1761, hvorpå **P** tilfaldt kronen.

p. m., fork. for lat. post meridiem, eftermiddag.

pneu'ma'tikere [pnø:-(gr. *pneûma* ånde), en af oldtidens medicinske sekter, stiftet af Athenaios fra Attaleia i l. årh. f. Kr. Mente, at sundhed og sygdom var afh. af livsluftens forhold i mods. t. humoralpatologerne, der henførte dem til legemets vædsker.

pneu'ma'tisk [pnø:-(gr. *pneûma* vind, ånde), indeholdende el. virkende v. luft.

pneu'ma'tiske knogler [pnø:-(gr. *pneûma* fremkommer ved, at udposninger fra luftvejene skyder sig ind i knoglerne, f. eks. næsens bihuler hos pattedyr, luftsækkene i fugleknogler.

pneu'ma'tiske ringe [pnø:-(gr. *pneûma* luftgummiringe anv. som automobilringe og på cykler.

pneu'ma'tisk værktøj [pnø:-(gr. *pneûma* drevet værktøj som hamre, boremaskiner, nitteværktøj m. m.

pneumato- [pnø:-(gr. *pneûma* vind, ånde), ånde-, luft-.

pneumato'lytiske [pnø:-(*pneumato-* + gr. *lyein* opløse) kaldes mineraldannelsesprocesser, der skyldes flygtige stoffer, der udskilles af et magma og indvirker på omgivende bjergarter.

pneuma'tosis [pnø:-(*pneumato-* + *-osis*), *med.*, luftansamling.

pneumo- [pnø:-(gr. *pneûma* vind, ånde el. *pneûmôn* lunge), luft-; lunge-

pneumo'kokker [pnø:-(*pneumo-* + *kokker*), diplokokker med tilspidsede ender, fremkalder den typiske lungebetændelse.

pneumokoni'ose [pnø:-(*pneumo-* + *konia-* + *-ose*), omfatter forsk. former for støvinhalationssygdomme, hvorved der fremkaldes en kronisk betændelse af lungevævet (antrakose, chatikose, silikose, siderose).

pneumo'ni' [pnø:-(gr. *pneûmôn* lunge), lungebetændelse.

pneumono- [pnø:-(gr. *pneûmôn* lunge), lunge-

pneumoperi'cardium [pnø:-(*pneumo-* + *pericardium*), luftansamling i hjerteposen.

pneumoperito'næum [pnø:-(*pneumo-* + *peritonæum*), luftansamling i bughulen, i reglen forårsaget af et bristet mavesår el. en perforeret blindtarm.

pneumo'thorax [pnø:-(*pneumo-* + *thôrax*), tilstedeværelsen af luft i lunge-sækkén, opstået enten ved lésioner af brystvæggen med indtrængning af luft udefra el. ved bristning af lungenes overflade, så luften i lungerne går ud i lunge-sækkén. Ved kunstig **p** (pustning) forstås en **p**, hvor lægen gnm. en kanyle puster luft ind i lunge-sækkén, hvorved lungen falder sammen. Dette gøres af diag-

nostiske grunde el. for at give en tuberkulose lejlighed til at hele op, medens lunger er i ro og ikke arbejder med.

-pnoe [-pnoé] (gr. *pnoé* ånde), åndedræt.
Pnom-Penh (fr. [pno'm'pæn], hovedstad i Cambodja, Indokina, ved Mekong; 103 000 indb. (1936).

Pnyx (gr.), høj V f. Athens Akropolis, Folkelorsaml. mødested. Forment som halvkrulter terrasse omkr. en tribune.

Po, kem. tegn for polonium.

Po (da. [po:], ital. [po:]), lat. *Padus*, N-Ital.s hovedflod; 652 km l., udspringer på Monte Viso i V-Alperne, gennemstrømmer Posletten og udmunder med et stort delta i Adriaterhavet S f. Venezia. Fra Alperne vandrer bifloder, bl. a. Ticino, Adda og Mincio. Fra Ticino tilhøj til mundingen er faldet kun 60 m, og strømningen så svag, at en del af det medførte materiale aflejres på bunden, hvorfor der må bygges diger langs bredderne. Deltats kystlinie har ved aflejring forskudt sig kendetligt udefter siden oldtiden. Besjæles ikke af søgledne skibe.

Pobjednostsev [pobjednostsæf], *Konstantin* (1827-1907), russ. politiker; jur. prof., Alexander 3.s lærer; 1880-1905 prokurør f. den hellige synode, en af frihedsbevægelsens mest aktive og mest uforsonlige modstandere.

Pocahontas (1595-1617), datter af indianerhøvding i Virginia; ægtede en englænder og blev kristen, 1616 til Engl., hvor hun betragtedes som en kuriositet. Ofte litterært omtalt; hovedperson i en række eng. og amer. dramer i 19. årh.

poche [poʃ] (fr. lomme), hoftepudder på kvindedragter, f. eks. krinoliner.

pocherede æg [-Je-] (fr. *poche* lomme; den koagulerede hinde omgiver den bløde blomme som en lomme), udslåede æg, kogt i vand, der er tilsat lidt eddike.

pochette [poʃ'æ] (fr., egl. lille lomme), *lommeviolin* el. *dansmesterviolin*, en lille violin, som kunne gemmes i en lomme, og som danselærerne - navnlig i Frankr. under Ludvig 14. og 15. - benyttede ved undervisningen.

Pocket-Books ['pakit-buks] (amer. lommebøger), en i USA fremstillet serie af billige bøger i lille format, grl. 1939 af Robert de Graff (f. 1895). 1939-46 solgtes 162 mill. P.

poco (ital., mus., lidt; p a p, lidt efter lidt). **pod-** (gr. *pūs*, genitiv *podós* fod), fod-.

'podagra (pod- + *agra*), urinsyreigt, lokaliseret til storetåen.

'Podebusk (*Patbus*), *Henning* (d. omkr. 1388), rügensk adelsmand i da. tjeneste 1350, drost ca. 1365-88, hovedstøtte for Valdemar Atterdag og Margrete.

podejord, jord, der tages fra en mark, hvor f. eks. lucernen gror godt, og som derfor indeholder lucernebakterier. Den anv. til podning af en anden mark, der skal tilsås med lucerne. Metoden erstattes nu ved anv. af renyrkede bakteriekulturer, f. eks. nitragen.

'podeks (lat.), bagdel.

podé'stá (lat. *podestas* magt), de ty. kejserrepræsentanter i Ital.s byer i middelalderen, senere en art borgmestre; som sådanne genoplivet 1926 af Mussolini.

podevoks, luft- og vandtæt blanding af harpiks, voks, beg, talg o. l., der anv. ved podning for at beskytte særlfladerne mod udtørring osv.

'podium (lat., af gr. *pūs* fod), 1) kejserens og stormændenes balkon i det rom. amfiteater; 2) mus., dirigentplads.

'Podkarpatská Rus (čech: Karpato-Rusl.), čech. navn på Karpato-Ukraine, **Pod'la'sien**, po. *Pod'la'sie*, landskab i Po. ml. Bug og øvre Narew.

Podmokly ['podmoki], ty. *Bodenbach*, by i N-Cechy ved Elben; ca. 20 000 indb. Grænsestation.

podning, 1) bot., operation, hvorved to plantedele bringes til sammenvoksning; knoppodning (okulation) sker i reglen i aug., barkpodning først i maj og kopulation i det tidlige forår; (se ill.); 2) bakt., overføring af mikroorganismer t. nyt substrat; 3) med., udtagelse af prøver til bakt. undersøgelse (f. eks. fra svulget).

podningskimerne, plantecdivid, der er fremkommet som knop på grænsen ml.

Edgar Allan Poe. Raymond Poincaré.

ædelris og grundstamme og derved består af begge arters celler. F. eks. Adams guldgren og tjørnemispel.

podol- (gr. *pūs*, gen. *podós* fod), fod-.

podofyl'li'n, harpiks, udvundet af *Podophyllum peltatum* L., stærkt virkende afføringsmiddel. Anv. til udv. behandl. af kondylomer.

podola'tri (podol- + *-latri*), foddyrkelse, f. eks. at kysse pavens fødder el. toffer.

Pod'o'lien, landskabet ml. øvre Bug og Dnjestr, Ukraine.

Podolsk [pa'dolsk], by i RSFSR, Sovj., S f. Moskva; 72 000 indb. (1939). Industri.

Podophyllum [-'fyl-], slægt af berberisfam., flerårige arter med håndformet delte blade. Et par arter dyrkes som prydeplanter.

podsol [po'tsol] (russ.), bleggrå jordbund, der er udbredt i N-Eur., navnlig udpræget i sandede egne. Jordbundsprofil består øverst af et tørveagtigt lag, derunder af udvasket blegsand, derunder af al og næderst uforandret undergrund.

Poe [po:], *Edgar Allan* (1809-49), amer. digter, som ved sin raffinerede og morbide poesi øvede indflydelse på den eur. symbolisme og ved sin novellekunst foregreb kriminalgenren. *Tamerlane and Other Poems* (1827), *Poems* (1831), *Tales of the Grotesque and Arabesque* (1839), *The Raven* (1845), *Ulalume* (1847). Oversat til da. (Portræt).

po'e'm (lat. fra gr.), digt.

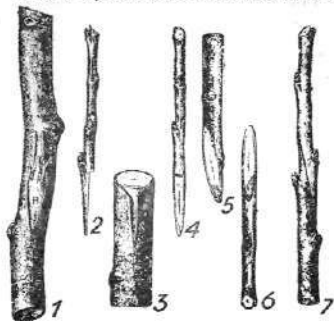
po'e'si' (lat. *poesis*, af gr. *poiein* skabe), digtekunst, digtning; digterværk; digterisk følelse el. fantasi; stemningsvækkende egenskaber el. præg.

po'e't (lat.), digter (ofte ironisk).

po'e'tik (gr.), læren om poesis, digtekunstens system, en del af æstetikken. Grl. af Aristoteles (4. årh. f. Kr.), på hvis kun delvis bevarede p Horats' *"Ars poetica"* (1. årh. f. Kr.) hviler. Dette af stor bet. for italieneren Scaligers lat. p 1561 og for den fr. klassicismes hovedskikkelse inden for p, Boileau (17. årh.). Bl. talr. forf., som i 18.-20. årh. har beskæftiget sig med p, har Goethe og Schiller vistnok øvet større indflydelse end de strenge systematikere.

poet laureate ['pouit 'la:ri:æit] (eng., af lat. *poeta laureatus* laurbærkronet digter), off. eng. hofdigter. Med Ben Jonson (udn. 1617) har der i alt været 17 (bl. a. Dryden, Wordsworth og Tennyson); siden 1930 er John Masefield p. Udnævnelsen, der opr. forpligtede til kongelige hyldest- og festdigte, ledsages af en årlig pengegave.

pogeskole, skole (indført 1856) for børn under 9 år, med ueksamineret lærerinde.

Podning, 1 okulation (B det indsatte øje), 2-4 barkpodning, 5-7 kopulation.

Fra 1937 afløses de eksisterende poge-skolelærere efterh. af forskolelærere-inder.

Poggio Bracciolini [pod:ʒo brat:fo'lini:], *Francesco* (1380-1459), ital. humanist; skrev på latin sine komiske *Facetiae* (udg. 1470), der senere blev benyttet af La Fontaine.

po'gro'm (russ. odelæggelse), jødeforfølgelse; udtrykket hidrører fra de blodige forfølgelser i Rusl. fra 1881 og i beg. af 20. årh.

Pohjan Lahti ['poʃjan 'lahti], fi. navn på Bottniska viken.

Pohjanmaa ['poʃjanma:] sv. *Österbotten*, fi. landskab, omfatter den nordl. og mellemste del af landet, delt ml. lenene Lappi, Oulu og Vaasa.

poi ['po:i] (ital.), mus., siden, derefter.

poikilo- (gr. *poikilos* broget), foranderlig, vekslende.

poikilo'ter'ime (*poikilo-* + *-terme*) kaldes dyr, hvis legemstemp. svinger m. omgivelsens (koldblødede).

poilu [pwa'li] (fr., egl. håret, skægget), fr. infanterist.

Poincaré [pwæ'ka:re], *Henri* (1854-1912), fr. matematiker og filosof. Foruden fremragende arbejder inden for den rene og den anvendte matematik har han udg. flere populære værker om de eksakte videnskabs grundlag og dertil knyttede filos. spørgsmål. Han udformede en art konventionalisme, if. hvilken de mat. og fys. grundsetninger er vedtægter, der implicite definerer de i dem indeholdte begreber. Hævede en moderat intuitionisme i matematikken.

Poincaré [pwæ'ka:re], *Raymond* (1860-1934), fr. politiker. F. i Lorraine, sagfører; skarpt syfjendtlig; moderat republikaner. Førstemin. 1912-13; præsident 1913-20. Gik ind for krigen 1914; måtte 1917, da P-s uven Clemenceau blev førstemin., opgive det meste af sin indflydelse. Ønskede Tyskl. uskadeliggjort een gang for alle, krævede efter 1920 Versailles-traktaten opfyldt til sidste bogstav. Førstemin. 1922-24, gennemførte Ruhr-besættelsen 1923. Dannede 1926 nat. samlingsreg., stabiliserede francen, gik af 1929. Udg. memoarer og dagbøger (*Au service de la France*, 1926-33). (Portræt).

point [po:nt] (fr., af lat. *punctum* punkt), beregningsenhed i spil el. sportskampe el. ved karaktergivning. p de vue [pwæ'dvy] (fr.), synspunkt.

Point Barrow [pæint 'bæro:(:)], Alaskas nordligste punkt (71° 23' n. br.); militærstation.

point de Venise [pwæ də və:niz] (fr: Venezia-broderi), de ældste kendte, syede kniplinger. Der fandtes reticella fra 17. årh., den reliefknipling, hvorfra baldyring stammer, og rosaline-kniplinger fra 16. årh., med et net af træde, udspondt på pergament. Mønstrene er hovedsagelig barokke tunge, smukke blomsterranker. Industrien gik til grunde, da Frankr. efterlygnede p omkr. 1700.

pointe [po:nt] (fr., egl. spids), vittig bemærkning el. indfald; brod; kernepunkt; *pointe're* [po:nt'e:], fremhæve, markere.

Pointe-Noire [pwæntə 'nwa:r:], havneby i Fr. Ækvatorialfr.; jernbane til Brazzaville.

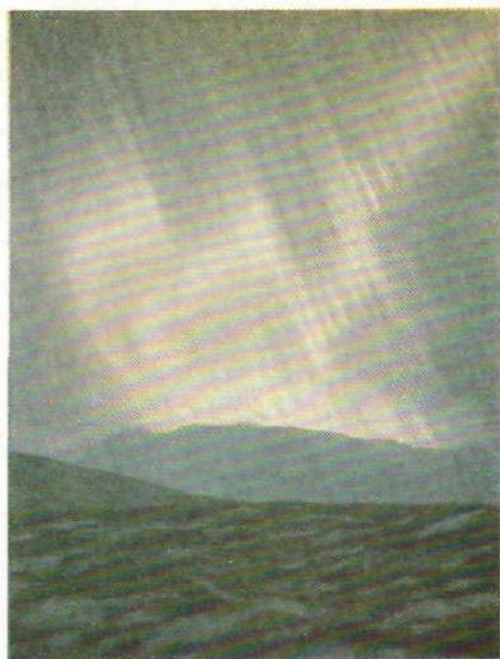
pointer ['pæintə] (eng.), korthåret jagthunderace; anv. som stående hund til

jagt på fuglevildt. Opr. ital., men navnlig udviklet i Engl., hvorfra den er kommet til Danm.

a

b

c

d

Reproduktion efter malerier af *Harald Moltke*, malede 1899 i Akureyri i Island.
 a, b og c viser udpræget strålet struktur, b og c tillige »tæpper« og »bånd«. d gengiver en halv »krone«.

pointillisme [poænti'lisma] (fr. *pointiller* punktere) el. *neimpressionisme*, en retning i billedkunst, der opstod i Frankr. og byggede på impressionismen; **p** søgte at give et stærkere indtryk af lys og luft ved at påsætte farverne ublandede i små prikker, som på afstand gav den tilsvarende helhedsvirkning. **p** er i fr. kunst repr. v. malere som Signac og Seurat.

point lace ['pɔint læis] (eng.), syet knipling, hvor mods. de finere kniplinger mønstrefigurerne laves af maskinvævede bånd, der forbindes ved forsk. kniplingssting.

points [po'ænt], betegn. for alle syede kniplinger.

pointsløb [po'ænt-løb], cykkelløb, hvor der gives 3, 2 og 1 points til henh. nr. 1, 2 og 3, hver gang feltet passerer.

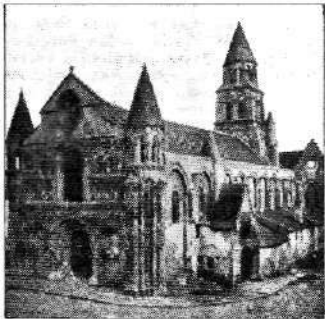
Poiré [pwa're], Emanuel (1858-1909), fr. karikaturløber, f. i Moskva, kendt under navnet *Caran d'Ache*. Medarb. ved »Figaro». Soldater-typer.

Poirét [pwa'ret], Paul (f. 1879), parisisk modekunstner. Prægede klædebragten udvikl. i 1920'erne.

poise [pwa:z] (efter den fr. mediciner Jean Louis Poiseuille (1799-1869)), enhed for viskositet = 1 dyn pr. sek. pr. cm².

Poisson-effekt [pwa'sa] (påvædet af den fr. mat. S. D. Poisson (1781-1840)), den virkning, der er medvirkende til, at et højredrejende projektil i sin bane driver af til højre for skudplanet. Den skyldes, at projektillet ligesom triller (til højre) på den under projektillet værende forstærkede luft (luftpude) hidrørende fra projektillets fald.

Poitiers [pwa'tje], fr. by i dept. Vienne; 49 000 indb. (1946). Mange gl. bygninger. Delvis omgivet af bymur. Handel med

Poitiers. Notre Dame la Grande.

landbrugsprodukter. Univ. (grl. 1436). Ved **P** slog Chlodovech 507 vestgoterne, Karl Martel 732 araberne og englænderne 1356 Johan den Gode af Frankr.

Poitou [pwa'tu], fr. landskab omkr. Poitiers.

po'ka'l (ital. *boc'cale*, af gr. *bavkalis*), stort drikkekar på fod, af sødte metaller af senere, af glas el. perlemor. Fra Renaissance-tiden findes kostbare **p** udført i fineste guldsmedekunst. De største **p** kaldtes kredenser; en lavsp kaldtes velkomst. (Ill. se guldsmedekunst).

po'ka'lturnering el. *cup-turnering*, turnering i hvilken nederlag udelukker videre deltagelse.

pokalturnering, **KBU's**, Kbh.s Boldspil-Unions cup-turnering, stiftet 1910. Til 1946 spillede ml. de 8 stærkeste kbh. klubber, fra 1947 ml. alle hovedstadens klubber.

poker (da. ['po'-], eng. ['poukə]) (eng.), hasardkortspil med mange variationer. I alm. får hver deltager 5 kort, som han kan bytte med indtil 5 nye, hvorefter spillerne byder på deres kort. Den, som har den højeste kombination, har vundet. Kombinationsernes rækkefølge er: Et par, to par, trilling, straight, flush, fuldt hus, flirning, straight flush og royal straight flush. **p** giver rig anledning til at bluffe, idet man ved udbydningen kan give modspillerne indtryk af at sidde med stærkere kortkombinationer, end man i virkeligheden har, hvorefter det er af stor bet. at kunne beherske sin mimik.

pokkenholt (*pokker* + nty. *holt* træ) (**p** brugtes mod syfilis (pokker)), veddet af et lille i S-Amer. og Vestindien voksende træ (*Guajacum officinale*). Veddet er hårdt, tungt og uspalteligt, anv. til maskinlejer (bl. a. i skibsbyggn. til foring i støvnrørets lejer), værktøj m. m. Dansk **p** er veddet af guldrøgen (*Laburnum vulgare*), bruges til drejerarbejder, målestokke, knivskafter o. l.

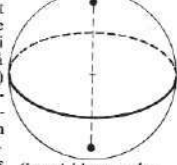
pokker (lånt fra ty.), egl. byld, hævelse o. l. Brugtes i ældre tid bl. a. om syfilis og, især i talesproget, som en mildere betegn. for djævelen.

Po'krovsk [pá'krófski], tidl. navn på byen Engels, Sovj.

Pokrovskij [pá'krófski], *Mihail* (1868-1932), sovj. historiker. Bolsjevik 1905, landflygtig 1908-17. I sine fremstill. af Rusl.s hist. søgte **P** marxistisk omvurdering; udg. russ. dokumenter om I. Verdenskrig. **P**'s historisyn kritiseredes fra omkr. 1935 skarpt af sovj. historikere som skematiserende.

poku'le're (ty., af lat. *poculum* bæger), drikke vin; svire.

pol (gr. *pólos* akse), 1) *mat.* Ved **p** for en storcirkel på en kugle forstås hvert af endepunkterne af en diameter i en kugle, der er vinkelret på storcirkelns plan. 2)

Storcirkelns poler.

astron. Himlens poler eller skæringspunkterne mellem verdensaksen (parallel med Jordens omdrejningsakse) og himmelkuglen. De ligger fast under himlens tilsyneladende omdrejning fra Ø mod V. 3) *fys.*, a) hvert af de punkter af en magnet, der er angrebspunkter for resultatant af de virkende kræfter; b) hver af en elektricitetskildes to klemeskruer. 4) *geogr.* Jordens poler eller endepunkterne af Jordens omdrejningsakse, henh. N- og S-p.

-po'l (gr. *pólis* by), -by.

Polá ['pola], ital. navn på den jugoslav. by Pula.

polá'isk, vestslav. sprog, uddød i 17. årh., taltes i Hannover (v. Elben).

polá'r- (nylat. *polaris*, af gr. *pólos* akse), *pol-*, især jordpol(s).

polarcirkel, d. s. s. polarkreds.

polardyr, dyrearter, der særlig er tilpasset livet i egnene omkr. polerne. **p** er for en væs. del knyttet til kysterne. For landdyrenes vedk. er **p** hyppigt hvide, enten hele året el. om vinteren.

polarekspeditioner, se nordpolar- og sydpolarekspeditioner.

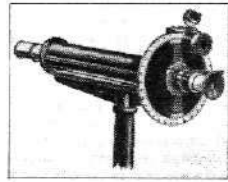
polareskimoer, Thuledistriktets eskimoer, NV-Grøn.

polarfront, *meteor.* Forskellen ml. luftens høje temp. under lavere bredder og lave temp. under højere bredder udjævnes ved, at luften fra de lavere bredder strømmer mod N (på den nordl. halvkugle), og luften fra polarområderne mod S. Disse bevægelser omdannes p. gr. af Jordens rotation til S-vestl., henh. N-østl. bevægelser. Der opstår herved områder under midde/bredderne, hvor de to luftstrømme flyder langs hvarandre. Grænsen kan være ret skarp og kaldes da **p** er, p. gr. af vekselvirkningen ml. de to slags luft, ofte anledning til nedbør, blæst, storm m. m.

polarfølgen el. *polarsekvensen*, et antal stjerner nær himlens nordpol, hvis lysstyrker er bestemt med stor nøjagtighed, så at stjernerne kan tjene som standardstjerner ved astrofotometriske målinger.

polarhare, d. s. s. snehare.

polarl'me'ter (nylat. *polaris* vedrørende polerne + *-meter*), apparat til måling af drejningen af polarisationsplanet for lys, der passerer optisk aktive stoffer. **p** består af to Nicols prismer, hvorfra det ene tjener som polarisator, der polariserer lyset, og den anden som analysator, der kan drejes om sin længdeakse, indtil lyset forsvinder. Ml. prismerne indskydes det aktive stof, f. eks. en opløsning i et glasrør, der er lukket for enderne med plane glasplader. Drejningen kan da aflæses på

Polarimeter.

analysators delekreds. **p** anv. bl. a. i industrien til koncentrationsbestemmelse af sukkeropløsninger.

polarisation (gr. *polein* dreje), en ensretning af lysbølgerne, hvorved de elektr. kræfter i bølgen kun svinger i eet bestemt plan. Lys fra en alm. lysgiver indeholder svingninger i alle retninger vinkelret på strålingen, men kan polariseres ved tilbagekastning fra en glasplade under en sådan indfaldsvinkel, at den tilbagekastede og den brudte stråle står vinkelret på hinanden (Brewsters lov, opdaget af den skotske fys. Sir David Brewster (1781-1868)). Denne vinkel er ca. 56° for glas, men afhænger af brydningsforholdet. Den tilbagekastede stråle er da polariseret med svingningsretning vinkelret på indfaldsplanet, hvilket kan påvises ved fornyet tilbagekastning fra en anden glasplade under samme indfaldsvinkel, idet der kun vil tilbagekastes lys, hvis dennes indfaldsplan er parallel med den første, medens der intet tilbagekastes, hvis pladen drejes 90° om stråleretningen. På denne måde opdagedes **p** 1808 af den fr. fys. Malus (1775-1812). Også ved dobbeltbrydning bliver lys polariseret, idet de dannede to stråler er polariseret med svingningsretninger vinkelret på hinanden, hvilket udnyttes i Nicols prismer i polarimeter. **p** kan også optræde ved andre arter af elektromagnetisk stråling som radiobølger og røntgenstråler.

polarisation, elektrolytisk, se elektrolytisk **p**.

polarisationsfiltre tjener til at polarisere gennemfaldende lys v. hj. af det dobbeltbrydende stof herapatit. **p** anv. ved fotografiering, idet de anbragt foran objektivet kan fjerne generende reflekteret lys fra objektet, da reflekteret lys er polariseret i større el. mindre grad. **p** kan også anv. til forhindring af automobillygters blænding, når de anbringes foran lygter og i brillor.

polarisationsmikroskop, mikroskop til iagttagelse med polariseret lys.

polarisator, den del af et polarimeter, der gør lyset polariseret.

polarit'e't (gr. *polein* dreje), 1) drejning el. hældning med en pol; 2) det at have 2 mods. poler el. 2 vekselvirkende mods. egenskaber.

polarklima, klimaet i de polare zoner, d. v. s. de egne, hvor varmeste måneds normaltemp. er mindre end 10° C.

polarkreds el. *polarcirkel*, den nordl., henh. sydl. parallelcirkel på Jorden med 66½° nordl., henh. sydl. br.

polarlande, fællesbetegn. for nordpolar- og Antarktis.

polarlys el. *nordlys* (*Aurora bore'alis*), lysfænomener, der undertiden ses på nattehimlen under de højere bredder, såvel på den nordl. som på den sydl. halvkugle (sydlys, *Aurora australis*). **p** viser sig som en oftest gulgrøn, undertiden rød el. purpurfarvet lysning, der kan have en helt diffus karakter, men lejlighedsvis er ordnet i lange, ret skarpt afgrænsede striber; disse kan være ordnede i knipper og giver da sommetider indtrykket af store tæpper el. draperier, der hænger og bløjer i luften; går stribernes retning lige mod jaggtageren, spredes de ved perspektivet ud over en stor del af himlen og får derved karakter af ribberne i en kuppel; dette **p** kaldes en krone. **p** befinder sig i højder over 100 km, som regel 100-150 km, men det er observeret så højt som 1000-1200 km. **p** er af samme natur som lyset i belysningsrør (neon og argon lys) og frembringes ved elektr. udladninger fra Solen ind i atmosfærens højeste lag. At **p** væs.

kun forekommer under de højere breddeer, skyldes Jordens magnetisme. Stærke p væsneliggør ofte radiotelegrafering, fordi de forandrer den elektr. ledningsværdi i de høje luftlag. (Hertil farvetavle).

polarnat, det fænomen N f. den nordl. og S f. den sydl. polarkreds, at solen hele døgnet ikke kommer over horisonten i en del af vinterhalvåret. Den egl. p. uden spor af dagslys, indtræffer, når solen hele døgnet er mere end 18° under horisonten. Dette forudsætter, at stedet ligger højst 5½ fra polen.

polaro'gra'f, app., der fotografisk registrerer strømstyrkens ændringer ved gradvis stigning af spændingen under elektrolyse. Opf. af den tjech. kemiker Jaroslav Heyrovský (f. 1890). Anv. til måling af katodiske elektrodepotentialer, reduktion af organiske forb., ionlignevægte, samtidig kvalitativ og kvantitativ mikroanalyse m. m.

polaro'fild (polarisation + -oid), polarisationsfilter, opfunnet i USA ca. 1934, bestående af ultramikroskopiske, ensrettede herapatitkristaller, indlejret i en celluloidhinde.

2 polaroidfilter, der slukker lyset.

polarpil (*Salix polaris*), en lille krybende buskformet pileart med ovale, helrandede blade. Arktiske områder, f. eks. i det nordl. Skand.

polarræv (*Alopex lagopus*), forholdsvis

lille rævart, forekommer i en sortblå og en hvid varietet. Arktiske egne. Skands højfjelde. Stor bet. som pelsdyr.

Polarstjernen el. *Nordstjernen*, stjernen α i Lille Bjørn, står ca. 1° fra himlens nordpol.

polarstrøm, strømning i luften el. havet. Kommer fra polaregnene, rettet mod ækvator.

polartorsk (*Gadus saida*), lille torskeart, der forekommer i arktiske have.

polar-ekspeditioner udsendes af de forsk. lande i forud aftalte tidsrum til polarområder for at fremskaffe meteor., jordmagnetiske og andre geofys. observationer. Der har været to polarår: 1882-83 og 1932-33.

'polbe'n, elektr., d. s. s. polkerne.

polder [p'øldr], hull. betegn. for et indiget marskområde (= Koog).

poldistance. Et himmellegemes p er dets vinkelafstand fra himlens N-pol, lig komplementet til deklinationen.

pole [poul] (eng. stang), eng. længdemål, d. s. s. rod.

polem- (gr. *polemos* krig), vedr. krig el. strid.

polemark [-'mark] (*polem-* + -ark), athensk archont for krigsførelsen.

polemik (*polem-*), ordstrid, pennefejde; polemiser, deltage i pennefejde.

Polen, po.: *Rzeczpospolita* [æt'pɔs'pɔlita] 'Polska, stat (republik) i det østl. Mellemøst.; 311 700 km²; 23 900 000 indb. (1948); 1939: 389 000 km² med 35 090 000 indb. (1945 afstod P 181 473 km² til Sovj. og indlemmede 102 853 km² af Tyskl. Ø f. Oder). Største byer (1946): Łódź, Warszawa (hovedstad), Kraków og Poznań. - *Terræn*. Kysten med Østersøen er en udligningskyst med tanger og store og små strandøer bl. a. ved havnene Szczecin (Stettin), Gdynia og Gdańsk (Danzig). Et stykke inden for kysten strækker sig den brede Baltiske Ryg (morænelandskab fra sidste istid). Mod S ligger Polens fladeste landskab bestående af Ø-V-gående sandede flodsletter med

mellemliggende, mere frugtbar bakke- og spredte moræneflader. S for en linie over Wrocław (Breslau)-Łódź-Lublin hæver store dele sig over 200 m (højst er Łysa Góra (Łysogóra) 611 m). Jordbunden består især mod S og SØ af sortjord. P-s grænse udgøres af brudbjergene Sudeterne (1509 m) og de unge foldebjerger Karpaterne (2663 m i Tatras). P-s hovedfloder er Odra (Oder) og Wisła (Weichsel), der begge er sejlbare for mindre skibe og lægtre. De er forbundet via Warta, Noteć (Netze) og en kanal ved Bydgoszcz. (Kort se Mellemøst. (under Tyskl.).)

Klimaet er temp. fastlandsklima (Warszawa: Jan. ÷ 3,6°, juli 18,9°; årl. nedbør 54 cm). - *Plantevækst*. P ligger i løvskovsbæltet og 1/2 er skovdækket (især bjergene og de sandede flodsletter, hvor fyr og gran er vigtigere end løvtræer). - *Befolkning*. Af de nuv. 23,9 mill. indb. lever 18,6 mill. i områder, der var po. for 1939. Folketætheden i det gl. P var 89 pr. km², mod 73 i det nuv. P beboes nu næsten kun af polakker, medens der i 1939 var ca. 14% ukrainere, 10% jøder (udryddet af nazisterne på nær ca. 80 000) og 3% hviderussere. 1945-47 fjernedes 4,3 mill. tyskere fra P. - *Religion*. 95% af befolk. er kat. (67% i 1939). - *Mønt*: 1 zloty = 100 groszy.

Mål og vægt: Metersystemet. - *Erhverv*. Landbruget er hovederhvervet og beskæftiger 3/4 af befolk. Antallet af småbrug forøges stærkt ved udstykning. I 1945 var 55% opdyrket, 1,2% haver, 13,6% vedvarende græs. Der dyrkes rug, havre, hvede og byg samt sukkerroer, fødeorser, majs, græs, hamp, hør, frugttræer og vin. 1946 hostedes 0,67 mill. t hvede, 3 mill. t rug, 0,68 mill. t byg, 0,9 mill. t havre, 15 mill. t kartofler og 1,3 mill. t sukkerroer. 1946 var der 1,8 mill. heste, 4 mill. stk. hornkvæg, 0,8 mill. får, 2,9 mill. svin og 0,6 mill. geder. Skovarealet i 1945 var 22,1% af arealet. Mine-driften leverer kul, olie, stensalt o. a. salt samt jern- o. a. malm. Kul udvindes i Śląsk (Schlesien) (1948: 70,2 mill. t); eksport af kul og koks 1948: 26 mill. t. Stensalt udvindes i Wieliczka og Bochnia, begge i Śląsk. I Śląsk udvindes desuden jern-, bly- og zinkmalm. I 1947 produceredes 0,9 mill. t råjern og 1,6 mill. t stål. Katowice og Nowy Chorzów har de største højovnsanlæg. Med tilgangen af de tidl. ty. byer Beuthen, Hindenburg og Gleiwitz (po. henb. Bytom, Zabrze og Gliwice) er jernindustriens kapacitet yderligere forøget. Industrien har gode baser i landets landbrugsvarer, kul, malm og salt. Vigtigst er tekstil-, jern- og fødevarerindustrien. Industriens indeks var 1948: 153 (1937 = 100). - *Trafik*: I 1945 fandtes 27 000 km jernbane. Handelsflådens tonnage var i 1947 på ialt 134 000 BRT. - *Forfæltning*. 20. 2. 1947 antog nyvalgt sejm en foreløbig forfatn.; lovgiv. magt hos folkevalgt forsaml. (sejm), uden for hvis korte samlinger reg. m. visse begrænsninger selv kan udstede dekretter. Et statsråd på 5 medl. skal godkende alle love og kan give finansloven gyldighed, hvis sejm ikke vil vedtage den. 8. 3. vedtoges menneskeretlighedsdeklaration. - *Hæren*. Alm. værnepligt fra 18. leveår. Første tjenestetid under fanerne 2 år, derefter overfor, til reserve og landstorm med kortere genindkaldelser. Forsvarets genopbygning er ikke endt. - *Kirken*. Ca. 95% kat., ca. 3% protestanter. 1945 opsigede regeringen konkordatet med Rom. - *Skoledænsen*. Folkeskolen er obligatorisk for børn fra 7-13 år. Der findes 5 statsuniversiteter 2 tekniske højskoler.

Historie. Første kendte hersker var hertug Mieszko af Piasternes slægt, som erobrede Śląsk (Schlesien) og antog kristendommen. Hans søn, Boleslav I. (d. 1025), tog kongenavn og oprettede ærkebispedømmet i Gniezno (Gnesen). I den flg. tid var P oftest delt ml. fl. fyrster, og Śląsk og Vestpommern gik tabt for Polen. 1320 samlede hertugen af Kraków, Władysław I. Łokietek, dog atter P; hans søn, Kasimir 3. (d. 1370), erobrede Mazovien og Galizien og grl. 1364 univ. i

Kraków. Med ham uddøde Piasterne; hans nevø, Ludvig den Store af Ungarn, blev konge af P, og efter hans død hans datter Jadwiga (Hedvig), der ægtede hertug Jagiello af Litauen (Władysław 2.), 1386, hvorved de to lande forenedes i en personalunion, der gav det mere fremskredne P overvægten. Jagiello (d. 1434) og hans søn Kasimir 4. (d. 1492) besejrede Den Tyske Orden (slaget ved Tannenberg 1410) og fik ved freden i Toruń 1466 Vestpreussen med Gdańsk (Danzig), mens Østpreussen blev po. len. Den po. adel havde altid spillet en fremtrædende rolle og truet kongemagten; styrket ved foreningen med den litauiske adel blev den efterhånden ganske overmægtig, især efter at en adelsrigsdag fra 1506 havde tiltaget sig hele lovgivningen. Huset Jagiello uddøde 1572 med Sigismund 2. August; fra 1569 var Polen-Litauen forenet i realunion. Ved efterlgt. kongevalg svækkede adelen ved sine håndfæstningskrav statsmagten; under Stefan Batory (1575-86) og Sigismund 3. Vasa (1587-1632) udstrakte P sin magt over vestl. Rusl., men 1629 afstod Livland til Sverige. Karl 10. Gustav af Sv. angreb P 1655. Brandenburg frigjorde Østpreussen fra po. lenshøjhed 1657, 1667 måtte P afstå Kijev og Smolensk til Rusl. 1668 abdicerede den sidste Vasa, Johan Kasimir. Under Michael Wisniowiecki (1669-73) og Johan Sobieski (1674-96) fortsattes opløsningsprocessen, trods sejr over Tyrkiet. 1697 valgtes kurfyrsten af Sachsen til konge som August 2.; han indvilede P i ny krig m. Sv.; Karl 12. fik Stanisław Leszczyński valgt til po. konge (1704-09). Efter Augusts død 1733 og arvefølgekrig 1733-35 sejrede som den August 3. over Stanisław Leszczyński; P blev afhængigt af Rusl., Østr. og Preussen. 1764 blev Stanisław Poniatowski konge som russ. vasa; 1772 besatte de 3 nabomagter efter fælles aftale dele af P. Polsk forsøg på reformer og styrkelse under udnævnelse af preuss.-russ. mødsætning 1791 strandede og gav påskud for 2. og 3. deling 1793 og 1795, hvor P udslettet. 1807-09 skabte Napoleon I. et storhertugdømme Warszawa på grundlag af en del af Preussens og Østrigs rov; 1815 tilfaldt dette overvejende Rusl., således at Preussen af det opr. P bevarede Vestpreussen og Poznań, Østr. Galizien. Hvad Rusl. fik 1815, det centrale af opr. Polen, gjordes til kongerige med egen rigsdag og hær; polakkerne forlangte de tidl. i Rusl. indlemmede områder tilknyttet og rejste 1830-31 oprør, der førte til nederlag og russificering; da Alexander 2. efter 1855 forsøgte en mildere kurs, rejste polakkerne oprør 1863-64 og blev atter slået ned. - I Preussen blev po. rejsning 1848 slået ned. Støttet til den katolske kirke rejste den po. bondestand en stærk nationalbevægelse, der overvandt energiske forsyningsforsøg efter 1880. - I Østr. bevarede den po. adel sin magt og var gennemgående loyal mod Habsburg. Da Rusl. brød sammen 1917-18 og Tyskl.-Østr.-Ung. 1918, opstod P, støttet især til Frankr. P fik Poznań, Polske Korridor, en del af Øvre-schlesien (efter afstemning (1921) samt en vis kontrol over Danzig; president Piłsudski søgte ekspansion mod Ø ved krig mod Sovj. Efter forbigående nederlag opnåede Polen 1921 vestl. Hviderusl. og Ukraine, med hvideruss. og ukrainsk befolkning. 1920 besatte P trods uoldsomme litauiske protester Vilnius (Vilna). 1921 fik P fri forfatn., men 1926 tog Piłsudski magten ved statskup og fastholdt den til sin død 1935. 1934 sluttede P ikke-angrebspagt m. Tyskl.; forfatn. blev autoritær; 1938 fik Polen Těšin som sin del, af Tsechoslovakiet opdeling Marts 1939 rejste Tyskl. probl. Danzig og krævede retigheder i Korridoren; Polen antog Engl.-Frankr.s tilbud om grænsegaranti, og efter netveksling og stigende spænding angreb Tyskl. Polen 1. 9. 1939. Efter 3 ugers kamp var po. hær slået; 17. 9. rykkede sovj. styrker ind i P, og 29. 9. aftaltes ty.-sovj. deling af P efter en linie Naraw-Bug-Przemyśl.

Mens po. eksilreg. bestod i London under Sikorski, socialiseredes godserne i sov. zone; Tyskl. indlemmede Poznań, Korridoren og Øvrerschlesien og bet. dele af det øvr. P (Wartehagau) og indrettede resten (Generalguvernementet) som ty. lydstat, hvor polakkerne behandlede som fremmedelement og over 3 mill. po. jøder myrdedes. Efter ty-sovj. krigsudbrud bortfaldt 1940-delingen; mens Tyskl. besatte resten af P, søgte Sikorski og efter hans død 1943 bondepolitikerens Mikolajczyk som ledere for eksilreg. forstøelse m. Sovj., men det strandede på grænseproblemet. 1944, da Sovj.s tropper atter førte krigen ind på tidl. po. territorium, oprettedes po. nationalråd af sov.-venlige polakker, ledet af Osóbka-Morawski, i Lublin. Eksilreg. forsøgte at rejse polakkerne til selvstændig kamp mod Tyskl., men rejsning i Warszawa aug.-okt. 1944 blev katastrofalt nederlag, idet Sovj. ikke støttede. Efter sov. erobring af Warszawa jan. 1945 tog Lublin-komiteen dertil og anerkendtes af Sovj. som po. regering. På Jalta-mødet endedes de 3 store magter om at genoprette et frit, demokratisk P. Lublin-komiteen skulle udvides m. repræs. f. andre partier og for polakker i udl.; den po.-sov. grænse skulle følge Curzon-linien (m. små ændr. i P-s favor) og P have erstatn. på ty. bekostn. Juni 1945 indtrådte Mikolajczyk og andre moderate i regeringen i Warszawa, der anerkendtes af Vestmagterne; ved Potsdam-mødet juli-aug. besluttedes, at ty. område Ø f. Oder-Neisse-linien skulle stå under po. admin., undt. nordl. trediedel af Østpreussen (sovj.), men grænsen ansås ikke for definitivt fastlagt. Mens polakker i udl., særlig Sovj., hjemsendtes, udstvistes tyskere i mængde fra de af P besatte områder. (Okt. 1947, da bortvisningerne var gennemført, meddeltes, at foruden 2 mill., der var flygtet 1945, var 2,3 mill. deporteret; 45 000 krigsfanger skulle senere hjemsendes; ca. 56 000 forblev i P). Folkeafstemn. 1946 godkendte Oder-Neisse-grænsen, socialisering af storforetager og ophævelse af senatet. Valg jan. 1947 gav kommunisterne stort flertal sammen m. socialisterne, Bondepartiets venstre fløj og et demokr. parti (samarbejdende v. valget). Samarb. m. Mikolajczyk sprængtes derpå. 1948 fornedes kommunister og socialister i Arbejderpartiet. En socialistisk planøkonomi efter sov. mønster gennemførtes.

Polens Centrale Industriområde omkring byen Sandomierz ved Wisla, 200 km S f. Warszawa, oprettedes ml. 1. og 2. Verdenskrig. I 1939 fandtes over 50 krigsvigtige fabrikker i og omkr. Sandomierz.

po'lena (ital., af lat. *pollen* fint mel), en slags majsmejselgrød.

po'le're (lat. *polire* glatte), give en overflade glans. Det kan ved metaller gøres ved blanktrykning, men i reglen sker polering ved slibning og pudning med gradvis finere slibe- og pudsemidler. Træ poleres ved påføring af politur og linolie, nærmest en fernisering.

po'le'rer (forvansket af fr. *parleur* taler), egl. den øverste svend, der mæglende ml. mesteren og svendene; mestersvend; formand.

po'le'rskifer, en noget sammenkittet, fint lagdelt diatomjordaflejring. Anv. pulveriseret til pudsemiddel.

po'le'rsten, værktøj af agat el. blodsten til blanktrykning af metaller.

po'le'rtromle, roterende tromle, hvori smågenstans skures blanke ved gnidning mod hinanden.

Po'le'sien (Skovlandet), landskabet i og omkr. Rokitnosumpene, delt ml. Hviderusland og Ukraine (1920-39 væsentl. polsk).

Polhem ['po:hem] (egl. *Polhammer*), *Christopher* (ca. 1661-1751), sv. opfinder. Under sin studietid i Uppsala istandsatte han et kunstur i domkirken og opfandt en mekanisme til at føre malm op af Falungruberne. Bjergværkskollegiet blev opmærksom på ham og han blev udnævnt til bjergmekaniker. I 1699 grl. han et mek.

værksted i Dalarna, hvor han konstr. alle mulige maskiner. P-s opfindelser kan tælles i hundrevis. Han regnes for grundlæggeren af den sv. mekanik.

pol'højde, den synlige himmelpols højde over horisonten. Et steds **p** er lig dets geogr. bredde.

poli- (gr. *polis* by, stat), by-, stats-.

polia'nit (gr. *polioinesthai* blive grå), ret sjældent mineral, er en krystallinsk ret hård form for MnO_2 (mangandioxid). Stålrå metalglans, sort pulverfarve.

police [po'lis] (ital. *polizza*, af gr. *polypitychon* flerbladet skrift), dokument, hvormed et forsikr.selsk. forpligter sig til en forsikr.ydelse; i **p**, der udleveres den forsikrede, præciseres dennes og selskabets forpligtelser og rettigheder.

Polichinel(le) [poli'sh'neel], fr. navn på ital. Pulcinella.

Polignac [poli'njak], *Jules*, Greve af (1780-1847), fr. politiker. Emigrant, knyttet til Karl 10., tilhænger af gl. enevælde. Astrologisk interesseret, idealist uden politikerevner. Førstemin. 1829-30, forsøgte statskup juni 1830; hovedansvar for Julirevolutionen. Fængslet 1830-36.

'poliklinik (*poli-* + *klinik*), klinik, hvor ubemidlede kan få gratis lægebehandling.

polio- (gr. *polios* grå), grå-.

poliomye'litis a'cuta (*polio-* + *myelitis*), børnelammelse.

'polis (gr.), opr. borg, senere by, til sidst bystat, d. v. s. en stat med en by som midtpunkt, den mest udbredte statsform i det antikke Grækenland.

po'listk (af *politisk*), snedig, underfundig.

po'litbureau (fork. f. russ. *polititjeskoje bjuro*), vigtigste udvalg f. Sovj.s kommunist. partis centralkomite, i alm. omkr. 10 medl. Planlægger partiets politik. Dets formand er siden 1924 Stalin.

Politis [po'litis], *N.*, gr. f. *Politis*, *N.*

politesses [-'tæse] (fr.), høflighed.

politi' (af *polis*), den samfundsmyndighed, der fører det direkte opsyn med lovenes overholdelse og foretager den fornødne efterforskning af begåede lovovertrædelser. I Danmark var politivæsenet indtil 1938 delt ml. staten og kommunerne. I. 4, 1938 indførtes et enhedspolit, ansat af staten. Øverste politimyndighed er justitsmin., der udøver sine beføjelser gnm. rigspoliti-chefen og politimestrene (i Kbh. politidirektøren). Rigspolitiet omfatter dets ordenspolitiet, hvis opgave det er at opretholde ro og orden i h. t. lovgivn., politi-vedtægterne o. a. bestemmelser, dets kriminalpolitiet, der efterforsker begåede forbrydelser.

Politiefterretninger, *Danske*, et af rigspolitiet udgivet blad, bl. a. indeholdende efterlysninger af forbydere, samt Kosterbladet.

Politietts Idrætsforening (fork PI), Kbh., stiftet 1920. Dyrker boksning, håndbold og atletik. Mange danmarksmesterskaber. 1948: 1466 aktive og 286 passive medl.

poli'tifiska'l, politiembedsmand i Kbh. i 18. årh., underordnet politimesteren.

politiforsøelse, mindre lovovertrædelse; afgøres af politiet.

politiforskrifter, de fra øvrigheden udgæede forskrifter ang. forhold af højst forsk. natur, som samfundslivet medfører, f. eks. om færdsel, sundhedsvæsen og brandvæsen.

Politigården i Kbh. (1919-24), påbegyndt af prof. Hack Kampmann (d. 1920), fuldført af sønnen H. J. K. s. m. Aage Rafn, Holger Jacobsen og Anton Frederiksen. Udadtal er bygn. ganske enkel, men mod gårdene og i det indre præges den af en raffineret klassicisme. (III.).

polithunde, hunde til anv. i politiets tjeneste ved patruljering, bevogtning, afspærring og eftersøgning. Som **p** anv. oftest schæferhunde, endv. også rottweiler, dobermann pinscher, riesenschnauzer m. fl. **p** gennemgår speciel afretning. Det skelnes mellem politiets aktive tjenestehunde (i Danmark ca. 225) og **p** hos civile førere (i Danmark ca. 1000). De sidstnævnte uddannes ved 43 lokale **p**-foreninger, der står under ledelse af Landsforeningen for Politihundesagen i Danmark.

poli'tik (af *polis*), 1) fællesanliggende, hvad der angår styrelsen af byens el. statens anliggender. - 2) de forholdsregler, hvorved man søger at nå bestemte mål (særl. om personer og partier i offentl. anligg.), samt læren herom (f. eks. retspolitik, mods. retsvidenskab); **p**olitiker, den, der beskæftiger sig aktivt med **p**.

politikammer, ældre betegn. for den bygning, hvor stedets politimyndighed har til huse.

politikasse, en kasse i hver politikreds uden for Kbh. til hvilke bl. a. visse boder indbetales. Anv. bl. a. til betaling af visse udgifter i forb. m. politivæsenet.

Politiken, da. dagblad (radikalt), Kbh., grl. 1884. V. Hørup red. til 1901, E. Brandes 1901-05, H. Cavling 1905-27, O. Rode 1927-33, V. Koppel 1933-38, derefter N. Hasager. Oplag 1948: 173 000, søndage 295 000. - Politikens Forlag, grl. 1933, udg. hovedsagelig praktiske håndbøger og populærvidenskab.

politikommissær, i Danmark en overordnet polititjenestemand, der i Kbh. står i spidsen for en af de kredse, hvori byen er inddelt i politimæssig henseende.

politimester, i Danmark er (bortset fra Kbh.) inddelt i 71 politikredse; i spidsen for hver af disse står en **p**, der har den selvstændige ledelse af kredsens politi og ansvar for dets arbejde. Han rejser tiltale i sæk, politisager, udfører inden for udskrivningsvæsenet de lægdsforstanderen påhvillende forretninger, opkræver visse offentl. afgifter m. m.

politiret, 1) læren om politi og politiforskrifter; 2) domstol, der dømmer i politisager.

politiråd, lf. retspejleloven skal der i hver politikreds oprettes et **p** med politimesteren som formand (i Kbh. politidir.). I rådet sidder repr. for de kommunale myndigheder og polititjenestemænd. **p** kan fremsætte forslag vedr. kredsens politiforhold og tjenestens udførelse.

Po'litis, *Nikolaos* (1872-1942), gr. diplomat og folkeretsekspt. Prof. i Frankrig 1898-1914, udenrigsmin. 1916-20 og 22, min. i Paris 1924-25 og 1927-40.

politisager, sager, i hvilke politimesteren rejser påtale, især sager, hvor straffen ikke kan overstige bøde el. hæfte, for så vidt ikke påtalen i sådanne sager udtrykkelig er henlagt til andre.

politiske forbrydelser, 1) forbrydelser mod staten som politisk samfund (statsforbrydelser); 2) forbrydelser, der begås af politiske bevæggrunde.

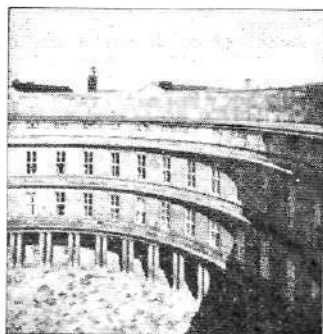
politiske rettigheder, valgret og valgbarhed til polit. forsamlinger i stat og kommune og til dels også adgang til statens embeder; i reglen forbeholdt statens egne borgere.

politisk geografi, den gren af antropogeografien, der behandler stats- og samfundsudviklingen og disses afhængighed af geogr. faktorer.

politiskilt, mærke, hvormed en politimand kan legitimere sig som sådan.

politisk økonomi, d. s. s. nationaløkonomi.

politistat, statsordning, under hvilken borgerne må finde sig i alle indgreb fra regeringens side, navnlig i dets personlige frihed, uden adgang til beskyttelse ved domstole, der er uafh. af regeringen.

Politigården. Den indre gård.

polititilhold, et af politiet meddelt pålæg, hvis overtrædelse medfører straffansvar. Kan kun meddeles, hvor der i lovgivningen, f. eks. m. h. t. betjenes og løsgængeres pligt til at give oplysning, med visse mellemrum om opholdssted el. næringsvej, findes særlig hjemmel herfor.

politivedtægt, samling af politiforskrifter. I hver købstad skal der findes en p, på landet kan der udstedes en sådan, når amtsrådet fremsætter indstilling herom.

polit'bruk [pa-] (fork. f. russ. *pol'ititsjeskij rukovo'ditel*: politisk vejleder), især uden for Sovj. anv. betegn. for politisk kommissær.

poli'tu'r (lat. *politura* afpuddning), opløsning af shellak i sprit til polering af møbler. **p** betegner også den opnåede glans og i overført betydning dannet, belevet væsen.

Poliziano [-tsi'ano], *Angelo* (1454-94), ital. lærd, prof. i Firenze 1480. Renæssancens fineste teatrkritiker. Ven af Lorenzo de' Medici. Hans tragedie *Orfeo* (1472) er det første verdslige ital. kunstdrama.

pol'je (serb: slette), større lavning i karstegne, oftest dannet ved nedskyning som karstfænomener og med underjordisk afløb for tilstrømmende småfloder. P. gr. af nedskylling løs jord er p meget frugtbar. De lavest liggende p er imidlertid udyrkelige p. gr. af periodiske oversvømmelser.

polka (tsech., egl: polsk kvinde), runddans i 2/4 takt, stammer opr. fra Böhmen, i det 19. årh. vid udbredelse og populær selskabsdans, indtil den fortrængtes af den mod. dans.

polkerne, den del af magnetpolen på en elektr. maskine el. lign., hvorom magnetspolen er anbragt (jfr. elektromagnet).

Pollajuolo [polai'wolo], *Antonio* (1429 (33)-98), ital. billedhugger, maler og guldsmed. Har udført *bronzegravmalerne over paverne Sixtus 4. og Innocens 8.* i Peterskirken i Rom, og i Firenze gruppen *Hercules og Antaus* og et sølvrelief med *Johannes den Døbers fødsel* (i domkirke-museet).

pollakis(su'ri) (gr. *pollakis* ofte + *-uri*), hyppig vandladning.

pollegeme d. s. s. centrosom.

poll'en (lat: fint mel), *bot.*, støvkorn.

pollenanalyse (*pollen* + *analyse*), undersøgelse af tørvs o. a. kvartær jordlags indhold af blomsterpollen (pollen). Disse, navnlig træernes pollen, leverer et udmærket statistisk materiale til belysning af vegetationens veksten, og der er gennem p opnået en fin zoneinddeling af sen- og postglacial tid. **p** har endv. vist sig til stor nytte ved datering af arkeologiske fund (især moselundne oldsager og bopladslag).

Poll'op'a's, termohærdnede formstof af urinstof-formaldehydtypen, fremkommer dels i glasklar masse, dels som pressepulver og kan farves; anv. til dåser, lampkøpler, servicestel osv.

pollution (lat: besudling), en uvilkarlig udtømmelse af sæd uden for samlejet, sæd, under søvnen. **p** er et fuldkommen normalt fænomener, der næppe spiller nogen svækkende rolle. Alm. kræver **p** ikke nogen behandling.

Pollux, 1) lat. navn for den ene af de to dioskurer; 2) stjernen β i stjernebilledet Tvillingerne.

pollux (efter *Pollux* den ene af dioskurerne), cæsiumaluminiumsilikat, farveløst sjældent mineral bestående af analcim. Findes s. m. kastor (petalit) i hulrum i granit på Elba. Brudt som cæsiummalm i S-Dakota, Maine; nylig fundet i store masser i Varuråks i Sv. og ved Okongava ved Karibib, SV-Afr.

polo (tibetansk *pu'lu*), et fra Orienten stammende boldspil af struktur som hockey, spilles til hest med lille bold, der drives frem af langskaffede køller. Banen er en stor græsbane. Der spilles 6 x 10 min. med 3 min. pause ml. hver omgang. Hvert hold har 4 spillere, og tempoet er så hårdt, at hver spiller må have flere heste.

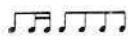
Polo [p'olo], *Marco* (ca. 1254 - ca. 1324), venetianer, som fra 1269 gennemrejste

Asien, opholdt sig 17 år hos Kublai Khan, kinesisk embedsmand, hjemvendt via Persien ca. 1295. Dikterede under senere fængenskab erindringer om sine rejser, betydningsfulde som hovedkilde til middelalderens viden om Østasien.

Polonia resti'tuta (lat: det genoprettede Polen), navnet på en polsk orden, stiftet 1921. 5 klasser.

pol'o'nium, radioaktivt grundstof, kem. tegn Po, atomnr. 84, atomvægt 210, opdaget 1898 af Mme. Curie og opkaldt efter hendes fødeland Polen. **p** er det sidste radioaktive led i radiumfamilien, idet det omdannes under α -stråleudsendelse med halveringstiden 140 døgn til bly.

pol'o'næse (fr. *polonaise* polsk), opr. po. nat. dans i $\frac{3}{4}$ takt med rytmen:

Anvendtes navnlig ca. 1750-1850 meget i kunstmusikken (Mozart, Beethoven, Kuhlau, Weber, Chopin).

polostof, bomuldstoff i javabinding. **pol'reagenspapir**, filterpapir, der har været gennemvædet med en opløsning af natriumklorid tilsat lidt fenolfalein. Ved passage af elektr. strøm vil natriumionerne vandre til den negative pol, hvorfor opløsningen her bliver mere basisk og fenolfaleinen rød.

pol'ska, sv. folkedans i 3-delt takt (stammer opr. fra Polen), som regel i mol.

pol'sk bank el. *russisk bank* el. *stopkabale*, et 2-mandspil, der spilles med 2 spil kort.

Polske Korridor, ty. betegn. for området ml. Pommern og Wisla, som 1919 uden afstemning afstod til Polen. Omtrent lig tidl. preuss. provins *Westpreussen*; i middelalderen under ty. orden, 1446-1772 po. Efter 1919 vojvodiet *Pomorze*, med godt 80 % polakker. Afståelsen af **P** var det for Tyskl. mest uantagelige punkt i Versaillesfreden; for Polen var det et livs-spørgsmål at have adgang til Østersøen. 1939-45 indlemmet i Tyskl.

Polske Legion, po. korps, der under 2. Verdenskrig deltog i kampen på Vestmagnetens side efter Polens underkuelse 1939; vendte sig skarpt mod Sovj., afsløg for en del at vende tilbage til Polen efter krigen ophør. 1946 i Engl. omdannet til po. »Resettlement Corps», efter at **P**'s eksistens havde bidraget til eng.-sovj. modsætn. Betegnelsen **P** anvendtes også tidligere om polske styrker, der kæmpede i andre lande.

pol'ske tronfølgekrig 1733-35, førtes ml. Frankrig-Spanien, der støttede Stanislaw Leszczyński's tronkrav, og Østr.-Rusl., der støttede den 1733 afdøde konges August 2's søn, Frederik August af Sachsen. Ved freden i Wien 1735 fik sidstnævnte Polen (som August 3.), mens Stanislaw blev hertug af Lorraine. Hertug Frans Stephan af Lorraine, siden g. m. Marie Theresia af Østr., fik løfte på Toscana; Østr. afstod Neapel og Sicilien til de sp. bourboner.

pol'sk kunst udfolder sig i middelalderen særlig i de sydlige egne omkr. Kraków, hvor påvirkninger fra V, S og Ø mødes, idet dog de østl. strømninger især gør sig gældende i den folkelige kunst. I nyere tid er østr. og ital. indflydelse dominerende, mens 19. årh.s romantiske historiemaleri er fr. påvirket. Den mod. po. kunst udviser ikke særlig karakteristiske træk, men følger stort set den eur. hovedstrøm.

pol'sk litteratur trådte sent frem. Middelalderen var næsten helt behersket af lat. sprog og klassiske idealer. Humanismen fortsatte i samme spor, men i 16. årh. beg. polsk at gøre sig gældende som ligeberettiget og sejrende lidl. sprog. Mikolaj Rey skaber grundlaget for po. prosa, og med Jan Kochanowski's fine lyrik bryder Renæssancen frem. Det 16. årh. var en polit. og rel. brydningstid. Derefter glider litt. ind i et roligere leje; jesuitismens og barokkens tidsalder begynder. Allerede Sarbievskis litt. teorier tendere stærkt i denne retning, men til fuld udfoldelse kom barokken med Klono-wicz (1545-1602), Potocki, Kochowski og

Andrzej Morszyn, I beg. af 18. årh. bryder en ny tid frem med den po. klassicisme, som står helt i den fr. ånds tegn. Efter at Konarski's pædagogiske reformer havde banet vejen for det fr. dannelsesideal, satte en plejade af begavede komedieforfattere, satirikere, epigrammatikere og elegikere deres brogede præg på tiden. Klassicismen beherskede også efter polens deling åndslivet, men snart blandede sig de første sentimentale toner ind i den litt. melodi, og den »ukrainske» skole heredte bevist jordbunden for romantismen. Denne bevægelses store navn var lyrikeren og epikeren Adam Mickiewicz; ved siden af ham står Juliusz Slowacki og Zygmunt Krasiński som de førende. Romantikken mandede ud i en konservativ hist. romankunst, der stod i pagt med tidens positivistiske filosofi. Den borgerlige prosaroman kom i forgrunden og banede vejen for Henryk Sienkiewicz. Omkr. årh.skyt rykkede Det Unge Polen frem med nye kunstneriske paroler. Højt over denne enige front hævede sig Zeromski med sin mesterlige sprogkunst og Reymont med sin poet. naturalisme. Efter 1. Verdenskrig blomstrede lyrikken op, næret af fr. og russ. indflydelse, men også de andre litt. gener, fremfor alt romanen, rykkede frem på bred front. 2. Verdenskrig satte et punktum for denne frugtbare udvikling.

pol'sko, den del af magnetpolen på en elektr. maskine el. lign., hvorfra hovedfeltet forlader polen.

pol'sk sprog, sprog tilhørende den vestslav. gruppe og inddelt i 4 dialekter (storpolsk, lillepolsk, slesisk og masurisk). Karakteriseret ved talrige vokalalternationer (o/ó, e/ą, ie/io, ie/ia), konsonantal-ternationer af gl. oprindelse (t/c, d/dz, k/c, g/dz, ch/s, k/cz, g/z, ch/sz) og et meget fremskredet mouilleringsystem (s/ś, z/ż, c/ć, t/ć, d/dź, n/n̄, l/l̄, r/rz), hvilket giver sproget et ejendommeligt grafisk udseende. Akcenten er fast på ordens næstsidste stavelse. I verbalsystemet spiller aspektet en stor rolle. - Udbredelse: **p** taltes 1939 i Polen af $\frac{2}{3}$ af befolkningen (ca. 24 mill.), udenfor Polen af 3-5 mill.

pol'spænding, d. s. s. klemspænding.

pol't, ungsvin på 30-60 kg lev. vægt.

Pol'tava [p'at-], by i S-Ukraine, ØSO f. Kijev; 130 000 indb. (1939). Jernbaneknudepunkt i frugtbart landbrugsområde; industri. I slaget ved **P** 1709 sejrede Peter d. St. over Karl 12. Besat af tyskerne 19. 9. 1941-23. 9. 1943.

polterabend (ty. *polter* larm i *abend* aften), fest i brudgommens hjem aftenen før brylluppet.

poly- (gr. *polys* megen), fler-, manges-, megen.

polyamider (*poly-* + *amid*), højmolekylære stoffer dannet ved kondensasjon af f. eks. dikarbonyler med diaminer. Mange formstoffer, bl. a. nylon, er **p**.

polyan'dri' (*poly-* + gr. *anēr* mand), lovlig anerkendt ægteskabelig forb. ml. en kvinde og fl. mænd; forekommer i fa, lidet civiliserede samfund (f. eks. Tibet).

polyar'thritis (*poly-* + gr. *arthron* led + *-itis*), betændelse i fl. led samtidig; **p** rheu'matica, gigtfeber.

Polybios (2. årh. f. Kr.), gr. historiker. Førtes 167 til Rom som gidsel, blev optaget i Scipios kreds og skrev om Roms ekspansion 264-144 i 40 bøger, hvoraf kun 1-5 er fuldstændigt bevaret.

poly'blaster (*poly-* + *blast*), samlebetegn. for enkerkede vandceller i betændelsesvæv.

polychæter [-'kæ-] (*poly-* + gr. *chaite* hår), d. s. s. børsteorme.

polycy'tæ'mi' [-syt-] (*poly-* + *cyt-* + *-æmi*) el. *polyglobuli*, forøgelse af antallet af røde blodlegemer i blodet. **p** kan skyldes, at blodets plasmamængde er nedsat, el. **p** kan optræde som en selvstændig sygdom.

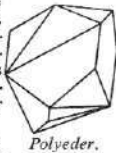
polydakty'li' (*poly-* + gr. *daktylos* finger), medfødt misdannelse: overtallige fingre el. tæer.

Polydeukes [-'döu-], gr. navn for den ene af de to dioskurer.

polydip'si' (*poly-* + *-dipsi*), sygelig tørst ved sukkersyge.

Poly'doros (I. årh. f. Kr.), gr. billedhugger, en af mestrene for Laokoongruppen. **poly'e'der** (*poly-* + gr. *hedra* flade), legeme, begrænset af plane polygoner, sidefladerne. Disse hænger to og to sammen i p-s kanter, og kanterne støder sammen i p-s hjørner. Prismer, pyramider, de platoniske legemer er eksempler på p.

polyembryo'ni' (*poly-* + gr. *embryon* foster), dannelse af fl. kim, embryoner, af eet æg gnm. dennes spaltning. Enæggede tvilling er en form for p. I dyreriget forekommer p som normalt fænomen hos et bæltedyr samt hos visse snylthevse, hvor der af ægget fremkommer et stort antal larver.

poly'e'ner, kulbrinter med mange dobbindinger, såsom karotin.

polyfa'gi' (*poly-* + *gag*), abnormt stor appetit.

Poly'femos, i gr. mytol. den stærkeste af kykloperne, søn af Poseidon. Odysseus overlåstede og blændede P på hans eneste øje midt i panden og slap derved ud af hans hule. Senere sagt fortæller om P-s kærlighed til nymfen Galateia, som elsker hyrden Akis, hvem P dræber.

poly'fo'n (*poly-* + *fon*), mangestemmig; **poly'fo'ni'**, flerstemmighed, hvor de enkelte stemmer har selvstændig karakter; modsat homofoni.

Poly'foto, metode til fot. serieoptagelser. Ved P optages 48 billeder på en 13 x 18 cm plade. P anv. især v. portrætfot.

poly'le'tisk (*poly-* + gr. *fylo* slægt), af magerodet oprindelse; bruges i biol., mods. monofyletisk, om de levende væsners oprindelse.

poly'gam (*poly-* + *gam*), som lever i polygami; anv. i bot. om planter med både tvekkønnede, hanlige og hunlige blomster.

poly'gami' (*poly-* + *gami*), lovlig anerkendt ægteskabelig forb. ml. eet individ af det ene køn og fl. individer af det andet køn; især flerkoneri.

poly'globu'li' (*poly-* + lat. *globulus* lille kugle) el. *polycy'ami*, sygelig forøvelse af de røde blodlegemers antal.

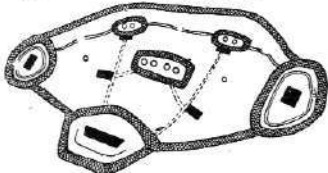
poly'glot (*poly-* + gr. *glotta* tunge, sprog), person der taler mange sprog; p bøger, bøger hvor teksten er trykt parallelt på flere sprog. f. eks. p bibel.

poly'glotbibel (*poly-* + gr. *glotta* sprog), bibeludg. på fl. sprog, hvor teksten er anbragt i parallelle spalter for hvert sprog.

Poly'gno't (gr. *Pol'ygnōtos*) fra *Thasos*, gr. maler, oldtidens største, virksom 470-440 f. Kr., især i Athen; *Trojas Undergang*, *Leukipidernes Rov*; i *Thespiat*: *Odysseus' Friermord*; i *Delphi*: *Trojas Undergang*, *Odysseus i Underverdenen*, alle vægmalerier, men P har også malet tavlebilleder. Hans arbejder kun kendt fra gengivelser i samtidens vasemaleri og fra beskrivelser. If. disse arbejdede P med figurrige grupper, placerede uoverskueligt i fl. planer, ofte i bølget terræn.

poly'gon (*poly-* + *gon*), mangekant. En plan p er begrænset af liniestykker, siderne, der støder sammen i p-s vinkel-spider.

polygo'na'lt rids (af *polygon*), nutidens

Polygonalt rids. Gruppebefæstning fra det 20. årh.

fæstningsrids, hvis grave langskydes fra kaponier på gravbunden.

polygonmåling, metode inden for geodæsi og landmåling, hvor punkterne i terrænet tænkes forbundet med rette linier, der danner en polygon. Ved p måles vinklerne ml. forbindelseslinierne

og længderne af disse. Målingerne udføres med teodolit, hvor kredsen hyppigt er delt i 400', samt med stål-målebånd.

Poly'gonum (gr. *polygonos* frugtbar), bot., pileurt.

poly'gyni' (*poly-* + gr. *gynē* kvinde), lerkoneri; lovlig anerkendt ægteskabelig forb. ml. een mand og fl. kvinder; er, hvor det forekommer, bl. a. hos de fleste naturfolk, faktisk et privilegium for overklassen.

polyha'lit (*poly-* + gr. *hals* salt), K_2SO_4 , $MgSO_4$, $2CaSO_4 \cdot 2H_2O$, triklint, lyst mineral, der forekommer sammen med stensalt (Stassfurt).

poly'histo (*poly-* + gr. *histōr* kender), person der er kyndig i mange videnskaber.

Poly'hymnia (*poly-* + gr. *hymnos* sang), i gr. rel. hymnens og pantomimens muse.

Poly'karpos (d. ca. 155), biskop i Smyrna, personlig discipel af apostlen Johannes; meget indflydelsesrig i Lilleasien, et brev af P er bevaret; hans martyrakt er en af de interessanteste.

Poly'kleitos (da. *Poly'kle't*) fra *Argos*, gr. billedhugger, virksom ca. 455-420 f. Kr. Af hans værker, mest bronzestatuer af atleter, er adskillige bevaret i rom. marmorkopier, bl. a. *Diskofofos* (diskosbæreren), *Doryforos* (spydbæreren), *Diadumenos* (atlet, der binder sejrslænet om panden), *amazone* til Artemistemplet i Efesos. P gnm. førte bruddet med den strenge frontalitet og indførte den vorskudte ligevægt, hvorved legemets vægt lagdes på figs. ene ben i et om naturligt gang mindende stillingsmotiv. P skal have forfattet et skrift *Kanon* om den ideale mandfigur. (Ill. se tavlen Antik Billedhuggerkunst).

Poly'kleitos den yngre (4. årh. f. Kr.), gr. billedhugger og arkitekt, byggede rundtemplet og teatret i *Epidaurus*.

polykondensation, sædv. anv. betegn. for kondensationspolymerisation.

Poly'krates (gr. *Poly'kratēs*) (d. 532 f. Kr.), tyrann på Samos, som han gjorde til bet. somagt; beskyttede kunst og litt.; dræbt af perserne. For ikke at vække gudernes misundelse kastede P, if. sagnet, sin kostbare ring i vandet, men den fandtes kort tid efter i en fisks bug. Hans ven, ægypterkongen Amasis, opsigede ham da sit venskab, fordi han så, at guderne ønskede P-s undergang.

poly'kro'm (*poly-* + *krom*), mangelarvet; modsat monokrom; polykro'm'i', farvelægning i mange farver, f. eks. i antik skulptur og arkitektur.

poly'me're (*poly-* + *mer*) kaldes 1) i biol. egenskaber, der i deres arvegang bestemmes af fl. ensvirkende gener; 2) i kem. forbindelser, der har samme procentiske sammensætning, men forsk. molekylvægt; f. eks. er acetylen, C_2H_2 , og benzol, C_6H_6 , p. - Tilsvarende subst: *polyme'ri'*.

polymerisation, kem. proces, ved hvilken et vist antal ens molekyler (grundmolekyler, monomere) ved gensidig reaktion opbygger et større molekyle (en dimer, trimer, polymer, højpolymer, superpolymer forbindelse) med samme procentisk sammensætning som den monomere. Man sondrer ml. additions p, der er betinget af, at de monomere indeholder dobbeltbindinger, og kondensations p (polykondensation), hvor de monomere forener sig under fraspaltning af lavmolekylære forb. såsom vand, ammoniak, svovlbrinte osv. I teknikken spiller stoffer med en sådan opbygning en stor rolle, f. eks. kautsjuk, bomuld (cellulose), æggehvide og de syntetisk fremst. formstoffer (s. d.).

poly'mety'le'ner, betegn. for mættede kulbrinter, der er opbyggede som ringe af metylengrupper, f. eks. cykloheksan C_6H_{12} . Til de højere led i denne række hører bl. a. lugtstoffet i moskus.

poly'mor'fi' (*poly-* + *morfi*), 1) kem., evnen hos et stof til at kunne krystallisere i fl. forsk. krystalformer; 2) biol., d. s. s. polymorfisme.

poly'mor'fisme (*poly-* + *morfi*) el. *poly'mor'fi'*, biol., det forhold, at samme art forekommer i fl. forsk. former, f. eks.

arbejder, droner og dronninger hos honningbien.

Poly'neikes, gr. sagnhelt, søn af Oidipus. P og broderen Eteokles stredes om herredømmet i Theben efter faderens død (syv mod Theben) og faldt i kamp mod hinanden.

Poly'ne'sien (*poly-* + gr. *nēsos* ø), de mange grupper af småøer i Stillehavet, Ø f. Melanesien og Mikronesien. Tonga-øerne ligger på Austr.s fastlandsskrænt, de øvrige er oceaniske. Hawaii har dog haft forb. med Amer. Alle øer er meget små, vulkanske el. koralløer.

poly'ne'siere, indfødte i Polynesien, tilhører den europide racegruppe; karakteristisk er ret lys hudfarve, sort, lokket hår, brune øjne, kortskallethed, kraftig skægvekst; sproget tilhører den malayo-polynesiske sprog. Agerbrug er hovederhverv (taro, yams, batat, kokos, brødfrugt), pottemageri ukendt undt. på Paskøen. Dragt (lændeklæde) af barkot og bast. p er kendt som dristige søfarere, hvis kanoer har befaret vide strækninger af Stillehavet; ved disses hjælp er også indvandringen sket, formodentlig fra Indonesien.

poly'ne'siske sprog, gruppe af de malayo-polynesiske sprog.

poly'neu'ritis (*poly-* + gr. *neuron* nerve + *-itis*), form for nervebetændelse.

poly'nomium (*poly-* + gr. *nomos* regel), flerleddet størrelse. Ved et p i een (fl.) variabel forstås en sum af led, hvor hvert led er et produkt af et givet tal og en potens af den variable (potenser af de variable). Et p kaldes også en hel rational funktion. Ved graden af et p i en variabel forstås eksponenten i den højeste potens, hvori den variable forekommer. For at bestemme graden af et p i fl. variable adderes i hvert enkelt led potensekponenterne for de variable; den største af disse summer er p-s grad.

poly'opi' (*poly-* + *-opi*), symptom ved øjensygdomme; viser sig ved at en enkelt genstand ses som 3 el. flere.

poly'yp (*poly-* + gr. *pūs* fod), 1) zool., tidl. anv. betegn. for forsk. i vandet levende stråleformede dyr med fangarme el. lign. vedhæng (goplernes fastsiddende stadier, søstjerner osv.), nu d. s. s. polyypdyr; 2) med., stillet svulst.

poly'ypdyr (*Coelente'rata*), række af hvirvelløse dyr. Består kun af to cellelag, der omgiver en tarmhule; gat mangler. Imellem de to cellelag kan der være udviklet et veludviklet gelélag. p har ofte udviklet nålceller. Løvrigt findes muskel-, kirtel-, nerve- og sansceller. Adsk. p udsonder et skelet af kalk. Forplanter sig dels konnet, dels ved knopspydning. Generationsskifte forekommer. Med få undt. forekommer alle p i havet. Hertil gøder, koraller og ribbegojer.

poly'pep'tider (*poly-* + *peptider*), kondensationsprodukt af fl. molekyler aminosyre. Jfr. peptider.

poly'pper (*poly-* + gr. *pūs* fod), populære betegn. for adenoide vegetationer.

Poly'perchon [-kon], makedonsk rigsførstader 319-16 f. Kr., fordrevet af Kassander.

poly'plo'id (*poly-* + *-plo'id*) kaldes en planteart, hvor kromosomtallet er større end det normale for vedk. art.

Poly'pterus (*poly-* + gr. *ptērōn* vinge), d. s. s. bikir.

poly'ryt'mik, mus., samtidig anv. af fl. af hinanden uafhængige rytmer.

'polysakkar'i'd (*poly-* + *sakkarid*), kulhydrat af formelen $(C_6H_{10}O_5)_n$, hvor størrelsen af n varierer. Til p hører stivelse og cellulose (n for sidstnævnte = ca. 2000).

poly'sper'mi' (*poly-* + gr. *spērma* sæd), overbefrugtning, indtrængen af fl. end een sædcelle i ægget ved befrugtningen. Må ikke forveksles med polyembryoni.

'polysul'fider dannes, når svovl opløses i en sulfidopløsning. p-opløsningen indeholder ionerne S_2^{2-} - til S_8^{2-} .

'polysyllog'isme, række sammenkædede syllogismer, endende i en enkelt konklusion.

poly'syndeton el. *polysyn'dese* (gr. *polysyndetos* mangelfod forbundet), retorisk

og poet. figur, bestående i påfaldende rigelig brug af sideordningsbindeord (navnlige »også«) ml. leddene i en opremsning; mods. asyndeton.

polysyntetiske sprog (*poly-* + gr. *synthēnai* sammenstille), d. s. s. inkorporerende sprog.

polyteisme (*poly-* + gr. *theos* gud), dyrkelsen af mange guder, mods. monotheisme; distinktionen er nu rel.-hist. ude af brug.

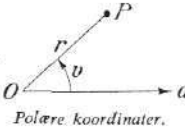
polyteknikum (*poly-* + gr. *technē* kunst), opr. teknisk højskole med videnskabelig undervisning; således endnu i Danmark; på de fleste andre sprog dog nu betegn. for en anstalt af noget lavere rang.

Polytekniske Lærestanst., Den, Danmarks Tekniske Højskole, højere lærestanst. i Kbh. til udd. af civilingeniører, grl. 1829. Fik egen bygning 1890, udvidet 1929 og fig. år. 4 studie-rænger: maskin-, elektro-, bygnings- og kemingeniører. Studietid ca. 4½ år. 1916 indførtes den tekn. doktorgrad, 1. 1. 1949: 54 lærere, deraf 40 prof., 3 docenter og 11 lektorer; 2060 studenter.

polytonalitet (*poly-* + *tone*), samtidig anv. af fl. tonearter.

polyuri (*poly-* + *-uri*), udtømmelse af for rigelig mængde urin i døgnst.

polære koordinater (af *pol*). Når der i planen er givet et punkt *O* og en fra *O* udgående halvlinje *a*, kan beliggenheden af et vilkårligt punkt *P* i planen bestemmes ved afstanden *r* fra *O* til *P* og vinklen *v* fra *a* til linestykket *OP*. Man kalder da *r* og *v* for *p* for punktet *P*.

Polære koordinater.

Pomaceæ [-sæ], bot., kernefrugtfamilien. **pomade** (fr. *pommade*, af lat. *pomum* æble), blød salve, oftest til kosmetisk brug. Opr. fremst. af svinefedt og æbler; nu især af rensede og parfumerede faste fedtstoffer, der ikke let bliver harske.

Pombal [pomb'al], *Sebastião*, markis af (1699-1782), portug. politiker. 1750-77 ledende minister; opløst enevælde, yderst hårdhændet. Genopbyggede Lisboa efter jordskælv 1755, fordrev jesuiterne 1759.

pomeranjan, ganske lille spidshund, vist opr. ital.

pomeran'sk (nylat. *Pomum aurantium* guldblæbe), frugten af et til slægten *Citrus* hørende træ (*Citrus aurantium* subsp. *amara*); træet menes at være vildtvoksende i Himalayaegnen. Frugten ligner appelsin. Den aromatiske skal og frugtkød bruges til orangemarmelade. Af skallen fremstilles likøressens, f. eks. til *curaçao*.

pomeransblomstolie, vellugtende olie af orangebloomster.

pomeransfugl (*Cha'radrius mori'nellus*), lille, højnordisk brokflugt; navn efter farven; træffes på træk i Jylland.

pomeransolie, let bitter olie, presset af skallen af bitre, umodne oranger. Anv. bl. a. som smagskorrigens.

po'merium (*post* + lat. *moerum* bag muren), det gl. Roms juridiske bygrænse.

Pommard [pø'ma:ri], en bourgogne-vin fra *P* i Ø-Frankr.

Pommer, *Erich* (f. 1889), ty. filmproducent. Kom til filmen 1908 og virkede 1922-33 som leder af Ufas filmproduktion. Efter nazismens magtovertagelse beskæftiget som producent i Engl. og Amer.

Pomme'rellen, ty. navn på Pomerze.

Pommern, til 1945 preuss. provins på begge sider af Oder. - *Historie*. P er et gl. vendisk fyrstedømme, kristnet og gradvis forstøvet fra 12. årh. Efter den gl. hertugslægts udøden 1637 tilfaldt Forpommern, Stettin og Odermündingen 1648 Sverige, mens resten af Bagpommern gik til Brandenburg. 1720 vandt Preussen det østl. Forpommern til Peene, resten 1815. Efter russ. erobring febr.-marts 1945 kom Bagpommern (til Oder, m. Stettin) under polsk admin. (Pomerze); Forpommern blev del af Mecklenburg-Vorpommern.

Pommersches Haff ['pomar'fas 'haf], andet navn på Stettiner Haff.

pommersk fyr, fyrreræ, der stammer fra Polen og Schlesien; *p* er harpiksrigt og varigt, fås i store dimensioner og bruges til vand- og brobygning, jernbanesveller og langt husbygningstrømmer.

pommes frites [pøm'frit] (fr: stegte kartofler), tynde, fedtkogte kartoffelskiver, »franske kartofler«.

pommes sautées [pøm so'te] (fr.), kogte, smørbrunede kartoffelskiver.

pommes soufflées [pøm su'flø] (fr.), fedtkogte, opblærede kartoffelskiver el. -stænger.

pomo- (lat. *pomum* træfrugt), træfrugt, især æble.

pomolo'gi (*pomo-* + *-logi*), læren om træ- og buskfrugt. *p* i snævrere bet., systematisk *p*, er læren om de dyrkede sorter af frugttræer og frugtbuske.

Pomona (lat. *pomum* træfrugt), i rom. rel. gudinde for have dyrkning, frugtavl.

Pomona [pø'mouna] (po: Vestpommern), den største af Orkney Æerne.

Pomorze [pø'morze], ty. *Pomme'rellen*, po. admin. område omtr. svarende til den tidl. Po. Korridor; *P* Zachodnie [za'pødnjæ] (po: Vestpommern), po. provins med hovedstaden *Szczecin*.

Pomotou, fr. stavemåde for Paumotu.

pomp (gr. *pompē* optog), ydre, iøjnefaldende pragt; *pomp*'ø's, storslået, prægtig.

pompadour [pø'pa'du:r], fin damepose af silke, opkaldt efter Ludvig 15.s elskerinde Madame *P*.

Pompadour [pø'pa'du:r], *Jeanne Antoinette Poisson*, Marquise de (1721-64), Ludvig 15.s elskerinde. Havde det meste af magten i Frankrig efter 1745; fremmede kunst og litteratur; mod jesuiterne; bevarede L. 15.s gunst til sin død, selv om kærlighedsforholdet ophørte. (Portræt).

Pompadour-rødt, en i Sévres 1757 opfundet farve »rose de Pompadour«, der som dekorationsfarve dominerede sévresporcelænet i dets ældste periode.

pomp'eja'nsk stil, stilen i vægmalerier fra det gamle Pompeji, hidrørende fra ca. 4 perioder inden for ca. 200 år indtil Pompejis ødelæggelse; rig ornamentik omfattende figur-, arkit-, genre- og landskabsmotive.

Pomp'ejji, ital. *Pompeii*, oldtidsby i Campanien, 20 km SØ f. Napoli v. foden af Vesuv. Grl. af samnitter, i 6.-5. årh. f. Kr. under etruskerne, 290 f. Kr. under romerne, 80 f. Kr. rom. militærkoloni. 63 e. Kr. ramt af jordskælv, 79 begravet

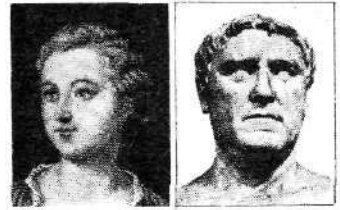

Vægmaleri fra Casa dei Vetti, Pompeji.

v. Vesuvus udbrud. Udgravninger beg. i 18. årh. Over halvdel af byen nu frilagt. P var en udpræget handels- og industriby m. ca. 15 000 indb., om-

Artium, tablinum og peristyl i Casa dei Capiteilli figurati, Pompeji.

Mme. de Pompadour. Pompejus.

givet af fæstningsmur m. porte. De offentlige bygninger ligger omkring de to torve: Forum civile (m. kommunale kontorer, basilikaen, Apollon-templet, Jupiter-templet, slagtehus o. a.) og Forum triangulare (m. dorisk tempel fra 6.-5. årh. f. Kr.), i hvis nærhed der findes to teatre, gladiatorkaserner, Isis-tempel o. a. Hovedinteressen knytter sig til privathusene, deres indretning og vægmalerier. De betydeligste bl. disse er fundet i en stor rigmandsvilla (Villa Item el. Villa dei Misteri) v. vejen til Herculaneum.

Pom'pejus, rom. patricierslægt. *Gnaeus P* Strabo, d. 87 f. Kr., udmærkede sig i Forbundsføllekrigen. - *Gnaeus P* Magnus (106-48 f. Kr.) (søn af foreg.), rom. statsmand, sluttede sig 83 til Sulla, slog Carbo på Sicilien, dæmpede Lepidus' oprør 77, Sertorius' 76-72, omstyrede Sulla forfatten, som konsul 70, slog søroverne i Middelhavet 67 og Mithridates 66-63, indgik 60 f. triumvirat m. Crassus og Cæsar og ægtede Cæsars datter Julia, konsul igen 55 og 52, da han forsonede sig med senatspartiet og vendte sig mod Cæsar, mod hvem han 49 kæmpede i borgerkrig, hvor han tabte slaget v. Farsalos og myrdedes i Ægypten på flugten. (Portræt). - Af hans sønner *Gnaeus P* og *Sextus P* faldt *Gnaeus* 45 f. Kr. mod Cæsar ved Munda; *Sextus* besatte derefter Sicilien, hvor han holdt sig, til han 36 blev slået af Agrippa; flygtede til Lilleasien, hvor Antonius dræbte ham.

Pom'pejus-søjlen, gængs, men urrigt betegn. f. rom. monument i Alexandria, rejst af statholderen Postumus ca. 300 e. Kr.

'pompe'lumus (holl.) (*Citrus decu'mana*) hører til citrusfam. Frugterne kan veje indtil 10 kg. Frugtskallen kandiseres (sukat).

pompon [pø'pøn] (fr., af lat. *pompa* pompøse), kugle- el. pæreformet mærke i mil. huc. Den var til pyrd og ved forsk. farve kendetegn for afdelinger m. m.

Pomponazzi ['nat:si], *Pietro* (1462-1524), ital. filosof. Hævdede verdensfornuftens evighed, men bestred individuelle sjæles udødelighed. Determinist og forløber for moderne psyk.

pom'poso (ital.), *mus*, pompøs, statelig.

Ponape ['pø'nape:], største ø bl. Carolinerne; små vulkanøer med fælles voldrev. 892 m h.; 375 km²; ca. 12 000 indb.

Ponce ['pønse], havneby på S-kysten af Puerto Rico; 72 000 indb. (1947).

ponceau [pø'sø] (fr.; valmue), fællesbetegn. for (alt. rode og orange sure udfarvestoffer (azofarvestoffer).

Poncelet [pø'slæ], *Jean Victor* (1788-1867), fr. matematiker og officer. Med værket *Traité des Propriétés Projectives des Figures* (1822) grl. han den projektive geometri.

poncering [pø'se-'i] (fr. *ponce* pimpsten), afslibning m. pimpsten.

Ponchielli [pø'kjel:li], *Amilcare* (1834-86), ital. operakomponist til bl. a. *La Gioconda* (1876). Skrev 1882 *Garibaldi-hymnen*.

poncho ['pöntø] (sp., opr. araukansk), klædningsstykke, et firkanet stk. stof m. hul i midten til hovedet.

pondera'b'lier (lat. *pondus* vægt), vejelige stoffer, materielle genstande, mods. imponderabilitier; *pö'ndö'ra'bel*, vejelig, materiel.

Pondichéry [pø'dije:ri]. 1) fr. koloni på Forchindens Østkyst S f. Madras; 291 km²;

205 000 indb. (1941); fr. fra 1674. 2) Hovedstad i 1); 53 000 indb. (1941).

'pondus (lat.), vægt, eftertryk, myndighed, værdighed.

Pongau ['po:ngau], alpeandskab i Østr. omkr. Enns-dalen.

pongé [pɔ'ʒe] (fr.), silketøj, eur. efterligning af japon.

'Pongo de Manseriche [-'lritʃe], strøm-svævning i Amazonas kildedof Marañón, NØ-Peru; herfra (174 m o. h.) er Amazonas selbbar.

Poniatowski [-'tɔf-], po. adelsfamilie. Stanisław P (1732-98), konge af Polen 1764-95, se Stanisław. - Hans broder søn, Józef Antoni P (1763-1813) kæmpede russerne 1791-95, sluttede sig 1806 til Napoleon, krigsmin. i storhertugdømmet Warszawa, faldt ved Leipzig. Rytterstatue af Thorvaldsen.

pons (lat: bro), anat., hjernebroen. Afsnit af hjernens bageste nederste parti.

Pons (pøns), Lily (f. 1904), fr. operasangerinde (lyrisk sopran). Beg. som varietésangerinde i Paris, senere knyttet til Metropolitan Operaen i New York (siden 1931). Har indspillet film.

Ponsard [pɔ'sar:], François (1814-67), fr. dram. forfatter; fik 1843 succes ved den klass. tragedie *Lucrèce* hos et publikum, der var træt af det romantiske drama.

pons asi'norum (lat: æslernes bro), opr. betegn. for et diagram til udfindelse af en syllogismes mellembegreb, senere for enhver relativt let prøve.

Ponsonby ['pansubi], Arthur A. W. H., (1930) l. Baron of *Shulbrede* (1871-1946), brit. politiker. Fra 1894 i diplomatiet. Pacifist, brød m. det liberale parti v. udbrud af 1. Verdenskrig. I Underhuset 1908-18 (liberal) og 1922-30 (Labour). Understatssek. i udenrigsmin. 1924 (min. MacDonald), hvor P udarbejdede et forslag til aftale m. Sovj. (afvist af Parlamentet), 1931-35 oppositionsleder i Overhuset.

Ponson du Terrail [pɔ'sɔ dyt'e'ra:ʃ], Pierre-Alexis (1829-71), fr. romanforfatter; kendt for sine spændende *Rocamboles-romaner*.

Ponta Delgada [pɔntã dæ'l'gaða], portug. by på São Miguel bl. Azorerne; Azorerens hovedby; 21 000 indb. (1940).

Pont-a-Mousson [pɔ'tamu'sɔ], fr. by ved Mosel; 10 000 indb. (1946). Bet. metal- og maskinindustri.

Pontano, Giovanni (1426-1503), ital. humanist og digter. Stifter af det pontanske akad. i Napoli. Skrev elegier på lat.

Ponte, Lorenzo da, se da Ponte.

Ponte'corvo, ital. by midt ml. Rom og Napoli. Til 1860 pavelig fyrstendømme, 1806-10 under Bernadotte, derefter under Murat. Begge slægter fyrster af P.

'Ponte'Molle (ital.), d. s. s. Milviske bro.

Pontevedra [-'bæðra], by i NV-Span.; 37 000 indb. (1940).

Pontiac ['pɔntiæk], industriby i Michigan, USA, 40 km NV f. Detroit; 67 000 indb. (1940).

Pontiac ['pɔntiæk] (d. 1769), indianerhøvding, franskmændenes forbundsfiende i kolonikrigen 1755-63, søgte siden at samle ottawaerne m. fl. stammer til samtidigt hovedangreb på de eng. forter, men standsees v. belejring af Detroit.

ponticello [-'tʃel:lo] (ital: lille bro), stolen på strygeinstrumenter; sml p betegner, at buen skal føres tæt ved stolen.

'pontifex (lat: pons bro + 'facere gøre), i rom. rel. det ældste navn for præst, hidrørende fra Pons publicus, den ældste bro over Tiberen, hvortil præsterne var embedsmæssigt knyttede; medlem af Roms øverste præsteskab, hvis formand hed p 'maximus, p. maximus var rom. kejserstitel til Diocletian; nu pavetitel.

pontifi'cale (lat. pontifex biskop), liturgisk håndbog, der fastlægger den kat. biskops sakramentale og juridiske funktioner; nuældende p er fra 1888.

pontifi'ca'lmesse (lat. pontifex biskop), messe, der celebreres af en biskop.

pontifi'ka't (lat. pontifex (maximus) paven), 1) paveværdighed; 2) en paves regeringstid.

Pont'inske Mark, tidl. *Pontinske Sumpe*, 750 km² stort ital. kystområde, ca. 70

Clara Pontoppidan.

Erik Pontoppidan.

Henrik Pontoppidan.

Alexander Pope.

km SØ f. Rom; tidl. sumpet og usundt; forgæves afvandringsforsøg af rom. kejserne og paver, siden 1929 drænet, nu stærkt udstykket agerland. Hovedby: Littoria.

Pont'inske Sumpe, tidl. navn for den Pontinske Mark.

Pont'inske Oer, ital. *Isole Pontiane* ['izolepɔntsi'ane], ital. øgruppe i Det Tyrrenske Hav 100 km V f. Napoli; 10 km², deraf Ponzà 7,7 km²; ca. 7000 indb.

'Pont'iske Bjerge, en række bjergkæder i Lilleasien langs Sortehavets S-kyst; højst mod Ø (3400 m). Stejl N-skråning.

Pontius, Paul du Pont, kaldet P (1603-58), flamsk kobberstikker. Elev af L. Vorsterman. Har med fulden teknik udf. stik efter Rubens og van Dycks værker.

Pont Neuf [pɔ'nof] (fr: nybro), ældste af nuvæ. broer over Seinen i Paris (1578-1606), m. Henrik 4.s rytterstatue.

ponto (sp. punto es), i'homme det røde es, når rødt er trumf.

ponton [pɔn'tɔn] (fr., af lat. pons bro), brobåd (jfr. pontonbro).

pontonbro, bro, bestående af en række tætliggende pontoner, hvorpå brobanen hviler. p kan udføres med et svingparti, således at skibe kan passere. p anv. mest militært, men også, hvor der kun er let trafik.

pontonflyvemaskine, søflyvemaskine,

forsynet med et understel påmonteret een el. to pontoner til start og landing på søen.

Pont'oppidan, Clara, f. Rasmussen (f. 1883), da. skuespillerinde. Udd. v. Den Kgl. Ballet; deb. 1901 i skuespil, 1905 til Dagmar-teatret, 1914-17 på Alexandrateatret (nu Allscenen), 1925 til Det Kgl. Teater, hvor hun har udviklet sig til en af de største karakter-skuespillerinder i da. teater (Carolina Mathilde i »En Dag på Hirschholm Slot«, Sølome i Kaj Munks »En Idealist«, titelrollen i Kjeld Abells »Anna Sophie Hedvig«, Magdelone i »Jean de France«, den mod., tragiske moderskikkelse i Sønderbys »En Kvinde er Overflødig« o. m. a.). Udg. 1949 sine erindringer *Ei Liv - Mange Liv*. (Portræt).

Pont'oppidan, Erik, den ældre (1616-78), da. teolog og sprogforsker. Hans *Grammatica Danica* (1668) er den ældste da. gramm. Fra 1673 biskop i Trondhjem.

Pont'oppidan, Erik (1698-1764), da. videnskabsmand og biskop. Efter udenlandsrejser præst på Als 1723-34; hofpræst 1735, biskop i Bergen 1747. P var en receptiv ånd; opr. pietist, efterhånden påvirket af oplysningen. Hans katekismus (1737) blev afgørende for kristendomsundervisningen i Danmark og No. i 18. og til dels 19. årh. Hans salmebog (1740) optog Brorsons salmer. Ydede fremragende samlerværker på hist.s, kirkehist.s, topografiens (Den Danske Atlas 1763-64) og folkløstikkens område (Det danske Sprog Skiebene udi Sønder-Jylland 1745). (Portræt).

Pont'oppidan, Henrik (1814-1901), da. foreningsmand, Købmand i Hamburg

fra 1841, oparbejdede stor forretning i tilknytning til Westenhof, finansierede jysk omsætning m. Hamburg. Ramt af likviditetsvanskeligheder ved krisen 1857, hvilket truede en række da. debitorer alvorligt, hvorfor det i sig selv sunde firma reddedes ved lån fra statskassen og nationalbanken. Ejede fra 1872 Konstantinborg v. Århus, fremtrædende landmand, stortede hedesagen.

Pont'oppidan, Henrik (1857-1943), da. forfatter. Præsteson. Efter realeksamen 1873 polyt. studier i Kbh., afbrudt 1879 under afsluttende eks. Som højskoleleder hos broderen Morten P i N-Sjælland debuterede han 1881 med fortællingsaml. *Stakkede Vinger*; s. å. g. m. en bondepige; skilt 1892 og g. m. embedsmandsdatter. Disse oplevelser spores, stærkt objektivt, i romanen *Det Forjættede Land* (1891-95), bl. de forudgående noveller mærkes især saml. *Landsbybilleder* (1883) og *Fra Hytterne* (1887), væsentlig præget af harme over den jordløse landalmues kår, samt *Skyer* (1890), omhandlende provisorietiden. Som forstudier til *Det Forjættede Land* står *Ishjernen* (1887) og *Natur* (1890). Derimod peger den ironisk stemte eventyrsaml. *Kroniker* (1890) og en række småromaner fra de fig. år. *Den Gamle Adam* (1894), *Nattevagt* (1894), *Højsang* (1896) m. fl., nærmest frem mod romanen *Lykke-Per* (1898-1904), mens nogle småromaner 1905-08 (bl. a. *Borgmester Hoeck* og *Hustru* (1905), *Det Siore Spøgelse* og *Den Kongelige Gæst*) ved deres angststemning forbereder dommedagsromanerne *De Dødes Rige* (1912-16) og *Mands Himmerig* (1927). P.s 3 kæmperomaner opfattes ofte som hist. Damm-skildringer, spændende fra ca. 1875 til ca. 1910: men forh. til de hist. kendsgerninger bliver stedse mere frit. Realisten P med det gennemsigtige normaldansk er en symboldigter med hang til eventyr og myte. Nobelpris 1917 (s. m. K. Gjellerup). (Portræt).

Pont'oppidan, Knud Børge (1853-1916), da. sindssygelæge, overlæge ved Kommunehosp.s 6. afd., reformerede afd. meger. Overlæge v. Århus Sindssygehosp. 1898-1901. Prof. i retsmed. 1901-1914. Hans udmærkede forelæsninger udkom i fl. bind.

Pont'oppidan, Morten (1851-1931), da. præst, grl. 1878 en grundtvigsk højskole (fra 1880 i Jørulunde ved Slangereup); den gik ind 1891, da P brod med den grundtvigiske teori om trosbekendelsen; blev som fremragende skribent talsmand for et folkekærl. syn.

'Pontos (gr: hav), i gr. rel. havet personificeret som guddom.

'Pontos, kongerige på Lilleasiens N-kyst 363-63 f. Kr., derefter rom. provins. P.s mægtigste konge var Mithridates 6.

Pontresina [-'zi:na], kirke i øvre Engadin-dal, Graubündens, Schw., 1800 m o. h.; ca. 1000 indb.

Pontypool [pɔnti'pu:l], by i S-Wales NØ f. Cardiff; 42 000 indb. (1948). Jernværker, fabrikation af blæk.

Pontypridd [pɔnti'pri:ð] (wal. [pɔnti'pri:ð]), eng. by i S-Wales, NV f. Cardiff; 39 000 indb. (1948). Kul- og jernminer. Jernindustri (kæder og kabler).

pony ['pɔni] (eng.), lille hurtig hest, der egnar sig til ridhest for børn og meget let kørsel.

pool [pu:l] (eng., egl: pulje), konkurrencebegrænsende sammenslutning af erhvervsvirksomheder, navnlig gående ud på deling af overskud el. tab.

Poole [pu:l], havneby ved Engl. S-kyst, SV f. Southampton: 80 000 indb. (1948). Eksport af ler til The Potteries.

Poona (eng. [ˈpuːnə, ˈpuːnɑː]), by i prov. Bombay, Hindustan: 258 000 indb. (1941). Jernbanecentrum med alsidig industri. Sæde for Bombays regering i regntiden.

poop [pu:p], søv., eng. ord for hytte.

poop-bro-bak skibe, alm. skibstype med tre opbygninger.

Poopo, Lago [ˈpoːpo], saltsø (2530 km²) i Bolivia's puna, 3694 m. o. h., modtager Rio Desaguadero fra Titicaca-søen og har selv af og til afløb mod SV til saltsumpen Salar de Uyuni.

popcorn [ˈpɒpkɔːn] (eng. *pop (out) smutte* (ud) + *corn* majs), spidskornmajs ristet i ståltrådskurve, hvorved kornene springer op og krænges.

poppe (russ. *pop*), nedsettende betegn. for præst i den ortodokse kirke.

Pope [ˈpəʊp], *Alexander* (1688–1744), eng. digter. Den betydeligste repr. f. 18. årh. klassicisme i Engl. Af hans værker fremhæves de yndefulde naturdigte *Pastorals* (1709), *Essay on Criticism* (1711), en studie efter franskmændene Boileau's æstetiske afhandling »*Art Poétique*», og 1712 det komiske heltedigt *The Rape of the Lock*. P-s indlæg i tidens litt. stridigheder *The Dunciad* (1728) er et hårdt personligt angreb på hans fjender. Endelig det moralske digt *Essay on Man* (1734) og overs. af Iliaden og Odysseen. P-s digtning er udtryk for de klassicistiske idealer, fornuft, harmoni og balance. (Portræt sp. 3597).

Poplar [ˈpɒplə], den fattigste del af East End, London; 75 000 indb. (1948). Store dokker.

poplin [ˈpɒpliːn] (fr. *popeline*), fint, tværribbet, lærredsvævet stof, med fintrådet kæde; skudet er halvt så tæt og oftest af svære garn. Bomulds-p (trikoline) anv. til skjorter, kamgarns-p til damekjoler.

Popocatepetl [-ka'te-], 5452 m h. vulkan i México, 70 km SØ for México City. Kun svag udbrudsvirksomhed i nyere tid.

Popolo d'Italia, Il (ital. Itals folk), ital. dagblad i Milano, fascistens hovedorgan, gr. 1914 af Mussolini; ophørt.

poppel (i *Populus*), alm. anv. navn for asp.

poppelbladbiille (i *Lina populi*), lille bladbiille, skadelig på poppel.

poppelbuk (*Sa'perda car'charitas*), stor træbuk. Larven i poppestammer; skadelig.

poppelsværmer (*Smer'inthus populi*), aftensværmer. Larven på poppel. Ret alm. i Danmark.

Popp-Madsen, Carl (f. 1900), da. jurist. Dr. jur., lektor v. Kbh.s Univ. 1939–45, eksp.sekr. i Justitsmin. 1939–46. Nazist, under besættelsen nøje knyttet t. den ty. ledelse i Danm., K. B. Martinsen, Schalburgkorpset m. m. Højesteretsdom 1947; 12 års fængsel.

Poppo (10 årh.), missionær i Danm.; skal ved jernbyrd have overbevist Harald Blåtand om kristendommens sandhed.

Pop-pæa Sa'bina (d. 65), Neros 2. kejserinde (først g. m. Otho).

Populaire, Le [la pɒpy'lɛr] (fr: den folkelige avis), fr. dagblad, grl. 1917; fra 1920 centralorgan for socialdemokratiet, fra 1921 med L. Blum som polit. red. Nedlagt 1940–44. Oplag 1948: 130 000.

populæres (lat: de folkelige), rom. parti-betegnelse for senatsvældets modstandere i sen. republik.

populærstiller (lat. *popularis* folkelig), fremstille et emne i letfattelig form, d. v. s. ud fra lægmandens forudsætninger. = popularitet, folkeyndest.

populærklage (lat. *popularis* folkelig). At en forbruyder forfølges med en p. betynder, at ethvert medl. af samfundet kan påtale den (mods. de tilf., hvor alene det offentl. el. den forurettede kan rejse sag). Kendes ikke i da. ret. Kendt f. eks. fra Rom og fra Isl. i fristatstiden.

population (lat. *populus* folk), *biol.*, samfund af alm. fremmedbefrugtede individer af forsk. arveindhold.

populationsgenetik omhandler mods. den alm. individualsgenetik de arvelige egenskabers fordeling og de tilsv. geners (allelers) hyppigheder i et samfund (be-

folkning, race). Det kan f. eks. nævnes, at genet for en given recessiv egenskab oftest er mange gange hyppigere, end selve egenskabens hyppighed lader ane. Er denne at finde hos 1% af befolkningen, vil 18% af dens individer bære genet i enkelt dosis. Egenskaber sjældnere end 1/5000 vil ikke længere være jævnt fordelt i befolkningen, men optræder såk. familiebundet til bestemte slægter.

populisme (fr. [ˈpɒpyˈlism] (fr., af lat. *populus* folk), fr. litt. retning, der vil skildre det udpræget folkelige. Betydeligste repr. er Dabit, Thérive og Guilloux.

populist-partiet, gr. polit. parti, monarkistisk, yderste højere fløj. Fl. af lederne var modstandere af Metaxas. Bl. nuv. ledere Konstantin Tsaldaris. Fik ved det af EAM boycottede valg marts 1946 610 000 stemmer (af i alt 1 100 000) og absolut flertal i kamret.

Populonia, etruskisk by på Itals vestkyst ud for Elba, nu landsby. Tin- og kobberlejer udnyttedes i oldtiden. Odelagt af Sulla 82 f. Kr. Rester af den gl. bymur, etruskiske gravfund, rom. ruiner. Udgravet 1903–08 og siden 1927.

populus (lat.), folk.

populær (fr., af lat. *populus* folk), folkelig; lettilgængelig (for bredere kredse); almenkendt og yndet; folkeker.

Poquelin [ˈpɒkiːlɛ], Molière's fødenavn.

porcelæn [-sø'le'n] (fr., fra ital., opr. betegn. f. porcelænsneglen), et keramisk produkt bestående af meget ren kaolin, feldspat og kvarts. Massen knuses og brændes, under brændingen smelter feldspat og udfylder porerne, således at der fremkommer en glat og gennemsigtig skærv. p., der har en høj kaolinprocent, har meget højt smeltepunkt. p. angribes af vandholdige alkalier og opløses af alkaliskilaker. Man skelner ml. hårdt og blødt p. alt efter den anv. højere el. lavere brændingstemp. p. uden glasur kaldes for biscuit-p. Et meget modstandsdygtigt p. fremstilles med feldspat-kalk-glasur og kaldes jernp., anv. især i sanitetsværer. Til p.-maleri anv. pulveriseret emalje og metaloksyder, der danner farvede silikater med kaolin, bl. metaloksydfarver dominerer kobaltblåt. Neddypningen i glasuren og den egl. brænding ved 12–1600° foregår efter dekoreringen (underglasurmaleri). Andre farver kan kun anv. oven på glasuren (overglasurmaleri), og derefter brændes igen. Forgyldning foregår altid ovenpå glasuren. p. kendtes i Kina antagelig allerede før år 1000. Det genopfundes i Sachsen af tyskeren Böttger og fik af ham og plastikeren Kändler i den 1710 grl. fabrik i Meissen en smuk udformning, som dannede forberedelse for produktionen i Tyskl. (Hochst, Nymphenburg, Frankenthal, Ludwigsburg, Berlin), Frankr. (Sèvres, Vincennes), Engl. (Chelsea), Sv. (Marieberg) m. fl. i beg. efterhængedes ofte kin. og jap. motiver. I Danm. eksperimenteredes med p.-fremstilling i 18. årh. mest af indkaldte teknikere (især franskmænd Fournier); med grl. af Kgl. Porcelænsfabrik og senere Bing & Grøndahl fortes p.-fabr. i Danm. frem til en produktion af stor økon. bet. samtidig med at der holdtes en høj kunstnerisk standard. (Hertil tavle fra Den Kgl. Porcelænsfabrik og Fajancefabrikken Aluminia).

porcelænsblomst (*Saxifraga umbrosa*), art af stenbrækslægten fra Pyrenæerne. Have- og stenhøjsplante.

porcelænsjaspis, en hård, tæt og kompakt bjergart, der opstår ved omdannelse af ler, hvor dette kommer i berøring med frembrydende lava.

porcelænsjord, da. navn på kaolin.

porcelænsnegle (*Cy'praea*), forgælle-negle. Ægformet skal, munden en længdespalte m. fine lister, spiret ikke synligt; skallen dækket af kappens tilbagebøjede rande, glat, skinnende. Trop. og subtrop. Skallerne anv. undertiden til pynt el. som penge (kauri).

porcelænstærn, betegn. f. fl. kin. pagoder, berømt vel p. v. Nanking, vist fra ca. 1410, odelagt under taping-oprøret, ca. 80 m højt i 9 afsat, mursten klædt m. fajance.

-pore [pɑː] (ind. -*pur* [pur]), som sammensætningsled i ind. stednavne = by.

porbeton, beton, hvis poremængde er øget kunstigt med en forberedning af varmehædning for øje. Poremængdens forøelse fremkaldes ofte ved at sætte skumdannende stoffer til betonen, når den fremstilles, el. ved at tilsætte stoffer, der udvikler en luftart ved berøring med det basiske støbevand.

porhættede, en lille gruppe af kødede, rørhættede, spiselige poresvampe, ofte regnet som en særlig slægt (*Caloporus*). Hyppige i Skandinaviens nåleskove, i Danm. dog meget sjældne. (III. se farvetavle Svampe).

porermetal, porøst metal, fremstillet ved opvarmning af f. eks. hårdtbylt til den eutektiske legering smelter og påfølgende frasyngning af denne i centrifuge (opfundt af H. I. Hannover 1908).

porer (gr. *poros* gennemgang, vej) *el. hud-porer*, de fine åbninger, hvorigennem svæd- og talgkirtlerne munder på huden.

poresvampe (*Polyporaceae*) har i reglen flerårige, store, konsol- el. hovformede frugtlegerer, hos nogle af kødet, hos andre af leder- el. træagtig konsistens.

Sporelejet har form af porer, d. v. s. rør, el. labyrinthagtige gange, hvori der frembringes umadelige sporemængder. Findes hyppigt på levende træer, stubbe, tommer. I Danm. over 200 arter, mest rådsvampe. Nogle er meget skadelige for skovbrug, f. eks. rødfordørveren og tønderersvamp. Hussvamp ødelægger træværk i bygninger.

porfy'r (gr. *porphyra* purpur) kaldes enhver eruptivbjergart, der indeholder større mineraler i en finforknet el. tæt grundmasse; især om dagbjergarter fra ældre geol. perioder.

porfyrit (gr. *porphyra* purpur), sygdom af ukendt oprindelse, med mørkerød farvning af urinen, som skyldes uroporfyrin; toksisk p. kan ses ved brug af trional el. andre medikamenter.

porfyriske ringem (gr. *porphyra* purpur), heterocyklisk ringssystem indeholdende bl. a. 4 pyrrolringe. p-skeletet findes i en række fysiol. vigtige farvestoffer, f. eks. klorofyl og hæmatin.

Porfyrios (ca. 232–304), gr. filosof. Elev af Plotinos. P-s *Indledning til Aristoteles' Kategorier* (Isagoge) blev udgangspunkt for striden ml. middelalderens (begrebs-)realister og nominalister.

porfyriske kaldes bjergarter med struktur som porfy'r.

porfyrit, 1) til diorit og gabbro svarende porfyriske dagbjergarter fra ældre geol. perioder; 2) væguds, der skal efterligne natursten.

Porfyrogennetos (gr: født i purpur-kammeret, d. v. s. legitimt født), tilnavn til fl. byzantinske kejser.

porfyrit (*porphy* + *-oit*), ved dynamometamorfose omdannede, skifrede glimmerrige porfyre.

Porgy og Bess [ˈpɑːrgi], opera af G. Gershwin. (Boston 1935, Kbh. 1943).

Pori [ˈpori], sv. *Björneborg*, by i SV-Finl., nær Kokemäenjokis udløb; 39 000 overv. ftalende indb. (1947). Skibsbyggeri. Søfart. Grl. 1365.

Porjus [ˈpɑːrjus], sv. kraftværk, 10 km fra Stora Lule älv udløb fra Stora Lulevatnen; forsnyer de laplandske malmfelter og Malmbanan med elektr. energi. Byen P har 1176 indb. (1946).

Porikkala, fi. halvø og til Sovjet på 50 år bortforpagtet og befæstet område 40 km SV f. Helsinki; 384 km². De ca. 12 000 indb. evakueredes ved overdragelsen 29. 9. 1944.

pornografi (gr. *pornē* skoge + *-grafi*), usædelig litt. og usædelige billeder.

pornokrati (gr. *pornē* skoge + *-krati*), pævedømmet i 10. årh., da Rom var i hænderne på adelen og dens lindsidige kvinder.

porog [paːrɔk] (russ: tærskel), strømsnævring på russ. floder. Dnjeprs p er nu gjort sejlbare v. dømmingen v. Dnjeproges.

pororoca [-rɔka], den 5 m h. springflodbølge i Amazonas.

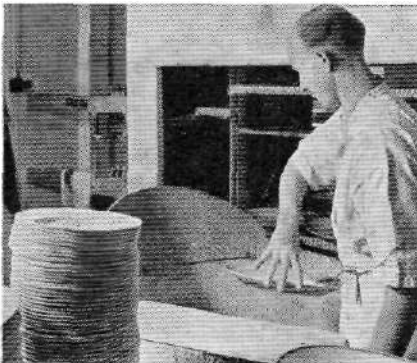
porre (lat. *porrum* løg, porre) (*Allium porrum*), en, i kultur toårig, løgvæxt

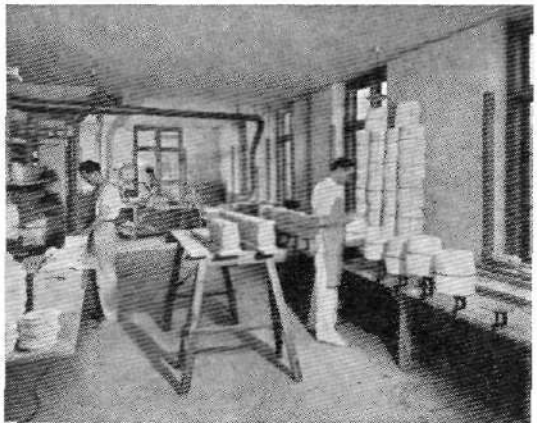
Filterpresse. Slemmeriet.

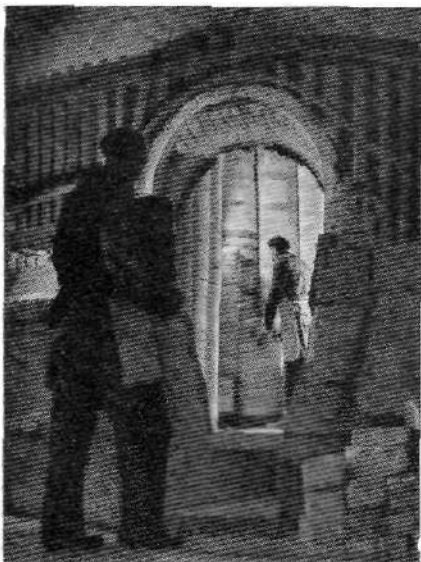
Drejerstue. En tallerken formes.

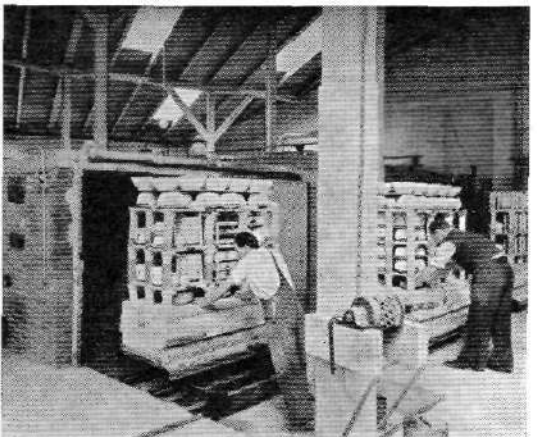
Glasering.

Støbestue på fajancefabrik.

Porcelænsovn.

Tunnelovn for fajance.

fra Middelhavslændene. Liljefam. Dens lange, næringsfyldte bladskeder, som dannes første år, anv. Alm. køkkenurt.

'Porro'ske operation (efter den ital. læge E. Porro (1842-1902)), kejsersnit og samtidig fjernelse af livmoderen.

porrs (*Myrica*), bot., små træer el. buske, hvis blade og unge skud har aromatiske kirtler; hører til rakettræerne. Særbo. Mose-p (*M. gale*) er alm. i Vestjylls lyngmoser; ca. 1 m h. med smalle blade, hvis aromatiske stoffer har været anv. ved afbrygning.

Porsangerfjord [pør'saŋgər'fjor], pårsa-ŋør], 116 km l. no. fjord i Finnmark.

Porse, Knud (d. 1330), da. stormand, blev for sin deltagelse i oprøret mod Christoffer 2. hertug af Halland 1326, g.m. den sv. kongemoder Ingeborg (d. 1361) 1327, hertug af Estland 1329.

Porsena, etruskerunge, der 508 f. Kr. forgæves søgte at genoprette monarkiet i Rom.

'Porsgrunn [-grün:], no. købstad (fra 1807), Telemark, ved Skienselvas udløb i Langesunds-fjorden; 9000 indb. (1946); porcelænsfabr., No.s Hydros fabriker. Handel og skibsfart. P er endestation på Vestfold- og Bratsberghanen.

Porsild, Morten P. (f. 1872), da. botaniker. Bestyrer af »Den Danske Arktiske Station« på Disko 1906-46. Arbejder over grønl. flora og etnografi.

port, søv., udsikring i skibssiden.

'Porta, Carlo (1775-1821), ital. digter, som på Milano-dialekt digtede med så meget vid, at han opnåede uhyre popularitet i hele Italien.

'Porta, Giacomo della (1541-1604), ital. arkitekt; elev af Vignola. Fuldendte 1588-90 Peterskirkenes kuppel efter Michelangelos model. Desuden *Villa Aldobrandini* (nær Frascati) og adsk. springvand i Rom.

'Porta, Guglielmo della (ca. 1510-1577), ital. billedhugger. Elev af Michelangelo. Hans hovedværk er *Paul 3.s gravmæle* i Peterskirken i Rom.

Port Adelaide [pört 'adələid], økst. port og havneby for Adelaide, S-Austr. Eksport af uld, hvede, mel, smør.

port'al (mlat. *portale*, af lat. *porta* dør), arkitektonisk udsmykket hovedindgang.

Portal [pörtal], Charles Fr. Algeron, (1946) Viscount of Hungerford (f. 1893), brit. luftmarskal. Deltog i 1. Verdenskrig og havde 1934-35 kommandoen i Aden. 1937-38 i luftmin., 1940 øverstkommand. f. Bomber Command, 1940-46 chef for det eng. luftvåbens generalstab. Deltog i Jalta-konf. febr. 1945.

Portalegre [pörtal'ɛgrɛ], portug. by i prov. Alemtejo, 160 km ØNØ f. Lisboa; 12 000 indb. (1940).

portamento (di voce) [-'votɛ] (ital., egl. børen (af stemmen)) betegner den ene tones sløffen over i den anden, således at de ikke står skarpt adskilte, men forbindes ved en glidende hen over alle de mellemliggende toner.

Port Arthur, kin. *Lu-shun*, krigshavn på Liao-tung-halvøen, Manchuriet; ca. 30 000 indb. Russ. 1898-1905; jap. (efter belejring 1904-05) til 1945; i h. t. traktat af 14. 8. 1945 fælles kin.-sovj. krigshavn i 30 år.

porta'tiv (lat. *portare* bære), lille transportabelt orgel.

port'ato (ital.), *mus.*, båret, med bredt foredrag.

Port Augusta [pört 'a:ɡʌstə], by i S-Austr.; herfra udgår de transkontinentale jernbaner, der forbinder SØ-Austr. med V- og N-Austr.

Port-aux-Prince [pört'ot'prɑ:s], republikken Haitis hovedstad, ved dyb bugt på Haitis V-side; ca. 115 000 indb.

Port-aux-Basques [pört'ot'bask, '-bask], havn på Newfoundland's SV-kyst.

Port Chalmers [pört 'tʃɑ:məz], Dunedins havneby, New Zealand.

Port Darwin [pört 'dɑ:win], bugt på N-Austr.s kyst.

port de voix [pört də 'vɔvə] (fr.), *mus.*, d. s. s. portamento.

portehaise [pört'ɔj'ɛsə] (fr.), bærestol.

Port Elizabeth [pört 'i:lizəbɛθ], havneby i Kap-prov. på Afr.s S-kyst; 110 000 indb. (1936). 1946 var der 65 000 eur.

portefeuille [-'føljə] (fr. *porter* bære + *feuille* blad), dokumentmappe, især til cirkulerende embedsager; vekselbeholdning; fagministerpost.

portefeuillevarer, forsk. bogbindermæssigt fremstillede varer, især af læder, f. eks. visitkortbøger, tegnebøger, skrivemapper.

portemon'ne (fr. *porter* bære + *monnaie* penge), pengepung.

Porten, egl. *den høje port* (tyrk. *Babüdü*), opr. off. tyrk. betegn. for sultanens residens, senere om reg. og især udenrigsmin. i det gl. Tyrki.

portepée [pört'pɛ] (fr. *porter* bære + *épée* sværd), opr. akselskærf, der har sværdet; nu en med kvast (knop) understyret strop, der, fastgjort til officerssablens og skudt op om hændledet, bærer sablen, hvis den slås af hånden.

porter, eng. [pörtɪtʃ] (eng., egl. *porter's ale* øl brygget for dragere), betegn. for nogle mørke ekstraktige ølsorter svarende til stout og ale. **p** fremst. ved overgøring.

Porter [pörtər], Cole (f. 1892), amer. revy- og schlagerkomponist til bl. a. *Night and Day*, *Begin the Beguine* og *Rosalie*.

Port Fuad [-'fwa:d], ægypt. by på Ø-siden af Suez-kanalens N-munding med kanalens tekn. afdelinger. Anlagt 1926.

Port-Glasgow [pört'glɑ:sgou], skotsk havneby ved Clyde, VNV f. Glasgow; 21 000 indb. (1947). Skibsyggeri, maskinfabrikker.

porthammer, portoverligger af tømmer.

Port Huron [pört 'hju:ɔn], by i Michigan, USA, ved Huronseens afløb. 33 000 indb. (1940). Jernbanetunnel under St. Clairfloden til Sarnia i Canada; (se Kort over Quebec).

'Portia, I) heltinden i Shakespeares »København i Venedig«; 2) Brutus' hustru i Shakespeares »Julius Caesar«.

Portici [pörtitʃi], sydital. by 8 km SØ f. Napoli nær Herculaneums ruiner; 26 000 indb. (1936).

'porticus (lat.), søjlehal, nu mest: søjlel. pillebåren forhal foran indgang.

portier [pört'je] (fr.), portner v. hotel o. l.

portière [-'tjɛ:rə] (fr. *porte* dør), dørforhæng.

portion (lat.), del, andel.

portionsfisk, orred og suder på ca. 100-170 g fra dambrug.

portio vagi'nalis 'uteri (lat. *portio* del, *vaginalis* som hører til skeden, *uteri* livmoderens), den del af livmoderhalsen, der ligger i moderskeden. Her findes modermunden.

Port Jackson [pört 'dʒɑksn], fjord i SØ-Austr. Ved P ligger byen Sydney.

Port Jackson-haj (*Heterodontus philippi*), ca. 1 m l. austr. haj. Tænderne flade, lever af muslinger.

Portland [pört'fɔnd], halvø på Engls S-kyst, S f. Weymouth.

Portland [pört'land], I) største by i Maine, USA; 74 000 indb. (1940). Fortrinlig isfri fiskeri- og flådehavn (om vinteren eksport af canadisk hvede). Papirindustri. Stort turistbesøg; 2) by i Oregon, USA, ved Willamette Rivers udløb i Columbia River; 305 000 indb. (1940). Verdens største træindustri med udførsel af tømmer og papir.

Portland-cement (efter halvøen *Portland*) er den i byggeteknikken mest anv. cement (s. d.).

Portland-kalk (efter halvøen *Portland*), kompakt hvid til gullig kalksten fra Engls øverste jura. Meget anv. til bygningssten i London.

'Portland-vasen, rom. glasvase, blå m. hvide relieffig. fra tidl. kejseretid. I hertugen af Portlands eje, skænket 1810 til British Museum. 1845 knust af en sindssyg person, men atter samlet. Forbillede for Wedgwoods lertøj (jasper ware).

Port Louis [pört 'lui(s)], hovedstad på den brit. ø og koloni Mauritius i Det Ind. Ocean; 67 000 indb. (1945).

Port Moresby [pört 'mə:zbi], Papuas hovedby, Ny Guinea. Vigtigt støttepunkt f. De Allierede fra 1942.

Port Natal [pört 'nɑ:tål], Durban's fortrinlige naturhavn ved kysten af Natal, Sydafr. Union.

'porto (ital., egl. (om)bæren), betalingen for en forsendelses postbesørgelse, tilsvarende søv. ved påklæbning af frimærker el. ved frankostenpling. **p**-mærker bruges af postvæsenet på forsendelser, for hvilke **p** opkræves hos adressaten.

Porto [pörtu], portug. by i prov. Entre Minho-c-Douro, 8 km fra Douros munding; 262 000 indb. (1940). Vigtig havne- og handelsby med kunstig anlagt udhavn for oceaniske i Leixões. Domkirke, univ. (grl. 1911). **P** var opr. rom. fæstning (Portus Cale, hvoraf ordet Portugal er dannet).

Porto, Luigi *da*, se da Porto, Luigi.

Porto Alegre [pörtu a'legrɪ], hovedstad i staten Rio Grande do Sul, Brasilien; 259 000 indb. (1940). **P** ligger ved N-enden af strandøen Lagoa dos Patos; 14% af indb. er tyskere.

Portofer'raio, Elbas hovedby, Napoleons opholdsst. 3. 5. 1814-26. 2. 1815. Jernudsmelting.

portofrihed, gratis postbesørgelse af visse forsendelser; 1924 afskaffet i Danmark; var tidl. tilstået en del statsinstitutioner og personer.

Port-of-Spain [pört'ɔv 'spɛɪn], Trinidads hovedstad, på øens V-side; 107 000 indb. (1946). Eksport af sukker, kakao, olie og asfalt.

Pôrto Grande [pörtu 'grɔ:ɔnda], by på São Vicente bl. Kap Verde-øerne; benyttes som kulstation for den eur. skibsfart på S-Amerika.

Porto-No'vo, hovedstad og havneby i Dahomey, Fr. Ækvatorialafri.; 27 000 indb. (1941).

Porto Novo Missionen (efter den indiske by *Porto Novo* i Madras-distriktet), stiftet af Anne Marie Petersen (f. 1878) efter Ed. Løventhals principper, arbejder i S-Indien, støttet af da. grundtvigske kredse.

Porto-Riche [pört'ɔriʃ], *Georges de* (1849-1930), fr. forfatter, har i psyk. skuespil behandlet kærlighedsren tragisk.

Porto Rico, ældre stavemåde for Puerto Rico.

Pôrto Santo [pörtu 'sɔ:ntu], lille portug. ø i Madeira-øgruppen; 50 km²; ca. 2500 indb.

Port Phillip [pört 'filip], bugt ved Melbourne, Austr.s S-kyst.

Port Pirie [pört 'pi:ri], eksporthavn for Broken Hill minerne, S-Austr. Store smelteværk.

Port-Royal [pört 'rwa'jal], fr. cistercienserkloster ved Versailles, grl. 1204, fra 1636 hovedsæde for jansenismen, 1664-69 under interdikt, ophævet 1709.

port'træt (fr.), billedlig fremst. af et levende væsen (i reglen en person), i hel figur el. en knæstykke el. brystbillede, set i profil el. en face (forfra).

portrætlinse, forsatslinse t. fot. objektiv.

Port Sæid (eg. [pört 'sæid]), ægypt. by på V-siden af Suez-kanalens N-munding; 178 000 indb. (1947). Sæde for kanal-admin. Udførsel af bomuld. Grl. 1859 (opkaldt efter ægypt. vicekonge S.) i forhold m. anlagt af Suez-kanalen.

port salut [pört 'salɪ] (efter det første fremstillingssted, klosteret *Port du Salu*), fr., blod, fed ost. Fremstilles også i Danmark.

Portsmouth [pört'smɔθ], Engls vigtigste flådestation, beligg. ved Kanalen over for øen Wight; 216 000 indb. (1948). **P** ligger ved den snævre indsejling til **P** Harbour; over for ligger Gosport. **P** har store dokker, arsenalbygninger, kaserner og fabriker for krigsmateriel. I omegnen og på Wight store befæstningsanlæg. I haven ligger Nelsons tidl. flagskib »Victory«. - Store kvarterer ødelagt under 2. Verdenskrig.

Portsmouth [pört'smɔθ], industri- og havneby i Virginia, USA, ved indsejling til Chesapeake Bay. **P** er sammenbygget med Norfolk og Newport News; 51 000 indb. (1940). Flådestation.

Portsmouth [pört'smɔθ], *Louise de Kéroulle*, hertuginde af (1649-1734), Karl 2. af Engls fr. elskerinde, som Ludvig 14. skaffede ham 1670 for at vedligeholde det fr.-eng. venskab.

Port Sudan [pört 'sʊdæn], vigtigste havneby i Anglo-Ægyptisk Sudan ved Det Røde Hav. 20 000 indb. (1937).

Port Talbot [pɑ:ˈtɒlbɒt], havneby i S-Wales SO f. Swansea; 43 000 indb. (1948). Kulekøst, stål- og blikværker. Udsæltning af kobber af sp. malm.

Portugal (portug., [pɔɾtuˈɣal] (off. *República Portuguesa*), republik i SV-Eur.; 91 721 km², 8 402 000 indb. (1948), med Azorerne og Madeira. Kysten er sandet og ledsages gennemgående af en bræmme lavt, fladt land, nogle få steder afbrudt af forbjerge som Cabo da Roca N f. Tejos munding og Cabo de São Vicente på SV-spidsen. Tejos munding med hovedstaden Lisboa er den eneste let tilgængelige, naturlige havn for større fartøjer. S herfor breder kystletten sig langt ind i landet. Inden for kystletten hæver sig et bakket højland med undergrund af gnejs, glimmerskifer, sandsten, skifte, kalksten m. fl. dannelser fra de fleste jordperioder. Ved brud og forskydninger i tertiærtiden opstod hovedtrækkene af nutidens terræformer, bl. a. horsten Serra da Estréla (1991 m) i det midterste P. Klimaet er subtrop. med oceanisk præg; sommeren er tør, men ikke hed, vinteren er mild og, navnlig i bjergene, regnrig. Lisboa: jan. 9,6°, aug. 21,2°, årlig nedbør 72 cm. Hvor den løse jord er dyb nok, kan der vokse skov, dels af stedsegrønne træer (fyr, stenet, korke), dels løvfældende (eg, ægte kastanje). Bet. strækninger er dækket med maki. *Befolkningen* er opstået ved sammensmeltning af det opr. folk med bl. a. romere, germaner, arabere, fransk-mænd, negre, indere og indianere. Der bor gnslt. 89 pr. km². Fødselshyppigheden 1943 var 24,8‰, dødeligheden 15,3‰. 1940 kunne kun 43,23% læse og skrive. Næsten hele befolkningen er kat. - *Mønt*: 1 escudo = 100 centavos. *Mål og vægt*: Metersystemet og gl. portug. enheder, især rummålene almude, alqueire og moio. - *Erhverv*: Landbruget er det bærende erhverv, men drives gammeldags og kan ikke ernære befolkningen. Af fastlandets areal er 37,4% dyrket med kornsorter og foderplanter, 5,4% olivenhaver, 6,2% frugtplanter (vin, appelsiner), 26% skov, 25% er udyrket. 1940 havde P 85 000 heste, 122 800 muldyr, 245 400 æsler, 973 000 stk. hornkvæg, 3 948 000 får, 1 243 900 geder og 1 253 000 svin. Fiskeri drives ved kysten (sardin, tun) og Newfoundland (torsk). 1942 beskæftigede det 45 600 mænd med 14 000 fartøjer på i alt 67 400 t. P har bet. mineralrigdomme, som dog endnu ikke udnyttes effektivt. Industrien er svagt udviklet. I 1944 produceredes 537 000 t kul, 130 000 t kobbermalm, 15 000 t kaolin samt 3000 t wolfram (under krigen langt den største eksportartikel). I øvrigt udføres sardiner, kork, vin m. m., medens der indføres brodkorn, tørrer fisk, sukker, bomuld, industrivarer m. m. 1944 var den samlede eksportværdi 4,4 mld. importværdien 10,3 mld. escudos. Handelsflådens tonnage var 1947 på 389 500 t. Det Brit. Rige er den vigtigste handelsforb. De største byer er Lisboa med 709 200 indb. (1940) og Pôrto med 262 300 indb. (1940). P-s udstrakte kolonirige omfatter: Kap Verde Øerne, Portug. Guinea, São Tomé og Príncipe Øen, Angola, Moçambique, Gôa, Macao og Portug. Timor. - *Forfatning*. Republikken P styres diktatorisk; forfatn. af 1933 foreskriver, at præsidenten vælges på 7 år v. alm. valgret f. mænd (undt. analfabeter, der ikke er skatteydere) og f. kvinder, der har højere uddannelse. Nationalforsam. vælges v. dir. valg f. 4 år, men siden 1934 har kun eet parti været tilladt ved valgene. Ved siden af Nationalforsam. findes et kammer, sammensat efter korporativt princip. - *Hær*. Alm. værnepligt med tjenestetid 20.-48. år, 17 mdr. uddannelse. Fredsstyrken ca. 35 000 mand, krigsstyrken ca. 750 000 mand. Kolonihæren ca. 10 000 mand. *Flåden*: 6 jægere, 9 kanonbåde, 3 ubåde foruden mindre fartøjer. *Luftstyrken* ubetydelig. - *Kirken*. Næsten kun kat. befolkning; nyt konkordat 1940. 3 ærkebisper og 14 bisper

(deraf 5 i kolonierne). - *Skolevæsen*. Undervisningspligt påbudt 1844, men ikke udført i praksis; ca. $\frac{1}{3}$ analfabeter. 3 univ.: Lisboa, Coimbra, Pôrto. - *Historie*. P opstod, da den castilianske lensmand Henrik af Burgunds søn Alfons 1. 1139 tog kongenavn og 1143 ophævede lensforholdet til Castilien. I beg. var P kun egnen om Pôrto, men allerede 1147 erobrede Lisboa og med Alfons 3.s erobring af Algarve 1250 nåede P sit nuv. omfang. Det burgundiske hus uddøde 1383, og med Johan 1. (1385-1433) besteg det uægte burgundiske hus tronen (Edvard -1438, Alfons 5. -1481, Johan 2. -1495), som grundlagde det p. kolonirige ved erhvervelsen af Ceuta, Madeira, Azorerne, de Canariske Øer og Guldkysten i Afrika, hvortil senere kom besiddelser i Indien og Brasilien. Forfølgelsen af maurer og jøder under Emanuel den Stores regering (1495-1521) svækkede dog hjemlandet, så P den flg. tid ikke kunne hævde sin derigennem vundne magtstilling. Kolonipolitikken kostede P mange menneskeliv. Trods mægtige indtægter af krydderihandelen, der en tid næsten var portug. monopol, ogedes afhængigheden af Span. 1580 uddøde kongehusets hovedlinje; Filip 2. af Span. besatte P, som derved inddroges i krig med Nederlandene og fra ca. 1600 mistede sine bedste kolonier i Indien. 1640 rev P sig løs under Johan 4. (1640-56) af huset Bragança, men genvandt ikke sin tidl. magt; især fra 1703 (Methuen-traktaten) knyttet til Engl., 1807-14 besat af Napoleons tropper. Trods Pombals antiklerikale reformpolitik under Josef 1. (1750-77) kunne det enevældige styre ikke udnytte P-s og koloniernes økon. muligheder. Efter revolutionen 1820 fik P 1822 fri forfatn., men rystedes i flg. 100 år stadig af partikampe. Brasilien udskiltes 1826. Efter et mislykket diktaturforsøg blev Karl 1. (1889-1908) dræbt ved attentat; sønnen Emanuel 2. styrtedes 1910. P blev republik, men de polit. stridigheder fortsatte. Deltog i 1. Verdenskrig fra 1916. Carmona, præsident fra 1926, skabte fastere styre, støttet til Oliveira Salazar, der fra 1932-33 regerede diktatorisk med korporativ forfatning. Salazar opnåede finansreform og erhvervsopsving; stillede sig 1936 venligt mod Franco; lod 1942 Engl. og USA besætte Azorerne og sluttede 1944 hemmelige militæraftaler med Engl., men formelt forblev P neutralt, bevarede forbind. m. Franco og drog stor økon. fordel af 2. Verdenskrig. Ansøgning om optagelse i FN strandede 1946 på russ. veto. 1948 tilsluttede Den Nordatlantiske Traktat. (Kort se Spanien).

portugallolie (*Neroli portugal*), sød pome-ransblomstolie, æterisk olie, der fås ved vanddampedestillation af blomsterne af *Citrus aurantium*. Anv. i parfumeriet.

Portugalsk Guinea, portug. *Guiné Portuguesa*, koloni på Guinea-kysten, V-Afr., omkr. 11° n.br.; 36 125 km²; 351 000 indb. (1940). Mod Ø hæver terrænet sig til ca. 1000 m. Klimaet er trop., plantevæksten savanne og befolkn. agerdyrkende negre. De vigtigste produkter: ris, voks, olie, huder. Hovedstad: Bissau. Uden for kysten ligger Bijagos-øerne.

Portugalsk Indien, portug. *India Portuguesa*, de portug. kolonier i Forindien (Gôa, Damão og Diu); i alt 3983 km²; 624 000 indb. (1941).

portugalsk litteratur. I middelalderen var P stærkt påvirket af den provençalske troubadourlyrik. På overgangen til den nye tid står den geniale dramatikere Gil Vicente. Humanismen og Renæssancen betegnes af øget klass. og ital. indflydelse, begyndende med Sá de Miranda og kulminerende med Portugals nationaldigter Luis de Camões. Det sp. herredømme 1580-1640 medførte afhængighed af sp. lit. En ny blomstring indtrådte i 19. årh. under romantikken, anført af »de tre store»: Almeida Garrett, Herculano og Castilho. Ml. romantikken og de flg. retninger står romanforf. Júlio Diniz, Castelo-Branco og lyrikeren João de Deus. I opposition til Castilho opstod

omkr. 1860 den realistiske Coimbra-skole, der tæller mænd som litt.-historikeren T. Braga, digterfilosoffen Anthero de Quental, den naturalistiske romanforfatter Eça de Queiroz og historikeren Oliveira Martins. Senere fremstod parrassistiske, dekadente (António Nobre (1867-1900), mødloshedens digter) og symbolister (Eugénio de Castro). Fra mod. tid kan nævnes lyrikeren Fernando Pessoa, romanforf. som Aquilino Ribeiro og Ferreira de Castro samt den alsidige José Régio.

»portugalsk orlogsmand« (*Physalia aurethusa*), stor, blå blæregølle m. solvglinsende luftblære. Driver på havets overflade. Nældecellerne brænder meget ubehageligt. Varmere have.

portugalsk sprog er et romansk sprog; tales foruden i Portugal med kolonier også i Brasilien ialt af ca. 48 mill. mennesker. Det står ret nær ved sp., men er dog meget særpræget, i alm. mere konservativt (smrl. lat. *rota* > portug. *roda*, sp. *rueda*). Af karakteristiske træk kan nævnes de mange nasalvokaler (også nasal-diftonger) og den *personebøjede infinitiv*.

Portugalsk Vestafrika, d. s. s. Angola.

Portugalsk Ostafrika, d. s. s. Moçambique.

portulak (lat. *portula* lille dør; efter en lille klap på frugten) (*Portulaca*), urter med smalle, kodede blade og oftest uanselige blomster. Af P. oleracea benyttes bladene som krydderi og stængelen til syltning. P. grandiflora er prydlante.

Portus Trajanus (lat.: den trajanske havn), den af kejser Trajan v. Tibermunden-ingen til erstatning f. det tilsandede Ostia anlagte havneby.

portvin (*oportu-vin*, navn efter udsiknings-stedet), vin fra Portugal omkr. Douro med variationer fra ganske lys (hvid) og rød (tawny) til dybrøde, næsten sorte vine. De bedste årgange af p sælges som »vintage» med årsbetegn.

Port Winston [pɑ:ˈtɒl wɪnstən] (eng. *port* havn) (efter Churchill's fornavn), den brit. kunstige dybvandshavn, der ved de Allieredes invasion 1944 overførtes fra Storbritannien til Arromanches på Normandiets kyst. (Jfr. invasionshavne).

portør (fr. *porteur* bære), (foræld.) drager; sygebærer; underordnet jernbanefunktionær.

portåre (*vena portæ*), den store blodåre, der fører blodet til leveren fra mavesæk, tynd- og tyktarm, milt, bugspytkirtel og galdeblære.

portårebetændelse (*pyleffebitis*), betændelse af portåren, en yderst alvorlig komplikation til betændelse i underlivshulen.

Porvoo [ˈpor̥vɔ], fl. navn på Borgå.

porøstet (gr. *poros* vej grm. noget). Et legeme, der er gennemtrukket af kanaler, siges at være po'ra'st. Kanalerne kan være således beskafte, at legemet er i stand til at adsorbere vædske el. luftarter.

Poschivo, Val di [valdipo'skivo], Alpedal i SØ-Graubünden, Schw.; gennemstrømmes af Poschialvino, biflod til Adda.

pose (da. [ˈpo:sa], fr. [po:z]) (fr: stilling, holdning), påtaget væsen, stillen sig i positur.

posebind, et bind, hvor det materiale, bogen var beklædt med, gik så langt ud over bogens kant at det dannede en pose, så bogen kunne bæres ved bæltet. Anv. bl. a. i 16. årh., til bonkebøger.

posegris, gris med lyske-el. pungbrok.

Poseidon (gr. *Poseidōn*), i gr. ldt. fiskernes og de søfarende guddom, herren over livet på og i havet, hvis kulde fandtes i talrige kystbyer. P har sikkert opr. været stammegud for et folk af den arisk-gr. befolkning, der bidrog til byen Athens skabelse, thi et gl. attisk sagn handler om P-s strid med Athene om landet. Dette folk er blevet en søfarende nation, og P har derved fået karakter af havgud. P-s spec. attribut, træforken, er sikkert et kultisk instrument, opr. et af fiskernes anv. harpun.

Poseidonias, gr. navn på Pæstum.

Poseidonios (ca. 135-50 f. Kr.), gr. filosof, født i Syrien, virkede på Rhodos.

Stoiker, påvirket af Platon og pythagoræerne (dualisme, sjælevandring). Gnm. sine skr. (kun titler og citater bevarede) populariserede han tidens videnskab.

Posen [ˈpoːzən], ty. navn på Poznań.

po'se're (fr.), stille sig an, skabe sig.

position (lat.), stilling, plads (om tropper); om legemet (f. eks. i fægtning el. dans) om væddeleeb, om skibe under sejlsads; stilling i samfundet el. alm. omdømme, magtstilling, hævden af et bekræftende udsagn; *mus.*, d. s. s. stilling.

positionslys, *sov.*, skibs lanterneforring.

positionsspil, i fodbold el. lign. spil spillernes evne til at placere sig (indbyrdes) på rette måde.

positionssystem, talsystem, hvor cifrenes stilling er bestemmende for deres betydning, således at et ciffer betyder et *n* gange så stort tal, dersom det flyttes en plads til venstre i tallet. Tallet *n* kaldes **p-s** grundtal. I vort fra Indien stammende decimalsystem er *n* = 10, i babylonernes seksagesimalsystem er *n* = 60.

positionsinkel, den vinkel forbindelseslinien ml. to himmellegemer danner med storcirklen gnm. det ene og himlens poler.

'positiv (lat. *positivus* opstillet, af *ponere* sætte), fastsat, given; udtrykkelig formulering; åbenbart; karakteriseret ved aktivitet, vækst el. liv; bekræftende; som har værdi over nul; *foto.*, billede, der gengiver originalens lys og skygger rigtigt mods. negativ; *gramm.*, grundformen i adjektivernes og adverbiernes komparation. *elektr.*, se elektricitet.

positiv (lat. *positivus* opstillet; som er let at opstille), et lille stueorgel; også de små orgler, der benyttes som lirekasser.

positive stråler består af hurtigt bevægede positive atomioner, som frembringes på forsk. måde, f. eks. som anodestråler, kanalstråler, α -stråler el. protonstråler accelereret ved højspændingsanlæg el. cyklotron.

positivisme, den af A. Comte grl. filosofi, if. hvilken virkeligheden er det i erfaringen givne, som filosofien skal bygge på. - positivt, tilhører af positivismen.

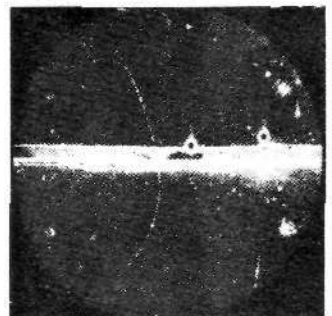
positivproces, i fot. fremstillingen af et positivt billede ud fra negativet, d. v. s. kopiering, fremkaldelse, fiksering og evt. forstærkning el. afsvækning.

positiv ret, den del af retsordenen, som er fastsat i lovene el. a. rets skrifter. Anv. dels mods. den uskrevne ret, dels (i ældre tid) mods. den såk. naturret.

positiv strandforskydning, *geol.*, da. betegn. for transgression.

positivt tal, tal større end nul.

positivt'ron (*positiv* + *elektron*), elementarpartikel med samme masse som elektronen og med samme elektr. ladning, men med modsat fortegn. **p** blev teoretisk forudsagt i 1930 af Dirac og fundet ved tage-

Tagekammerfoto af positron, der passerer en blyplade og krummes af et magnetfelt.

kammeroptagelser af den kosmiske stråling i 1932 af C. Anderson. **p-s** levetid er meget ringe, idet den forener sig med en elektron under skabelse af et elektromagnetisk strålingskvantum. Omv. kan en elektron og en positron skabes ved at en strålingskvantum forsvinder (pardannelsen). Endvidere kan en **p** skabes i en atomkerne, idet en proton omdannes til en neutron + en **p**, som udslynges fra kernen (kunstig radioaktivitet).

posi'tu'r (lat. *positura*, af *ponere* sætte), stilling, holdning (især unaturlig).

'Po'sletten, ital. landskab, begrænset af Alperne, Appenninerne og Adriaterhavet, afvandet til sidstnævnte af Po med bifloder, samt Adige, Brenta, Piave m. fl. mindre floder; ca. 40 000 km². **P** er opstået dels ved hævning, dels ved udfyldning af en havbugt fra tertiærtidens slutning. Endnu i hist. tid er deltaområdets kystlinie forskudt kendeligt ud efter. **P** har temp. fastlandsklima; Alessandria: jan. -0,5°, juli 23,6°, årlig nedbør 64,8 cm. Den oprindelige løvfældende skov har næsten overalt vejet pladsen for agerbrug: majs, hvede, ris, vin, figen m. m., samt morbærtræet, der danner grundlag for en bet. silkeavl. **P** var i oldtiden beboet af et keltisk folkeslag, hvilket afspejler sig i den nuværende, meget tætte befolkning, der er mere nordisk præget end de øvrige italienere. Som gennemgangsvej for trafikken over Alpernes og Appenninernes passer indtager **P** en trafikal nøglestilling, der i forbindelse med uddyttelsen af Alpefjeldernes vandkraft betinger en veludviklet industri og handel, koncentreret i talrige, store byer.

'Posse, Arvid (1820-1901), sv. politiker. Skånsk godsejer, medl. af 2. kammer 1867-81, ledende i Lantmannapartiet. Statsminister 1880-83, arb. forgæves for skattereform og afskaffelse af inddelingsverket.

posse'men'tarbejder (ital. *passamano* håndarbejde), fællesbenævnelse for borter, lidser, overspundne snore, kvaster, frynsr o. l. Overspindingen foretages på særlige maskiner.

pos'sessio (lat.), retslig besiddelse. I romerretten var ikke ethvert faktisk besiddelsesforhold **p**.

'possessi'vt pro'nomen (lat. *possessivus* ejendoms-), *gramm.*, ejestordord, f. eks. min, din, sin.

pos'sibel (lat.-fr.), mulig; *possibilit'e't*, mulighed.

post- (lat.), bag efter; bag ved.

post (fr., af lat. *positus* sat), 1) stolpe, sat til støtte af noget (f. eks. vinduespost); 2) embede, stilling; 3) pengesum (i regnskab); 4) budskab (f. eks. jobspost); 5) postvæsen; 6) samling breve og pakker, som modtages gnm. postvæsenet; 7) postbud; 8) sted, hvor vagt(post) stilles; manden selv el. persons tjenstlige virksomhed.

Post, Lennart von (f. 1884), sv. geolog. prof. i Sthlm. Har skrevet vigtige afhandlinger om Sveriges kvartærgeologi. **Post** [ˈpɔst], Wiley (1896-1935), amer. flyver, foretog sammen med amer. Gatty en jordomflyvning i 1931 (flyvetid ca. 208 timer). Gentog bedriften alene 1933 (flyvetid ca. 115 timer).

po'sta'l (nylat.), hvad der vedrører postvæsenet.

posta'men't (ital. *postare* opstille), fodstykke.

postanvisninger anv. ved forsendelse af pengebeløb gnm. postvæsenet direkte fra afsender til adressat. Maksimumsbetøbet er 1000 kr.; befordringen kan ske telegrafisk. Benyttelsen af **p** er dalende som følge af postgirotjenestens udvikling.

postbanegård, banegård med særlige anlæg til betæning og aflæsning af jernbanepostvogne. I Kbh. findes en **p**. centralpostbygningen i Tietgensgade.

postbevis, postvæsenets kvittering ved indleveringen af visse forsendelsesarter.

postboks, aflåsed rum på posthuse, hvori bl. a. breve og aviser opsorteres til afhentning for de adressater, som har lejet **p**. er sædv. tilgængelige også uden for den normale kontortid for posthuset.

'post'Christum 'natum, fork. p. Chr. n., (lat.), efter Kristi fødsel (årsangivelse).

'postdate're (*post*- + *datere*), datere med en senere dato end udstedelsesdagen.

po'ste'l (lat. *posta* dej), bagt mørdej med forsk. fyld.

po'ste're (fr.), 1) sætte på post; 2) indføre et beløb med tilhørende tekst i et regnskab.

poste restante [ˈpɔst re'stɑnt] (fr: forblivende post) i en postforsendelses adresse

angiver, at den skal henlægges på posthuset til afhentning for adressaten.

post 'festum (lat: efter festen), for sent. **postlag**, i Danm. det da. flag forsynet m. et kronet *posthora* i øverste venstre felt nærmest stangen. Benyttes af Post- og Telegrafvæsenet samt af visse fartøjer, når de medfører post.

Postforbund, Dansk, fagl. organisation f. postvæsenets tjenestemænd af funktionærklassen. Ca. 7600 medl.

postforeninger dannes af landenes poststyrelser til fremme af samarbejdet ml. de påg. landes postvæsen. De 5 nord. lande danner Den Nordiske Postforening, stiftet juli 1946, og næsten alle lande er medlem af den i 1874 stiftede Verdenspostforening.

'postiro [-ji'ro], en slags postal bankvirksomhed, der efterhånden er indarbejdet i mange landes postvæsen. Hovedformålet med **p** er at skabe mulighed for at afgøre pengemellemværender uden kontante betalinger ved overførsel fra debitors til kreditors konto. **p** virker derfor bedst, når kredsen af kontohavere er så stor som mulig, så praktisk talte alle overførsler kan ske, p. giro (gitering).

Den da. **p** har sit hovedsæde (postgirokontoret) i Kbh., men samtlige posthuse deltager i det daglige arbejde, dels ved ind- og udbetalinger og dels ved besørgelsen af de kontouddrag, der udsendes til kontohaverne hver dag, hvor der er sket bevægelse på kontoen. Indtægterne ved **p** fremkommer dels ved portobebøene og dels ved rentindtægterne af den grundbeholdning, der til stadighed indestår på de mange konti (pr. 31. 12. 1948: 79 412 kontohavere; samlet om sætning 1948: 42 657 mill. kr.).

'postglacia'l (*post*- + *glacia'l*) kaldes tiden efter istiden og de tilsvarende aflejringer (= alluvium).

'postglossatorer (*post*- + *glossatorer*), 14. og 15. årh.s eur. retsvidenskabsmænd, der byggede videre på det af glossatorerne skabte grundlag og tilpassede rom. ret til anv. i det middelalderlige samfund.

posthjemmelighed, i Danm. og de fleste andre lande er det forbudt postpersonalet at give uvekkommende oplysning om andres benyttelse af postvæsenet, hvilket forbud har fortsat gyldighed, også hvis den pågæld. udtræder af postvæsenets tjeneste. Til uvekkommende henregnes også politiet, således at oplysning om og evt. beslaglæggelse af post kun kan ske efter retskendelse.

post hoc, ergo propter hoc (lat. efter dette, altså på grund af dette), *filos.*, fejlagtig slutning fra tidsfølge til årsagssammenhæng.

posthorn, de ridende og kørende posters signalthorn; et kronet **p** med 2 korslagte pile er Post- og Telegrafvæsenets etatsmærke.

posthornblæksprutte (*'Spirula*), lille, 10-armet blæksprutte m. indvendig, spiralformet oprullet, kamret kalkskal. Pelagisk dybvandsform.

post(h)u'm (lat. *postumus* sidst født), født efter faderens død; udgivet efter fatterens død.

po'stil (vist af lat. *post illa* verba textus, efter disse tekstens ord), samling af opbyggelige betragtninger, prækensamling, søndagsbog.

postillon [-i'ljøn] (fr., fra ital.), postvognskusk. **p d'a mour** [ˈpɔstjɔdam'u:r], kærlighedsbudbringer.

postkreditiver el. *postrejskreditiver* udstedes af postkontorerne til brug i Danm.; højeste beløb: 1000 kr. Anvisningerne kan hæves ved alle posthuse.

post'lu'dium (nylat., af *post*- + lat. *ludus* spil), efterspil; orgelstykke, der er beregnet til at afslutte gudstjenesten.

post me'ridiem (lat.), eftermiddag (fork. *p. m.*).

'post 'mortem (lat.), efter døden.

Post- og Irikske Tidningar, alm. kaldt *Posttidningen*. Sv.s. ældste dagblad. Grl. 1645; indeholder offentlige bekendtgørelser; indtægter ved udg. tilfalder siden 1791 Svenska akademien.

Post- og Telegrafforening, Dansk, fagl. organisation f. post- og telegraf-tjene-

Adam Poulsen.

Emil Poulsen.

Frederik Poulsen.

Johannes Poulsen.

stemænd i 1.-10. og 17. lønningsklasse; grl. 1929. Undt. fra medlemsskab er postbude o. l. samt personer i en række stillinger, hvortil postbude kan avancere.

Post- og Telegrafmuseum, Dansk, åbnedes 1913 i Kbh. som rent postmuseum, udvidedes 1931 med telegrafi og telefoni og indeholder bl. a. en bet. frimærkesamling.

Post- og Telegrafvæsenet, da statsvirksomhed, der varetager postbesørgelsen, telegraftjenesten og rigstelefonen, herunder lokaltelefonen i Sønderjylland, på Møn og enkelte andre steder, samt Statsradiofonis tekniske drift. **P** er dannet 1927 ved sammenf. af Postvæsenet og Telegrafvæsenet, oprettet hhv. 1624 og 1854. Det har eneret på besørgelsen af visse forsendelsesarter (f. eks. lukkede breve), på al telegraf-tjeneste og på telefонтjenesten i det angivne omfang. Forbindelserne med udlandet opretholdes i h. t. de derom afsluttede internat. overenskomster og for telegrafens vedk. tillige i samarb. med Det Store Nordiske Telegrafskab. **P**'s personale udgør 1948: 15 644 personer, og virksomheden omfatter (1948) 1583 posthuse, 10 596 brevkasser, 1072 telegraf- og telefonstationer, 100 telefoncentraler med 22 855 abonnenter (hovedsagelig i Sønderjyll.). 1945 postbesørgedes i alt 796 mill. forsendelser el. 190 pr. indb., ekspederedes 4,26 mill. telegrammer og 49 mill. samtaler, hvoraf 10,9 egentlige rigstelefsamtaler.

Postojna [pɔstɔːjna], ital. *Postumia*, ty. *Adelsberg*, jugoslav., by 35 km Øf. Trieste; ca. 7000 indb. Ved **P** berømt, 22 km i drøystenshule med underjordiske søer (Adelsberggrøtten).

postoprævning kan tages på brevfor-sendelser og pakker, der kun udleveres mod betaling af det anførte oprævnings-beløb (maksimum 1000 kr.).

postordreforretning, detailforretning, der etablerer forb. m. kunderne ved forsendelse gnm. postvæsenet. **p** egner sig mest for afsætning af udvalgsvarer og har især levebetjængelser hvor der findes en spredt, købekraftig landbefolkning. **p** har lavere lønnings- og lokaleomkostn. end butikshandelen, men store omkostn. i reklame (kataloger) og forsendelse af varer.

postpakker (højeste vægt: 50 kg) besør-ges i ind- og udland. De skal til kontrol ledsages af adressekort. **p** kan anbefales og sendes med angiven værdi, ligesom postoprævning kan tages.

'postpalatal' (post(-) + palatal), fonet., d. s. s. velar.

postposition (post(-) + lat. *positio* stil-len), gram., efterstillet forholdsord.

post'skriptum (lat.: efterskrevet), efter-skrift (fork. **P.S.**).

postsparekasser, statstilgse sparekasser i forb. m. postkontorerne, Opr. i England 1861, er udbredt i bl. a. de angelsak-siske lande og Sverige, men findes ikke i Danmark.

postu'lla't (lat. *postulare* fordrre), en på-stand, der af hensyn til sine konsekven-ser hævedes uden bevis. Mat. el. fys. grundforudsætninger kaldes ofte **p**-er, ligeledes filos. principper såsom årsags-sætningen, viljesfriheden, udødeligheden og Guds eksistens.

postu'lle'ræ (lat. *postulare* fordrre), hævede som ubevist påstand, gøre påstand på.

Post'umia, ital. navn på den jugoslav. by Postojna.

'post 'urbem 'conditam, fork. p. u. c.

(lat.), efter byens (d. v. s. Roms) grund-læggelse (753 f. Kr.).

postvæsen, en virksomhed, praktisk talt overalt drevet af staten, der påtager sig besørgelsen af breve, aviser, pakker og penge ml. afsender og adressat, i mange lande desuden andre opgaver (spare-kassevirksomhed, postgiro, skatteind-betaling osv.). **p** har været kendt fra oldtiden, men dets benyttelse var langt op i tiden forbeholdt staten el. regenten, og først i de sidste 3-400 år har **p** kunnet benyttes af videre kredse. I Danmark blev et alm. anvendeligt **p** oprettet af Chr. 4. i 1624. Det bestyredes af købmænd med hovedkontor på Børsen i Kbh., og den vigtigste rute var den ugentl. kørende post Kbh.-Hamburg og retur. En betyde-lig udvikl. skete, da **p** 1653-85 var over-draget Poul Klíngenberg i privat entre-prise. Derefter tilhørte **p** i en årrække Gyldenløverne, men overtoges 1711 på ny af staten. I 1794 overtog **p** personbefor-dringen; i 1807 henførtes færgevæsenet ved bæltet og sunde under **p** (nu under DSB). Forbedringen af landevejsnettet muliggjorde efterhånden anv. af diligen-cer, dampskibe toges i brug ved over-farterne. 1842-73 var grev Danneskiold-Samsøe generalpostdirektør; frimærker og ensartet brevporto i indlandet ind-førtes. Jernbanerne afløste diligen-cerne. De sidste personposter nedlagdes 1911. Nutidens **p** benytter sig af alle moderne tekniske hjælpemidler. (Jfr. Post- og Telegrafvæsenet).

po'sør (fr. *poseur* af poser, stille sig an) person, der stiller sig an.

pot, 1) ældre rummål i Danmark og No. = 0,97 l.; 2) i spil d. s. s. pulje.

potage [po'taːʒa] (fr.), kødsuppe.

'Potala, dalai-låmas klosterresidens i Lhasa, Tibet.

'potaske (potte gryde, fordi fremstillingen delvis foregår i jerngryder + aske), kaliumkarbonat.

po'tassium (nylat. af fr. *potasse* (fra ty. *Pottasche*) potaske), d. s. s. kalium.

pot-au-feu [po'to'fø] (fr., egl: gryde på ilden), fr. nationalret af kød, som koges i lergryde og serveres med suppen.

poté, foden hos de fleste pattedyr, bortset fra sådanne, der har hænder el. hove, luffer o. l.

Potemkin, anden stavemåde f. Potjomkin.

pot'en's (lat. *potentia* kraft, evne, mulig-hed), 1) *flæs.*, en tings mulighed for at udvikle sig, anlæg el. for at udøve virkning; 2) *mat.* Et produkt $a \cdot a \cdot a \cdot \dots \cdot a$ af n ens faktorer kaldes en **p** af a og skrives a^n . Tallet n kaldes eksponenten og a grundtallet el. roden. Ved passende definitioner indføres også potenser, hvis eksponenter er vilkårlige reelle tal. = I geometrien forstås ved et punkt **p** m. h. til en cirkel produktet af stykkerne på en sekant gnm. punktet, regnet fra punktet til skæringspunkterne med cirklen. **p** er den samme for alle sekanter gnm. punktet; 3) *med.*, evne hos manden til at udøve samleje.

poten'se're (lat. *potentia* magt), forstærke, forhøje; opløfte til potens.

potensfunktion, *mat.*, enhver funktion af formen x^a , hvor a er en konstant og x den variable.

potensrække, en uendelig række af for-men, $a_0 + a_1x + a_2x^2 + a_3x^3 + \dots$, hvor $a_0, a_1, a_2, \dots$ er konstanter og x en variabel.

poten'ta't (fr., af lat. *potens* mægtig),

magthaver, suveræn; indflydelsesrig per-son.

potenti'a'l (lat. *potentia* kraft), et mat.-fys. begreb til karakterisering af forholdene i et kraftfelt som tyngdefeltet, elekt. el. magnetiske felter. Ved **p** i et punkt forstås det arbejde, kræfterne udfører ved at føre enhed af masse, elektr. ladning el. magnetisme fra punktet og uendelig langt bort. Alle punkter med samme **p** ligger på en flade, ækvip- el. niveau-fladen, som overalt står vinkelret på kraftlinierne. **p**-begrebet er særlig vigtigt for elektr. felter, idet den elektr. spænding el. **p** defineres derved.

potenti'el (lat. *potentia* kraft, mulighed), 1) som udtrykker en mulighed; 2) som indeholder en kraft.

potenti'el energi, den energi, som et le-geme besidder, fordi det er påvirket af kræfter, der kan udføre et arbejde.

potenti'el temperatur, den temp., en given luftmasse ville få, hvis den blev komprimeret el. ekspanderet indtil dens tryk var nøjagtig 1 atm. En given luft-masse vil nemlig afkøles ved at ekspanderes og opvarmes ved at komprimeres. Fortættes der vand ved afkølingen, bliver denne mindre.

poten'til (lat. *potens* kraftig; p. gr. af tidl. antaget lægekraft)

(*Potentilla*), slægt af rosenfamilie, mest fler-årlige urter, oftest m. gule blomster, nødder. 200 arter; i Danmark findes adsk. f. eks. gåse-**p** (*P. anserina*), uligeflignede blade, v. veie og på strandbredder; endv. fem-fingerurt (*P. reptans*). Fl. fremmede arter dyrkes i haver.

potenti'om'e'ter (lat. *potentia* kraft + *meter*), egl. kompensationsapparat; ofte d. s. s. spændingsdele-ler, hvorved man udnytter spændingsfaldet langs en strømforende modstandstråd til v. hj. af en slæbekontakt at skaffe sig en spænding, der kan varieres fra nul op til en vis maksimalværdi.

potenti'om'e'trisk tit're'ring, titrering, hvor titreringsforløbet bestemmes ved måling af ændringen i potential.

Potenza [-'tæntsə], ital. by i Lucania, 140 km OSØ f. Napoli; 25 000 indb. (1936).

po'terne (fr., af vulgerlat. *posterula* bag-der), (skudfast) overdækket gang i fæstningsværket.

Potgieter [pɔt'gi:ter]. *Everardus Johan-nes* (1808-75), holl. forfatter. Udg. fra 1836 *De Gids*; fornyede holl. litt. ved henvisning til 17. årh., *Het Rijksmuseum* (1844). Som kunster film og formfuld-endt, *Potcij* (1868).

'pothval (navnet p. gr. af bred hoved-form), d. s. s. kasketot.

Poti'daia, gr. *Potidaia*, korinthisk koloni på Chalkidike, athensk koloni efter op-standen 433-29, udsat 356 af Filip af Makedonien, genopført af Kassander som Kassandria.

'Potifar, Faraos livvagtsoverste, hvis hu-stru ville forføre Josef.

Po'tjomkin [pɔ-], russ. krydser af Sorte-havshålden. Besætn. gjorde oprør 1905 og sejlede **P** til Rumænien, hvor de over-gav sig. 7 oprørere hængt, over 200 de-porteret (Eisensteins film *Panserkryd-seren P* fra 1925).

Po'tjomkin [pɔ-] (*Potemkin*), Gregorij, fyrst (1739-91), russ. politiker, Katarina 2.s elsker, fra 1776 hendes ledende råd-giver. Statholder på Krim, kolonistat i S-Rusl. Grl. Sortehavshæde og fæstn. Herson og Sevastopol. Fortæll. om **P**'s kunstgreb for at imponere Kat. 2. m. sit genopbygningsarb. i S-Rusl. (**P**-kulisser) synes overdrevet.

Po'tjomkin [pɔ-], Vladimir (1876-1946), sovj. diplomat, historiker. Deltog i revo-lutionen 1917, fra 1922 i sovj. diplomati, 1934-37 ambass. i Paris; 1937 medl. af det kommun. partis centralkomité, 1937-

Potentil.

40 vicefolkekommisær f. udenr, anlæg, fra 1940 folkekommisær f. undervisn. i RSFSR.

potkegler (efter pot pulje), i Danm. alm. form for billardspil.

potkæs [-kæs:] (*potte* + nty. *kæes* ost, fordi p tilberedes i en krukke), gammel ost, revet og blandet med cognac el. rom til en blød masse.

Potocki [pɔ'tɔtski], *Waclaw* (1625-99), po. barokdigter, epiker, heraldiker, epigrammatiker og satiriker.

Potomac River [pɔ'to:mæk 'rivər], 640 km l. flod i det nordøstl. USA, fra Appalacherne i West Virginia til Chesapeake Bay, Seljlar fra Washington.

Potonié [-'nje:], *Henry* (1857-1913), ty. palæontolog. Undersøgte stenkullens og tørvens fossile planter og deres dannelses-måde.

Poto'si, mineby i Bolivias Østcordillere, 4000 m o. h.; 40 000 indb. (1946). Efter opdagelse af P-minererne 1945 var P en tid verdens vigtigste sølvproduktionssted og Amer.s største by.

potpourri [-pu'ri] (fr. *pot* krukke + *pourri* fordæret, egl: krukke med let fordærvede spisevåter), blanding af duftende blade og blomster; blanding; *mus.*, en komposition, bestående af en række melodier, der løst er kædet sammen.

Potsdam ['pɔtsdɑm], ty. by, hovedstad i Brandenburg, SV f. Berlin, i skov- og sørig egn; 136 000 indb. (1939); uden for byen slottet Sanssouci, Fred. d. Stores ynglingsresidens, opført 1745-47.

Potsdam-konferencen, amer.-sovjet- eng. konference afholdt i P 16. 7.-2. 8. 1945 m. deltagelse af Truman, Stalin, Churchill (og Attlee og Bevin, der fra 28. 7. efter overtagelse af reg. blev eng. ledende repr.). Sovj. fik Königsberg-området. Polen foreløbig overdraget admin. af landet ø f. Oder-Neisse. Tyskl. skulle afnazificeres og totalt afriustes, storføretager decentraliseres; trods zoneinddelingen skulle Tyskl. behandles som økon. enhed, overledelse hos fælles kontrolråd i Berlin; ty. centralreg. skulle foreløbig ikke oprettes. Foreløbige bestemmelser om erstatningsbetalinger, m. sikring af sovj. andel i industrielle værdier i vestl. zoner. Hemmelig aftale om sovj. indgriben mod Japan.

Pott, *August Friedrich* (1802-87), ty. sprofgforsker; grundlagde den vidensk. etymologi.

pottehøveling, i rom. antik arkit. høveling opmuret af hule lerpotter, der gjorde den let.

pottemagerfugle, d. s. s. ovenfugle.

pottemageri, fremstilling af alm. lervarer, f. eks. jdepotter.

Potter (fr. [pɔ'tæ:r]), *Louis de* (1786-1859), belg. politiker. Bidrog ved skarpe angreb på det holl. styre til revolutionen 1830, men fik som republikaner ikke større magt.

Potter, *Paulus* (1625-54), holl. maler og raderer. Virksom i Delhi, Haag og Amsterdam. Hans speciale er en levende skildring af kvæg på marken. Hans billeder er gennemgående små og fint gen-

Paulus Potter: Den Unge Tyr. (Amsterdam).

Olaf Poulsen.

Ulla Poulsen.

Valdemar Poulsen.

Michael Powell.

nemarbejdede. Også det store format har han dyrket, bl. a. i hovedværket *Tyren* (Haag). Billede på kunstmus. i Kbh.

Potteries, The [ðə 'pɪtəri:] (»pottemagerlandet»), Engls. vigtigste porcelæns- og lervareindustriområde omkr. Stoke-on-Trent.

Potts pukkel (efter den eng. læge *Percival Pott* (1713-88)), deformitet som fig. af tuberkulose i ryggraden.

pouce [pus] (fr: tomme (finger)), ældre fr. længdemål = 27,07 mm.

poularde [pu'la:rd] (fr., af *poule* høne), ung høne, som er fedet (oftest efter kastration).

Poulbot [pul'bo], *Francisque* (1879-1946), fr. tegner; især kendt for talr. humoristisk idylliske skildringer af børnene i Paris' smågader.

Poulsen [pu'læ:k], *Francis* (f. 1899), fr. komponist til bl. a. musik til skuespil og balletten *Les Biches*.

Poulsen, Adam (f. 1879), da. skuespiller og teaterdirektor, søn af Emil P. Deb. s. m. broderen Johannes på Dagmar-teatret 1901, 1903-05 v. Folketeatret, 1905-06 på studierejse i udlandet (M. Reinhardt i Berlin), 1906-09 v. Dagmar-teatret, 1909-11 v. Det Kgl. Teater, 1911-14 dir. for Dagmar-teatret, 1910-30 for Friluftsteatret i Dyrehaven (som han startede), 1916-19 for Svenska teatern i Helsingfors og 1930-31 for Det Kgl. Teater. Siden har P vist sig ved enkelte gæstespil og med oplæsninger. Var som skuespiller lyrisk-romantisk (Axel i »Axel og Valborg»), »Hamlet», kong Skule i »Kongsemnerne» o. a.). Enkelte stumfilmroller fra 1911. (Portræt sp. 3610).

Poulsen, Alfred Sveistrup (1854-1929), da. teolog og biskop, af den mysterske linie. Biskop i Viborg 1901.

Poulsen, Arnold (f. 1889), civilingeniør. S. m. Axel Petersen opfinder af toncilm-system. Radiotekn. konsulent for handelsmin.

Poulsen, Axel (f. 1887), da. billedhugger; g. m. Elisabeth Bergstrand-Poulsen. *Den Første Kærlighed* (1914, kunstmus.), *Genforeningsmonumentet* (1926-30, Fælledparken, Kbh.), *Marselisborgmonumentet* (1931-35, ill. s. d.) m. m.

Poulsen, Christian (f. 1896), da. geolog; søn af Vald. P. 1945 prof. i palæontologi ved Kbh.s Univ.; deltager i Grønlands-eksped. Undersøgelser over ældre palæozoiske faunaer fra Bornholm og Grøn.

Poulsen, Dorus Theus (1850-1925), da. planteskolejer. Ass. v. Landbohøjskolen 1874-78, grl. 1878 på Roskildevej ved Kbh. en planteskole, som blev verdensberømt ved tiltrækningen af de såk. Poulsen-roser, navnlig Rosa polyantha-hybrider. P-s sønner har videreført virksomheden.

Poulsen, Emil (1842-1911), da. skuespiller, broder til O. P. Deb. 1867, 1867-1900 ved Det Kgl. Teater. Han gennemspillede et uhyre repertoire, fra efterromantikens skikkelser til hovedrollerne i det ny realistiske skuespil (prinsen i »Der var Engang», »Ambrosius», Helmer i »Et Dukkehjem», Hjalmar Ekdal i »Vildanden» o. a.). Sygdom afbrød hans karriere også som sceneinstruktør 1900, læste med sønnerne Adam og Johannes. (Portræt sp. 3610).

Poulsen, Erik M. (f. 1900), da. fiskeri-biolog. 1946 afdelingsleder v. Da. Biol. Station. Afh. over da. nyttefisk samt over krebsdyr.

Poulsen, Frederik (f. 1876), da. arkæolog og forfatter. Dr. phil. 1904, 1926-42 di-

rektor for Ny Carlsberg Glyptotek. Medleder af udgravninger i Kalydon, Aitolien (1926, 1932). Værker og af handl. især om antik portrætkunst, bl. a. disputatsen *Dipylongråber* og *Dipylonvasen* (1905), *Der Orient* og *die frühgriechische Kunst* (1912) o. a. Har endv. udg. fl. romaner, læreskildr. og essaysaml., f. eks. *Godfolk*, *Røde Folk* og *Aristokrater* (1945). (Portræt sp. 3611).

Poulsen, Johannes (1881-1938), da. skuespiller og sceneinstruktør, søn af Emil P. Deb. s. m. broderen Adam på Dagmar-teatret 1901, vandt hurtigt en førerplads i den unge skuespillergeneration ved et talent, der spændte fra Oehlenschlägers lyriske helte til komiske fig. i det mod. københavnerrepertoire; 1905-06 på tourné i Skandinavien, 1909 til Det Kgl. Teater, hvor han med afbrydelser (1927-30 på tourné herhjemme og i udlandet, 1936 i USA) var til sin død og gennemspillede et kæmpe repertoire med scenisk vivacitet, kunstn. fantasi og stor maskeringskunst. (»Julius Cæsar», »Peer Gynt», »Aladdin», »Tordenskjold», *Vielgeschrey* i »Den Stundesløse», narren i »Helligtrekongers Aften», »Jean de France», Henrik 8. »Cant», Chr. 4. i »Elverhøj» o. m. a.). Som iscenesætter var P påvirket af Max Reinhardt, »Aladdin», »En Skær sommeratsdrøm», operæerne »Drot og Marsk», »Carmen», balletterne »Scar-mouche» og »Tycho Brahes Drøm». Filmdeb. 1911. Skrev *Gennem de Favre Riger* (1916). I 3. ægteskab g. m. Ulla P (1924). (Portræt sp. 3611).

Poulsen, Knud (1881-1946), da. forfatter. Indtryk fra en jordrejse 1907-12 i *Breve fra det Fjerne* (1915); bl. hans da. naturepistler fremhæves *Breve fra Danmark*, (1922) og *Breve fra Ensomheden* (1936), begge skrevet på Djursland af en eksileret københavner i en både djævt og graciøs stil.

Poulsen, Margarethe Svønn (f. 1877), da. malerinde; har navnlig malet portrætter, bl. a. af Emil P. (teatermus.).

Poulsen, Olaf (1849-1923), da. skuespiller, Deb. 1867, på samme dag som broderen Emil P. forberedt af den store Holberg-skuespiller Phister. 1867-1917 spillede han mere end 300 roller på Det Kgl. Teater, mange på gammeldags *charmant* komediemaner, men de store karakterroller gennemarbejdede han intensivt, mejslede hver replik og fyldte figurerne med menneskelig kraft (Holbergers Jeppe og Per Degn samt Henrik-rollerne, Isidore Lechat i »Forrotring er Forretning», Mammon i »Det Gl. Spil om Enhver», Hostrups Løjtnant von Budding, Drachmanns Kaspar Røghat, Shakespeares Tobias Hikke og Rødegarn o. m. a.). Han blev nationens mest fejrede kunstner. Efter sin afsked optrådte han endnu nogle få gange, sidst 1920 i Sønderborg. (Portræt).

Poulsen, Svend (d. efter 1678), snaphaneleder, senere kaldet *Svend Gønge* el. (hos Carit Etlar) *Gøngehøvdingen*. Deltog i krigen 1625-29, fændrik 1644-45. Dragonskaptajn i krigen i Skåne 1657, rejste 1658 landbefolkningen til modstand på Sjælland, fik ramt spredte sv. småstyrker, men måtte til sidst flygte til Mon. Fik 1661 overladt Lundbygård af kronen som betaling for udleg, måtte 1673 gå fra gården. Tilbød atter krigstjeneste 1676, fik majorspatent, men synes kun at have deltaget i kort tid.

Poulsen, Ulla, f. Iversen (f. 1905), da. danserinde. Fra 1913 udd. på Den Kgl.

Ballet, deb. 1921. 1923 solodanserinde, 1924 g. m. skuespiller Johs. P. afskedt 1939. Hun besad gracie og poet. skønhed, men også kold, stærk lidenskab bl. a. i: »Scheherazade« (1930), »Joseph-Legenden« (1931), »Zebra« (1934) og i den mod. da. ballet »Enken i Spejlet« (1934). (Portræt sp. 3614).

Poulsen, *Vagn* (f. 1909), da. arkæolog og kunsthistoriker. Deltog 1931-32 i udgravning i Hama, Syrien. Direktør f. Ny Carlsberg Glyptoteket 1943. Har i sine værker om gr. billedhuggerkunst anv. og uddybet den rent stilistiske metode; *Den Strenge Stil* (1937), *Myron* (1940), *Phidias* (1942).

Poulsen, *Valdemar* (1869-1942), da. opfinder. Udd. ved selvstudium. Opfandt 1898 telegrafonen og 1903 bue-generatoren. Udvikledede s. m. P. O. Pedersen et system for radiotelegrafi og radioteleferi på kontinuerlige bølger. Demonstrerede i 1907 for første gang en praktisk brugbar form for radioteleferi. P var en fremragende eksperimentator og en meget iderig forsker. Blev i 1929 udnævnt til dr. techn. h. c. ved Den polyt. Lærest., Kbh. (Portr. sp. 3615).

Poul Vendekåbe, øgenavn for Poul Helgesen.

pound [paund] (lat. *pondus* vægt), 1) eng. pund (fork. lb.); 1 avoirdupois p = 453,59 g; 1 troy p = 373,242 g; 2) eng. møntenhed: p sterling (tegn: £) = 20 sh. (sept. 1948 = 19,36 kr.).

Pound [paund], Sir Alfred Dudley (1877-1943), brit. admiral. Deltog i 1. Verdenskrig (Skagerrakslaget), 1930 vice-admiral, 1932-35 2. Sea Lord, derefter chef f. Middelhavshæden. 1939-okt. 1943 First Sea Lord (afst. af A. B. Cunningham).

Pound [paund], *Ezra* (f. 1885), amer. lyriker; siden 1927 bosat i Eur. Var blandt stifterne af den litt.-rebelske digtergruppe »The Imagists«. Hans digte, *Cantos* (1925-34) er litt. inspirerede og konstrueret artistiske. Arresteredes 1945 som fascistpropagandist i Ital.; 1946 erklæret for sindssyg. Tildeltes febr. 1949 amer. litt.-pris på 1000 \$.

pourboire [pur'boar:] (fr. *pour* til + *boire* drikke), drikkepenge.

Pourbus [pu'rbus], *Frans*, d. æ. (1545-81), flamsk maler. Elev af Frans Floris. Har behandlet rel. motiver og malet portrætter. Hans søn *Frans*, d. y. (1569-1622) er kendt som portrætmaler. Var Maria af Medicis hofmaler.

pour le mérite [pu'r:me:ri:t] (fr: for fortjenstfuld handling), højeste preuss. militærorden, stiftet 1740, ophævet 1919.

poussere [pu'sse:ra] (fr.), støde fremad; fremme, hjælpe frem.

Poussin [pu'ssø], *Gaspard*, egl. Gaspard Dughet (1613-75), fr. maler. Elev af sin svoger Nicolas P. Virksom i Rom. Har malet heroiske landskaber af bet. dekorativ virkning; repr. på kunstmus., Kbh., og Thorvaldsens Mus.

Poussin [pu'ssø], *Nicolas* (1594-1665), fr.

Nicolas Poussin: Rebekka og Elieser. (Blots).

maler, påvirket af Raffael. P bragte det heroiske landskabsmaleri til fuld udvikling og har malet figurkompositioner, der ejer ædel, klassisk ro, f. eks. *Eudomidas Testamente* og *Jehova Åbenbarer sig for Moses* (begge kunstmus., Kbh.).

Powell ['pauəl], *Michael* (f. 1905), eng. filminstruktør, producent og manuskriptforfatter. Deb. som instruktør 1933. Har i samarbejde med Emeric Pressburger forestået optagelserne af bl. a. »Duellen« (1943), »Det hændte i Skotland« (1945), »En Sag om Liv el. Død« (1946), »De røde Sko« (1948), og står i dag som en af eng. films bærende og mest alsidige unge kræfter. (Portræt sp. 3615).

Powell ['pauəl], *William* (f. 1892), amer. filmskuespiller. Filmdebut 1921. Har i talefilmen høvedst sig som en vittig og elegant lystspilskuespiller, især i samspil med Myrna Loy. Har bl. a. medvirket i »Revuekongen Ziegfeld« (1936), »Godfrey Ordner Alt« (1936) og »Dobbeltryllup« (1937).

Power ['paʊər], *Tyrone* (f. 1914), amer. filmskuespiller. Filmdebut 1936, har siden spillet i rigt varierende repertoire, f. eks. »Chicago« (1938), »Og Regnen Kom« (1939), »Knivens Æg« (1947) o. a.

Powers ['paʊərz], *Hiram* (1805-73), amer. billedhugger. Monumentet over Jefferson i Washingtons Kapitol.

Povlsen, *Alfred* (1852-1934), forstander for Ryslinge højskole 1884-1922.

Povlsen, *Hans* (f. 1886), da. forfatter og lærer. Af hans romaner viser *Sand* (1918) og *Himlens Fugle Har Reder* (1936) Jakob Knudsen'ske samvittighedsmotiver i selvstændig behandling. Kunstnerisk mest frigjort er provinsbyromanen *Julie Pandum* (1926). Digtsaml. i *Himmerlands Dale* (1929) kommet i fl. udg.

Povlsen, *Thorvald* (1868-1942), da. politiker. Knyttet til grundtvigske kredse, højskolelærer, 1898 præst; deltog i dannelsen af Rad. Venstre 1905, folketingsm. 1910-35 (Hornslet). Kirkem. 1916-20, medvirkede 1919 til jordreformen m. h. t. præstegårdjordernes inddragning.

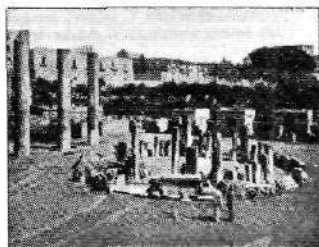
Pownall [paunl], Sir *Henry* Royds (f. 1887), brit. generaløjntant (1942). Deltog i krigen i Frankr. 1914-19, siden hjemme og i Indien, 1939-40 generalstabschef f. British Expeditionary Forces, 1940-41 vice-generalstabschef f. imperiet, dec. 1941-jan. 1942 øverstkommand. i Det Fjerne Østen (Malacca), marts 1942-marts 1943 på Ceylon, 1943 i Iran-Iraq. Okt. 1943-nov. 1944 generalstabschef f. den sydøstasiatiske kommando under Mountbatten.

Powys ['pouis], tre eng. forfatter-brødre: 1) *John Cowper* (f. 1872), har skrevet rel. og psyk. problemromaner, f. eks. *A Glastonbury Romance* (1932); 2) *Llewelyn* (1884-1939), forfatter af talr. essays og romanen *Apples Be Ripe* (1930); 3) *Theodore Francis* (f. 1875) er mest kendt for romanen *Mr. Weston's Good Wine* (1927). Også han er optaget af rel. problemer; skildrer især syd-eng. landsbymiljø.

Poznań ['poznam], ty. *Posen*, by i Polen ml. Berlin og Warszawa; 268 000 indb. (1946). Vigtigt jernbanecentrum med stor handel og alsidig industri. Univ. (grl. 1919). *Historie*. P hørte fra tidl. middelalder til Polen, men var under ty. kulturpåvirkning, kom under Preussen v. Polens 2. deling 1793; under Warszawa 1807-15, atter til Preussen til 1919, under ivrigt fortykningsarbejde. Afstodes uden afstemning til Polen ved Versaillesfreden; genindlemmet i Tyskl. 1939; 1945 erobret af sov. tropper - fæstningen P faldt 23. 2. efter en måneds kamp - og indlemmet i Polen.

Pozzo ['pot:so], *Andrea dal* (1642-1709), ital. jesuit fra S-Tirol, maler og arkitekt, udførte fantastiske perspektiviske lofts-malerier og alteropbygninger i overdreven barokstil. Ved sine bygninger N f. Alperne overførte P den hængende ital. barok til Østrig, hvor den efter 1700 oplevede en ny blomstringstid.

Pozzuoli [po't:zwo:li] (lat. *Pu'teoli*), ital. havneby ved P-bugten 10 km V f. Napoli; 30 000 indb. (1936). Jernindustri. Den vulkanske Pozzuolana-jord anv. nu som

Pozzuoli. Ruinerne af Serapis-templet.

i oldtiden til cementfremst. Rom. ruiner (amfiteater).

pp, fork. f. pianissimo.

p. p., fork. for 1) per procura; 2) præter plura.

PPI (eng. *plan position indicator*, plan-stilling-påviser), radar for afbildning af kyststrækning el. landområde på et katode-strålerørs skærm, således at synsfeltet fremtræder som et landkort.

P-P-vitamin (eng. *pellagra-preventing*; som forebygger pellagra), d. s. s. nikotinsyre, et af B-vitaminerne.

Pr, kom. tegn for praeodonym.

Praded ['pra:djød], ty. *Altivater*, 1490 m h. bjerg i Sudeterne.

Pradier ['pra:dje], *James* (1790-1852), fr. billedhugger. P er påvirket af klassicismen, men strejfer ofte det sødlatne: *Psyche* (Louvre), *12 sejrsgudinder til Napoleons grav* i Invalidkirken. Har udført talr. portrætter (bust.).

prado ['pra:do] (sp: eng), lystanlæg ved en sp. by; specielt promenade i Ø-Madrid med kunstmus. (malerisamling).

Prag ['pra:k] (da. ['pra:ʔ]), ty. navn på Praha, Tjecoslov.

'Praga, bydel af Warszawa, på østl. Wisla-bred.

'Praga, *Marco* (1863-1929), ital. dramatiker. Fik stor succes bl. a. på *La moglie ideale* (1890).

Pragerskolen, en i 1928 fremtrædt kreds af sprofgforskere, bl. a. R. Jakobson og N. Trubetskoj, som grundlagde fonologien.

Prag-freden, sluttet 23. 8. 1866 ml. Preussen og Østrig. Østrig trådte ud af Ty. Forbund, afstod sine rettigheder til Holsten og Sønderjylland (fra 1864), 5 bestemte, at befolk. i de nordl. distrikter af Slesvig blev, fri afstemning skulle afgøre, om den ville til Danm. el. Preussen, jfr. *Paragraf* 5.

pragmatisk (gr. *pragma* hvad der er gjort i sag), praktisk, saglig; hvilende på kendsgerninger. p historiskrivning tilsligter at udfinde årsagssammenhæng (med belæring for øje).

pragmatisk sanktion. I ældre tid betegnede visse polit. betydningfulde love sig selv som p, f. eks. den af kejser Karl 6. 1713 udstedte p, der sikrede Maria Theresia successionen i alle hans besiddelser.

pragmatisme (gr. *pragma* hvad der er gjort i sag, tildragelse), betegn. for en i Amer. opstået filos., if. hvilken kriteriet på begrebers mening og sætningers sandhed er deres praktiske konsekvenser. Hovedrepræsentanter: Peirce, W. James, F. C. S. Schiller og J. Dewey.

pragtbiller (*Bu'prestridae*), fam. af langstrakte, oftest metalkinnende biller. Larverne borer i træ. Overvejende trop., et par arter i Danm.

pragtdrossler (*Pittidae*), fam. af drossel-lign. spurvefugle, reder på jorden. Trop. regnskove, navnlig i indoaust. område.

pragtederfugl, d. s. s. kongcederfugl.

pragtfinker, d. s. s. astrilder.

pragttjerne (*Me'landrium*), slægt af nellikefam. 2 arter i Danm., særbo. Dag-p (M. dioecum) med røde blomster, i fugtige kratkove, og aften-p (M. album) m. hvide blomster, på marker, ved veje.

pragtænder betegn. forsk. stærkt brogede ænder m. fjerprydelse, f. eks. brudeand og mandarinand.

'Praha, ty. *Prag*, hovedstad i Tjecoslov., beliggende på begge sider af floden Vltava. 922 000 indb. (1947). Vigtig industriby, trafikcentrum. Univ. (grl. 1348). På højre

flodbred det gl. bykvarter (Stare Město) med gl. rådhus og Tyn-(Teyn)-kirken med Tyge Brahes grav, uden om dette nyere handels- og industrikvarterer. På venstre bred (Malá Strana; da: lille side) slottet Hradčany, nu sæde for reg. Over floden findes talr. broer (ældst er Karlsbroen). - *Historie*. Fra tidl. middelalder hovedstad i kongeriget Böhmen, modtog en del ty. indvandrere, blev universitetsby 1348 og fra ca. 1400 centrum for den hussittiske bevægelse. Led hårdt under 30-årskrigen, erobredes delvis af svenskerne 1648. Katoliceret og forstøvet under habsburgsk styre, hårdt omstridt ml. østr., fr. og preuss. tropper 1741-44. Besat af preusserne 1866, der her sluttede fred m. Østr. Fra slutn. af 19. årh. trængte čecherne det ty. element tilbage; 1918 blev P også i det ydre en čech. by Uden modstand besat af Hitlers tropper 15. 3. 1939, befriet af čech. modstandsstyrker efter hæftige kampe maj 1945. (III.).

Praia ['prai:ã], Kap Verde-øernes hovedstad (6000 indb.); på São Thiago.

praerial [præ'rjal] (fr: engmånede), den fr. revolutionskalenders 9. måned, slutn. maj-juni.

Prājāpati [-'dʒa:] (sanskrit: skabningens herre), i ind. rel. det professionelle præsteskabs standsgud, en altomfattende gud, der har skabt himmel og jord og offerkulten, I brahmanisk filosofi bet. P skaberkraftens personifikation.

praje (holl., af oldfr. *præter* bede), søv. kalde op; prajehold, råbefastand; praj', kommando, råb, advarsel.

'prākrit (sanskrit: naturlig, vulgær), en gruppe ind. sprog af den ariske stamme fra oldtid og middelalder, beslegtet med sanskrit, men med de virkelige talesprog til forbillede og grundlag. Ældst og mest kendt er pāli, foruden māhāraṣṭrī og ardhā-māgadhī, begge anv. i jainismens kanon.

'praksis (gr.), udførelse; virkelighed (mods. teori); praktisk virksomhed (lægers, sagføreres o. l.); skik og brug, sødvane.

praktik (gr. *praktikós* som vedrører handling, virksom), praktisk virksomhed; fremgangsmåde; prakti'ka'bel, som lader sig udføre; passabel; prakti'ka'n't, person, der har praksis el. som sætter sig ind i en virksomhed; 'praktiker, person, der beskæftiger sig praktisk med noget.

'praktika (ital. *pratica* samkvem), søv., sundhedspas, samkvemstilladelse udstedt af karantænelæge.

praktikundervisning, den metodologiske og især praktiske øvelse i at under-vise, seminarieforelæserne får de to sidste år af deres udd. Cand. mag. er, der vil være gymnasielærere, får et 12 ugers kursus efter deres eksamen.

praktisere (gr. *praktikós* virksom), udføre, realisere; have praksis.

'praktisk (gr. *praktikós* som angår handling; virksom), 1) som angår livets ydre, fysiske handlinger el. virksomheder; 2) udøvende; 3) som har et godt hændslag; 4) let at anvende; hensigtsmæssig.

praktiske mellemskole, betegn. for den eksamensfrie mellemskole, anv. inden dette navn blev lovfæstet (1937).

praktisk filosofi, den gren af filos., som angår regler for moralsk handling, etik.

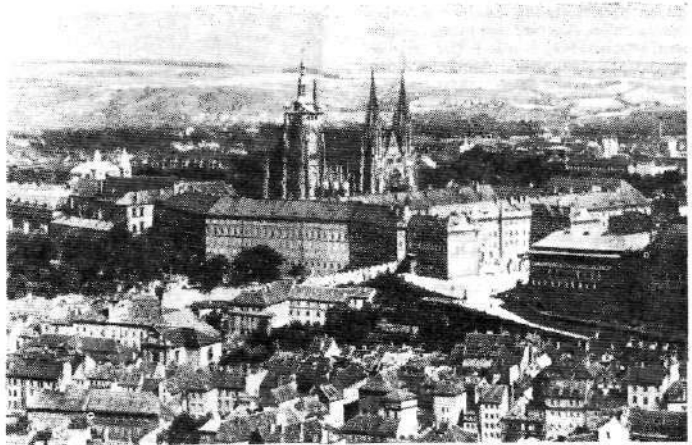
Praktisk Ungdomsskole, afd. under Kbh.s Kommunes Aftenskole; arbejder med et enkelt fag som centralfag, Ca. 10.000 elever.

pralønne (navnet p. gr. af den iøjne-faldende blomsterpragt) (*Phalaenopsis coelestis*) tilhører ærteblomstfam., har slyngende stængel; prydpilante i haver; de unge bælgæ kan spises.

prali'né (fr., opkaldt efter marskal du Plessis-Praslin (1598-1675)), fyldt konfekt.

praltrille, en mus. forsinng, der består i en gang foretagen hurtig skiften af en node og dens oversekund. Betegnelsen er over noden $\overset{\sim}{\text{~}}$ og udførelsen altså $\overset{\sim}{\text{~}} = \overset{\sim}{\text{~}}$

pram (mnty., fra čech.), søv., mindre, åbent fartøj med fyldige linier og ringe dybgang. Anv. til varetransport på floder.

Udsigt over Praha (Malá Strana) med Hradčany i midten.

Pram', Christen (1756-1821), da.-no. forfatter og embedsmand. Hovedred. af tidsskr. »Minerva» (1785-93). Som digter har P arbejdet i alle tidens genrer; bedst kendt er det naturskildrende digt *Emilias Kilde* (1782), det episke digt *Stærkodder* (1785) og komedien *Ægteskabs-skolen* (1795).

Prandtl, Ludwig (f. 1875), ty. fysiker, fra 1907 prof. i Göttingen. P-s forskning er grundlæggende for hydro- og aerodynamikken.

pras(eo) (gr. *práson* lög), löggrøn.

praseo'dym (*praseo-* + gr. *dýmion* dobbelt), grundstof, kem. tegn Pr, atomnr. 59, atomvægt 140,9. Hører til de sjældne jordarters metaller. Saltene er grønne.

Pra'tensis, latiniseret form f. Des Prés, J.

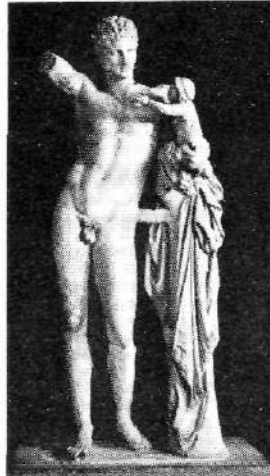
Prater ['pra:tər], parkanlæg med forlystelsesetablissement i Wien.

'Prati, Giovanni (1815-84), ital. digter, følsom og sentimental lyriker. *Edmone-garda* (1841), *Psiche* (1876); *Iside* (1880).

'Prato (in To'scana), ital. by 17 km NV f. Firenze; 70.000 indb. (1936). Uldindu-stri. Mange bygninger fra middelalder og Renaissance, bl. a. domkirke.

Pratt & Whitney Aircraft Co. ['prat ən 'hwi:ni 'tærkræft 'kæmpani], amer. flyvemotorfabrik, hvis stjernemotor anv. i mange civile og mil. flyvemaskiner af næsten enhver størrelse og type. De kendte Douglas-trafikmaskiner »Dakota» »Skymaster» og »Cloudmaster» er således udrustet med P & W-motorer.

'Pravda (russ: sandhed), russ. dagblad i Moskva, grl. 1912, organ for det komm. partis centralkomite. P indeholder fortrinvis artikler om indenrigspolitik, og partipolit. spørgsmål. Oplag ca. 5 mill.

Praxiteles: Hermes med Dionysosbarnet.

Pra'xiteles (gr. *Praxitelēs*) fra Athen (4. årh. f. Kr.), gr. billedhugger, søn og elev af Kefisodotos. P-s berømteste værk var *Knidos*, en ca. 365 til byen Knidos udført nogen Afrodite-statue, der ligner som hans *Vinskænkende Satyr* og *Apollon Saurakionos* er kendt fra rom. kopier. I original er bevaret P-s marmorfigur af *Hermes m. Dionysosbarnet* fra Heratempel i Olympia. P-s kunstneriske form og typevalg er af udpræget feminin karakter, motivene oftest af gennemgængig art. (III. se også tavle Antik Billedhuggerkunst).

Préault [pre'ø], Auguste (1809-79), fr. billedhugger. Har udført *Hestetammer* på Jena-broen i Paris og *Den Evige Tavshed* på Pere-Lachaise smst.

preboarding ['pri:bø:diŋ], for-formning af nylonstrømper på opvarmede forme (30" højere end temp. ved den pålg. farvning), for at de ikke siden (p. gr. af materialets plasticitet) skal ændre form.

pre'carium (lat., egl: tilstået ved bønnen (*preces*) og derfor tilbagekaldelig), aftale om lån til brug, som når som helst kan opheves af långiveren.

Precht [-xɔ], Burchardt (1651-1738), ty. billedhugger. Virkede i Sv. fra 1672, hvor han bl. a. udførte *predikestolen til Storkyrlan i Sthlm.* og *predikestolen til Uppsala domkirke* efter Tessins tegning.

précieux [pre'sjø], hunkøn *précieuse* ['pre'sjø:z] (fr: kostbar, udsøgt), betegn. for tilhængere af den overforfinede smagsretning i 17. årh., der af frygt for at virke ordinær brugte udviklede omskrivninger for de almindeligste ting. Angrebet af Molière i *Les précieuses ridicules* (1659, da. *De Zirlige Damer* 1786).

precipi'tando [pre'tsi-] (ital.), mus., ilende.

pre'della (ital: skammel), fodstykke til altartavle af fløjalter- el. skabstype.

préférence [pre'fæ:ns] (fr: fortrin, foret), gl. fr. kortspil, minder om whist og bridge.

preg'hiera [pre'gjer:a] (ital.), bon. Anv. som navn på selvstændige musikstykker, efter Rossinis store succes med bønnen i operaen »Moses» (1827).

Pregl [pre:gl], Fritz (1869-1930), østr. kemiker, har udført mange metoder til analytiske mikrobestemmelser. Nobelprisen i kemi 1923.

'Prei'sler, Johan Martin (1715-94), ty.-da. kobberstikker; bl. samtidens bedste; prof. v. akad. 1754; stik efter Pilo.

Préjean [pre'sə], Albert (f. 1900), fr. filmskuespiller og kabaretsanger. Bedste filmsrolle i René Clair's »Under Paris' Tage» (1930). Oprådt i Dam. 1948.

pre'kær (fr. *précaire*, af lat. *precarius* tilstået ved bønnen (*preces*)), usikker, ubehagelig, pinlig.

premier [-'mje:r] (fr. *première* (*représentation*)), førsteførelse.

premierløjtnant [-'mje-] (fr. *premier* første, egl: 1. stedfortræder (for kaptajn)), laveste løjtnantsgrad i hæren; 1922 afskaffet i den da. marine.

premiermajor [-'mje-] (fr. *premier* første), ældste major ved et regiment, rangerede

259

under oberstløjtnant, hjælper for regimentschefen, især ved den indre tjeneste

premierminister [-'mje:] (fr. *premier*, første), førsteminister; især om udenlandske forhold: statsminister, således gengivelse af eng. *premier* ['præmjə] el. *prime minister* ['praɪm 'mɪnɪstə]. Titlen anv. i Danm. 1848-55.

Prem 'Sågar (ny-ind: kærlighedshavet), ind. poetisk værk af nyere dato indehold. rel. kærlighedsdigte til Krishna.

Premys'liderne [præmjis-], Böhmens ældste kongehus, uddøde 1306.

pre'n, redskab, spidst til stikning af huller i tøj el. læder, stumpet til glatning af tøj-somme. I oldtiden anv. en spids **p** til skrivning på vokstavler.

Pren'ter, *Regin* (f. 1907), da. teolog, prof. i dogmatik i Århus 1945. **P-s** teol. opfatelse, som står den dialektiske teologi nær, kommer især frem i disputatsen *Spiritus Creator. Studier i Luthers Theologi* (1944).

prentice-byg [præntis-] indføres hertil fra Engl. i 1884 af Markfrøkontoret og har op til efter århundredskiftet været en af de mest udbredte bygsorter.

Prenzlau ['præntsɔu], ty. by i Brandenburg; 27 000 indb. (1939). Levedsmidlandstru.

Preradović [pre'radovitj], *Petar* (1818-72), kroatisk lyriker og epiker i romantisk stil.

Přerov [præ'rov], ty. *Přerav*, čech. industriby i Morava; 22 000 indb. (1930).

presby'n'kulis (presby(o)- + gr. *akusis* hørelse), den med alderen fysiol. aftagen af hørelsen. **p** viser sig især ved diskant-døvhed.

presby(o)- (gr. *presbys* gammel), oldinge-
presby'o'pi' (presby(o)- + *-opi*), gammelmandssyn, med alderen indtrædende »långsynethed«. Årsagen er, at øjet ikke er i stand til at akkomodere, d. e. indstille sin brydning for nære genstande så godt som tidl. **p** afhjælpes ved samlelinser.

presbyter (gr. *presbyteros* ældre, ældste), oldkirkelig embedsmand (ved siden af bisp og diakon). Bispeembedet er vistnok fremgået af **p**.

presbyteri'al'forfatning (gr. *presbyteros* ældre, ældste), kirkeforfatning, som er opbygget på et synodalsystem og på det 4-dobbelte kirk. embede: præst, lærer, ældste, diakon. **p** er knyttet til de calviniske kirker, især i Skottl., Frankr., Schweiz og USA.

presbyteri'a'nere, tilhængere af presbyterialforfatning; kirkeligt, delvis puritansk parti i Engl. og Skotland.

Prescott [præskɔt], *William Hickling* (1796-1859), amer. historikskriver; blind; studier i sp. hist. (Ferdinand og Isabella d. Katolske, Filip 2.) og Mexicos erobring.

pre'senningsdug (nty., gnm. fr. fra lat. *praecinctus* omgivet), svær, ravndugsvævede varer af hør, ham, el. bomuld, oftest imprægneret, så at det er vandskyende, tjæret, behandlet m. fedtsure kobberforbindelser el. på anden måde mod forrådnelse.

present [præ'sent] (fr. af *présenter* overrække), gave.

Prešeren [pre'føren], *Francet* (1800-49), slovensk lyriker, epiker, satiriker, grundlægger af mod. slovensk lit.

pregas, gas, der v. hj. af en kompressor er bragt under tryk; bruges til arbejdsmaskiner som tøjpresser o. l.

presning, proces, hvorved metaller, træ og plastiske stoffer formes el. bearbejdes v. hj. af tryk.

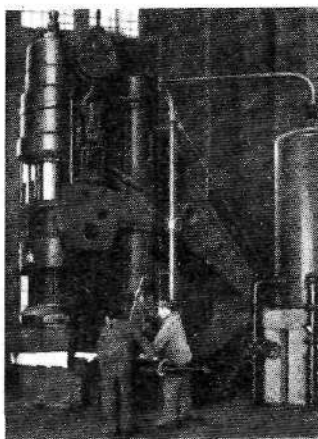
Prešov [præ'føš], slovak. by ved foden af Karpatterne. 22 000 indb. (1930).

Prespa Søen, sø på grænsen ml. Albanien, Grækenl. og Jugosl.; 286 km². Underjordisk alleb til Ohrid Søen.

Pressburg [-burk], ty. navn på Bratislava, Tjecoslovak.

Pressburger [præsbø:gø], *Emerie* (f. 1902), eng. filminstruktør, f. i Ungarn. 1935 til eng. film; har i 1940erne s. m. Michael Powell forestået optagelserne af fremragende og idérige eng. film.

presse (lat. *pressā* trykt), 1) maskine, hvormed der udoeves et kontinuerligt tryk; **p** anv. til mek. formænding, bl. a. i metalindustrien, til komprimering, udpres-

Hydraulisk presse til smedearbejder.

ning af vædsker, f. eks. olie. Trykket kan udoeves v. hj. af vægtstænger, ekscentrisk el. krumtap, af knælred el. v. hj. af en skruebevægelse. Ved friktionsskruep drives skrue-spindlen op og ned v. hj. af et svinghjul, der skiftevis drives af en af de to friktionsskiver. Til store tryk anv. hydrauliske, damp- og lufttryk; hydrauliske **p** anv. bl. a. til større smedearbejder. 2) d. s. s. bogtrykmaskine.

presse, egl. alle skrifter fremstillet m. trykpresse; alm. kun anv. om periodisk udkommende tryksager: aviser, ugeblade, tidsskrifter. Trykte nyhedsmeddelelser fremkom allerede i 15. årh.; i 16. årh. udkom flyveskrifter efterh. m. nummer og dato, og heraf udvikledes, omkr. år 1600, regelmæssigt udkommende nyhedsblade (1609 i Augsburg, Strasbourg). Første eur. dagblad udkom i Leipzig 1660 (i Kina udkom et omkr. 1340). Ældste avis på da. er Anders Bordings versificerede månedsskrift »Den Danske Mercurius« (fra 1666). Fra første færd udnyttede regeringerne **p** polit. (Richelieu), og især fra slutn. af 17. årh. fik aviserne og de talrige tidsskrifter afgørende indflydelse på den offentl. mening. Mens udgivelse af aviser i 17.-18. årh. hyppigst afhang af kgl. privilegium, blev aviserne i 19. årh. under større pressefrihed tit udtryk for bestemte polit. partier og økon. afhængige heraf; samtidig fik aviserne masseoplæg (Königs opfindelse af hurtigpressen 1812), bredtes fra de højere lag ud i byen til landbefolkning, og arbejdere og fik afgørende betydning for polit. aktivering af de brede lag (den da. venstre-presse efter ca. 1866). - Nutidens store aviser ejes normalt af aktieselskaber; kapitalen kan beherskes af polit. el. faglige organisationer, der evt. yder tilskud til udgivelsen, el. af privatfolk, der i første række tager forretningsmæssige hensyn og i nogle tilf. omformer opinions- og partiblade til polit. set ret farveløse underholdnings- og nyhedsblade. Under skarp indbyrdes konkurrence søger aviserne at forme sig efter publikums behov, i stor udstrækning efter amer. forbillede (samling af sensationstof på første side; spec. rubrikker for hyggestof, lokalnyt, dametidende, sport, handelsnyt; voksende billedstof, tegneserier). Annoncerne, der kendes lige fra 17. årh., har fra 19. årh. været afgørende indtægtskilde for de fl. større aviser. - I de fl. moderne lande er der dannet omfattende **p**-koncerner, hvis ejere over afgørende indflydelse på den offentl. mening gnm. blade, der kommer i millionoplæg; ved siden af hovedstadsaviser (morgen- og aftenblade) kan en koncern beherske en serie provinsblade, videregående nyheder til andre blade, udsende ill. ugeblade og tidsskrifter, evt. drive forlagsvirksomhed. Særlig fremtrædende udl. bladkoncerner er de eng. Bery-koncernen, Rothermere-Harnsworth-gruppen og Beaverbrook-gruppen; i Tyskl. tidl. især Stinnes-gruppen og

Hugenberg, i USA især Hearst-koncernen, Scripps-Howard og Gannett. Et blads polit. indflydelse behøver ikke at stå i forhold til oplagets størrelse; Times, Observer, Manchester Guardian har forholdsvis lille oplag, men er verdenspolitiske opinionsdannende.

presseattaché, medl. af et gesandtskab, hvis opgave navnlig er at informere opholdslandets presse om hjemlandets forhold.

pressefoder, sammenpresset, gæret foder; ensilage.

presseforbydelser, forbydelser, der forudsætter anv. af bogtrykkerkunsten; dels overtrædelser af de regler for angivelse af bogtrykkerens navn, aflevering af pligteksemplarer osv., dels tilf., hvor en strafbar handling, f. eks. æresforræmelse, sker i et trykt skrift el. i dagspressen. Redaktøren af et periodisk skrift er ansvarlig for dets indhold, medmindre der findes en navngiven forf. Også i dette tilf. kan redaktøren dog ifalde medansvar, f. eks. hvis en artikel er skrevet efter hans opfordring.

pressefrihed. If. den da. grl. er enhver berettiget til på tryk at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur o. a. forebyggende foranstaltninger må ingen sinde på ny indføres.

pressegrøt, en spec. til bageribrug fremstillet grøt af høj biol. renhed.

Pressens Radioavis, nyhedstjenesten i da. radio; grl. 1926 efter sammenslutning af 3 af hinanden uafhængige »radioviser« udsendt af kbh. dagblade. Indtil 1939 udpegede da. bladorganisationer alene bestyrelsen for **P**; derefter sammensattes bestyrelsen af lige mange repr. for radiorådet og for da. presses telegramudvalg, hvilket sidste udgør forretningsudvalget, som har det redaktionelle tilsyn. De med udsendelserne forbundne udgifter dækkes ved årl. bevillinger fra statsrad. Den daglige drift forestås af en chefredaktør, (siden 1939 Niels Grunnet). 6 faste nyhedsudg., daglig og i fællesskab med statsrad. »Aktuelt Kvartar«.

pres'se're (fr.), trænge sig på, haste; pres'se'rende, uopsættelig.

pressestøbning, støbemetode, hvorved metal i dejagtig tilstand presses ind i en metalform el. kokille.

presstorv, tørretæppe maskintorv.

presseveer, medl., stærke veer ved fødselens afslutning, hvor også bugpressen træder i kraft.

presspån, elektr. isolationsmateriale, bestående af imprægneret pap.

prestige [præ'stɪ:ʃə] (fr., af lat. *praestigia* blendværk), anseelse.

presto (ital: hurtigt), i musikken et meget hurtigt tempo; pre'stissimo, så hurtigt som muligt.

Preston [præ'ston], by i NV-Engl. NØ f. Liverpool. Hovedstad i Lancashire. Bomulds- og metalindustri, skibsverfter. 118 000 indb. (1948).

Preston, *Jorgen* (Georgius) (d. 1553), da. komponist. Stammede muligvis fra Engl., virkede som sangmester (kapelmester) ved det kgl. kantori (Det Kgl. Kapel) på Chr. 3.s tid.

Prestwich [præ'switj], eng. by, forstad til Manchester. 35 000 indb. (1948). Bomuldsfabrikker.

Prestwick [præ'switj], skotsk by ved Firth of Clyde, SV f. Glasgow; 12 000 indb. (1947). Lufthavn for transatlantiske ruter.

pretios'os (lat. *pretiosus* kostbar), kostbarheder.

pretiøs [præ'ti:ø:s] (fr. *précieus*, egl: kostbar), forfintet, kunstlet, søgt.

Pretoria [pri'tə:ri:ə] (efter boerforeren A. W. J. Pretorius (1799-1853)), hovedstad i Transvaal og Den Sydaf. Union; 125 000 eur. indb. (1946) og 52 000 ikke-ur. indb. (1936). Handels- og industriby omgivet af kul- og jernmalmejer. Universitet (grl. 1930). Grl. 1855.

Preuss [prøys], *Hugo* (1860-1925), ty. jurist og politiker. Prof. i statsret; indenrigsmin. 1919; udarb. forfatningsforslag, som lagdes til grund for Weimar-forfatningen.

Preussen [prøysən] (da. [prøi'søn]), tidl.

ty. stat; 1939: 321 626 km²; 45,3 mill. indb. **P** var den største ty. stat, bestående af et stort sammenhængende område i N-Tyskl. og en række enklaver, hvoraf de største lå i Thüringen og Württemberg. Ophævet 1947, dels indlemmet i Polen og Sovj., dels opdelt i mindre ty. lande. - *Historie.* **P** betegnede opr. landet ml. Wista og Nemunas beboet af de baltisk-talende preussere; erobredes og kristnedes af d. ty. ridderorden i 13. årh. Efter nederlag mod Polen måtte ordenen 1466 alstå Vestpreussen med Weichselmundingen og tage Østpreussen til len af Polen. 1525 gjorde højmesteren Albrecht af Hohenzollern Østpreussen til protestantisk arveherzogdomme; 1618 tilfaldt landet Hohenzollernslægtens i Brandenburg, der 1701 tog titel konge af Preussen. - Det rige, der således fra 1701 kaldtes **P**, var vokset frem af markgræskabet Brandenburg. Det hørte under Askanierne til 1320; forenedes 1415 til Frederik af Hohenzollern. Det lykkedes i 15. og 16. årh. at øge Br. og skabe fastere førstestamt i samarbejde m. godsejerstanden. Reformation ca. 1540. 1614 overtoges Mark og Cleve. 1618 Østpreussen, 1648 Bagpommern, 1680 Magdeburg. Under den 8-årige kurfyrste Frederik Vilhelm (1648-88) blev Br. en magt af eur. betydning, med stor hær og fast styre; Østpreussen løsgjordes 1657 (1660) fra po. overhøjhed. Under sønnen Fred. (I.) (1688-1713) erhvervedes kongetitlen. - 1701-1840. Fred. Vilh. 1. 1713-40, Fred. 2. d. St. -86, Fred. Vilh. 2. -97, Fred. Vilh. 3. -1840. Hohenzollernkongerne fik i samarb. m. junkerstanden gjort **P** til en fast administr. enevældestat m. stor hær, førende i Nordtyskl.; fik 1720 østl. Forpommern; m. Stettin fra Sverige. Fred. d. St. erobrede Schlesien fra Østrik under østr. arvefølgekrig og hævdede det under Preuss. Syvårskrig 1756-63 i kamp mod Østr. Frankr., Rusl. Fik ved Polens delinger 1772, 1793, 1795 Vestpreussen, Danzig, Posen og dele af det centrale Polen m. Warszawa, men svækkedes indadtil efter 1786. Neutralit. under Napoleonskrigene til Østrigs sammenbrud 1806, sluttede sig så til Rusl., knust 1806 i Jena-Auerstättslaget, måtte 1807 afstå ca. halvdelen af sit område. Søgte genrejning v. reformpolitik under Stein (1807-08) og Hardenberg (fra 1810): landboreformer m. ophævelse af livegenskabet, hvilket dog ikke røkkede ved adelens førende stilling; værnepligt; større næringsfrihed. Bidrog 1812-13 energisk til Napoleons nederlag, opnåede 1814-15 resten af Forpommern, nordl. Sachsen, desuden Rhinlandet og Westfalen; vigtige industrilande med grænse til Frankr. Fik Posen, men ikke Warszawa tilbage. Bekæmpede efter 1815 den natl. frihedsbævegelse, indførte 1823 rådgivende provinsstændersamlinger, der betrykkede kongemagten i forståelse m. junkerne; reformerede admin. (provinsinddeling). Samlede 1834 de fleste ty. lande, med udelukkelse af Østr., i toldforbund. - 1840-1918. Fred. Vilh. 4. 1840-61, Vilh. 1. -88, Fred. 3. 1888, Vilh. 2. -1918. Fred. Vilh. 4. måtte marts 1848 bøje sig for den nationale rejning, love fri forf. og støtte Tyskls. enhed, bl. a. ved at sende hjælp til slesvigholstenerne mod Damm, men tog atter magten v. kup dec. 1848, svigtede slesvigholstenerne 1849-50, afsløg de liberales tilbud om kejserkrone. Ved forf. af 1850 skabtes preuss. landdag med vidtgående valgprivilegier til junkerne. Da national-liberalismen genrejstes, søgte Vilh. 1. regent fra 1858, først samarb., men strid om militærbevillinger førte til skarpt kons. styre, fra 1862 under ledelse af Bismarck. Han brød forfatn. ved at gennemføre militærreformerne ad provisorisk vej i kamp mod landdagens flertal, vandt 1863 Rusl.s venskab ved at støtte nedkæmpelsen af det polske oprør, fik 1864 Østr. med til krig mod Damm, hvorved de vandt Sønderjylland, Holsten og Lauenburg. Brydninger førte til den preuss.-østrigske krig 1866, som **P** vandt på en måned ved Bismarcks politik og Moltkes strategi. **P** indlemmede Sønder-

John Price.

Joseph Priestley.

jylland, Holsten, Hannover, Frankfurt a.M., Kurhessen og Nassau: Det Ty. Forbund af 1815 opløstes, i st. dannedes et Nordty. Forbund af landene N f. Main, hvor den preuss. regering i samarbejde m. fælles rigsdag (alm. valgret) havde ledelsen. 1870-71 kunne Bismarck forene sig m. Bayern, Württemberg og Baden i sejrrik krig mod Frankr. og jan. 1871 oprettede et rige af alle ty. lande undt. Østrik, m. Vilh. 1. som kejser og Bismarck som rigskansler og preuss. førstemin. Her havde **P** en ledende, om ikke fuldt enderådende stilling. I **P**'s landdag bevarede den udemokr. valgordning, så at junkerne hævdede det meste af deres gl. indflydelse, og preuss. militarisme og fast admin. kom til at præge riget i alm. 1918 blev **P** republik m. demokratisk forfatn. og Socialdemokratiet som førende parti indtil 1932, da v. Papen afsatte de soc. min. (Braun, Severing) og selv overtog ledelsen som rigskommissær. 1933 blev Göring ministerpræs. i **P**, og ved erstatningens forsvandt det meste af **P**'s særstyrke inden for riget. Ved Tyskls. sammenbrud erklærede De Allierede, at **P** skulle opløses, hvilket ensstemmigt fastsløges på konf. i Moskva 10. 3. 1947.

preussiske landret (*Allgemeines Landrecht für die preussischen Staaten*), udstedt 1794. Omfattede ca. 20 000 paragrafer. Arbejdet på **p** strakte sig over mere end 40 år. Ophævedes definitivt ved Bürgerliches Gesetzbuch (1900).

preussisk union, liturgisk og juridisktionel, men ikke dogmatisk sammenslutn. af reformerte og luth. kirker i Preussen, opstået på Fred. Vilh. 3.s initiativ 1817. **p** fremkaldte gammellutheranernes skisma (1835).

Prévost [pre'vo], Jean (1901-44), fr. forfatter til tril. romaner, essays og kritiske studier. Faldt under befrielseskampen i S-Frankrig.

Prévost [pre'vo], Marcel (1862-1941), fr. forfatter, der i romaner har skildret kvindeligt sjæleliv, ofte moraliserende; bl. a. *Les demivierges* (1894); da. overs. ved P. Nansen s. år.

Prévost d'Exiles [pre'vo də'gzil], Antoine François, alm. kaldet abbed **P** (1697-1763), fr. forfatter, førte et eventyrligt liv og skrev en mængde værker, af hvilke romanen *Manon Lescaut* (1731; da. 1891) er berømt for den naturlige skildring af en stor følelse.

Preyer [pre'raier], Wilhelm (1841-97), ty. fysiolog og psykolog. Grl. med *Die Seele des Kindes* (1882) den moderne børnepsykologi.

Prezzo'lini [t-sò-], Giuseppe (f. 1882), ital. forfatter; udg. først *Il Leonardo* (1903-07) og den meget læste *La cultura italiana* (1906), kom 1925 til New York, hvor han leder et stort blad og forelæser ved Columbia-univ. *La Vita di N. Machiavelli* (1927), *Come gli Americani scopero l'Italia* (1933).

Priamos, gr. sønkonge af Troja. I Iliaden skildres hans færd til Achilles for at få sønnen Hektors lig udleveret.

pria'pisme (efter *Priapos*), sygeligt langvarige, indtil fl. dage vedholdende, rejninger af det mandlige lem (erektioner).

Priapos, i gr. rel. gud for avling og frugtbarhed, opr. ugræsk stamme fra bondekulturerne i Lilleasien. **P**'s symboler af fallisk karakter, ofte alene en fallos, opstilledes for at fremme vækst.

Příbram [pr'i:bram], čech. mineby SV f. Praha; 10 000 indb. (1930); brydning af sølv, bly og kobber.

Price ['pris:ə], Adolf (1805-1890), da. mimiker, søn af James P. Spillede Pjertrot på Morskabsteatret.

Price ['pris:ə], Ellen (f. 1878), da. danserinde og skuespillerinde. Elev af Hans Beck og onklen Waldemar P. Fin mimisk og poet. danserinde, f. eks. i »Sylfidens» og »Den Lille Havfrue«. Solodanserinde 1903, afsked 1913.

Price [prais], G. Ward (f. 1886), eng. journalist og forf. af polit. bøger, f. eks. *I Know These Dictators* (1938), da. *To Diktatorer Som Jeg Kender Dem* (1939) om Hitler og Mussolini og *The Year of Reckoning* (1939), da. *Det Store Opør* (1939).

Price ['pris:ə] (eng. [prais]), James (1761-1805), eng. artist. Oprådte 1795 på Dyrehavsbakken, 1801 s. m. Casotti leder af Morskabsteatret.

Price ['pris:ə], John (f. 1913), da. skuespiller og instruktør. Deb. 1933 efter udd. på Det Kgl. Teaters ballet- og elevskole. Har bl. a. spillet »Jean de France«, Andreas Blegnæb i »Hellig-trekongens Aftens«, Gart i »Vinterskoven« og »Scenesættelse: »Cæsar og Cleopatra««, »Fluorne« o. a. Deb. som filminstruktør m. »Billet Mrk.« (1946). (Portr.)

Price ['pris:ə], Juliette (1831-1906), datter af A. P., da. danserinde. Ved Det Kgl. Teater 1849-66, solodanserinde 1851. Bournonvilles bedste elev.

Price ['pris:ə], Waldemar (1836-1908), søn af A. P., da. mimisk danser. Medf. af familietruppen, ved Det Kgl. Teater 1857-1901.

Prieme [pri:'me], William (1894-1945), da. foretningssmand, politiker, grosserer; medf. af Grosserer-Societetets komité 1933, næstformand fra 1941. Kons. folketingsm. fra 1932, medf. af finansudv. fra 1939. Myrdet af tyskerne 24. 1. 1945.

Prien [pri:'n], Günther (1908-41), ty. ubådchef, sønkedde 14. 10. 1939 eng. slagskib »Royal Oak« ved Scapa Flow.

Priene, oldgr. by i V-Lilleasien. Betydelige rester af det hellenistiske boligkvarter og fl. offentlige bygninger, bl. a. det ca. 335 f. Kr. opførte Athenetempel.

Priessnitz [pri:'snits], Vincenz (1799-1851), østr. naturlæge, oprettede en kuranstalt i Gräfenberg i Sudeterne for koldtvandskure, der havde stor søgning.

Priestley [pri:'stli], John Boynton (f. 1894), eng. forfatter. Har givet en række hygelige, sentimentale skildringer af eng. liv, bl. a. *The Good Companions* (1929), da. *Kammeraterne* (1930). Desuden skuespil, litt. studier og soc.-polit. taler.

Priestley [pri:'stli], Joseph (1733-1804), eng. præst, kemiker og psykolog. Foregrob i *Essay on the First Principles of Government* (1768) utilitarismen. Determiner; hævdede at bevidsthedsfønelserne er funktioner af hjerneprocessen. Opdagede 1772 iltudskillelsen fra grønne planter, hvilket gav stødet til opdagelsen af fotosyntesen. Forfulgt som tilhænger af Fr. Revolution, udvandrede 1794 til USA, blev her fører for unitarerne. (Portræt.)

Prieto, Indalecio (f. 1883), sp. politiker. Moderat socialist, min. under Azana 1931-33; deltog i folkefrontsreg. efter 1936, krigsmin. under Negrin 1937-38, modarb. kommunisternes indflydelse i hæren, styrtet efter nederlag i beg. af 1938. Arb. efter 2. Verdenskrig for saml. af alle Francos modstandere og forståelse m. monarkisterne; skarp konflikt m. kommunisterne.

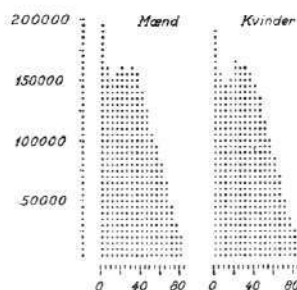
Příhoda [pr'i:hoda], Vaša (f. 1900), čech. violinist, bosiddende i Praha. Har komp. værker for violin.

prik, sov., sømørke i småfarvande, ris- el. halmprik.

prikdiagram, statist., figur der i form af en række prikker viser fordelingen efter størrelse af en række iagttagelser. (Ill. sp. 3628).

prikle, plante frøbedeplanter i prikledede i planteskolen el. gartneriet. I prikledede står træagtige planter oftest 1-3 år, for de udplantes på blivestedet. Der anv. en særlig prikledpind. Prikling giver kraftigere planter med veludviklede rødder.

priksyge, fysiogen sygdom hos æbler,

Prikdiagram: Aldersfordeling.

sjældent hos andre kærnefrugttræer, **p** viser sig ved indsunke pletter på frugtens overflade og brunfarvning af frugtkødet derunder. Kold opbevaring forsinket pletternes fremkomst og udvikling. **p** er hyppigst på overudviklede frugter fra unge træer.

prim (lat. *primus* første), 1) i bogtryk, første side af et ark; 2) *mus.*, første trin i den diatoniske skala; 3) i den kat. kirke tidebøn kl. 6 om morgenen; 4) *sport.* første dækstilling i fægtning og den dertil svarende parade, der afbøder stød og hug fra venstre side.

Prim [prim], Juan (1814-70), sp. general, politiker. Tilhørte fremskridtspartiet, styrtede Isabella 2. 1868; myrdet.

prima (lat. den første), 1) (el. primaform) i bogtryk den trykform, der har arkets 1. side; 2) i handelssproget som kvalitetsangivelse f. varer: bedste slags; 3) i malerkunsten d. s. s. alla prima.

primaballerina (ital. første danserinde), internat. balletrang. I Danmark indførtes ved balletens nyordning 1942 rangen »første solodanserinde« og »første solodansere«.

prima donna (ital. første dame), betegn. for store kunsterinder, på hvem et teaters repertoire baseres.

primage [-ma:ʒa] (fr., af *prime* præmie), særligt fragttilleg for skibsføreren.

primarius (lat. første, øverste), *mus.*, førsteviolinen i et kammermusikensemble.

primas (lat. *primus* første) 1) ærestitel for gejstlige, især erkebiskopper. I Danmark er Kbh.s biskop **p** (bærer særligt ornat og indvier de andre biskopper); 2) sigøjnerprimas, i et sigøjnerorkester førsteviolinen, der samtidig ofte leder orkesteret.

prima-signatur, det tal, der til vejledning for bogbinderen anbringes på 1. side af hvert ark i en bog og angiver det påg. arks nr. i bogen.

primat (lat. *primus* første), forrang: bruges om pavs krav på at være hele kristenhedens leder.

primater (lat. *primus* første), pattedyrsorden, omfatter mennesket, aber og halvaber.

Primiticcio [-tit:ʃo], Francesco (1504-70), ital. maler. Virksom i Fr., især i slottet Fontainebleau og i Versailles.

primaveksel (lat. *primus* den første), første eksemplar af en i fl. ligelydende eks. udstedt veksler. Betegn. **p** er overflodig, når en veksler, som nu sædvl., kun udstedes i eet eksemplar.

prima vista (ital. ved første blik), *mus.*, fra bladet.

prima volta (ital.), første gang.

primfaktor. Ved et tals **p** forstås de primtal, der går op i tallet.

primisk (lat. *primus* første). To hele tal er indbyrdes **p**, hvis intet helt tal større end 1 går op i dem begge.

primitiv (lat. *primus* første), oprindelig, primær: på et tidligt udviklingstrin (i etnol. f. eks. om indianere og negre, mods. f. eks. kinesere og indere, der regnes til kulturfolkene); naturlig; afstumpet.

primitiv erhvervelse, erhvervelse ved bemægtigelse, frembringelse, tilvækst m. m.

primitiv gymnastik el. *grundgymnastik*, de øvelser af stærkt smiddigende ka-

rakter, som danner grundlaget for Niels Bukhs system.

primitivisme, litterær, betegn. for forsk. hist. fænomener; fælles for dem er højt civiliserede skribenters bevidste (og ofte forcerede) søgen tilbage mod motiver og (el.) former, som tilhører udviklingstrin, der er tilbagelagt af vedk. forf. Kun sjældent bruges udtrykket om umiddelbar **p**.

primitiv kultur, betegn. for menneske- racens forhist. laveste kulturtrin og for nulev. naturfolk, anv. af etnologen E. B. Tylor (*Primitive Culture*, 1871). Begrebet **p** var et led i den spekulative udviklingslære og har ikke mere ubetinget vidensk. bet. Moderne kultur- og rel. hist. søger at skabe andre begreber og udtryk, f. eks. antikke kulturer.

primitiv religion, betegn. for den rel., der findes inden for primitiv kultur. Moderne rel.-videnskab forstår derved den rel., der findes inden for de såk. antikke kulturer og forudsætter ikke, at den er udtryk for et lavere trin, men for en anden måde at leve på. Den er identisk med disse folks kult og myte.

primo (ital. den første), 1) i handelssproget den el. de første dag(e) i måneden; f. eks. levering **p** marts; 2) i firhended klavermusik den øverste stemme (diskanten), i mods. til *secondo* (bassen).

primogenitur (lat. *primus* den første + *genitura* fødsel), jur., førstefødselsret.

primordia'lelle (lat. *primordium* oprindelse + *celle*, *biol.*, udiffunderet begyndelsecelle, f. eks. det befrugtede æg.

primost, en myseost, no. næringsmiddel, fremstilles ved inddampning af valle.

primrod (lat. *primus* den første), ved frøets spirning udviklede rod.

Primrose-League [primrouz-ʒi:], brit. kons. vælgerorganisation, grl. 1883 af Randolph Churchill for at vinde masserne for kons. parti. Navn efter Disraelis yndlingsblomst, primulaen.

primsignig (lat. *prima* første + *signatio* det at forsyne med tegn), gl. nord. betegn. for den første korstegnelse ved dåben; ofte fulgte dåb ikke efter **p**.

primstav (oldn. *prim nymåne*), stav med indskårne mærker, ofte runetegn, tidl. af almuen brugt som kalender.

primtal (lat. *primus* den første), kaldes de hele tal større end 1, der kun er delelige med 1 og sig selv. De laveste **p** er 2, 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23 ..... Der findes uendelig mange **p**.

Primula (diminutiv af lat. *primus* den første; hentyder til tidlig blomstring), d. s. s. kodriver.

primulin, gult thiazolfarvestof; **p** var det første substantiv farvestof, som blev diazoteret og udviklet på taverne (1888).

primum mobile (lat. det første bevægelige), efter den aristoteliske verdensopfattelse: fiksstjernehimlen.

Primus (lat. første), petroleumskøgeapparat, opf. 1890 af svenskeren Frans Lindqvist (1862-1931), grundl. af a/b Primus i Sthlm. **P** har en trykbeholder, hvori petroleum sættes under tryk m. en håndluftpumpe og føres til en brænder gnm. et rørsystem, hvori en fordampning finder sted v. hj. af varme fra brænderen. Dampene brænder da efter udstømningen gnm. brænderdysen. **P** tændes v. at man antænder noget sprit, som holdes i en skål omkring brænderens fod; herved opvarmes brænderen, så der kan ske en fordampning af petroleum.

primus inter pares (lat.), den første blandt ligemænd.

primus motor (lat. den første, som sætter (noget) i gang), ledende, mest virksomme peison.

primær (fr., af lat. *primus* første), oprindelig; grund-

primære kvalitet (lat.), første egenskaber, if. Descartes, Locke m. fl. de objektive, tingene selv tilkommende egenskaber: antal, form, bevægelse m. v. Mods. sekundære kvaliteter.

primært leje siges et mineral el. en forstening at forekomme på, når det findes i de omgivelser, hvori det er dannet.

Prince Charming [prins 'tʃa:miŋ] (eng. den charmerende prins), tilnavn f. prins Edvard af Wales (senere Edvard 8.).

Prince-Consort ['prins'kɔnsɔ:t] (eng.), prinsgemal, især om Albert af Sachsen-Coburg, g. m. Victoria.

Prince Edward Island [prins 'ædward 'a:lənd], mindste canadiske forbundsstat (province): 5656 km²; 95 000 indb. (1941), deraf 15 000 af fr. herkomst. **P** er en lav, frugtbar o. beliggende i syd. del af St. Lawrence Golfen, adskilt fra New Brunswick og Nova Scotia ved Northumberland Strædet. Øen er 200 km l., 35 km br., højeste punkt 137 m. Agerbrug, mejeribrug; bet. fiskeri. **P** er kendt for sine sølvværfarme, hummerkøjerier, østerskrabning og avl af læggekartoffer.

Prince of Wales [prins ov 'wæ:ljz], eng., se Prins af Wales.

Prince of Wales [prins ov 'wæ:ljz], eng. slagskib (1940-41), 35 000 t. Som flg. af manglende luftjagerdækning sønkedes **P** s. m. det eng. slagskib *Repulse* af jap. bombe- og torpedofly ved Malacca 10. 12. 41.

Prince of Wales, Cape [kæ:p 'prins ov 'wæ:ljz], Alaskas vestligste punkt på 168° v. l.

Prince of Wales Oen [prins ov 'wæ:ljz], o. i Torres Strædet.

princeps (lat. førstemand), den rom. kejsertitel indtil Diocletian.

Prince Rupert [prins 'ru:pə:rt], havneby ved Stillehavet i Brit. Columbia, Canada; 6700 indb. (1941). Endestation for den nordlige Pacific-bane. Eksport af korn, tømmer, fisk.

Princeton [prinstən], universitetsby i New Jersey, USA; 7700 indb. (1940). Univ. grl. 1746. Ca. 450 prof. og 7000 studenter (1946-47).

Princetown [prinstəʊn], lille by i Dartmoor Forest, Engl., med kendt straffeanstalt (oprettet 1850).

princip [-'sɪp] (lat. *principium* begyndelse, indledning), 1) grundsetn., ledende tanke; 2) grundkraft el. grundvirksomhed.

Princip [printsip], *Gavrilo* (1894-1918), bosnisk gymnasieløv, der 28. 6. 1914 myrdede den østr. tronfølger Franz Ferdinand og hans hustru i Sarajevo. Udgifet **p** gr. af sin ungdom dødstraf; d. i fængsel.

principal [-sɪ'pa:lj] (lat. *principalis* den første el. fornemste, overhoved), leder, overhoved, chef, forretningsindehaver; den stærkest tonende melodistemme i orglet; første og vigtigste, hoved-.

principalstemme, hoved- el. solostemme i et musikstykke.

princi'pāt [-sɪ:] (af lat. *princeps*), det rom. kejserdømme til Diocletian.

Principe, Ilha do [i'li:ʒədu 'prɪsɪp(ə)], portug. ø i Guineaabugten; 110 km², 825 m h., 3000 indb. (1940). Hæret af tsetse-fluer (sovesyge). Kakao-dyrkning.

principi'el [-sɪ:] (lat. *principium* begyndelse), hvad der går tilbunds i en sag, hvad der angår kærnen i en sag.

prins (fr. *prince*, af *princeps*), i Engl., Tyskl., Skandinavien anv. som titel f. mandl. medlem af kongehuset; i fl. andre lande i betydning fyrste, også f. højadelige; prins'sesse, tilsv. f. kvindelige.

Prins af Wales [wæ:ljz], eng. *Prince of Wales*, titel på Englands tronfølger siden 1301, da den senere Edvard 2. fik titlen.

Prins Christians Sund, næsten retlinjet sund, der udgår fra Sydgrønlands ostskyer og i forb. m. Torssukatak adskiller Grønlands sydligste øer fra Sydgrøn. Vejrstation v. ostskyer.

Prinsens Pale, Kbh., v. Frederiksholms Kanal, opført 1743-44 af Eigtved til bolig f. kronprins Fred. (S.). Beboedes 1746-1850 af forsk. adelige og embedsmænd, overgik 1853 til Nationalmuseum, ved hvis nybygning dets interiører blev en del ændret.

prinsgemal, titel f. prins g. m. regerende dronning.

prinsmetal, d. s. s. bathmetal.

Printzensköld [-'ʃö:ld], *Johan* (d. 1658), sv. officer, Kommandant på Bornholm fra april 1658, fanget og skudt i Rønne dec. s. å. under bornholmernes rejsning.

Prinz Eugen ['prints øy'ge:n], ty. svar krydser, deltog med slagskibet Bismarck i det raid gnm. Danm.-strædet, hvor den eng. slagkrydser Hood sænkedes 24. 5. 41, og Bismarck 27. 5. Undslap 11. 2. 42 fra Brest s. m. de ty. slagskibe Scharnhorst og Gneisenau gnm. Kanalen til ty. havn. Overgav sig 7. 5. 45 til de Allierede i Kbh. Anv. sommeren 1946 ved atombombeforsøgene ved Bikini, hvor den led nogen skade.

'prior (lat: den første), den øverste i et kloster; hvis der er en abbed, er **p** den næstøverste. I et nonnekloster tilsvarende priorinde.

'Prior, William Wain (1876-1946), da. officer. Chef for generalstaben 1931, generallojtnant 1939; fortsatte som da. hærs ledende officer efter 9. 4. 1940, afgik 30. 9. 1941 i protest mod ty. krav om da. hjælp til ty. luftforsvar.

priorite't (lat. prior den første), 1) fortrinset; 2) panteret i fast ejendom.

'prior tempore, 'prior 'jure (lat.), den, der er først i tid, er først i ret.

Prip, Einar (1868-1939), da. missionær, hvis arbejde i Syrien (fra 1898) fik stor bet. for Østerlandsmissionen.

'Pripjat, po. *Prypeč*, 795 km 1. biflod til Dnjepri i Hviderusl. og Ukraine; afvander Rokitno-sumpene.

Pris-Møller, Johannes (1889-1943), da. arkitekt og missionær. Mange studierejser for undersøgelse af buddhistisk klosterarkit. Har bl. a. opf. i Mukden *K FUMs bygn. og skole for blinde*, i Hongkong *Tao Fong Shan Christian Institute, kirke og menighedscenter for den kin. menighed i Tsing-tao*. Har udg. bogen *Chinese Buddhist Monasteries* (1939).

pris, en vares bytteforhold over for landets pengeenhed. **p** dannes under indvirkn. af markedsområdets udbud af og efterspørgsel efter varen. Under helt fri konkurrence bliver **p** på længere sigt = varens *gsnit. produktionsomkostn.* (herunder omkostn. til omsætn. og transport). **Varep** afhænger herved bl. a. af prod. faktorerne **p**: lønninger, rente, avancer m. m. Efterh. er den frie konkurr. indskrænket og **p**-dannelsen blevet mere kompliceret som flg. af private monopol og monopolistiske dannelser (karteller, mærkevarer m. m.), der v. begrænset, af det samtl. udbud kan hæve **p** (mere sjældent optræder køber-monopol, hvor køberen kan trykke **p**), og gnm. offentlig indgreb: **p**-kontrol, beskattning, regulering af udenrigshandel m. m. **p** på fast ejendom o. a. ejendomsrettigheder dannes ved kapitalisering af deres afkast. - For at måle variationerne i **p** for et større antal varer under eet har man beregnet prisindeks (engros-, detailpristal m. m.). - Ændringer i **p** kan skyldes forskydn. i vedk. vares udbud (f. eks. ændrede prod.omkostn.) el. efterspørgsel (f. eks. gnm. ændret folketal el. mode) el. kan være udtryk for generelle **p**-ændringer (ændr. i pengeværdien) i forb. m. forandr. i den økon. aktivitet; således under konjunkturføllobet: **p**-stign. under højkonj. og **p**-fald under krise, under inflationer og deflationer.

'prisdifferentiering el. *-diskriminering*, fastsættelse af forsk. pris på enheder af (næsten) samme vare, f. eks. når elektr. strøm sælges til en pris til belysning og til en anden (lavere) til tekn. brug.

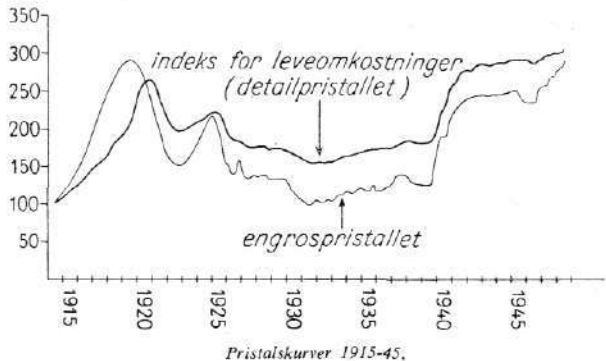
Prisdirektoratet, oprettet 1940, sekretariat for Priskontrolrådet.

pris (fr., egl. taget), et under sørgik opbrag og beslaglagt skib el. vareparti.

prisedomstole, domstole der træffer afgørelse om frivillig el. endelig beslaglæggelse af en prise. Er af rent national karakter, om end de anv. folkerettens regler. Bestræbelser for at oprette en internat. appellinstans i prisesager har ikke ført til resultat.

priseret, 1) prisedomstol; 2) indbegrebet af de retsregler der bestemmer krigsførendes ret til at beslaglægge fjendtlig og neutral privat ejendom i sørgik.

priserforer, virksomhed - oftest en stor trust - som i kraft af magtposition er bestemmende for en vares prifsættelse under monopolistisk konkurrence

pris ingen lykkelig, for han er i sin grav, gr. ordsprog. Skal være Solons ord til kong Kresus, da denne fremviste sine rigdomme.

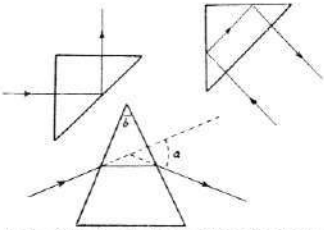
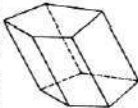
Pris'killa, hustru til Akvila.

priskontrol fra statens side tilsigter undgåelse af urimelige priser el. indskrænkn. i fri erhvervsudøvelse ved karteldannelser o. l.; gennemført i Danm. ved prisloven siden 1937, skærpet 1940.

Priskontrolrådet, oprettet ved prisloven 1937, administrerer den da. priskontrol, sorterer under handelsministeren. Siden 1940 fungerer Prisdirektoratet som sekretariat for **P**.

'priskuran't el. *prislste*, fortegn. over gældende priser. **p** udsendes f. eks. af handlende til deres forb. som generelle tilbud. **Akkord-p** angiver de akkordlønssatser, som skal betales if. overenskomst ml. arbejdere og arbejdsgivere.

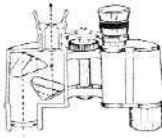
'prisme (gr. *prisma* det gennemsnævdede), 1) mat., legeme begrænset af to kongruente polygoner, endefladerne, og ellers lutter parallelogrammer, sidefladerne; 2) i fys. et gennemsnigt legeme, som regel af glas, begrænset af to plane flader, der danner en vinkel med hinanden, **p**-s brydende vinkel. Fladernes skæringslinie kaldes **p**-s brydende kant. En lysstråle vil brydes ved begge flader og derved afbøjes bort fra den brydende kant. Afbøjningen afhænger af indfaldsvinklen og bliver minimum, når strålen går symmetrisk gnm. **p** (hoved-

Prisme (fys.); nederst: brydning i p; øverst: totalreflektion i p (enkelt og dobbelt).

stillingen). Afbøjningen a afhænger tillige af den brydende vinkel b og af brydningsforholdet n; ved måling af a og b kan n bestemmes. Ved brydning i **p** sker tillige farvespredning, hvorfor **p** anv. i spektroskopier. I et tresidet, ligebeenet og retvinklet prisme vil en lysstråle, der rammer vinkelret på en af fladerne, ikke brydes, men tilbagekastes fuldstændigt (totalreflektion), hvilket udnyttes i **p**-kikkerten.

prismekikkert, en astron. kikkert, hvor der i strålegangen ml. objektiv og okular er indskudt to totalreflekterende prisme, hvoraf det ene vender billedet opret og det andet ombytter højre og venstre, så at bil-

ledet bliver opret og retvendt, **p** udføres som regel som dobbeltkikkert.

prisniveaue't angiver en varegruppes (spec. den samtl. vareomsætnings) pris i forb. t. prisen på et vilkårligt valgt andet tidspunkt, som benævnes basisåret.

prisreguleringskommissionen, populær betegn. for Den Overordentl. Komm. af 8. 8. 1914.

prisstop, midlertidigt forbud mod prisforhøjelse. **p** har siden 1940 kunnet udstedes af Priskontrolrådet f. bestemte varer el. varegrupper for højst 3 mdr. ad gangen. Et alm. **p** udstedes 9. 4. 1940 og gjaldt til 12. 6. 1940.

pristal, indeks for prisforandringerne på en række forsk. varer under eet; udregnes som veiede gennemsnit af de påg. varens prisforandringer i forb. t. priserne på et vilkårl. valet tidspunkt (basisår). **p** beregnes såvel for engros- som for detailpriser, de sidste ofte som led i beregn. af leveomkostns. udvikl. **Pristal** bet. anv. ofte spec. om detailpristallet. En overgang beregnedes under 2. Verdenskrig et for lønfastsættelser vejledende skrålet **p**, som ikke tog prisstign. på forsk. mindre nedv. varer i betragtning. (Hertil pristalskurver f. o.)

prisudregningsvægt, vægt hvorpå foruden varens vægt også dens udregned pris kan aflæses.

Prithi'vi (sanskrit: Jorden), i ind. vedisk rel. Jorden som kvindelig guddom, oftest nævnt sammen med Dyaus, himlen.

priv'at (lat. *privatus*, egl: adskilt fra staten), ikke offentlig; som angår en enkelt person el. en snæver kreds.

privatbaner, danske, de 50 da. jernbaner, som ejes og drives af private. Kommuner o. l. Privatbanerne Orehoved-Gedser og Viborg-Ålestrup drives dog af DSB. I tiden ml. de to verdenskrige medførte den stigende biltrafik store vanskeligheder for **p**, således at det blev nødv. at støtte dem. Ved lov af 14. 3. 1931 blev der bevilget 11,5 mill. kr. til modernisering af **p**. Den 2. Verdenskrig medførte en renaissance for **p**, således at disse, som før krigen havde store underskud, nu opnåede store overskud. Tilsynet med **p** udøves af Ministeriet for Offentl. Arbejder. Til behandling af fællesinteresser er **p** siden 1908 sammensluttet i De Da. Privatbaners Fællesorganisation. Pr. 31. 3. 1948 var anlægsværdien kr. 165 418 372. En række statistiske oplysninger om **p** er givet sp. 874-875.

Privatbanken i København, grl. 1857, en af Danms. kjedde banker. Med virkede under Tietgens ledelse v. dannelsen af mange store virksomheder. Indførte folio og kontokurant samt brugen af checks i Danm. Aktiekapitalen uddededes efterh. fra 4 mill. kr. til, i 1920, 60 mill. kr. I 1928 måtte **P** rekonstrueres og aktiekap. nedskrives til 12 mill. kr. Efter tegn. af ny kapital er den 1948 40 mill. kr.

privatdocent, videnskabsmand, der holder forelæsninger ved høiere lærestanstalter u. vederlag. Retten dertil har indehavere af doktorgraden.

private bills ['praivit 'bilz] betegner i Engl. visse love, der, mods. de alm., kun angår enkelte personer el. lokale interesser.

private straffesager, sager, der påtales af den private forurettede, f. eks. mindre *legemsformærmelser*, *æresformærmelser*, selvtægt. Behandles efter den borgerl. retsplejes regler.

private veje, veje m. h. t. hvilke private har rådighed og vedligeholdelsespligt.

privatim (lat.), privat; hemmeligt; privatissime, for en snæver kreds, ganske privat.

privatist, den, der indstiller sig til studenteksamen el. lærereksamen efter privat undervisn. el. fra et ikke eksamensberettiget kursus.

privatlivets fred. Krænkelser af p er strafbar, når den begås ved offentlig meddelelse om nogens rent private hjemlige forhold el. om andre privatlivet tilhørende forhold, som med føje kan forlanges unddraget offentligheden, el. når en tjenestemand e. l. røber sådanne privatlivet tilhørende hemmeligheder, som han har erfaret i sin virksomhed. Straffen er bøde el. hæfte indt. 6 måneder.

privat påtale, påtale i private straffesager.

privatret, den del af retsordenen, som omhandler privates indbyrdes rettigheder og forpligtelser, navnlig mods. offentlig ret.

privilegerede, give privilegium; privilegeret, som har fået privilegium.

privilegeret fordring, fordring, som i skyldnerens konkursbo dækkes forud for de alm. kreditorer, f. eks. lønkrav for et vist tidsrum.

privilegium (lat., af *privus* enkelt, særlig + *lex* lov), undtagelse for enkelte borgere fra de alm. retsregler, i ældre tid ofte grundlag for visse stænders polit. magt.

privilegium fori (lat.: værningsprivilegium; i Rom havde retten sæde på torvet), retten til at unddrage sig de alm. domstoles jurisdiktion, navnlig gejstlighedens ret i så hens. i. t. den kanoniske ret.

Privy Council ['privi 'kaunsil] (eng.: geheimeråd), det off. brit. statsråd, bestående af nuv. og tidl. min., samt andre dignitærer, i alt ca. 400. P stammer fra den normanniske Curia Regis, men tabte sin polit. og adm. bet. i 18. årh. da kabinettet (cabinet) udvikledes. Samlet sammen træder P kun ved tronskifte, Judicial Committee of the P er øverste appelinstans for Dominions og kolonierne.

Prix de Rome, d. s. s. Grand Prix de Rome.

Prix des Nations ['pri de na'sjō] (fr.: nationernes præmie), afsluttende ridekonkurrence ved alle olympiader, hvor rytterne passerer ca. 20 forhindringer, sammenstillet i meget svære kombinationer og i højden fra 1,30 til 1,60 m.

prix fixe (pri'fiks) (fr.), fast pris.

pro (lat.), i stedet for, for, foran.

probabilisme (lat. *probabilitas*, sandsynlighed, rimelighed), 1) teoretisk: opfattelse, at man aldrig kan så sikker, men kun sandsynlig viden; 2) praktisk-etisk opfattelse, især tilskrevet jesuitterne, if. hvilken det ikke er dadelværdigt at handle mod sin samvittighed, hvis man kan støtte sig til »probable« meninger, f. eks. en el. flere teologers autoritet.

probant-metode (lat. *probandus*, som skal prøves el. undersøges), en statistisk-egenlogisk metode til undersøgelse af en egenskabs nedrivningsmåde, nemlig ved gennemgang af stamtavler til probanderne.

probat (lat. *probare* prøve), virkningsfuld, kraftig, skrap.

probatum est (lat.), det er prøvet; det er bevis.

probenreuter ['pro'banroif'dar] (ty., egl.: prøverytter), spottetnavn for (ty.) handelsreisende: udtyg person.

probere (lat.), prøve, forsøge.

probering, prøvning af guld og sølv indhold af renmetal (finholdighed, udtrykt i enh. karat og lodighed).

probermester (af *probare*), forhen embedsmand i da. artilleri, der tilså håndvåben.

probermåle, guld- og sølvstifter af forsk., men kendt lodighed der anv. ved stregprøven på proberstenen.

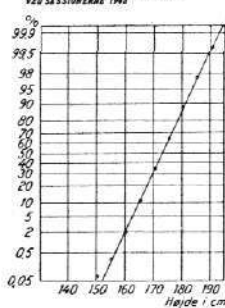
probersten, et stykke glatsleb sort

kiselskifer, mod hvilket man stryger legeringer af guld el. sølv for ved stregens farve, glans osv. at bestemme legeringens finhed.

probervægten, det vægtsystem, der anv. ved angivelsen af finheden ved guld- og sølvmasser, bl. a. for mønter. Finheden betegnes her ved at angive, hvor mange vægtunderafdelinger fint metal der indeholdes i en vægtenhed af blandingen.

probitdiagram (lat. *probitos* retskaffenhed), figur, der i form af en række punkter viser den summerede fordeling af en række iagttagelser. Ud ad den vandrette akse afsættes størrelsen af en given iagt-

PROBITDIAGRAM FOR HØJDEN AF 21-ÅRIGE DANSKER VÆRNEPLIGTIGE VED SESSIONERNE 1945

Probitdiagram for højden af 21-årige danske værnepligtige ved sessionerne 1945.

tagelse, hvorefter der i lodret retning i en spec. skala afsættes en værdi, der angiver hvor mange procent af iagttagelserne der var mindre end el. lig med den givne. Såfremt de gjorte iagttagelser følger den normale fordeling vil punkterne i p med god tilnærmelse ligge på en ret linie.

proble'm (gr. *problēma*, egl.: det fremkastede; det forelagte), opgave; vanskeligt spørgsmål; proble'ma'tisk, tvivlsom, uvis.

problembarn, barn, der frembyder alvorlige opdragelsesvanskeligheder el. lider af svære sjælelige konflikter, hvis opr. oftest må søges i miljøuskader i de første barneår.

problemdrama, betegn. for et aktuelt debatterende skuespil.

'Probus (lat.: den retskafne), rom. kejser 376-82, slog germanerne, dræbt af soldaterne.

procedere [-se'de-] (lat.: træde frem), fremstille en sag for retten.

procedure [-se'dy:ra] (fr., af (lat.) *procedere*), en parts el. hans sagførers udførelse af en sag for retten, især hans mundtl. fremstilling af sagen.

procederetilladelse, en af Justitsmin. meddelt tilladelse til en sagførerfuldmægtig til at møde ved mundtl. forhandl. i domssager for landsret og større sø- og handelsretssager. Gælder kun i 2 år og kan ikke fornyes.

procent [-sæn't] (lat. *pro centum* for hundrede), af hundrede, for hvert hundrede. Forkortet pCt. el. i tegn %.

proces [-sēs] (lat. *processus* fremskridten; forløb), 1) jur., a) d. s. s. retspleje; b) retssag; 2) kem., betegn. for en omsætning ml. ens el. forsk. molekyler, atomer el. ioner, hvorved der dannes el. spaltes kem. forb., el. hvor atomer i en forb. omlejres under dannelse af nye stoffer. Kem. p kan forløbe fuldstændigt el. til en ligevægtstilling. Kem. p ledsages altid af en varmetagning. Ved varmeabsorption kaldes p endoterm, ved varmeudvikling eksoterm. p-s hastighed afh. af koncentration, temp. og evt. katalysatorer. Foregår p i samme medium, f. eks. vædske- el. gasfase, kaldes den homogen, ellers er den heterogen.

procesforudsætning, betingelse for, at en sag kan tages under påkendelse, f. eks. at den er anlagt ved den rette domstol. Er p ikke til stede, må sagen afvises.

procesfællesskab, det forhold, at der i en sag optræder fl. sagsøgere el. sagsøgte.

Nød v. p foreligger, hvor det p. gr. af at en vis forpligtelse påhviler, el. en ret tilkommer here, er nød v. at disse optræder sammen under en retssag.

procesomkostninger, d. s. s. sagsomkostninger.

procession [-s-] (lat. *processio* fremadskridten), højtideligt optog ved rel. og verdslige fester. Navnlig den kat. kirke har anvendt p, i den da. kirke kun ved kirke-, bispe- el. præstindvielser.

processionsspindere (*Cneta'campa*), sommerfugle af spindernes fam. Mange larver sammen i store spind, vandrer i lange rækker.

processu'el'le straffe (*processuel* adjektiv til *proces*), bødestraffe, som af retten idømmes en person p. gr. af hans opførsel i retten, el. fordi han som part i sagen el. repr. for en part har gjort sig skyldig i en processuel forførelse, f. eks. forhaling af sagen.

processus [-'sæsus] (lat.), anat., fremspring.

procesunderretning, d. s. s. litis denuntiatio.

procés verbal [pro'sæ'vær'bal] (fr.), skriftligt forhandlingsreferat.

Proco'pé, Hjalmar (1868-1927), sv.-fi. forfatter. Udg. en række betydelige digtsaml. bl. a. *Röda skogar* (1907), hvori kerne er rel. refleksionslyrik; formen er fast og klar, påvirket af G. Fröding.

Proco'pé, Hjalmar (f. 1889), fi. diplomat, industrimand. Gesandt i USA fra 1938, udvistes juni 1944.

'Procyon (lat., af gr. *pro kyōn* for hunden), astron., stjernen i Lille Hund.

'Prodikos fra Keos (5. årh. f. Kr.), gr. sofist. Rationaliserede de gr. myter til moralske allegorier (eks.: Herakles på skillevejen). Beskæftigede sig med synonymik. Optræder flere gange i Platons første dialoger.

pro'dro'm (gr.), forløber; *med.*, de sygdomstegn, der viser sig, før de for en sygdom karakterist. symptomer fremtræder.

prods- [-pros-], da. sammensætningsled (og verbalrod), dannet af ty. *Protze* forvogn, hvortil kanon hages; p indgår i ord, der betegner (etablering af) forbindelsesled ml. kanon og forvogn, f. eks. prodkåde.

producerer [-'se-] (lat.: føre frem, fremføre; optræde offentligt; frembringe, tilvirke; producent [-'sæn't], person der fremstiller en vare.

Pro'ductus (lat.: ført frem, forlænget), slågt af brachiopoder, hvis skaller er besat med lange hule torne. Hyppig i karbon og perm.

pro'dukt (lat. *productus* ført frem, frembragt), ting som er fremkommet ved en naturlig el. kunstig proces; vare; virkning, resultat; *mat.*, resultat af en multiplikation.

produktandel, handel m. gl. jern, klude, ben, hud, skind, uld, fæhår o. l.

produktion (lat. *productio* frembringelse), i videre nationaløkon. forstand al virksomhed, hvorved der fremstilles materielle goder el. præsteres ydelser til dækning af menneskel. behov. Ved p nyttiggør mennesker sig naturkræfter og -materialer (kaldet prod.faktoren »jord« gnm. arbejde v. hj. af redskaber o. a. materielle prod.midler (sæd v. kaldet prod.faktoren »kapital«). *Privatkapitalistisk* p iværksættes af besidderne af »jord« og »kapital« gnm. køb og anv. af arbejdskraft, f. s. v. de derved forventer at skaffe sig et tilfredsstillende økon. udbytte. Usikkerheden m. h. t. dets opnåelse, som beror på udvikl. af priser og omkostn., bevirker en ustabilitet i p (særlig konjunktursvingningerne), der bl. a. som modvægt har ført til dannelse af karteller og truste. Under *socialistisk* p er de naturligtvne faktorer og materielle prod.midler samfundseje, og p organiseres planøkon. af samfundssorganer.

produktionsfoder, det foder, som et husdyr ud over sit vedligeholdelsesfoder behøver til produktion, hvad enten det drejer sig om vækst, arbejde, mælk, æg el. a. p-s størrelse og sammensætning retter sig efter produktionsens art og størrelse (Foderberegning).

produktionsforeninger, fremstillingsvirksomheder ejet af arbejderne i disse.

p var den tidligste form for kooperation, men spiller nu ingen større rolle.

produktionslove, tekn. lovsmæssigheder ml. produktionslovene og mængderne af dertil anv. produktionsmidler ved uforandret teknik m. m. Spillede omkr. 1900 en stor rolle i ekon. teori.

produktionsmiddel, genstand el. arbejdskraft, som anv. ved produktiv virksomhed, mods. forbrugs- el. konsumgoder, der direkte skal tilfredsstille et behov.

produktionskatter, forbrugsafgifter på indenlandsk producerede varer (på råstof, produktionsredskaber, halvfabrikat el. det færdige produkt). I Danmark findes bl. a. p på spiritus, øl og sukker.

'produkti'v (af *produceere*), frembringende, skabende; værdifrembringende; frugtbar, virksom.

produktivite't (fr. *productivité*, af lat. *produceere* fremføre, frembringe), ydeevne, frugtbarhed.

pro et 'contra (lat.), for og imod.

pro'fa'n (lat. *profanus* egl. foran templet), udenforstående, uindviet; verdslig, profane're, vanhellige, krænke, besmitte, misbruge.

profanum 'vulgus (lat.), den store mængde (af uforstående mennesker) (Hortats).

pro'fase (*pro + fase*), *biol.*, den indledende fase til cellekernens deling.

professio 'fidel Triden'tinæ (lat. *professio fidelis* trosbekendelse), den af Tridentinerkonciliet formulerede trosbekendelse, der siden 1564 er forpligtende for embedsindehavere i romerkirken.

profession (lat. *professio*, af *profiteri* erklære sig for sagkyndig), erhverv, livsstilling; uddannelse.

profession'nel (af *profession*), som driver noget som erhverv; spec. [fæ]onæ], som driver sport som erhverv.

professor (lat: den, der erklærer sig sagkyndig), siden ca. 1600 højeste embedstitel for lærere ved univ., nu også andre højere læreanstalter; professo'ra't, professorembede.

professorudvalget, udvalg, nedsat af finansmin. jan. 1943 for at overveje foranstaltn. til bekæmpelse af den da truenede inflation. Afgav betænkning i marts 1943. Fortsatte derefter med undersøgelser, der resulterede i betænkning i maj og aug. 1945 om Danms. økon. efterkrigsstidspolmer. I 2. del stillede forslag om den i 1946 gennemførte eengangsskat. I p-sarb. deltog foruden repræs. for Finansmin. og Nationalbanken 4 prof. i økon. Formand var generaldir. Knud Korst.

profet (gr. *profetês*, egl. fremsiger) bruges i det rel. sprog om en, der forkynder Guds vilje. Hos mange folkeslag kendes helligmænd, som kan give orakelsvar el. forkynde guddommens vilje, dels i normal vågen tilstand, dels under inkubation el. i ekstase. I Israel kendetegnes de sande Jahve-profeter ved deres forkyndelses indhold. De reagerede voldsomt mod den kanaanæiske Ba'al-kults indflydelse på jahvismen og påtatte den moralske rådsenskab i folket, som de af samme grund spåede undergang, hvis det ikke omvendte sig; dog havde de også håbet om en lykkelig tid efter straffens udståelse. De var sig bevidst, at de repræsenterede den gl. ørkenreligion. Bedst kendt fra den ældre tid er Samuel (ca. 1000 f. Kr.) og Elias og Elisa (9. årh.). Skriftprofetien tager sin beg. med Amos og Hoseas i Nordriget (slutn. af 8. årh.), omtrent samtidig med dem Esajas og Mika i Sydriget. Ned mod ekilet virkede Jeremias, under dette Ezekiël og ved hjemkomsten Haggaj og Zakarias. I den følg. tid uddøde profetismen i Israel. På N. T. s tid optrådte igen lejlighedsvis p. De store profeter er: Esajas, Jeremias, Ezekiël, Daniel. De små profeter er: Hoseas, Joel, Amos, Obadias, Jonas, Mika, Nahum, Habakkuk, Zefanias, Haggaj, Zakarias, Malakias.

profete're (af *profet*), spå, forudsige, profeti' spådom.

profet er ikke agtet i sit fædreland, en, Jesusord Joh. 4. 44.

profetisme, profeterreligion, rel. bevægelse med en profet som midtpunkt.

pro'fi'l (fr.; af *pro + lat. filum* tråd), omrids, 1) hoved, genstand el. a. set fra siden; 2) omridsline af et tværsnit, der er lagt vinkelret på et bygningsleds akse; profi'le're uddanne noget (især arkitektonisk led), således at det får en bestemt profil.

profiljern, valsede stænger af blødt stål med l-, T-, U-, Z- el. L-formet tværsnit. Sådanne profiler kan nu også fremstilles ved at svejse pladejern sammen. p leveres i mange forsk. »normalprofiler« for hver form. p har stor bøjningsstyrke.

profilstænger, stænger m. rundt, mangelkantet el. lign. tværsnit.

profiltråd, *façontråd* el. *desstråd*, tråd m. ikke cirkulært tværsnit.

Profin'tern (af russ. *Krasnyj Internatsional Professionalnyh Sojuzov*), russ. fork. f. Røde Fagl. Internationale.

pro'fit (fr., af lat. *proficere* udrette, gavne), udbytte, gevinst, fortjeneste, fordel; profi'ta'bel, fordelagtig, indbringende; profi'te're, have udbytte; heste fordel, tjene.

Profla'vi'n, gult-, krystallinsk pulver, kraftigt antiseptisk lægemiddel.

pro'fluvium (lat: fremflyden), sygeligt udfåd af legemsvædske, særlig af blod.

pro'forma (lat: efter formen). At en aftale er indgået p, bet., at den uddelt fremtræder med et andet indhold end sit virkelige. Kan en person bevise, at en aftale, han har indgået, er p, er han ikke ubetinget i forhold til en godtroende trediemand, som har erhvervet ret i henh. t. aftalen.

profos [-'fös] (ty., af lat. *propos(itus)* foresat), i ældre tid den person, som uøvede politimyndigheden inden for en mil. afd. og eksekverede de idømte straffe. Også anv. om beddel.

profyl'laksis (gr. *profylassein* passe på), forebyggelseskunst. I *med.* den fremgangsmåde, ved hvilken man søger at forebygge en sygdoms el. et symptoms indtræden; profyl'laktisk, forebyggende.

pro'geria (gr. *pró for + gerón* gl. mand), oldingeaftagigt udsende i en tidlig alder.

progester'on (*pro + lat. gestus* avlet), corpus luteum hormonet, dannes i det gule legeme og regulerer det befrugtede ægs implantation i livmodervæggen og moderkagens udvikling.

progesti'n, d. s. s. progesteron.

prognati'vi (gr. *pró frem + gnáthos* købeben), fremstående købeparti.

pro'gnose (gr.), forudviden. Betegner i *med.* udsigten for en sygdoms forløb.

pro'gram' (gr. *programma* skriftligt bekendtgjort efterretning), indbydelses-skrift; årsskrift; skriftlig plan for virksomhed el. forestilling; meddelelse om, hvad og af hvem der skal spilles; rede-gørelse for mål og planer.

programmusik er i modsætning til absolut musik en musik, der giver udtryk for eller er bærer af en digterisk idé eller et program, f. eks. Beethovens »pastoralsymfoni«.

Programudvalget, et af Radiorådet nedsat udvalg med særlig myndighed over for Statsradiofoniens programlægning. Dets opgave består i en gennemgang og kritik af de af programledelsen udarbejdede forslag til udsendelser samt en fastlæggelse af de forslagernes i alm. gældende principper, alt under ansvar for radiorådet. P består af 16 medlemmer.

Pro'greso, vigtigste havneby på Yucatán-halvøen, México; ca. 12 000 indb. Eksport af sisal.

Progress, Dampskibsselskabet, Kbh., da. rederi, stiftet 1904, 1949: 15 skibe på i alt 22 000 BRT (2 nybygninger på i alt 5000 BRT i arb). Aktiekap. 7,25 mill. kr.

progression (lat. *progressio* fremadskriden), i skattelæren det princip, at det pålignede skattebeløb stiger efter et stærkere forh. end den beskattede størrelse (især indtægten) (se kurve sp. 3639).

'progressi'v (lat.), fremadskridende, stigende; fremskridtsvenlig.

Progressive Citizens of America [pro'gresiv 'sitanz òv ə'mærəkə] (eng:

Amerikas fremskridtsvenl. borgere), USA-forening stiftet dec. 1946; vendt mod Republikanerne og mod Demokraternes højre fløj, m. kritik af de store forretningsmænds indflydelse i USA-politik; krævede en mindre fjendtlig holdn. mod Sovj.

Progressive Party [pro'gresiv 'partij], Fremskridtspartiet i USA.

progres'siv'syste'm, i fængselsvæsenet system, hvorefter fangeren, efterhånden som straffen afsones, rykker op fra strengere til mildere klasser.

Pro'haska, Carl Wilhelm (f. 1903), da. civilingeniør, 1937 prof. i skibsbygning ved Polytekn. Lærestalt.

pro'hibiti'v (lat.), forbydende, forebyggende.

prohibitivpåtegning el. *forbudspåtegning*, f. eks. påtegning på en obligation om, at den ikke må afhændes uden samtykke fra offentl. myndighed el. andre.

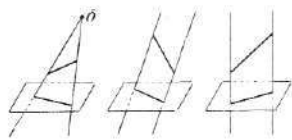
prohibitivsystem, yderliggående gennemførelse af beskyttelsesprincipperne i toldpolitikken.

projekt [-'jækt] (fr., af lat. *projectus* kastet frem), udkast, plan; projektere [-'jækt'e-], planlægge.

projek'ti'l [-'jækt-] (fr., af lat. *projectus* kastet frem), legeme, der udslynges af en maskine el. et skydevåben i den hensigt at ramme og ødelægge ting, der befinder sig i større el. mindre afstand fra p-s udgangspunkt.

projektilbane, d. s. s. kuglebane.

projektion [-'jæk-] (lat. *projectus* kastet frem), afbildning af en rumlig genstand på en flade; 1) den *mat.* p af en figur på en plan udgøres af skæringspunkterne ml. planen og rette linier (sestråler) lagt

Central-, parallel- og retvinklet projektion.

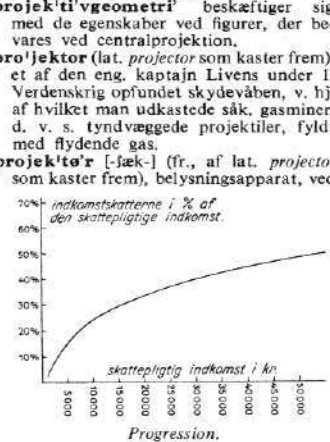
gnm. figures punkter. Ved centralp går alle sestråler gnm. samme punkt, øjepunktet Ø. Ved parallel p sestrålerne parallelle, ved retvinklet p specielt vinkelrette på planen; 2) *geogr.*, d. s. s. kortprojektion; 3) *fys.*, frembringelse af lysbilleder v. projektionsapparat; 4) *filos.*, a) Condillac betegn. for lokaliseringsen af fornemmelserne af omverdens tingenes egenskaber i rummet; b) det forhold, at smerter lokaliseres i nerve-trådens endefor greninger.

projektionsapparat el. *lysbilledapparat* beror på, at en samlelinse danner et virkeligt, stærkt forstørret billede af en genstand (diapostiv), der er anbragt tæt uden for brændpunktet. For at få tilstrækkelig belysning ved store forstørrelser må anv. en kraftig lyskilde (kulbue) i forb. med et samlede linsesystem (kondensor).

projek'ti'vgeometri' beskæftiger sig med de egenskaber ved figurer, der bevares ved centralprojektion.

projektor (lat. *projector* som kaster frem), et af den eng. kaptajn Livens under 1. Verdenskrig opfundet skydevåben, v. hj. af hvilket man udkastede såk. gasminer, d. v. s. tyndvæggede projektiler, fyldt med flydende gas.

projek'tør [-'jæk-] (fr., af lat. *projector* som kaster frem), belysningsapparat, ved

hvilket man er i stand til at samle det fra en lyskilde udgående lys til et strålebundt og give dette en vilkårlig retning. I militærteknikken anv. elektr. p og gas-p. I de elektr. p består lyskilden af buelys i de større p (ill.) og af en el. flere glødelamper i de mindre. I gas-p består lyskilden af en gasbrænder, alm. ili-acetylenbrænder.

projicere [-j'ise'ra] (lat: kaste frem), udføre en projektion; nedfælde; fremvise lysbilleder.

proka'n (pro + kokain), *Novokain*, ester af p-aminobenzoesyre med lign. virkning som kokain. Anv. til lokalbedøvelse.

pro'kan'sler, person, der fungerer på en kanslers vegne; i Danmark, i 18. årh. en embedsmand bl. universitetslæreren, der førte overtilsyn med univ.

pro'klama (mlat., af lat. *proclamare* råbe op), indkaldelse af kreditorer el. arvinger. Er p præklusivt, medfører det, at en kreditor, som undlader at anmelde sit krav, fortaber dette.

proklamatio'n (lat. *proclamatio*, af *proclamare* råbe op), off. erklæring, kundgørelse; polit. særlig om kundgørelser af vigtig karakter; prokla'me're, erklære offentligt, udråbe.

pro'klitisk (gr. *proklitiskós* som hælder fremefter), *gramm.*, anv. om småord, der ubetont slutter sig til det følg. ord; f. eks. den ubest. art: en mand, møds' leen 'mand.

Pro'kne, athensk kongedatter, søster til Filomela; if. sagnet forvandlede hun til en svale, fordi hun for at hæve sig på sin utro ægtefælle havde dræbt deres søn Ilys.

Prokofjev [pra'kofjef], *Sergej* (f. 1891), russ. komponist, 1918-22 i USA, derefter indtil 1934 i Paris for så atter at vende tilbage til Moskva. Fra kommunistisk side kritiseret for formalisme. Har komp. operaer som *Love for Three Oranges* og *Krig og Fred*, balletter, herimellem *Chout* og *Romeo og Julie*, 5 symfonier, *Skytisk Suite*, *Peter og Ulven* for fortæller og orkester, 5 klaverkoncerter, 2 violinkoncerter, violoncelkoncert, symfoniske suiter, filmsmusik, kammermusik, klaverstykker, kantater og sange. (Portræt).

pro'konsul, i det gl. Rom 1) konsulens stedfortræder; 2) en konsul, der har fået sin embedsmagt forlænget, og som styrer en provins.

Prokop ['prokop], *András* (d. 1434), fører for de böhemske taberitorer 1424, slog tyskerne 1427 og 1431, men faldt mod calixtinerne.

Pro'kopios (6. årh.), gr. historiker, skrev om Justinians krige og *Anekdota* (en skandalekronike om kejserhoffet).

Prokopjevsk [pra'kopjefsk], by i RSFSR, Sovj., i Kuzbass; 107 000 indb. (1939). Kulminer; jernudsmeltning.

Prokosch [pro'kof], *Frederic* (f. 1909), amer. forfatter af kosmopolitisk præg. Romaner som *The Asiaties* (1935, da. 1936), *Night of the Poor* (1939), og fl. digtsaml.

Pro'krustes-seng, talemåde, anv. om en form, til hvilken noget tilpasses voldeligt. Røveren Prokrustes i Attika indfangede if. et oldgr. sagn de vejfarende og lagde dem i en seng, således at han voldeligt strakte de for korte og huggede et stykke af de for lange.

prok'titis (prokto- + -itis), endetarmsbetændelse.

prokto- (gr. *proktós* bagdel), hvad der vedr. endetarmen.

prokto'skop'i (prokto- + -skopi), undersøgelse af endetarmen.

prokuli'tæ'nerne (efter *Sempronius Proculus*, elev af grundlæggeren Labco), skole af rom. jurister i 1. og 2. årh. e. Kr.

pro'kura (ital., af lat. *procurare* besøge noget i en andens sted), fuldmagt af særlig vidt omfang i forretningsforhold. Giver den befuldmægtigede (proku'risten) adgang til med forbindelse virkning for fuldmagtsgiveren at indgå alle aftaler, som falder inden for den daglige drift.

prokuraendossement (af negotiabelt papir) bemyndiger den person, til hvem

Sergej Prokofjev.

Marcel Proust.

det er rettet, til at indkassere fordringen, men overfører ikke denne til ham.

proku'ra'tier, 2 lange bygn., flankerede San Marco-pladsen i Venezia; *Procuratie Vecchie* ['væk-jel] (gamle p) mod N. opr. steder hvor byggeudvalget f. S. Marco (9 prokuratorer) boede; nuv. bygn. fra ca. 1514, forlænget 1810. *P. Nuove* ['nøve] (nye p) på S-siden (1581-1640), længe kgl. palæ, nu husende antik skulptur og bymuseum.

prokuration (lat. *procuratio* besøgelse af en andens anliggender), Hvor i ældre tid en fyrstelig brudgom ved stedfortræder lod sig vie til en udenlandsk prinsesse, fordi han selv var forhindret i at rejse til hendes hjemland, sagdes ægteskabet at være stiftet *per procuracionem*. p anerkendes stadig af den kat. kirke og af enkelte landes lovgivning, også for ikke-fyrstelige personer.

proku'rator, 1) *hist.*, i rom. kejsertid civil statholder i mindre provins; 2) *jur.*, den, der udfører et, især processuelt, hverv for en anden; forældet, nu ofte nedsettende betegn. for sagfører.

proku'rist, den, der har prokura.

proku're'r (fr. *procurer* fuldmægtig), i Rusl. før 1917 kejserens repr. i Den Hellige Synode.

prolak'ti'n (pro- + lat. *lac*, gen. *lactis* mælk), betegn. for et hypofysehormon, der stimulerer mælkesekretionen.

prola'n (lat. *proles* afkom), hormon, der sandsynligvis dannes i moderkagen (placenta) og som udskilles i urin af svangre. Indsprøjet på unge hummus fremkalder det ændringer i disses ovarier, hvilket benyttes ved svangerskabspåvisninger. Beslægtet med hypofysens gonadotrop hormone.

pro'lapsus (lat.), *med.*, fremfald.

prole'go'mena (gr., af *prolegón* sige forud), indledende bemærkninger, indledning.

pro'lepsis (gr., egl: foregriben), de almenmennesk. begreber, der if. stoikerne umiddelbart dannes på gr. af sanselagtet.

prole'ta'r (lat., af *proles* afkom), 1) i det gl. Rom fattig borger, som var fritaget for skat og værnepligt og kun tjente staten ved at sætte børn i verden; 2) nu, især i flertal, person, der tilhører den biddelsesløse klasse, el. 3) især i ental, nedsettende betegn. for et fattigt og udannet menneske; prole'tari'a't, marxistisk betegn. for arbejderklassen i det kapitalistiske samfund; prole'tari'se're, hensætte i en p-s levevilkår.

proletariatets diktatur, statsmagts koncentration hos proletariatet, if. Karl Marx en regeringsform, der midlertidigt er nødvendig ved overgangen fra et kapitalistisk til et socialistisk samfund.

proli- (lat. *proles* afkom), vedr. formering el. stærk vækst.

proliferation (proli- + lat. *ferre* bære) og proli'fere're anv. i *med.* som betegn. for livlig nydannelse af celler.

pro'li'n, vandoploselig aminosyre, derivat af pyrrol. Indgår i mange protein-stoffer, bl. a. kasein.

pro'loco (lat: for stedet el. pladsen), f. eks. *disputere* p. forsvarer en disputats for at opnå en plads som docent. *Kapellan p* indtil 1903 betegn. f. kaldskapellan, som ikke er knyttet til sognepræstens person, men beklæder et til det bestemte sted knyttet fast embede.

pro'lo'g (gr.), fortale, i oldgr. drama en del af selve stykket, i rom. og senere eur. drama losere tilknyttet helheden, gerne som en appel til publikum, ofte

med moralsk pegepind el. polemik el. æstet. programforkyndelse. Endnu betegner p stundom et forspil, men sædv. et digt, fremsagt for en festforestilling.

prolongation (vulgælat.), forlængelse.

prolongationsforretning, i terminshandel en transaktion til forlængelse af løbende hausse- el. baissespekulation. En hausseist må ved p få en kontrahent til at overtage hans forfaldne købekontrakt mod at levere ham samme kvantum til en senere termin, oftest til højere pris; pristillægget kaldes report. En baisseist må ved p finde en kontrahent, som overtager hans forfaldne leveringsforpligtelse mod til en senere termin at få leveret samme kvantum, oftest t. lavere pris; prisforsk. kaldes deport.

prolongationsveksel, veksel, der udstedes for at forlænge en tidl. udstedt vekselbillet.

prolong'e're (fr.), forlænge, udsætte, navnlig betalings- el. leveringsfrist; forlænge tiden f. tjeneste el. optræden ud over et tidl. fastsat tidspunkt.

prom'e'nade (fr.), spadseretur; spadserveje el. -plads.

promenadedæk, søv., overste dæk i passagerskibe.

prom'e'moria (lat. *pro memoria* for hukommelsen), skrivelse til embedsmand (for at bringe sig el. en sag i erindring); huskeliste; redøgrelse.

prom'e'ne're (fr., se *promener*), spadserer for fornøjelsens skyld; optræde med, lufts.

Pro'metheus [-tous] (gr. *Prométhéus*, egl: den, som tænker forud), i gr. rel. en titan, der hentede ilden fra Olympen, da Zeus i sin vrede havde berøvet menneskene den. Til straf blev han lenket til en klippe og en ørn sønderflænger hans lever. Herakles dræbte ørnen og befriede ham. P blev af senere tiders grækere opfattet som udtryk for den fremadstræbende, ukuelige menneskeånd.

pro'mille (pro- + lat. *mille*), tegn: $\frac{0}{100}$, tusindedel, andel beregnet i tusindedel.

pro'mi'n, diaminglucoesulfonat-difenylsulfon, virker helbredende på tuberkulose hos forsøgsdyr, men har ringe og usikker virkning på mennesker.

promi'nen't (lat. *prominere* rage frem), fremtrædende, fornem.

promi'nen'tia (lat.), *anat.*, fremspring.

promiskui'tet (lat. *promiscuus* blandet) el. *heterisme*, i *etnologien* betegn. for en samfundssorden, hvor konglige forb. indgås uhemmet ml. mænd og kvinder i flæng. Af ældre forskere fejlagtigt antaget for alm. hos Jordens første folk.

promissio'risk ed (lat. *promissum* lofte), d. s. s. lofteed.

promissory note ['prámisari 'nout] (eng., egl: lovende veksels), eng. betegn. f. egen veksels.

promon'torium (lat.), forbjerg; *anat.*, det fremspringende parti af hvirvelsojen på overgangen ml. lændedelen og krydsdelen.

promotion (lat. *promotio* fremrykning, forfremmelse), forfremmelse til en akad. værdighed, spec. udnævnelse af doktorer (ved univ.s o. a. højere læreanstalters årsfest); pro'mo've're, tildele doktorgrad; pro'mo'tor, 1) den, der tildeler doktorgraden; 2) den, der indbyder til dannelse af et aktieselskab; 3) arrangør af idrætsstævner m. professionels; 4) op-havsmand til alm.

prompte (lat. *promptus* beredt), hurtig og punktlig; ekspedit.

promulgation (lat.), bekendtgørelse, især den indledende udtalelse i en lov, således i Danmark: »vi (kongens navn og titel) gør vitterligt: rigsdagen har vedtaget og vi ved vort samtykke stadfæstet følgende lov « - promul'ge're, foretage en p.

pronation (lat. *pronus* hældende forover), drejning af underarmen, så tommelen er rettet mod kroppen og håndryggen fremad. Den modsatrettede bevægelse kaldes supination.

pro'nomen, flertal: pro'nominer (lat., af *pro* + *nomen* navn, navneord), *gramm.*, stedord, ordklasse af nominer, der kun udpeger ting, men ikke beskriver den, På da. findes personlige p (jeg), reflektsve

(sig), possessive (min), demonstrative (den) og ubestemte (begge, ingen), samt **p** med syntaktisk funktion, nemlig interrogative (hvem) og relative (som, der). **pronominat** (*pro* + lat. *nomen* navn), en persons betegn. med udgaaen af navnet, f. eks. »ham med det ene øje» (Chr. 4.).

prononcere [-nɔn'ʃe-] (fr., af lat. *pronunciare* forkynde), udtale; pronon'ce'ret, udpræget.

propo'si'li, rødt azofarvestof, der i organismen sønderdeles under dannelse af bl. a. sulfanilamid; herpå beror **p-s** anv. i terapien. **p** er det først opdagede kemoterapeutikum af sulfanilamidgruppen (Domagk 1932).

pronunciamento [pronun'ʃia'mento] (sp.), erklæring, polit. oprøb.

propa'ganda (lat. *propagare* udbrede) el. *agitation*, virksomhed, der tilsligter at udbrede bestemte polit., rel. el. a. ideer, ofte ved usaglige virkemidler. **p** har i mere el. mindre primitiv form været kendt til alle tider; men den brede befolknings stigende oplysning og indflydelse og de tekn. fremskridt i p-midlerne (presse, film, radio osv.) har gjort **p** til en langt vigtigere faktor i det mod. end i det tidl. samfund. Vidt drevet anv. - og misbrug - af **p** har man især set i diktaturlande. Om saigs-**p** se reklame.

Propa'ganda 'Fide, Congre'gatio de (lat.: kongregationen til troens udbredelse), kardinalkommission, grl. 1622, der organiserer den kat. missionsvirksomhed.

propagation (lat. *propagare* udbrede), udfoldelse af propaganda.

propa'ge're (lat. *propagare* udbrede), agitere, gøre reklame (propagan'de're).

propa'n (*propyl* + *metan*), kulbrinte af paraffinernes række. Luftart, kp. = 45°. Fines opløst i rånafta.

pro'patria (lat.), for fædrelandet.

prop'a'ria, papirformat: 340 x 420 mm.

propel'ler (lat. *propellere* drive frem), det organ, hvortil maskinkraften overføres, og v. hj. af hvilket fremdrivningen af skibe og flyvemaskiner sker. I skibe i alm. d. s. s. skibsskrue. - *Flyvemaskinens p*: Det enkelte blad i **p**, hvis tværsnit minder om et planprofil, er formet som en del af en skrueflade og skruer sig frem gnm. luften. **p-s** trækraft beror på, at der ud langs bladet, når **p** roterer, opstår en fremadrettet »opdrift« omtrent som ved et planprofil, der føres frem gnm. luften. **p** af træ og med faste blade bruges nu kun til sportsmaskiner; større **p** fremstilles af letmetal el. stål og som oftest med stilbare blade. Herved opnås størst mulig **p**-trækraft ved en given motor-ydelse, idet bladindstillingen kan afpasses efter omdrejningsstal og flyvehastighed. Den enkelte stilbare **p** er tostillings **p**, der giver tilfredsstillende trækraft både ved start og stigning (lille hastighed, stort omdrejningsstal) og ved marchhastighed (normalt omdrejningsstal). Endnu bedre resultater opnås med nyere **p**, hvis bladvinkel kan varieres kontinuerligt inden for et vist område. De allernyeste stilbare **p** har blade med så stort indstillingsområde, at trækraften kan vendes til trykkraft. Dette udnyttes efter landing til afbremning af farten under aflobet, hvorved landingsstrækningen afkortes.

propelgear, en ml. flyvemotor og propel indskudt tandhjulsvedveksling, der reducerer flyvemotorens 2000-2500 omdrejninger pr. minut til et for propellen gunstigere niveau (12-1500 o/m).

propelplante, *bot.*, d. s. s. dampskibsskrue.

pro per'sona (lat.), for hver person; personlig.

Prop'ertis (lat. *Pro'pertius*), *Sextus* (46-15 f. Kr.), rom. elegisk digter. **P** besang sin lidenskabelige kærlighed til Cynthia.

prop'i'o'nsyre (gr. *protos* først + *pinthia*, CH_2CH_2COOH , hører til de fede syres række. Farveløs vædske. Mange af dens estere har frugtagtig lugt.

prop'o'ne're (lat.: stille frem), foreslå.

Prop'ontis (gr. *pro* foran + *pontos* hav), oldtidsnavn på Marmarahavet.

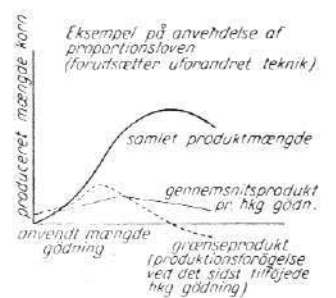
proportion (lat. *pro portione* efter et vist forhold), 1) *mat.*, en ligning, der udtrykker, at to forhold er lige store: $\frac{a}{b} = \frac{c}{d}$;

2) *arkit.*, forholdet ml. en bygnings helhed og dens enkelte led. Gnm. tiderne har man brugt forsk. **p**-systemer, det gyldne snit, triangulering m. fl.

proportio'nal' (af *proportion*). Størrelserne *a, b, c, ...* siges at være **p** (lige frem **p**) med størrelserne *a₁, b₁, c₁, ...*, når $\frac{a}{a_1} = \frac{b}{b_1} = \frac{c}{c_1} = \dots$ og omvendt **p** med disse størrelser, når $aa_1 = bb_1 = cc_1 = \dots$

proportionalite'tsgrænse, den grænse, hvortil Hookes lov for strækning, bøjning osv. er gyldig. Overskrides **p**, får materialet en varig formforandring.

proportio'ne're (af *proportion*), afpasse, **proportionsloven**, tekn. lovmæssighed, som udtrykker, at med uforandret teknik m. v. vil ved øget anv. af en enkelt pro-

duktionsfaktor (f. eks. kaligødning i kornproduktion) produktmængden først stige stærkere ved anv. af vedk. prod.-middel, derpå svagere, og til sidst aftage. Det højeste gnm.snitsudbytte opnås (jfr. ill.) på det stadium, hvor den saml. produktmængde nok stiger med fortsat øget anv. af den variable faktor, men i aftagende tempo, altså hvor grænseudbyttet er beg. at falde. Under de nævnte forudsætninger vil produktionen normalt have et omfang deromkring. I praksis betyder dette, at under stillestående tekn. forhold vil en udvidelse af produktionen i landbrug, minedrift m. m. ske med et faldende grænseudbytte (»det aftagende udbyttes lov«).

prop'o'sitio 'major og **'minor** (lat. *propositio*, egl.: fremsættelse (af et emne), *major* større, *minor* mindre), i logikken navn på syllogismens over- og undersætning, hvoraf konklusionen følger.

proposition (lat. *propositio* fremsættelse (af et emne)), forslag; *filos.*, i mod. logik ofte betegn. for en sættnings mening; det, der er fælles for »samme« sætning udtrykt på forsk. sprog; *sport*, (forslag fra en sportskomité til deltagerne i en sportskonkurrence, indeholdende) nærmere bestemmelser vedr. en sportskonkurrence.

'propria 'causa (lat.), i egen sag.

'propria 'manu (lat.), med egen hånd, egenhændigt.

proprie'tær' (fr: ejer), i Danm. betegn. for ejeren af en større landejendom, i alm. med 12-20 td. hartkorn.

pro 'primo (lat.), for det første.

proprioceptor [-'sɛp-] (lat. *proprius* egen - *receptor* en modtager), sansorgan, der reagerer på indtryk fra organismen selv, f. eks. hørende til stillings- og bevægelses-sanserne.

'proprium (lat., egl. *nomen proprium*), *gramm.*, egennavn, f. eks. Peter.

'prop'rator (lat.), 1) en prætors stedfortræder; især: 2) en prætor, der efter den egl. embedstids udløb fungerede som statshold i en provins.

pro'ps (eng. *prop* støtte, stiver), grubetræ.

propulsion (lat., af *propellere* drive frem), tilbøjelighed til at falde forover ved gangen, så at patienten for at undgå fald må løbe med små hurtige skridt, bl. a. ved paralysis agitans.

prop'y'l, radikalet C_3H_7 .

prop'y'alkohol, $CH_3CH_2CH_2OH$, isomer med isopropylalkohol. Begge anv. til desinfektion af huden.

prop'y'le'n, C_3H_6 , umættet kulbrinte, kp. = 48°. **p** findes i crack-gas og forekommer også i naturlige gaskilder; anv. bl. a. til fremstilling af acetone.

Prop'y'læn-Verlag [-fær'la:k], ty. forlag, Berlin, grl. 1919 som en selvstændig afd. af Ullstein A.G. Særlig kendt er forlagets udg. af Goethe og Schiller, samt Propyläen-Kunstgeschichte (16 bd.) og Propyläen-Weltgeschichte (10 bd.).

prop'y'læ'er (gr. *propyläa*), portforhal. Kendteste **p** er indgangspartiet til Athens Akropolis.

propæu'tik [-dôu-] (gr.), forud-undervisning, indførelse i en videnskab.

pro 'rata (underforstået: *parte* el. *portione*) (lat.: i forhold til den beregnede del), for en forholdsmæssig andel; anv. navnlig hvor fl. skyldnere hæfter i fællesskab for en gæld.

pro'rektor, stedfortræder for univ.s rektor.

'prosa (lat. *pro* fremad + *versa* vendt (+ *oratio* tale)), i litt. betegn. for fremstilling i ubunden (umetrisk) form. En overgang til vers danner »rytmisk **p**«. Modsat det neutrale prosa'ist har prosa'isk ofte (ligesom prosa'isk) nedsettende bet. i rening af det trivielle.

proscenium [pro'se-] (lat., af *gr.* *pro* foran og *scênê* telt), i det gr. drama den del af scenen, som var ml. baggrundsmuren og orchestra. I mod. teater scenerammen.

pro se'cundo (lat.), for det andet.

pro'sektor (*pro* + lat. *sector* en, som skærer), 1) den læge (patolog), der forestår obduktionerne og vævsmikroskopierne m. m. på de store hospitaler el. på Retsmed. Institut; 2) den læge (anatom, kirurg), der leder dissektionsevøelserne og de kir. avvelser for de med. studenter.

pro'selyt (gr. *pro'selythos* en, som kommer til), en, som går over til en anden religion el. et andet parti. Udtrykket stammer fra jøderne i diaspora, som på Jesu tid var ivrige efter at hverve tilhængere (Matth. 23, 15).

prosen'kymcelle (gr. *prós* ved + *ênchyma* det igdte), lange, i begge ender tilspidsede, planteceller, findes bl. a. i bastecler, vedtaver.

Pro'serpina, det lat. navn for Persefone, gr. gudinde.

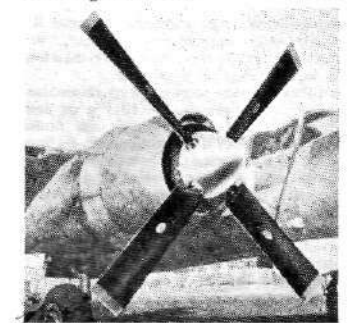
'prosit (lat.), gid det må gavne.

proskription (lat. *proscriptio*, af *proscribere* efterlyse, erklære fredløs), fredløs-hedsrklæring over for polit. modstandere; foretaget af Sulla 82 og triumvirerne 43 f. Kr.

proso'di' (gr. *prós* med + *ôdê* sang), opr. betegn. for den gr. musikalske accent; heraf allerede i den gr.-rom. oldtid afledt fl. bet., bl. a. udtaleregler m. h. t. stavelsesens betoning og navnlig længde (kvantitet). Da de gr.-rom. versprinciper hviler på kvantitet, bliver **p** altså en indledning til den antikke verslære, særlig nødv. for os moderne, for hvem de gl. sprog er »døde«.

prosopo- (gr. *prosôpon* ansigt), ansigts-; person-.

prosopo'pe, korrektore: *prosopopoi'i* (*prosopo* + *gr. poiein* gøre), litt., personifikation, hvorved ting, begreber el. fraværende personer indføres talende.

Flyvemaskine-propel.

prospecting [prɔ'spektɪŋ] (eng.), efter-søgning af malm, olie o. a. værdifulde råstoffer. **p** sker nu ved geol. og geofys. undersøgelser (elektr., magnetiske, seismiske og gravimetrisk undersøgelser).

prospekt (lat. *prospectus* udsigt), 1) bilde af udsigten over et landskab, en by e. l.; 2) redegørelse f. indholdet af en ukendt bog; 3) ved tegningsindbydelse for aktier el. obligationer en oversigt m. oplysninger om det påg. selskab el. det udskrevne lån.

Prossnitz, ty. navn på Prostějov, Tjeckoslov.

prostata (gr. *prostátēs* som står foran), blærehalskirtelen.

prostatahypertrofi, forstørrelse af blærehalskirtelen (prostata). Hos gnsrl. hver 3. mand over 60 år kommer der **p**, men kun ca. 1/4 af disse får symptomer i form af vandladningsbesvær. Hos disse kan tilstanden føre fra delvis tømning af blæren (partiell retention af urinen) til manglende tømning (total retention), der hurtigt må lægebehandles for at undgå uremi. Behandlingen er lettere tilf. gentagen kateterisation, i sværere tilf. mindre el. større operation.

prosta'titis, (*prosta'ta* + *-itis*), betændelse af blærehalskirtelen.

Prostějov [prɔ'stjɛjɔv], ty. *Prossnitz*, tjeck. by i Morava; 32 000 indb. (1945). Stor tekstilindustri.

prostagl'in, syntetisk stof med virkning som irritation af parasymptomatiske nerver, anv. til at påskynde tarmkontraktion. Den vigtigste anv. er ved sygdommen myasthenia gravis, en sygdom med udtalt muskelsvækkelse, hvor **p** kan gøre musklernes reaktionsmåde naturlig.

prostitu'ere (lat: stille frem), udsætte for offentlig nedværdigelse, gøre latterlig; prostitu'eret, som driver prostitution.

prostitution (lat. *prostituere* fremstille, byde til fals), erhvervsmessig legemlig hengivelse med erotisk formål. **p** er knyttet til fremkomst og udvikl. af bysamfundet, opr. rel. præget (tempel-p). I oldtidens gr. og rom. samfund var **p** en anerkendt social institution, blev senere af kristendommen fordømt og forfulgt, men bestod dog allevegne i middelalderen som et nød. onde. Forekommer stadig legalt el. illegalt i de fleste samfund. I Danmark bestod der en lovordnet **p** indtil 1906.

prostration (lat., af *prostrare* kaste til jorden), med., kraftløshed grænsende til yderste udmattelse.

prostylos (gr. *pró* foran + *stýlos* søjle), antikt tempel m. enkelt søjlerække foran den ene kortside.

prot- (gr. *protos* først), første-, før-, forbilledlig.

protagonist (*prot-* + gr. *agonizesthai* kæmpe i vædekamp), indehaveren af hovedrollen i gr. dramer.

Protagoras, gr. *Prótágoras*, (1) (ca. 485-415 f. Kr.), gr. filosof. Sofist fra Abdera. Fremsatte bl. a. homo-mensura-sætningen: »Mennesket er alle tings mål»; 2) navn på Platons dialog **p**, der diskuterer konsekvenserne af nævnte sætning.

protakt'inium (*prot-* + *aktinium*), radioaktiv grundstof, kem. tegn Pa, atomnr. 91, atomvægt 231.

prota'miner (*prot-* + *amin*), simple proteinstoffer, der bl. a. findes i fiskesperma.

prota'min-insulf'n, forbindelse af æggehvidestof og insulin, der herved bliver mindre hurtigt resorberbart, og derfor virker gnm. længere tid end ellers.

prot'andrisk (*prot-* + gr. *anēr*, gen. *andros* mand), biol., d. s. s. førsthanen.

Protar', handelsnavn f. fot. objektiv.

protar'gol' (*protein* + gr. *argyros*, sølv), forbindelse af sølv og æggehvidestof, afgiver i opløsning langsomt sølv, der virker desinficerende.

Proteaceæ [-sæ] (efter *Proteus*, p. gr. af de mange former), fam. af tokimbladede planter, mest træer, ca. 1000 arter, de fleste fra Austr. og Kaplandet. Det hårde ved af nogle arter benyttes.

prote'aser, proteolytiske enzymer, der spalter proteinstoffer til aminosyrer.

protegere [-'fɛrə] (fr.), beskytte, værne; tage sig af, hjælpe frem; protegé [-'fɛ],

person, der bliver hjulpet frem af en anden.

proteider er betegn. for sammensatte proteiner, idet de foruden simple proteiner (der alene hydrolyseres til aminosyrer) indeholder andre stoffer (fosforforb., nukleinsyrer, farvede bestanddele (hæmokromogen) el. kulhydrater). Jfr. æggehvidestoffer.

proteinaser [-te-'i-na-], proteolytiske enzymer, der spalter intakte proteiner.

prote'iner el. **proteinstoffer** (gr. *protéios* først, fornemst), **æggehvidestoffer**, udgøres af en lang række højmolekylære, kvælstofholdige organ. forb., der findes som en væsentlig bestanddel af ethvert levende væsen både i dyre- og planteriget. I tør tilstand er **p** oftest amorf, farveløse stoffer, nogle er uopløselige, mens andre opløses kolloidt; mange **p** indeholder også svovl og fosfor. Man sonderer ml. simple **p**, der ved spaltning med syrer el. visse enzymer alene giver aminosyrer, og sammensatte **p** (proteider), der også indeholder forbindelser af anden art. (Jfr. *æggehvide-stoffer*). Det dyriske legemes tørstof består for en meget væs. del af **p**, og **p** er uundværlige i dyrenes ernæring. **p** opstår i planterne, medens dyrene kun kan omdanne de org. stoffer, som de modtager gnm. deres ernæring.

Husdyrenes behov af protein varierer efter dyrets og produktionens art, idet f. eks. vækst, mælke- el. ægproduktion kræver bet. mere **p** pr. F.E. end vedligeholdelse, fødding el. arbejde. Ved foderstofanalysen skelnes iml. renp og råp.

Menneskets **p**-behov regnes alm. for ca. 75 g pr. dag. Kvælstofbalance er opnået med 45 g pr. dag. (Sml. *æggehvide-stofskifte*).

prote'ln'prøver foretages ved ekstraktion af forsk. stoffer (antagelig proteiner), f. eks. fra støv, fjer, hør o. l., som vides ofte at fremkalde allergiske lidelser (eksem, bronkial astma, hæfeber o. a.). Anv. diagnostisk og terapeutisk over for disse lidelser v. indsprøjtning i huden.

proteinu'ri', æggehvide i urinen.

protektion (lat.), beskyttelse, begunstige.

protektio'nisme (af *protektion*), statslig begunstige af indenl. varer på hjemmemarkedet på bekostn. af udenl. Midler hertil er afgift (told) på indførsel af udenl. varer, indførselsforbud, kontingentering og importregulering, for så vidt disse foranstalt. tilsigter at nedskære importen el. stiller de importerede varer vanskeligere i konkurrencen med indenl. varer, således at indførselen derved formindskes. - **p**-s teoret. udformn. (Fr. List, Carey) fandt især sted i midten af 19. årh. som en reaktion mod den fra Engl. udgåede liberalisme. Efter 1. Verdenskrig har **p** været meget stærk, især efter 1931, da også Engl. opgav frihandelen. - **Dann.** har frem til 1931 gennemgående ført en meget frihandelsvenl. politik, men gik derefter gnm. oprettelsen af valutacentralen 1932 over til **p**.

pro'tektor (lat.), beskytter. Tidl. i Engl. anv. i bet. rigsforstander (under kongens regeringsudtygthed); Cromwell antog 1653 titlen Lord **p**. I nutiden brugt om fyrstelige personer, som overtager erespædiedet for private foreninger el. lign.

protekt'o'ra't (lat. *protector* beskytter), forholdt ml. to stater, hvoraf den ene har overtaget beskyttelsen af den anden og dermed en mere el. mindre vidtgående indflydelse på dens uden- og indenrigs-polit. anliggender. Også betegn. for den beskyttede stat.

pro'tempore (lat.), for tiden (fork. *p. t.*).

proteo'lyse (*protein*stoffer + *-lyse*), hydrolytisk spaltning af proteinstoffer til aminosyrer v. hj. af syrer el. enzymer.

proteolytiske enzymer, *proteaser*, enzymer, der spalter proteinstoffer. F. eks. trypsin.

prote'oser, intermediære nedbrydningsprodukter af proteinerne.

protero- (gr. *prateron* tidligere), før-.

proterozoisk [-'so'-] (*protero-* + gr. *zōon* levende væsen), *geol.*, d. s. s. algonkisk.

pro'tertio (lat.), for det tredje.

pro'tese (gr. *prósthesis* tilføjelse), betegn. f. kunstige lemmer, tænder, glaseje m. v.

pro'test (lat. *protestari* bevidne), indsigelse, moderkærling; navnlig om den ved notarius publicus foretagne konstatering af, at trassaten ved en veksler har nægtet accept el. betaling.

prote'stan'ter kaldtes efter rigsdagen i Speyer 1529 de evang. fyrster og stænder, som protesterede mod Worms-edikten. Siden fællesnavn for alle fra Rom afvigende anskuelse.

protestantisk-biskoppelige kirke, eng. *Protestant Episcopal Church*, den anglikanske kirke i USA; den løstes ved den amer. frihedskrig fra Engl. og fik apostolsk succession fra Skotlands anglikanske kirke. Dens forfatning er fra 1789. 1944 havde **p** 1.5 mill. medl. over 13 år.

Protestantiske Union, Den, sammenslutning af protestantiske fyrster i Det Ty. Rige stiftet 1608. Opløstes 1621, da den hverken i diplomatisk el. militær henseende var den Kat. Liga jævnbyrdig.

protestant'isme (fr., af *protestant*), fællesbetegn. for de ved Reformationen fra Rom skilte kirker. Hovedformer: 1) den lutherske (N-Tyskl., Norden, Balticum og N-Amer.); 2) den reformerte (Frankr., Schweiz, dele af Tyskl., Holl., Skot.); 3) den anglikanske (Engl., eng. dominions og USA). Senere dannede sig, navnlig inden for de to sidste, baptister, metodister, unitarer osv. I USA alene 213 protestant. kirkesamfund. I nyere tid stærke enhedsbestræbelser. 1948 ca. 235 mill. tilhængere.

prote'ste're (lat. *protestari* bevidne), lade optage protest; gøre indsigelse.

'Proteus [-'o:ʊs] (gr. *Próteus*), i gr. mytol. en havgudsdom. **P** havde evne til at forvandle sig til alle mulige skikkelser.

Protevan'gelium Ja'cobi (gr.-lat. Jakobs forevangeliem), legendarisk evangelieskr. fra 2. årh., der fortæller om Jesu barndom.

prothrom'b'in (*pro* + *thrombin*), forstadium til thrombin.

prot'ister (gr. *protistos* allerførst), fællesbetegn. for protozoer og visse, mest klorofyllose, encellede planter (flagellater).

proto- (gr. *protos* først), før-, forbilledlig.

protocerk [-'særk] (*proto-* + *-cerk*) betegner det forhold hos fisk, at halen er ret og dele af halefinnen i 2 lige store halvdele.

proteochor'data [-'kɔr-] (*proto-* + *chordata*), fællesbetegn. f. nogle hvirveldyrene nærtstående, primitive dyregrupper, der alle har en rygstræng (chorda). Hertil lancetfisk, sæedyr, Balanoglossus.

'Proteogeome'trisk tid (*proto-* + *geometrisk*), i gr. arkeol. den tidl. el. foregæng. tid (ca. 1000 f. Kr.), der danner overgangen ml. den eftermykenske og den egl. geometriske stils tid.

pro'to'gy'n (*proto-* + gr. *gyné* kvinde), biol., d. s. s. førstbaaned.

pro'to'kol' (lat. *protocollum*, af *proto-* + gr. *kolla* lim, egl. hvad der er limet til forrest), off. aktstykke, hvorit mundtlige forhandlinger forløb el. resultat nedfældes, f. eks. en internat. conferences slutprotokol. Under tiden betegn. for diplomatisk samkøbs form og ceremoniel, hvoraf betegn. protokolchef for den embedsmand i et udenrigsministerium, hvorunder sådanne spørgsmål hører.

protokolssekretær, sekretær ved Højesteret.

protokolsætning, moderne betegn. for beskrivende iagttagelsesætninger, der danner grundlag for empirisk verifikation el. falsifikation af hypoteser.

pro'to'n (gr. *protos* forrest, først), elementarpartikel med massen 1,6 · 10⁻²⁴ g og ladningen + 1,6 · 10⁻¹⁹ coulomb, der findes som byggesten i alle atomkerner, og som er lig med kernen af et brintatom. **p** kan skaffes ved at ionisere brint og anv. som projektil til frembringelse af atomkerne-omdannelser. Kem. tegn H⁺.

prota'plasma (*proto-* + *plasma*), cellens levende, æggehvideholdige bestanddele, altså såvel cytoplasma som kerne.

pro'to'plast (*proto-* + gr. *plastás* dannet, formet), den udifferentierede primitivcelle, selve den levende celle mods. dens kammer.

prototyp(e) (*proto-* + gr. *typos* slag, præg), urtype, mønstertype. Bl. a. betegn. for de grundlæggende enheder for mål og vægt i metersystemet. I bogtryk et måleinstrument konstrueret af P. S. Fournier d. y. (1712-68) til konstatering af de forsk. skriftstørrelses overensstemmelse med det typografiske punkt.

protozoer [-'so-] (*proto-* + gr. *zoon*, levende væsen) betegn. samtl. encellede dyr mods. metazoer el. flercellede dyr. **p** består kun af een celle, men kan dog i visse tilf. danne kolonier. Føden optages gnm. overfladen, undertiden gnm. et bestemt sted, hvor protoplasmæet er mindre fast; fordøjelsen sker oftest i særlige hulrum (vakuoler). Mange **p** bevæger sig ved at udskytte protoplasmaforlængelser (pseudopodier) el. v. fimrehår. Mange **p** danner en skal af kalk, kisel, sandskorn el. lign. Forplantningen foregår v. deling, ofte efter en forudgående sammensmeltning af to individer. Generationskifte forekommer. De fleste **p** findes i vand, nogle i fugtig jord, en del er snyltere. Hertil flagellater, infusionsdyr, slimdyr og sporozøer.

protuberan's (*pro* + lat. *tuber* svulst), en yderst fortykket, lysende luftmasse, der rager ud fra den øvre del af solatmosfæren, kromosfæren. En normal **p** har i alm. form som en flad skive, der står omtrent vinkelret på soloverfladen. Følgende dimensioner er typiske: længde 200 000 km, el. ca. 5% af Solens omkreds, højde 50 000 km, tykkelse 10 000 km. **p** er normalt langsomt foranderlige, men undertiden opløses en **p** ved en voldsom opstigning fra soloverfladen, der foregår i løbet af få timer med en hastighed indtil fl. hundrede km pr. sek. **p** har emissionsliniespektre ligesom kromosfæren. De ses ved totale for mørkelser, men kan ved benyttelse af lys af emissionsliniernes bølglængde let iagttages også under normale omstændigheder. (III. se tavle Solen).

protu'rer (*prot-* + gr. *urá* hale), ganske små, vingeløse insekter, sugemund, mangler forehørn, lemmerester på de forreste bagkropslid. Isoleret, muligvis primitiv gruppe, lever i jordbunden.

Proudhon [pru'dɔ̃], *Pierre Joseph* (1809-65), fr. socialist, skrev *Qu'est-ce que la propriété?* (Hvad er ejendomme?) (1840), i hvilket skr. man finder sætningen »ejendomme er tyveri«. Angreb statsmagten som et middel til undertrykkelse af de besiddelsesløse.

Proust [prust], *Louis Joseph* (1859-1922), fr. kemiker, prof. i Spanien. **P** har bevist loven om konstante proportioner i kem. forbindelser.

Proust [prust], *Marcel* (1871-1922), fr. romanforfatter, hvis store cyklus *À la recherche du temps perdu* (1913-27; da. *På Sporet af den Tabte Tid* (1932-38)) har betegnet et mærkepunkt i romanens udviklingshist. ved sin enestående fremmaning af den svundne tid og indtrængende psyk. analyse. (Portræt sp. 3641).

proustif [pru'stit] (efter L. J. Proust), andet navn for mineralet lys rødgylden.

provençalsk sprog og litteratur [prova'nsalsk]. Provençalsk er et romansk sprog, der tales i S-Frankrig. Det er gennemgående mere konservativt end fransk (jfr. lat. *pratum* > prov. *prat*, fr. *pré*). I 12. årh. var prov. et åndslitt. og kultur-sprog, og den forfinede kunstlyrik, der repræsenteredes ved troubadourerne, efterlevedes rundt om i Eur. Med albigeneskriget ophørte blomstringen, og som følge af N-frankrigs voksende indflydelse blev prov. efterh. trængt tilbage af fransk. Først i 19. årh. kom en ny opgangstid, som kulminerede med félibrebevægelsen, der frembragte værker, som Roumanilles fortællinger, Mistral's berømte epos »Mirèio« (1859) og Aubanels lyrik.

Provence [prɔ'vɑ̃s] (lat. *provincia* provin's), fr. landskab i SØ-Fr. Befolk. taler provençalsk; de vigtigste erhverv er vin- og frugtavl. Vandkraften udnyttes. - *Historie*. **P** var Roms l. provins i Gallien (heraf navnet), erobret 122 f. Kr. Efter hovedstaden Narbo (nu Narbonne) hed **P** Gallia Narbonensis. Ca. 415 kom **P**

under vestgoterne, ca. 732 under araberne, Pipin den Lille erobrede **P**, der 879 løsrev sig og dannede en væsentlig del af kongeriget Arelat, der 1032 kom til Tyskl. 1480 tilfaldt **P** endeligt den fr. krone.

provençoolie [prɔ'vɑ̃s(ə)-] (efter *Provence*), d. s. s. olivenolie.

proveni'en's (lat. *provenire* komme frem), herkomst, oprindelse; *biol.*, geografisk klima-race, oftest brugt om skovtræer af forsk. herkomst.

proveniensprincip, grundlæggende regel i moderne arkivordning: arkivalier fra offentlige arkiver bevares i (evt. tilbageføres til) det kontors sager og i den orden, hvor de efter den på akternes tid bestående administrationsordning hører hjemme.

provenue [-'ny] (fr. *provenir* hidrøre fra), udbytte.

pro'verbe (fr. ordsprog), i litt. betegn. for en kort enakter med enkel handling, koncentreret om en pikant hovedsituation el. (og) belysende et ordsprog. Genren skabt i Frankr. i 18. årh., kulmineret med Musset; i Danm. bl. a. dyrket af Herman Bang og Otto Benzon.

Pro'verbia (lat: ordsprog), *Ordsprogene* Bog (G. T.).

provi'an't (ital. *provianda*), levnedsmidler; provian'te're, forsyne (sig) med levnedsmidler.

Proviangården, stor, grundmuret bygning til flådens proviant, s. m. Tøjhuset og 2 andre bygn. opført af Chr. 4., omgivende et bassin (nu Det kgl. Bibl.s have), hvor orlogsmændene gik til kaj for udrustning. **P** rummer nu Geodætisk Institut. (III. se tavle København I).

Providence [prɔ'vɑdɔ̃s], hovedstad og største by i Rhode Island, USA; 254 000 indb. (1940). God havn, bomuldsindustri. Brown University (grl. 1764).

provid'entia (lat.), d. s. s. forsyn.

provinci'al, i den kat. kirke forstanderen for en ordensprovins.

provin's (lat. *provincia* embedsmands virkekreds), bestemt afgrænset, administrativt landsdel; område; de uden for hovedstaden liggende landsdele. *provinci'al*, fra provinsen; småborgerlig.

Provinshandelskammeret, stiftet 1901, indtil 1919 kaldet Provinshandelsforeningernes fællesudvalg, består af indtil 9 medl. valgt af repr. for provinshandelsforeningernes handelsstandsforeninger. **P** har fast sekretariat i Kbh. og udfører f. provinsen et tilsv. arbejde som Grosserer-Societetet f. Kbh.

provincia'lisme, provinsiel karakter; *sprog*, dialektord el. -udtryk, der kendetegner den talende som hjemmehørende i provinsen.

provin'sal'istænder, de rådgivende, folkevalgte da. forsamlinger, oprettet efter forordn. 28. 5. 1831 og 15. 5. 1834, da regeringen efter Julirevolutionen og de første usignaler i Holsten fandt det heldigst at slække på enevælden. Valgtes af godsejere, velstående borgere og større bønder; af befolk. i kongeriget havde 2,8 % valgret. Modtes hvert 2. år. Der var 4 **p**-forsamlinger i monarkiet: for Øerne (Roskilde), Nørrejylland (Viborg), Sønderjylland (Slesvig), Holsten (Itzehoe). Gav for første gang efter 1660 mulighed for folkelig meningsytring over for regeringen, og skønt **p**-s magt kun var rådgivende, kunne reg. vanskeligt se bort fra deres ønsker. I hertugdømmerne blev **p** skueplads for opvoksende da.-ty. modstæn., i Danm. for nat.lib., uanset landbefolk.n.s overvægt. De sidste **p** afholdtes i Danm. 1848.

provision (lat. *providere* sørge for), det, i alm. procentvis beregnede, vederlag, som tilkommer en mellemmand for bistand ved en forretning, el. långiveren, foruden renterne, v. pengeudlån.

pro'visor (lat: den, som drager omsorg), gl. betegn. for førstemand i apotek.

provi'so'rietiden, gængs betegn. for den periode i Danm.s hist., da lovgivningen, under regeringen Estrup, prægedes af provisoriske love, spec. om årene 1885-94, da alle finanslovene var provisoriske.

provi'so'risk (lat.), midlertidig, foreløbig.

provisoriske love, foreløbige love, udstedt undtagelsesvis af statsoverhovedet i tilf., hvor folkerepræsentationen ikke kan medvirke ved lovens tilblivelse på sædvv. måde. Adgang hertil for statsoverhovedet er hjemlet i ff. forfatninger, deribl. de da. grundlove siden 1849. I den polit. kamp i Danm. under Estrup spillede anv. af **p** en bet. rolle, idet regeringen i tilf., hvor folketinget ikke ville vedtage en af regeringens forelagte lov, hjemsendte rigsdagen og derefter udstedte loven som **p**. I grundloven af 1915 er adgangen til at udstede **p** derfor undergivet vigtige begrænsninger.

provi'so'rium (lat.), midlertidig foranstaltning, ordning el. tilstand.

'pro'vitami'n, forstadium til et vitamin. Karotin er **p** for A-vitamin.

provokation (lat. *provocare* kalde frem), 1) udfordring; 2) opfordring.

provoka'tør, 1) d. s. s. agent provocateur; 2) den, der i øvrigt ægger til en lovstridig handling. - *provo'ke're*, udfordre.

provst (lat. *propositus* foresat), opr. lederen af et domkapitel, men desuden tilsynsførende med et herreds præster og kirker. Den sidste ordning udslyggedes efter Reformationen. **p** er biskoppens medhjælper i tilsynsarbejdet. En **p** i hvert stift (stiftsprovsten) er biskoppens vikar.

provstemode, 1) d. s. s. landemode; 2) (sjældent) møde af et provstis præster under forside af provsten.

provsteret, domstol, bestående af ordinær dommer og provst. Pådømmer sager ang. præsters og kirkebetjentenes overtrædelser af deres embedspligter m. v.

prov'sti', de herreder (det distrikt), der er underlagt en provst.

provstiu'dvalg, myndighed i hvert da. provsti; fører tilsyn med præsteembederens og kirkerens økon. sager; består af provsten og 2 af menighedsrådene valgte medl. (indført 1922).

pro'xa'r, *fol.*, forsatslinse t. forkortelse af en linse brændvidde.

Prudentius 'Clemens, *Aurelius* (346-ca. 410), kristen rom. digter; behandlede udelukkende teol. spørgsmål, hans digte hører til oldtidens bedste indenf. genren. Hovedværk: *Psycho machia* (sjæleens kamp) skildrer dydens og lastens kamp om sjælene.

Prudhomme, se Sully Prudhomme.

Prud'hon [pru'dɔ̃], *Pierre* (1758-1823), fr. maler. Påvirket af Leonardo og Correggio. Værker: *Psykes Bortførelse* og portræt af kejserinde Josephine (begge i Louvre).

Prunus (lat.), *bot.*, slægt af mandelfam. Træer med spredte, savtakkede blade. Blomsten omkringrødg, femtallig med en støvvej, stenfugt. Fleste arter fra Ø-Asien. I Danm. vokser vildt hæg (**P** padus), fuglekirsebær (**P** avium) og silværtorn (**P** spinosa). I haver dyrkes kulturformer af kirsebær og blomme og på espalier fersken og abrikos. Mandeltræ (**P** amygdalus) dyrkes i S-Eur.

pru'rigo (lat. *prurire* klø), hudsygdom, hvis hovedsymptom er kløe. De almindeligste former er alderdomskløen og **p**, som skyldes overfølsomhed for fødeindtæller og medikamenter.

pruritis (lat.), kløe, prurigo.

Prus, *Boleslaw* (pseud. f. Aleksander Głowacki) (1847-1912), po. romanforfatter, præget af den positivist. realisme, interesseret i sociale problemer.

Prut, rum. 'Prutal, 845 km. l. biflod til Donau på grænsen ml. Rumænien og Sovj.

Prutz, *Robert Edward* (1816-72), ty. litt. historiker og liberal journalist, en tid prof. i Halle; skrev biogr. om L. Holberg (1857). Læsedramatet *Die politische Wochenstube* (1845) er et skarpt opgør med reaktionen.

prygelknabe (ty.), syndebuk.

Pryep' ['pripjij], po. navn for Pripjat.

prya'neion (gr. *pryanis* leder), det rådh. u i oldgr. bystater, der var sæde for prytanerne.

prya'taner (gr. *prytanis* leder), 50 medl. af Athens råd, der ledede de løbende forretninger 1/10 af året, så at alle 500 råds-medl. efter tur blev **p**.

Prytz, Peter Kristian (1851-1929), da. fy-

siker. Prof. v. Polytekn. Lærestanstalt, hvis fys. labor. han grundlagde. Arbejder over fys. præcisionsmålemetoder.

Przemysł [pʃem'isjɫ], handelsby i SØ-Polen ved grænsen til Ukraine; 37 000 indb. (1946). Fra 1880erne Østrigs stærkeste fæstning. Erobrat af russerne marts 1915, tilbageerobret af østrigerne juni 1915.

Przesmycki [pʃes'mitski], *Zenon* (f. 1861), po. lyriker, oversætter, kritiker og tidsskriftsredaktør, kendt under pseud. Miriam, medl. af »Det unge Polen« omkr. 1900.

Przevalskij [pʃe'valski], *Nikolaj* (1839–88), russ. opdagelsesrejsende, rejser i Centralasien 1870–88 (især Mongoliet og Tibet).

przewalskij-hest [pʃe'valski-] ('*Equus przewalskii*'), lille asiat. vildhest, lys gullig. Dzungariet.

Przybyszewski [pʃib'isʃewski], *Stanisław* (1868–1927), po. forfatter, fører for »Det unge Polen«; skrev en række meget læste, eksalterede romaner, hvori det seksuelle spiller en stor rolle.

Przywara [pʃy'vɑ:ra], *Erich* (f. 1889), ty.-kat. teolog og rel.-filosof. Søger at forene Augustins platonisme med thomismen.

præ- (lat.), foran, forud for; præ [pʃe'] (lat. *præ* (*ceteris*) fremfor (andre)), udmærkelse (til eksamen).

præambel (lat. *præambulare* gå i forvejen), 1) jur., indledning til lov el. traktat; 2) mus., d. s. s. præledum.

præ-animisme (præ- + lat. *animus* sjæl), de laveste kulturtrinns tro på kraft (mana), et trin for animismen, tro på sjæl, begreber der ikke mere har ubetinget vidensk. bet.

præbenda el. *præbende* (lat. *præbere* yde), de en præst, professor o. l. tillagte indtægter af en kirk. stiftelse el. jordegods.

præcedens [-'se:-] (lat. *præcedere* gå forud), fortillid.

'præcepti'v [-s-] (lat. *præcipere* foreskrive), befalende. En lovregel er p, når den ikke kan fraviges ved privat viljesbestemmelse, f. eks. reglen om børns tvangsarv.

præceptor [-'sæp-] (lat. *præcipere* foreskrive), lærer, hovmester.

præcession (lat. *præcedere* gå foran). Solens og Månens tyngdetiltrækning i forb. med Jordens fladtrykning bevirker, at retningen af Jordens omdrejningsakse ikke ligger fast i rummet, men er underkastet en langsom tilbagegående bevægelse, p, der i løbet af ca. 26 000 år fører den en gang rundt omkr. normalen til Jordbanen på en sådan måde, at vinklen med sidstnævnte linie er omtrent konstant lig 23 $\frac{1}{2}$ °. Denne ændring af retningen af Jordens omdrejningsakse medfører, at denne peger mod skiftende stjernebilleder. Medens den i øjeblikket peger omtrent i retning af Polarsjernen, vil den f. eks. om 12 000 år pege omtrent i retning af Vega. Jordaksens p bevirker en tilsvarende tilbagegående bevægelse af forårspunktet ml. stjernerne, 360° på ca. 26 000 år, el. ca. 50 buesok. om året. Den jævne p-bevægelse overlejres af en lille periodisk svingning, den såk. nutation. Perioden, 18,6 år, er lig omlobs-tiden for Månebanens normal omkr. Jordbanens normal. p og nutation bevirker ændringer i fiksstjernerne rektascension og deklination.

præcipi'tat' [-s-] (lat. *præcipitare* styrte ned), bundfald. H vidt p, merkuriamidklorid, HgNH₂Cl, desinficerende kvik-solvsorb., anv. til salver.

præcipi'tin [-si-] (lat. *præcipitare* styrte ned), stof, der dannes i et dyrs organisme, hvis dette sprøjtes med et artsfremmed æggehvidestof. Når det sprøjtede dyrs serum blandes med det påg. æggehvidestof (og kun med dette), fremkommer der en specifik udfældning, præcipitation. p-metoden anv. bl. a. i retsm. til artsbestemmelse af blodpletter.

præcis [-'si-] (fr., af lat. *præcisus* afkortet), tydelig, nøjagtig, rigtig, punktlig; *præcisere*, udtrykke på p måde; præcision, nøjagtighed, punktighed.

præcisionsmål, talstørrelser, der beregnes af indskydning af skydevåben, og som

tjener til bedømmelse af disses skudsikkerhed. p beregnes i reglen af 25 el. 50% af en skudgruppes skud.

præcisionsrør el. *kali'bre'rede rør*, metaller m. bestemt diameter og godstykkelser.

præcisionsvåben, moderne, riflede håndskydevåben med stor skudsikkerhed d. v. s. små præcisionsmål.

'præcox (lat. for tidligt moden), med., pubertans præcox, abnormt tidlig kønsudvikling.

prædestination (lat. forudbestemmelse), teol. udtryk for tanken om, at Gud kun har udvalgt et bestemt antal mennesker til frelse; de øvrige overlades el. er forudbestemt til fortabelse. p er konsekvensen af, at man fraskriver mennesket enhver mulighed for selv at medvirke til sin frelse. Tilhængere af p var bl. a. Paulus, Augustin og reformatorerne.

prædi'ka't (lat. det udsagte), 1) i logikken det, der i en kategorisk dom udsiges om noget; egenskab; 2) *gramm.*, omsagn, det andet led af en prædikation.

prædikation, *gramm.*, forbindelse af to led, der hverken er sideordnede el. hinanden underordnede, men står i samme forhold til hinanden som subjekt og prædikat i en alm. hovedsætning. »Vi (subjekt) synger (prædikat)«, »de hørte os (subjekt) syng (prædikat)«.

prædiken (lat. *prædicare* udsige), forkyndelse af det kristne Evang. i menighedens forsamling; ofte bundet til en bibeltekst.

Prædikereens Bog, skrift i G. T., der har som tema, at alt er tomhed. I traditionen er P med urette tillagt Salomo, stammer vistnok fra ca. 300 f. Kr.

'præ'eksisten's (præ- + *eksistens*), forudtilværelse, nemlig den enkelte sjæls inden for sjælevandringen i gr. og indisk rel.

præ'fekt (lat. foresat), titel på høje embedsmænd: 1) bypræfekten, kejsereens guvernør i det gl. Rom; 2) prætorianerpræfekten, gardens chef i det gl. Rom; 3) leder af et kat. missionsdistrikt, som ikke er bispedømme; 4) titel (*prefetto*) for en ital. provins' øverste forvaltningschef; 5) titel (*prefet*) for et fr. departements øverste embedsmand.

præference [præ'færensə] (fr., af lat. *præferre* foretrække), forrang, fortrin.

præferenceaktier, aktier med fortrinstillig fremfor alm. aktier, især ret til forlods udbytte.

præferencysystem, toldpolitik som begunstiger import fra visse lande; spec. om det eng. p over for kolonier og dominions siden 1931.

præ'fe're're (fr., af lat. *præferre* foretrække), foretrække.

præ'fik's (lat. *præfigere* sætte foran), forstavelse; affiks, der står foran ordstammen.

præformationslæren (lat. *præformatio* formdannelse), *biol.*, en af Leeuwenhoek, Malpighi o. a. i det 17. årh. grl. teori om, at ægget skulle indeholde en fuldt færdig miniatureudgave af det kommende individ. Bestredes af epigenesislærens tilhængere.

'præ'glacia'l [-si-] (præ- + lat. *glacies* is), 1) tiden umiddelbart for istiden; 2) de lige før istiden dannede aflejringer.

præg'nant' [pʃe'g-] (lat. *prægnans* svanger), vægtig, rammende; prægnant's, rammende udtryksmåde.

prægning, *tekn.*, forsyning af emnet m. ophøjede figurer (præg), uden at der kommer modsv. fordybninger på den anden side.

præjudice [-'ju'di:sə] (fr. *préjudice*, af præ- + lat. *iudicium* dom), retstab. - præjudicere [-'se'rə] (lat.), foregribe en forventet afgørelse.

præjudicielt spørgsmål [-'sjæl't], spørgsmål, der må afgøres, inden en sag kan bringes for retten.

præjudi'ka't (præ- + lat. *iudicare* pådomme), tidligere retsafgørelse m. h. t. et spørgsmål, der nu foreligger til påkendelse.

præ'kam'briske formationer (præ- + *kambrium*), *geol.*, de formationer, der er ældre end kambrium, nemlig arkæiske (grundfjeld) og algonkiske formationer.

præk'lusion (lat.), bortfald af en ret ved, at den ikke gøres gældende ved fremsæt-

telse af krav inden for en vis frist. p kan f. eks. indtræde i h. t. proklama udstedt i dødsboer, for så vidt angår kreditorkrav. præklus'iv, udelukkende, afvisende.

prækordi'al'angst (præ- + lat. cor hjerte), angst, der optræder i forb. m. angina pectoris.

præ'kor'diet (præ- + lat. cor hjerte), den del af brystvæggen, bag hvilken hjertet har sit leje.

præ'la't (lat. *prolatus* fortrukket), kat. gejstlig med højere jurisdiktion.

prælimi'nær' (præ- + lat. *limen* tærskel), forberedende, foreløbig.

præliminærekksamen, 1855–81 afslutningsprøve ved realskolen. Erstattet af alm. forberedelseseksamen, der endnu populært kaldes p, ligesom de klasser, der forbereder til denne, kaldes præliminærklasser.

prælimi'nær'er, overenskomst ml. stater forud for endelig traktat, navnlig ved fredsslutning (freds-p).

præ'lu'dium (lat.), 1) forspil, til en kirk. koral, 2) et selvstændigt musikstykke (Chopin).

'præmie (lat. *præmium* belønning), 1) belønning; 2) tilgift, tillægsgevinst; 3) pris, udmærkelse; 4) det beløb, en forsikret betaler til et forsikringselskab for at dette overtager en risiko. Det betalte beløb (brutto-p) indeh. dels en netto-p, som under h. t. forsikringssummens højde, forsikringsbetingerne og sandsynligheden af forsikringsbegivenhedens indtræden dækker risikoen, dels et tillæg til omkostn., reserver, sikkerhedsfonds og overskud for selsk.; det sidste tilbagebetales evt. helt el. delvis til de forsikrede som bonus.

præmieobligationer, obligationer, hvis rente ikke udbetales som en løbende rente, men ved lodtrækning. Fordele over et antal obl. i form af præmier af forsk. størrelser. p er af den da. stat l. gang udstedt juni 1948 (til et beløb af 100 mill. kr. fordelt på 2 mill. p; de knap 7000 halvårige præmier er på 50 kr.-200 000 kr. og svarer i alt til en forrent på ca. 3,5% årl.). Senere er yderligere p udstedt, dog med lavere effektiv rente.

præmie're (af *præmie*), tildele præmie.

præmiesystem, lønform, hvor der foruden den alm. akkord-el. timeløn betales et tillæg for en mere intensiv arbejdsydelse, for materialebesparelser osv. Det mest kendte p er Taylor-systemet.

præ'mis (lat. *præmittere* forudsikke), *filos.*, dom, hvorudfra der drages en slutning; forudsætning.

præ'misser, jur., domsbegrundelse.

præmo'la're'r (*dentes præmolares*), kindtænder, der forudgås af mælkætænder.

præmonstra'ten'seror'denen (efter d. fr. kloster *Prémontré*, lat. *Præmonstratum*), kat. præsterorden, stiftet 1121 af Norbert; den levede efter en skærpet augustinerregel. En af højmiddelalderens vigtigste reformordener. Drev især mission bl. slaverne. Reorg. 1883.

præmor'tel' (præ- + lat. *mors* død), hvad der går umiddelbart forud for dødens indtræden.

'præ'myke'nsk (præ- + *mykensk*, af *Mykéné*), d. s. s. ældre ægæisk tid.

prænumeration (præ- + lat. *numerare* tælle, betale), køb v. forudbetaling (p-skøb), især ved bøger.

prænume're're (præ- + lat. *numerare* betale), forudbetale, abonnere på.

præpa'rand' [-n'i] (lat. *præparare* forberede), person, som forbereder sig til noget, f. eks. altergang, spec. i *skolevasen*; elev, der forbereder sig til optagelse på et seminarium.

præpa'rat' (lat. *præparare* skaffe til veje), 1) kem., stof, der er fremst. ved kem. hjælpemidler; 2) *biol.*, til mikroskopi el. anden undersøgelse tilrettelagt og konserveret organisme el. del af sådan.

præpa're're (lat.), tilberede; behandle m. kem. midler; forberede.

præposition (præ- + lat. *ponere* bringe), forholdsord, småord som *af*, *i*, *til*, *hos* o. l., der angiver retnings- o. a. forhold ml. et umiddelbart fig. led og andre dele af sætningen el. sætningen som helhed.

præ'putium (lat.), med., forhud.

'præraffaëllter, brodersamfund af eng. kunstnere, hvis mål var at genoplive traditionen fra den ital. kunst fra tiden for Raffaël og give folket højere idealer. Det blev stiftet 1848 af W. H. Hunt, D. G. Rossetti og J. E. Millais og havde J. Ruskin som talsmand. Knyttet til p var desuden Madox Brown, E. Burne-Jones, W. Morris og tegneren H. Beardsley.

præricantilope, d. s. s. gaffelantilope.
præriehunde (*Cynomys*), korthalede, små gnavere af egernfam. Lever kolonivis i jordhuller. N-Amerika.

præriehøns (*Tympanuchus*), nordamer. desuden *scapanus* fam. Minder i levevis om urfugl.

præriecianere, indfødte på de nordamer. prærier med særegen præriekultur baseret på bisonjagt, tilhørte navnlig sprogætterne sioux, algonkin, kaddo og shoshone. Typiske p var i senere tid rytterfolk med egen telttype (tipi), skinddragter med overdådig udsmykning af frynser og perlebroderi. Ejendommelige skikke: skalpering, barbariske manddomsprøver.

'prærien (amer. *Prairie* ['præ:ri:] (fr., af lat. *pratium* eng), den tempererede græssteppe i Canada og USA ml. Rocky Mountains nåleskove i V- og lavskovene Ø f. 95-98° v. l. Regnen falder om foråret, men er utilstrækkelig til skov; størst nedbør mod Ø, her skovpletter og tuegræsser; mindst mod V, her tæppegræsser. p er velegnet til kvægavl og til dyrkning af korn, især hvede og mod Ø majs.

prærievulv (*Canis latrans*), ret lille, noget lavbenet, langhåret, nordamer. ulv.

'prærogati'v (lat. *prærogativus* som spørges først), beføjelse, som er forbeholdt statsoverhovedet personlig. I fl. lande, bl. a. *Danm.*, retten til at uddele ordener.

'præsens (lat: nærværende), *gramm.*, nutid, f. eks. »jeg skriver«.

'præsensbibliotek (lat. *præsens* nærværende), offentl. bibl., hvis bogbestand ikke er til hjemlån.

præs'en't (fr., af lat. *præsens* nærværende), til stede; som huskes.

præs'en'te're (fr.), give, overrække; forevise; forære; fremstille, forestille; gøre honnør; fremtræde; opføre, spille. *præs'en'ta'bel*, i passende stand til at forevise; god; dannet.

Præ'se'pe (lat. *præsepire* omgærdet), Krybben, stjernebob i stjernebilledet Kræbsten.

præs'servati'v (lat. *præservare* bevare) el. *kondom*, hætte af tynd gummi, som manden under samleje kan bære på penis. Benyttes for at hindre svangerskab og beskytte mod kønssygdomme.

præs'ser've'ring (lat. *præservare* bevare), behandling af levnedsmidler, så at de kan holde sig i længere tid; især hengemning af æg i kalkmælk el. vandglasopl.

'præs'es (lat: forsvarer) el. *doktorand*, den der forsvarer sin doktorafhandling ved en offentl. disputats.

præs'i'den't (lat. *præsidiere* føre forsa'det), 1) *formand i en domstol*, bestående af fl. medl., for et vidensk. selskab, en organisation el. en kongres; 2) *statsoverhoved i en republik*.

præs'i'de're (lat: sidde foran), føre forsa'det. *præs'i'dium*, forsa'de; formandskab, bestyrelse.

præs'kription (lat.), d. s. s. forældelse.

præ'st (gr. *presbyteros* »ældste«), den, der udfører religionssamfundets kultiske handlinger og som har fået lærer- og sjælsorgerembedet. I den kat. kirke er p-embedet forbundet med den rette ordination og succession, i de protestant. er p-dommer alm., men af ordenshensyn overdraget til visse særligt uddannede. Enhver ordineret er p uanset hans embedes art. I Folkekirken kan kun da. statsborgere (fra 1948 også kvinder), der er 25 år, blive p; normalt skal p have tolv embedsksamene.

præ'st'abile'ret harmo'ni' (lat. *harmonia præstabilita* forudbestemt harmoni), hos Leibniz betegn. for den af Gud anordnede overensstemmelse ml. de monader (enheder), hvis samling han mente udgjorde verden.

præ'station (lat. *præstare* stå foran, yde), ydelse.

præ'stæ'tester (især udskrifter af kirkebogen) udstedes af sognepræsten. Første p er gratis, senere betales med 1 kr. (ubemidlede gratis).

præ'ste'biller (*Cliridae*), små, med blodhillerne beslagtede biller. Overvejende tropiske. Hertil myrebille.

præ'stedragt, særlig dragt for udøveren af kultiske handlinger, velkendt i mange rel.-samfund. I den kristne kirke først opstået med hierarkiets udvikling. Med Reformationen har de forsk. kirkeafd. fået hver sin type af p. Den kat. og anglikanske kirke har særlig rigt udviklede p. Den luth. kirke har bevaret Reformations-tidens borgerdragt i p (den da. fastsat v. lov af 1683), hvortil ved liturgiske tjenester bruges messeskjorte og messehal.

Præ'stefor'ing, Den Danske, stiftet 1896 for at samle da. præster til fællesoptræden i sager, som særligt angår disse. Ca. 1500 medlemmer.

præ'stefugl (*Prosthema'dera novae-se'landiae*), solsortlign. honningfugl, hvid fjerdugl fra struben. New Zealand.

præ'stegæld (oldnord. *gjald* betaling; område, der betaler samme præst), færøsk *prestagjald* ['præ:stagsjald], no. *prestegjeld* [-jæl:], en sognepræs'ts embedsdistrikt på Grøn., Færøerne og i Norge.

præ'stegård, gård med jorder, som fra gl. tid har været tillagt en præst på landet. Kendes i Jyske Lov. p tilhørte embedet, men blev fra 1661 med en afståelsessum overladt præsten med brugsret. Siden 1919 er de fl. p udstykket til husmandsbrug. Boligen og den tilbageværende jord bestyres af menighedsrådet. I byerne findes normalt præsteboliger; ellers ydes der et boligtilskud.

præ'stekrave, 1) *bot.*, andet navn på hvid okseøj; 2) *zool.* (*Charadrius hialticula*), grå og hvidlig vader, sort båndover brystet. Alm. på stenede strandbredder. I *Danm.* desuden 2 mindre arter, lillev p (*C. dubius*), hvidbrystet p (*C. alexandrinus*). Trækfugle.

Hvidbrystet præstekrave.

præ'stelus, folkeligt navn for frugterne af bl. a. burre-snerre, der ved deres hageborster let hænger fast i klæderne.

præ'steordener, en række munkeordener, hvis medl. er præsteviede, f. eks. præmonstratenserne og oratorianerne.

præ'ste're (lat. *præstare* stå foran, yde), udføre; yde; udrede.

præ'steskab, faglige erhvervs-mæssige udøvere af kult. forekommer opr. ikke i rel. I de antikke kulturer er den prakt. leder (d. v. s. høvdingen, familiefaderen) samtidig kultisk leder. Da antik kult er slægts-el. klanskult, kan det ske, at en slægt udvikler sig til alene at beskæftiges med kulten, hvis denne er vokset til at få bet. for videre knædse; og således bliver til p. Den egl. vækst af p tilhører dog den senere individualistiske epoke, når rel. bliver af overvejende åndelig karakter og en teologi udvikles. Det kristne p har til hist. baggrund det jød. rabbiner-hierarki og det hellenistiske mysterie-p.

præ'stesyge, d. s. s. fonasteni, funktionel stemmesvækkelse.

præ'stevalg foretoges efter aposteltiden af menighed og biskop. I den kat. kirke foretager biskopperne p, i evang. og anglikanske kirker menighederne, patronen, statsmagten el. en synode. I *Danm.* menighedsrådene.

'Præ'stø', da. købstad ved P Fjord; 1571 indb. (1948) (med forstæder 1934 indb. (1945)). Kirke (15. årh.). Industri, handel, nogen søfart og fiskeri. Havn. Station på Næstved-P-Mørn Banen. Ældste kendte privilegier 1403. (III.).

Præ'stø amt, da. amt, omfatter SØ-Sjælland, Mon. Bogø, Nyord; 1694 km²; 121 073 indb. (1948), heraf i købstæderne Store-Heddinge, Næstved, Præstø, Vordingborg og Stege 31 064. Overfladen i midten højtliggende og bakket (*Kobanck*

123 m), ved kysterne, med undtagelse af Stevns, lavtliggende. Jorderne er frugt-bare. Nuv. omfang 1803.

Præ'stø Bugt, andet navn på Fakse Bugt. **Præ'stø Fjord**, indskæring i SØ-Sjell., v. halvøen Feddet skilt fra Fakse Bugt.

'præs'um(p)ti'v (lat. *præsumptus* forud-fattet), formodentlig, ventelig; som vil intræde under visse betingelser (f. eks. p tronarving).

præ'ten'de're (lat: række frem), for-lange at anses for; give sig ud for; præ'ten'den't, person, der gør fordring på noget (især tronpræ'tendent); præ'ten-ti'o'n [-tæn-], overdrevent, uberettiget krav; fordringsfuldhed, indbildskhed; præ'tentios [-tæn'sjøs], fordringsfuld, indbildsk.

præ'terea 'censeo [-k-] (lat.), forøvrigt mener jeg; kendt fra den ældre Catos udtalelse: p Car'thaginem 'esse de'tendam: forøvrigt mener jeg, at Karthago bør ødelægges.

præ'terit'op'æ'stiske verber (lat.), *gramm.*, verber med nutidsform som stærke verbers fortidsform (f. eks. kunne, nutid: kan).

præ'terit'um (lat. *præterite* forbigå), *gramm.*, datid, f. eks. skrev.

præ'ter plura (lat.), foruden andet, med mere (fork: p.p.).

'Prätigau, Alpedal i Graubünden, Schw. Frugtbart dalbund, Alpegræssange.

'præ'tor (lat., opr. *prætor* den, der går foran), rom. embedsmand for retsplejen og provinnsstyrelsen. Embedet oprettet 367 f. Kr. Opr. 1 p, fra 242 f. Kr. 2, 227 f. 197 f. 82 f. Kr. 8 p, årligt.

præ'tori'a'ner, den rom. kejser's garde.

præ'tor'isk e'dikt, det af prætor i oldtidens Rom ved hans embedstiltrædelse udstedte edikt, hvorved han fastslog, hvilke regler han ville følge i sin embedsvirksomhed.

præ'tor'isk ret, den del af den rom. ret, som skabtes ved de i det prætoriske edikt indeholdte retsregler.

Præ'torius, *Michael* (1571-1671), ty. komponist og musikerl. Hans store litt. værk *Syntagma musicum* 1-3 (1615-20) er en vigtig musikhist. kilde.

præ'va'len's (lat: som er stærkere (end noget andet)), *biol.*, det forhold, at en egenskab ikke fuldt dominerer den tilsv. recessive. Farven rød siges at præ'va'le're over hvidt, når bastarden bliver lysere.

præ'vention'ste'ori (lat. *prævenire* komme i forkøbet), opfattelse, der ser straffens begrundelse i, at den skal hindre forbrydelse.

'præ'venti'v (lat. *prævenire* komme i forkøbet), forebyggende.

præ'ventivakkord, d. s. s. tvangsakkord uden for konkurs. Betegn. som p, fordi den afværger en truende konkurs.

præ'ventive midler, 1) lægemidler el. forholdsregler, der kan forebygge en sygdoms optræden; 2) svangerskabshindrende midler.

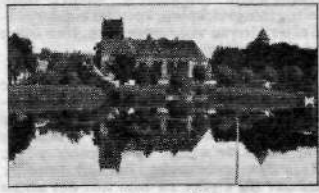
præ'ventiv lov, lov, som v. forbud el. påbud skal forhindre visse handlinger p. gr. af den fare el. de ulemper, som kan knytte sig til dem uanset, om der i det enkelte tilf. er grund til at frygte sådanne følger. Færdselsreglerne er eks. på p.

præ'ven'stalt, se materialpræ'ven'stalt.

præ'ven'staltning, d. s. s. belastningsprøve.

præ'venbjælke, kontrolbjælke af jernbeton, der anv. på byggepladser til undersøgelse af, om betonens styrke er den foreskrevne.

prø'veflade, en afmærket typisk del af en skovbevoksning, som følges med træmålinger gnm. en årrække for at under-

Præstø Kirken.

soge væksten. Ved måling af en skovs vedmasse anv. i yngre bevoksninger ofte p i stedet for måling af hvert træ.

prøveguld, guld, der har en vis (fore-skreven) finhed. Stemplet p holder 585‰ (14 karat) og derover.

prøvehane, hane, der anbringes på dampkædler, hydroforer o. lign. indretninger, og med hvilken man konstaterer vandstanden.

prøvelegeme, legeme fremstillet til prøvning af det materiale, hvoraf det består.

prøvemalkning kaldes den vejning af mælken og prøveudtagning til fedtbestemmelse, som foretages af en af en kontrolforening ansat kontrolassistent.

prøvemaskine, maskine, hvori prøver udføres. p benævnes ofte efter prøvens art (trækp, trykp osv.). En universalp kan bruges til både træk-, tryk- og bøjeprovning.

prøvemåltid indgives for at undersøge mavefunktionen. De mest kendte er 1) Kempes p, bestående af 1 portion risvandgrød, 250 g mælk, 8 kogte svesser, 1 spiseskefuld tyttebærsyltetøj, der skal være forsvundet fra maven i løbet af 6 timer; 2) Ewalds p, bestående af 1 stor krydder (35 g) + 1 kop te (250 cm³) uden fløde, uden sukker, der opheftes 1/2-1 time efter, til bestemmelse af maveindholdets surhedsgrad.

Prøven, udsted S f. Upernavik, V-Gronl. **Prøvestenen**, nedlagt søfort Ø for Kløvermarken på Amagers nordende. P anv. nu i udbygget stand som benzinhavn.

prøvesolv, sølv med en vis (foreskreven) finholdighed. I Danm. alm.-vis Kbh.s p, der af statsgardeinen stemples med 3 tårne. Finholdighed 826 ‰.

P. S., fork. f. ty. Pferdestärke, hestekraft. **P. S.** (el. p. s.), fork. for lat. postscriptum, efterskrift.

psaligrafi (gr. *psalis* saks + -*grafi*), udskærings- el. udklipningskunst.

psalme (gr. *psalmós*), ældre stavemåde for salme.

psalter ['sal-] (gr.), 1) middelalderligt strenginstrument, en slags harpe, hvis strenge spillede med et plekter el. med fingrene. Forekommer allerede hos hebræerne. 2) gl. betegn. for G. T.s salmer.

Psametik, ægypt. konger af 26. dyn. - Psametik 1. (664-610 f. Kr.) befriede i forbund med Gyges af Lydien og gr. lejtropper Ægypt. fra assyriervældet. - Psametik 3. Ægyptens sidste farao (526-25 f. Kr.); slægt af Kambyes ved Pelusium, hvorefter Ægypt. blev pers. satrapi.

psammit [(p)sa-] (gr. *psámmítis* sandet), fællesbetegn. for sand og sandsten.

pselit [(p)se-] (gr. *psélis* kiselsten), fællesbetegn. for grove, klastiske sedimenter (grus, konglomerat, breccie).

psudarthrose ['sôu-] (*psseudo*- + gr. *arthron* led), falsk led. Opstår ved knoglebrud, der ikke vil hele solidt (med kalk), men kun forbindes af fibrøst bindevæv.

psudepi'graffer ['sôu-] (*psseudo*- + *epi-graf*) (gr.: skrift med falsk forfatternavn), en gruppe skrifter (Hænok, 4. Esra, Jubilæernes Bog o. a.), som står vor kanon endnu fjernere end apokryferne.

psued(o)- ['sôu-] (gr. *pséudés* falsk), falsk, uægte.

psuedocroup ['sôudokrup] (*psseudo*- + *croup* = krup), falsk strubehoste.

Psuedo-Dionysios, d. s. s. Dionysios Areopagita.

psuedodipteros (*psseudo*- + gr. *di* dobbelt + *ptērōn* vinge, fløj), gr. antikt tempel m. en omgivende søjlerække anbragt i dobbelt normal afstand fra celluvæggen, som om den var den yderste af en dobbelttrække (dipteros).

psuedoga'mi (*psseudo*- + -*gami*), falsk befrugtningsevne, apogam kimdannelse efter parring ved bestøvning, men uden egl. befrugtning.

psuedohermafroditisme (*psseudo*- + *Hermes* (som symbol på han) + *Afrodite* (symbol på hun)), tilsyneladende tvekönnethed, misdannelse, ved hvilken der er udviklet kønskirtler svarende til det ene køn, mens de øvrige kønsorganer p. gr. af standningsdannelse i det tidl. fosterliv nærmer sig i ydre til dem hos det andet køn.

Valdemar Psilander. Giacomo Puccini.

'psuedo-isido'riske dekreta'ler, en saml. kirkeretsl. bestemmelser fra apostolsk tid til Gregor 2. (d. 731), som dels er samlet, dels konstrueret (vist i Reims) ca. 850. (De angives at være forfattet af Isidor af Sevilla (d. 636), deraf navnet). Tendensen var at svække metropolitterne til fordel for bisperne (og paven) og at frigøre gejstligheden fra statsmagten. Falskneriet øvede vældig indfl. i middelalderen og blev først afsløret på Reformationstiden.

'psuedo-isokroma'tiske tavler (*psuedo*- + *iso*- + gr. *chrōmatikós* vedrørende farver), tavler til undersøgelse af farvesansen. En mosaik af farvede pletter danner tal, som kun kan læses af personer med normal farvesans. (Se farvetavle Farveblindhed.)

psuedolo'gia phan'tastica [f-] (gr.-lat.) el. *mytomani'*, tilbøjelighed til at fortælle opdagede historier.

'psuedomembra'n, hindeagtige, gulhviede aflejringer på slimhinder og på overfladen af organer. p-s hovedbestanddel er fibrin. Forekommer i luftvejene ved difteri og ved indånding af giftgas.

'psuedomorfoser (*psuedo*- + gr. *morfé* form), *mineral*-, legemer, der består af eet mineral, men har krystalform som et andet. Opstår ved kem. omdannelser el. opløsning og erstating med et andet stof under bibeholdelse af den oprindelige form.

psuedo'ny'm (*psuedo*- + -*onym*), påtaget navn, navneskjul; som fremtræder under påtaget navn (om personer) el. under påtaget navn på ophavsnavn (om bøger o. a. værker).

'psuedoparalyse, tilsyneladende lammelse, idet patienten p. gr. af smerter ikke kan bevæge en arm el. et ben, mens selve musklerne ikke er lammede.

psuedo'pod'ier (*psuedo*- + -*pod*), de forlængelser af cytoplasma, som slimdyrene kan udskytte, og hvormed de optager føde, bevæger sig osv.

'psuedosyre, stof, der ved omlejring danner en ægte syre.

'psuedotuberkulose, *harepest*, den farligste haresygdom i Danm.; skyldes en bakterie, der forårsager dannelsen af små knuder i lever og milt, ofte også i nyrer, lunger og tarm. Meget ofte dødbringende.

'psuedouræmi el. *encephalopathia hyper-tonica*, forbigående hjernetilfælde (kramper, opkastning o. lign.), som ses ved svær blodtryksforhøjelse, nyrebetændelse og graviditetsforgiftning uden at være forbundet med uræmi.

Psilander [si'lan'dær], Valdemar (1884-1917), da. filmskuespiller. Deb. 1901 på Casino, fra 1909 til sin død da. filmsførende filmhelt med ry verden over, en på een gang maskulin og spændende, farlig type, f. eks. i »Revolutionsbryllup» (1914) og »Klovnene» (1916). (Portræt.)

psilome'la'n [(p)si-] (gr. *psilós* glat + *melas* sort), *MnO₂*, sort, stalaktitisk manganalm (Sachsen, Ind., Bras. o. a.s.).

psitta'kose [(p)si-] (gr. *psittakós* papegøje), papegøjesyge.

Psikov [pskof], ty. *Pleskau*, by i RSFSR, Sovj., ved Peipus-søens S-ende; 60 000 indb. (1939). Jernbaneknudepunkt, tømrerindustri. En af Rusl.s ældste byer; 1348-1510 selvst. rep. I P underskrev Nikolaj 2. 15. 3. 1917 sin abdikation. Besat af tyskerne juli 1941. Rømmet af dem 23. 7. 1944, efter at Sovj. i febr. 1944 havde rettet stærk offensiv mod P-området.

'psosn (gr. *psôa* lænd), muskel, der strækker sig fra lændehvirvelsøjlen ned foran

bækkenet til den øverste del af lårbenet, hvor den hæfter sig på et fremspring.

psori'asis (gr. *psôra* udslæt + -*asis*), arvelig, ikke smitsom, hudlidelse, karakteriseret ved udbrud af skællende pletter i hår, på albuer og knæ.

Psou'sennes 2., delkonge i N-Ægypt. (ca. 1050 f. Kr.). P-s urorte grav med store skatte fundet i et tempel i Tanis, hvor han havde sin residens.

psyk- [syk-], d. s. s. psyko-: sjæle-, sinds-.

psykaste'ni' (*psyk*- + -*asteni'*), manglende sjælelig udholdenhed og styrke.

psyke ['syka] (gr. *psychê* livsånd, sjæl, sjæl, ånd, nu også ofte åndsform, mentalitet. - I den gr. mytologi personificeredes p som en sommerfugl el. en ung kvinde med sommerfuglevinger. Psyke-even tyret (der findes hos den rom. forf. Apulejus) om Amor og Psyke, fortæller, at Psyke elskede Amor.

psykia'tri' (*psyk*- + -*iatri*), læren om sindssygdomme og deres behandling; psyki'a'ter, sindssygelæge.

psykisk ['sy-] (gr. *psychê* sjæl), sjælelig. **psykisk forskning**, alm. betegn. for vidensk. undersøgelser af parapsykologiske fænomener.

psykisk kraft, 1) af Crookes antaget særlig kraft hos medier; 2) hypotetisk energiform i nervesystemet.

psyko- ['syko-] (gr. *psychê* sjæl), sjæle-, sinds-.

'psykoanalyse, undersøgelses- og behandlingsmetode udarb. af S. Freud. Denne mener, at forsk. former for nervøsitet og psykiske lidelser skyldes affektbetonede hændelser og konflikter, særligt barndomsoplevelser af seksuel natur, som vedk. har fortrængt fra bevidstheden, men som gnm. den ikke afreagerede affekt er sygdomsforvoldende. p går ud på ved generindring af de nævnte hændelser gnm. samtaler el. ved drømmetydning at få dem afreageret.

psykofy'sik, G. Th. Fechners betegn. for vidensk. om forholdet ml. psykiske og materielle fænomener.

psyko'fy'sisk paralle'lisme, den opfattelse, at hjerneprocesserne og de psyk. fænomener led for led svarer til hinanden uden at påvirke hinanden.

psykoga'l'va'nisk reflek's, ændring af hudens elektr. ledningsevne p. gr. af ændring i individets sindstilstand.

psyko'ge'nesis (*psyko*- + gr. *genesis* oprindelse), betegn. for legeml. sygdommes formentl. opståen ved psykiske årsager.

psyko'ge'n lidelse (*psyko*- + -*gen*), sygdom opstået som følge af sindsbevægelser. Begrebet dækker i det væs. begrebet hysteri, for hvilket p er et nyere og bedre udtryk.

psyko'gra'f (*psyko*- + -*graf*), (okkultistisk) apparat bestående af en lille palle på tre ben, hvoraf eet en blyant, som skriver, når p bevæges, f. eks. af et medium.

psyko'gram (*psyko*- + -*gram*), sjælebeskrivelse, (skematisk) beskrivelse af en persons psykiske beskaffenhed.

psykolo'gi' (*psyko*- + -*logi*), videnskaben om sjælelivet (bevidsthedslivet), om bevidstheden og dens fremtrædelsesformer, dels som individets oplevelser, dels som dets dermed sammenhængende udseende og adfærd, dels som de dertil knyttede nerveprocesser.

psykologisk, hvad der vedr. sjælelivet el. psykologien.

psykologisk øjeblik, det for opnåelsen af en bestemt psykisk reaktion gunstigste øjeblik.

psykologisme, opfattelse, if. hvilken loikkens normer er psykologiske love for tænkning, el. mere alment: at al videnskab til syvende og sidst bygger på psykologi.

psykome'tri (*psyko*- + -*metri*), 1) måling af individs psykiske evner; 2) mediers påståede evne til at kunne føle en forelagt ting's forhistorie.

'psykomotorik, omsetning af psykisk proces i legemsbevægelse.

'psykoneuroser [-*nôu*-], fællesbetegn. for hysteri, neurasteni og tvangstanker, dækker i det væs. den mod. bet. af ordet neurose.

psyko'pa't (*psyko*- + gr. *pathēn* lide), en der lider af psykopati.

psykopatforvaringsanstalt, anstalt for kriminelle psykopater. Frihendes en psykopat for straf, idet straf findes uanvendelig på ham, kan han v. dom anbringes på p, hvis det af hens. t. retssikkerheden skønnes nød.v. Anbringelsen sker på ubestemt tid, men spørgsmålet om løsladelse kan senere indbringes for retten. Formålet m. anbringelsen er at sikre samfundet mod de p. og at underkaste disse en behandling, der vil gøre det muligt for dem at vende tilbage til det frie liv. - I Danmark åbnedes 1935 en p. i Herstedvester.

psykopatfængsel, indført i Danmark ved straffeloven af 1930. Anv. over for psykopater, der skønnes egnede til påvirkning, gnm. straf. Udstås i en særlig afd. af psykopatanstalten i Herstedvester i forb. med Vridsølellie Statsfængsel.

psykopati (*psyko-* + *-pati*), egl. sindssygdom, anv. nu kun om stationære afvigelser på temperamentsel. karakterens område, der væsentligere tilspændingen til alm. livsforhold. p. er oftest medfødt, men kan erhverves efter visse sygdomme og beskadigelser, fortrinsvis i barnealderen.

'psykopatologi' (gr.), læren om sindssygdomme.

psykose (*psyko-* + *-ose*), sindssygdom. Af p. findes mange forsk. former, fremkaldt af ydre årsager el. betinget af medfødte anlæg. Af de første kan anføres alkoholisk p., syfilittisk p. (generel pares), p. ved andre infektioner. Af p., der står i forb. med anlæg, kan nævnes alderdoms-p., ungdomsløvsind, stemningsp., epileptisk p. En stor gruppe, psykogene p., fremkaldes ved sjælelige indtryk.

psykoteknik, den af den ty.-amer. psyk. H. Münsterberg (1863-1916) indførte betegn. for læren om den vidensk. anvendelse af psykologiens metoder og resultater i det praktiske liv. Ved psykotekn. prøver undersøges bl. a. arbejdsforholdenes betydning for arbejdsprocessen og individets anlæg for spec. håndværk el. andre bestillinger (brandmænd, politibetjente, vognstyre, kontorfolk, flyvere m. v.). Psykotekn. læringsprøver indførtes 1924 ved Kbh.s Centralarbejdsanvisningskontor, og 1929 oprettedes Kbh.s Komm.s Psykotekniske Institut som selvst. institution med mag. Poul Bahnsen som leder. I 1934 åbnedes »Randers Psykotekniske Institut« og 1936 »Fyns Psykotekniske Institut« i Odense.

psykoteknisk karakterskala el. *psykologisk karakterskala*, skala til bedømmelse af et individs præstationsevne på bestemte områder.

'psykoterapi', behandling af sindslidelser gnm. psykisk påvirkning.

psykro- [(p)psykro-] (gr. *psychros* kold, kulde-).

psykrofil (gr.), kulde-elskende.

psykrometer (egl. kuldemåler), fugtighedsmåler.

Pt., kem. tegn for platin.

pt., fork. f. eng. pint.

p. t., fork. for lat. *pro tempore*, for tiden.

Ptah, ægypt. gud, Memfis' stadsgud, opr. en jordgud og som sådan af grækerne sidestillet med Hefistos; sammen-smeltede med gravguden Sokaris til P-Sokaris, der igen optog dødeguden Osiris. P. gr. af tilknytning til gravguden Osiris fremstilles P billedligt ofte med benene indviklede i mumiebind, P manifesterede sig i Apis-tyren.

Ptah-Sokaris-Osiris.

-pter (gr. *pterón* vinge), d. s. s. -ptero, med en vis art el. et vist antal vinger.

ptero-nodon (*ptero-* + gr. *an* uden + *odón* tand), slægt af uddøde store flyveøgler m. kort hale, tilspidsede tandløse kæber og et vingefang op til 8 m. Øvre kredt i N-Amer.

terido'spermer (gr. *ptéris* bregne +

spérna frø), frøbregner, gruppe af uddøde planter fra yngre paleozoisk og ældre mesozoisk tid; havde blade som bregner, men formerede sig ved frø og danner et mellemled ml. markspytogamer og nøgenfrøede.

pteri'go'ter (gr. *ptéryks* vinge), fællesbetegnelse for alle opt. vingede insekter.

'Pteris (gr., af *pterón* fjer), bregneslægt, af hvilke flere arter er letdyrkelige stueplanter.

ptero el. *-pteron*, (gr. *pterón* vinge), med en vis art el. et vist antal vinger.

Ptero'carpus (*ptero-* + gr. *karpós* frugt), slægt af ærteblomstfamilien. Af P. santalinus fås det såk. røde sandeltræ, der anv. til snedkerarbejde. Af andre arter fås harpiks, garvestof m. v.

Ptero'carya fraxini'folia (*cauc'casica*) el. *vingevaland*, træ, stammer fra Sortehavsegene. Bladene indtil 50 cm lange, fannede, blanke. De vingede nødder bliver længe hængende. Prydtræ i haver.

Ptero'dactylus (*ptero-* + gr. *dáktylos* finger), slægt af spurve- til due-store flyveøgler m. kort hale og få tænder. Juraperioden i Europa.

ptero'poder (*ptero-* + *-pod*), d. s. s. vingesnegle.

pteropodslam, et kalkrigt dybhavssediment, består væs. af pteropodskaller.

ptero'saur'er (*ptero-* + gr. *sáuros* øgle), flyveøgler.

ptery'gium (gr. *pteryks* vinge), sygdom, hvorved en fold af bindehinden af form som en trekant vokser ind på øjets hornhinde.

ptisane, d. s. s. tisane.

Ptole'maios, ægypt. konger af makedonsk afstamning. Ptolemaios I. Soter (frelseren), deltog med hæder i Alexander-toget, satrap over Ægypt. 323, konge 305-285 f. Kr.; udstrakte Ægypt.s væld over Kyrene, det sydl. Syrien og Kykladerne. - Ptolemaios 2. Filadelfos (søsterelskeren) (285-246 f. Kr.), grl. det lærde forskningsinstitut og bibl. »Museion« i Alexandria. - Ptolemaios 3. Euergetes (velgørenen) (246-21 f. Kr.), slægtens betydeligste hersker, hvis regering er højdepunktet af Ægypt.s magt under de gr. faraoner. P-s kraftige ydre politik og erobringer i Syrien bragtes til standsnng af en folkerejsning, den første af de mange opstande, som den ægypt. befolkning rettede mod det gr. fremmedvælde. - Ptolemaios 13. Auletes (Røjtespilleren), fader til Kleopatra 7.

ptole'mæ'iske system (efter Cl. Ptolemaeus), verdenssystem (se gler), som opfatter Jorden som stillestående i verdens centrum.

Ptole'mæus (gr. *Ptolemaios*), Claudius, gr. astronom, matematiker og geograf, levede omkr. 140 e. Kr. i Alexandria. I sit astron. hovedværk, *Almagest*, har P givet en samlet fremstilling af sin tids astron. viden. P udvikler, hvorledes himmellegemernes steder på himlen kan bestemmes, og fremsætter en teori for planeternes bevægelse. *Almagest* indeholder endv. en stjernekatalog på over 1000 stjerner. P har ydet væsentlige bidrag inden for astronomien, særlig vedr. Månens bevægelse. - Jfr. verdenssystem.

ptoma'i'ner (gr. *ptōma* lig), kvælstofholdige baser, der dannes ved forrådnelse af org. stoffer, navnlig dyriske rester. Der findes både giftige og ikke-giftige p. Hovedbestanddel af liggift.

'ptosis (gr.: fald), nedsynkning af legemsdele, f. eks. af nyre og mave-tarm osv. p uden tilføjelse angiver nedsynkning af øvre øjelåg.

ptosisbrille (gr. *ptōsis* fald), brille med en lille bøjle til løftning af nedhængende øjelåg.

ptya'li'n (gr. *ptyein* spyttede), det stivelses-spaltende enzym fra spyttet.

ptyalo- (gr. *ptyalon* spyt), vedr. spyt.

-ptychon [-kōn] (gr. *ptychē* fold; blad), dokument, sammenfoldet el. bestående af fl. blade.

-ptyse (gr. *ptyalon* spyt), spytning.

Pu, kem. tegn for plutonium.

puber'te't (lat.: mandbarhed), overgangs-alderen ml. barndom og kønsmodenhed, alm. fra 13.-16. år. Der optræder vækst af

kønsorganerne, de sekundære kønskarakterer kommer til fuld udvikling, og kønskirtlerne begynder at producere udviklingsdygtige kønsceller. Hos piger indtræder menstruationen. På det psykiske område er p karakteriseret ved stemningsvingninger. p-s indtræden reguleres af de gonadotropiske hormoner.

'pubes (lat.), hårene omkr. kønsorganerne; os pubis, skamben.

publicere [-i'tse:] (lat.), offentliggøre, udstede, udsende; publicist, skribent; publicitet, offentlighed, popularitet; publikation, offentliggørelse; udsendelse; trykt skrift.

publicit'e'tsprincip (lat. *publicitas* offentlig), forskrift om, at et retsforholds karakter skal lægges klart for dagen ved anmeldelse til et offentlig. register; ofte mods. normativsystemet.

publicity [p'ab'fistit] (eng., egl.: offentlighed), offentlig omtale.

public school [p'ablik 'sku:l] (eng., egl.: offentlig skole), højere eng. skole (mest privat kostskole) for de bedststillede børn, f. eks. Eton og Harrow.

public utilities [p'ablik ju'tilitiz] (eng.), offentl. forsyningsvirksomheder såsom vand-, gas- og elektricitetsværker.

'publikum (lat. *publicus* offentlig), offentlig, tilskuere, tilhørere; kundefreds.

Puccini [pu'tt:fini], *Giacom* (1858-1924), ital. operakomponist. Hans første opera *Le Villi* kom frem 1884. Derefter fulgte *Edgar* (1889), *Manon Lescaut* (1893, Kbh. 1930), *La Bohème* (1896, Kbh. 1909), der gjorde ham internat. berømt. *Tosca* (1900, Kbh. 1910), *Madame Butterfly* (1904, Kbh. 1911), *La Fanciulla del West* (1910), *La Rondine* (1917), de 3 enaktere *Il Tabarro* (1918), *Suor Angelica* (1918), *Gianni Schicchi* (1918, Kbh. 1924), *Turandot* (1926), som efter hans død fuldfærdedes af Franco Alfano (f. 1877). P tilhørte som musiker den veristiske skole. Har endv. skrevet to menuetter for strygeorkester og sangen *Inno a Roma* (1919). (Portræt sp. 3659).

Pucelle (d'Orleans), la [la py'søll 'dørlø:] (fr.: Jomfruen (fra Orleans)), alm. fr. navn for Jeanne d'Arc.

Puchta [p'ut'ta:], *Georg Friedrich* (1798-1846), ty. retslær. Sammen med v. Savigny den ty. hist. retsopfattelses mest fremtrædende repr. Hovedværk: *Das Gewohnheitsrecht* 1-2 (1828-37).

puck [puk] (eng., egl.: nisse), lille, hårdtvulkaniseret gummiskive, der bruges som bold i ishockey.

pud [put] (lat. *pondus* vægt), gl. russ. handelsvægt (stadig i brug) = 16,38 kg.

puddel (ty.), hundrace beslægtet m. pointer.

terne. Meget modtagelig for dressur. Tidl. meget anv. selskabshunde.

puddeiproces ['pudø:] (ty. *pudeln* omrøre), ældre stoffremstillingsmetode, der giver svejsjern, ofte kaldet puddejern. Under indsmeltning af råjernet omrøres smeltmassen uafbrudt med store jernstænger.

pudder (fr., fra lat. *pulvis* støv), fint pulver til med. el. kosmetisk brug; ofte bestående af talkum, risttivelse, pulveriseret irisrod el. lign.

puddingstone [pud'instoun] (eng.: buddingstone), eocæn bundkonglomerat fra Sydengl., væs. indeholdende stærkt afrundede flintsten.

pude, *sov.*, svære firkantede stykker tommer, i alm. to rækker, som understøtter skibet under stabelflojning.

pu'dendum mu'liebri (lat.), ydre kvindelige kønsorganer.

Pu'dovkin [-dof-], *Vsevolod* (f. 1895), russ. filminstruktør. Filmdebut 1925, fra 1932 leder af Statens Kinematografiske Institut i Moskva. I forening med Eisenstein, men væsensforsk. fra denne, skaber af den banebrydende russ. revolutionære filmkunst, f. eks. »Moderen« (1926), »St. Petersburgs Sidste Dage« (1927), »Storm over Asien« (1927). Har udg. filmteoretiske værker og virket som skuespiller, bl. a. i sine egne film. (Portræt).

Vsevolod Pudovkin. Aleksandr Pusjkin.

pu'dring, *havebrug*, fin og jævn fordeling af pulverformede midler mod plantesygdomme og -skadedyr. Puderblæserne er lettere og billigere end sprøjter med samme arbejdsydelse, og **p** kræver mindre arbejde end sprøjting.

puds, mørtelagt anbragt på mure, lofter el. gulve for at gøre fladen plan, øns dens tæthed el. slidfasthed el. ændre dens udseende. Til indvendige væg- og loftflader er kalkmørtel mest brugt; til gulve cementmørtel. **p** på vægge og lofter påføres i reglen lagvis. Underst bruges et udkastet lag, dersom fladen er bløt; det betegnes udkast. Derover kommer grovpuds og finpuds. Når store flader skal pudses med cementmørtel, anv. ofte en cementsprøjte. Glitpuds er **p** af cementmørtel glittet med stålbrød under tilsæt. af cementpulver.

Pudsej ['pædzj], tekstilindustri i Engl. V f. Leeds; 30 000 indb. (1948).

Puebla ['pweβla], hovedstad i den mexicanske forbundsstat P, 110 km SØ f. México City; 149 000 indb. (1940). Tekstilindustri, mange smukke kirker.

Pueblo ['pweβlo, 'pju'æβlo], by i Colorado, USA, ved Arkansas River; 52 000 indb. (1940). Jern- og stålindustri.

puebloindianere ['pweβlo-, 'pju'æβlo], indfødte i SV-USA med særegen *pueblo*-kultur opkaldt efter deres landsbyer (sp. pueblo) bestående af færetages adobehus uden vinduer og med indgang fra tagene. **p** var majsagerbrugere med kunstvandrig, dygtige pottenagere og vævere, tilhørte sprogtætterne keres, tano, shoshone og zuni. Lever endnu ret upåvirket af europ. kultur på reserver i New Mexico og Arizona.

pueche ['pweʧe], indianerfolk med eget sprog, jægere på Argentinas pampus; delvis udryddet 1880.

Puente Genil ['pwante fæ'njil], sydsp. by 110 km V f. Granada; 28 000 indb. (1940). Hovedindustri: udpresning af olivenolie.

pue'ri'l (lat. *puer* dreng), barnlig, barnagtig.

puer'perium (lat.), barselsens.

puerto ['pwærtø] (sp.), havn.

Puerto Barrios ['pwærtø βar'jos], havneby på Guatemalas caraimiske kyst; ca. 3000 indb. Bananeksport, $\frac{1}{4}$ af Guatemalas import.

Puerto Cabello ['pwærtø ka'βælo], havneby i Venezuela; 23 000 indb. (1941). Udførsel af kaffe fra Valencia-distrikt.

Puerto de Santa María ['pwæ-], sydsp. by og havn tæt NØ f. Cádiz; 29 000 indb. (1940). Bet. vinhandel.

Puerto Montt ['pwæ-], havneby i det sydl. Mellemchile; 44 000 indb. (1940). Edestation for S-Chiles længdebane.

Puerto Rico ['pwærtø 'ri:ko:], den østligste af De Store Antiller, adskilt fra Haiti ved Mona Passage. Hovedstad: San Juan. Øen er et territorium, tilhørende USA; 8900 km²; 2,1 mill. indb. (1946), 229 pr. km². Af indb. er $\frac{3}{4}$ hvide af spansk herkomst, $\frac{1}{4}$ mulatter og negre. Sproget er spansk, religionen katolsk. Øen er opfyldt af en indtil 1132 m h. bjergryg. Klimaet er tropisk; sommerregn. N-siden er næsten helt opdyrket med kun små områder af regnskov, S-siden har mindre nedbør og er dækket af chaparral, og markerne kunstvandes. Landbruget er vigtigste næringsvej og leverer udførslen; sukker på kystslätten (825 000 t 1946) tobak, oranger og lidt kaffe. USA har næsten hele udrienshandelen. - USA erobrede 1898 P fra Span. (Kort se Mellemamerika).

Puerto Rico Graven, Atlanterhavets dybeste rende (8525 m).

'Pufendorf, Samuel (1632-94), ty. historik. og retslærd. 1661-67 prof. i Heidelberg. 1677-88 i den sv. konges, derefter i kurfyrsten af Brandenburgs tjeneste. Hans *De jure naturæ et gentium* (Om Naturens og Folkenes Ret) (1672) er en af naturrettskollens berømteste fremstillinger og fik stor bet. for eftertiden. Skrev endv. om Karl 10. Gustavs krig (1696; sv. overs. 1913) og om Den Store Kurfyrstesis hist.

puffer (ty.), stødpude: 1) *jernbanetkn.*, den på jernbanevogne o. l. anbragte konstruktionsdel, som skal kunne optage tryk- og stødkræfterne. I Eur. anv. normalt to **p** på hver vognende, i USA, ved smalsporbaner og ved sporveje anvendes kun een **p**, som er bygget sammen med trækindretningen, den såk. centralp. 2) *kem.*, stoffer el. stofblandinger, der bevirker, at relativt små tilsæt. af syrer el. baser til en vandig opløsning (tilsæt. en **p**) ikke bevirker nogen væsentl. ændring af surhedsgraden (**pH**).

pufferbatteri, elektr. batteri, der optager helt el. delvis alle stærke belastningsstød, således at elektricitetsværkets maskiner får en jævner belastning. Bruges nu ikke meget mere.

pufferhøjde *ved jernbaner* er målet fra skinneoverkant til puffermidte. For **p-s** størrelse gælder internat. bestemmelser.

Pugatjov [-'tʃof], *Jemeljan I.* (ca. 1730-75), russ. donkosak, udgav sig for den myrdede Peter 3., ledede 1773-74 bondeopr. i Ø-Russl. Henrettet.

Puget ['py:tæ], *Pierre* (1620-94), fr. billedhugger, maler og arkitekt. Har udført billedskærerarbejder til skibe; påvirk-

Pierre Puget: Buste af Ludvig 14.

des senere af Bernini; *Milon fra Kroton*, skabt under indflydelse af Laokoongruppen. I Louvre findes reliefferne *Alexander hos Diogenes* og *Perseus og Andromeda*. **Puget Sound** ['pju:tis saund], stærkt forurenset fjord i staten Washington, USA, mod S fra Juan de Fuca Strædet. Ved P ligger havnebyerne Seattle og Tacoma.

Puggaard, Christopher (1823-64), da. geolog; udgav en udførlig beskrivelse af Møns Klint.

Puggaard, Hans (1788-1866), da. grosserer. Skabte efter 1813 stor kornforretning i Kbh., siden udvidet til omfattende Vestindienfart. Ledelsen gik fra ca. 1840 over til **P-s** svoger Alfr. Hage. **P** var knyttet til nat.lib. kredse (svigerfader til Orla Lehmann); stiftede store legater. **Puggaardske Legater** stiftet af Hans

Puggaard 1863, til opdragelse af børn under fattige og ulykkel. forh. Kapital ca. 800 000 kr.

pugil'isme (lat. *pugil* nævekæmper), oldtidens nævefægterkunst; boksekunst.

Puglie ['pulje], ital. navn på Apulien.

P'u-i ('P'u-yi) ['pu'ji], som kin. kejser *Hsuan Tung* [xy'an 'thuŋ] (f. 1906), *kin. kejser* 1908-12 under sin fader prins *Ch'un's* formynderkab; styrtet ved Revolutionen. Ble 1932 af japanerne gjort til overhoved for Manchukuo, fra 1934 med kejserstitel (under navnet *K'ang Tê*); afgik 1945.

pûjå [-dʒa:] (sanskrit: hyldest), ind. benævnelse for ofringer af føde, blomster osv. til guderne.

Puk (eng. *Puck*), i eng. folketro en ond ånd; skikkelsen omformet og populariseret af Shakespeare i »En Skærsommernats-drom«.

-pukkel, buefornet el. mere spids krumning bagud af rygsøjens øvre parti, medfører forandring af hele brystkassen og nogen abnorm lejrning af lunger og hjerte. **p** skyldes i alm. vækstforstyrrelser, men kan være en belastningsdeformitet.

pukkelhval (*Me'gaptera longi'mana*), ca. 15 m lang finhval m. stort hoved og lange luffer m. knoldformede udvækster. Vidt udbredt.

pukkelkvæg, fællesbetegn. for de sydasiat. okser m. en smal pukkel på forryggen. Hertil gaur, banteng og gayal.

pukkelokse, d. s. s. zebu.

pukværk (ty. *pucken* banke), stampeværk, der anv. i bjergværker til knusning af malmen.

pûl [pu:], mønt i Afghanistan, = $\frac{1}{100}$ afgani.

'Pula, ital. *Pola*, jugoslav. by på Istriens S-spids; til 1945 ital. flådestation; 34 000 indb. (1936).

Pul'cheria [-k-], gr. *Pulcheria* (399-453), byzantinsk kejserinde 414-53, regent for broderen Theodosius 2. Ægtede Marcian, som blev kejser 450. Forfulgte kætteri, helgeninde i den ortodokse kirke.

Pulci ['pultʃi], *Luigi* (1432-84), ital. digter. Hovedværk *Il Morgante Maggiore* (1481; forøget udg. 1483), det første store kunstepos over middelalderens sagnstof i ital. litt.

pulci'nella [-tʃi-] (ital.: lille hanekilling), fr. *polichinelle*(le), engelsk *punch*, listig tjenerfigur i commedia dell'arte.

Pulitzer ['pju:litsar], *Joseph* (1847-1911), amer. bladudgiver. Medskaber af »den gule presse«, hovedorgan »New York World«, indstiftet den litt. P-pris.

'pulje (fr. *poule*, egl: hønse), den samlede indsats i de spil, hvor indsatsen skal gøres for spillets begyndelse; delta-gerhold.

pulk (lapp. *pulkke*), *Pulcinella*. 1685. lappernes rensdyrslede, der er formet som en båd.

Pulk. (Nationalmuseet).

'Pulkovo observatoriet, russ. observatorium, grl. 1839, ca. 20 km S f. St. Petersburg, i det 19. årh. Eur.s største. Odelagt under 2. Verdenskr. Genopbygges.

pulle, søv., grund, toppet forhøjning på havbunden.

pullert, søv., forrøjningsbeslag på dækket, tjener til fastgørelse af skibets forrøjningstrosser.

Pullman ['pulmon], *George M.* (1831-97), amer. fabrikant, grl. 1867 P Car Co. i Chicago, hvor salon-, spise- o. a. special-

vogne til persontrafik på jernbaner fremstilles.

pull-over [pul'lo:var] (eng. *pull-over* træk over (hovedet)), strikket trøje med trekantet halsudskæring og lange ærmer.

pulmones (lat.), lunger.

pulmotor (lat. *pulmo* lunge + *motor*), apparat, der specielt tild. bruges ved skindodes genoplivning. Den pustede og sugede skiftevis luft ud og ind af lungerne. Særlig det første kunne skade, og **p** bruges nu ikke mere.

pulp, 1) *med.*, se pulpa; 2) *bot.*, frugtkød; 3) mos af saftholdige frugter; 4) *tekn.*, vælling af forsk. tekn. produkter, f. eks. cellulosep, kartoffelp.

pulpa (lat. *pulpa* det kødige på legemet), anat., væv; eks.: pulpa lenis = milten væv (parenkym). - I *tandlægevidenskaben* er **p** den såk. nerve i en tand, et lille organ i tandens indre, bestående af nerver og blodkar, omsluttet af bindevæv; pul'pittis er betændelse i dette organ.

pulpi'tur (lat. *pulpitum*), tømret forhøjning, kateder. I middelalderens kirker lektorium af træ el. sten, lukkende koret og bærende galleri m. løsepult, pladser f. sangere (evt. lille orgel). Nu: galleri el. tribune m. stolestader.

pulpwood ['pālpwud] (eng.: papirmasse-træ), et i træhandelen brugt navn for træ, bestemt til papirmasse.

pulque ['pulke], mexikansk nationaldrik, fremstillet af den gærede saft af *Agave americana*, 6% alkohol.

puls (lat. *pulsus* slået), den bevægelse, der fremkommer ved blodets stødvise indpumpning fra hjertet i blodbanen. **p** kan føles, hvor en pulsårer ligger tæt under huden. **p** er normalt ca. 60-80. Ved feber stiger **p**-frekvensen ca. 10 for hver grad, temp. stiger.

pulse, støde el. slå i vandet med en særlig pulsekølle, årer el. lign. Ved støjen jages fisken i garnet.

pul'se're (lat. *pulsare* slå), banke, slå (om puls): være i livlig bevægelse, løbende ryt-misk.

pulse time ['pāstaim] (eng., egl: pulstid), impulsmodulation, hvor signalstrømmen bevæger en tidsmæssig forskydning af strømimpulser.

pulso'me'ter (lat. *pulsare* slå + *-meter*), pumpe, hvori damp trykker direkte på vandets overflade (jfr. pumpe).

pulstryk, forskellen ml. diastolisk og systolisk blodtryk.

pulsårer, arterier, de blodkar, der fører blodet bort fra hjertet og meddeles puls-slag af dette. **p-s** væg er tyk og indeholder et tykt lag glat muskulatur og meget elastisk bindevæv.

pulsåresvulst, da. betegn. for aneurysma.

pult (lat. *pulpitum*), møbel med skrå overflade, tjente som bogstol i fr. kirker fra 7. årh. Senere lette stiel til at sætte på et bord; skrivet til rejsebrug fandtes endnu i 19. årh. Som kontormøbel fremstilledes **p** med høje ben, og der arbejdedes mest stående ved den.

pulver, fast fint delst stof med ringe kornstørrelse.

pulverskurv (*Spon'gospora subter'anea*) hører til en primitiv svampegruppe. Den frembringer skurvatige pletter på kartoffelknolde. Sygdommen begunstiges af fugtighed.

pulverslukker, ildslukningsapparater, hvor slukningsmidlet er et pulver, som regel natriumbikarbonat, evt. tilsat stoffer for at hindre pulveret i at klumpe og for at give det større vægt (sand). Bortset fra kulsyre-**p** er **p** af ringe el. tvivlsom værdi. **p** kan kvæle ilden, men virker kun i ringe grad afkølede.

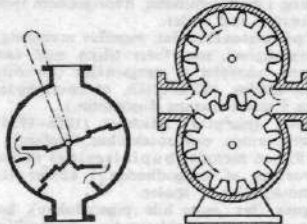
pulvis (lat: støv), pulver, fint fordelt lægemiddel i fast form.

puma (quechua-sprog) ('*Felis concolor*'), mere end meterlang, amer. vild katteart.

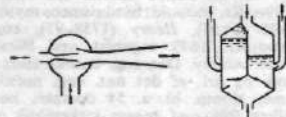
Korthåret, ensfarvet brunl. Fra Canada til Patagonien. Amerikanernes »mountain lion».

pumpe, maskine til befording af luft og vædske. Man skelner ml. suge- og trykp., eftersom hovedvægten lægges på den frembragte suge-el. trykvirkning. Stempel har en cylinder m. et frem- og tilbagegående stempel, der under den ene bevægelse suger luft el. vædske ind i cylinderen gnm. en sugeventil, under den modsatte trykker det indsguede ud gnm. en trykventil. I membranp. erstattes stemplet af en svingende membran; vingep., kapsel- og tandhjulsp. har roterende vinger, stempler el. tandhjul, der

Kapselpumpe. Tandhjulspumpe.

fortrænger luften el. vædsken fra pumpehuset; centrifugalp. har roterende skovhjul m. særligt udformede skovle, der overfører bevægelsen til luften el. vædsken; strålep. giver sugning el. tryk ved at en damp-, luft- el. vædskestråle strømmer fra en tragformet dyse ud i et tragformet afstrømningsrør. Ejektoren

Injektor. Pulsometer.

giver under-, injektoren overtryk i afstrømningsrøret. Pulsometeret har 2 kamre; v. hj. af en skifteventil ledes damp skiftevis til de 2 kamre, dampen presser vædsken op igm. stigrøret og kondenseres samtidig ved berøring med den kolde vædske, hvorved der opstår et undertryk, som suger ny vædske op i kammeret. Mammutp. til pumpning af vand, transport (og løftning) af sukkerroer m. m. består af et u-formet, vidt rør, i hvis ene (længste) gren der forned indføres trykluft, hvorved en kraftig vandstrøm frembringes.

pumpernickel (tv., ordets oprindelse usikker), klidholdigt rugbrød uden skorpe, ofte med nogen tilsætning af sukker, der også dannes under bagningen, som finder sted ved 120-150° C og varer 12-18 timer. Fremst. opr. i N-Vestfalen.

pumps [pāmps] (eng.), udringede damesko.

Puna (quechua-sprog), fattig højsteppevegetation i Peru og Bolivia, bestående af pudedannende græsser og halvbuske; udnyttes især til gresgang for får og lama.

Puna, by i Indien, se Poona.

punch [pon'] (sanskrit *pañca* 5; bestod af 5 dele), vinblanding af hvidvin el. rødvin, hedvin og krydderier. Også betegn. for svensk **p**, caloric.

Punch [pāntʃ], 1) den eng. Mester Jakel (navnet fra ital. Pulcinella); 2) eng. vittighedsblad, grl. 1841 med Thackeray som medarbejder; 3) [pon'], da. vittighedsblad (kons.), udk. 1873-95.

puncta lacri'malia (lat.), tårepunkterne i indre øjekrog.

punctum 'saliens (lat.), det afgørende (egl: springende) punkt, hovedpunktet.

pund (lat. *pondus* vægt), 1) ældre vægt i Danm. (tegn $\bar{n}$) (efter 1839 = 500 g), No. (498 g) og Sv. (425 g). 2) mønt (eng. *pound*) i Engl. (£) (sept. 1948 = 19,36 kr.), Australien (£A) (sept. 1948 = 15,60 kr.), Ægypten (£E) (sept. 1948 = 19,88 kr.), New Zealand (£NZ) (sept. 1948 = 19,40 kr.), Israel (£I), (indført aug. 1948; samme kurs som det eng. **p**), Sydafrika (£SA) (sept. 1948 = 19,45 kr.), Syrien-Libanon (£SL)

(juli 1948 2,205 £SL = 1 USA \$) og Tyrkiet (£T) (juli 1948 2,83 £T = 1 USA \$).

punder ['pun'ærd] (af *pund*), ældre da. form for bismer.

'pund'iger [-di-], *mil.*, betegn. på en kanons størrelse efter vægten af den kugle el. det projektil, den udskyder. Anv. nu kun i den eng. hær og flåde.

'pundit, d. s. s. pandit.

'pu'ner el. *poner*, rom. navn for foniker og karthager.

pungaber (*Phalan'geridae*), artsrig fam. af pungdyr. 2 fortænder, som regel planteædere. De fleste lever i træer; tommelen kan modstilles de øvrige fingre og tær; 2. og 3. tå på bagfodderne sammenvoksede; halen lang, ofte gribe-hale. Hertil flægpungaber, kuskuser, pungbjørn og kænguruer.

pungbjørn (*Phasco'larcus ci'nerius*), til pungaberne hørende plump, bjørnelign. dyrart. Store ører, tyk grålig pels, hale mangler. Ø-Austr.

pungdjævel (*Sar'cophilus sa'tanicus*), kortbenet pungdyr, stort hovede, røvdryllig. tænder. Kan tage får og fjerkæ. Tasmanien.

pungdyr (*Marsupi'alia*), underklasse af pattedyr; i fl. henseender primitive. Hunnen har en kort kloak, 2 adskilte skeder, der dog kan være sammensmeltede på en strækning. Ungerne fødes meget ufuldkomne, sidder i beg. fast-sugt på pattedyr, der oftest er skjult i en pung. De fleste mangler moderkæbe. Underkæbens bageste nedre hjørne bøjet indad; fl. fortænder og forkindtænder end hos andre pattedyr, kun en mælketand i hver kæbehalvdel. **p** findes i nutiden kun i Austr., Ny Guinea og en del omliggende øer, Tasmanien samt i Amer.

Deles oftest i 2 hovedgrupper: polyprotodenter m. 8 fortænder i undermund, heril pungrotter, pungmåre, punggrævlinger, pungulv, pungdjævel, og diprotodenter m. 2 fortænder i undermund, heril pungaber, kænguruer, pungbjørn, vombat m. fl.

punggern (*Petaurus breviceps*), egernlign., klatrende pungdyr med hudfold ml. for- og bagben, der virker som faldskærm ved spring. Ø-Austr.

pungelefant (*Di'protodon*), uddød slægt af gnaveragtige, plumpe, planteædende pungdyr af næshorns størrelse fra Australiens kvartær.

pungen (*scrotum*), den ydre, torummede hudfold, hvori testiklerne ligger.

pungfrøer (*Noto'trema*), sydamer. løvfrøer. Ungerne udklækkes i en indposning på hunnens rygside.

punggrævlinger (*Pera'melidae*), pungdyr m. 2. og 3. tå sammenvokset. Gravende natdyr, delvis planteædere. Fra de ostl. Ostind. Øer til Tasmanien.

pungharer, d. s. s. punggrævlinger.

pungmejer ('*Remiz*), mejser, der bygger pungformede rede. En art i S-Eur.

pungmuldvarp (*Noto'ryctes 'typhlops*), muldvarpelign. gravende pungdyr. Austr.

pungmus el. *Aryepungmus* (*A'crobatas pyg'mæus*), australsk pungdyrslæggt m. flyvehud ml. for- og bagben. Et af Jordens mindste pattedyr.

pungmårer (*Dasy'uridae*), artsrig fam. af pungdyr, røvdryllig. tænder. Hertil foruden de egl. **p** (*Dasyurus*), der er fridplettede, målrig, og lever på Ny Guinea, i Austr. og på Tasmanien: pungvæser, pungspidsmus, pungspringmus, pungdjævel og pungulv.

pungrotter (*Didel'phyidae*), fam. af oftest

rottelig. pungdyr; 8 fortænder i undermund, mange har snohale. Lever af insekter, småpattedyr o. l. S- og Ml.-Amer., en enkelt i det sydl. N.-Amer. Hertil opposum, dværgp og svæmpep.

pungrovdyr, d. s. s. pungmårm.

pungrøve, d. s. s. kuser.

pungspidsmus (*Smith'sopsis*), spidsmuse-lign. austr. pungdyr af pungmårernes fam.

pungspringmus (*Antechinomys*), austr. pungdyr af pungmårernes fam. Bagbene forlængede til springben.

pungulv (*Thylacinus cynocephalus*), stor hundelign. pungdyr, tandsættet rovdyragtigt. Kan tage får og fjerkræ. Tasmanien.

pungvæsler (*Phasvogale*), små, insektædende, væselagte pungdyr af pungmårernes fam. Austr.

'pu'nisk, en udøber af fønikisk, som det taltes i Karthago og andre fønikiske kolonier i N.-Afrika. Kendes fra indskr. (5. årh. f. Kr.-6. årh. e. Kr.) og fra Plautus' komedie »Poenulus», hvori en af personerne taler punisk.

Puniske Krige, de tre krige ml. Rom og Karthago: 1. P (264-41 f. Kr.), hvor Rom skabte en krigsflåde, der gentagne gange slog karthagerne (ved Mylæ (ved Messina) 260 og ved De Ægatiske Øer 242). Endte med Roms erobring af karthagisk Sicilien. - 2. P (218-01), hvor Hannibal 218-03 kæmpede med romerne i Italien og vandt navkundige sejre (Trebia 218, Trasimenersen 217, Cannæ 216), men tilsidst måtte vende tilbage til Karthago, hvor han 202 blev besejret af Scipio ved Zama. Krigen endte med Roms annekstion af karthagisk Spanien. - 3. P (149-46), hvor Rom erobrede og odelagde Karthago.

Punjab [pån'dsø:b], indisk *Panjab* (sanskrit *pañca* fem + *āpas* vand) el. *Femflodlandet*, indisk landskab v. Indus' bifloder, siden 1947 delt i prov. Ø-P i Hindustån og prov. V-P i Pakistån, fls. 384 900 km²; 35,01 mill. indb. (1941) (heraf faldt 128 300 km² med 6,60 mill. indb. på fyrstestater). Hovedstad i Ø-P: Amritsar; hovedstad i V-P: Lahore. - Brit. 1849.

punkah ['pånka] (hind. *pankhā* vifte), i Ostindien en vifte, der opkænges under loftet, bevæges med snore.

'Punkaharju, naturskøn, fi. højderyg (rullestensås) ml. søerne Puruvesi og Kokonselkä, SØ f. Savonlinna. Nationalpark.

punkt (lat. *punctum*, af *pungere* stikke), 1) *mat.*, geometrisk grundbegreb, sted i rummet; tænkes uden udstrækning. Når et koordinatsystem er valgt, kan et p angives ved koordinater. 2) *mus.*, tegn i nodeskriften. Anbragt til højre for en node el. en pause forlænger p dennes værdi med halvdelen af den opr., føjes endnu et p til, forlænges varigheden yderligere med halvdelen af det første p-s værdi. p anbragt over el. under en node er tegn for udførelsesmåden staccato. 3) *typografisk* mæleenhed for skriftstørrelser; 1 p = 0,376 mm, 2660 p = 1 m.

punk'ta'lglas, konkavkonvekse el. konkavkonkave brilleglas, der giver punktformig afbildning også ved skrå strålegang.

punk'tering, 1) teknik benyttet af billedhuggere under udførelse af gipsmodellen i sten el. marmor. Ved hj. af et p-apparat med tre fæste og en bevægelig arm overføres punkter fra modellen til blokken. 2) en uæthed på en bil-el. cyklering, der medfører, at luften strømmer ud.

punk'te'rkunst el. *geomantik* (gr.), spådomskunst ud fra tilfældigt anbragte punkter i sandet.

punk'ter'mane'r anv. i kobberstikkunsten. Billedet dannes af punkter.

punktskrift, blindeskrift, indført af Braille.

'punktum (lat: prik), interpunktionstegn (.), der afslutter en taleperiode.

punk'tu'r (lat. *punctura* stik), indstik med en kanyl for at udtømme pus el. vædske.

punktøjne, hos leddyrene små, usammen-

satte øjne (i modsætn. til de sammensatte facetteøjne), sidder ofte øverst på hovedet. Antallet er som regel ringe, 3-4.

'pun'sel (ital. *punzello*), hærdet stålstempel m. præg, der indslås i arbejdsstykket.

'Punta A'renas (1928-40; *Magallanes* [-ga'ja-]), chilensk by ved Magallanes Strædet; 33 000 indb. (1940). Eksport af uld og færekød. Jordens sydligste by.

pu'parium (lat.), hos fluorne den sidste, ofte tænderformede, larvehud, der omslutter puppen.

Pu'pi'enus, modkejer s. m. Balbinus mod Maximinus Thrax 238, myrdet af soldaterne.

pu'pil' (lat: øjsten), næsten cirkulær åbning i regnbuehinden, hvorigennem lyset trænger ind i øjet.

pu'pil'au'orit'et (lat. *puvillus* myndling), myndighed, som fører tilsyn med værgens udøvelse af værgemålet (Overformynderet, skifteretten, overøvrigheden og i sidste instans Justitsmin.).

Pu'pin [pu'pi:n], Michael (1858-1935), serb.-amer. elektrotekniker. Opfandt i 1899 en metode (pupinisering) til forbedring af taleledningen i kabler ved indskydelse af spoler.

puppe (lat. *pupa* lille pige, dukke), hos insekter m. fuldstændig forvandling hvilestadiet ml. larve og fuldvoksen.

pupperøver (*Calossuma syclophanta*), stor løbebilleart, der lever af sommerflugtelarver o. l.

puppesnegle (*Pu'pillidae*), små, få mm lange, ægformede landsnegle. En del arter i Danm.

pu'r (lat. *purus*), ublandet, ren.

Pu'rāna (sanskrit: ældgammel), ind. betegn. for en række tekster fra omkr. 6-700 e. Kr. Indhold: hinduismens mytol.

Purcell [pø:s], Henry (1758-95), eng. komponist. 1679 organist ved Westminster Abbey. Den eng. baroks største komp. og grl. af det nat. eng. musikdrama. Komp. bl. a. 54 operuer, herimellem *Dido and Aeneas*, kirkemusik og triosonater.

pu're [py're] (fr., af vulgærlat. *purare* rense), stærkt findelt, som regel passeret frugt, grønsager el. kartofler.

pu'r'ga, stedlig betegn. for en meget hård snestorm i det nordl. Sibirien.

pu'r'ga'ti'v (lat. *purgare* rense), rensende middel, afføringsmiddel.

pu'r'gato'rium (lat: renselsessted), skærsliden.

pu'r'ge're (lat. *purgare* rense), fremkalde rigelig afføring.

pu'ri- (lat. *purus* ren), renheds-, renselses-.

'purim (hebr. *pūr* lod), jod. fest d. 14.-15. adar (marts) til minde om jødernes rening under perserkongen Ahasverus (hebr. form f. Xerxes), hvorom Esters Bog fortæller. Tidspunktet berammendes ved lodkastning.

pu'ri'n (lat. *purum* ren + nylat. *uricum* urinsyre), C₅H₄N₂, heterocyklisk forb. indeholdende en 6- og en 5-leddet ring. p-derivater findes udbredt i naturen, f. eks. urinsyre og koffein.

pu'r'isme (lat. *purus* ren), bestræbelsen for at erstatte fremmedord med ord af hjemlig oprindelse.

pu'rist (lat.), sprogrenser, talsmand for overvejende brug af hjemlige ord på bekostning af fremmedordene.

pu'ri'ta'nere (lat. *purus* ren), tilhængere af en kirk. retning i Engl. efter Reformationen, i opposition til den anglikanske kirkes liturgi og (siden) forfatning; p ville begrunde al kirkens praksis udfra Bibelen. Mange p blev i 17. årh. presbyterianere el. independenter. Siden mærkes de i mange dissentersamfund, men mange forblev også i Church of Engl. som en »evangelisk», lavkirkelig ren.

'Purkinje, Jan Evangelista (čech. *Purkyně*) (1787-1869), čech. fysiolog og histolog, prof. i Breslau 1823-50, derefter i Praha. Beskrev det entoptiske bil lede af nethindens kar (P-s årefigur), opdagede kimblæren i ægget, beskrev fimeprietet, indførte betegn. aksecylinder i nervehistologien. Gav 1823 grundlaget for måling af fingeraftryk.

'Purkinje-effekt (efter J. Purkinje), for-

skydning af øjets normale følsomhedsmaximum (i grønt) mod violet, når belysningen bliver mindre. P findes også f. fot. emulsioner.

purlog (*Allium schoenoprasum*), løgplante, dyrkes i haver for bladenes skyld, ferarig.

'purpur (lat. *purpura*, af gr. *porphyra* purpurnegle, purpur), opr. et pragtfuldt rødviolett kypefarvestof, i oldtiden fremst. af kirtelsekret af purpurneglen (*Murex* brandaris), først kendt hos fönikerne; nu betegnes med p en del forsk. rødviolette farvestoffer. Cassius' p er en kolloid form af tinoksyd med adsorberet rød, der anv. til fremst. af rubinglas og guld porcelænsmafle.

'purpura (lat., af gr. *porphyra* purpurfarve), blodudtrædning i huden, symptom v. en række vidtforsk. sygdomme.

'purpura rheu'matica (*Schönleinii*), [rou-] d. s. s. peliosis rheumatica.

purpurhøjr (*Ardea purpurea*), rødbrunl. grå og sort hejre. Reden i røskove. Sydl. art; i Danm. tilfældig gæst.

purpurhøne (*Porphyrio porphyrio*), lyst, blålig vandhøne. Middelhavslandene.

purpu'ri'n (af *purpur*), 1, 2, 4-trioksyantiraktrinox, skarlagenerdt bejdsfarvestof, findes i naturen i krappplanten; fremst. kunstigt ved oksydation af alizarin.

purpurnegle (*Purpura*), tykskallede forgælesnegle. Kan udskille purpur. En art (P. lapillus) på vestur. brændingskyster, sælden på jyske vestkyst.

purre (mnty. *purren* stikke i noget med et spidst redskab), søv., vække.

purree [pø:ri:] (eng., af hindustani *piiri*, af sanskrit *piṭa* gul), d. s. s. indiskgult.

purser [pø:sə] (eng. *purse* pung), om bord på større skibe officer, der forestår rejseskabs- og kassevæsen.

pu'ru-, vedr. pus (materie).

pu'ru'len't (lat.), hvad der afsondrer el. indeholder pus (materie).

Pu'rús [pu'ru:] 3100 km l. sejlbart biflod til Amazonas, fra Acre-territoret.

pus (lat.), med., materie.

Pusan [busan], jap. *Fusan*, havneby i SØ-Korea; 400 000 indb. (1946). Endestation for Koreas længdebane; skibsrute til Japan.

Pus'carium, *Sextil* (f. 1877), rum. sprogforsker; prof. v. univ. i Czernowitz 1906, i Cluj 1919. Grl. af det sprogvidensk. tidsskr. *Dacoromania* (1920).

Pusey ['pju:zi], *Edward Bowerie* (1800-82), eng. teolog; blev efter Newmans og Mannings konversion anglikatolicismens fører.

Púshan [pu'šan], i ind.-vedisk rel. guddom for kvæget, især småkvæget, og vejene, idet P leder kvæget frem til gode græssenge, i overført bet. også de rejsendes værneguddom.

pushball ['pu:bjá:] (amer: skubbebold), amer. fodboldlign. spil, opfundet 1894; spilles af 2 11-mandshold med en bold, der vejer ca. 25 kg og har en diameter på ca. 180 cm. Spilles i Engl. og Amer., af militæret undertiden også til hest.

push-pull ['pu:pu:] (eng: skubbe-trække), forbindelsesmåde for forsterkere, hvorved to rør arbejder i modsat fase (modtakt). Anv. bl. a. ved forstærkere og radiosendere.

pushtu [pá:tu], sproget i Afghanistan.

'Pusjkin ['pu:kin], opr. *Tsarskoje Selo* (russ: tsar-landsbyen), 1919-37 *D(je)tskoe Selo* (børne-landsbyen), lille by nær Leningrad i Sovj. med tsarernes tidl. sommerpalads (18. årh.), odelagt under 2. Verdenskrig.

Pusjkin ['pu:kin], *Aleksandr* (1799-1837), russ. digter, grundlægger af den moderne russ. litt. Var som lyriker og poetisk epiker på trods af sin klassisk disciplinerede form stærkt præget af eur. romantik, især af Byron, medens han som dramatiser med *Boris Godunov* (1825) bevist gik i skole hos Shakespeare. Overvandt i sin store versificerede roman *Eugen Onegin* (1831, da. 1930; v. V. Rørdam 1938) det poetiske sprog som fornemste udtryksmiddel og lagde i sine prosaromaner og prosanoveller grunden til den store russ. realisme. Døde efter en duel. (Portræt sp. 3665).

'pustel (lat. *pustula* blære, bleg), lille materiehoidig blære.

'Pustertal, ital. *Val Pusteria*, alpedal i Tiroleralperne, Øst- og Ital. Afvendes af Drau og Rienza (en biflod til Isarco).

pustning, med., indblæsning af luft (kunstig pneumothorax).

puzta ['pustə] (slav. *pust* øde), det ung. sletteland.

pu'tamen (lat.), ganglion (nerveknude) i hjernens indre.

'putati'v forbyrdelse (lat. *putare* tro, mene), en form f. strafbart forsøg, især hvor den tilsigtede skade udebliver, fordi gerningsmanden har anv. midler, der savnede de farl. egenskaber, han til- lagde dem.

'Putbus, gl. vendisk adelsslægt, sidelinje af fyrsterne på Rügen. Kom til Danm. i 14. årh., antog en tid navnet *Podebusk*. Forlod Danm. i 18. årh.; uddød 1858.

Puteaux [py'to], vestl. forstad til Paris; 37 000 indb. (1946).

Putney ['pätni], sydvestl. bydel i London. Centrum f. Londons rosport.

putrescin [-'si'n] (lat. *putrescere* hensmuldre, rådne), (CH₂)₄ (NH₂)₂, tetrametylendiamin, en ptoamin, dannes i råden- det kød.

pu'tri'd (lat.), forrådnit; bruges som til- lægsbetegn. for betændelsesekssudat, der p. gr. af tilblending af forrådnelsesbak- terier er stinkende.

puttees ['pätiz] (eng., af hindustani *putti*), viklers.

'putto (ital: drengebarn) (flertal *putti*), betegn. for barnefig. i Renaissance- og barokkunst; vingede p. amoriner.

Putumayo [-'maja], i Brasilien: *Rio Içá* [-'isa], 1450 km l. sejlbart biflod til Ama- zonas, danner grænsen m. Colombia og Peru.

Puvis de Chavannes [py'vi:(s) də ʃa- 'van], *Pierre* (1824-98), fr. maler. Hans dekorative vægbilleder i *kunstopalsatset i Marseille, i Sorbonne* osv., i en ædel og afklaret stil, hører til tidens betydeligste.

Puy, du, se du Puy.

Puy-de-Dôme [py'de'do:m], 1) udsukt vulkan i Auvergne ved Clermont-Fer- rand (1465 m); 2) fr. dept. omkr. 1); 8016 km²; 479 000 indb. (1946). Ager- brug, minedrift. Hovedstad: Clermont- Ferrand.

Puymorens, Col de [køl də pɔ'mo'rā], 1931 m h. fr. bjergpas i Pyrenæerne.

puzzle [pāzl] (eng.), gåde, puslespil.

puzzolaner [putso'la'nær] (efter den ital. by *Pozzuoli*), kiselstyrkede stoffer, der sættes til kalkmortel for at gøre denne hydraulisk. p. bruges i de gl. rom. byg- værker, nu bruges Portland-cement.

puzzo'la'njord, ital. tuf, der anv. i puz- zolaner.

P-vitamin el. *ci'tri'n*, et vitamin, der forekommer s. m. C-vitamin i f. eks. paprika og citroner.

pxt., fork. f. (lat.) *pinxit*: (N.N.) har malet (det).

py'arthron (gr. *pyon* materie + *arthron* led), svær betændelse med materiedan- nelse i et led.

'Pydna, oldtidsby i S-Makedonien, hvor *Emilius Paullus* slog kong *Perseus* af Makedonien 168 f. Kr.

pye'itris (gr. *pyelos* kar + *-itris*), nyre- bækkenbetændelse.

pyelon'fritis (gr. *pyelos* kar + *nefritis*), betændelse i nyrebækken og nyre.

Pyeng-Yang [pɔ'jəŋ'jaŋ], jap. *Heijō*, NV- Koreas største indlandsby; 286 000 indb. (1940). Jernbanecentrum for det omgi- vende, tætbefolkede sletteland; handel og lettere industri; nær byen kul. Havneby: Chinnamp'o.

-py'ese (gr. *pyon* materie), materiedan- nelse.

Pygmalion [pyg'ma'ti-], gr. sagnkone på Kypren. Forelskede sig i en af ham selv fremstillet kvindestatue, som han ægtede, efter at Afrodite havde gjort den levende. Ofte anv. litt. motiv.

pygmæer [pyg'mæ'ær] (gr. *pygmæ* knyttet hånd), 1) sagnagtigt dværgfolk v. Okeanos. If. Homer levede de i krig med trancer. 2) folkelag spredt over dele af den gl. verden: Afr. (Congo, Gabon), Asien (mincopi på Andamanerne, negroito

Pygmæ, Congo.

på Filipinerne, semang og sakai i Ma- lacca), Oceanien (Ny Guinea m. m.). Fæl- les er dværgvæxt (140-150 cm), mørk hud, kruset hår, men det er uvist, om p i øvrigt udgør en antropologisk enhed. - p lever i afsides skovegne, deres erhverv er jægerens og samlers; i Afr. forekom- mer de pletvis ml. bantufolkene og i et ejendommeligt nytteforhold til disse, idet de mod afgivelse af kød og elfenben fra jagten modtager jern til våben og andre varer fra bantuerne.

py'jamas (pers. *pai* ben + *jamah* klæd- ning), natdragt bestående af trøje og lange benklæder.

'pyknisk (gr. *pyknós* tæt, fast) el. *pykno-* form, kaldes en konstitutionstype med en tæt, bred legemsbygning og tilbøjelighed til fedme. (Ill. se konstitutionstyper).

pykno'me'ter (gr. *pyknós* tæt, fast + *-meter*), glasbeholder med veldifferet- rumfang til bestemmelse af vædskers vægtfylde ved vejning.

'Pylades, i gr. sagn Orestes ven og våben- fælle, g. m. hans søster Elektra.

'pylon (gr. *pylōn* port), parvis sammenhø- rende tårnagtige bygninger; flankerede indgangsportene ved ægypt. templer.

pylo'tri'n (af *pylorus*), udtryk af mave- slimhinde, øger blodcirkulationen.

pyloropla'stik (gr.), en plastisk opera- tion ved forsnævring af maveporten (*pylorus*).

pyloro'spasm (*pylorus* + *spasme*), krampagtig sammentrækning af mave- porten, hyppigst p. gr. af mavesår i nær- heden af pylorus.

py'lorus (gr.-lat: portvagt), maveporten, overgang ml. mave og tolvfingertarm.

pylorus'ste'nose (*pylorus* + *-stenose*), forsnævring af maveporten, hos voksne ofte p. gr. af mavesår el. kræft; hos børn kan findes en medfødt p. som skyldes fortykkelse af pylorusmusklerne, visende sig ved eksplosive opkastninger, og ved at barnet ikke trives. Behandlingen er med. - i svære tilf. operativ.

Pýlos ['pilos], ital. *Nava'rino*, lille gr. havneby (3000 indb.) på SV-Peloponnes.

Pym [pim], *John* (1584-1643), eng. poli- tiker; godssejer, puritaner. 1640-43 leder af parlamentsoppositionen mod Karl I., der ville fængsle P., hvilket blev indled- ningen til borgerkrigen. P. opnåede 1643 forb. m. Skotterne.

pynt (østfrisisk *piunte* spids), spidsen af en odde.

pynte'netstræber, sov., lodret anbragt rundholt under bovsprydets æselhoved.

pyo- (gr. *pyon* materie), materiefyldt.

pyoder'mia (*pyo-* + gr. *derma* hud), spredte betændelseselementer på huden ofte fremkaldt af blanding af forsk. bak- terier.

pyo'ge'n (*pyo-* + *-gen'*), pusdannende.

pyo'metra (*pyo-* + gr. *metēr* moder), mate- rieansamling i livmoderen.

pyone'fro'se (*pyo-* + gr. *nefrós* nyre), betændt nyre, som p. gr. af dårligt afløb til blæren er fyldt med materie (pus).

pyorrhoea [-'re:a] (*pyo-* + gr. *rhoē* strøm), purulent betændelse.

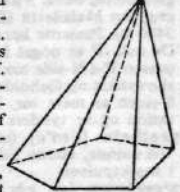
pyra'lider (*Pyralidae*), møllign. sommer- fugle. Brede bagvinger; larverne ofte ska- delige på kulturplanter, forråd o. l. Hertil bimøl, gresmøl, hep, kálp, melp og stikkelsbærp.

pyra'mide (gr., fra ægypt.), 1) *arkæol.*, ægypt. kongegrav; p-s arkit. udformning er bestemt af forestillingen om kongen som solgudens ætling; p er et muret bjerg, i hvilket den døde hersker går til hvile som den nedgående sol i fjeldene. Det ældste p-anlæg skyldes kong Zoser (3. dyn.), den såk. trinpyramide ved Sak- kara, bestående af 6 ovenpå hinanden stablede p-stubbe. Under Keops har p som gravanlæg nået sin afslutning og har fra nu af form som en mat. p. - p var den typiske kongegrav i Ægypt. til ca. 1700 f. Kr.; der er bevaret ca. 70, især kendte er de 3 store p ved Giza, opført af kongerne Keops, Kefren og Mykerinos;

Keops-pyramiden.

Keops-p er et af verdens vældigste byg- ningssværker, den var opr. 145 m h. og indeholdt mere end 2 1/2 mill. m³ mate- riale, i det l. årtus. f. Kr. genoptoges p som kongegrav f. de ætiopiske herskere. 2) *mat.*, le- geme begrænset af en polygon, grund- fladen, og de tre- kanter, sideflader, der forbinde et punkt, toppunktet, med grundfladens sider.

Pyramide (mat.).

pyramidebaner, nervebaner, der for- løber gnm. hjerne og rygmarv og leder impulser fra hjernens bark til bevæge- nervecellerne i rygmarven.

pyramidefibrer, mahognifibrer, hvor åre- ne løber sammen i en spids. Fremkom- mer v. snit i en tvege (gaffelgren).

pyramideoktaeder, krystalform af det regulære system.

pyramidepoppel, be- tegn. for to forsk. pop- pelarter ('*Populus alba* pyramidalis og '*Populus nigra italica* pyra- midalis); slank, oprejst vækst, anv. som vej- og alleétræer, men er ikke helt hårdfør i Danm.

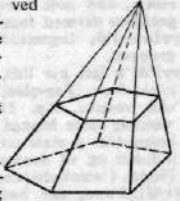

Pyramide- oktaeder.

pyramidestub fås ved at bortskære spid- sen af en pyramide ved en plan paral- lel m. grundfladen.

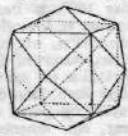
pyramideterning, krystalform af det regulære system.

pyrami'do'n (gr. *pyr* ild + *amid*) el. *amidopyrin*, antipy- rinlign. smerte- og feberstill. middel.

Pyramidestub.

'Pyramus og This- be, elskende par i gr. sagn, fremstillet i Ovids »Metamor- foser«. Pyramus be- går selvmord, da han tror, Thisbe er død; Thisbe dræber sig derpå af sorg.

Pyramideterning.

pyranome'ter (gr. *pyr* ild + *-ana-*) + *-meter*), apparat, der måler el. registrerer styrken af såvel den direkte solstråling som af det samlede diffuse himmellys.

pyrargy'rit (gr. *pyr* ild + *argyros* sølv), rødglydent, mørkt mineral.

Py'rator (gr. *pyr* ild), af F. L. Smith & Co. fremstillet kuglemølle m. varme malelegemer til maling af kul.

pyra'zo'l [-s-], $C_3H_4N_2$, er en heterocyclisk forb. Mange lægemidler og naturstoffer er p-derivater.

py're'n (gr. *pyr* ild), $C_{18}H_{10}$, kulbrinte, findes i stenkulstjernen.

Py'rénées-Orientales [pire'nezorjã'tal], fr. dept. i østl. Pyrenæer; 5144 km²; 229 000 indb. (1946). Bet. vinavl, agerbrug; minedrift og handel. Hovedstad: Perpignan.

Py're'næ'erfreden, sluttet 1659 ml. Frankrig og Span. på Easanøen i Bidasoa-floden v. fr.-sp. grænse. Span. afstod Artois og Roussillon, Ludvig 14. ægtede Filip 4.s datter Marie Theresia. Et højdepunkt for Mazarins diplomati, der åbnede paskud for nye krav mod Span. i kraft af Marie Theresias tvivlsomme arveafkald.

Py're'næ'erhalvøen, den vestligste af de tre sydeur. halvøer, skilt fra det øvrige fastland ved Pyrenæerne; omfatter Span., Portugal og Gibraltar; ialt 584 000 km².

Py're'næ'erne, fr. *Les Pyrénées* [lepire'ne], sp. *Los Piri'neos*, bjergkæde langs den fr.-sp. grænse fra Biscaya-bugten ind til det til Cabo de Creus ved Middelhavet; længde ca. 480 km, bredde 120-150 km. Dannet i tertiærtiden ved foldning af sedimenter og eruptiver fra alle forudgående perioder. De vestl. P er afrundede kalkbjerge, ikke over 2000 m h. og med fl. gode passer, bl. a. Roncesvalles. - I de mellemste P er middelhøjden ca. 2500 m. De højeste toppe bærer små gletschere, bl. a. Pico de Aneto i bjerggruppen Maladetta (P-s højeste punkt: 3400 m). Passerne her ligger meget højt. - De østl. P er noget lavere og har bedre passer. P-s N-side har stor nedbør, frodig skovvækst og forholdsvis tæt befolkning. S-siden er mere tør, har fattigere vegetation og er tyndere befolket.

py'rethrin [-tri'n] (af *Pyrethrum*), det virksomme, endnu lidet undersøgte stof i insektpulver.

Py'rethrum (gr. *pyr* ild) tilhører kurvblomstfam., astersgruppen. Et par arter fra Ø-Asien dyrkes i talr. kulturformer i haver; der findes både tidlig- og sentblomstrende former. Blomster fra andre arter giver insektpulver.

py're'tika (gr. *pyretos* feber), stoffer, der forøger legemstemperaturen.

Pyrgos ['piryos], hovedstad i den gr. prov. Eleia (Elis) på V-Peloponnes; 19 000 indb. (1938). Handelsby i stærk vækst.

pyrhelio'me'ter (gr. *pyr* ild + *helio-* + *-meter*) el. *aktinometer*, apparat til måling el. registrering af styrken af den direkte solstråling. Meget anv. er Ångstrøms p (opfundet af den sv. fys. Knut Ångström), bestående af to lige store, sortfarvede metalbånd; det ene udsættes for direkte bestråling, det andet opvarmes elektr. til samme temp. Samme energimængde er da tilført begge bånd; den elektr. kan nøje beregnes og strålingsenergien dermed fastslås.

Pyria'mid, lægemiddel af sulfonamidgruppen.

pyri'din (gr. *pyr* ild), C_4H_4N , heterocyclisk forb. Farveløs, ildelugtende, basisk vædske. Kp. 115°. Letopløselig i vand og syrer. Mange vigtige org. stoffer indeholder p-skeletet. Anv. i den kem. industri og til denaturering af alkohol. Findes i stenkulstjerne og dipselsolie.

pyridinbase, den basisk reagerende del af det stenkulstjæredestillat, der koger under 160°. P består væs. af pyridin, pikolinol o. l. stoffer.

pyridok'sin, et vandopløseligt pyridinderivat, hører til B₆-vitaminkomplekset.

pyrimi'din (af *pyridin*), $C_4H_4N_2$, heterocyclisk forb. Den 6-leddede ring i barbitursyre og purin er en p-ring.

pyring, egl. rensning (eng. *pure ren*), i garvning blødgøring af huden.

py'rit (gr. *pyr* ild), d. s. s. svovlkis; anv. til fyrsten.

pyro- (gr. *pyr* ild), ild-, brand-, feber-; betegner i kem. et stofs dannelse ved opvarmning af andre stoffer. Ved opvarmning af fosforsyre dannes pyrofosforsyre.

pyrodruesyre, $CH_3CO-COOH$, dannes ved opvarmning af vinsyre. Vædske med stikkende lugt, p er et vigtigt led i kulhydratstofskiftet i legemet og led i alkoholgæringen.

pyroelektricitet (*pyro-* + *elektricitet*), den egenskab hos visse krystaller, f. eks. turmalin, at modstående krystallflader antager en elektr. spændingsforsk. når krystallen opvarmes.

pyrofo're metaller (gr. *pyroforos* ildbærende), metaller (f. eks. dannet i finfordelt form ved reduktion af metalforer, som oksyderes i luften og ved reaktionsvarmen kommer i glød. En legering af cerium med ca. 50% jern giver ved kraftig rivning gnister (cigar- og gastændere).

pyrofosfater, salte af pyrofosforsyre. Dinatriumop el. surt natrium ($Na_2H_2P_2O_7$), der fås ved opvarmning af mononatriumfosfat (NaH_2PO_4), anv. i bagepulvere; tetranatrium ($Na_4P_2O_7$), der fås af dinatriumfosfat (Na_2HPO_4), anv. i vaske- og rengøringsmidler og til vandbehandl.

pyrogal'lo'l (*pyro-* + lat. *galla galæbe*), $C_6H_6(OH)_3$, pyrogallussyre, trioksybenzol. Hvidt krystallinsk stof. Den basiske opløsning virker reducerende og anv. som fot. fremkaldere og til absorption af lit.

'pyrokateki'n (*pyro-* + *katekin*), $C_6H_4(OH)_2$, o-dioksybenzol. Hvidt krystallinsk stof. Anv. bl. a. til fot. fremkaldere.

pyrola'tri' (gr.), ildtilbedelse, se ild.

pyrolu'sit (*pyro-* + gr. *luëin* vaske; det fjerner farven fra grønt og brunt glas), MnO_2 , blødt, sort, afsmittende mineral; vigtigste manganmalm (Tyskl., Cornwall, Indien, Brasilien).

pyroma'ni' (*pyro-* + *-mant*), abnorm tilbøjelighed til at sætte ild på.

pyro'me'ter (*pyro-* + *-meter*), apparat til bestemmelse af høje temp., enten baseret på direkte måling med termoelement el. modstandstermometer el. på måling af varmeudstrålingen (strålings-p).

pyromor'fit (*pyro-* + gr. *morfe* form; udkrystalliserer efter smeltning), $3Pb_3P_2O_7$, $PbCl_2$, grønligt heksagonalt mineral med stærk glans; anv. som blymalm.

py'ro'p (gr. *pyr* ild + *ops* øje), dybred magnesium-aluminium-granat, smykkesten fra Böhmen.

py'rosis (gr. brand), halsbrand.

pyrotek'nik (*pyro-* + *teknik*), læren om og tilberedelsen af sats og fyrværkeri, m. m.

pyro'xe'n (*pyro-* + gr. *ksenos* fremmed; det antoges ikke at høre til i eruptiver), gruppe af mineraler, p-el. augit-gruppen, der i kem. opbygning og krystalstruktur er nærbeslægtede. p har glasglans, hårdhed 6 og to spaltesætninger efter et prisme på ca. 87°. De simplest byggede er metalilikater af Mg, Ca og Fe, i andre indgår Al_2O_3 , Fe_2O_3 el. alkalier. Rombiske er enstatit, bronzit og hyperthen, monokline diopsid, diallag, augit og de alkaliholdige ægirin, jædit og spodumen; triklin er rhodonit.

pyrox'e'nit, ultrabasisk dybbjergart, væs. bestående af pyroxen.

pyroxy'li'n (*pyro-* + gr. *ksylon* træ) dannes ved nitring af cellulose. Har stor anv. til fremst. af kunstlæder, celluloid og lak.

'Pyrrhon fra Elis [-røn] (ca. 360-ca. 275 f. Kr.), gr. filosof. Skeptiker, if. hvem vi ikke kender fornemmelsernes årsager og derfor kan møde alle tilskikkelser med urokelig ligegyldighed (ataraksi).

'Pyrrhos [-ros] (319-272 f. Kr.), konge af Epirus 307-272 f. Kr., fordrev 288 Demetrios fra Makedonien, kæmpede i Tarents tjeneste mod Rom 280-74, slog romerne v. Heraklea (i Lucanien) 280 og Ausculum (i Apulien) 279, men tabte v. Benevento 275. Søgte derefter at vinde Makedoniens krone, men blev dræbt v. gadekamp i Argos. - Ved Ausculum led P så store tab, at han (if. sagnet) udbød: »Endnu en sådan sejr, og det er ude med os!» Deraf udtrykket pyrrhussejr.

pyr'ro'l (gr. *pyr* ild), C_4H_2N , 5-leddet heterocyclisk forb. Farveløs vædske, uopløselig i vand. Vindes af dipselsolie.

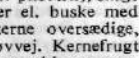
'Pürschel [-jål], *Victor* (f. 1877), da. politiker. Jurist, 1929-45 generalauditor. Kons. folketingsmedl. 1920-39, gruppeform. 1922-28. Fra 1933 i voksende modsætn. til Christas Møller og partiet, gik mod forfatningsforliget 1938, udtrådte dec. 1938 og dannede partiet »Nationalt Samvirke», der havde autoritært program, men skuffedes v. valget 1939. Marts-juli 1941 knyttet til det nazistiske »Dansk Folkeparti».

pürschjagt ['pyrf-] (ty. *pürschen* jage med sporhunde), jagtmåde, hvor en engel jeger lister sig ind på vildtet; bruges kun ved hjortevildtarterne.

'Pyrus el. *Pirus* (lat., egl. pæretræ), slægt af kernefrugtfam. Træer el. buske med spredte blade. Blomsterne oversædige, femtallige med en støvvej. Kernefrugt med 5 rum. Hertil hører æble og pære samt adsk. prydtreer, der dyrkes i haver under navn af paradisæbler.

Pythagoras (gr. *Pythagoras*) (ca. 580-ca. 500 f. Kr.), gr. filosof og matematiker. Orl. den pythagoræiske skole, som dyrkede matematik og talmysik, hylkede sjælevandringstroen og hævdede sfærenes harmoni. Havde stor indfl. på Platon og senere filosoffer.

pythagoræ'iske læresætning (efter *Pythagoras*) udsiger, at i en retvinklet trekant er kvadratet på hypotenusen lig med summen af kvadraterne på kateterne.

pythagoræ'iske tal (efter *Pythagoras*), positive hele tal, der kan angive længderne af siderne i en retvinklet trekant, f. eks. 3, 4, 5 - 5, 12, 13.

pythagoræ'isk tegn (efter *Pythagoras*), d. s. s. pentagram.

'Pytheas [-te-] (4. årh. f. Kr.), gr. opdagelsesrejsende fra Massilia (Marseille), rejste i NV-Europa, hvor han nåede »Thule» (muligvis Jylland el. Norge).

'Pythia (gr. *Py'ithia*, efter *Pytho*), sandseersken i oraklet i Delfi.

'pythiske lege (efter *Pytho*), digteriske og atletiske vædekampe, der i oldtiden hvert 4. år afholdtes i Delfi til ære for Apollon.

'Pytho (gr. *Py'itho*), gl. navn på Delfi og hele egnen S f. Parnassos.

'Python (gr. *Pythôn*), i gr. rel. en drage, avlet af Ge el. identificeret m. denne. Vågede over d. delviske orakel, indtil den dræbtes af Apollon, der fik tilnavnet den pythiske.

pytho'norm'er (*Python* + gr. *morfe* skikkelse), slangeogler.

pythonslanger (efter *Pythôn*), sydøstasiat. kvælerslanger. Hertil gitterslange, tigterslange.

'pytting (holl.), *sov.*, hvad der hører til befæstelsen af den underste del af et vant.

pyu'ri' (*pyo-* + *-uri*), optræden af pus (materie) i urinen.

'pyxis (gr. æske af bukskom), *kirkl.*, den æske, hvori den indviede hostie opbevares.

py'xi'mi' (*pyo-* + *-ami*), farlig, hyppigt dødelig sygdom, ved hvilken der i de forskellige organer i legemet dannes abscesser. Sygdommen opstår ved, at organismen og blodet oversvømmes med pyogene mikrober.

pæ'a'n el. p'ai'an (gr.), i gr. rel. flerstemmig sang til guderne.

pæd-, (gr. *pais*, gen. *paidos* barn), vedr. børn el. opdragelse (oplytning).

pæda'go'g (*pæd-* + gr. *agogos* leder), i oldtidens Grækenl. navn for den slave, der fulgte barnet til og fra skole. Nu: opdrager, lærer el. forf. af pædagogiske skrifter.

pædago'gik (af *pædagog*), opdragslære. p opstiller mål og midler for opdragelse og undervisning. De gamle kulturfolks p var præget af de herskende klassers idealer, ligesom middelalderens var bestemt af kirken. Med humanismen opstod et rent menneskeligt dannelsesideal; hensyn til barnets natur mærkes dog først hos Comenius. Det afgørende skel i p betegnes af Rousseaus »Émile»; R. er

den første, der ikke ser opdragelsens mål i en formning udefra efter samfundets idealer, men som en hjælp til den indefra bestemte udvikling af barnets natur. Påvirket af ham tager Pestalozzi den elementære almueundervisnings og opdragelses problemer op, og Frøbel børnehaver-alderens, Hans tanker, der berodde på genial intuition, har også inspireret den nyere tids p., der hviler på børnesyk, forskning. Denne er dels eksperimentel p. (grl. i slutn. af 19. årh.), dels grl. statistisk bearbejdede iagttagelser og undersøgelser over barnets udvikling (alle fra 20. årh.). Maria Montessori har vist bet. af de kræfter, der ligger i barnets selv og kun kræver gunstige vækstbetingelser, og Dewey, Decroly, arbejdskolen, aktivitetssp. m. fl. har søgt at skabe undervisningsformer, der samler arb. om et interessecentrum og tager barnets virke-trang og skabende evner i brug og samtidig virker karakterudviklende. Nutidens p. er påvirket af demokratietiske ideologi. Det karakteristiske ved den er dens psyk. underbygning. Den respekterer det barnlige ret og tager i videst mulig grad hensyn til individuelle evner og interesser. Den sigter mod at udvikle en på en gang selvst. og socialt indstillet personlighed.

pæda'gogikum, populær betegn. f. 1) prøve i teor. pædagogik ved univ. (børnepsykologi, skolehygiejne og pædagogikkens hist.) og 2) prøve i praktisk undervisningsfærdighed ved et gymnasium. p. er siden 1905 obligatorisk for gymnasie-lærere.

pæda'gogisk, vedrørende pædagogik; opdragelsesmæssigt rigtigt.

Pædagogiske Selskab, Der, stiftet i Kbh. 1820. Udg. fra 1929 tidsskriftet »Vor Ungdom«.

Pædagogiske Studiesamling, Statens, Kbh. (1887-1934 *Dansk Skoleakademi*), Danm.s pædagogiske centralbibl.; hist. samling; skiftende udstillinger af skolemateriel.

Pædagogisk-Psykologisk Tidsskrift, udgives fra 1940 af Social-Pædagogisk Forening.

pæda'tro'fi', d. s. s. børnetrofi.

pæda're'sti' (pæd- + gr. *erastzein* elske), homoseksuel omgang med drenge.

pædia'tri' (pæd- + -iatri), læren om sygdomme i barnealderen.

pædo- (gr. *país*, gen. *paidós* barn), d. s. s. pæd- = børne-.

pædoge'nese (pædo- + -genese) betegn. hos visse dyr det forhold, at de kan forplante sig allerede som larver. Forekommer bl. a. hos galmyg.

pægl [pæ'lj] (egl: mærke (i krus o. l.)), ældre da. og no. mål for flyd. varer = 0,2415 l.

Påijånne [p'åijan:æ], fl. sø på grænsen m. Håme og Mikkeli; 1304 km². Aflob: Kymijoki.

pæl, 1) *bygningsskonstr.*, søjle, der står helt el. delvis i jorden. p. kan tjene til at overføre en belastning til grunden (funderings-p., ankerp m. fl.) el. til at afgrænse et område (f. eks. spunsj). p. kan også være fritstående mærkep. Står p. med hele sin længde i jorden, kaldes den grundp. p. udføres af træ, jern, jernbeton el. beton; de sidste støbes ofte direkte i jorden. 2) *herald.*, betegn. for den midterste, ofte smalle del, som fremkommer ved et skjoldes lodrette trædeling.

pæbeskyttelse. Træpæle der anbringes på steder, hvor de er udsat for angreb af pæleorm el. pælekrebs, må beskyttes mod disse. Dette kan ske ved imprægnering med tjæreolie el. andre kemiske midler el. ved beklædning med mere modstandsdygtigt materiale, oftest jernplader el. sømbeslag. Når jernet rustet trænger rusten ind i træet, som imprægneres derved.

pæbebygninger, huse opført på pæle som værn mod fugtighed og oversvømmelse, menneskers og dyrs angreb; kendes hos ådsk. naturfolk, bruges som beboelses- og forrådhuse. p. fra oldtiden findes især i Schweiz (fundet i Zürich-søen 1853-54), hvor de hovedsagelig er fra y. stenalder og bronzealderen, men kendes også fra jernalderen bl. a. ved Glasinac, (Ill.).

pælekrebs (*Lim'noria terrebrans*), lille iso-

Pælebygninger. Hollandsk Ny Guinea.

pod, gnaver gange i bolværkspæle o. l. Meget skadelig. Ikke sjældent v. da. kyster.

pælemast, søv., mast af eet stykke træ.

pælemusling, d. s. s. blæmusling, bruges undertiden fejlagtigt om pæleorm.

pæleoptrækning foregår v. hj. af vægtstangsarme, taljer, dunkrafter el. særlige maskiner i lighed med rambukken, men med opadrettede stød.

pæleorme (*Te'rredo*), ormeformede muslinger m. ganske små skaller. Borer kalkudforede gange i bolværkspæle o. l. Kan volde stor skade.

pæleramning (ty. *rammen* drive ned ved slag), neddrivning af pæle v. hj. af slag. p. foregår ved mindre pæle med kulle el. håndramklods; ved større pæle med rambuk el. rammemaskine. Under p. må pælen ender ofte beskyttes, foruden med en pælesko, foroven ved træpæle med en jernring, ved jernbetonpæle med særlig armering og med et mellem-lag, f. eks. af sække.

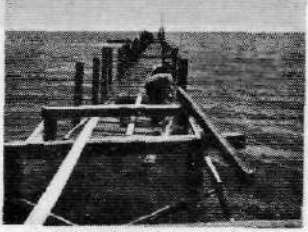
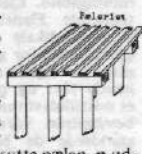
pælerist, en tømmerkonstruktion, der er del af et pæleværk.

pælerod, bot., en nedefter jævnt afsmalnet rod, som er større og kraftigere end dens sidegrene, f. eks. gulerod.

pælesko, en kappe, der anbringes omkring den nedre ende af en pæl for under ramningen at beskytte pælen. p. udføres i reglen kile-el. pyramideformet for at ramningens skal gå lettere.

pælestik, søv., alm. anv. knude, der danner fast øje.

pæleværk, pæle, der foroven er samlet i en betonblok el. ved en tømmerkonstruktion (pælerist), hvorved der dannes fundament for et bygværk.

Pæleværk under opførelse.

pæleæg, d. s. s. åg.

pæ'o'n (efter *Paion*, gudernes læge i gr. mytol.) el. *bonderose*, slægt af ranunkelfam. Eur. og Asien. Flerårige urter med

stærkt delte blade og store, hvide el. røde blomster. Stauder i haver.

pæ'o'n (egl. samme ord som *pædn*), versed-fod, hvoraf der gives en stigende type,

tetartop (o o o o) og en dalende type, protop (- o o o). Rene pæoniske versemål forekommer ikke.

pæ'o'ni'n, et alkaloid fra *Paeonia officinalis*, anv. i med. (antispasmodisk).

pærebladgalmyg (*Dasy'neura 'pyri*), galmyg. Larverne suger på pæreblade, hvorved bladrandene ruller ind. Skaden ringe.

pæregalmg (*Conia'rinta 'pyrivora*), lægger æg i pæreblosserknopper. Larverne ødelægger de unge pærer indvendig. Særlig skadelig.

pærehas, d. s. s. piphas.

pærehveps (*Hoplo'campa 'brevis*), blad-hveps. Lægger æg i pæreblosser. Skaden ikke betydelig.

pærethrips (*Taeniothrips in'consequens*), blærefod. Sugor på pæreblosser, der misdannes. Skadelig.

pæretryk, særlig form for elektr. afbryder til installationsbrug; anbringes i enden af løshængende ledning.

pæretræ (*'Pyrus*), art af kernefrugtfaun., store træer. Ildelugtende blomster med helt hvide kronblade, røde støvknapper og frie griller. Kernefrugt med 5 rum, ofte stenceller i kødet. Dyres i talrige sorter. Næstvigtigste frugttræ i Danm., i 1945 1,2 mill. p.

pæretær, *amylacetat*, farveløs vædske m. stærk lugt, anv. som opløsningsmiddel (bl. a. for celluloid).

'Pärnu, ty. *Pernau*, havneby i Estland ved den nordl. del af Riga-bugten; ca. 25 000 indb. Tømmereksport.

'Pæstum, oldtidens i S-Ital. Grl. ca. 500 f. Kr. som gr. koloni (Poseidonia). 273 f.

Pæstum. Poseidontemplet.

Kr. rom. koloni m. navnet P. Ruiner bl. a. af fl. gr. doriske templer. Det såkaldte Poseidontempel er det bedst bevarede af alle gr. templer.

'Pätges, *Hanne*, Johanne Louise Heibergs pigenavn.

Päts, *Konstantin* (1874-1943), estisk politiker, sagfører, redaktør; leder f. estisk nationalbevægelse mod russerne, dødsdømt 1905, men undkom. Tilh. Agrarpartiet. Chef f. provisorisk reg. 1918; ministerpræsident 1923-24, 1932-40, styrede fra 1934 diktatorisk. Præsident 1938-40. 1940 deporteret til Sovj.

'pø'bel (fr. *peuple* folk), folkets laveste lag; personer uden kultur el. af lav tænke-måde.

-pø'i' (gr. *poiein* gøre; frembringe), danske, frembringelse.

pøsegift kan dannes ved forrådnelse af polser el. konserver (jfr. botulisme).

pøseorme (*Ge'phyrea*), fællesbetegn. for 3 vist ikke nærmere beslægtede ormegrupper. Leddeling mangler, i forenden en udkrængelig snabel. Havdyr; formentlig fjernt beslægtet m. ledormene. Fl. arter i da. farvande.

pø'nali't'e't (lat. *poena* straf), i hestevæddeløb startforbud el. påbudt handicap i form af foregelse af hestens byrde m. blyplader o. lign.; heste, som tidl. har sejret inden for en konkurrenceart, kan idømmes p. i løb af tilsv. type.

pø'na'istipulation (lat. *poena* straf, bøde + *stipulatio* kontrakt), aftale om konventionalbød.

'pø'ner (lat. *Poenis*), rom. navn for føniker og karthager.

pø'nit'ense (fr., af lat. *poenitere* angre), bød.

pø om pø (fr. *peu à peu*), lidt efter lidt.

'Pöppelmann, *Matthias Daniel* (1662-1736), ty. arkitekt, Tyskls største barok-bygmester. Hovedværker i Dresden: *Zwinger* (1711-22, ufuldendt), *bro over Elben* (1727-31), kirker og pælser.

påanke, d. s. s. anke.

På det jevne! På det jevne! Beg. til et digt af Kaalund, 1. gang trykt i tidsskr. »For Idé og Virkelighed« 1872.

påfugl (*Pavo cristatus*), hønsfugl. Hannen pragtfuldt metalskinnende m. lange overhaledækfjer, der kan slås vifteformet op, hannen grålig. Indien. Holdes alm. tømnet i parker. En vistnok beslægtede afr. art (*Afropavo congensis*) er for nylig opdaget i regnskoven i Ø-Congo.

Påfugl.

påfuglefasaner (*Polyplectron*), tropisk asiat. fasaner med påfuglelignende fjerdragt.

Påfuglen (*Pavo*), stjernebillede på den sydlige stjernehimmel.

påfugleøje, fællesbetegn. for de 3 indbyrdes ikke nærmere beslægtede sommerfugle: dag-, aften- og natpåfugleøje.

påhængsvogn, 2- el. 4-hjulet vogn m. luftgummis, der kan kobles til en bil og trækkes af denne.

påstav (oldn. *pálstafr* våbenspids), økse fra bronzealderen, skæftet med et vinkelformet skaft.

pålæg, 1) viljeseerklæring, der pålægger modtageren en pligt, f. eks. en opsigelse; 2) i strafferetten en ved dom el. af politiet meddelt befaling til at foretage el. undlade noget (f. eks. søge arbejde el. afholde sig fra nydelsen af spiritus).

påmonstring, antagelse af skibsmandskab, i indland på mønstringskontor, i udlandet i konsulatet.

påprode, *mil.*, hage en bagvogn på en forvogn (jfr. prods-).

Paaische [*pá:sko*], *Fredrik* (1886-1943), no. litt.historiker. Prof. i eur. litt. 1920. Spec. interesser er i Nordens rel. middelalderlitt. Hovedværker: *Kristendom og Kvad* (1914), *Snorre Sturlason* (1922), 1. og 3. bd, af *Bull* og *P-s Ill. Norsk Litt.-historie* 1-5 (1923-37).

pásche (gr. *páscha*, af hebr. *pásach* gå forb!), kirkens fest for Jesu død og opstandelse, en opr. jød. fest, som på Jesu tid fejredes til minde om udfrielsen af Ægypten; da Jesu død og opstandelse er knyttet til den jød. p. fik p. nyt indhold. Langfredag helligholdes til minde om korsfæstelsen. påskedag om opstandelsen, siden tilføjes skærtorsdag til minde om nadverindstiftelsen, og 2. påskedag. Forud for p. går passionstiden (fastetiden).

påskeberetning. Jøderne fejrede påske den første fuldmånedag efter forårsjævndøgn. I den kristne kalender overtoges påskefesten, men reglerne for p. ændredes og fastsattes senere ved den gregorianske kalenderreform. Reglerne er bl. a. af Gauss bragt på relativt simpel mat. form. 1. påskedag kan tidligst indtræffe 22. marts, senest 25. april.

påskékaktus (*Schlumbergeria*), omfatter 2

Påskékaktus podet på peireskia.

brasil. kaktusarter, som er halvsnyltere; ligner meget den kendte julekaktus.

Påskekrisen, da. polit. krise marts-apr. 1920, 14. 3. 1920 havde folkeafstemning i Mellemlesvig givet ty. flertal i alle kredse. Den dybt skuffede Flensborgbevægelse ønskede min. Zahle styret, da man ønskede en reg., der ville tage mod Flensborg på trods af afstemningsresultatet. Da reg.s folketingsflertal ansås svækket og der var stærkt røre i befolkn., krævede Christian 10. 29. 3. valg; da Zahle først krævede valglovsrevision, afskedigede kongen ministeriet. I stedet kom forretningsmin. Liebe, der rummede fremtrædende Flensborgmænd og udskrev valg; Radikale og Socialdemokrati erklærede det for grundlovsbrud, når kongen afskedigede et ministerium, der ikke havde fået og næppe kunne have fået et mistillidsvotum i folketinget; arbejderbevægelsen varslede generalstrejke og standtødsede de borgerlige blade straks. Efter forhandlinger ml. partilederne dan-

Paskellilje.

nedes 5. 4. forretningsmin. Friis m. repr. for de 4 partier; valg skulle gennemføres, men efter revision af valgloven, og generalstrejken afblestes, efter at det for de fleste fags vedkommende var lykkedes at skabe lenforlig.

påskelam. Ved den jød. påske slagtes if. lovene i G. T. Iydefri lam, som steges og spises med usyret brød.

påskellilje (*Narcissus pseudonarcissus*), art af narcisfam., gult blomster med stort gult bibløster. V-Eur. Alm. i haver. (Ill.).

Påske Liljen, dram. digt af Grundtvig, trykt 1817 i hans tidsskr. »Dannevirke«; særlig værdi har prologen.

påskesolen. If. folketradition danser solen påskemorgen af glæde over Jesu opstandelse. Samme tradition er knyttet til pinsen.

påskeæg. Skikken at spise påskeæg har sikkert ikke forbindelse med gl., hedensk tro, men er opstået som en naturlig festskik, idet hønsene netop ved påsketid begynder at lægge rigeligt med æg.

Påskeøen, off. *Isla de Pascua* [-'paskwa], polynesiske *Rapa'nui*, 118 km² stor, vulkansk ø i Stillehavet tilhørende Chile, 3500 km fra dettes kyst. Den opr. polyne-

Parti fra Påskeøen.

siske befolkning, bortføret 1862 til Chile som slaver. P. er berømt for sine ca. 260 kolossale (indtil 8 m høje) menneskestatuer af sten samt for trætvær med endnu utydede hieroglyffer. P. opdagedes påskedag 1722. Til Chile 1888.

påstand, *jur.*, kort angivelse af det resultat, som en parti i en retssag ønsker fastslået ved dommen i denne.

påtale, indledelse af strafferetlig forfølgning, p. foretages i reglen af den offentlige anklagemyndighed, i visse tilf. dog af den private forurettede el. af den offentl. anklagemyndighed efter den forurettedes begæring. I sidste tilf. betegnes p. som betinget offentl.

påtalemyndighed, d. s. s. offentl. anklagemyndighed.

Q

Q, q, 17. bogstav i det da. alfabet; stammer fra gr. *Q* (koppa), det semitiske koph.

qanāt [krá'na:t] (arab.; persisk: kārīz), system af underjordiske kanaler og brønde i SV-Asien og Sin-kiang til vanding af oaserne. **q** består af tunneler (indtil 1 m diam.), der indhugges i klipperne mod vandførende partier, hvor sidetunneler anlægges. Tunnellerne kan være 30 km lange og er med regelmæssige mellemrum forsynet med skakter til overfladen. Landsbyerne ligger langs **q**, og vandet hejses op gennem tætlige brønde. Også vandet, der strømmer ud af tunnelen, bruges til vanding. Hvis en tunnel skrider sammen, må ofte fl. oaser opgives.

Qandahár [vándá'ha:r], anden stavemåde for Kandahar i Afghanistan.

Qa'qortoq kirkeruin el. *Hvalsofjordens kirkeruin*, den bedst bevarede nordboeruin på Grønland, NØ f. Julianehåb. Kirken, der antages at stamme fra beg.

af 12. årh., er 16 m lang og 8 m bred. **Q** ligner mange hens. de ældste irske kirker. Først beskrevet af Hans Egede 1723. (Ill. se tavle Grønland).

Qatar [gátár], halvø og sheikdomme på Arabiens NØ-kyst; eng. protektorat.

Qawwám es-Sultánch, se Sultánch.

Qazvín [yáz'vín], persisk stavemåde for byen Kasvin i Iran.

Q. C., fork. for Queen's Counsel.

q. e. d., fork. for lat. *quod erat demonstrandum*, hvilket skulle bevises.

Qeqertarsuaq [qeqer'tarsuaq] (grønl: Storø), alm. anvendt navn for større øer i Grønland, bl. a. for Disko.

Q-ship ['kju:ʃíp], den eng. flådes betegn. for et til u-bådes bekæmpelse spec. udstyret, camoufleret handelsskib med skjulte kanoner; under 1. Verdenskrig af Engl. anv. i udstrakt grad mod ty. u-både. Har som flg. af andre virksomme midler ikke fundet anv. i 2. Verdenskrig.

Qu-, se også kv-.

qua [kva:] (lat.), i egenskab af, som.

Quade [kva:'ðə], George Joachim (1813-89), da. diplomat. Gesandt i Berlin 1860-64, 1865-84. Udenrigsmin. under Monrad 1864, min. u. p. under Bluhme 1864-65.

Quadra'gena [kva:] (lat.: tidsrum af 40 dage), i den kat. kirke en 40 dages faste el. kirkelig straf, som kan eftergives ved aflad.

quadra'ge'sima [kva:] (lat.: den 40.), 1) første søndag i den kat. faste; 2) fastetiden (40 dage).

quadri-, el. *quadru-*, se også kv.

quadriceps 'quadromis [kva:] (lat.), den firehovede lårmuskel på lårrets forside. Den strækker knæet.

quadriga [kva:] (lat., egl. *quadrifuge*, af *quattuor* fire + *jigum* åg), firspand (både om vogn og dyr), især væddeløbsvogn.

qua'drivium [kva:] (lat. *quattuor* 4 + *via* vej), i middelalderen betegn. for de fire